

8T1.5

9N627

5 3

การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ปริญญานิพนธ์

ของ

พจนีย์ เห็นพิทักษ์

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
สิงหาคม ๒๕๑๕

๒ 50743

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิติได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
ของวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้

ศาสตราจารย์ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล

คณบดี วิทยาลัยวิชาการศึกษา กรุงเทพมหานคร

ประกาศคุณประการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เริ่มต้นและสำเร็จลุล่วงไปได้ ด้วยได้รับความกรุณาจาก
รองศาสตราจารย์ เทือก กุสุมา ณ อุษยา อาจารย์ลัดดา ศิริเจริญ ซึ่งเป็นคณะ
กรรมการที่ปรึกษาของผู้วิจัย ที่ไกรกรุณาเอาใจใส่ให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด นับตั้งแต่เริ่ม
วางแผนวิจัยแนะแนวความคิดต่าง ๆ การดำเนินการวิจัย ตลอดจนตรวจแก้และเกลาสำนวนภาษา
ต่าง ๆ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของอาจารย์ทุกท่านเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบ-
พระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ กุหลาบ มลลิกะมาส ที่ได้ให้ความรู้
และแนวความคิดต่าง ๆ เป็นเบื้องต้น โดยจากคำบรรยายวิชาวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น
วรรณกรรมสุนทรภู่ และคติชาวบ้านได้เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาและวิจัยวิทยานิพนธ์
เรื่องนี้ ทั้งผู้วิจัยได้รับความกรุณาในการให้ยืมหนังสือบางเล่มที่หายากจากห้องสมุดภาษาไทย
ที่อาจารย์เป็นผู้ริเริ่มขึ้น ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง จึงขอ
กราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอขอบพระคุณ อาจารย์เพ็ญสิทธิ โพธิ์จินดา อาจารย์ประจักษ์ ประภาพิทยากร
อาจารย์วดี เขียวอุไร อาจารย์ฉอน เอี่ยมทราย อาจารย์ฤดี อัมลฤทธิ อาจารย์
ดวงจิต กาญจนปัญโญ และคณาจารย์ทุกท่านแห่งวิทยาลัยครูพระนครศรีไกรกรุณาให้ความช่วย
ช่วยเหลือ แนะนำ เขียนและตรวจแก้เนื้อความทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทยให้เป็นอย่าง
ดียิ่ง จนวิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ น้อง ๆ หลาน ๆ และลูกศิษย์ทุกคนที่ได้สละทั้งกำลังกาย กำลังใจ
ช่วยเหลือคานต่าง ๆ มาเป็นอย่างดีโดยตลอด

และสุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณสภาวิจัยแห่งชาติ ที่ได้ให้ทุนในการทำวิทยานิพนธ์นี้

พจนีย์ เห็นพิทักษ์

สารบัญ

บทที่

หน้า

๑	บทนำ	๑
	ภูมิหลัง	๑
	ความมุ่งหมายของการศึกษาคนควา	๕
	ความสำคัญของการศึกษาคนควา	๖
	ขอบเขตของการศึกษาคนควา	๖
	คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ	๘
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคนควา	๑๑
	สมมุติฐานของการกนควา	๑๘
๒	วิธีดำเนินการกนควา	๑๘
	การเลือกกลุ่มตัวอย่างมาวิเคราะห์	๑๘
	เกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์วรรณกรรม	๒๐
	วิธีดำเนินการวิเคราะห์วรรณกรรม	๓๐
๓	วิวัฒนาการการเขียนนิราศของไทย	๓๒
	๓.๑ ที่มาและความหมายของ นิราศ	๓๒
	๓.๒ วิวัฒนาการการเขียนนิราศ	๓๖
	- ลักษณะการแต่งนิราศ	๔๑
	- ลักษณะของนิราศที่ค	๔๔
	๓.๓ แนวการเขียนนิราศของกวีในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง	
	และตอนปลาย	๔๖
	- วรรณกรรมนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย	๔๖
	- ลักษณะเนื้อเรื่องและวิธีพรรณนา	๔๗

- ลักษณะฉันทลักษณ์	๕๒
- แนวคิดและอุดมคติของการเขียนนิราศสมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนกลางและตอนปลาย	๕๓
๓.๔ พรรณกรรมนิราศในสมัยธนบุรี	๕๔
๔ วิเคราะห์วรรณกรรมนิราศสมัยรัชกาลที่ ๑-๔	๕๕
๔.๑ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑	๕๕
- นิราศรบพม่าที่ท่าคินแดง (กลอนสุภาพ)	๕๕
๔.๒ พระนิพนธ์กรมพระราชวังบวรสุริยสิงหนาท	๖๔
- นิราศกรมพระราชวังบวรสุริยสิงหนาทเสด็จไปปราบพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔ (กลอนสุภาพ)	๖๔
- นิราศกรมพระราชวังบวรสุริยสิงหนาทเสด็จไปตีเมืองพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖ (กลอนสุภาพ)	๗๗
๔.๓ พรรณกรรมพระยาตรัง	๘๓
- นิราศตามเสด็จทัพล้านน่าย่อย (โคลงสั้น)	๘๓
- นิราศกลาง (โคลงนิราศพระยาตรัง) (โคลงสี่สุภาพ)	๘๔
๔.๔ พรรณกรรมนายวันนรินทร์ไชย (อื่น)	๑๑๒
- นิราศนรินทร์ (โคลงสี่สุภาพ)	๑๑๒
๔.๕ พรรณกรรมพระพิพิธมาลี	๑๒๔
- นิราศพระพิพิธมาลีไปชุมพรและไชยา (โคลงสี่สุภาพ)	๑๒๔
๔.๖ พรรณกรรมสุนทรภู่	๑๔๑
- นิราศเมืองแกลง (กลอนสุภาพ)	๑๔๑
- นิราศพระบาท (กลอนสุภาพ)	๑๔๔
- นิราศภูเขาทอง (กลอนสุภาพ)	๑๕๒
- นิราศสุพรรณ (โคลงสี่สุภาพ)	๑๕๖

- นิราศอิเหนา (กลอนสุภาพ)	๒๒๕
- นิราศพระประทุม (กลอนสุภาพ)	๒๔๐
๔.๓ วรรณกรรมนายมี	๒๓๒
- นิราศเคียน (กลอนสุภาพ)	๒๓๒
- นิราศพระแท่นดงรัง (กลอนสุภาพ)	๒๔๓
- นิราศสุพรรณ (กลอนสุภาพ)	๓๐๔
๔.๔ วรรณกรรมหมอมราโชทัย (ม.ร.ว. กระจาย อิศรางกูร	๓๒๓
อ. อรุณยา)	
- นิราศลอนดอน	๓๒๓
๔.๕ วรรณกรรมหลวงจักรปาณี (ฤกษ์)	๓๔๕
- นิราศกรุงเก่า (โคลงสี่สุภาพ)	๓๔๕
- นิราศพระปฐม (กลอนสุภาพ)	๓๕๕
- นิราศทวารวดี (กลอนสุภาพ)	๓๗๐
๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๓๘๑
- จุดมุ่งหมายในการค้นคว้า	๓๘๑
- กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิเคราะห์	๓๘๑
- เกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์วรรณกรรม	๓๘๑
- การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศ	๓๘๒
- ผลของการวิเคราะห์	๓๘๒
- อภิปรายผล	๓๘๓
- ข้อเสนอแนะ	๓๘๔

บทที่ ๑

บทนำ

ภูมิหลัง

ในบรรดาสิ่งสำคัญ ๆ ทั้งหลายที่แสดงว่าเป็นชาติที่มีอารยและวัฒนธรรมสูงนั้น สิ่งหนึ่งได้แก่วรรณคดี เสฐียรโกเศศ กล่าวถึงความสำคัญของวรรณคดีไว้ว่า " ... ในบรรดาชาติที่รู้จักใช้หนังสือ ย่อมมีวรรณคดีในชาติของตน จะมีมากมีน้อย มีดี มีเลว ก็แล้วแต่ความเจริญของงานแห่งจิตใจของชาตินั้น ๆ วรรณคดีเป็นเครื่องชี้ให้รู้ว่าชาติใดมีความเจริญทางวัฒนธรรมสูงแค่ไหน และบุคคลใดมีความเจริญสูงสุด และบุคคลใดมีความเสื่อมทรามลง เพราะฉะนั้นวรรณคดีของแต่ละชาติจึงเป็นเครื่องวัดได้ว่า บุคคลจิตใจของประชาชนในชาติมีความเจริญหรือเสื่อมอย่างไร ... " (เสฐียรโกเศศ, ๒๔๔๑ . หน้าคำนำ) นอกจากนี้ สิทธา พินิจภูวนล ก็กล่าวถึงคุณค่าของวรรณคดีในลักษณะเดียวกันว่า วรรณคดีที่มีคุณค่าเป็นมรดกของชาติเป็นสิ่งที่ช่วยให้เห็นวัฒนธรรมของคนในชาติว่า มีความเจริญรุ่งเรืองกว้างขวางลึกซึ้งเพียงใด หากจะวัดว่าชาติใดมีวัฒนธรรมเพียงใด ก็จะใช้วรรณคดีเป็นมาตรการที่สำคัญยิ่งมาตรการหนึ่ง (สิตธา พินิจภูวนล. ๒๕๑๕ : ๓๐) วรรณคดีนอกจากสำคัญเพราะเป็นเครื่องแสดงความเจริญของชาตินานเมืองดังกล่าแล้ว ยังเป็นเครื่องผูกพันให้คนในชาติมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกด้วย

หากเราจะพิจารณาถึงคุณค่าของวรรณคดีในอีกแง่หนึ่งแล้ว ก็จะพบว่าวรรณคดีนั้นเราจัดเป็นศิลปะแขนงหนึ่งในสาขามยศิลป์ (Art of pleasure) ซึ่งเป็นสาขาที่เกี่ยวกับศิลปะของความงาม ความไพเราะ ความรื่นเริงบันเทิงใจทั่วไป เทือก กุสุมา ณ อยุธยา กล่าวถึงคุณค่าของวรรณคดีไว้ว่า " ... วรรณคดีเป็นศิลปะ เป็นอาหารใจ ศิลปะคือการแสดงออกที่สวยงาม ทำให้ผู้รับได้กระทบกับความงาม ซึ่งมองในแง่ศิลปะเรียกสุนทรียะ (Aesthetics) วรรณคดีเป็นเรื่องราวของชีวิตคน วรรณคดีเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นชีวิต วรรณคดีเขียนเมื่อไรก็สะท้อนชีวิตเมื่อนั้น วรรณคดีให้คุณค่าทางชักฟอกจิตใจ ทั้งยัง

เป็นเครื่องยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น วรรณคดีปรุ้งแต่งจิตใจให้ประณีตสะอาด ดังนั้นชาติใด
ที่มีวรรณคดีถือได้ว่าเป็นชาติที่เจริญ " (เทือก กุสุมา ฌ อุษยา, ๒๕๐๔ : ๑๖๑-๑๖๒) '
นอกจากนี้ สมโรจน์ สวัสดิกุล ฌ อุษยา ผู้รู้อีกท่านหนึ่งยังได้กล่าวเน้นและบ่งชี้ให้เห็น
ความสำคัญและคุณค่าของวรรณคดีให้เห็นชัดเจนอีกว่า "... วรรณคดีเป็นศิลปะประเภท
วรรณศิลป์ ศิลปะของแต่ละชาตินอกจากจะเป็นเครื่องประเทืองใจแล้ว ยังบอกให้รู้ถึง
วัฒนธรรมประจำชาติว่า สูงต่ำเพียงไร และเป็นกระจกเงาฉายให้เห็นภาพชีวิตเบื้องหลัง
ของชนในชาติแต่ละสมัย วรรณคดีเป็นเสมือนบันทึกภาพชีวิตของชาติซึ่งบางที่จะช่วยให้เรา
ได้ค้นพบข้อเท็จจริงต่าง ๆ แฝงอยู่มากมาย ในถ้อยคำอันประณีตวิจิตรของกวี ศิลปะแขนงนี้
จึงเป็นเครื่องมือสำหรับแต่งชีวิต ความเป็นอยู่ ความนึกคิด สติปัญญา ตลอดจนอารมณ์
ของมนุษย์ และบางครั้งก็มีความรูปร่างอย่างแฝงอยู่ในผู้อ่านขบคิด วรรณคดีจึงเป็นเครื่อง
ฝึกสมองได้เป็นอย่างดี ... " (สมโรจน์ สวัสดิกุล ฌ อุษยา, ๒๕๐๔ : ๓๗๔-๓๘๐)

เนื่องจากวรรณคดีมีความสำคัญและมีคุณค่าดังกล่าว การที่จะศึกษาและเอาใจใส่
งานวรรณคดีจึงนับเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ รับสั่ง
ถึงเรื่องการศึกษาวรรณคดีว่า "... ความมุ่งหมายในการศึกษาวรรณคดีไม่เป็นแต่เพียง
การแสวงหาความเพลิดเพลินในยามว่าง แต่เป็นการปลุกตนเองให้ตื่นขึ้นชมชีวิต ให้รู้จัก
ชมขึ้น เห็นอกเห็นใจและเข้าใจชีวิตเล็งเห็นชีวิตในส่วนรวม เห็นความสำคัญแห่งเหตุผล
และส่วนต่าง ๆ ของชีวิต ... การอ่านวรรณคดีจึงทำให้เรารู้จักจิตใจของเพื่อนมนุษย์ได้
ยิ่งขึ้น ... บทประพันธ์เป็นการแสดงความรู้สึกนึกคิดของผู้แต่ง ฉะนั้นจึงเกี่ยวพันอยู่กับชีวิต
ของผู้แต่งอย่างใกล้ชิด ... " (พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ๒๕๐๔:๕)
การศึกษาวรรณคดีจึงถือได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่งที่จะทำให้เรารู้จักโลกและชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ
ให้กว้างขวางขึ้น ให้คุณค่าในทางส่งเสริมสติปัญญา ศิลธรรมแกผู้อ่าน และทั้งได้รับอรรถรส
ความไพเราะงดงามของภาษาอีกด้วย ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า วรรณคดีเป็นเรื่องที่น่าจะ
ได้มีการศึกษาวิจัยกันให้กว้างขวางออกไปยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

สภาพการศึกษาวรรณคดีในเมืองไทยเป็นอย่างไรนั้น พอพิจารณาได้จากข้อเขียน
ของหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ ที่ว่า "... ในวงการศึกษาวรรณคดีถือเป็นที่ยิ่ง
ทางความรู้ โดยเฉพาะศัพท์ และศีลธรรม ส่วนการประพันธ์นั้นถือเป็นยุคกันเลยทีเดียว

ที่ผู้หลักผู้ใหญ่ยกย่องเป็นวรรณคดีนั้น มีกระบวนภาพหรือโคลงเป็นอย่างคี่แล้ว เราจะเห็นว่าในโรงเรียน วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัยมีการพิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนั้นน้อยที่สุด ... " (หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๐๔ . ๑๗)) จากคำกล่าวนี้ทำให้แลเห็นว่า หนังสือที่ใคร่ยกย่องแล้ว คนส่วนมากมักจะละเลยมองข้ามส่วนที่บกพร่องนั้นเสีย ไปมองแต่ส่วนดีเพียงแง่เดียว อีกประการหนึ่งยังมีวรรณกรรมอีกเป็นจำนวนมากที่ถูกละเลย เนื่องจากมิได้มีผู้ใดหยิบยกมาศึกษา ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า ในเรื่องการวิจารณ์วรรณกรรมน่าจะได้มีการหยิบยกทั้งความดีและความบกพร่องของวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ มากล่าวเปรียบเทียบให้เห็นหลาย ๆ แงหลาย ๆ มุม เพื่อก่อให้เกิดความคิดวิจารณ์ และควรจะได้มีการศึกษาทั้งวรรณกรรมที่ใคร่ยกย่องและไม่ใคร่ยกย่อง เพื่อหาเหตุผลว่าอะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วรรณกรรมบางเรื่องได้รับการยกย่อง ส่วนบางเรื่องถูกละเลยไปเสีย การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมในแง่ดังกล่าวนี้ จึงน่าจะเป็นผลดีต่อการวรรณกรรมไทยเรามีไม่น้อย เป็นการก่อให้เกิดความเจริญงอกงามทางสติปัญญา รู้จักหาเหตุผล รู้จักความงดงาม ความไพเราะ ตระหนักในคุณค่าของวรรณคดี เป็นการช่วยให้เข้าใจชีวิต ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ทั้งหลาย และทั้งยังช่วยให้ผู้ศึกษามีความเป็นตัวของตัวเอง มีใช้เชื่อหรือคล้อยตามความเห็นของผู้ใดแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

วรรณกรรมประเภทที่ผู้วิจัยสนใจมากที่สุด คือ วรรณกรรมนิราศ ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยเห็นว่า นิราศเป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดอารมณ์สะเทือนใจ (Emotion) ความประทับใจ (Impression) จินตนาการ (Imagination) และความรู้สึกนึกคิดของกวีได้โดยตรง ยิ่งกว่าวรรณกรรมประเภทอื่น โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นยุคที่มีความเจริญทางวรรณกรรมสูงสุดสมัยหนึ่ง ในสมัยนั้นได้มีกวีสร้างสรรค์วรรณกรรมประเภทนิราศไว้มากมาย ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นวรรณกรรมสมัยใหม่แบบในปัจจุบัน เช่น อัตชีวประวัติ (Autobiography) บันทึกความทรงจำ (Memoir) อนุทิน (Diary) หรือวรรณกรรมในรูปแบบอื่น ๆ ที่แสดงถึงประวัติชีวิตของผู้เขียนยังไม่เกิดขึ้น ดังนั้นวรรณกรรมนิราศจึงเป็นบันทึกชีวิตของกวีที่นำศึกษา เพราะกวีย่อมจะถ่ายทอดความคิด ความประทับใจของคนที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ไว้ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ วรรณคดีนิราศจึงน่าจะเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้เรามองเห็นสภาพชีวิต วัฒนธรรม ความนิยม ความเชื่อของคนในยุคสมัยของกวี

ได้เป็นอย่างดีจึงจะเห็นได้จากคำกล่าวของ เป่ล้อง ฌ นคร ที่ว่า " ... นิราศเป็นเรื่องที่กวีบรรยายเรื่องของตัวเอง ดังนั้นจึงมีแต่สัมพันธทัศนะ (Relative Vision) นิราศของสุนทรภู่มีวิสุทธิทัศนะ (Absolute Vision) แทรกอยู่หลายแห่งจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้ นิราศของสุนทรภู่มีค่ายิ่งกว่านิราศของผู้อื่น ... " (เป่ล้อง ฌ นคร, ๒๕๐๔ : ๑๒)

ขอบเขตและแนวทางการศึกษาวรรณกรรมนิราศของไทยนั้น อาจกล่าวได้ว่ายังมิได้มีการศึกษาวิเคราะห์กันอย่างกว้างขวางเพียงพอใดนัก วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เรื่องที่มีผู้ศึกษามามากก็ว่าได้แก่ นิราศนรินทร์, นิราศพระบาท, นิราศภูเขาทอง, นิราศพระยาตรัง เป็นต้น การศึกษาส่วนใหญ่ทำอยู่ในขอบเขตเพียงการอธิบายศัพท์สำนวนโวหาร การถอดความเป็นร้อยแก้ว และมีการทำคำอธิบายถึงประวัติความเป็นมาของหนังสือนิราศและผู้แต่งไว้เป็นเพียงสังเขป เช่น สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ เมื่อครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกรมมหาดไทย ทรงเขียนประวัติผู้แต่ง ที่มา และสมัยที่แต่งของนิราศเรื่องต่าง ๆ ไว้เท่าที่จะทรงสืบค้น และทรงสันนิษฐานได้ ผู้ที่นับได้ว่าได้พยายามศึกษาในแง่วิจารณ์เป็นคนแรกน่าจะได้แก่ พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พระองค์ได้ทรงแสดงข้อวิจารณ์นิราศนรินทร์ทั้งในส่วนดี และส่วนที่บกพร่องไว้อย่างกว้างขวางพอสมควร นับได้ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ริเริ่มการวิจารณ์วรรณคดีไทยอย่างแท้จริง

ลักษณะวรรณกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีท่านผู้ทรงคุณวุฒิให้ทัศนะไว้หลายท่าน เช่น กุหลาบ มลลิกะมาส กล่าวว่า วรรณกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นวรรณกรรมแบบแผน (Conventional literature) เป็นวรรณกรรมที่ยังคำนึงตามแบบแผนครั้งกรุงศรีอยุธยาอยู่มาก และชี้ให้เห็นแนวการเขียนนิราศของกวีว่า กวีที่เขียนนิราศขึ้นจากความประทับใจ (Impression) จะเขียนนิราศได้ดี และจะแสดงถึงบุคลิกภาพ (Personality) ของกวีผู้นั้นไว้อย่างชัดเจน การเลียนแบบกวีรุ่นเก่าอย่างใกล้ชิดจนเกินไปจะทำให้ให้นิราศนั้นขาดความจริงใจ (Sincerity) และความคิดริเริ่ม ผู้เขียนนิราศที่ไม่คำนึงถึงธรรมเนียมนิยม (Convention) จะแสดงความจริงใจของกวีผู้แต่งไว้มาก (กุหลาบ มลลิกะมาส, ๒๕๑๔ . คำบรรยายวิชาการวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น) นอกจากนี้ เป่ล้อง ฌ นคร ก็ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับลีลาการเขียนนิราศของกวีบางท่านในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ พระยาตรังไว้ว่า " ... โคลงฉันนิราศตามเสด็จลำนำน้อย เรื่องนี้

แลเห็นไคว่ พระยาตรังยังยึดโคลงกำสรวลเป็นครู ท่านองโวหารเปรียบเทียบ และลีลา คล้ายคลึงกับโคลงกำสรวลหลายอย่าง ถ้อยคำภาษาที่ไฉ่แลเห็นว่า พระยาตรังพยายามใช้ คำเก่า ๆ ที่มีอยู่ในกำสรวล ขวนพ่าย และทวาทศมาส แสดงให้เห็นว่า การแต่งนิราสนี้ พระยาตรังยังไม่ถึงรอยกวีเก่า อย่างไรก็ตามก็ยังมีบางบทที่แสดงลักษณะของตนเองอันเป็นลักษณะ สำคัญยิ่งของกวี ... โคลงนิราศพระยาตรัง (นิราศถลาง) พระยาตรังได้ทิ้งลีลา กวีเก่า หมดใช้โคลงสี่สุภาพ ถ้อยคำ ภาษาที่ไฉ่เรียกไคว่เป็นคำยุครัตนโกสินทร์ ท่านองการ เขียนแนวว่าจะนิมิตวลกว่าโคลงตามเสด็จเจ้านายน้อย แต่ก็จะมีอะไร ๆ "ครึกครื้น" ตามแบบ พระยาตรัง ... " (เปลื้อง ณ นคร, ๒๕๐๕ : ๔-๕)

จากทัศนะดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจและเห็นว่า น่าจะได้มีการ วิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นให้ละเอียดกว่า มีหลักฐานข้อเท็จจริง กัง ลาวข้างต้นมากนักน้อยเพียงใด นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใคร่ที่จะศึกษาว่า อะไรเป็น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้วรรณกรรมนิราศบางเรื่องได้รับความนิยมยกย่อง อานมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ในขณะที่นิราศบางเรื่องถูกละเลยจนเกือบสูญหายไปหมด ผลการวิเคราะห์ครั้งนี้จะทำให้ได้ ทราบลักษณะที่เด่น และขอบกพร่องของนิราศแต่ละเรื่อง พร้อมทั้งจะได้เห็นลีลาการเขียน (style) ของกวีแต่ละท่าน เอกลักษณะ (Uniqueness) ตลอดจนสุนทรียภาพของ วารณคดี ปรัชญาชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อต่าง ๆ และค่านิยมที่ปรากฏในนิราศ การ วิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ จึงน่าจะเป็นประโยชน์ต่อวงการ วรรณคดีไทยได้หลายประการ ทั้งยังจะได้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์วรรณกรรมประเภท อื่น หรือสมัยอื่นในโอกาสต่อไปด้วย

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

๑. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของวรรณกรรมนิราศของไทย
๒. เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศของไทยในแง่สุนทรียศาสตร์ (Aesthetic approach of literary criticism) และคุณค่า ที่ผู้อ่านพึงได้รับจากการอ่านนิราศ
๓. เพื่อศึกษาวรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในแง่ต่อไปนี้

- ๓.๑ รูป (form) ของวรรณกรรมนิราศ
- ๓.๒ ธรรมเนียมนิยม (Convention) ในการเขียนนิราศ
- ๓.๓ ลีลาการเขียน (Style) การเขียนนิราศของกวีในสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น
- ๓.๔ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อแนวการเขียนนิราศของกวีในสมัยรัตน
โกสินทร์ตอนต้น

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

๑. ทำให้ได้ทราบถึงวิวัฒนาการของการเขียนนิราศของไทย
๒. ทำให้ได้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมนิราศในแง่สุนทรียศาสตร์
และคุณค่าที่ผู้อ่านพึงได้รับจากวรรณคดีนิราศ
๓. ทำให้ได้เห็นรูป (form) ของวรรณกรรมนิราศของไทยเด่นชัดขึ้น
๔. ทำให้ได้ทราบถึงธรรมเนียมนิยม (Convention) ลีลาการเขียน (style)
แนวคิด, อุดมคติ, สังคม, ความเชื่อ, ตลอดจนสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีอิทธิพล
ต่อแนวการเขียนนิราศของกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
๕. ผลของการศึกษาค้นคว้า สามารถนำไปใช้เป็นเอกสารอ้างอิงประกอบการสอน
ในหมวดวิชาภาษาไทย ซึ่งมีการสอนเกี่ยวกับประวัติกวีและนิราศเรื่องต่าง ๆ
ในหลายระดับ เป็นดังนี้
 - ๕.๑ ในรายวิชาวรรณคดีไทยชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓
 - ๕.๒ ในรายวิชาวรรณคดีไทยชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ทั้งสายสามัญและสาย
อาชีพ และในระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา
 - ๕.๓ ในรายวิชาภาษาไทย ๒๒ (กวีและงาน) วิชาเอกในระดับ ป.กศ.สูง
 - ๕.๔ ในรายวิชาภาษาไทย ๓๒๓ (วรรณคดีนิราศ) วิชาเอกระดับ กศ.บ.

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

๑. การศึกษาค้นประวัติและความหมายของนิราศ จะพิจารณาศึกษาค้นคว้าจาก
เอกสารต่าง ๆ และจากวรรณกรรมนิราศเรื่องต่าง ๆ ทั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง

กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สมัยกรุงธนบุรี จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๒. การวิเคราะห์เนื้อหาวรรณกรรมนิราศโดยละเอียดนั้น จะศึกษาจากวรรณกรรมนิราศที่เขียนขึ้น โดยกวีที่มีชื่อเสียงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เท่าที่มีปรากฏหลักฐานวรรณกรรมเหลืออยู่ ดังพระนาม และรายนามต่อไปนี้

๒.๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

- พระราชนิพนธ์เรื่อง นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง (กลอนสุภาพ)

๒.๒ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ๒ เรื่องคือ

- นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๔ (กลอนสุภาพ)

- นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จไปตีเมืองพม่าเมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๓๓๖ (กลอนสุภาพ)

๒.๓ พระยาตรัง ฯ

- นิราศตามเสด็จลำน้ำน้อย (โคลงสั้น)

- นิราศกลาง (โคลงนิราศพระยาตรัง - โคลงสี่สุภาพ)

๒.๔ นายรินทรธิเบศร์ (อิน)

- นิราศนรินทร์ (โคลงสี่สุภาพ)

๒.๕ พระพิพิธสาส์ (พระยาไชยวิชิต)

- นิราศพระพิพิธสาส์ไปชุมพรและไชยา (โคลงสี่สุภาพ)

๒.๖ สุนทรภู่ นิราศสุนทรภู่ที่นำมาวิจัยนั้นเลือกมา ๖ เรื่อง คือ

- นิราศเมืองแกลง (กลอนสุภาพ)

- นิราศภูเขาทอง (กลอนสุภาพ)

- นิราศสุพรรณ (โคลงสี่สุภาพ)

- นิราศพระประธม (กลอนสุภาพ)

- นิราศอิเหนา (กลอนสุภาพ)

๒.๗ นายมี นิราศของนายมีเลือกมาวิจัย ๓ เรื่อง คือ

- นิราศเคียน (กลอนสุภาพ)

- นิราศสุพรรณ (กลอนสุภาพ)

- นิราศพระแท่นดงรัง (กลอนสุภาพ)

๒.๔ หมอมราโชทัย (ม.ร.ว. กระจาย อิศรางกูร)

- นิราศลอนดอน

๒.๕ หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์) หรือหมื่นพากย์ไวยหาร (ฤกษ์) เลือกมาวิจัย
วิจัย ๓ เรื่อง คือ

- นิราศกรุงเก่า (โคลงสี่สุภาพ)

- นิราศพระปฐม (กลอนสุภาพ)

- นิราศทวาราวดี (กลอนสุภาพ)

ขอมูลรวม ๒๐ เรื่อง

เป็นคำประพันธ์ประเภทโคลงคั่น ๑ เรื่อง

เป็นคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ ๔ เรื่อง

เป็นคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ ๑๕ เรื่อง

๓. นิราศที่เขียนขึ้นก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และหลังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่อยู่ในขอบเขตที่จะนำมาวิเคราะห์อย่างละเอียด ผู้วิจัยจะนำมาศึกษาในแง่ประวัติ เพื่อให้เรื่องราวเชื่อมโยงเท่านั้น

๔. ผู้วิจัยจะศึกษารูปแบบการเขียนนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง และกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เพื่อใช้เป็นหลักเทียบเคียงกับการแตงนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นว่า นิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการเปลี่ยนแปลงในด้านรูปแบบของการเขียน และในด้านความคึกคักน้อยเพียงไร

๕. การศึกษาค้นคว้าจะวิเคราะห์ในแง่ต่าง ๆ ต่อไปนี้

๕.๑ วิวัฒนาการของนิราศของไทย

๕.๒ ลักษณะของนิราศของไทย

๕.๓ วิเคราะห์ลีลา (Style) การเขียนนิราศของกวีแต่ละท่านว่า กวีท่านใดมีแนวการเขียนแบบจิตวิสัย (Subjective) หรือมีแนวการเขียนแบบวัตถุวิสัย (Objective) มากน้อยเพียงใด รวมทั้งพิจารณาถึงสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อแนวการเขียน

ของกวีด้วย

๕.๔ วิเคราะห์ศิลปะในการแต่ง (Poetry) ที่กวีนำมาใช้ในด้านเสียง, ความหมาย, การวางสัมผัส และรูปแบบของฉันทลักษณ์ที่กวีนำมาใช้

๕.๕ วิเคราะห์ คุณค่าที่ทำให้วรรณกรรมนิราศเรื่องนั้นได้รับความนิยมยกย่องสืบต่อมาจนทุกวันนี้ รวมทั้งพิจารณาไปถึงเอกลักษณ์ (Uniqueness) ของนิราศแต่ละเรื่องด้วย

๖. การวิเคราะห์มุ่งพิจารณาจากเนื้อหาของนิราศแต่ละเรื่องตามที่กำหนดไว้ดังกล่าวแล้วเป็นสำคัญ แต่อาจจะศึกษาจากนิราศเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้ ตลอดจนเอกสารอื่น ๆ ในสมัยเดียวกันด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่แน่นอนยิ่งขึ้น

คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ

วรรณกรรม หมายถึงผลงานด้านการเขียนทั้งหลาย อาจดีหรือไม่ดีก็ได้เป็นเรื่องราวที่มีขนาดสั้นยาวพอสมควร (กุหลาบ มลลิกะมาส, ๒๕๑๐ : คำบรรยายวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ)

วรรณคดี หมายถึงบทประพันธ์ซึ่งมีลักษณะเด่นในเชิงประพันธ์ มีค่าทางอารมณ์และความรู้สึกแก่อ่าน ผู้ฟัง คือวรรณคดีมีวรรณศิลป์ (เสฐียรโกเศศ, ๒๕๐๙ : ๕)

วรรณศิลป์ หมายถึงองค์ประกอบจำเพาะที่ทำให้วรรณกรรมมีคุณค่าเป็นวรรณคดีขึ้นมา (กุหลาบ มลลิกะมาส, ๒๕๑๒ : ๒๔๓)

วิเคราะห์ หมายถึงการใคร่ครวญ แยกออกเป็นส่วน ๆ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๓, ๒๕๑๐ . ๔๓๔) ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยมุ่งจะหมายถึงการศึกษานิราศแต่ละเรื่อง แล้วผู้วิจัยจะอาศัยแนวการวิจารณ์วรรณคดี ตลอดจนเกณฑ์กำหนดในเรื่องความไพเราะของโคลง, กลอน ที่มีท่านผู้ทรงคุณวุฒิต่าง ๆ ได้เสนอแนะไว้ เป็นเครื่องมือในการแยกวินิจฉัยว่า นิราศเรื่องใดมีลักษณะที่เด่น หรือมีลักษณะค้อยทางใด และหึงแยกให้เห็นว่านิราศเรื่องนั้น ๆ จะมีคุณค่าแก่อ่านในทางใด และเพียงใดด้วยในการศึกษาก็จะแยกศึกษาตามหัวข้อต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในวิธีการค้นคว้า

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หมายถึงช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มสมัยรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕) จนถึงสิ้นสมัยรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๔๑๑)

ธรรมเนียมนิยม (Convention) ในวิทยานิพนธ์นี้หมายถึง การที่กวีนิยมทำตามแบบครูบาอาจารย์หรือกวีรุ่นก่อน ๆ เช่นในเรื่องแบบแผนการขึ้นต้นการเขียนนิราศ การขนานวาง วิธีเปรียบเทียบ ส่วนวนโคลงโขน การเขียนแสดงความรัก เป็นต้น (กุหลาบ มัลลิกะมาส, ๒๕๑๓ : คำบรรยายวิชาการวรรณกรรมสุนทรภู่)

ลีลาการเขียน (Style) หมายถึงลักษณะพิเศษอันเป็นแบบเฉพาะของกวีแต่ละท่าน เช่น การวางแนวความคิด ส่วนวนโวหาร การกำหนดกรุป (form) และเนื้อเรื่อง การใช้กลวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างในการเลือกใช้ถ้อยคำ การแทรกสิ่งที่น่าสนใจลงในการเขียนนิราศแต่ละเรื่อง เป็นต้น

เทคนิค (technique) คือฝีมือหรือความสามารถ ความเชี่ยวชาญที่จะใช้สไตล์ (style) ให้ได้ผลดี ให้เรื่องสนุก ใช้ส่วนวนโวหารคมคาย ควรรวบรัดตัดตอนได้หรือขยายความได้ (กุหลาบ มัลลิกะมาส, ๒๕๑๒ : ๒๖๔)

สุนทรียภาพ (aesthetics) หมายถึง ความงดงามในทางภาษา ความคิด และอื่น ๆ ความงดงามในทางภาษาหมายถึง การที่กวีสามารถเลือกถ้อยคำมาใช้ได้เหมาะสมจะถูกกับเรื่องราว กาลเทศะและบุคคล มีความไพเราะ ทั้งให้ความรู้สึกแก่ผู้อ่านได้ตรงตามที่กวีผู้เขียนต้องการ

วิสัยทัศน์ (Absolute Vision) คือ การมองเห็นความจริงของสิ่งต่าง ๆ ได้ โดยไม่เอาตัวเราเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย (เปลื้อง ณ นคร, ๒๕๐๔ : ๑๖) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เขียนแบบวัตถุวิสัย (Objective)

สัมพันธทัศน์ (Relative Vision) คือ การมองเห็นสิ่งต่าง ๆ โดยถือเอาตัวกวีเองเป็นสำคัญ สัมพันธทัศน์จะมีความจริงเฉพาะตัวกวีเอง ไม่ใช่ความจริงแท้ (เปลื้อง ณ นคร, ๒๕๐๔ : ๑๖) หรือตรงกันที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เขียนแบบจิตวิสัย (Subjective)

เหยียบกลอน หมายถึง การที่กวีเอาคำที่เคยใช้จากเรื่องหนึ่ง ไปใช้ในอีกเรื่องหนึ่งอย่างไม่จงใจ (กุหลาบ มัลลิกะมาส, ๒๕๑๔ : คำบรรยายวิชาการวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น)

เทียบความ หมายถึง การที่กวีเอา "ความ" ที่เคยใช้ในการเขียนเรื่องหนึ่งมาใช้ในอีกเรื่องหนึ่ง เป็นการกล่าวซ้ำความเดียวกัน (กุหลาบ มลลิกะมาส, ๒๕๑๘: คำบรรยายวิชาวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น)

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการค้นคว้า

วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเท่าที่มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้ามาแล้วมีอยู่เพียงบางเรื่องเท่านั้น และส่วนมากจะศึกษาไปในเชิงประวัติเองผู้เขียน ส่วนการศึกษาวิเคราะห์ในค่านี้อาจยังมีผู้สนใจศึกษาน้อย ผลการศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์ของท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลาย จะขอนำมาเสนอในส่วนสาระที่สำคัญและที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ดังนี้

พระราชวรรังษีเชอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ ทรงแต่งปาฐกถาเรื่อง "นิราศนรินทร์" ที่สามัคยาจารย์สมาคม เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๔๗๖ ทรงวิจารณ์เรื่องนิราศนรินทร์ในหัวข้อด้วยกัน คือ

เกี่ยวกับศัพท์นิราศและหนังสือนิราศ

นรินทร์อื่น คือใคร

อ่านนิราศนรินทร์

ตอนสรุป

ในเรื่องเกี่ยวกับศัพท์คำว่า "นิราศ" ทรงสันนิษฐานว่าคำว่า "นิราศ" "นิราศ" น่าจะมาจากคำว่า "นิร" แล้วเติมสระ อา แล้วเติม ศ เข้าลิต นอกจากนั้นทรงกล่าวถึงลักษณะของหนังสือนิราศว่า เป็นหนังสือที่กวีแต่งโดยจับเอาความเศร้าเพราะร้างรัก เป็นแกนของเรื่อง ส่วนรายละเอียดอื่น ๆ เป็นกระพี้ นางที่กวีกล่าวรำพึงรำพันถึงอาจมีตัวตนจริงหรือไม่มีตัวตนจริงก็ได้

สำหรับเรื่องประวัตินายนรินทร์ทรงให้ข้อคิดว่า แม่นายนรินทร์จะเป็นเพียงข้าราชการวังหน้าตำแหน่งเล็ก ๆ โดยเป็นมหาดเล็กหุ้มแพรเท่านั้นก็ตาม แต่คนส่วนมากก็รู้จักชื่อเสียงนายนรินทร์ดียิ่งกว่า ข้าราชการตำแหน่งใหญ่โตคนอื่น ๆ ในวังหน้าเสียอีก ทั้งนี้เพราะนายนรินทร์แต่งหนังสือคือพื่อที่จะเป็นอนุสาวรีย์ได้

ตอนที่เกี่ยวกับ อ่านนิราศนรินทร์ และ ตอนสรุป กรมหมื่นพิทยาลงกรณได้ทรง
ยกนิราศนรินทร์มาพิจารณาในลักษณะของการวิจารณ์ แต่ทรงเน้นในเรื่องหาข้อบกพร่อง
ของโคลง ทั้งนี้เพราะท่านผู้รู้ต่าง ๆ มักกล่าวไปในทำนองที่ว่า นิราศนรินทร์ที่
ปราศจากข้อตำหนิ แต่ความจริงแล้วเมื่อมาอ่านอย่างพิจารณาที่ละบท พระองค์ได้ทรง
พบข้อบกพร่องอยู่หลายประการ อาทิเช่น ในเรื่องการใช้ศัพท์ ความหมายของข้อความ
ในโคลงแต่ละบท และลักษณะฉันทลักษณ์ เป็นต้น ดังนั้นพระองค์จึงทรงสรุปว่า การ
เขียนนิราศซึ่งดูเหมือนเป็นของง่าย แต่ความจริงแล้วจะเขียนนิราศให้ได้อย่างพร้อมมูลทุก
ประการนั้นยาก เพราะมีลักษณะฉันทลักษณ์และการกำหนดจำนวนคำเป็นข้อบังคับ ฉะนั้น
หากนายนิทรธิเบศจะได้ฝึกหัดฉันทลักษณ์กลางานมากกว่านี้ นิราศนรินทร์ก็คงจะดียิ่งกว่าที่เป็น
อยู่ในขณะนี้ (พ.ณ.ประมวญมารค, ๒๕๑๓ : ๓ - ๔๔)

ผู้ใช้นามปากกาว่า อินทรมนตรี ได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับผู้แต่งนิราศนรินทร์ว่า
เป็นพระบรมราชินีพชนในสมเด็จพระราชธิดาบรมมหาเสนาบุรุษ (พ.ณ.ประมวญมารค,
๒๕๑๓ : ๔ - ๑๒๓) โดยอ้างหลักฐานจากเนื้อหาในหนังสือนิราศ

เทือก กุสุมา ณ อุชฺยา ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนิราศนรินทร์ในแง่ศัพท์ ส่วน
โวหาร ประวัติผู้แต่ง และลักษณะฉันทลักษณ์ โดยเขียนในลักษณะเป็นคู่มือในการอ่านนิราศ
นรินทร์ โดยใช้ชื่อหนังสือว่า "แนวทอนนิราศนรินทร์" นอกจากนี้ยังมีผู้ทรงคุณวุฒิอื่น ๆ
ที่ศึกษาค้นคว้าในลักษณะเช่นเดียวกันนี้อีกหลายท่าน เช่น กุหลาบ มลลิกะมาส เขียน
ในเอกสารนิเทศการศึกษาของหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู ฉบับที่ ๕๖ (พ.ศ.
(พ.ศ. ๒๕๐๔) ใช้ชื่อว่า วรรณคดีบางเรื่อง แปลอง ฉ นคร เขียนประวัติ
วรรณคดีสำหรับนักศึกษา กล่าวถึงประวัติของนายนิทรคามนัย (๕) ที่พระราชวรวงศเชอ
กรมหมื่นพิทยาลงกรณทรงประทานช่อดิไว้ แต่ในคำนำผลงานของนายนิทรนั้น
แปลอง ฉ นคร ได้ศึกษาวิเคราะห์และนำมาเปรียบเทียบกับคำสรรพนามของศรีปราชญ์
และยังได้กล่าวเปรียบเทียบกับนิราศกรุงเก่าของหลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์) อีกด้วย

สมเด็จพระยาเจ้ากรมพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ : ๕๐-๕๑) เมื่อครั้งยังทรงดำรง
ตำแหน่งเป็นสภานายกหอสมุดฯ ได้ทรงทำคำอธิบายเกี่ยวกับประวัติและงานของกวี
ต่าง ๆ ไว้หลายเรื่อง สำหรับ "ชีวิตและงานของสุนทรภู่" ทรงศึกษาและแบ่งเป็น
ตอน ๆ ไว้ดังนี้

- ตอนก่อนรับราชการ
- ตอนรับราชการ
- ตอนออกบวช
- ตอนตกยาก
- ตอนสิ้นเคราะห์
- วาดยหนังสือที่สุนทรภู่ แต่ง
- วาดยเกียรติคุณของสุนทรภู่

สำหรับผลงานค่านิราศของสุนทรภู่ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวว่ามีอยู่ ๔ เรื่อง คือ นิราศเมืองแกลง, นิราศพระบาท, นิราศภูเขาทอง, นิราศสุพรรณ, นิราศวัดเจ้าฟ้า, นิราศอิเหนา, นิราศระแหนดงรัง, นิราศพระประชม, และนิราศเมืองเพชร

ชนิต อยู่โพธิ์ (๒๕๑๓: ๕๐ - ๕๑) ได้ศึกษางานของนิพนธ์ของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพที่ทรงไว้เกี่ยวกับประวัติของสุนทรภู่ ได้สันนิษฐานเกี่ยวกับปีที่สุนทรภู่แต่งนิราศเรื่องต่าง ๆ เพิ่มเติมดังนี้

๑. นิราศเมืองแกลง	แต่งต้นปี พ.ศ. ๒๓๕๐
๒. นิราศพระบาท	แต่งปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๐
๓. นิราศภูเขาทอง	แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๑
๔. นิราศวัดเจ้าฟ้า	แต่งเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๕๔
๕. นิราศอิเหนา	
๖. นิราศสุพรรณ	(แต่งเป็นโคลง) แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔
๗. นิราศพระประชม	แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๕
๘. นิราศเมืองเพชรบุรี	แต่งระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๕๕ - ๒๓๕๖

สำหรับนิราศนิราศอิเหนา ท่านไมได้สันนิษฐานปีที่แต่งไว้ ส่วนนิราศพระแหนดงรังนั้น ชนิต อยู่โพธิ์ ได้ศึกษาและหาหลักฐานต่าง ๆ ประกอบและกล่าวนิราศพระแหนดงรังมี ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นส่วนฉกฉลัก อีกส่วนหนึ่งเป็นส่วนนายมี หรือเสมียนมี (หมื่นพรหมสมพัศตร) ในการทำบันทึกเกี่ยวกับนิราศพระแหนดงรัง

ชนิต อยู่โพธิ์ ได้เพิ่มเติมเชิงอรรถ อธิบายเกี่ยวกับชื่อบุคคล ทำนानสถานที่ พร้อมทั้งตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับถ้อยคำในนิราศแต่ละเรื่องไว้ด้วย

พ.ณ.ประมวณมารค (๒๔๐๘:๑ - ๒๔๕) ได้ศึกษาค้นคว้าประวัติและผลงานของสุนทรภู่ ได้แบ่งประวัติสุนทรภู่ออกเป็น ตอนด้วยกัน คือ

- ตอนวังหลัง (พ.ศ. ๒๓๒๕ - พ.ศ. ๒๓๖๗) เริ่มตั้งแต่สุนทรภู่เกิดจนสิ้นรัชกาลที่ ๒ กล่าวถึงชีวิตในวัยเยาว์ว่า สุนทรภู่ได้เป็นข้าในกรมพระราชวังหลังจนกระทั่งกรมพระราชวังหลังทิวงคต ต่อมาสุนทรภู่ได้เป็นมหาดเล็กของพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ซึ่งผนวชอยู่ที่วัดระฆัง

- ตอนวังหลวง (พ.ศ. ๒๓๕๓ - พ.ศ. ๒๓๖๗) เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ จนถึงรัชกาลที่ ๒ สุนทรภู่เข้ารับราชการจนในที่สุดได้รับบรรดาศักดิ์เป็นที่ขุนสุนทรโวหารในกรมพระอาลักษณ์

- ตอนออกบวช (พ.ศ. ๒๓๖๗ - พ.ศ. ๒๓๘๕) เริ่มออกบวชจนกระทั่งสึก

- ตอนวังหน้า (พ.ศ. ๒๓๘๕ - พ.ศ. ๒๓๙๔) ตั้งแต่สึกจนถึงแก่อนิจกรรม

พ.ณ.ประมวณมารค กล่าวว่าว่าพันพิลาป เห็นนิราศที่แต่งในตอนที่สึกเรียกว่า " นิราศลาพรต " และว่านิราศอิเหนาเป็นนิราศที่สุนทรภู่แต่งถวายกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ และทรงสันนิษฐานปีที่แต่งนิราศเรื่องต่าง ๆ ไว้ มีที่เหมือนและแตกต่างไปจากข้อสันนิษฐานของ ชนิต อยู่โพธิ์ หลายประเด็นด้วยกัน

ฉันท ขำวิไล (๒๔๔๘: ๑ - ๖๐) ได้ศึกษาผลงานนิราศเรื่องต่าง ๆ ของสุนทรภู่ มีความเห็นแตกต่างไปจากความเห็นของคนอื่น ๆ ที่กล่าวแล้วอย่างน่าสนใจ คือท่านมีความเห็นว่า นิราศอิเหนาจะเป็นสำนวนเสมียนมีศิษย์ของสุนทรภู่ มากกว่าจะเป็นผลงานของสุนทรภู่ เพราะสุนทรภู่ไม่เคยแต่งนิราศโดยเอาเนื้อหาในวรรณคดีมาเป็นหลักฐานในการแต่งเลย และนอกจากนี้ท่านยังได้ลงความเห็นว่ นิราศพระแท่นดงรังที่เขียนไว้ว่าเป็นสำนวนเพชรกลั่น น่าจะเป็นผลงานของสุนทรภู่มากกว่า เพราะเมื่อเทียบวัยวุฒิซึ่งมีอายุราว ๑๕-๑๖ ปีแล้ว ไม่น่าเชื่อว่าเพชรกลั่นแต่งเอง และเรื่องนี้ก็มีสำนวนโวหารคล้ายสุนทรภู่หลายแห่ง

ดอม เพ็งแก้ว (๒๕๑๒: ๗ - ๑๔) ได้ศึกษานิราศของสุนทรภู่ ๘ เรื่อง โดยวิเคราะห์ออกมาในแง่ต่าง ๆ ดังนี้

๑. ความยาวของนิราศแต่ละเรื่อง สรุปความได้ว่า นิราศเมืองแกลง เป็นนิราศเรื่องยาวที่สุดของสุนทรภู่ มี ๔๘๖ คำกลอน ๔๘๑ วรรค ส่วนนิราศเรื่องสั้นที่สุด คือ นิราศภูเขาทอง มี ๑๗๖ คำกลอน ๒๕๑ วรรค

๒. จำนวนเสียงสัมผัสในนิราศแต่ละเรื่อง โดยสรุปว่า

- นิราศที่มีเสียงสัมผัสรับส่งมากที่สุด คือ นิราศเมืองเพชร
- นิราศที่มีเสียงสัมผัสรับส่งน้อยที่สุด คือ นิราศภูเขาทอง
- นิราศวัดเจ้าฟ้า ไร่พันทิลาป มีจำนวนเสียงสัมผัสรับส่งเท่ากัน (๔๔ เสียง)
- นิราศเมืองแกลง และนิราศพระบาทมีจำนวนเสียงสัมผัสรับส่งใกล้เคียงกันที่สุด (๔๗ กับ ๔๔ เสียง) ตามประวัตินิราศทั้ง ๒ เรื่องเป็นนิราศเรื่องแรก ๆ ของสุนทรภู่

ประวัติและผลงานของกวีที่เขียนนิราศอีกท่านหนึ่งที่มีคนสนใจมาก คือ เสมียนมี (หมื่นพรหมสมพัตสร) ซึ่งเป็นกวีที่มีชื่อเสียงว่า เขียนกลอนได้ทัดเทียมกับสุนทรภู่ซึ่งเป็นอาจารย์ ขนิท อยู่โพธิ์ (๒๕๐๔: ๑๓ - ๓๒) ได้ศึกษาประวัติและผลงานของเสมียนมี สรุปความได้ว่า

นายมีเกิดปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๓๘ หรือปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๓๙ เป็นบุตรของพระโหราธิบดี เข้าใจว่าเป็นพระโหราธิบดี (โลกเนตร) หรือพระโหราธิบดี (สม) คนใดคนหนึ่ง

พ.ศ. ๒๓๖๐ นายมีแต่ง สุนิน ก.กา หุนเกล้าฯ ถวายเจ้าฟ้ามงกุฎา นายมีบวชอยู่ที่วัดพระเชตุพนฯ ขณะบวชได้แต่งเรื่อง เลือโค ก.กา เมื่อสึกได้แต่งนิราศเคื่อน

พ.ศ. ๒๓๗๖ แต่งเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. ๒๓๗๘ แต่งนิราศพระแท่นดงรัง

พ.ศ. ๒๓๘๗ แต่งนิราศสุนทรภู่

เรื่องเสือโค ก.กา และนิราศเคื่อน ไม่ปรากฏปีที่แต่ง สำหรับนิราศกลาง
ชนิต อยู่โพธิ์ ไม่แน่ใจว่าเป็นผลงานของนายมีจริงหรือไม่ และสันนิษฐานว่า นายมี
ถึงแก่กรรมก่อนสิ้นรัชกาลที่ 3

ลอม เพ็งแกว (๒๕๑๒:๑๗-๒๔)) ศึกษาประวัติและงานของนายมี (หมื่น
พรหมสมพัตสร) ไก่กล่าวสันนิษฐานแตกต่างไปจากข้อสันนิษฐานของ ชนิต อยู่โพธิ์
หลายประเด็นด้วยกัน ลอม เพ็งแกว ได้วิเคราะห์หาข้อเท็จจริงโดยอาศัยหลักฐาน
จากผลงานเรื่องต่าง ๆ ของนายมีเป็นหลัก ในเรื่องประวัติสรุปได้ความว่า นายมีเป็นคน
รุ่มราวก้าวเกี่ยวกับสุนทรภู่ และนับถือสุนทรภู่เป็นลูกพี่ จึงมีผู้กล่าวว่าเป็นศิษย์สุนทรภู่
และถึงแก่กรรมก่อนสิ้นรัชกาลที่ 3 อายุประมาณ ๖๐ ปี

ณัฐวุฒิ สุธิสสงคราม (๒๕๑๘: ๑๒-๔๘) ได้ศึกษาประวัติและผลงานของ
หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์) โดยอาศัยพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ
ที่ทรงอธิบายไว้ในตอนคำนำ หนังสือที่มหาฤกษ์แต่งเป็นหลักและอธิบายเพิ่มเติม โดยอ้าง
หลักฐานที่ปรากฏในนิราศเรื่องต่าง ๆ สรุปความได้ว่า ณัฐวุฒิ สุธิสสงคราม ยังสงสัย
ในข้อความที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการทรงกล่าวไว้ในประวัติมหาฤกษ์ว่า "เห็นจะ
กำพร้ามาแต่เยาว์" เพราะข้อความที่ปรากฏในนิราศกรุงเก่า ซึ่งแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓
มารดาของมหาฤกษ์อยู่ที่แพหน้าวัดเชิงท่า และในหนังสือนิราศปลิวตอนต้นมีข้อความพรรณนา
ชวนให้คิดว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ ปีที่มหาฤกษ์ไปนมัสการพระยานั้นมีมารดาอยู่ด้วย ประวัติ
ของมหาฤกษ์ตามที่ ณัฐวุฒิ สุธิสสงคราม ศึกษาคนควาสรุปได้ว่า มหาฤกษ์เมื่อตอนเด็ก
เคยอยู่กับพระวินัยธรที่วัดพนัญเชิง ต่อมาป้ามาขอรับตัวกลับ และเอาไปฝากให้อยู่กับพระ
วินัยวินัยธรรมที่วัดเชิงท่า ต่อมาได้มาเป็นสามเณรศึกษาบาลีอยู่ที่วัดเชิงท่า เนื่องจาก
เป็นเด็กฉลาด เรียนดี พระวินัยธรรมจึงพามาฝากกับสำนักพระอริยวงศาคตญาณ (อู)
ที่วัดสุทัศน์ และบวชอยู่ที่วัดนี้ตลอดรัชกาลที่ ๓ จนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 จึงสึกออกมา และ
เร่ร่อนอยู่ไม่มีงานทำเป็นหลักแหล่ง สึกแล้วประมาณ ๑๐ ปี จึงได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จกรุงเก่า จึงได้แต่งนิราศกรุงเก่าเป็นโคลงเรื่องแรก
ต่อมาแต่งนิราศทวารวดี นิราศพระปฐม และนิราศปลิว ในเรื่องความรักปรากฏว่า
มีสตรีเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตหลายคน นิสัยมหาฤกษ์เป็นคนรักเกียรติ ถือตัวและไม่ชอบ

คัมสุรา มีพี่ชายคนหนึ่งแต่ตายไปก่อนแล้ว รัชบุต สุธธิสงคราม มีความเห็นว่าตอนที่มหาฤกษ์แตงนิราศปดวียังไม่ได้เป็นหมื่นพากย์โวหาร และสันนิษฐานว่า มหาฤกษ์ คงได้เป็นหมื่นพากย์โวหาร ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ และได้เป็นหลวงจักรปาณี ในพ.ศ. ๒๔๖๕ ซึ่งเป็นปีที่ฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ และคงถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ หรือ พ.ศ. ๒๔๖๙

จากเอกสารและผลการศึกษาค้นคว้าดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ผลงานค่านิราศของกวีไคมีส่วนสำคัญในการให้ความกระจ่างเกี่ยวกับประวัติชีวิต และเรื่องราวต่าง ๆ ของกวีไคผู้มีโชนอย กวีของไทยไม่ค่อยมีผู้ใดบันทึกประวัติชีวิตไว้เป็นหลักฐาน เมื่อเวลาล่วงผ่านไปนานเข้า จึงยิ่งยากแก่การศึกษาค้นคว้าและการสันนิษฐานยิ่งขึ้น การที่ไคมีผู้ศึกษาผลงานและประวัติของกวีไคจึงเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง แม้ว่าเรื่องต่าง ๆ ที่ศึกษาค้นคว้ากันมาแล้วนั้นจะไม่ลงรอยเป็นที่ยุติลงได้ก็ตาม ก็นับว่าเป็นการศึกษาที่มีประโยชน์ช่วยในการศึกษาประวัติวรรณคดีได้ขยายวงกว้างออกไปอีก และนอกผลการศึกษาค้นคว้าดังกล่าวก็จะเห็นได้ว่า ส่วนใหญ่ศึกษาเน้นหนักไปในด้านประวัติของกวี ส่วนด้านลีลาในการเขียน (Style) เทคนิค (technique) ศิลปะการแต่งต่าง ๆ ตลอดจนลักษณะการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหาร ของกวีแต่ละท่านในนิราศเรื่องต่าง ๆ นั้น ยังมีไคมีผู้ศึกษากันกว้างขวางเท่าใดนัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความคิดว่า น่าจะไคมีการศึกษาถึงวิวัฒนาการของการเขียนนิราศของไทย คุณค่าของวรรณกรรมนิราศในแง่สุนทรียศาสตร์ (aesthetics) คุณค่าที่ผู้อ่านพึงได้รับจากวรรณกรรมนิราศ ตลอดจนศึกษาถึงรูป (form) และธรรมเนียมนิยม (Convention) ในการเขียนนิราศ นอกจากนี้ยังน่าที่จะศึกษาถึงแบบเฉพาะในการเขียน (Style) ของกวีที่เขียนนิราศแต่ละท่านอีกด้วย ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นยุคที่วรรณกรรมเจริญรุ่งเรืองสูงสุดสมัยหนึ่ง จนถึงกับมีคำกล่าวยกย่องว่าเป็น "ยุคทองแห่งวรรณคดี" ในยุคนั้นเองวรรณกรรมนิราศก็มีความเจริญรุ่งเรืองมาก เช่นเดียวกับวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ มีกวีเขียนนิราศไว้เป็นอันมาก และมีนิราศหลายเรื่องที่เขียนขึ้นในสมัยนั้นได้รับความนิยมนยกย่อง ชื่นชมจากผู้อ่าน จนกระทั่งถือเป็นแบบเรียนในสถานศึกษามาจนทุกวันนี้ ฉะนั้นจึงน่าจะมีการศึกษาวาดูอะไรเป็นแรงบันดาลใจให้กวีในยุครัตนโกสินทร์นิยมเขียนนิราศกันมากยิ่งกว่าสมัยใด ๆ และมีอะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เขียนนิราศได้ดี จนทำให้นิราศหลายเรื่องที่เขียนขึ้นในยุคนั้นได้รับความนิยมจากบุคคลทั่วไปนิยมมาจนตราบนานเท่าทุกวันนี้

สมมุติฐานของการคนควา

จากเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำมาตั้งสมมุติฐานสำหรับการคนควาคังนี้

วรรณกรรมนิราศที่กวีเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับวรรณกรรมนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง และกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เพราะเป็นยุคต่อเนื่องกัน กวีอาจได้รับอิทธิพลในด้านความคิด วิธีการเขียนและวิธีการถ่ายทอดความคิด (Express) มาโดยทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ

วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีชื่อเสียง และได้รับการยกย่องมาจนถึงทุกวันนี้ แม้ก็จะมีแนวการเขียนเลียนแบบกวีรุ่นเก่าที่มีชื่อเสียงอยู่บ้าง แต่ก็ไม่เลียนแบบจนขาดความเป็นตัวของตัวเอง และจะมีลีลาการเขียน (Style) อันเป็นแบบเฉพาะของตนเอง

วรรณกรรมนิราศเป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้ สึก นึกคิด ความในใจ ความประทับใจของกวีที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในสมัยของตนโดยตรง ดังนั้นวรรณกรรมนิราศจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยเปิดเผยให้ไ้รู้ถึงสภาพสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนบุคลิกภาพของกวีได้อย่างกว้างขวาง

มทที่ ๒
วิธีดำเนินการค้นคว้า

วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นมีอยู่มากมาย มีทั้งของกวีที่มีชื่อเสียงและไม่มีชื่อเสียง ฉะนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงกำหนดเกณฑ์การเลือกกลุ่มตัวอย่าง และจำนวนกลุ่มตัวอย่างมาวิเคราะห์ดังนี้

การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

๑. เลือกจากผลงานของกวีที่มีชื่อเสียง โดยเลือกเฉพาะเรื่องที่เด่น ๆ บางเรื่องเท่านั้น

๒. เลือกจากผลงานของกวีที่มีผู้รู้จักน้อย ไม่แพร่หลาย

เหตุผลในการเลือกเช่นนี้เพื่อหาข้อเท็จจริงว่า อะไรเป็นสาเหตุให้นิราศบางเรื่องได้รับการยกย่อง แถบบางเรื่องกลับไม่มีผู้สนใจศึกษา ทั้งจะศึกษาถึงลีลาการเขียนของกวีแต่ละท่านด้วย

กลุ่มตัวอย่าง เป็นนิราศประเภทโคลงและกลอน รวม ๒๐ เรื่อง ดังนี้

๑. โคลงสั้น ๑ เรื่อง คือ นิราศตามเสด็จทัพล้านน่ายน้อย ของพระยาตรัง

๒. โคลงสี่สุภาพ ๕ เรื่อง คือ

- นิราศกลาง (โคลงนิราศพระยาตรัง) ของพระยาตรัง
- นิราศนรินทร์ ของนายนรินทร์ชิเบศร์ (อิน)
- นิราศพระพิทักษ์สาธิตไปชุมพรและไชยา ของพระพิทักษ์สาธิต
- นิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่
- นิราศกรุงเก่า ของหลวงจักรปาณี (ฤกษ์)

๓. กลอนสุภาพ ๑๔ เรื่อง

- นิราศรพมาที่ท่าคินแดง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑
- นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ พระนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
- นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จไปตีเมืองพม่า

เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๓๓๖ พระนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท

- นิราศเมืองแกลง ของ สุนทรภู่
- นิราศพระบาท ของ สุนทรภู่
- นิราศภูเขาทอง ของ สุนทรภู่
- นิราศพระปฐม ของ สุนทรภู่
- นิราศอิเหนา ของ สุนทรภู่
- นิราศเคียน ของ นายมี
- นิราศสุพรรณ ของ นายมี
- นิราศพระแท่นดงรัง ของ นายมี
- นิราศพระปฐม ของ หลวงจักรปาณี (ฤกษ์)
- นิราศทวาราวดี ของ หลวงจักรปาณี (ฤกษ์)
- นิราศลอนคอน ของ หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว.กระต่าย
อิศรางกูร ณ อยุธยา)

เกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์วรรณกรรม

การวิเคราะห์วรรณคดีอันเป็นศิลปะประเภทหนึ่งนั้นนับว่าเป็นเรื่องที่ยาก ได้มีผู้คิดวางกฎเกณฑ์มานานแล้ว แต่ยังไม่ลงรอยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอนำข้อสรุปเกี่ยวกับเกณฑ์ในการวิเคราะห์วรรณคดีของท่านพุทธทศวุฒินันทน์มาเสนอก่อนเป็นเบื้องต้น ต่อจากนั้นผู้วิจัยจะได้สรุปลงในแนวที่ผู้วิจัยจะใช้ในการวิเคราะห์วรรณกรรมเป็นอันดับต่อไป

เสฐียรโกเศศ (๒๕๐๗ : ๑๗๔) ได้ให้หลักการวิพากษ์วิจารณ์ศิลปกรรมไว้ ๖ ประการด้วยกัน ซึ่งควรถือเป็นหลักได้ กล่าวคือ สิ่งที่ควรพิจารณาในการวิเคราะห์ศิลปกรรมได้แก่

๑. ความนึก (Conception)
๒. ความสะเทือนใจ (Emotion)
๓. การแสดงออก (Expression)
๔. องค์ประกอบ (Composition)

๖. เทคนิค (Technique)

๑. เค้าโครงเรื่อง คือการลำดับตามโครงเรื่อง ผ่านองการเขียน
๒. ความแจ่มแจ้งในการบรรยายด้วยถ้อยคำ ที่ทำให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพ
๓. ขอความ ถ้อยคำ ลึกซึ้งกินใจจนติดใจเมื่ออ่าน เกิดประโยชน์

ทางเล้าโลมใจ หรือเป็นคติสอนใจ เกิดอารมณ์สะเทือนใจ

๔. ถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์ของฉันทลักษณ์ และเท่าที่ฉันทลักษณ์จะอนุญาตให้แปรเปลี่ยนไปได้

๕. ลีลา คือการใช้อย่างคำ และการเลือกชนิดของคำประพันธ์เหมาะแก่เนื้อความ

๒. ความรู้และปฏิภาณของกวี ที่ปรากฏในงานประพันธ์

นอกจากนี้ สิ่งที่เราควรดูเพิ่มเติมคือ คุกคาม คุกคาม คุกคามการเขียน คุกคาม จักเจนนในการสังเกตชีวิต คุกคามเชิงในการแต่ง คำประพันธ์ คุกคามเกณฑ์ของฉันทลักษณ์ คุกคามสม่ำเสมอเหมาะเจาะของการใช้ถ้อยคำ คุกคามอุปมาอุปไมยอันลึกซึ้งกินใจ การเลือกใช้คำเปรียบเทียบ คุกคามอุปมาอุปไมยอันคมคายไพเราะ พรรณนาโวหารที่มีชีวิตจิตใจก่อให้เกิดมโนภาพแก่ผู้อ่าน การใช้ถ้อยคำบรรยายและพรรณนาให้เกิดความ เสราใจ กินใจ การใช้ถ้อยคำเลียนเสียงธรรมชาติได้เหมือนเหมาะเจาะไพเราะหู การเลือกเสียงสัมผัส การใช้คำซ้ำ ๆ อันก่อให้เกิดความตื่นเต้น หนักแน่น เราใจ เสราใจ สมดังความปรารถนาของผู้เขียน

กระแสดร. มาตยาภรณ์ (๒๕๑๓ : ๕๖-๖๐) กล่าวว่าในการศึกษาวรรณคดี ควรพิจารณาสิ่งต่อไปนี้

๑. ความคิด หรือเค้าเรื่อง จินตนาการ ต้องดีกว่าหรือผู้แต่งคิดค้น
สิ่งแปลก สิ่งงาม สิ่งสูง แก่สังคมหรือไม่ เหมาะสมแก่สังคมไหน และควรเป็นไปไควหรือไม่

๒. อารมณ์สะท้อนใจ เราต้องพิจารณาว่า อารมณ์นั้นถูกต้องควย คือธรรมหรือไม่อย่างไร หรือเป็นกลาง ๆ อย่างไร และเป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นตามสติปัญญาหรือไม่ อย่างไร ชวนให้เห็นใจหรือไม่อย่างไร

๓. การบรรยาย หรือการแสดงออกนั้น ชัดเจนแค่ไหน เห็นหรือไม่ อย่างไร ชวนให้เห็นใจหรือไม่อย่างไร

๔. ส่วนวนและลีลาของเรื่อง อันจะแสดงให้เห็นถึงความเป็นกวีของ ผู้แต่ง รวมไปถึงความถูกต้องของจังหวะหรือฉันทลักษณ์ที่ใช้ในท้องเรื่องนั้น ๆ

๕. ลักษณะคำประพันธ์ โดยเฉพาะร้อยกรองนั้น ถูกต้องตามฉันทลักษณ์หรือไม่ หรือถ้ามีการแปรเปลี่ยนไปก็ดูว่าอยู่ในขอบข่ายที่จะเปลี่ยนแปลงไปได้หรือไม่

๖. เทคนิคในการแต่ง ต้องดูว่าผู้แต่งมีความรู้ ความสามารถอย่างไร ทำเรื่องนั้น ๆ ให้เป็นเรื่องงอกงามได้เพียงไร ควรมีข้อโต้แย้ง ทวงติงในท้องเรื่องอย่างไร

๗. เสียงและความหมาย กวีบางคนมุ่งเอาเสียงเป็นใหญ่ บางคนมุ่งเอาความหมายเป็นใหญ่ เราต้องหัดทั้ง ๒ ประการว่า โดยส่วนรวมแล้วจะมีความไพเราะ แคไหนและกินความต้นลึกหนาบางอย่างไร

แนววิจารณ์วรรณคดีซึ่งกล่าวมาแล้วนั้นเป็นแนววิจารณ์ที่เคยยึดถือและใช้กันมา นานแล้วทั้งในประเทศทางยุโรปและในวงการวิจารณ์วรรณคดีของไทย ในประเทศทางแถบ ตะวันตกเมื่อราว ค.ศ. ๑๙๓๐ ได้เกิดแนววิจารณ์วรรณคดีใหม่ (The New Criticism) ขึ้น การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวนี้นับว่ามีอิทธิพลแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะกวีและ นักวิจารณ์ที่สำคัญของอังกฤษและอเมริกาให้ความสำคัญอย่างแข็งขัน

หลักสำคัญของแนววิจารณ์วรรณคดีแบบใหม่ มีดังนี้

๑. ไม่ควรเพ่งเล็งการวิจารณ์วรรณคดี ตามแนวยุคสมัย แต่ควรเป็น ตามลักษณะเฉพาะของวรรณคดีชิ้นนั้น ๆ

๒. ไม่ควรเน้นปัญหาศีลธรรม หรือปรัชญา จนลืมลักษณะอันแท้จริงของ วรรณคดี ซึ่งเป็นศิลปะที่มุ่งให้ความเพลิดเพลินเจริญใจ

๓. ให้ความสำคัญในแง่เทคนิคการแต่งยิ่งกว่าเนื้อเรื่อง

๔. ให้ความสำคัญของการวิจารณ์วรรณกรรมในฐานะที่เป็นศิลปะ หรือ วรรณศิลป์อีกประเภทหนึ่ง (สิทธา พินิจกุล และคนอื่น ๆ , ๒๕๑๕ : ๔๘๖)

การวิจารณ์วรรณคดีตามแนววิจารณ์วรรณคดีแผนใหม่นี้ เป็นการวิจารณ์ที่มุ่ง พึ่งเล็งที่ตัวเนื้อวรรณคดีโดยเฉพาะ โดยไม่คำนึงถึงตัวผู้แต่งและสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพล ต่อการเขียนของกวีเลย จึงน่าจะเป็นแนวการวิจารณ์วรรณคดีที่ยังไม่สมบูรณ์นัก ในปัจจุบันนี้ การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวนี้นี้จึงเสื่อมความนิยมไป แต่อย่างไรก็ตาม วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (๒๕๐๔ , ๓๐๓-๓๐๔) ได้กล่าวว่า ทฤษฎีการวิจารณ์แผนใหม่เป็นวิธีที่น่าหลักและวิธีการของ วิทยาศาสตร์มาใช้ในการวิจารณ์วรรณคดี พร้อมกับนี้ได้สรุปถึงสาระสำคัญของทฤษฎีวิจารณ์ แผนใหม่เพิ่มเติมไว้ว่า

๑. การวิจารณ์วรรณคดีไม่ใช่การตัดสินว่า บทประพันธ์ชิ้นหนึ่งดีกว่าอีกชิ้นหนึ่ง หากเป็นการสืบสวน และศึกษาลักษณะของบทประพันธ์นั้น ๆ ว่า มีเป็นอย่างไร และแตกต่าง กันอย่างไร

๒. การวิจารณ์วรรณคดีต้องถือว่า วรรณคดีไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวที่กวีจะต้อง เคารพในการประพันธ์ สิ่งที่เรียกว่ากฎเกณฑ์ในวรรณคดีนั้นที่แท้คือ ลักษณะพิเศษ ซึ่ง ได้มาจากการวิเคราะห์บทประพันธ์นั้น ๆ หน้าที่ของนักวิจารณ์ไม่ใช่การวิจารณ์ว่า กวีแต่ง ถูกต้องตามแบบฉบับโบราณหรือไม่ หากแต่วิเคราะห์ลักษณะพิเศษของผลงานของกวีนั้น ๆ แล้วสรุปให้เห็นว่า กวีผู้นั้นมีแนวการแต่งแบบใด

สิทธา พินิจกุล (สิทธา พินิจกุลและคนอื่น ๆ ๒๕๑๔ : ๔๘๔) กล่าวว่า การวิจารณ์วรรณคดีแบบวินิจัยคุณค่าตามหลักสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นวิธีวิจารณ์ของ แซงท์ เบอว์ (Sainte Beuve ๑๘๐๔ - ๑๘๖๔) นั้นเป็นแนววิจารณ์วรรณคดีที่ได้รับความนิยมยกย่อง อย่างแพร่หลายในวงวิชาการวรรณคดี วิธีวิจารณ์ของ แซงท์ เบอว์ (Sainte Beuve) ยึดหลักวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ เน้นการทำความเข้าใจลักษณะรูปแบบของวรรณคดีก่อน แล้ว พิจารณาวินิจัย วิธีการปฏิบัติต้องเริ่มตนด้วยการศึกษาลักษณะของวรรณคดี คือ ศึกษา ชีวิตของผู้แต่ง อิทธิพลของครอบครัว สังคม การเมือง วัฒนธรรมและอื่น ๆ ที่แวดล้อมผู้แต่ง

นอกจากนี้ สิทธา พินิจกุล (๒๕๑๕ : ๒๖-๒๗) ยังได้อธิบายถึงลักษณะ

พื้นฐานของหนังสือที่ดี เพื่อใช้เป็นแนวในการสังเกตว่าหนังสือใดแต่งดีหรือไม่เพียงไร สรุปสาระสำคัญไฉน การที่จะพิจารณาว่าหนังสือใดแต่งดีหรือไม่เพียงไร ให้พิจารณาที่ลักษณะพื้นฐานดังนี้.

๑. รูปและเนื้อหา มีลักษณะที่เหมาะสมกัน

- รูป โค้ง แยก แขนงการแต่ง
- เนื้อหา คือ เนื้อเรื่องที่กล่าวถึง จะเป็นเรื่องราวตอนใดตอนหนึ่งของชีวิตก็ได้ จะเป็นเหตุการณ์ตอนใดตอนหนึ่งที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตก็ได้ แต่ต้องมีคุณค่าเหมาะสมแก่การแต่ง นอกจากนี้เนื้อหาย่อมต้องมีสัมพันธ์ภาพที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ความกลมกลืนของรูปและเนื้อหาในวรรณคดีเป็นสิ่งสำคัญมาก

๒. ภาษา การใช้อย่อย่างสวยงามในหนังสือวรรณคดี จำเป็นต้องได้รับการเลือกเฟ้นจัดกล่าอย่างประณีต เพื่อให้เกิดความไพเราะรื่นหู อย่อย่างต้องมีความหมาย มีพลังอำนาจ มีความประทับใจ นอกจากนี้ควรมีถ้อยคำสำนวนที่แปลก ใหม่ แสดงถึงลักษณะเฉพาะและความสามารถเด่น ๆ ของผู้เขียนด้วย ลักษณะเฉพาะนี้จะทำให้วรรณกรรมนั้นเป็นที่พึงใจของผู้อ่าน และช่วยเพิ่มคุณค่าทางวรรณกรรมด้วย

๓. คุณค่า หนังสือที่ดีควรมีคุณค่าหลายด้านดังต่อไปนี้

๓.๑ มีความงามหรือมีสุนทรีย์ภาพ ทั้งรูปแบบและองค์ประกอบทั้งหมด ใดสักส่วน และเข้ากันได้อย่างแนบเนียน

๓.๒ มีสาระที่เป็นประโยชน์แก่จิตใจ สมอง และความรู้สึก ช่วยสร้าง ความเจริญงอกงามให้แก่สติปัญญา และความรู้สึกนึกคิดที่สมเหตุสมผล

๓.๓ มีความใหม่ แปลก ริเริ่มสร้างสรรค์ในทางที่คั่งงาม

นักวิจารณ์วรรณคดีอีกท่านหนึ่ง ที่กล่าวถึงแนวการวิจารณ์วรรณคดีไว้อย่างน่าสนใจ คือ เจตนา นาควัชร (๒๔๖๕ : ๒๔-๓๐) ท่านผู้นี้ได้กล่าวถึงสิ่งที่ควรศึกษาในการวิจารณ์วรรณคดีว่า "... วรรณคดีวิจารณ์ อาจจะครอบคลุมไปถึงการศึกษา กลวิธีการแต่งคำประพันธ์ หรือ ฉันทลักษณ์ด้วย โดยศึกษาว่าฉันทลักษณ์แบบใดเป็นเครื่องมือสื่อความหมายใดอย่างเหมาะสมอย่างไร ..." นอกจากนี้ในคำนำภาษา เจตนา นาควัชร มีความเห็นว่าควรศึกษา ความเปรียบ (imagery) ที่เกี่ยวข้องมากล่าวด้วย ทั้งนี้เพราะภาษาวรรณคดี

โดยทั่วไปแล้วเป็นภาษาที่ตองการความงาม และความไพเราะในการใช้ถ้อยคำสำนวนที่ประณีตกว่าภาษาที่ใช้ทั่วไป กวีจึงนิยมใช้ความเปรียบในการสร้างอารมณ์และสุนทรีย์ะ หน้าที่ของนักวิจารณ์วรรณคดีในขั้นแรกคือจะต้องชี้ให้เห็นว่า กวีใช้ความเปรียบใดเหมาะสมซาบซึ้งกินใจหรือไม่ประการใด

จะเห็นได้ว่า การศึกษาวรรณคดีนั้นยังไม่สามารถยุติลงรอยว่า ควรศึกษาในแง่ใดบ้าง ทั้งนี้เพราะท่านผู้รักสนใจในแง่ที่ต่างกัน อย่างไรก็ตามก็ประเด็นที่มีความเห็นลงรอยกันก็คือ ควรศึกษาที่เนื้อหา, ลักษณะคำประพันธ์ ความงดงามของภาษาที่ใช้ อารมณ์สะเทือนใจ และลีลาการเขียน (Style) ของกวี ซึ่งประเด็นเหล่านี้ผู้วิจัยจะนำมาใช้ในการวิเคราะห์วรรณคดีครั้งนี้ด้วย สำหรับผู้วิจัยจะวิเคราะห์ในแนวดังนี้ คือ

๑. รูป (Form) ของวรรณกรรมนิราศ การเลือกใช้ชนิดของคำประพันธ์ ตลอดจนธรรมเนียมนิยม (Convention) ในการเขียนนิราศ

๒. เอกลักษณะ (Uniqueness) ของนิราศแต่ละเรื่อง

๓. ลีลาในการเขียน (Style) ของกวีแต่ละท่าน เทคนิคในการสอดแทรกความรู้ ความคิด จินตนาการ ความเชื่อ และสิ่งที่น่าสนใจลงในนิราศ

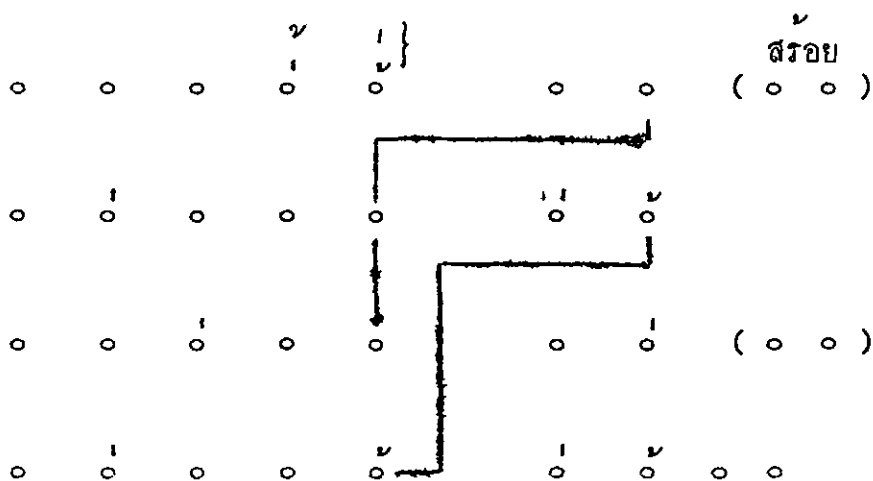
๔. คุณค่าของวรรณกรรมในแง่สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) และคุณค่าอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์ - สำนวนภาษา ลีลาการใช้ถ้อยคำ เสียงคำ และความหมายของคำ กวีเลือกใช้เหมาะสมเพียงไร โวหารอุปมาอุปไมยเหมาะเจาะไพเราะอย่างไร

๔.๒ คุณค่าด้านอื่น ๆ สภาพสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนค่านิยม (Value) ในเรื่องต่าง ๆ ของคนในสมัยเกี่ยวกับกวี ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิกลักษณะของกวีที่ปรากฏในนิราศ

๕. อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อแนวการเขียนของกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

แผนผังของโคลงสี่สุภาพ

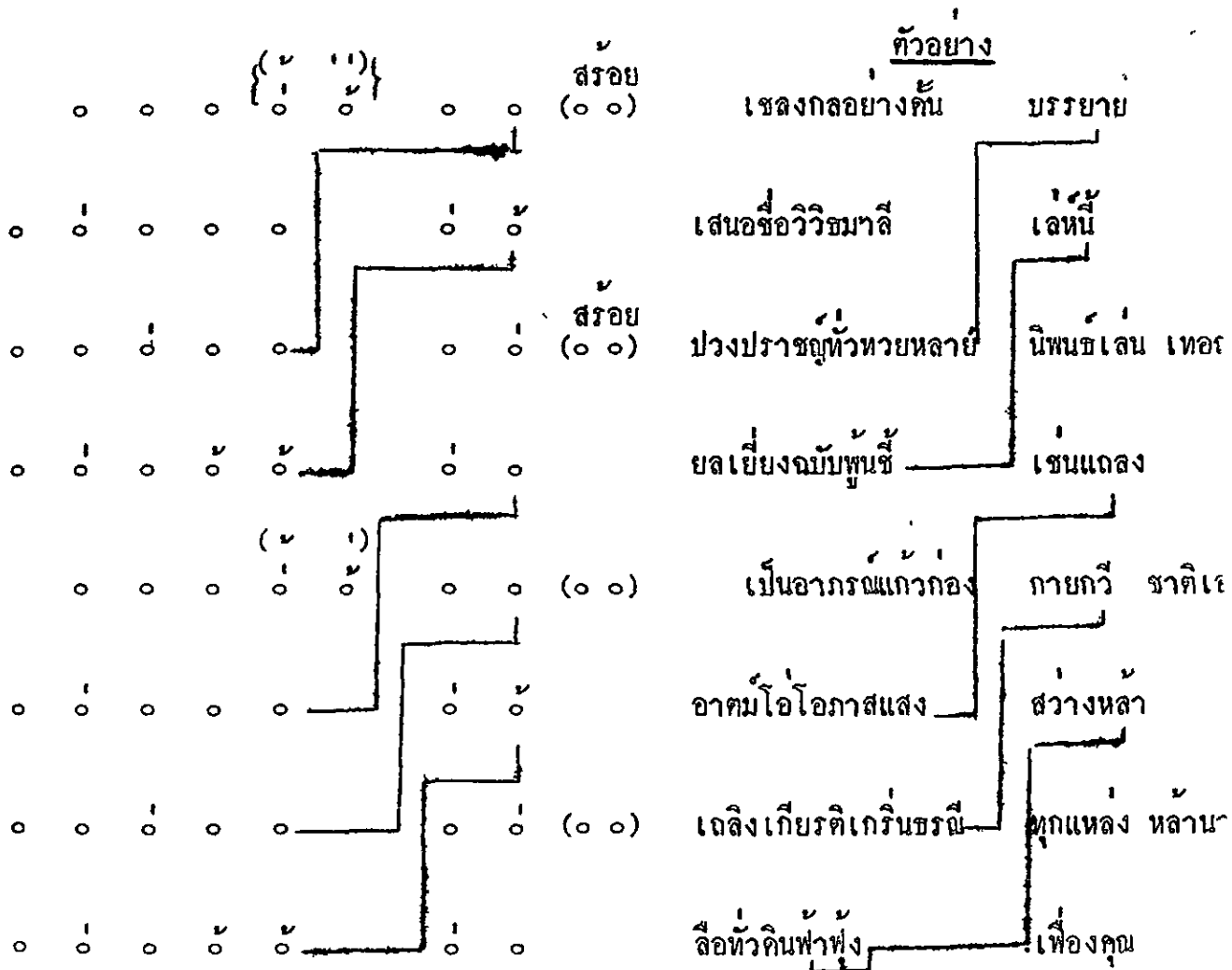

ตัวอย่าง

วากมามาแล้วดำ	ลำบาง
บางยี่เรือหลวงกลาง	พพร่อง
เรือแดงชวพพานาง	เมื่อนาน ามานา
บางบวรคำคดอง	ดาววน้ำตาลคดอง

(นรินทร์ชิเบทร์ (อิน) , ๒๕๐๓ : ๖)

แผนผังของโคลงสี่กัณวิวิธมาลี

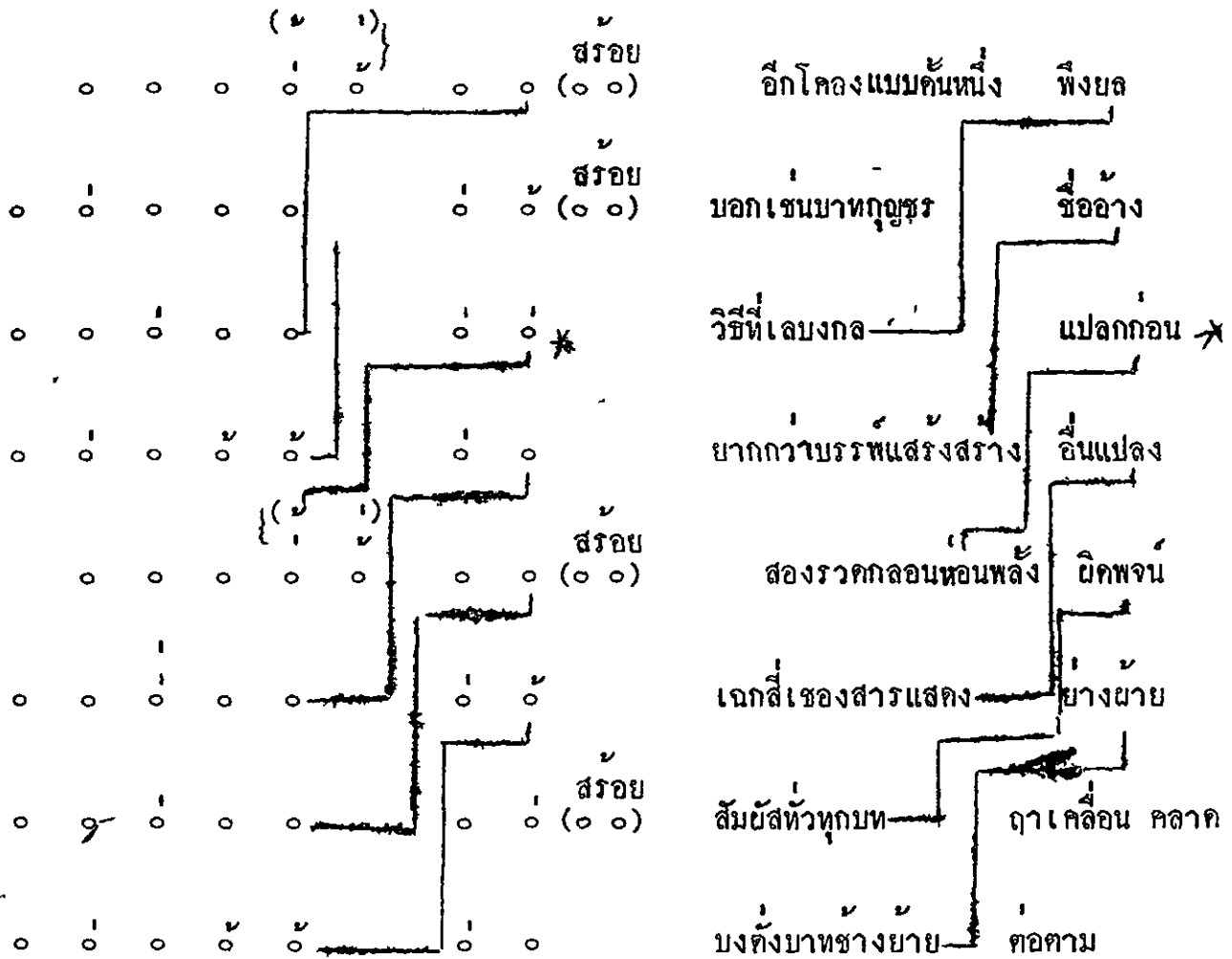

(พระยาพิชัยศิลปสาร ๒๔๙๔ : ๒๕๖)

กวีนิพนธ์การ ๒๕๑๒ : ๒๕๖๖ : ๒๕๖๖

หมายเหตุ โคลงสี่กัณวิวิธมาลีบทหนึ่งมี ๔ บาท บาทหนึ่งมี ๒ วรรค วรรคหนึ่ง ๕ คำ วรรคหนึ่ง ๒ คำ (วรรคท้ายของบาทที่หนึ่งและบาทที่สอง อาจมีคำสร้อยได้แห่งละ ๒ คำ) บาทหนึ่งมี ๒๔ คำ เอกโท มีคำเอก ๘ และคำโท ๔ เช่นเดียวกับโคลงสี่สุภาพ ที่ต่างกันคือ คำโทในบาทที่ ๔ มาอยู่คำที่ ๔, ๕ ในวรรคหน้า ใ้รับสัมผัสโทไค้ทั้งคู่

แผนผังของโคลงสี่ชั้นบาทกฤษณ

(พระยาอุปกิตศิลปสาร, ๒๔๔๔ : ๔๔)

(กรมวิชาการ, ๒๔๖๒ : ๒๔๗ - ๒๔๘)

หมายเหตุ

โคลงสี่ชั้นบาทกฤษณ มีลักษณะเหมือนกับโคลงสี่ชั้นวิวัฒนาทุกอย่าง แต่เพิ่มสัมผัสเอกเข้าอีก ๑ คู่เท่านั้น กล่าวคือคำเอกท้ายบาท ๓ จะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๔ หรือที่ ๕ ของบาท ๑ ในบทต่อมา นั่นคือโคลงสี่ชั้นบาทกฤษณนั้น คำท้ายของแต่ละบาทยอมส่งสัมผัสทั้ง ๔ บท โดยไปรับสัมผัสกับคำที่ ๔ หรือที่ ๕ ของบาทที่ ๓ (นับจากบาทที่ส่งไป) สลับกันเช่นนี้เรื่อยไป

วิธีดำเนินการวิเคราะห์วรรณกรรม

การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นดังนี้

๑. ศึกษาประวัติและความหมายของนิราศจากเอกสารต่าง ๆ ทั้งที่เป็นผลการศึกษาของท่านผู้ทรงคุณวุฒิต่าง ๆ และจากเนื้อหาของวรรณกรรมนิราศเรื่องต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง, สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สมัยธนบุรี จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๒. ศึกษาลักษณะและแบบแผนการเขียนนิราศของไทย จากเนื้อหาวรรณคดีนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย แล้วสรุปลักษณะของวรรณคดีนิราศและแบบแผนซึ่งเป็นที่ยอมรับในสมัยกรุงศรีอยุธยาออกมา เพื่อใช้เป็นแบบแผนสำหรับเทียบ เมื่อวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๓. ในการวิเคราะห์แบบแผนของฉันทลักษณ์ จะใช้บัญญัตินิยมในเรื่องความไพเราะของกลอนและโคลงตามแบบฉันทลักษณ์ของพระยาอุปกิตศิลปสาร

๔. การวิเคราะห์เนื้อหาของวรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้วิจัยใช้วิธีอ่านแล้ววิเคราะห์ไปที่ละเรื่องตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า โดยพิจารณาในแง่ต่อไปนี้ คือ

๔. ๑ รูป (form) ของวรรณกรรมนิราศ และการเลือกใช้ชนิดคำประพันธ์
๔. ๒ เอกลักษณะ (Uniqueness) ของนิราศแต่ละเรื่อง
๔. ๓ ลีลาการเขียน (Style) ของกวี ธรรมเนียมนิยมในการเขียน (Convention) ตลอดจนเทคนิคในการสอดแทรกความรู้ ความคิด ความเชื่อ (belief) ลงในนิราศแต่ละเรื่อง
๔. ๔ คุณค่าของนิราศในแง่สุนทรียศาสตร์ (aesthetics) และคุณค่าอื่น ๆ

- กานสุนทรียศาสตร์ (aesthetics) พิจารณาในเรื่องลีลาการใช้ถ้อยคำ เสียง ความหมายของคำ โวหารโลลโฉนและโวหารอุปมาอุปไมยต่าง ๆ

- คุณค่าอื่น ๆ ได้แก่ สภาพสังคม วัฒนธรรม ค่านิยม (Value) ของคนในสมัยเดียวกับกวี ตลอดจนประวัติและบุคลิกภาพของกวีที่ปรากฏในนิราศ

๔. ๕ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อแนวการเขียนกวี

ในกรณีที่ผู้ใดคนหนึ่งเขียนนิราศไว้หลายเรื่องนั้น จะวิเคราะห์นิราศ ไปที่ละเรื่องตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า ต่อจากนั้นจึงจะสรุปผลการ วิเคราะห์งานของกวีแต่ละท่านเป็นตอน ๆ ไป

๕. สำหรับเส้นทางใดที่กวีเดินทางไปซ้ำกันบ่อย ๆ จะนำมาสรุปเปรียบเทียบ วิธีการพรรณนา การให้รายละเอียดด้วย

๖. การวิเคราะห์เอกสารต่าง ๆ จะใช้ทั้งแนวการวิจารณ์ภายนอก (External Criticism) และการวิจารณ์ภายใน (Internal Criticism)

๗. การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ผู้วิจัยจะศึกษา ในลักษณะการวิจัยเอกสาร (Documentary research) และจะเสนอผลการศึกษาค้นคว้า แบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical description)

บทที่ ๑

วิวัฒนาการการเขียนนิราศของไทย

๓.๑ ที่มาและความหมายของ 'นิราศ'

นิราศ เป็นชื่อการแต่งประเภทหนึ่งในวรรณกรรมไทย ศัพท์คำว่า นิราศ นี้ มีเขียนเป็นรูปสันสกฤตบ้าง บาสิ (นิราศ) บ้าง จึงยังไม่ยุติว่าจะเป็นรูปใดแน่ ในเรื่องความหมายนั้นก็มีท่านผู้รู้ให้ข้อคิดไว้อย่างหลายประการ ดังนี้

พระราชวรรังส์เชอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (๒๔๑๓ : ๒๔๔๖) ประทานข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับศัพท์ 'นิราศ' ไว้ว่า

" ศัพท์นิราศมาจากคำในภาษาไทย ฉันไม่ลงความเห็นไว้ในที่นี้ แต่ที่มักเข้าใจกันว่า นิราศมาจากคำสันสกฤตแลบาสิ แปลว่า นิราศจากความหวัง (ไม่มีอาศาศ) นั้น ฉันไม่วางใจว่าเป็นศัพท์เดียวกับที่ใช้เป็นชื่อหนังสือพรรณาร่างเมียบไค้ ที่แปล นิราศว่า ไม่มีอาศาศ นั้นก็ถูก แต่จะแปลหนังสือนิราศว่าหนังสือไม่มีอาศาศ (คือความหวัง) นั้นก็จะไม่เข้ากันเลย ถ้าพูดตามทางศาสนาของเรา อาศาศเป็นเครื่องร้อน เป็นของไม่ดี ไม่มีอาศาศก็คือ ตักเครื่องร้อนไค้ เป็นความสุข ภาษาสันสกฤตมีสุภาษิตว่า

อาศาศิ ปรมฺ ในราศยํ ปรมฺ สุขํ (ความหวังเป็นทุกข์ยิ่ง ปราศจากความหวังเป็นสุขยิ่ง ในภาษาบาลีมีตัวอย่างใน วิชาคกขา

นิราสนุติ ปุตุต ทาราทีหิ นิราสจิตํ ความว่า นิราสจิต คือจิตที่ปราศจากลูกเมียบไค้โดยไม่มีเคื้อรอนกังวล หมายความว่าตักไค้ในเวลากำหนด ไม่ใช่ครวญครวญในคราวปราศอย่างหนังสือนิราศของเรา เป็นการตรงข้ามอยู่ดังนี้ ถ้า นิราศ หรือ นิราส ทั้งในสันสกฤต แลบาลี มีความว่าตักความร้อนไค้เป็นของดีในทางศาสนา แลเราเอามาใช้ เป็นชื่อหนังสือที่ครวญถึงเมียบอันเต็มไปด้วยความร้อนไค้ไม่รู้ไม่เข้าใจกันเลย ... เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าเชื่อว่านิราศซึ่งเป็นชื่อหนังสือชนิดหนึ่งของเรานั้น จะมาจากคำที่แปลว่า ไม่มี ความหวัง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ ของตรงกันข้ามไม่ควรเชื่อว่ามาจากกัน สักคำจะมา จากสี่ขาไม่ได้ "

พระราชวงศ์เชอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงสรุปว่า ควรจะยุติกันไว้ว่า หนังสือ
นิราศนั้นไม่ได้แปลว่า หนังสือไม่มีอาศาทรงกล่าวหาหากเปิดดูในดิฉันนารีของเชอ-
มอเนียวิลเลียมซ์ ก็จะพบว่า นิราศ แปลว่า นิราศหวัง และ นิราศ แปลว่า ถูกขับ
ถูกบังคับให้ออก หรือถูกบังคับให้ไป ฉะนั้นจึงทรงเชื่อว่า นิราศ (หรือนิราศ) เป็น
หนังสือที่แต่งในคราวที่ถูกบังคับให้จากไป จะเป็นราชการบังคับ หรือกิจการอื่นบังคับก็เป็นได้

เพื่อ กุสุมา ณ อุบายา (๒๕๑๔ : ๔๔) ได้ขยายถึงที่มาและความหมาย
ของคำว่า นิราศ ไวสองนัย คือ

๑. มาจากศัพท์ นิ หรือ นีร ซึ่งเป็นอุปสรรคนำหน้าคำอื่น แปลว่า
ไม่ ไม่มี เช่นในศัพท์ว่า นีรันตราย แปลว่า ไม่มีอันตราย นีรเทศ (ไนเนรเทศ)
แปลว่า ไม่มีที่อยู่ ไหออกไปเสียจากถิ่นที่อยู่ แล้วจึงพหูพจน์ศัพท์ นีร คือทำให้เป็นเสียง
ยาวเป็น นิรา สำหรับใช้ในคำประพันธ์เป็นกริยา เช่น เรือนนิราเรือนสาย สวา-
สร้อย แปลว่า ไปจาก เมื่อใช้เป็นนามว่า นิราศ ก็หมายความว่า การพลัดพราก
จากไป ไม่มีที่อยู่ประจำ คำ นิราศ บางทีก็อ้างว่าเป็น ศ เข้าลิขิตท่านองค์อื่น
ที่ลงท้ายด้วย ศ

๒. มาจากศัพท์ นีร แปลว่า ไม่มี บวกกับ อาสา แปลว่า
ความหวัง ถ้าเป็นศัพท์ นิราศ (สันสกฤตไนราศ) แปลว่า หมกหวัง ปราศจาก
ความต้องการหรือหมกอยาก (นีร อาสย)

เพื่อ กุสุมา ณ อุบายา ก็ความเห็นว่ ความหมายตามนัยแรกน่าจะฟังดู
เข้เลามากกว่า เพราะคำว่า นิราศ นั้นส่วนใหญ่นำมาใช้เรียกการแต่งหนังสือ เมื่อ
ถูกแต่งตองจากบานเรือน หรือมีการเดินทางจากไปแทบทุกราย และประเพณีการแต่งนิราศ
นั้นส่วนใหญ่ก็อยู่หนึ่เป็นศูนย์กลางแห่งความคิด

ขอสันนิษฐานคงกล่าวแล้วนี้น่าจะเป็นความจริง เพราะหากเราพิจารณาหนังสือ
ประเภทนิราศซึ่งเขียนขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็จะพบว่า
เขาลักษณะดังกล่าวแล้วข้างตน แมวบางเรื่องในชั้นแรกจะยังไม่เรียก นิราศ ก็ตาม

คำว่า นิราศ จะมาใช้ในความหมายดังกล่าวนี้มาแต่ครั้งใดไม่ปรากฏหลักฐาน
ที่ชัดเจน แต่เท่าที่สังเกตจากถ้อยคำที่มีใช้ในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ แล้ว ได้พบว่าคำ นิราศ

นี้มีโซมาแล้วตั้งแต่มัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง คือพบว่า ปรากฏอยู่ในหนังสือเรื่อง
 ราชพิลาปคณินท์ ในเรื่องกล่าวถึงการคร่ำครวญของพระรามเมื่อนางสีดาถูกทศกัณฐ์
 ลักพาตัวไป ราชพิลาปคณินท์นี้ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่ในหนังสือจินตามณีของพระ
 โหราธิบดี ซึ่งแต่งขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็ได้ยกเอาตอนหนึ่งของเรื่องนี้
 มาเป็นตัวอย่างในการแต่งฉันทคเวย วรรณกรรมเรื่องนี้จึงน่าจะเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้น
 ก่อนรัชสมัยนี้ขึ้นไปอีก และคงเป็นเรื่องที่แต่งดี มีผู้รู้จักและนิยมแพร่หลาย พระโหราธิบดี
 เมื่อแต่งแบบเรียนจึงได้คัดเลือกบางตอนมาเป็นตัวอย่าง เป็ลื่อง ๗ นคร (๒๕๐๖ : ๑๘๔)
 สันนิษฐานว่า เป็นหนังสือชั้นเก่า สมัยเกี่ยวกับสมุทโฆษ ในตอนต้นเรื่องก็มีการใช้คำว่า
 นิรา นิราศ ตามนัย (๕) ดังกล่าวแล้ว ดังตัวอย่าง

จักราปางเมื่อนรา	นเรศนิรา	นิราส สีดาควงมาลัย
เสด็จสององค์บุพพาน	บุพามหิบาล	เตาแถวพนาศพลางยล
เนตรคือแสงสุริยพล	หฤทัยกระหน	กระหายทรหรรพวนหา
พระนุชเรียนเอยถามา	นิราสเนาวธำ-	นไคแลเรียนจักคล
ใครหนอเรื่องฤทธิชาญยล	พาแถวกับตน	จอมสวาทนิราสเจียรไกล

(เป็เอง ๗ นคร , ๒๕๐๖ : ๑๘๔)

ในโคลงนิราศหรือกวีก็ปรากฏว่ามีคำว่า นิราศใช้แล้ว ดังปรากฏอยู่ใน
 โคลงที่ว่า

" สงสารทุกข์แต่งตั้ง	อันฉงน
นิราศสี่ตัวชน	กล่าวไค "
" ชุนเหนนิราศแถว	กมการ
ไคชาติเจียรยวมาลัย	แม่ไว "
" กังชาลนิราศร้างร้าง	รตเสน
วานหวนในดินแดน	คานน้ำ "

(โครงการพัฒนาการศึกษา , ๒๕๐๔ : ๓๐ , ๖๔)

ในกำศรวลศรีปราชญ์ก็พบว่ามีคำว่า นิราศ ใช้ในความหมายว่า การจาก-
ไปแล้ว แต่ใช้ตัวสะกดที่ต่างออกไปถึงโคลงที่ ๑๖ และโคลงที่ ๓๕ ที่ว่า

" สระเหนาะนิราษน้อย ลงเรือ
สาวสงงเลวงเต็ม ผั่งงเฝ้า "

" เยี่ยมมานิราษรอน ไฟกาม
ละบมีเลอยแฉ รยกฟ้า "

(ศรีปราชญ์ ๒๕๐๓ : ๒๘ , ๓๕)

นอกจากนี้ในโคลงหาพหุมาสก็มีคำว่า นิราศ ใช้ในความหมายดังกล่าวก่อนกัน ดังปรากฏ
ในโคลงที่ว่า

" นิรนิราศร้าง แรมสมร
สุริยศศิคายคอม อยู่ไค้
วเนวนาคร ในโลก นี้นา
จำนิรารสให้ หางแด "

" เรียมนิราศแฉ ไกลนาน
ฟ้าเพื่องครรชิตหมอง หม่นเฝ้า "

(โครงการพัฒนาการศึกษา , ๒๕๐๔ : ๘๗)

ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า คำว่า นิร นิราศ ได้มีใช้ในความหมายว่า
การพลัดพรากจากกัน มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางแล้ว และคำว่า นิราศ
ในสมัยนั้นก็เขียนกันหลายแบบ เช่น เขียนเป็น นิราษ บ้าง นิราส บ้าง และที่ใช้
เขียนเป็น นิราศ ก็มี ทั้งนี้เพราะสมัยโบราณจะไม่เคร่งครัดเรื่องอักขรวิธี หรือ
จะเป็นเพราะเรื่องอักขรวิธียังไม่เป็นที่ยุติกันว่า จะใช้รูปใดก็ได้ ฉะนั้นคำคำเดียวกันจึง
มีเขียนในรูปต่าง ๆ กันไป จนมาในปัจจุบันจึงใช้ลงรอยเป็นแบบเดียวกันคือ "นิราศ"
(ราชบัณฑิตยสถาน , ๒๕๑๐ : ๕๑๑) อย่างไรก็ตาม คำว่า นิราศ ก็ยังมีได้ใช้เรียกชื่อ
วรรณกรรมที่กวีเขียนรำพึงรำพัน คร่ำครวญ ความรักความอาลัยของตนที่ต้องจากหญิงที่รักไป

กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๖๔ , คำบรรยายวิชาการวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น บรรยาย
แก่นิสิตปริญญาโทวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร) กล่าวว่า ก่อนหน้าสุนทรภู่ขึ้นไป
เรียกว่าวรรณกรรมประเภทนิราศต่าง ๆ กันไปตามลักษณะการแต่ง เช่น แต่งเป็นกลอนเพลง
ก็เรียกเป็น กลอนเพลงยาว เช่น เพลงยาวนิราศเพชรบุรีของนายกิมเสน เพลงยาว
รบพมาที่หาหินแดง ฯลฯ บางทีก็เรียกว่า กำสรวด ซึ่งหมายถึงการคร่ำครวญ เช่น
กำสรวดศรีปราชญ์ เป็นต้น ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าในชั้นแรกเรายังไม่มีชื่อเรียกวรรณกรรม
ประเภทนิราศโดยเฉพาะเจาะจงลงไป จึงทำให้เกิดความสับสนในการเรียกวรรณกรรม
ประเภทนี้ เหตุที่เกิดการเรียกสับสนอาจเนื่องมาจากว่า เมื่อพิจารณาเนื้อหาของวรรณกรรม
ประเภทเพลงยาวและนิราศแล้ว ก็จะพบว่ามีความละม้ายคล้ายคลึงกันในส่วน คือเป็น
การเขียนคร่ำครวญแสดงความรักความอาลัยและความในใจของผู้เขียน นึกกันแต่เพียงว่า
นิราศจะเขียนเมื่อมีการเดินทางจากไป (แต่นิราศบางเรื่องก็ไม่ได้เดินทางไปในที่ก็มี เช่น
นิราศเคื่อน เป็นต้น) และมีการกล่าวถึงสถานที่ คำพูดและสิ่งที่พบเห็นมาเกี่ยวโยงกับ
ความรักความอาลัยของกวีด้วย ส่วนเพลงยาวไม่มีในส่วนนี้เท่านั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า
นิราศที่มาใช้เรียกชื่อวรรณกรรมพวกหนึ่งแยกจากเพลงยาวนี้ น่าจะไต่มาจากคำ นิราศ
ที่กวีใช้ในความหมายว่า รบจาก ดังปรากฏอยู่ในนิราศวรรณกรรมประเภทนี้ดังกล่า
มาแล้วข้างต้น และถ้าจะเรียกแยกอย่างเด็ดขาดก็คงเพิงมีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
หลังสมัยสุนทรภู่แล้วนี่เอง

๑.๖ วิวัฒนาการกาเขียนนิราศ

นิราศซึ่งเป็นวรรณกรรมประเภทที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการคร่ำครวญแสดงความรัก
ของผู้เขียนที่มีต่อนางที่รักนี้ ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดว่าเป็นลักษณะวรรณกรรมที่เป็นของไทยเอง
มาแต่ดั้งเดิม หรือว่าไทยรับแบบอย่างมาจากชาติใด แต่เมื่อพิจารณาทางประวัติศาสตร์การ
การถ่ายทอดวัฒนธรรมและอารยธรรมแล้วก็จะได้ว่า ไทยเราได้รับแบบแผนวัฒนธรรม
หลายอย่างจากอินเดีย เช่น งานพิธีต่าง ๆ เป็นต้น ในด้านวรรณคดีไทยเราก็ได้รับ
อิทธิพลและเรื่องราวเกี่ยวกับวรรณคดีของอินเดียมาไม่น้อย เช่น วรรณคดีเรื่องรามายณะ
(รามเกียรติ์) มหาภารตะ เรื่องต่าง ๆ ในปญฺญาสหสฺสก เป็นต้น นอกจากนี้ในด้าน

ฉันท์ลักษณะ คำประพันธ์ประเภทฉันท์เราก็คือรับแบบแผนจากอินเดียมาเหมือนกัน เพียงแต่ว่า
 สิ่งที่เราใช้นั้นเราได้มีการดัดแปลง ปรับปรุงให้เข้ากับรสนิยมของไทยเรา ในด้าน
 ภาษาก็เป็นที่ยอมรับกันว่า ภาษาบาลีและสันสกฤตทั้งการเขียนและถ้อยคำนั้น ถ้าพิจารณา
 ให้ดีจะเห็นว่าเป็นเค้าเรื่องของภาษาไทยมาแล้วตั้งแต่ดั้งเดิมมาจนถึงปัจจุบันด้วย เหตุนี้เอง
 จึงมีผู้ให้ข้อสันนิษฐานเรื่อง นิราศ ว่าไทยอาจได้แบบอย่างมาจากอินเดียก็มี บางท่าน
 ก็ให้ข้อคิดว่า อาจเป็นของไทยคิดขึ้นเองก็ได้ ฉะนั้นผู้วิจัยจึงขอนำข้อคิดเห็นของท่านผู้รู้
 ที่กล่าววว่า นิราศของไทยได้แบบอย่างมาจากอินเดียมาเสนอให้เห็นก่อน จากนั้นจึงจะเสนอ
 ข้อคิดเห็นของผู้วิจัยเองในอันต่อไป.

เรื่องอุไร กุศลาลัย (มกราคม ๒๕๐๘ : ๕๐-) กล่าวว่าบทนิพนธ์เรื่อง
 เมฆุตของกาลิหาสเป็นนิราศเหมือนกัน เรื่องเมฆุตนี้เป็นโคลงที่พรรณนาความเศร้าโศก
 เสียใจของยักษ์ตนหนึ่งซึ่งต้องพลัดพรากจากภรรยาที่รัก เนื่องจากยักษ์มีความนิคละเลยต่อ
 หน้าที่จึงต้องถูกท้าวภูเวงผู้เป็นนาย เนรเทศให้ไปอยู่ ณ เขารามศิริเป็นเวลาหนึ่งปี ตลอด
 ระยะเวลาที่ไปอยู่นั้นเขายักษ์ตนนั้นก็มีความทุกข์โศกคิดถึงแต่นางที่รัก และเมื่อเห็นก้อน-
 เมฆลอยมาก็จะกล่าวรำพันฝากให้ก้อนเมฆชวนำข่าวของตนไปบอกนางผู้เป็นภรรยาของตนด้วย
 บทนิพนธ์เรื่องเมฆุตนี้แบ่งเป็น ๒ ภาคคือ ภาคแรกเรียก ปูรวเมฆ ตลอดภาคแรกเต็มไปด้วย
 ไปด้วยเรื่องที่ยักษ์พรรณนาหนทางที่เมฆ ผู้ปฏิบัติหน้าที่เป็นทูตแห่งความรักจะต้องเดินทาง
 ผ่านไป เรื่องนี้ให้ประโยชน์ในแง่ความรู้ คือ เมฆเกิดเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับ ภูมิประเทศ และทั้ง
 ยังได้แสดงรสไฟเราะบรรเจิดบรรจงคำกวีโวหารอีกด้วย กาลิหาสได้พรรณนาอย่าง
 ละเอียดลเอียดแจ่มแจ้งนับตั้งแต่ ภูเขา แม่น้ำ ป่าดง บ้านเมือง ปราสาทราชวัง
 บรรณานกและสัตว์ป่านานาชนิด ตลอดจนผู้คนพลเมืองทั้งชายหญิง ชีวิตความเป็นอยู่ของคน
 เหล่านั้น ส่วนในภาคหลังซึ่งเรียกว่า อุตตรเมฆ กาลิหาสได้แสดงความสามารถในการ
 พรรณนาความวิจิตรงดงามของนครหลวง และปราสาทราชฐานอันเป็นที่อยู่ของภริยาของตน
 และนอกจากนี้ยังพรรณนาถึงความว้าเหว โศกเศร้าของภริยาของยักษ์ได้อย่างลึกซึ้งกินใจมาก

กุหลาบ มลลิกะมาส (๒๕๑๔ : คำบรรยายวิชาการวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ -
 ตอนต้น บรรยายแก่นิธิปริญญโท วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร) กล่าวสันนิษฐาน
 ไว้ว่า การเขียนแสดงความรู้สึก แสดงความสะเทือนใจ ไทยคงได้แบบมาจากอินเดีย

เพราะวิธีคร่ำครวญ ชมนางในทวาทสมาส มีลักษณะคล้ายการคร่ำครวญในเรื่องเมฆุต
ซึ่งเป็นภาพรรณาคำครวญของยักษ์ซึ่งต้องจากภรรยาไปหนึ่งปี พรรณาคำครวญความงาม
ของนางตั้งแต่หัวคอเท้า แล้วพรรณาปากความรัก ความอาลัยโดยขอให้เมฆเป็นทูตไปส่ง
ข่าวให้นางทราบ ในโคล ทวาทสมาส กวีก็ไถ้เอาเดือนทั้ง ๑๒ เดือนมาเป็นทั้งใบ
การพรรณา คำย ฤๅษีนาฬ ของกาลิหาส

อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานอันใดยืนยันได้ว่า เรื่องเมฆุตของกาลิหาสได้
แพร่หลายในเมืองไทยแต่ครั้งใด ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ความรัก ความทุกข์โศกสนั่นเกิดจาก
การพลัดพรากจากกันนั้นเป็นธรรมชาติของโลกที่มีอยู่ในชนทุกชาติทุกภาษา การแสดงออกโดย
การพรรณาคำครวญอาลัยรักนั้น กวีทุกชาติย่อมมีสิทธิคิดขึ้นได้ ทั้งนี้เราก็อาจคิดได้ว่า
กวีของไทยอาจเขียนบทพรรณาคำครวญเกี่ยวกับความรัก ความอาลัยขึ้นเองได้เช่นกัน
หลักฐานที่มีปรากฏอยู่คือ เพลงยาวซึ่งเป็นการเขียนแสดงความรัก การตีศพศพของ
ผู้เขียนที่มีตอนนางที่รัก แต่เนื่องจากคนไทยเป็นคนที่รักธรรมชาติ ฉะนั้นเมื่อมีการเดินทาง
จากไป อารมณ์เศร้าที่ต้องจากนางมาเมื่อมาพบเห็นสิ่งใด กวีก็จะนำความรู้สึกของออกมา
ผนวกกับธรรมชาติที่พบเห็น แล้วกล่าวพรรณาคำครวญอาลัย ความเศร้าของตน จึงกลาย
มาเป็นลักษณะการแต่งอีกแบบหนึ่งซึ่งมีลักษณะผิดจากแบบก่อน ๆ ที่เคยมีมาซึ่งเรียกกันในด้านหลัง
ว่า นิราศ การที่กล่าววว่า กวีของไทยเราเป็นคนรักธรรมชาติ ข้อนี้มีหลักฐานปรากฏ
อยู่ในวรรณกรรมเรื่อง กวาง ๆ เป็นอันมาก เช่น ในสมุทรโฆษคำฉันท์, ลิลิตพระลอ เป็นต้น
เรื่องเหล่านี้จะมีภาพทิวทัศน์ธรรมชาติล้วน ๆ และมีชมธรรมชาติผนวกกับความรู้สึกของกวีก็มี
ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า นิราศอาจเป็นการแต่งที่เป็นของไทยเองก็ได้

เมื่อพิจารณาจากประวัติวรรณคดีของไทย ในสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏว่ามี
วรรณกรรมประเภทนิราศแต่อย่างใด มาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนต้น
เริ่มมีวรรณกรรมร้อยกรองขึ้นบ้างแล้ว แต่ยังไม่เจริญเต็มที่นัก มีวรรณกรรมประเภทที่
เกี่ยวกับการศาสนา และพระราชพิธีและเฉลิมพระเกียรติกษัตริย์เป็นส่วนใหญ่ เช่น
มหาชาติคำหลวง ลิลิตโองการแช่งน้ำ ลิลิตยวนพ่าย เป็นต้น ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีวรรณกรรม
นิราศ ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ร้อยกรองเจริญขึ้นมากจนได้รับการยกย่อง เป็น สมัยทอง แห่งวรรณคดี จึงมีวรรณกรรม

ประเภทนิราศเกิดขึ้น มีกวีไม่ปรากฏนามเขียนเรื่องท่านองนิราศไว้หลายเรื่อง เช่น ราชานิลาปคำฉันท์ โคลงหรรษุชัย กวีสวัสดิศรีปราชญ์ ทวาทศมาส เป็นต้น แต่ก็ยังมีใครเรียกว่า นิราศ เมื่อพิจารณาคุณลักษณะเนื้อหาที่ใกล้เคียงกับนิราศที่เขียนของท่านองนิราศ ที่มาเรียกกันในชั้นหลัง และเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วนี้ ผู้เขียนนิราศในชั้นหลัง เช่น พระยาตรัง, นายอินทร์วิเศษ (อิน) ก็มักนิยมเอาแบบอย่างทั้งในแง่ความคิดและโวหาร ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมนิราศของไทยเป็นที่นิยมและรู้จักกันแพร่หลายมานานแล้ว แม้ว่าในชั้นแรกจะยังมีใครเรียกว่า นิราศก็ตาม

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ซึ่งเป็นยุคที่ร้อยกรองเจริญขึ้นมาก โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ วรรณกรรมประเภทกลอนบทละครเจริญรุ่งเรืองมากในยุคนี้นิราศก็มิได้อยู่นาน แต่แต่งตั้งเป็นคำประพันธ์ พวกกาพย์บาง โคลงบาง กลอนบาง เช่น กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง, กาพย์ห่อโคลงนิราศพระบาท ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ โคลงนิราศพระบาทของพระมหานาควัดท่าทราย เป็นต้น ส่วนที่แต่งเป็นกลอนนั้นยังมีน้อย และมักเรียกรวมเป็นพวกเพลงยาว

วรรณกรรมประเภทเพลงยาวและนิราศนี้ ในชั้นเดิมยังไม่มีกรเรียกแยกกัน โดยเด็ดขาด มักเรียกรวม ๆ กันว่า " เพลงยาวนิราศ " บางครั้งก็ผู้แต่งอ้างว่าเขียนนิราศ แต่เมื่อพิจารณาแล้วเนื้อหาไม่เข้าลักษณะนิราศเลย เช่น กลอนเพลงยาวชมพระยาศรี ซึ่งเมื่อบรรยายผู้ใดเป็นผู้แต่ง เพียงแต่สันนิษฐานกันว่า คงเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์แต่ง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถวัลยราชานุภาพ, ๒๕๐๗ : ๓๓๘) ผู้แต่งได้เขียนไว้ในตอนต้นว่า

“
หัวเทพเวศร์เขตเพน্থนุชัณราย
อันแสดงแจ้งไว้ในนิราศ
ไต่เบรื่องปราชญ์ราชกิจไคยวิธ

ชอุประนมกัมประณตมถวาย
จงคุ่มกายไภยณคลังอันมี
นามเชื้อชาติปรีชาพระยาศรี
ราชูดีจักรพรรดิภักดีรา ”

ดังนั้นเห็นว่านิราศที่แต่งขึ้นในคอมปลายกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็มักจะยังเรียกปะปนกัน ไม่ได้มีการแยกกันอย่างเด็ดขาด ความข้อนี้นี้หลักฐานจาก

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๕๐๑ : ๑๒๒)
ที่ทรงกล่าวไว้ว่า

" นิราศครั้งกรุงศรีอยุธยาที่แต่งเป็นกลอนภาพ มีปรากฏอยู่เรื่องเดียว แต่
นิราศเมืองเพชรบุรีของหม่อมพิมเสน แตกักรวมไว้ในพวกเพลงยาวสังวาส หวได้แยกออก
เป็นเรื่องต่างหากเหมือนอย่างนิราศที่แต่งกันในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ไม่ นิราศที่แต่งเป็นกลอน
สุภาพในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ชั้นแรกก็รวมอยู่ในเพลงยาวสังวาส มิได้แยกออกเป็นประเภท
หนึ่งต่างหาก มีตัวอย่างที่สำคัญ คือ นิราศหาหินแกลง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-
จุฬาโลกทรงพระราชนิพนธ์เมื่อเสด็จยกกองทัพไปปราบพม่าชาติ เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘
ก็รวมอยู่ในเพลงยาว เพิ่งแยกออกเป็นนิราศต่างหากเมื่อในรัชกาลที่ ๕ "

นอกจากนิราศเรื่องรบพม่าที่หาหินแกลงแล้ว ยังมีนิราศเรื่องอื่น ๆ ที่เขียนใน
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ยังไม่เรียกปะปนกับเพลงยาวอีก เช่น นิราศกรมพระราชวังบวร
มหาสุรสิงหนาทเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๒๔ และ
เพลงยาวนิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปตีเมืองพม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖
เรื่องแรกมีลักษณะเป็นนิราศได้ แต่เรื่องหลังมีลักษณะเป็นจดหมายเหตุนอกกว่า

ความแตกต่างระหว่างนิราศกับเพลงยาวนั้น มีอยู่หลายประการด้วยกัน
กุหลาบ มลลิกะมาส (๒๕๑๔ . คำบรรยายชีวประวัติกรมพระรัตนโกสินทร์ตอนต้น บรรยาย
แก่นิสิตปริญญาโท วิทยาลัยวิชาการศึกษาประจวบคีรีขันธ์) กล่าวว่า ลักษณะของเพลงยาวนั้น
แต่เดิมเป็นเพียงจดหมายรัก เป็นบันทึกความในใจของผู้เขียน ถ้าบันทึกระหว่างเดินทางก็
เป็นเพลงยาวนิราศ ถ้าเป็นบันทึกเรื่องราวอันหนึ่งอันใดก็เป็นเพลงยาวจดหมายเหตุ เช่น
เพลงยาวจดหมายเรื่องกรมหมื่นอัปสรสุตาเทพประจวบ ของคุณสุวรรณ หรือกอลอนเพลงยาว
ไปวางสาสน์ตราที่เมืองศรีวิชัย ของพระยาศรีวิชัย ๖ เป็นต้น และต่อมาเพลงยาวก็ทำหน้าที่
หลายอย่างมากขึ้น เป็นเรื่องราวเฉพาะของตัวผู้แต่งก็มี เช่น เพลงยาวปลงสังขาร
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เป็นต้น

ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า เพลงยาวและนิราศมีลักษณะที่เหมือนกันอยู่ประการหนึ่ง
คือ เป็นเรื่องการบันทึกความในใจ เพลงยาวนั้นต่อมาอาจมีบทบาทกว้างออกไปหลายอย่าง
ก็เป็นทั้งบันทึกความในใจในเรื่องความรัก ทำนายเหตุการณ์ (เช่น เพลงยาวพยากรณ์

กรุงศรีอยุธยา) เป็นการบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวอันใดอันหนึ่ง และนอกจากนี้ยังใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงความรู้สึก การวาทกลาวเสียดสี คัดพ้อ ประชดประชันกันอีกด้วย เช่น เพลงยาวว่าพระยามหาเทพ (ทองปาน) ของพระมหามนตรี (ทรัพย์) เป็นต้น ก็จะเห็นได้ว่าเพลงยาวได้มีบทบาทกว้างขวางออกไปมากขึ้น แต่ส่วนนิราศยังคงทำหน้าที่บันทึกความในใจเกี่ยวกับความรัก ความอาลัยอยู่เช่นเดิม แต่ขอบเขตของการกล่าวพรรณนาสถานที่อาจขยายกว้างออกไปกลายเป็น การเน้นหนักไปในคำพรรณนาสถานที่ไปก็มี เช่น นิราศลอนดอน เป็นต้น แต่แก่นของนิราศนั้นคงอยู่ที่การพรรณนาถึงความรัก ความอาลัย * ต่อสตรีที่รักเป็นสำคัญ อาจเป็นควยเหตุนี้ก็ได้ที่ทำให้มีการแบ่งแยกนิราศ กับเพลงยาวออกจากกันอย่างเด็ดขาดในสมัยรัชกาลที่ ๕

ความแตกต่างระหว่างเพลงยาวกับนิราศมีอีกประการหนึ่งก็คือ เพลงยาวนั้นจะสั้นกว่านิราศ นิราศมักจะเขียนเป็นเรื่องยาวเป็นส่วนใหญ่ เพราะมีการพรรณนาสถานที่ต่าง ๆ ที่กววิพับเห็นอย่างละเอียด ในคำฉันท์ลักษณะก็มีข้อแตกต่างกันคือ เพลงยาวจะเขียนเป็นคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพเท่านั้น ส่วนนิราศมีเขียนทั้งคำประพันธ์ประเภท โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน นิราศที่แต่งเป็นฉันท์คือ นิราศนครศรีธรรมราช ของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ที่แต่งเป็นกาพย์คือ กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ แต่ที่นิยมแต่งมีโคลงกับกลอนเท่านั้น แบบอื่นมีน้อย ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ในคำฉันท์ลักษณะ นิราศมีการเขียนที่ขยายวงกว้างกว่าการเขียนเพลงยาว สำหรับในคำฉันท์ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า ผู้เขียนนิราศมักเป็นผู้ชาย ส่วนกลอนเพลงยาวมีเขียนกันทั้งผู้ชายและผู้หญิง ที่กลาวนี้เป็นการกล่าวตามหลักฐานวรรณกรรมที่ปรากฏอยู่

* ลักษณะการแต่งนิราศ

ลักษณะของหนังสือนิราศนั้นมีผู้ให้ข้อสังเกตไว้มากหลายท่าน เช่น น.ม.ส.

(๒๕๑๓ : ๓-๑๐) ทรงกล่าวอธิบายถึงลักษณะของนิราศไว้ว่า " ... นิราศเป็นหนังสือซึ่งแต่งเมื่อว่างเมื่อย ถ้าเมื่อยไม่รักก็ไม่นิราศ หนังสือชนิดนั้นจับเอาความเศร้าเพราะว่างรักเป็นแก่นของเรื่อง ถ้ากลาวละเอียดไปในทางอื่นก็เป็นกระพี้ทั้งนั้น นิราศบางเรื่องกระพี้สำคัญกว่าแก่น เช่น นิราศลอนดอน เป็นต้น แก่นต้องมี ถ้าไม่มีไม่เป็นนิราศ ... "

คำกล่าวนี้เป็นการกล่าวตามลักษณะหนังสือนิราศโดยทั่วไป ซึ่งก็มักจะเขียนเข้าแบบนี้ทั้งนั้น สำหรับ นาง ในนิราศนั้นบางครั้งอาจจะไม่ต้องมีตัวตนจริงก็ได้ การกล่าวถึงนางในนิราศนั้น เป็นแต่เพียงการกล่าวตามประเพณีของการเขียนนิราศเท่านั้น ข้อนี้มีประจักษ์พยานเห็นได้ ชัดจากถ้อยแถลงของกวีผู้เขียนนิราศเอง ดังปรากฏในตอนท้ายของภาพยศโคลงนิราศธารโศก พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรที่ว่า

" ชมโฉมโฉมสมพาส	บทนิราศจากชาษา
นักปราชญ์ยอมแตงมา	เล่ห์ทางอย่างเรียบทำ
- - - - -	- - - - -
จบเสรีจรัลครวญกาพย์	บทพิลาปถึงสาวศรี
<u>แตงตามประเพณี</u>	<u>ไซ้เมียรักจักจากจริง</u>
โคลงครวญกลอนกล่าวอ้าง	นารี
โศกสร้อยถึงสาวศรี	เมกหว่า
<u>แตงตามประเพณี</u>	อิรภาคย์
<u>เมียมิงพรั่งพร้อมหน้า</u>	<u>หอนไคจากกัน.</u>

(กรมศิลปากร , ๒๕๐๕ : ๑๐๑)

ตัวอย่างอีกแห่งหนึ่งที่แสดงว่า กวีอาจเขียนนิราศโดยรำพันถึงนางได้มากมาย ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้น กวีไม่อยู่ในสภาพจะหาเช่นนั้น นางที่กวีรำพันถึงไม่มีตัวตนจริงก็คือ คำกลอนตอนท้ายในโคลง นิราศภูเขาทองของสุนทรภู่ที่ว่า

" นิราศเรื่องเมืองเก่าของเรา	ไว้เป็นที่โสมนัสทัศนาศา
ควายไคไปเคารพพระพุทธรูป	ตั้งสกุปบรมชาติพระศาสนา
เป็นนิสัยไว้เหมือนเคียนศรีธา	ตามภาษาไปสมายพอลลายใจ
<u>ไซ้จะมีที่รักสมัครมาก</u>	<u>แรมนิราสร้างมิตรพิสมัย</u>
ซึ่งครวญคร่ำทำพิไร	ตามวิสัยภาพยกลอนแตกออกมา
เหมือนแม่วัวควักแกงพริกผัก	สารพัดเพี้ยญชั่งเครื่องมังสา
อันพริกไทยใบผักชี	ต้องโรยหน้าเสียสักหน่อยอ้อรอยใจ "

ในเรื่องนางในนิราศนี้ น.ม.ส. ประธานข้อคิดเห็นไว้ว่า นางในนิราศ ที่กล่าวถึงนั้น เป็นการกล่าวถึงความงามตามจินตนาการของกวีซึ่งอาจไม่มีลักษณะ ความงามเช่นนั้นจริงในมนุษย์ธรรมดา การกล่าวยกย่องชมความงามของนางไว้อย่าง เลิศเลอนั้นก็เป็นการกล่าวตามประเพณีและต้องการให้เกิดความไพเราะ ชาบซึ่งด้วยกวี โวหารเป็นสำคัญ และกวีผู้เขียนก็คงไม่ได้หมายใจว่าจะให้ใครเชื่อว่า มีนางลักษณะเช่นที่ กล่าวถึงจริง ๆ (พ.ณ. ประมวลมารก , ๒๕๑๓ : ๔๖-๔๗) ข้อคิดนี้ก็น่าจะมีมูลความจริง อยู่มิใช่น้อย (เปลื้อง ณ นคร , ๒๕๔๕ : ๔๐๐) กล่าวเท่านั้นก็ยากนักหนา แม้นิราศ จะเป็นเรื่องพรรณนาความเศร้าและความอาลัยที่ต้องจากนางที่รักมาก็จริง แต่กวีอาจ พรรณนาตามแบบนิยมเท่านั้นก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามหากการกล่าวรำพันความรัก ความ- อาลัยถึงนางที่รักนั้น หากกวีมีนางที่รัก ที่ตนจากมาจริง ๆ ก็น่าจะมีส่วนช่วยให้ถ้อยคำของกวี ที่หลังไหลออกมาเป็นไปหมาย มีชีวิตชีวา มากกว่าที่จะกล่าวถึงนางอันไม่มีจริง

กุหลาบ มลลิกะมาส (๒๕๑๔ : คำบรรยายวิชาการวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น) กล่าวว่า ในการเขียนร้อยกรองกวีต้องได้รับอารมณ์สะเทือนใจ ไม่ใช่อารมณ์เรียบ ๆ ความสะเทือนใจ ของนิราศเกิดเพราะการพลัดพรากจากสิ่งรัก (จะเป็นบุคคล บ้านเรือนก็ได้) สิ่งแวดล้อม ในการเขียนนิราศต้องมีองค์ประกอบหลายประการ กวีที่เขียนจากความสะเทือนใจเพราะ ต้องจากสิ่งรักจริง ๆ จะทำให้ถ้อยคำที่กล่าวออกมามีลักษณะจริงใจ (sincerity) แต่กวีที่เป็นอัจฉริยะโดยแท้ อย่างเช่น เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ แม้จะขาดความจริงใจ คือ เขียนนิราศตามประเพณี ใจว่าคนรักจะจากไปจริงนั้นก็คงสามารถเขียนได้ดี นี่เป็นข้อยกเว้น สำหรับบุคคลชั้นอัจฉริยะเท่านั้น หากเป็นกวีธรรมดา ๆ ก็ยากที่จะเขียนให้ดีเช่นนั้นได้ ฉะนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า ผู้ที่อยู่ในสภาพดังกล่าวย่อมไปนี้อย่างใดอย่างหนึ่งก็อาจ เขียนนิราศได้ทั้งนั้น กล่าวคือ อยู่ในสภาพที่ว่า

๑. มีนางที่รักจริง และกวีต้องเดินทางจากนางที่รักไปจริง ๆ แต่นาง มิได้ไปด้วย

๒. มีนางที่รักจริง แต่นางของกวีนั้นอาจเป็นคนแก่, หรือไม่สวย แต่กวี จะจินตนาการลักษณะนางในนิราศขึ้นใหม่ ส่วนความรู้สึกรักอาลัย กวีอาจนำมาจากความรู้สึก ของตนจริง ๆ

๒. มีนางที่รัก และนางที่รักก็เดินทางไปด้วย มิได้มีการพลัดพรากจากกัน
 ๓. ไม่มีนางที่รัก แต่ทว่าสร้างภาพนางในจินตนาการขึ้นเอง

ลักษณะของนิราศที่ดี

เปลื้อง ฦ นคร (๒๕๑๕ . ๓๒๒-๓๕๓) ให้ความเห็นว่าลักษณะของนิราศที่ดีควรมีดังนี้

๑. มีที่หมายในการเขียน ที่หมายนั้นอาจเป็นคนรักหรือสิ่งที่ตนรัก เช่น สุนทรภู่เขียนนิราศภูเขาทอง เพราะรักวัด รักพระนคร รักกษัตริย์ (ร.๒) มีความรู้สึกรักอาลัยที่รุนแรง เขมชน

๒. มีสัจจะ คือมีความรู้สึกในใจจริง รักจริงและอาลัยจริง มิใช่เขียนตามแบบแผนเท่านั้น

๓. มีเนื้อความที่กระชับรัดกุมและไม่ยาวเกินไป การเขียนนิราศที่ยาวเกินไปจะทำให้ความรู้สึกที่เข้มข้นจางไป

หัวใจของนิราศที่สำคัญมีสองประการคือ อารมณ์กวี (ความสะเทือนใจกับทัศนะกวี) อารมณ์และทัศนะจะต้องแสดงออกมาในตอนที่เหมาะสม และที่จะให้ความซาบซึ้งใจ คือเมื่อกวีมีความรู้สึกเข้มข้นจริง ๆ

นอกจากนี้ ลักษณะของนิราศที่ดียังมีที่สำคัญก็คือ

๑. เนื้อความดี ความคิดดี เขียนแหลม (ทั้งนี้ต้องเกี่ยวข้องกับการใช้ถ้อยคำด้วย)

๒. สัมผัสถูกต้องตามแบบแผนของฉันทลักษณ์

๓. การใช้คำ ใช้คำง่าย วางในที่อันเหมาะสม และใช้คำที่มีความหมายตรงกับความรู้สึกของกวีที่ต้องการแสดงออก คำทุกคำทำหน้าที่เต็มที่ คำทุกคำมีความหมาย

- เอนคำ คือการใช้คำคำเดียวกันให้มีความหมายหลายอย่าง

- เสียงคำ ให้ความหมายที่เหมาะสม เช่น เสียงเสียงธรรมชาติ,

ใช้ถ้อยคำแสดงความรู้สึกอีกอ้อ, คำให้ความหมายลึกซึ้งกินใจ เป็นต้น

๔. มีบทเปรียบเทียบได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความคิดและจินตนาการของกวี

บทเปรียบเทียบที่เลียนแบบผู้อื่นก็จะหย่อนความสำคัญลงไป

๕. ประสิทธิภาพ คือการแสดงความคิด, โวหารใหม่ ๆ เชิงสัมผัสใหม่ ๆ
 ๆ ล ๆ ที่คิด ไม่ซ้ำแบบผู้อื่น

ฉะนั้นในการวิเคราะห์คุณค่าของนิราศ ก็จะพิจารณาว่าเข้าลักษณะของนิราศ
 ที่คิดกล่าวแล้วนี้เพียงไรควย

เทือก กุสุมา ณ อยุธยา (๒๕๑๔ : ๔๖-๔๘) ให้ความคิดเกี่ยวกับนิราศไว้ว่า
 วรรณกรรมเรื่อง เดอะ แทรฟเวลเลอร์ (The Travellers) ของโกลด์สมิธ
 (Goldsmith) กวีชาวอังกฤษ มีลักษณะเนื้อหาที่เข้าลักษณะนิราศอยู่บางบางประการ
 กล่าวคือ มีการบรรยายการท่องเที่ยวจากแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง เป็นเรื่องของการชม
 ธรรมชาติ ป่าเขาลำเนาไพร แล้วสรุปลงเป็นคติธรรมหรือปรัชญา ไม่มีการกล่าวถึงสิ่งที่
 ผ่านพบเห็นแล้วเกี่ยวโยงไปถึงความรักความอาลัยที่มีต่อนาง ดังนั้นจึงต่างกับนิราศของไทย
 ซึ่งมีเนื้อหาไปในด้านรำพันความรัก ความอาลัย เป็นเชิงสังวาสเป็นส่วนใหญ่ ส่วนคติธรรม
 ก็มีสอดแทรกอยู่บ้าง

ฉะนั้นอาจกล่าวสรุปได้ว่า การชมความงามของสิ่งต่าง ๆ เช่น ธรรมชาติ
 ป่าเขาลำเนาไพร เช่นนี้เรียกได้ว่าเป็นแกนของความคิดที่เป็นสากล (Universal theme)
 ที่กวีทุกชาติไม่ว่าจะเป็นชาติตะวันออกหรือตะวันตกก็อาจจะกล่าวถึงมิได้ ส่วนรายละเอียด
 ปลีกย่อยนั้นย่อมแตกต่างกันไปตาม คตินิยม ขนบประเพณี และวัฒนธรรมของแต่ละชาติไป

๓.๓ แนวการเขียนนิราศของกวีในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย

ดังได้กล่าวแล้วว่า นิราศเป็นวรรณกรรมที่น่าเชื่อถือไว้ว่า เริ่มมีผู้นิยมเขียนขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ราว ๆ รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เท่าที่มีผู้ศึกษาจนความมาแล้วต่างเชื่อว่า โคลงนิราศหรือภูษัย ซึ่งเดิมเป็นโคลงลาวที่เมืองเชียงใหม่ แล้วมีกวีครั้งกรุงศรีอยุธยาแต่งซ่อมแปลงให้เป็นโคลงไทยนั้น น่าจะเป็นนิราศชั้นเก่าที่สุด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยสุนทร (โครงการพัฒนาการศึกษา, ๒๕๐๔ : คำนำ) ทรงสันนิษฐานว่า โคลงนิราศหรือภูษัยอาจเป็นต้นแบบอย่างของนิราศที่แต่งเป็นโคลงและกลอนมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ส่วนโคลงคั่นนิราศทวาทศมาส ก็เป็นโคลงโบราณเช่นเดียวกับโคลงนิราศหรือภูษัย และนับถือกันเป็นตำรามาแต่ก่อนเช่นกัน ในโคลงท้ายเรื่องบ่งว่าแต่งเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยสุนทร (โครงการพัฒนาการศึกษา, ๒๕๐๔ : คำนำ) ทรงสันนิษฐานว่า โคลงคั่นนิราศทวาทศมาสแต่งทีหลังโคลงนิราศหรือภูษัย ส่วนโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ ซึ่งเชื่อกันว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ก็เป็นโคลงนิราศที่กวีชั้นหลังนิยมยกย่องเอาแบบอย่างในเชิงฉีกปากเป็นอันมาก

วรรณกรรมนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

วรรณกรรมนิราศในยุคกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง มีอยู่หลายเรื่องดังจะประมวลมาให้เห็นดังนี้

- ราชพิลาปคำฉันท์ (ไม่ปรากฏผู้แต่ง)
- โคลงนิราศหรือภูษัย (ไม่ปรากฏผู้แต่ง)
- โคลงทวาทศมาส (กวี ๓ คนช่วยกันแต่ง)
- กำสรวลศรีปราชญ์ (ศรีปราชญ์แต่ง)
- โคลงนิราศนครสวรรค์ (พระศรีมโหสถแต่ง)

วรรณกรรมประเภทนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีอยู่หลายเรื่อง แม้บางเรื่องจะมีเหลืออยู่ไม่ครบบริบูรณ์ก็ตาม เช่น

- โคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย (เจ้าฟ้าอภัย - เป็นผู้ทรงนิพนธ์)
- กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง (เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ เป็นผู้ทรงนิพนธ์)
- กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก (นิราศพระบาท) (เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ เป็นผู้ทรงนิพนธ์)
- โคลงนิราศพระบาท (พระมหานาค วัดท่าทรายแดง) มีเพียง ๒๕ บท

อาถ

วรรณกรรมเหล่านี้ หากพิจารณาโดยชื่อเรื่องแล้ว บางเรื่องก็ไม่มีคำว่า นิราศ ปรากฏอยู่ แต่เมื่อพิจารณาตามเนื้อความแล้วก็จะได้พบว่า เขาได้ลักษณะวรรณกรรม นิราศ กล่าวคือ มีการกล่าวพรรณนาถึงการจวนนางที่รัก คร่ำครวญ คละเคล้าไปกับ การพรรณนาธรรมชาติมากบางน้อยบาง แล้วแต่ความสามารถ ความถนัด และความสนใจ ของกวี

แบบแผนของวรรณกรรมนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยา พอจะกล่าวสรุปได้เป็นค่าน ๆ ดังนี้

ลักษณะเนื้อเรื่องและวิธีการพรรณนา

ลักษณะเนื้อเรื่องและวิธีการพรรณนาของนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง และตอนปลายมีดังนี้

๑. มีการนำเนื้อเรื่องจากวรรณคดีเก่า ๆ มาเขียนเป็นทำนองนิราศ โดย สมมุติให้เป็นการคร่ำครวญของตัวเอกในเรื่อง เช่น เรื่องราชาธิลาปคำฉันท์ ก็เป็นการ พรรณนาการคร่ำครวญแสดงความรักความอาลัยของพระรามที่มีต่อนางสีดา ข้อนี้เป็นหลักฐาน ยืนยันว่า เรื่องรามเกียรติ์เป็นที่รู้จักของคนไทยมาช้านานแล้ว

๒. การเขียนนิราศ อาจเป็นการเขียนพรรณนา คร่ำครวญโดยที่กวีมิได้ เดินทางไปไหนจริง ๆ ก็ได้ แต่เป็นการเขียนแสดงความรักความอาลัยที่นางที่รักต้องจากไปก็มี เช่น โคลงคันนิราศทวาทศมาส ในเรื่องนี้กวีผู้แต่งไม่ได้บอกวาทนต้องจากนางแล้วจะเดินทางไปไหน เพียงแต่บอกไว้ว่าตนจากนางที่รักของเขาไปหนึ่งปี แล้วแต่ละเดือนแต่ละฤดู กวี ผู้นั้นก็ยังระลึกถึงนางที่รักอยู่มิได้ว่างเว้น

๓. การเขียนนิราศเป็นการเขียนที่กวีจากนางที่รัก โดยเดินทางไปในที่

ต่าง ๆ ที่มี เช่น โคลงนิราศหริภุญชัย ก็เป็นการกล่าวถึงการที่กวีผู้เขียนได้จากนางที่
 เชียงใหม่ไปบูชาพระธาตุหริภุญชัย ที่ลำพูน ก่อนออกเดินทางก็ได้อกล่าวถึงสิ่งที่ตนเริ่มทำ
 เช่นไปนมัสการพระพุทธรูปเพื่อขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปช่วยคุ้มครองรักษา แล้วเริ่มพรรณนา
 ถึงสถานที่ต่าง ๆ ที่ยานพบเห็น โดยคร่ำครวญถึงหญิงที่รักจะเคล้าไปควย จนถึงเมือง
 หริภุญชัย ไคนมัสการพระธาตุสมความตั้งใจ บรรยายพระธาตุหริภุญชัย งานสมโภช
 พระธาตุ และสุดท้ายลาพระธาตุกลับ สำหรับโคลงนิราศนครสวรรค์ของพระศรีมโหสถนั้น
 ก็เป็นการกล่าวถึงการเดินทางที่ผู้แต่งได้ตามเสด็จสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไปรับช้างเผือกที่
 นครสวรรค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๑ เนื้อเรื่องก็เป็นการกล่าวขอพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์
 มหาราช ชมปราสาทราชวัง แล้วกล่าวถึงการตามเสด็จทางชลมารคจากอยุธยาไปนคร
 สวรรค์ กล่าวถึงคำลสสถานที่ที่ผ่านไปและคร่ำครวญเกี่ยวพันไปถึงนางที่รักด้วย คนฉบับ
 มีถึงแค่เดินทางไปถึงตำบลวันสนยา (เขาสรพยา-จังหวัดชัยนาท) เท่านั้น ตอนปลาย
 ชาติหายไป รวมเขียนเป็นร่ายนำ ๑ บท เป็นโคลง ๒๔ บท ส่วนกำสรวลศรีปราชญ์
 ก็เป็นการเขียนในทำนองเดียวกัน คือเป็นการกล่าวถึงการที่ ศรีปราชญ์ ผู้เขียนเป็นฝ่าย
 จากนางที่รักไป เนื่องจากถูกเนรเทศไปเมืองนครศรีธรรมราช ก็เป็นการกล่าวพรรณนา
 คร่ำครวญในทำนองเดียวกัน

๕. การนำความเศร้าโศกเสียใจของกวีที่ต้องจากนางไปเปรียบเทียบกับ

การพลัดพรากจากกันของพระ - นางในวรรณคดี, ตำนาน, หรือนิยายเก่า ๆ ที่มีมาก่อน
 เช่นนี้กวีมักนิยมทำอยู่เสมอ และมักจะกล่าวอ้างว่าความทุกข์ของตนที่ต้องจากนางนั้นมากเสีย
 ยิ่งกว่าที่ผู้อื่น ๆ มีต่อกันในอดีตเสียอีก เช่น ในโคลงนิราศหริภุญชัย กวีก็กล่าวอ้างว่า

ปะภาพิโยคสร้อย	สุทนต์ กิ์
สมุทรโสมขวางพินทุ	แมงนาง
ชนมาจากเจียนนุ	ษาราช
อกพีแอนรอนราง	กวาเบื่องบูรเพ ฯ

กุศรานิราศราง	ภาวดี กิตติ
ยังลาภอุณเฑศรี	รวมทอง
สาอื้นนปรางดี	ยังยาก ครานา
จักแมงรามรสนอง	นาฏให้ทุเรราจ ๖
รามานิราศราง	สีดา เคี้ยวแม่
พระกโธนางพงา	แผนผาย
ยังรู้สำนุตา	ตู่เจต เคี้ยวเอย
สีกสวนยังไคสาย	เพื่อยุหนุมาณ ๖

ฯลฯ

(โครงการพัฒนาการศึกษา , ๒๕๐๔ : ๖๕)

ในโคลงทวาทศมาสมีการกล่าวอ้างคล้ายคลึงกันเช่นนี้เหมือนกัน เช่น

ศรีอนิรุทธราง	แรมสมร
ศรีอุสาโกด	คลาสแคลว
เทวามราจร	จำจาก
ยังพรำแววทองแกว	คอนคีน

ฯลฯ

พระศรีเสาวเชษฐรอย	สุชน
จากมโนราห์เคียง	คิณอง
ยังเสด็จไพรสณฑ์	ฉิงวาส
สังเวชนงคณชคลอย	เคลือกองค
ปางสินบรเมศรทาว	สุชน
จากสมเด็จจันทร	แจมหนา
เจียรรับประภาครุ	เกราสวาท
ยังพรำแววทองเขา	คอบสมร ๖

ฯลฯ

(โครงการพัฒนาการศึกษา , ๒๕๐๔ . ๗๑-๗๒)

ในกำศวลดศรีปราชญ์ ก็มีการกล่าวอ้างท่านเองเดียวกัน เช่น

✓ เพลงพริคณนารถสร้อย	นีกา
ยงงขอบคั่นสีสอง	เศกไท
สุทนต์ประภาฟอง	พิศจาก จयरแธ
ยงงคอบคั่นหวายไค	สุสีสองฉั ฯ
ณของมามัณกาลเกือ	ฤทธิ กัก
สองสุสองเสวยขรีย	แทบไท
เพลงพินชุปพิพริค	พระโฆษ
ซอนชาดสองหวายไส	จากจयर ฯ
พรวาพมาโนชเกือ	นางเมือง
สองสุอิมจयर	แทนแกว
เทาบางเปลาเป็ล้องอก	ในออน อรแม
สองพรากพริคแคลวชู	ช่างือ

ฯลฯ (ฉบับเดิมปรกค , ๒๕๐๓ : ๑๐๒)

ความนิยมในการยกเรื่องจารจากของตัวละครในวรรณคดีเก่า ๆ ในเรื่องชาตกหรือในตำนาน เช่นนี้มีปรากฏในนิราศต่าง ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาทั้งตอนต้นและตอนปลายแทบทุกเรื่อง และความนิยมเช่นนี้ก็มีปรากฏสืบเนื่องต่อไปถึงการเขียนนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นหลักฐานแสดงว่า วรรณคดีเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องที่คนไทยรู้จักกันมาช้านานแล้ว เรื่องที่ควรมักยกมากล่าวอ้างมี เช่น

๑. เรื่องรามเกียรติ์ (พระราม - นางสีดา)
๒. อูกรุท (พระอุทรา - นางอุษา)
๓. สมุทโฆษ (พระสมุทโฆษ - นางพินทุมตี)
๔. มโนห์รา (พระสุธน - นางมโนห์รา)
๕. ท้าวสุชนุ (ท้าวสุชนุ - นางจิระประภา)
๖. พระรถเสน (พระรถเสน - นางเมรี)
๗. ท้าวปราชิตและนางอรพิณ (ตำนานสร้างปราสาทหินพิมาย) ฯลฯ

๕. วิธีพรรณนา นสกลจากกวีจะใช้คำบาล สถานที่ที่ผ่านพบเป็นที่หมายในการพรรณนา กวีบางท่านยังนำเอา วัน เวลา เดือน ฤกษ์กาล ปี ยุค เป็นที่หมายในการพรรณนาอีกด้วย เช่น ทวาทศมาส กวีก็พรรณนาคร่ำครวญความรัก ความอาลัยของกวีที่มีต่อนางที่รักตลอดทั้ง ๑๒ เดือน โดยเริ่มตั้งแต่เดือน ๕ ถึงเดือน ๔ ในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก (นิราศพระบาท) เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ทรงพรรณนาอย่างละเอียดโดยลำดับ คือ

๕. ๑ พรรณนาตั้งแต่ ย่ำของเช้า (หกโมง) โมงเช้า สองโมง สามโมง สี่โมง ห้าโมง เที่ยง บ่ายโมง บ่ายสองโมง บ่ายสามโมง สี่โมงเย็น ห้าโมง ย่ำของค่ำ (หกโมงเย็น) จนถึงเวลากลางคืน หนึ่งทุ่ม สองทุ่ม ยามหนึ่ง สี่ทุ่ม ห้าทุ่ม ยามสอง เจ็ดทุ่ม แปดทุ่ม ยามสาม สิบทุ่ม เรื่อยไปจนสว่างในตอนเช้า

๕. ๒ ต่อจากเวลาก็จพรรณาเป็นวัน ตั้งแต่วันอาทิตย์ จนถึงวันเสาร์

๕. ๓ พรรณนาเป็นเดือน (ต่อจากวัน) เริ่มตั้งแต่เดือน ๕ เรื่อยไปจนถึงเดือน ๔ จนครบหนึ่งปี

๕. ๔ พรรณนาเป็นฤดู (ต่อจากเดือน) เริ่มตั้งแต่ ฤกษ์คิมหันต์ (ฤดูร้อน) วัสสันตฤกษ์ (ฤดูฝน), เหมันตฤกษ์ (ฤดูหนาว)

๕. ๕ พรรณนาเป็นปี ว่างแต่ปีชวด เรื่อยไปจนถึงปีถุญ (ครบ ๑๒ ราศี)

๕. ๖ พรรณนาเป็นยุค เริ่มตั้งแต่ กฤตายุค, ไตรตายุค, หวามายุค จนถึงกลียุค โดยกล่าวอ้างว่า ในแต่ละยุคมีสภาพเป็นอย่างไร ใครต้องจากใครมาง แต่ทุกยุคก็โคจรกลับคืนไปพบกัน แล้วในกลียุคที่พระองค์ทรงจากนางเช่นนี้เมื่อไรจึงจำได้กลับคืนไปพบกันอีก

๖. ลักษณะเนื้อหา เป็นไปในเชิงแสดงความอาลัยอาวรณ์ แสดงอารมณ์ความรู้สึกของกวีมาก กวีบางท่านแทบจะไม่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับสถานที่ที่ผ่านพบไปเลย จะกล่าวถึงก็เป็นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (ซึ่งนิราศในชั้นหลังมีลักษณะที่ต่างจากนี้ไปบ้าง บางเรื่องได้เน้นเรื่องสถานที่ที่สำคัญ เช่น นิราศลอนดอน เป็นต้น) เช่น นิราศเมืองเพชรบุรีของนายภินเสน เป็นกวี อาจจะเห็นด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีการเรียกขาน ๆ กันอยู่ระหว่างนิราศกับเพลงยาว ทั้งนี้เพราะเพลงยาวโดยเฉพาะในกรณีที่เป็นเรื่องความรักแล้วจะเต็มไปด้วยการคร่ำครวญ ความรู้สึกของผู้เขียนที่มีต่อนางทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ลักษณะของนิราศและ

เพลงยาวในระยะแรกจึงมีลักษณะคาบเกี่ยวกันอยู่มาก โดยเฉพาะในเรื่องการพรรณนา
ความรู้สึก รัก ความอาลัย

๖. นิราศบางเรื่อง กวีจะเน้นหนักไปในเชิงพรรณนาธรรมชาติ ชมนก ชมไม้
และสิ่งต่าง ๆ โดยไม่เกี่ยวข้องถึงความรักก็มี เช่น กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงของ
เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ เป็นต้น แต่ก็ยังเป็นลักษณะเฉพาะของกวีพระองค์นี้พระองค์เดียวเท่านั้น
ยังไม่มีผู้ใดสามารถกระทำได้ และมีเคาเฉพาะของพระองค์เลย

๗. การเรียกชื่อนิราศ มีเรียกกันในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้คือ

๗.๑ เรียกตามลักษณะสำคัญที่เป็นจุดเด่นในการพรรณนา เช่น ทว่าทศมาส
ก็เป็นการพรรณนาเดือนต่าง ๆ ในรอบปี, ราชำพิลาปลคำฉันท์ก็เป็นการคร่ำครวญของพระราม
ที่พิเภกเสียดา

๗.๒ เรียกตามชื่อผู้เขียน เช่น กาศรวลศรีปราชญ์, โคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย

๗.๓ ตามชื่อสถานที่ที่กวีเดินทางไป เช่น โคลงนิราศนครสวรรค์ โคลง
นิราศทริภุชชัย กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง, กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก (นิราศ-
พระบาท), โคลงนิราศพระบาท (ของพระมหานาควัดท่าทราย) เป็นต้น การเรียกชื่อใน
ลักษณะเช่นนี้เป็นการบอกชนิดของคำประพันธ์ที่ใส่แต่งไปในตัวด้วย

ลักษณะอันหลัก

ลักษณะอันหลักที่กวีใช้ในการเขียนนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและ
กรุงศรีอยุธยาตอนปลายมีหลายอย่าง คือ

๑. เป็นโคลงฉันท์วิจิตรมาดี เช่น โคลงฉันท์นิราศทว่าทศมาส ประกอบด้วย
คำประพันธ์ประเภทโคลงฉันท์วิจิตรมาดี ๒๔๔ บท และร้อยกรองท่ายอีกหนึ่งบท แต่บางโคลง
มีสร้อยท่าย (มี ๔๖ บท) มองดูคล้ายโคลงสี่สุภาพ

๒. โคลงฉันท์บาทถุกุชร เช่น กาศรวลศรีปราชญ์ ประกอบด้วยร้อยคำ
ฉันท์หนึ่งบท และโคลงฉันท์บาทถุกุชรอีก ๑๒๔ บท

๓. โคลงสี่สุภาพ เช่น โคลงนิราศทริภุชชัย ประกอบด้วยโคลงสี่สุภาพ

รวม ๑๙๙ บท, โคลงนิราศนครสวรรค์ ตอนต้นเรื่องเป็นราย ๑ บทและเป็นโคลงสี่สุภาพ
อีก ๒๓ บท, และโคลงนิราศพระบาทของพระมหานาคที่ค้นพบไม่จบ มีเพียง ๒๕ บทเป็นต้น

๔. แต่งเป็นฉันท์ เช่น ราชานิลาปคำฉันท์, นิราศเมืองนครคำฉันท์
พระนิพนธ์ของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ เป็นต้น

๕. แต่งเป็นกาพย์ และโคลง เช่น กาพย์ทอโคลงนิราศธารโศก, กาพย์
ทอโคลงประพาสธารทองแดง เป็นต้น

๖. แต่งเป็นกลอน เช่น เพลงยาวนิราศเมืองเพชรบุรีของนายภิมเสน,
เป็นต้น

ลักษณะฉันทลักษณ์ที่ใช้ในการเขียนนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและกรุง-
ศรีอยุธยาตอนปลาย มีแนวโน้มไปทรงโคลงมากกว่า ฉันทลักษณ์ประเภทอื่น ประเภท
กลอนมีไม่มากนักส่วนมากจะไปเรียกปะปนกับพวกเพลงยาว

ลักษณะฉันทลักษณ์ที่กวีใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและตอนปลายนี้ หาก
จะทำแบบแผนฉันทลักษณ์ที่กำหนดเป็นหลักฐานในชั้นหลังไปลงจับคู่ ก็จะได้พบว่ามีตรงตาม
แบบแผนของฉันทลักษณ์นี้ แต่ทั้งนี้คงเป็นเพราะในสมัยโบราณท่านไม่เพ่งเล็งที่รูปลักษณะ
การเขียนมากนัก แต่มุ่งให้ไต่เสียงไพเราะเป็นสำคัญก็เป็นได้ หรือมีฉันทลักษณ์นั้นในสมัยนั้นยังไม่มี
แบบแผน ขอบังคับของฉันทลักษณ์อย่างแน่นอนเป็นหลักฐาน จึงเขียนในรูปแบบต่าง ๆ กัน
และอาจเนื่องจากการคัดลอกคลาดเคลื่อนก็เป็นได้

แนวคิดและอุดมคติของการเขียนนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

กุหลาบ มลลิกะมาส (๒๕๑๐ : คำบรรยายวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ ๑
บรรยายแก่นิธิปฏิบัติวิญญูชาติ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร) กล่าวว่า การเขียนของกวี
ไทยในสมัยโบราณมักจะเพ่งเล็งในเรื่อง อรรถรส ความรู้สึกละเอียด มากกว่าทางปัญญา
(Intellectual) และการเขียนพรรณนาถึงสิ่งต่าง ๆ นั้นก็มักจะทำตามแบบธรรมเนียม
นิยม (Convention) ที่มีอยู่เคยทำมาก่อน ธรรมเนียมนิยมในการเขียนของกวีโบราณแบ่ง
เป็น ๒ อย่าง คือ

๑. ธรรมเนียมนิยม (Convention) ในแบบรูป

๒. ธรรมเนียมนิยม (Convention) ในวิธีพรรณนา

บรรดาวรรณกรรมนิราศของไทย การเขียนก็ถือกันทั้ง ๒ แบบ

ธรรมเนียมนิยม (Convention) ที่เห็นได้ชัดในการเขียนนิราศก็คือ

๑. เริ่มต้นด้วยประนามพจน์ หรือบทไหว้ครู แล้วก็ไหว้ไปถึงพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ หรือเทวดาทั้งหลาย

๒. มีการกล่าวขอพระเกียรติยศศรัทธา และพรรณนาชมความเจริญรุ่งเรืองของ
บ้านเมืองในสมัยของตน

๓. กล่าวถึงจุดหมายในการเขียนเรื่องนั้น หรือจุดหมายปลายทางที่ตน
จะเดินทางไป แต่ข้อนี้ก็อาจกล่าวแทรกไว้ตอนกลางเรื่องหรือท้ายเรื่องก็ได้แล้วแต่จะเห็น

เหมาะ

๔. มีการกล่าวถึงความเชื่อในทางศาสนา เชื่อเรื่องบุญญาธิการเนื่องด้วย
กรรมเก่า เรื่องบุญเพชฌัญญู เรื่องบาป-บุญที่ทำมาแต่ชาติก่อน

๕. วรรณคดีนิราศมักมีการพรรณนาเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติอยู่แทบทุกเรื่อง
โดยเฉพาะวรรณกรรมนิราศ เช่น กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง เป็นการกล่าวพรรณนา
ชมนก ชมไม้ ชมสัตว์ป่า โดยทั้งสี่อย่างที่เกี่ยว แต่บางเรื่องก็มีน้อย อาจกล่าวได้ว่าทั้งนี้
เป็นเพราะกวีอยู่ใกล้ชิดธรรมชาติมาก และการเดินทางไกลไม่ว่าจะไปโดยทางบก ทางน้ำ
การเดินทางก็มีไคร่เร่ร่อน จึงทำให้มีเวลาสังเกตธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ใต้นาน จนเป็น
แรงบันดาลใจให้กวีเขียนถ่ายทอดสิ่งที่พบเห็นข้อสะเทือนใจของคนในยุคนั้นไว้ด้วย การชม
ธรรมชาติแบ่งเป็น ๒ นัย (๒) คือ

๕.๑ ชมธรรมชาติตรง ๆ

๕.๒ ชมธรรมชาติผนวกกับอารมณ์ของกวี

๖. การกล่าวชมนาง นางในนิราศที่กวีกล่าวถึง มักเป็นความงามแบบอุดมคติ
(Ideal) กวีจะกล่าวชมนางที่งามละเอียดไม่มีใครเทียมได้ และการที่นางมีความงาม
มากนี้เองจึงทำให้กวีเกิดความหวังว่าจะมีใครมาลักพานางไป จึงทำให้กวีผู้เขียน
ถูกความทุกข์ใจขึ้นมากเท่าทวีคูณ เช่น โคลงหนึ่งในท้าวทศมาส ว่า

หิริรักษ์หิราข	เกลานุช แมงา
จักจิ้งหรีดขรหมาย	แต่เจ้า
โนนางสุรางค์สด	สามโลก กิติ
เทียมขลุ่ยทเหนา	หอนเทียบธาเทียม "

(โครงการพัฒนาการศึกษา , ๒๕๐๔ : ๔๖)

จากกำศวรลศรีปราชญ์

" โนมแมจักผากฟ้า	เกรงอินทร หยอกนา
อินทรทวนเทอคโณเอา	สุฟ้า
โณแมจักผากทิน	คินทวนแลวแส
คินฤชัคเจ้าหลา	สุสัสองสี ฯ
โณแมผากน่านน้ำ	อรรณพ แลฤา
ยยวนาคเขยชอก	ฟ้าใหม่
โณแมร่าฟิงจบ	จอมสวาสติ กูเอย
โณแมไครสงวนไท	เทาเจ้าสงวนเอง "

(ศรีปราชญ์ , ๒๕๐๓ : ๒๔)

การกล่าวพรรณานางของกวีแต่ละคนนั้นย่อมละเอียดแตกต่างกันไป บางคนก็จะกล่าวชมโณอย่างรวม ๆ กวีบางคนก็จะกล่าวความงามของนางอย่างละเอียดไปที่ละส่วน ตลอดตั้งแต่ผมถึงเท้าที่เคียว เช่น เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ เป็นต้น พระองค์ทรงกล่าวได้อย่างไพเราะทั้งในแง่คำ และความหมาย ทำให้เราสามารถแลเห็นความนิยมในเรื่องความงามในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายได้อย่างแจ่มชัด เช่น

พิศพันรับเรียงเรียบ	เป็นระเบียบเปรียบสงนิล
พาที่ฟ้าไคยีน	ล้นบกระดางข้างเจรจา

ฯลฯ

พิศพิศตรลักขนานอง	เป็นนวลผ่องกองกลมหมาย
แจ่มจันทร์วันเพ็ญฉาย	นวลงามนักหักศอรเหมือน ฯ

ฯลฯ

พิศพรรณภักฐานอง วิวคตปล้องนวลผจง
 กลอมเทียบเปรียบคองหงส์ ไม่ยาวยื่นขึ้นชมงาม ฯ "

ฯลฯ

(เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ , ๒๕๐๕ : ๕๒-๕๓)

๘. การใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบกับของกวี ทำให้เราแลเห็นสภาพความนึกคิด
 ความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ของคนในยุคสมัยเดียวกันกับกวีได้ชัดเจน เช่น จากหว่าทศมาส
 กวีก็แสดงความรัก ความอาลัยของกวีที่มีคอนางวามากพันลึกเพียงใด กวีใช้คำเปรียบเทียบว่า

" แนนววยบรเมศรไท "	ทินกร กิติ
สิ้นสุทพระเมรุเอน	อนนตม
สามภพอ้อยเป็นบร	นรนาศ กิติ
เจ็บไปปานนงลม	หลอองค "

(โครงการพัฒนาการศึกษา, ๒๕๐๔ : ๔๔)

๘. การสื่อคแทรกความรู้เกี่ยวกับขนบประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรมต่าง ๆ
 ตลอดจนความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ นั้น มักจะพบอยู่เสมอในวรรณกรรมประเภทนิราศ โดยเฉพาะประเภทที่พรรณนาคร่ำครวญโดยการนำเอา วัน เวลา ฤดูกาล เดือน ปี ยุค
 มาเป็นจุดในการพรรณนา เช่น หว่าทศมาส ภาพยหอโคลงนิราศธารโศก เป็นต้น
 นอกจากนี้บางครั้งกวีก็ยังทำให้ผู้อ่านรู้เรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติวิทยา มีการเลือกใช้คำ
 ที่พรรณนา กิริยาอาการของสัตว์บก สัตว์น้ำต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะเจาะ ดังปรากฏ
 ในภาพยหอโคลงประพาสธารทองแดง เป็นต้น

แนวการเขียนนิราศของกวีในยุคกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีลักษณะต่าง ๆ
 ดังกล่าวมาแล้ว ลักษณะเช่นนี้ก็จะพบในหนังสือนิราศที่เขียนในชั้นหลัง คือในสมัย
 รัตนโกสินทร์ด้วย กวีในยุคหลังก็นำแนวคิดต่าง ๆ ที่กวีในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง
 ละตอนปลายนิยมใช้ไปประยุกต์ใช้ในงานของตน โดยเปลี่ยนแปลงถ้อยคำ กระบวนความ
 ทาง ๆ เสียบ้าง ซึ่งกวีบางท่านก็สามารถทำได้ดี คือถึงแม้จะดูว่าเลียนแบบของเก่า
 แต่เนื่องจากสามารถเลือกใช้ถ้อยคำมาใช้อย่างคมคาย จึงเป็นผลทำให้นิราศของกวีผู้นั้น

ได้รับความนิยมน้อยอย่างกว้างขวาง ทั้งเช่น นิราศนรินทร์ เป็นต้น แต่ทว่าบางท่านก็เลียนแบบของเก่าอย่างใกล้ชิดมากเกินไป จนทำให้ขาดลักษณะที่เป็นตัวของตัวเองไป ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผลงานของท่านเหล่านั้นไม่เป็นที่ยอมรับในหมู่ประชาชน และสูญหายไปจากความทรงจำของผู้คนมิใช่น้อย

๓.๕ วรรณกรรมนิราศในสมัยธนบุรี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น วรรณกรรมและศิลปกรรมต่าง ๆ ได้ถูกทำลายไปเป็นอันมาก เมื่อพระเจ้าตากสินกู้เอกราชของไทยคืนมาได้ และตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี สิ่งสำคัญคือต้องทะนุบำรุงบ้านเมือง และจัดฝึกเป่าความอดทนยากทุกข์ยากของราษฎร เวลาที่จะใช้ทะนุบำรุงศิลปกรรมต่าง ๆ จึงมีไม่มากนักแม้สมัยธนบุรีจะมีเพียง ๑๕ ปี แต่กระนั้นก็ยังมียุควรรณกรรมเกิดขึ้นหลายเรื่องเหมือนกัน เช่น บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระเจ้ากรุงธนบุรี, โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีของนายสวน มหาดเล็ก, กฤษณาอโชนกคำฉันท์ของพระภิกษุฉิน เมืองนครศรีธรรมราช, ลิลิตเพชรมงกุฎ, อิเหนาคำฉันท์ ของหลวงสรวิชิต (หน) เป็นต้น

ในสมัยธนบุรีไม่ปรากฏว่ามีนิราศเรื่องใดอยู่เลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อย ผู้คนยังหวาดเกรงภัยสงคราม ทั้งยังต้องมุ่งทำมาหากิน พระมหากษัตริย์ก็ต้องเอาพระทัยใส่ในการรักษาบ้านเมืองเป็นสำคัญ กวีจึงขาดคุณสมบัติและกับจิตใจก็ยังไม่พร้อมด้วย จึงมิได้มีผู้ใดเขียนนิราศขึ้น ฉะนั้นจึงนับว่าสภาพแวดล้อมมีส่วนช่วยให้วรรณกรรมเจริญขึ้นหรือเสื่อมลงด้วยเหมือนกัน

บทที่ ๔

วิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัชกาลที่ ๑-๔

๔.๑ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑

นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง

๑. รูป (Form) พระราชนิพนธ์เรื่องนี้เป็นคำกลอนสุภาพ ขึ้นต้นด้วยวรรครับ และลงท้ายด้วยคำว่า เอย แบบเพลงยาว เป็นคำกลอนสุภาพรวม ๑๙๔ คำกลอน

ในเนื้อหาไม่มีบทไหว้ครู เริ่มเรื่องนิราศบอกว่า จะจากไปช่วยเหตุที่มีสงครามไปป้องกันชาติบ้านเมือง ตอนต้นพรรณนาไปเรื่อยๆ ตามแบบนิราศ มีการกล่าวชมนก ชมไม้ ชมความงดงามของธรรมชาติ บรรยายละเอียดในบางตอนที่ประทับใจ แต่ตอนท้ายตั้งแต่กล่าวถึงการรบกับพม่าที่ท่าดินแดง กล่าวอย่างรวบรัด ไม่พรรณนามาก

เส้นทางเดินที่กล่าวในนิราศบอกให้ทราบว่าเดินทางโดยทางเรือก่อนแล้วจึงขึ้นบกเส้นทางที่เอยถึงในนิราศเป็นไปโดยลำดับดังนี้

กรุงเทพฯ - คลองมหาชัย - สาครบุรี - บ้านบ่อนาขวาง - ย่านซ้อ - คลองสามสิบสามกค - คลองสุนัขใน - เมืองสมุทรสงคราม - ตำบลบางกุ้ง - บางนกแขวก - บางบัว - ราชบุรี (จัดกองทัพบางส่วนให้ช่วยป้องกันเมืองราชบุรี แล้วจึงเดินทางต่อ) - ทาราบ - ตำบลเจ็ดเสมียน - วังศิลา (หยุดพักแรมสิบหมื่นออกเดินทางต่อ) - มวงชุมปากแพรก (ประชุมพลจัดกองทัพตั้งค่าย แล้วออกเดินทางต่อไปเพื่อรบกับพม่าที่ท่าดินแดงออกเดินทางเดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ เวลา ๖.๐๐ น. ยกไปทั้งทัพบกและทัพเรือ) - แกลงหลวง - วังยาง - บางลาน - ศาลเทพารักษ์ - วังตะเคียน - เขาทองช้าง - ไทรโยค - ท่าขนุน - ท่าดินแดง รบกับพม่าอยู่ ๓ วันกองทัพพม่าแตกพ่ายไป ติดตามตีกองทัพพม่าไปจนถึงลำน้ำแม่เกษียร์พม่าแตกไปจึงยกทัพกลับ

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ (Uniqueness) กลอนนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดงมีลักษณะเป็นการร่ำพันความในใจตามแบบฉบับของนักรบมีใจรัก สืลาการเขียนถึงผู้หญิงก็พูดไปในทำนองที่ก็จะให้ความคุ้มครองป้องกันภัยให้อันเป็นลักษณะของผู้ที่มีฝีมือ เชื่อในความสามารถของตน ถึงตัวอย่างกล่าวกลอนที่ว่า

" อันราศีมิให้เคืองระคางช่อง
หวังสวามิรัฐาการมณครวญ

ปองประคองนิมเ็นนวลสงวน
เป็นที่ชวนรู้ขึ้นทุกอิริยา "

" ต่างว่จะโหมหักศึก
ไมคึกกายชอถวายชีวา

นำอีกขอขึ้นอาสา
พร้อมหน้าถวนทั่วทุกตัวไป "

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก , ๒๕๐๗ : ๗, ๕, ๑๐.)

ลักษณะเฉพาะของนิราศเรื่องรบพม่าที่ทาคินแคงนี้มีอีกประการหนึ่งคือ นิราศเรื่องนี้ได้เป็นการเขียนเพื่อหญิงใดโดยเฉพาะ แต่เป็นการเขียนให้แก่นางทุกคนที่ทรงจากมานางในนิราศเรื่องนี้หลายคน การแสดงความอาลัยรักก็มีตอนนางถวนหน้าเสมอกัน การชมไคร่ครวญก็ไม่บังเฉพาะแก่นางคนใดคนหนึ่ง ดังจะสังเกตได้ในคำกลอนที่ว่า

"
ทูกอนงคทรงลักษณะอันสุนทร

แสนรักสุดรักภิรมย์สมร
สถาวรพูนชวาทสวัสดี "

" ไม่นิราศชาคชมสักเวลา

บำเรอล้อมพร้อมหน้าไมราวัน "

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก , ๒๕๐๗ : ๗)

๓. ลีลาการเขียน (Style)

๓.๑ การดำเนินเรื่องและวิธีพรรณนา นิราศเรื่องนี้แสดงว่า องค์ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงมีระเบียบในการดำเนินเรื่องคือ พรรณาไปโดยลำดับ ไม่วกวนสับสนอ่านเข้าใจง่าย ลักษณะถ้อยคำ ท่วงทำนองกลอนแสดงให้เห็นลักษณะความรักแบบนักรบคือกล่าวว่ เรื่องศึกสงครามไม่กลัว กลั้แต่เรื่องศึกรักเท่านั้น ทั้งการกล่าวพรรณนาเรื่องรักก็ไม่รำพันอ่อยอิงมากนัก เช่น

" อันบำราบรบราชไพริน
ก็พอจะพยายามตามตี
จะสู้สงครามรักนี้หนักใจ
อันแสนศึกทั้งหลายพ่ายแพ้
ที่ลำบากแค้นดังในครั้งนี้

ถึงจะไร้ศรศิลป์ที่ชิงชัย
ให้ชนะไพรีจึงได้
ด้วยไร้ศรธสวาทจะราวี
ยากแต่จะรบรักให้หน่ายหนี
สุดที่จะปรับทุกข์กับผู้อื่น "

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก , ๒๕๐๗ : ๑๕)

ในการพิจารณา ตอนแรกทรงเขียนพจนานุกรมรู้สึกเป็นอันมาก ดี
การเขียนเป็นไปอย่างเรียบ ๆ แสดงว่าไม่รีบร้อนอะไรมากนัก มีการพิจารณาชนบทชนม
และกล่าวถึงสถานที่ต่าง ๆ ตามแบบฉบับของการเขียนนิราศ แต่ในช่วงหลังลักษณะการพิจารณา
เป็นไปอย่างรวบรัดมากขึ้น ตั้งแต่เริ่มกล่าวถึงการรบกับพม่าที่พม่าดินแดนจนจบเรื่องมีเพียง
๒๖ คำกลอนเท่านั้น ภัยเหตุนี้จึงคาดว่า ข้อความตอนหลังคงเขียนขึ้นเมื่อเสร็จศึกกลับถึง
บ้านเมืองแล้ว

ลีลาการเขียนพรรณนาในนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดงนี้ ถือได้ว่าทำไปตามแบบ
 ธรรมเนียมนิยมของการเขียนนิราศทั่วไป กล่าวคือเมื่อเดินทางไปพบสิ่งใด ไม่ว่าจะเป็นชื่อ
 ตำบล สถานที่ พันธุ์ไม้ สัตว์ ภูเขา ก็จะทรงนำมาว่าพันเกี่ยวเนื่องไปถึงความรักความอาลัย
 ที่ต้องทรงจากนางมาเสมอ แต่บรรยากาศของเรื่องไม่เศร้าสลดมากมายอะไรนัก คงจะ
 ยกมาให้เห็นเป็นตัวอย่างดังนี้

" ดูสถานบ้านบ่อนาขวาง
ถึงบ้านชื่อเหมือนที่ชื่อสังวรใจ

ให้นางขนางรอนรณภมโลใหม่
มิไค่ลำเอียงเพียงขรรค์ "

" ถึงบ้านรุเหมือนพี่บาราศริก ให้ชักอ้วนควาญไคร่อาศัยหา "

"ถึงม่วงชุมเหมือนเมื่อเคยประชุมเฝ้า ยิ่งร้อนเรารู้กำหนดปีระหวัดจิล
ยามเสวยเคยเห็นเป็นอาจิช แดกดิน ถึงเนื้อวิมลมาลย์ "

" ถึงบางสถานึงศาลทรวงสมร โหชนซอนฮารมอดมนใหม่ "

" ถึงนางนอนเหมือนฝันของชลนา " ยิ่งอาทวาทวารังสะท่อนใจ "

(พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร) ๒๕๐๗:๒-๑๑)

วิธีการเปรียบเทียบความทุกข์ ความร้อนอกร้อนใจของกวีที่ต่องจากนางที่รักมา
ก็ทรงใช้คำเปรียบเทียบกับเป็นแบบธรรมชาติเป็นนิยมนั้น อันเป็นแบบที่กวีโบราณ
เคยใช้มาก่อน ไม่เป็นการเปรียบเทียบที่เป็นแบบใหม่แต่อย่างใด (กุหลาบ มลลิกะมาส,
๒๕๑๔ : คำบรรยายวิชาการวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น บรรยายแกณิสิตปริญญาโทวิทยาลัย
วิชาการศึกษาประสานมิตร) ดังตัวอย่างเช่น

" เย็นฉ่ำน้ำฟ้าละอองฝน
ถึงทั้งหลายหนวากายไคฉิงไฟ
เห็นความคิดนึกหวนรัฐจวนหา
อันหาบหามที่เขาตามมาทั้งปวง
เขานักหาบถึงที่หักก็ไคหัก
มีแต่คอนซอนทุกขทุกวันไป

มาหนแหวนครั้งนี้จะมีไหน
ไม่เหมือนที่หนาวใจที่ในทรง
ในอุราเพียงทัບด้วยเขาหลวง
ไม่หนักทรงเหมือนที่หนักอาลัยไกล
ที่หนักกรันไม่ปลงเอาลงไค
จะเห็นใจดาที่ใจการุณกัน. "

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก , ๒๕๐๗ : ๑๓-๑๔)

นอกจากนี้การบรรยายชนม ชนม และสิ่งต่าง ๆ ก็เป็นการบรรยายไปตามแบบ
แผนที่เคยมีในนิราศชั้นเก่าเช่นเดียวกัน พระราชนิพนธ์นิราศรบทมาที่หาดินแดงจึงมีสีลา
การเขียนที่เป็นไปตามธรรมเนียมนิยม ในการเขียนนิราศในบางส่วน
ถึงกล่าวมาแล้ว

๓.๒) การใช้ถ้อยคำ มีลักษณะที่น่าสังเกต คือ โปรดคัดคำบางคำเพื่อ
บรรจุให้พอดีวรรค การคัดคำนี้บางทีก็อาจทำให้ยากแก่การเข้าใจ หรืออาจเข้าใจผิดไปได้
ตัวอย่างคำกลอนที่มีการคัดคำให้สั้น เช่น

" หวังสวาทมิรู้ชาคอารมณ์ครวญ เป็นที่ชวนรื่นทุกอิริยา "

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก , ๒๕๐๗ : ๗-๘)

อิริยา = น่าจะหมายถึง "อิริยาบถ"

นอกจากนี้ยังมีการพดพิศพิท เพื่อต้องการหาสัมผัส บางครั้งก็นำศัพท์มาประสมกัน
หรือสนธิกันโดยไม่ถูกต้องนักก็มี เช่น

" เกษมสุขภิรมย์สมสมาน เคยสาราณมิไคแรมนิราศ "

" ยิ่งขับซาบอาบรินอารมณ์ชวน กำสรวลว่าเหวทุเรโรรบ "

" แค้นอนึ่งถึงกลับไม่หัดสนธิ ยิ่งคิดคิดยิ่งโทนัสสันต์ "

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก , ๒๕๐๗ : ๗-๑๓)

'นิราศ' น่าจะยึดศัพท์มาจากคำว่า นิราศ

'ทุเรโธ' น่าจะหมายถึง อิดโรย เหน็ดเหนื่อยด้วยความยากลำบาก

โหม่นสสันต์ = โหม่นส อันต์ = ที่สุดแห่งความทุกข์

ในที่นี้ใช้ความหมายไม่ถูกต้อง น่าจะเป็น 'โหม่นสคัลย์' ซึ่งหมายความว่า เจ็บเหมือนถูกศร.

ในเรื่องจำนวนคำที่ใช้ในคำกลอนแต่ละวรรคยังไม่สม่ำเสมอ บางวรรคใช้คำมากเกินไป บางวรรคใช้คำน้อยเกินไป ทำให้กลอนไม่ไพเราะ เช่น

" ครั้นจุราชนรีวิกรมยา ที่อาทวาทกอารมณ์ค่อยสมประที "

(พระพุทธรูปฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ : ๕)

ศัพท์ ส่วนวนภาษาที่ใช้อยู่ในแถบปานกลาง ใช้ศัพท์ง่ายแก่การเข้าใจ มีใช้ศัพท์โบราณบ้าง เช่น อาทวาท เป็นต้น

๓.๓) ลักษณะสัมผัส กลอนเพลงยาวนิราศรบทพม่าที่ทำกินแดง มีลักษณะสัมผัสเป็นแบบกลอนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย คือมีได้เคร่งครัดให้รับสัมผัสในคำที่ ๓ เสมอไป บางครั้งก็มีลักษณะสัมผัสสละสลวย คือ รับสัมผัสในคำที่ ๑ บ้าง บางครั้งก็เป็นสัมผัสเพิ่มไปรับสัมผัสที่คำที่ ๕ ก็มี เช่น

ลักษณะสัมผัสสละสลวยที่พบในนิราศรบทพม่าที่ทำกินแดง

" แสนกระสันปั่นป่วนฤทัย มีมโนเสนหอนอนนวล "

" เมื่อถึงสามสิบสามคณแล้ว แคล้วแคล้วเหมือนจะกลับมารับขวัญ "

" ครั้นเคียนสามวันแรมเก้าค่ำ ย่างรุ่งสางาอรุณแสง "

" รอยเสนมียางระหว่างกาย ถายเสนมายาวทุกแห่งหน "

ฯลฯ

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๐๓:๓-๑๔)

ลักษณะสัมผัสเย็น คือ การไปสัมผัสที่ค่าที่ ๕ มีตัวอย่าง เช่น

- ไม่ร่าเริงจากชมสักเวลา บ่าเรอกลมพร้อมหน้าไม่ราวัน '
- จึงผู้สละรักหักใจ มาทนหนาวอยู่ไกลเกรา '
- จึงประทับแรมร้างยังถิ่น พอพักพวกพลชั้นให้สำราญ '

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก : ๒๕๐๙ : ๙-๕)

๔. คุณค่าของนิราศรบพมาทาคินแกลงในแง่สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)

และคุณค่าอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)

๔.๑.๑) การใช้อยคำให้เกิดภาพพจน์ นิราศรบพมาทาคินแกลงมีปรากฏว่ามีใช้น้อย เช่น ตอนที่ทรงชื่นชมในความงามของธรรมชาติ จนคิดว่าหากเป็นไปได้ก็ใคร่ที่จะขลอความงดงามของธรรมชาติเหล่านั้นไปให้นางที่รักทั้งหลายได้ชมเล่นในพระราชวังด้วย โดยคำที่ทรงใช้ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการมองเห็นความงามตามไปด้วยอย่างน่าพิศวง

" เป็นช่องชั้นเชิงผาศิลาลาก	รุกษชาติรื่นรวยสวยสม
ไพจิตรพิศพรณณาม	ลมพัดพากลิ่นสุมาลย์มา
มีหอธารน้ำพุคุดัน	ตลอดกลิ่นไอลงแคยอกผา
เป็นโปลงปล่องของชั้นบรรพตา	เข็นชาคังสายสุหร่ายริน
บางเป็นหอแถวทางหว่างบรรพต	เลี้ยวลคไหลมาไม่รู้สิ้น
น้ำใสไหลชอกศิขรินทร์	แสนฉวีถึงสวาทไมคลาคลา
เกษมสุขแสนสนานสำราญเริง	บรรเทิงจิตพิศวงหรรษา
ชะลอไคก็จะไครชะลอม	ให้เป็นทีผาสุกทุกนางใน.."

ตอนพรรณนามพันธุไม้ ก็ทรงสามารถใช้คำให้เกิดบรรยากาศเจียมสงัด วิเวกวังเวงของป่าทึบได้เป็นอย่างดียิ่ง ดังคำกลอนที่ว่า

" ชมพรรณิ่งไม่นานา
 ลางตนสาชาคุณาชม
 สดับเสียงปักษาสวาที
 เสนาะเสียงจักระจันสนันไพโร
 เรไรร้องหวังหวังอยู่ริมพง
 บ้างทรงผลเป็นผกาเขียวขจี
 วัณรมิคแสงพระสุรศรี
 ลึงคางบางชะนีวีเวกคง
 แม่มายลองโนโนป่าระหง
 ส่งเสียงดังสาเนียงอนงค์นวล "

(พระพุทธรูปพำจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ : ๒๕๐๗)

๔.๑.๒) การใช้คำเปรียบเทียบ คมคายไพเราะ เปรียบเทียบความ
 สนุกใจในเรื่องรักเหมือนการถูกหัดด้วยภูเขา การชดอวยคำมุนนวล อ่อนหวาน แสดง
 อารมณ์ละเมียดละไม ถึงแม้จะเป็นนักรบแต่ก็มีความนุ่มนวลในเชิงพรรณนา แต่ไม่อวยอิง
 หิรีพิไร และมีความคมคาย เหมาะเจาะไพเราะยิ่ง เช่น

' เย็นฉ่ำน้ำฟ้าละอองฝน
 ถึงทั้งหลายหนาวกายไค้ผิงไฟ
 เห็นควาคึกกึกทวนรัญจวนหา
 อันหาบหามที่เขาคามาทั้งปวง
 เขาหนักหาบถึงที่หักก็ไค้หัก
 มีแต่คอนซอนทุกทวันไป
 มาทนหนาวครั้งนี้จะมีไหน
 ไม่เหมือนที่หนาวใจที่ในทรวง
 ในอุราเพียงหัดด้วยเขาหลวง
 ไม่หนักทรวงเหมือนที่หนักอาลัยไกล
 ที่หนักรักนี้ไม่ปลงเอาลงไค้
 จะเห็นใจจากที่ใจการุณกัน '

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๐๗ : ๑๓-๑๔)

๔.๑.๓) มีการเล่นเสียงพยัญชนะทำให้เกิดความไพเราะ เช่น

" ยิ่งเราร่อนดอนทอดกตัญญูทุกข
 จนลืมหองที่ดำรงดำรงการ
 เมื่อเคยสุขฤดามาเลื่อนทุกสิ่งสมาน
 แต่เคียดกาลอารมณ์ไม่สมประดี "

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๐๗ : ๑๐)

๔.๒. คุณค่าด้านอื่น ๆ

๔.๒.๑) ในความรู้ด้านประวัติศาสตร์ นิราศเรื่องนี้ได้เป็นหลักฐาน
 อย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไทยยังม
 การทำศึกสงครามกับพม่าอยู่ และเป็นการทำสงครามที่ยิ่งใหญ่ องค์พระมหากษัตริย์ได้ทรง

เป็นจอมทัพ เสด็จไปบัญชาการทัพด้วยพระองค์เอง แม้ในนิราศจะมีได้บรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องสงคราม ด้วยกล่าวถึงแต่เพียงเล็กน้อย และกล่าวสรุปผลของสงครามอย่างรวบรัดด้วยถ้อยคำเพียงไม่กี่คำกลอนก็ตาม แต่ก็ใช่ว่าจะเป็นข้อความที่กระตือรือร้นได้ใจความยิ่ง ทำให้ทราบว่ ในการทำศึกครั้งนั้นพระเจ้าปะดุงกษัตริย์พม่าหวังเอาชัยชนะให้ได้ จึงยกกองทัพมาตั้งค่ายรายเรียง เตรียมเสบียงอาหารไว้อย่างพร้อมพรักที่จะทำสงคราม โดยพม่าตั้งค่ายอยู่ที่ทาคินแคง สามสบ และลำน้ำแม่กษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงกรีธาทัพไปปราบปรามเพียง ๓ วัน พม่าก็แตกพ่ายไป เหตุการณ์สำคัญ ๆ เหล่านี้พระองค์ทรงพรรณนาไว้ในนิราศอย่างครบถ้วนสิ้น จึงนับว่าพระองค์ไม่แต่ทรงพระปรีชาสามารถในเชิงการรบเท่านั้น แต่ในด้านการถวักทรงพระปรีชาสามารถอย่างยิ่ง ทั้งจะยกข้อความในนิราศมาเป็นหลักฐานยืนยันได้ดังนี้

ทัพพม่าอยู่ยังทาคินแคง

ทั้งเสบียงอาหารสารพันมี

มีทั้งพละมาชาย

ถนัดหลังทำทางวางตะพาน

รอยเส้นมีฉางระหว่างค่าย

แล้วแต่งกองรอยอยู่กองคน

ขึ้นค่ายคูประตูหอรบ

ทั้งขวากหนามเขื่อนคูป้องกัน

ให้ทหารเข้าหักโหมโรมรัน

แตกยับกระจัดพลัดพราย

ให้คิดตามไปจนแม่กษัตริย์

บางก็ตายกายกองในป่าที่

แต่งค่ายรายไว้เป็นถนัดดี

ตั้งสร้างสรรคธานีทุกประการ

รายรายกระโจมพลทุกสถาน

ตามละหานหวนน้ำทุกตำบล

ถายเสบียงมาไว้ทุกแห่งหน

จนถ้ำบดสามสบครบครัน

คมแต่งสารพันเป็นทัพมั่น

เป็นชั้นชั้นอันค้ำมากมาย

สามวันพวกพม่าก็พังพ่าย

ทั้งค่ายคายน้อยใหญ่ไม่ตอติ

เหล่าพม่ารีครัดคดหนี

ด้วยเดชะบารมีที่ท่ามา. "

(๒๕๐๗ : ๑๔-๑๕)

๔.๖.๖. - ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิกภาพของกวี จากลักษณะของกลอนได้เป็นเครื่องบอกให้ผู้อ่านใคร่จักลักษณะของกวีเขียนไปในตัวด้วย จากนั้นราศเรื่อง

รพบมาที่หาคนแต่งนี้ ถ้าเราไม่ทราบว่าใครเป็นผู้แต่ง เราก็จะพอคาดคะเนได้ว่า ผู้แต่ง จะต้องเป็นผู้มีอำนาจ และมียศศักดิ์ มีอิทธิพลล้นหลาม ช่อฟ้าจะสังเกตได้จากการใช้ถ้อยคำ เมื่อเอ่ยถึงบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องที่กล่าวไว้ในนิราศ เช่น คำราชาศัพท์ที่ใช้อย่าง หรือ การกระทำกิจวัตรประจำวันต่าง ๆ บาง คติคำกลอนที่ยกมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

" ใหชุกคิตอวณสะทอนใจ ถึงอนงค์นางในไม่ร่าย
 ควบเคยทอดทศนาไมรากรัก ภิรมย์พักตรรองรำนำเรอดวาย
 บางเฝ้าแหนหมอบเมียงเรียงราย กรกรายโบกพัชนีพาน " (๑๐)

" เจ้าเคยดวายภาษาสุชาทรง อันบรรจงทิพรสเกรสร
 เคยไพบูลย์ถวายครุณนิกร ที่นำมาจำจรอยู่เอกา " (๑๒)

" จะบำรุงทั้งปวงสุรางค์รัก ให้อัครเป็นสุขจำเริญศรี " (๑๕)

(... พระพุทธมหายานาสาธุโลก , ๒๕๐๗ : ๑๐-๑๕)

นิราศรพบมาที่หาคนแต่งนี้ กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๑๔ . คำบรรยายวิชา
วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น) ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า ลักษณะกลอนตอนต้น ๆ พังไม่ไพเราะ
รื่นหู แต่ตอนชมธรรมชาตินั้นไพเราะรื่นหู มีสัมผัสในมากขึ้น กลอนตอนแรก ๆ ไม่แสดง
บุคลิกลักษณะเฉพาะพระองค์ออกมาให้เห็นชัดก็เพราะทรงกังวลเกี่ยวกับลักษณะกลอนที่จะ
ทำให้เป็นไปตามแบบธรรมเนียมนิยม (Convention) ฉะนั้นกลอนจึงขาดความจริงใจ
(Sincerity) แต่คำกลอนในตอนหลังทรงเขียนแสดงความรู้สึกของพระองค์เองออกมา
อย่างเต็มที่ จึงมีลักษณะจริงใจ (Sincerity) และทั้งคงเป็นเพราะทรงมีความปลอดภัยไป
สบายพระทัยมากขึ้น และการเขียนก็ไม่ทรงกังวลเกี่ยวกับลักษณะของกลอนมากนักแล้วก็เป็นได้
ฉะนั้นลักษณะกลอนในตอนท้ายจึงบ่งบอกบุคลิกลักษณะของพระองค์ออกมาอย่างเด่นชัดว่า ทรง
เป็นผู้มีความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว มีความเที่ยงธรรม ไม่โอ้อวดตนว่ารบนะควยฝีมือของ
พระองค์เอง แต่กล่าววาทษนะก็ถวายพระบารมี และความตั้งใจที่จะทะนุบำรุงพระศาสนา
ป้องกันชาติบ้านเมือง รวมทั้งความตั้งใจในอันที่จะป้องกันสตรีที่รักด้วย ดังกลอนที่ว่า

" ใ้ทหารทักโหมโรมรัน	สามวันพวกพม่าก็พังพ่าย
แตกยับกระจัดกระจายพราย	ทั้งค่ายคอยบอยใหญ่ไม่ต่อตี
ให้ติดตามไปจนแมงมัวเวียน	เหล่าทหารรับรักษาคืน
บ้างก็ตายกายกองในบึงพี	ควยเคชะบารมีที่ท่ามา
ตั้งใจจะอุปถัมภก	ขอยกพระพุทธรูปศาสนา
จะป้องกันขอบขันทีสมา	รักษาสถาบันและมนตรี
จะบำรุงทั้งฝูงสุรางค์รัก	ให้อัครเสนาเป็นสุขจำเรียวศรี
ครั้นเสร็จการณลาพระราชไพร่	ก็ให้กรีธาทัพกลับไป. "

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖, ๒๕๐๗ : ๑๕)

จากคำกลอนนี้แสดงให้เห็นว่า กวีมีความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนา เชื่อในเรื่องบาป-บุญ ที่เคยกระทำมาในชาติก่อน และแสดงให้เห็นถึงความจริงใจ (Sincerity) นอกจากเนื้อความในนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง จะแสดงถึงบุคลิกภาพที่เข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว แสดงความรักแบบนักรบ พร้อมทั้งจะป้องกันภัยที่จะเกิดกับชาติบ้านเมืองและสตรีที่รักแล้ว ข้อความในนิราศยังแสดงให้เห็นว่า พระองค์เป็นผู้มีความสุขุมรอบคอบ มีอารมณ์อันละเอียดละเมียดละไม มีอารมณ์ชื่นชมในความงามของธรรมชาติ แม้จะเป็นการเดินทางไปเพื่อราชการสงครามก็ตาม นำพระทัยอันสุขุม เบิกบาน รอบคอบไม่หวนคิดกังวล เป็นปัจจัยอย่างสำคัญที่ทำให้พระองค์ทรงสามารถบัญชาการรบจนได้ชัยชนะแก่พม่าชาติได้ อย่างงดงาม ดังจะเห็นได้จากข้อเขียนที่ สมภพ จันทระประภา (๒๕๑๔ :) เขียนสรรเสริญพระองค์ไว้ว่า " ... พระราชหฤทัยอันสุขุมเบิกบานนี้ เรียกได้ว่าเป็นพระบารมีที่สำคัญที่สุด ทรงใช้บารมีนั้นในการทัพศึกจนมีชัยชนะทุกครั้ง และเมื่อทรงปราบดาภิเษกแล้วก็ยังทรงปราบอริราชศัตรูที่รุกรานเข้ามาในพระราชอาณาเขตถึงเก้าทาง ให้พ่ายแพ้กลับไป ไม่กลับมารุกรานเมืองไทยอีก นิราศท่าดินแดงที่ทรงพระราชนิพนธ์ระหว่างเสด็จพระราชดำเนินไปไทรโยค เพื่อขับไล่กองทัพพระเจ้าปะดุงให้พินาศไป นับเป็นเอกสารพยานแห่งพระราชหฤทัยอันเบิกบานรอบคอบและสุขุม มีแต่ความกล้าหาญ มิได้มีความหวาดหวั่นพรันพริ้งแต่ประการใดเลย. "

ฉะนั้นจึงนับว่านิราศรบทพม่าที่ทาคินแดง นอกจากเนื้อความในนิราศจะมีคุณค่าในคันโนให้ความรู้ ความบันเทิงใจแล้ว นิราศเรื่องนี้ยังมีคุณค่าในแง่ที่ทำให้เราใคร่จักลักษณะเฉพาะพระองค์บางประการดังกล่าวแล้ว ซึ่งสิ่งเหล่านี้เราจะหาไม่ได้จากพงศาวดารใด ๆ นอกจากการศึกษาวรรณกรรมที่พระองค์ทรงรจนาขึ้นด้วยพระองค์เอง คือ นิราศเรื่องนี้เท่านั้น.

๔.๒ พระนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท

นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๑๒๙

๑. รูป เป็นคำกลอนสุภาพรวม ๒๒๐ คำกลอน ขึ้นต้นด้วยวรรครับแบบกลอนเพลงยาวแต่มีโคลงท้ายด้วยคำว่า เอย ตามแบบนิราศทั่ว ๆ ไป เข้าใจว่าคงเนื่องจากยังทรงพระนิพนธ์ค้างอยู่ยังไม่จบ

ลักษณะเนื้อความ ขึ้นต้นไม่มีบทไหว้ครู เริ่มเรื่องนิราศก็เป็นการพรรณนาความรู้สึกรัก อาลัย เสียหาย สถานที่อยู่และนางที่รัก เป็นการพรรณนาตั้งแต่คืนก่อนจะออกเดินทาง ตอนต้น ๆ เรื่องเป็นการพรรณนาความหลังถึงนางที่รักผู้หนึ่งซึ่งคงยังไม่ได้มาเป็นชายา พรรณนาละเอียดเป็นบางตอน เช่น พรรณนาการแกงตัว กระบวนกองทัพอ ความวุ่นวายในการแต่งตัวของนางใน เป็นต้น ส่วนมากเป็นการพรรณนาเรื่องเกี่ยวกับบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความหลังขององค์ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ บทชมธรรมชาติมีน้อย บทชมนกชมไม้ไม่มีเลย พรรณนาถึงแค่เดินทางไปถึงวัดปทุมคงคาเท่านั้น

เส้นทางที่กล่าวถึงในนิราศ นิราศเรื่องนี้เป็นการเดินทางโดยทางเรือออกจากกรุงเทพฯ ไปถึงแล้ววัดปทุมคงคาเท่านั้น ถ้ามองดูโดยย่อแล้ว สถานที่ที่เห็นกันว่าสถานที่ใดบ้างเนื่องจากข้อความที่มีอยู่แสดงให้เห็นว่าเป็นเพียงการเริ่มเดินทางได้เล็กน้อยเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามในคำกลอนก็บ่งให้ทราบแล้วว่า มีพระราชประสงค์ไปรบกับพม่าที่มารุกรานทางบกก็ได้ และเป็นการไปค่ายเรื่องราชการสงคราม

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

องค์ผู้ทรงพระราชนิพนธ์มีใญ่ทรงพระราชนิพนธ์นิราศเรื่องนี้เพื่อใคร โดยเฉพาะ กล่าวโดยส่วนรวมจะเห็นลักษณะของนิราศเรื่องนี้ว่า เป็นการพรรณนาความหลังและบันทึกเหตุการณ์ที่พบเห็นทั้งในครั้งอดีตและในขณะนั้นเป็นส่วนใหญ่ เห็นได้ชัดว่าเป็น-

การเขียนในทำนองระบายอารมณ์และความรู้สึกในใจ ลักษณะการพรรณนาเป็นแบบจิตวิสัย
(Subjective) มาก

๓. ลีลาการ

๓.๑) ลักษณะการดำเนินเรื่อง เนื้อความค่อนข้างวกวน เป็นลักษณะการเขียนแบบไม่มีจุดหมายที่แน่นอน นึกอะไรก็พรรณนาไปอย่างนั้น ตอนแรกคำนึงถึงนางที่รัก (ซึ่งคงยังไม่ได้มาเป็นเจ้าของ เพราะมีเนื้อความบ่งว่า มีการเขียนเพลงยาวโต้ตอบกัน ร่ำถึงว่าการจากทำให้ผู้เขียนรู้สึกรอนใจหนักอกหนักใจเป็นอย่างยิ่ง) ต่อมาพรรณนาถึงการแต่งองค์ทรงเครื่องและกล่าวถึงการถวายบังคมลาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าซึ่งเสด็จไปส่งพรรณนาถึงกระบวนทัพ ความวิจิตรต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายเหล่าทหาร จากนั้นก็กลับมาพรรณนาถึงการเตรียมตัวแต่งตัวและวิธีการประชันโฉมของเหล่านางสนมกำนัล และเครื่องแต่งองค์ของเจ้าฟ้าพิรุณทองที่จะมาส่งเสด็จ จากนั้นจึงกลับไปพรรณนากระบวนกองทัพที่เริ่มออกเดินทางใหม่ จากนั้นพรรณนาถึงสภาพบ้านเมืองแล้วกลับวกมากล่าวถึงความอาลัยรักของพระองค์ต่อไปใหม่อีก จนกระทั่งถึงวัดปฐมสงคา ถวายผ้าพระกฐินแล้วจึงเสด็จออกเดินทางต่อไป

วิธีการพรรณนา ให้รายละเอียดในเรื่องต่าง ๆ ที่ แสดงให้เห็นว่าองค์ผู้ทรงนิพนธ์ทรงเห็นเหตุการณ์ที่พรรณนาจริง ๆ ที่ทำให้เกิดจากความกึกคึกอย่างเดี่ยว เช่นพรรณนาถึงการแต่งตัวของเหล่านางสนมกำนัลว่าวุ่นวายกันมาก และขอมพนยากลำบากอย่างไรไม่ว่าขอให้ถามเท่านั้น พรรณนาการแต่งองค์ทรงเครื่องของกษัตริย์ก็ทำให้เรานึกภาพออกได้ชัดเจนหรือในการพรรณนาความวิจิตรงดงาม โออาของกระบวนทัพและการเคลื่อนทัพ ก็ทรงพรรณนาอย่างละเอียดถี่ถ้วน วัสภาพของเรือ การแต่งกายของทหาร และอาวุธต่างจะยกมาพบเป็นตัวอย่าง ดังนี้

" ที่นั่งครุฑทอดหางเตรียมเสด็จ	คงจะให้เจนนมาศอุอาจัก
จับพญานาคินทรบินรวบรัด	สองหัตถ์ก็ถือธงพิชัยยุทธ
ลงยันต์ลายทองคำรับหลวง	เพนกวเป็นรูปว่านบุษกร
จารงคร่ำไธ้ของสองข้างครุฑ	ปรางค์คอยเตรียมชุกจะจุฬิน

นายสมอเตรียมสมอประจำวาน	พนักงานคล้องแกล้วไม่ชักขึ้น
สร้างเตรียมคลี่ใบชัยยัน	พลแจวเร่งรีนประจำแจว
ใส่เสื้อปัสตูแซนสั้น	โหมคั่นชลับคู่เป็นสองแถว
หมวกปีกยกค้ำพักควับแวว	กางเกงแลวลวนทวยแพรสวนทอ
ยอดเสารายธงวิปลิวสะบัด	พระพายพัดแลละลิวเป็นทิวหนอ
จรัสแสงแดงลวนนาฬิกง	ธงรูปปักหว่างสมอเป็นคู่กัน
ที่นั่งท้ายรวมรุกวิสูตรโถง	เป็นจรรโลงแผ้วโศกโศกให้เสื่อมกระสัน
สองข้างพายลายเครือเจือสุวรรณ	วายุผันระยับพู่จะร่ำราย
พระแสงปืนลวนตุงหักทองขวาง	มีหลายอย่างชุดคร่ำคนเหลียมหลาย
แปดสองรางสั้นคอราย	ทองปรายปลายหอกทรายเรียง
ทองแถมทองทาบมานบิก	เป็นรูปวิจิตรเยี่ยมพันครุฑแทบทักเฉียง
ยิมละม้ายคล้ายสตรีเป็นที่เมียง	ถวิลเวียงดามาเมินให้แรงครอง "

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๓ : ๒๖-๒๗)

การพรรณนาอย่างละเอียดถี่ถ้วนเช่นนี้มีอยู่หลายตอน นับว่าเป็นลักษณะที่เด่นของนิราศเรื่องนี้ ลักษณะเช่นนี้เป็นประโยชน์ในแง่ที่ทำให้ผู้อ่านในชั้นหลังได้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีต ซึ่งไม่สามารถจะรู้เห็นด้วยตนเองได้

๓.๒) การใช้ถ้อยคำ ไม่สม่ำเสมออย่างยังมี ๖ คำบาง ๗ คำบาง ๘ คำบาง ๙ คำบาง ๑๐ คำบาง เช่น

" ชำรงครายรักพระหัตถ์รอบ มงคลประกอบยอดทับทิมบนเรือนหมอน "

" แฉ่งน้อยช้อยชดหยดน้อย ใส่สายสร้อยแฝงเพ็ญแสงเงาหมิง "

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๓ : ๒๕, ๒๘)

นอกจากนี้การใช้ถ้อยคำยังค่อนข้างฟุ่มเฟือย ไม่ได้ใจความมากเท่าที่ควรก็มีปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น

" ยังกริ่งเหมือนเขนว่าชะละเลย ค้วยเห็นใจอยู่ว่า เปรยสุหร่ายเชื่อน

" วาญพิศรวรสบุปผาชาติ ชมนาถหอมกระไรจริง เจี้ยวแหล
 เคยเปลี่ยนบุหงาที่เจ้ารำทำหอแพร แต่นี้จะแหทางเหือกบ้ำ เรอราย
จึงหลังสังข์แววมุขสุชลครำ แลวสร้งนำพิพมณตหาย ระหวย

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๗ : ๒๔-๒๕)

คำว่า 'เปรยสุหร่ายเชื่อน' คงหมายเอาว่า อามนำชา
 'จึงหลังสังข์แววมุขสุชลครำ' คงหมายเอาว่า ลางหนา '

เจี้ยวแหล = ที่เคี้ยวแหละ

บ้ำเรอราย = มีคนบ้ำเรอมาก ๆ

ระหวย = ระโหย แปลว่า อ่อนเหลียว, เหลียวใจ

การใช้คำในลักษณะเช่นนี้มีปรากฏอีกหลายแห่ง จึงน่าจะถือได้ว่ามีไ้ทรงคำนึง
 หรือระมัดระวังการใช้ถ้อยคำเท่าใดนัก

การใช้ศัพท์ บางครั้งมีการแปลงศัพท์โดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ที่มี แต่แปลงเพื่อ
 ให้ได้สัมผัส และบางครั้งก็เอาคำมาสนธิกัน เพื่อให้ได้ความหมายตามที่ต้องการเองก็มี เช่น

" เสนาะสำเนียงเหมือนนางในบนไกรลาส บำเรอราชเทวฤทธิ อิศริศร์ "

" เชิญเครื่องตามตำแหน่งที่แบ่งบัน ช้างในกลั่นล้วน สูงนค ที่ทรงลักษณ์ "

สูงนค สูง อนนค ตัก ๒ ออก

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๗ : ๒๓, ๒๗)

การใช้ถ้อยคำในลักษณะเช่นนี้มีปรากฏอีกหลายแห่ง จึงน่าจะถือได้ว่าองค์ผู้ทรง
 นิพนธ์มีไ้ทรงคำนึง หรือระมัดระวังการใช้ถ้อยคำเท่าใดนัก

๓.๓) ลักษณะสัมผัส คำกลอนในนิราศเรื่องนี้เป็นคำกลอนที่ผิดจากแบบแผน
 ของกลอน ๘ มาก กล่าวคือ สัมผัสนั้นมีทั้งลักษณะสัมผัสสระขึ้น สัมผัสเป็น บางครั้งขึ้น
 ไปถึงคำที่ ๖ ก็มี ดังตัวอย่าง

" เอะหนักรักนี่สินักจริงเจียวหนอ อันหนักอื่นเล่าก็พอจะหาบหาม
 " อรุณรุ่งก็ निकลายพาพัคตร นำบวงหมุสุรารักษ์ฝากสมร
 " จิงจารักซึ่งลิตลิตลายหัตถ์ลง ผู้สื่อชอนรับไปส่งเป็นกลอนยาว "

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๙ : ๒๓, ๒๔, ๓๑)

๔. คุณค่าของนิราศกรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาท เสด็จไปปรามพม่าเมืองนครศรีธรรมราช
พ.ศ. ๒๓๒๔ ในแง่สุนทรียศาสตร์และคุณค่าด้านอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าในค่านสุนทรียศาสตร์

ค่านกวีโวหาร นิราศเรื่องนี้สำนวนกลอนไม่ค่อยไพเราะเท่าใดนัก
 แต่ก็แสดงความคิดคมคายอยู่บ้างเหมือนกัน เช่น

" จะเชิดพระพายเชอไปชวนกัจวนแล้ว จะฝากแก้วรณูชกัณิกแหง
จะเช็ดลมกลัวลักชิดคิกระแวง ฉวยพลิกแพสงกลับลายเสียดายนาง "

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๙ : ๒๔)

๔.๒ คุณค่าด้านอื่น ๆ

นิราศเรื่องนี้แม้จะทรงนิพนธ์ไว้มานาน แต่ก็ยังให้คุณค่าในแง่บันทึก
 เหตุการณ์ สภาพสังคมไทยเป็นกระจกที่ช่วยส่องสะท้อนให้เรามองเห็นชีวิตความเป็นอยู่และ
 ค่านิยมในเรื่องต่าง ๆ ของคนในสมัยรัตนโกสินทร์ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เป็นเพราะองค์
 ทรงนิพนธ์ทรงพรรณนาสิ่งต่างที่ทรงพบเห็นไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน เช่น

๔.๒.๑) สภาพชีวิตยามปกติในพระบรมมหาราชวัง สำหรับเจ้านายนั้น
 ปกติก็มีเหล่านางสนมกำนัลมาคอยปฏิบัติรับใช้มากมาย พร้อมกันนั้นก็มีการเล่นดนตรีขับกลอม
 อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ก็จะทราบถึงการแต่งองค์ทรงเครื่องสงครามว่า ทรงมีความเชื่อใน
 คติโบราณที่ให้แต่งสีตามวัน และมีการตกแต่งประดับประดาเครื่องทรงสำหรับออกกรบอย่าง
 วิจิตรงดงาม ใส่แหวนครบทั้ง ๑๐ นิ้ว ทั้งคำกลอนที่ว่า

" กรันเสร็จตรงสู่คนชวิภนิท	ฉลุวิจิตรลายทองจำลองชา
<u>ฉลองทรงรักคงกลัวในคำ</u>	<u>ตามกำลังวันเสาร์สังเกตร</u>
<u>ข้ามรงกรายรักพระหัตถ์รอบ</u>	<u>มงคลประกอบยอกทับทิมบนเรือนหมอน</u>
<u>เพชรหมกพลเหลียวเวลาศปากยอกรอน</u>	<u>มรกตเกสรเทาผลมัว</u>
<u>โกเมนน้ำหมักทั้งบุษยนอก</u>	<u>มุกดาเทาบัวปกเป็นหมอกทั่ว</u>
<u>เพชรทวยสังวาล์อยู่เต็มตัว</u>	<u>นิลไม้ชั่วใส่โปร่งกลอกรับ</u>
<u>ทั้งเกวลงวนผูกเป็นเรือนยอก</u>	<u>สลัษเพชรนาสอกแถมสลัษ</u>
<u>อีกลงหนึ่งข้ามรงกล้ารับทัพ</u>	<u>นพเกล้าเรื่องประคัมระยับพราย</u>
<u>แล้วทรงรักเข้มซึกประจามัน</u>	<u>เรือนครุฑเพชรกุดั่นกระสันสาย</u>
<u>ระวามับแววเวียนวิเชียรราย</u>	<u>สอกลายสังวาลย่นพรัตน "</u>

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๙ : ๒๕)

- ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ วิธีประเพณีของสตรีชาววังในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นสมัยที่ยังไม่มีเครื่องสำอางแบบทันสมัยเช่นในปัจจุบัน การประเพณีจึงต้องวุ่นวายลำบากมาก องค์อุทรทรงนิพนธ์ได้ใช้อักษรบรรยายสภาพความวุ่นวายเหล่านั้นไว้อย่างละเอียด เจน

" พวกนางเอนแต่งตัวแต่หัวคำ	<u>อาบนํ้าซักสีแล้วมิสา</u>
<u>เอนำสมเฝ้าชโลมประโคมทา</u>	<u>อาบนํ้าแล้วผลัดผ้านาวสองยาม</u>
<u>ล้างคนคนหาภษาสี่</u>	<u>ล้างเงาที่ไม่มีเห็นใยไต่ตาม</u>
<u>จะเข้มิขอไม่ตอบตาม</u>	<u>เพราะรักงามตามงออย่าลอเลย</u>
<u>ล้างอนงกั้มมีเป็นที่สุก</u>	<u>ไม้อุตลุดีไซ่ขาวางหน้าเฉย</u>
<u>กฤษณาหยามาวหาวาเปรยเปรย</u>	<u>เองไปเผยม่านตรองพานทองทับ</u>
<u>ล้างนางลนควันเทียนจนเวียนเนตร</u>	<u>นํ้าสังเวชลื้มตัวจนลมจับ</u>
<u>ล้างนางนอนนิ่งลมกลั้วมับ</u>	<u>มิไคร่หลับกลับลุกมือประคอง "</u>

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๙ : ๒๔)

- ให้ความรู้แก่ผู้อ่านในเรื่องหญิงงามว่า สมัยนั้นนิยมหญิงที่รักษาผิวให้เหลือง
รูปร่างไม้อ้วนว่าเป็นคนสวย ก็จะสังเกตได้จากคำกลอนที่ว่า

" <u>สร้งเสร็จทรงเครื่องสาวางอบ</u> <u>ฉัฏพัทตร์ผิวมองเหมือนทองคำ</u>	<u>ฟุ้งตระหลบหอมหวานอลนาสา</u> <u>คังจะเยยจันทร์ราเมื่อราตรี "</u>
" <u>ลางนางรูปสวยรวยริน</u> <u>ใส่นวนยันต์ลงยาราชาวดี</u> <u>ลางนางรูปงามทรมาสวาท</u> <u>สวยสมคมชาวกุสันตัก</u>	<u>ชักขมึนเป็นพื้นชักสองสี</u> <u>ไมพวงพิทิศเพงก็เกรงครัด</u> <u>แต่ล่ำมากเลาก็เหมาะกะเหาะหยัก</u> <u>ไมพักฉัฏพัทตร์ของละอองนวล. "</u>

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๙ : ๒๔-๓๐)

- นอกจากนี้ยังทำให้เราทราบเกี่ยวกับชนบทรวมเปี่ยม ความเป็นอยู่ของเจ้านาย
ฝ่ายในว่า ปกติจะมีพี่เลี้ยงคอยดวดยการอยู่จนถึงองคละ ๔ คน เมื่อจะเสด็จที่ใดก็จะมี
เหล่าข้าหลวงนางกำนัลตามเสด็จเป็นขบวนยาวไม่น้อยกว่า ๓๐ คน การเสด็จไปที่ใดก็จะเสด็จ
ทางประตูฉนวนเท่านั้น เรื่องเหล่านี้ปรากฏอยู่ในนิราศเรื่องนี้อย่างละเอียด

๔.๒๐) ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมว่า ในสมัยนั้นนิยมกินหมากกัน ไม่
จะเป็นเจ้านายหรือประชาชนทั่ว ๆ ไปก็ตาม ฉะนั้นเมื่อเห็นคนหมากมีลูกเต็มคนแน่นชนิด
จึงทรงรำพึงว่า

" <u>ลวนทรงผลคันไอนจนโคนซอน</u> <u>เขานิยมอยู่ว่าหมากแถบบางลาง</u> <u>เจ้าเคยพาพาเปรียบเทียบทัต</u> <u>โอ้แสนสิ่งที่เคยแค้นเคี้ยว</u> <u>เพราะจำไรไกลสวาทนิราศมิตร</u>	<u>ทั้งคิมอ่อนส่งแน่นแฉวนคอยัก</u> <u>สลาอย่างนี้ดาเรียกสลาจัก</u> <u>แกลงกลั่นคึกษาให้อยู่เป็นนิจ</u> <u>ถึงปากเปรี้ยวปากผกจั่นจิต</u> <u>สุดที่ใครจะประคินรูปรรจงทำ "</u>
--	---

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๔ : ๓๒)

๔.๒.๓ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติชีวิตและบุคลิกภาพของกวี ในเรื่องนี้องค์ผู้ทรงนิพนธ์ไต่ทรงเอยทาวความถึงความหลัง ความรัก ความผิดหวังไว้มากมายหลายตอน ทำให้เชื่อได้ว่า สตรีที่พระองค์ทรงกล่าวถึงนั้นคงจะยังไม่ได้มาเป็นเจ้าจอม เพราะมีข้อความบ่งให้ทราบว่ามีการเขียนเพลงยาวโต้ตอบกันอยู่ เรื่องราวความสัมพันธ์นั้นคงจะอ่อนแอเพราะแม่สื่อเป็นบุตรกระยาจกชาว พระองค์จึงไม่โปรดเป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏอยู่หลายแห่ง ดังนี้

" อะหนักรักนี้สินักจริงเจียวหนอ
เคยสมานสารสอบเจ้าตอบความ

อันหนักอื่นเล่าก็พอจะหามหาม
คดีความถัดวนสำนวนใน "

เห็นล่ำเจียกคอกคานตามแนวฝั่ง
จึงจาร์กซึ่งลิขิตลายหัตถ์ลง
เห็นระกำร้อจาร์ระกำแคน
จะชวนชุนเขารูบิมเป็นคาว
แมนไซคนสองชนคงชนชนะ

ถวิลหวังล่ำเจียกน่องทองประสงค์
ผู้สื่อชวนรับส่งเป็นกลอนยาว
เจ้าตอบแทนครึ่งปะหนั้นนั้นเจียนจาว
เชื่อเค็กสาวจึงได้แซกระแสดความ
ถึงใครปะไหนจะเปิดให้เชิดสนาม

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๓ : ๒๓, ๓๑)

กล่าวโดยทั่วไปนิราศเรื่องนี้ผู้เขียนได้แสดงความจริงใจ (Sincerity) ให้ปรากฏอยู่หลายตอน เป็นการเขียนนิราศจากประสบการณ์จริง มิใช่เกิดจากจิตนาการแบบกระบวนการและการลำดับความจะไม่คั่นก แต่ก็มีข้อดีที่เขียนให้รายละเอียดต่าง ๆ มาก ทำให้เราแลเห็นความจริงใจและความรู้สึกของผู้ทรงนิพนธ์ได้มากพอควร รวมทั้งทำให้เห็นบุคลิกภาพของผู้แต่งว่า ทรงเป็นนักรบที่มีความตั้งใจทำสงครามเพื่อป้องกันประเทศชาติบ้านเมืองอย่างแท้จริง ได้เห็นความรู้สึกซาบซึ้งประทับใจ ความจงรักภักดีในองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกา- และความอึดอ้อมใจที่มีประชาชนไปส่งเสด็จในคราวไปทัพมาก ดังกล่าวต่อไปนี้

" ทั้งเขาเย็นเคยหูละอองบาท
เทพกและจะเห็นน้ำใจเรา
โดยแต่เรือที่นั้งครททำใหม่

จะจำซากคึกคึกก็ยิ่งเศร้า
เอาพระเลขปดเกล้าอยู่เป็นนิจ
ยังมีไต่ทรงเด้จเสด็จเสด็จ

ก็เพราะทรงพระเมตตามิไคลย
จะให้ระบือลือทั่วทั้งปักษ์ใต้
ชูลีลาวันวาทย์ระทด

จึงประสิทธิประทานให้ไว้เกียรติยศ
พระคุณล้ำแดนไตรไม่เทียมหมด
นาวาเคลื่อนเลื่อนจรดถึงท้ายเมือง "

และ

" แซ่สำเนียงอวยสวัสดิ์ไชการุณ

คือนึกก่อนอื่นใจโสมนัส "

และ

" ครั้งนี้จะโดยทางชลอทร
จิตจำนงจะประสงค์ไปคราวนี้
กับอนึ่งเขาก็นับว่าเป็นชาย

ชอกุศลช่วยรอนภยันตราย
เป็นภคเวทีหนึ่งหมาย
ถึงจะวายก็ไม่ละซึ่งความเพียร "

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, '๒๕๐๙' : ๒๒, ๓๑, ๓๓)

ฉะนั้นนิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรี-
 ธรรมราชเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๙ นี้ แม้จะกลายในแง่สุนทรียศาสตร์ แต่ก็นับว่าเด่นในเชิง
 ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวสะท้อนสภาพชีวิตสังคม ความรู้สึกนึกคิดของบุคคลในอดีตอันเป็น
 รายละเอียดที่เราไม่สามารถหาได้จากที่อื่น และเป็นหลักฐานยืนยันว่าบรรพบุรุษของเราท่าน
 มีน้ำพระทัยที่จะช่วยกันปกป้องชาติบ้านเมืองไว้มากเพียงไรควย

นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จไปตีเมืองพม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖

๑. รูป นิราศเรื่องนี้ต้นฉบับที่เหลืออยู่ประกอบด้วยคำกลอนสุภาพรวม ๑๑๖ คำกลอน เนื้อความตอนต้นขาดหายไป ความตอนต้นเรื่องเข้าใจว่าเป็นตอนชมพระนครศรีอยุธยา เพราะข้อความที่ต่อเนื่องมาก็ยังเป็นการชมบ้านเมืองอยู่ ตอนท้ายเรื่องมีจบบริบูรณ์ลงท้ายด้วยคำว่า เอย

ลักษณะเนื้อความเป็นทำนองรำพันความรู้สึกในใจ คือ ทรงปรารภเมื่อทอดพระเนตรภาพพระนครศรีอยุธยาที่เสียหายยับเยินเพราะน้ำมือของพม่าข้าศึก ไม่เป็นส่วนวนนิราศแท้ ความในตอนที่มีต้นฉบับอยู่ไม่มีการรำพันเรื่องความรัก ความอาลัยถึงสตรีเลย และไม่มีการกล่าวถึงสถานที่ต่างอันใดไว้ในนิราศ ทั้งไม่มีความตอนใดบ่งให้ทราบว่าจะเสด็จพระราชดำเนินไปทำสงครามที่ใดและเมื่อใดด้วย.

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

เป็นกลอนที่มุ่งเขียนแสดงอารมณ์ ความรู้สึกเสียใจเสียค่ายกรุงศรีอยุธยาที่เคยรุ่งเรืองมาก่อนแต่ต้องถูกทำลายลงด้วยน้ำมือของข้าศึก พร้อมทั้งแสดงให้เห็นความตั้งใจเกิดเดิยที่จะทรงกอบกู้และทำลายล้างข้าศึกให้สมกับความแค้น มีลักษณะเกิดเดิยเข้มแข็งแฝงอยู่ในถ้อยคำ ทำให้ทราบได้ว่าเป็นกลอนของนักรบเขียน ไม่ใช่คนสามัญทั่วไป หากจะกล่าววา เรื่องนี้พระองค์ทรงนิพนธ์เพื่อใครแล้ว อาจกล่าวได้ว่าทรงนิพนธ์เพื่อคนไทยที่รักชาติทั้งหลายให้ช่วยกันสำนึก สังวรณ ระวังภัยอันตรายที่จะถึงเกิดแก่ประเทศชาติให้ทุกคนระมัดระวังไม่ตั้งอยู่ในความประมาท และให้ทุกคนมีความสมัครสมานสามัคคีร่วมแรงรวมใจกันที่จะช่วยกันรักษาประเทศชาติตามหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เมื่อนั้นชาติก็จะพ้นภัยบูฮานจะเห็นความตั้งใจจริงของพระองค์ได้ในคำกลอนที่ว่า

" จะเร่งรัดศึกศึกมันเสียก่อน	กับรอนอย่าให้หันแน่นหนา
จำจะคิดให้ผิดแตกอนมา	เป็นทัพพ่นาวายากไป
คามทางทะเลไปสงขลา	จะซุกพสุธาเป็นคลองใหญ่
ให้เรือรบออกประจบเอาเมืองไทร	ปากไผ่ฝ่ายทะเลให้พร้อมกัน
จึงจะยกไปตีเอามะริด	จะปักปากน้ำเสียให้มัน

ทัพเรือมันจะพลอยเข้าช่วยกัน
 รมไทนจะให้มันลงที่นั่น
 จะทำการครั้งนี้ให้มีชัย
 มันทำเมืองเราก่อนเท่าใด
 มันจิกอหังการท่ามิฬ

จะตีมันเกณฑ์ให้ยับไป
 แต่ถึงวันไม่ให้พันทานได้
 จะไว้เกียรติยศให้สืบหังแผ่นดิน
 จะทดแทนมันให้หมดสิ้น
 จะล้างให้สุดสิ้นอย่างสงกา "

" เคะพะเทเวศรช่วยอวยชัย
 ทั้งแควสวรรค์ชั้นกามา
 ขอมมาช่วยอวยชัย
 จงคลาไไทยกรุงให้นิยม

ที่คิดไว้จงให้สมปรารถนา
 ตลอดจนมหาอัครพรหม
 ที่มากไว้ให้ไ้คงประสงค์
 ช่วยระดมกันให้สิ้นศึกเอย "

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๙ : ๓๙-๓๙)

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑. กระบวนการกลอนที่มีความกระชับ ส่วนวนภาษาเด็กขาดแสดงถึงความ
 เป็นนักรบ กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๑๔ : คำบรรยายวิชาการกรมมรดกโกสินทร์ตอนต้น
 บรรยายแกนิศตปริญญโท วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร) ให้ข้อคิดว่า กระบวนการกลอน
 ในนิราศเรื่องนี้ที่สัมพันธ์กับการรำพันความในใจ แสดงอารมณ์และความรู้สึกได้อย่างแท้จริง
 ส่วนวนกลอนคล้ายกลอนในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรีทั้ง ๔ ตอน

ตัวอย่างคำกลอนที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกเสียตายกรุงศรีอยุธยา
 แสดงความในใจของยูเขียนได้คือ เช่น

" ไม่เห็นเชนว่าจะไปถึงเพียงนี้
 ทั้งถนนหนทางอารามราช
 สารพัดยอຍยับกลับกลาย
 เมื่อพระกาฬจะมายลาลงคังท้านาย
 บริเวณอ้อลด้วยชลธี
 เป็นคันขอบขอบกลถึงเพียงนี้
 ยูใดใครเห็นจะไม่นำพา

มายับเป็นอภัยปรีภัยศึกคัลลาลาย
 มาวินาศสิ้นสุคตุนัย
 อันตรายไปจนพื้นปัดพี
 แสนเสียตายภูมิพื้นกรุงศรี
 ประจุเกาะอสุรีลงกา
 มาเสียสูญไฟรือนาถา
 ออยุธยาอาภัพกลับไป

เห็นจะสิ้นอายุพระนคร
เป็นปาทหารกัณฑ์งไฟ

ให้อาวุธผู้รักษาหามิไม่
แต่จะสาบสูญไปทุกทิวา.

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๙ : ๓๘)

๓.๒ การใช้ด้อยคำ ใช้ด้อยค่าง่าย ๆ ไม่มีกัณฑ์ยาก มีศัพท์บางคำที่คัด
ใช้สืบลงบ้าง หรือมีฉะนั้นก็ยักเสียงออกไปเพื่อรับสัมผัสก็มีบ้างเล็กน้อย เช่น

" ยังไม่สิ้นศาสนามาอรชาน หังเจคีย์วิหารก็สูญไป "

" ครึ่งนี้มี แต่ พื้น พสุธา อนิจจาสัง เวช ทนา ใจ "

" มั่นจิตอหังการทามิ จะล้างให้สุดสิ้นอย่าสงกา "

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๙ : ๓๘, ๓๖, ๓๘)

อรชาน = น่าจะหมายถึง อันตรชาน

สังเวชทนา = น่าจะมาจาก สังเวช + เวทนา

ทามิ = น่าจะมาจาก ทมิฬ

การใช้ด้อยคำในคำกลอนแต่ละวรรคไม่ค่อยสม่ำเสมอ บางวรรคมีแค่ ๖ คำก็มี

เช่น

" นับวันแต่จะยับยับไป ที่ไหนจะกินกงมา

ไปปรากฏเหตุเสียเหมือนคังนี้ มีแต่บรมสุธา

ครึ่งนี้มี แต่ พื้น พสุธา อนิจจาสัง เวช ทนา ใจ "

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๙ : ๓๕-๓๖)

๓.๓ ลักษณะสัมผัส กลอนมีลักษณะสัมผัสกระชั้นบ้าง เน้นบ้างตามแบบกลอน
ในชั้นกรุงศรีอยุธยา สัมผัสเป็นไปถึงคำที่ ๖ ก็มีบ้าง แต่ไม่มากนัก

๓.๔ ลักษณะเนื้อหาและวิธีการพรรณนา เนื้อหาไม่ค่อยเป็นระเบียบนัก
ความคิดคววน ค่อนข้างสับสน เป็นการเขียนแบบไม่กลั่นกรองมากนัก คิดอย่างไร คิดถึง-
อะไรก็เขียนออกมาอย่างนั้น กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๑๔ : คำบรรยายวิชาวรรณกรรม-

รัตนโกสินทร์ตอนต้น) กล่าวว่า การเขียนในลักษณะเช่นนี้แหละที่แสดงให้เห็นถึงความจริงใจ (Sincerity) ลักษณะความคิดแบบนี้จึงมีความจริงใจ (Sincerity) สุจริตใจ ความรู้สึกถ้ามีการจัดระเบียบก็เป็นประโยชน์ไป.

ลักษณะการพรรณนา ตอนแรกแสดงความโกรธแค้นที่กรุงศรีอยุธยาต้องเสียแก่พม่า ถูกฆ่าทำลายยับเยิน ทรงพรรณนาถึงสาเหตุที่ทำให้บ้านเมืองพินาศลงจนก็เพราะความประมาท ขาดผู้นำทางที่ดี และไม่มีผู้รักชาติ เสียสละอย่างแท้จริง ทรงแสดงอารมณ์โกรธแค้นถึงที่จะยกกองทัพไปทำการตอบแทนแก่พม่าให้สาสมแก่ใจ แต่ภายหลังก็ทวนคิดว่า จะทำไฉนหรือไม่ เพราะฝ่ายเรายังไม่พร้อม และในที่สุดก็หันมาพึ่งเทวดาสั่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยคุ้มครองให้สามารถรบชนะชาติได้

๔. คุณค่าของนิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จไปปราบพม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖ ในแง่สุนทรียศาสตร์ และคุณค่าอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าในทางสุนทรียศาสตร์

๔.๑.๑ นิราศเรื่องนี้มีสำนวนโวหารคมคาย มีการเล่นคำ ให้ความหมายที่ นัยเป็นกลอนที่มีจุดเด่น แสดงอารมณ์ขององค์ผู้ทรงนิพนธ์ได้ดี เช่น ตอนกล่าวพรรณนาถึงสาเหตุที่ทำให้ไม่สามารถรักษากันเมืองไว้ ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

" หันนี้เป็นต้นควยผลเหตุ	จะอาเพทกษัตริย์ผู้เป็นใหญ่
มิได้พิจารณาข้าไท	เคยไข้ก็เลี้ยงควยเมตตา
ไม่รู้รอบประกอบในราชกิจ	ประพฤติกการแต่ที่ผิดควยอิจฉา
สุภามิตทานกล่าวเป็นราวมา	จะแต่งตั้งเสนาธิบตี
ไม่ควรรออย่าให้อัศจรรย์	จะเสียการแผนดินกรุงศรี
เพราะไม่ฟังคำนานโบราณ	จึงเสียที่เสียวงศ์กษัตรา
<u>เสียยศเสียศักดิ์นักเรศ</u>	<u>เสียทั้งพระนิเวศน์วงศ์</u>
<u>เสียทั้งตระกูลนানা</u>	<u>เสียทั้งไพร่ฟ้าประชากร</u>
<u>สารพัดจะเสียสิ้นสศ</u>	ทั้งการยุทธ์ก็ไปเตรียมฝึกสอน
จึงไม่รู้แก่พระนคร	เหมือนหนอนเปียนให้ประจำกรม "

(สุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวร ๒๕๐๙ : ๓๖)

จากกลอนนี้จะเห็นว่า ทรงเล่นคำ ย้ำคำว่า “เสีย” อยู่หลายแห่งเป็นการเน้นให้เห็นถึงความรู้สึกอันแท้จริงที่เกิดขึ้นภายในพระทัยว่า ทรงเสียกายบานเมืองที่ถูกข้าศึกทำลายเป็นอย่างมาก ทำให้ผู้อ่านซาบซึ้งและเข้าใจถึงน้ำพระทัยของพระองค์อย่างแท้จริง และทั้งยังให้ข้อคิดแก่ผู้อ่านในฐานะที่เป็นคนไทยว่า หากใครได้เป็นใหญ่ควรปกครองผู้คนอย่างไรควย

๔.๑.๒ การไชถอยคำแสดงอารมณ์เจ็บแค้น ก็ทรงไชถอยคำอย่างตรงไปตรงมา แสดงถึงอารมณ์อันว้าวุ่นในใจได้ดี ไชถอยคำได้ชัดเจนแนบนักรบ เมื่อจะควาญที่ไม่ซื่อตรง ไม่รักบ้านเมืองก็ทรงไชถอยคำประณามอย่างเจ็บแสบ ดังจะยกมาให้เห็นเป็นตัวอย่างดังนี้

“ อันจะเป็นเสนาธิบดิ์	ควรที่จะพิทักษ์อุปถัมภ์
ประกอบกรหวานปรายไฉ่หลายชั้น	ป้องกันมิจจายาไหม้
นี้ทำหาเป็นเช่นนั้นไม่	เหมือนไพร่ชาติชั่วช้ากระหาดี
เหตุภัยไกลกรายรายดี	ไม่มีที่จะรู้สึกประการ
“ จะคิดโบราณอย่างนี้ก็หาไม่	ชาติไพร่หลงฟุ้งแต่ศก
ครั้นทัพเขากลับยกมา	จะองอาจอาสาทำไม
แต่เลี้ยวหลบปศุเจ้าทุกเขาคำ	จะเมืองคร่ำเป็นดยุยบิ
ฉินหายลมคายไม่สมประดี	เมืองยับยี่อปรียจจนทุกวัน
“ รบไหนจะให้ยับลงที่นั่น	แต่ถึงวันไม่ให้หนทวนไค้
จะทำการครั้งนี้ให้มีชัย	จะไว้เกียรติให้สืบทั้งแผ่นดิน
มันทำเมืองเราก่อนเท่าใด	จะทดแทนมันให้หมดสิ้น
มันจิตต่อทั้งการทามิพ	จะล้างให้สุกสิ้นอย่าสงกา ”

(มหาสุรสิงหนาท, กรมพระราชวังบวร, ๒๕๐๙ : ๓๖-๓๘)

๔.๒ คุณค่าในคำอื่น ๆ

จากตัวอย่างต่าง ๆ ที่ได้ออกมาแล้วข้างต้น ก็คงจะทำให้เรามองเห็นบุคลิกภาพของกวีนักรบพระองค์นี้ไฉนแล้วว่า พระองค์ทรงเป็นคนที่ตรงไปตรงมา มีความจริงใจ แม้กระบวนกลอนจะไม่ฉฉฉฉฉ แต่ก็เป็นกลอนที่กระชับ แม้นักรบเขียนมีความดีเด่นในแง่กระบวนความ มีลักษณะกระชับกระเฉง แสดงอารมณ์ความรู้สึกโกรธแค้น เสระ เสียใจ เสียหาย ออกมาได้อย่างดียิ่ง เป็นการเขียนอย่างมีจุดหมายที่จะแสดงร่าพันแสดงความในใจ ฉะนั้นในแง่ที่จะสังเกตบุคลิกภาพของผู้แต่งแล้ว นิราศเรื่องนี้แสดงไฉฉฉฉฉมาก

นิราศเรื่องนี้นอกจากสะท้อนให้เห็นบุคลิกภาพและความในใจของผู้เขียนแล้วยังมีคุณค่าในแง่ประวัติศาสตร์อีกด้วย เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า เหตุที่กรุงศรีอยุธยาต้องเสียแก่พม่าในครั้งนั้นก็เป็นเพราะชาคผู้นำที่ดี ทหารไม่รักษาหน้าที่ มีความประมาท ขอลความในนิราศที่สะท้อนความอาลัยรัก เสียหาย เสียใจที่ราชธานีเมืองถูกย่ำยีอย่างย่อยยับ ยอมก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ และทำให้ผู้อ่านซึ่งมีสายเลือดไทยเช่นเดียวกันเกิดความเสียหาย เจ็บแค้นร่วมกับผู้เขียนด้วย สมัยที่กรุงศรีอยุธยาแตกกับสมัยที่เขียนนิราศยังไม่ไกลเกินไปนัก ดังนั้นเหตุการณ์เลวร้ายต่าง ๆ ที่เกิดแก่ชาติบ้านเมืองจึงยังคงประทับใจประชาชนชาวไทยในสมัยนั้นอยู่ อารมณ์ความรู้สึกที่แสดงออกมาในนิราศเรื่องนี้ น่าจะเชื่อถือได้ว่าเป็นความจริง มิใช่เกิดจากการจินตนา .ไปเอง

๔.๓ วรรณกรรมพระยาตรัง

นิราศตามเสด็จลำน่าน้อย แขวงเมืองกาญจนบุรี

นิราศตามเสด็จลำน่าน้อย พระยาตรังแต่งในคราวตามเสด็จไปรบกับพม่าที่เมือง
ไทรโยคในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในพ.ศ. ๒๓๓๐ ครั้งนั้นเสด็จ
ยาตรจากกรุงเทพฯ โดยกระบวนเรือไปตามลำน้ำแม่กลอง เข้าตามลำน้ำน้อยจนถึงไทรโยค
ขึ้นบกที่ท่าตะกั่ว เดินทางไปตามห้วยเขาสูงในทิวเขาบรรทัด ตรงเข้าที่เมืองทวาย เรื่อง
ขอความในนิราศในโคลงที่ ๓๓ บาทที่ ๑ ก็บ่งไว้ว่า "เสร็จศึกสมคราวได้ แคนเวียง -
ทวนนา"(พ.ณ.ประมวลมารค ๒๕๑๓ : ๔๖) ส่วน พ.ณ.ประมวลมารค สันนิษฐานว่า นา
จะแต่งในปี พ.ศ. ๒๓๓๔ (พ.ณ.ประมวลมารค, ๒๕๑๓ : ๑๐)

๑. รูป

นิราศตามเสด็จลำน่าน้อย แต่งเป็น โคลงและร่าย ตามที่บอกไว้ในโคลงที่ ๑๘๙ ว่า

ร่ายเกาสิบเจ็ดสั้น เสร็จสาร โคลงนา
คิคคำกาพย์คงสาม สิบหา

(พ.ณ.ประมวลมารค, ๒๕๑๓ : ๗๔)

กล่าวคือบอกว่า มีโคลง ๑๘๙ บท และกาพย์สามสิบหาคำกาพย์ แต่ตามที่ลงพิมพ์
ในหนังสือวชิรญาณ เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) เมื่อนับดูแล้วมีเพียง ๑๘๙ บทเท่านั้น
ยังขาดอีก ๑๑ บท กรมศิลปากรจึงให้เจ้าหน้าที่ตรวจสอบกับสมุดไทย ซึ่งเก็บไว้ในหอ
พระสมุดวชิรญาณ ปรากฏว่าได้โคลงเพิ่มขึ้นอีก ๔ บท ฉะนั้นเมื่อรวมโคลงที่เคยลงพิมพ์
ในหนังสือวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ แล้วจึงเป็น ๑๙๔ บท ยังคงขาดอีก ๓ บท ลักษณะ
ฉันทลักษณ์ในโคลงนิราศตามเสด็จลำน่าน้อยเป็นตามลำดับดังนี้

ต้นเรื่องเป็นร่ายสั้น ๑ บท
โคลงที่ ๑ - ๑๘๘ เป็นโคลงคันทาบทกฤษร
ร่ายคันทแรก ๑ บท

โคลงที่ ๑๔๔ เป็นโคลงสลักรับกับร่าย

ร่ายขึ้นแทรก

๑ บท

โคลงที่ ๑๕๐-๑๕๒ เป็นโคลงคันววิธมาลี

โคลงที่ ๑๕๓-๑๕๔ เป็นโคลงคันบาทกฤษณ

โคลงที่ ๑๕๕ เป็นโคลงกระทุ้สุภาพ

โคลงที่ ๑๕๖ เป็นโคลงสุภาพปริศนา ใช้อักษรแทนกับตัวเลข

ส่วนโคลงตอนท้าย ๔ บทนั้น บทแรกไม่รับสัมผัสกับบทที่ ๑๕๐

และขาดสัมผัสในบทด้วย โคลงที่ ๒ เป็นโคลงคันบาทกฤษณ ซึ่งบาทแรกรับสัมผัสคำที่ ๓

โคลงที่ ๓ ไม่รับสัมผัสกับโคลงที่ ๒ และขาดสัมผัสในบทด้วย ส่วนโคลงบทสุดท้ายเป็นโคลงสุภาพ

ฉะนั้นสรุปลักษณะฉันทลักษณ์ของนิราศตามเสด็จลำน้ำน้อยแล้ว อาจเรียกได้ว่า เป็นลักษณะของลิลิต คือมีร่ายสลักรับกับโคลง มีการส่งสัมผัสเข้าลิลิตกัน

ลักษณะเนื้อความ เริ่มด้วยบทชมบ้านเมืองและยอพระเกียรติกษัตริย์ ต่อจากนั้นกล่าวถึงการเดินทาง พுகถึงความเศร้าโศกเสียใจที่ต้องจากนาง ร่ำพันไม่รู้จะฝากนางไว้กับใครดี จากนั้นก็บรรยายสถานที่ต่าง ๆ ตามระยะทางที่ผ่านไปพร้อมกับคร่ำครวญถึงนางตลอดเส้นทางไป ตอนจากเป็นการเดินทางเริ่มมีการคร่ำครวญมาก ช่วงหลังตั้งแต่ร่ายและโคลงคันววิธมาลีเป็นบทชมธรรมชาติ ชมสัตว์ต่าง ๆ บทคร่ำครวญมีน้อยกว่าตอนแรก ตอนสุดท้ายบอกจำนวนโคลงที่แต่งว่ามี ๑๕๗ บท และ ๓๕ คำกาพย์ และบอกว่ามีไท่โหม ๒ แห่ง พร้อมกับกล่าวเชิญผู้ช่วยแต่งเติมให้อวย

เส้นทางที่เอ่ยถึงในนิราศ เป็นไปตามลำดับดังนี้

ออกจากกรุงเทพฯ - เข้าคลองบางหลวง - วัดหงษ์ - วัดสังฆาย - คำนางนอน - ท่าจีน - บ้านบอนาเกสือ - คลองสุนัขหอน - แมกลอง - เมืองสมุทรสงคราม) - อัมพวา - คลองมอญ - บางช้าง - บางน้ำรุ - ทางาม - เจ็ดเสมียน - บางแขยง - โพธาราม - ลุแก (ลูกแก) - วังทอง - หวายเหนียว - ทาพระ - ม่วงชุม - ถ้ำหีบ - ปากแพรก - ทากระหม - เขาปูน - เขาน้ำตก - แก่งหลวง - บ้านกล้วย - อาเภอราษี - ไร่สร้าง - แก่งไผ่ - ด่านน้ำตก - ไทรโยค - ขึ้นบกเดินทางต่อไป

การพรรณามีชมกระบวนทัพ ชมนก ชมไม้ ชมสัตว์ป่าและธรรมชาติต่าง ๆ ไม่ไ้เอยถึง
ข้อตำลสถานทีผ่านไปอื่เลย

๒. เอกลักษณะ

นิราศตามเสด็จลำนำน้อยนี้ พระยาตรังมิได้เขียนบังคับไว้ว่า นางในนิราศคือใคร
นิราศเรื่องนี้จะเป็นตัวอย่างของนิราศที่ผู้เขียนเขียนถึงนางที่อยู่ในจินตนาการ คือไม่มีตัวตน
แน่ชัด รายละเอียดในการพรรณนา เช่น พรรณาดังนางว่าเคยปรนนิบัติรับใช้อย่างใกล้ชิด
ทุกคำเข้า ก็จะเป็นการพรรณาดังหน้าทีของภรรยาที่ดีที่พึงปฏิบัติต่อสามีมากกว่า จากการ
ศึกษาประวัติของพระยาตรังทำให้ไ้ทราบว่า พระยาตรังไม่ค่อยมีความสุขในชีวิตครอบครัวนัก
ภรรยาที่มีอยู่หลายคนก็ไ้ค่อยลงรอยกัน ฉะนั้นจึงน่าเชื่อว่า นางในนิราศของพระยาตรัง
เป็นนางในจินตนาการมากกว่าจะหมายถึงภรรยาคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ ลักษณะโวหาร
ในเรื่องนี้ที่เด่น คือ มักใช้ถ้อยคำหวาน สั้น กระชับ ความหมายตรง และค่อนข้างรุนแรง และ
นิราศเรื่องนี้เห็นไ้ชัดว่าพระยาตรังยักไ้คลงกำสรวลของศรีปราชญ์เป็นครู ท่านองโวหาร
เปรียบเทียบบั้มีลีลาคล้ายไ้คลงกำสรวลอยู่หลายอย่าง นอกจากนี้ถ้อยคำ ภาษาที่ไ้ใช้ก็เป็น
คำเป็นเก่า ๆ ที่มีในกำสรวลศรีปราชญ์ ทวาทศมาส และขวนพาย

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑ ลักษณะการเขียน นิราศตามเสด็จลำนำน้อยนี้ พระยาตรังยังยักไ้ถือแนว
การเขียนตามแบบฉบับในการเขียนนิราศทั่ว ๆ ไป คือยักไ้ถือตามแบบธรรมเนียมนิยมทั้งในคำ
ความคิด กวีโวหาร และการดำเนินเรื่อง กวีที่พระยาตรังยักไ้ถือเป็นแบบฉบับในการเขียน
นิราศก็คือ ศรีปราชญ์ และ มหามาศจันทาทราย

ตัวอย่างเปรียบเทียบงานของศรีปราชญ์กับพระยาตรัง

การชมบ้านเมือง

<u>กำศรวลศรีปราชญ์</u>		<u>นิราศตามเสด็จทัพล้านน่าย</u>	
อยุธยาขยั้งฟ้า	ลงคิน แลฤา	อยุธยาขยั้งฟ้า	ทั้งสาม ภพฤา
อำนาจบุญเพรงพระ	ก้อเกอ	องค์คิครวม	คู่ชหลา
เจ็กียลลออินทร	พรสาท	บุชิตสาสนราม	เรื่องทะ วิปเอย
ในทามทองแล้วเอย	นอกโสรมา	บุญพระทวงฟ้าคา	คาสวรรค์
พรายพรายพระธาตุเจ้า	เจียรจันทร แจมแอ	เจ็กียลลัปล้างพระ	พรายแสง ทองแอ
ไครโลกยเลงคือโคม	คำเช่า	โบสถ์สระศาลานันท์	เนื่องคาว
พิหาระเบียงบวร	รุจิเรช เรืองแอ	ธรรมมาศน์อาคันล้งมแสดง	เสกาะสัถย์ ทุกซ์ทั่ว
ทุกแห่งทองพระเจ้า	นงเงื้องา	แผนสุชาทาวสร้าง	ลัจศีลา
(ศรีปราชญ์, ๒๕๐๓ : ๒๓-๒๔)		(พ.ณ.ประมวลมารค, ๒๕๑๓ : ๓๔-๔๐)	

การแสดงความทวอยในหญิงที่รัก

<u>กำศรวลศรีปราชญ์</u>		<u>นิราศตามเสด็จทัพล้านน่าย</u>	
โฉมแม่จักปากฟ้า	เกรงอินทร์ หยอกเภา	โฉมเจ้าจะแหวกฟ้า	ปากพรหม เมศฤา
อินทรทานเท็กโฉมเอา	สู่ฟ้า	เกรงจะชมฉานเมิน	แม่ไว้
โฉมแม่จักปากคิน	คินทาน แลวแอ	จะปากอิศกรรม	ไกรลาค
ทินนาคคเจ้าหลา	สู่ลัสงส์	ไพราครอนหลาไท	หัวแห่ง
โฉมแม่ปากน่านน้ำ	อรรพ แลฤา	เลียบเลิงโลกธาคุลัน	สรรพางค์
ยวนาคเชยชอก	พี่ใหม่	เจียรปากเจียรแปงเิน	ไผ่เฝ้า
โฉมแม่รำพึงจบ	จอมสวาสติ ภูเอย	คิกหัวพิศานาง	แห่งพี่ วายเลบ
โฉมแม่ไครสงวนไค	เทาเจ้าสงวนเองา	โฉมแม่ปากไว้เจ้า	จึงคงา
(ศรีปราชญ์, ๒๕๐๓ : ๒๔)		(พ.ณ.ประมวลมารค, ๒๕๑๓ : ๔๒)	

การสั่งเสีย

กำสรวลศรีปราชญ์

สารนั้นขุนแน่วไว้	ในหมอน
อย่าเมื่อยาควรรเอา	อ่านเหลน
ยามนอนนารดเอานอน	เป็นเพื่อน
คืนคำภาไค้เว้น	วางใจ ฯ "

(ศรีปราชญ์ , ๒๕๐๓ : ๗๑)

นิราศตามเสด็จทัพล้านน้าย้อย

สารนี้สายสวาสติเจ้า	จงสงวน ไว้แม่
แทนพี่แทนถนอมองค์	แอบพร้อง
ไม่ควรเมื่อยาควรร	คำพี่ แพร่งเลย
เขาคำเพื่อนทองน้อง	ณ ศรี ฯ "

(พ.ณ.ประมวณุมารค, . ๒๕๑๓ : ๗๗)

นอกจากตัวอย่างที่ยกมาแสดงดังกล่าวแล้ว พระยาตรังยังเขียนแบบในเรื่องการใช้ถ้อยคำในโคลงต่าง ๆ อีกหลายโคลงด้วยกัน สืบจากการเขียนของพระยาตรัง นอกจากจะยึดถือตามแบบศรีปราชญ์แล้ว บางตอนก็ยึดแบบโคลงนิราศพระบาทของพระมหานาค วัดมหาธาตุด้วย ทั้งตัวอย่าง

บทคว่ำควมเปรียบเทียบ

สามเล่มราเมศไธ	สังหร	โหยเห็นทูลเจตรเจ้า	จอมสมร	เรียบ
แมกัทรังสามศร	เปรียบท้าว	โดยเสด็จเค็ดโสภณ	พี่แล้ว	
ทลายอุอสุมรณ	อาญชีพ	อาองค์แม่ทรงศร	สามเล่ม	
เจ้าก็ขลายูชายอกราว	มอคมวยคูลูเสมอ ฯ	สุคจะยิงแยงแกว	กองศรี	
พรเนตรเสียบเนตรคน	คางชัน	แปลบจิตรเจ็บเคมคิน	ดวงนิล	เนกรเอ
ครดำเนียงตึงกรรณ	สงช้า	คมขลุแสนที	ทุมแทง	
ครโคมเบงยั้งยัน	ยาราถ	ถาเจ็บเทาโคมคิด	โชมชุก	ทรวงพี่
ทองผู้ไคอกช้า	เฉกทาวสาครศร"	เนื่องเนื่องนำหน้าแดง	ถึงไทค	ฯ "

(พระมหานาค, ๒๕๑๓ : ๑๘๑-๑๘๒)

(พ.ณ.ประมวณุมารค, ๒๕๑๓ : ๘๑)

การกล่าวเปรียบเทียบความทุกข์ของกวีที่คงจากหญิงที่รัก กับความทุกข์ของตัวละครในวรรณคดีเรื่องเก่า ๆ ของไทย ซึ่งลักษณะเช่นนี้กวีโบราณนิยมใช้อยู่แล้ว พระยาทรงกี้นำมาใช้เช่นเดียวกัน เฉว

กำสรวลสาครเรศสร้อย สารศรี ปราชญ์แ
เจียรนุจรนุชไกล กลิ่นชู
จุมพารมิงสวัสดิ์ เคี้ยวแนว อ่อนเอย
ทรงกระศ้อยสู่เสรา สุกตรอม

(พ.ณ.ประมวลमारक, ๒๕๑๓ : ๗๖)

ความที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่า วรรณคดีเรื่อง กำสรวลศรีปราชญ์เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย ทั้งกวีก็ยึดถือกันเป็นแบบฉบับในการเขียนนิราศด้วย

๓.๒ การใช้ถ้อยคำ นิราศตามเสด็จทัพล้านน่าน้อยนี้ พระยาทรงกีเขียนโดยใช้ถ้อยคำแบบที่พบใน กำสรวลศรีปราชญ์ หวาทศมาส และยวนพ่ายอยู่เป็นอันมาก เช่น อาทวา ประเทส กระโคธ สายา ชัน ใจใจ ฯลฯ นอกจากนั้นคำส่วนใหญ่เป็นศัพท์บาลีสันสกฤต และมีการแผลงเป็นศัพท์แปลก ๆ และบางครั้งก็ยากแก่การเข้าใจ เช่น มินรุธร ภูมเมศร์ สีนาศ ธิวพิศ กฤษณิราช ทูรเจตร อิศกรกรม อรุเวศ ราวิศ วาริศ เป็นต้น การที่พระยาทรงกีเลือกใช้ถ้อยคำซึ่งคนทั่วไปไม่เข้าใจความหมาย จึงอาจทำให้ผู้อ่านไม่สามารถเข้าใจโคลงบางโคลงได้ชัดเจนนัก เช่น

“ แดดยอยของไทรรัตนัง เคือนใจ โลกย์แ
เสมอหมามินรุธร ทรุคัน
ยกยากชัตติยแคนโค โคยงาย
ภูมเมศร์สุรชันฟ้า เฟื่องคุณ

(พ.ณ.ประมวลमारक, ๒๕๑๓ : ๘๐)

- การใช้ศัพท์บางครั้งก็คัดคำสั้นเข้าโดยมากเป็นพยางค์หน้า เช่น นันต์ (อนันต์)
นงศ์ (อนงศ์) ลี (ลีลา) แส (กระแส) เช่น

โคลงที่ ๒ บาทที่ ๒ มีว่า

“ โบลัดสระศานันต์ เนื่องคาว ”

และโคลงที่ ๑๕ บาทที่ ๒, ๓ ว่า

“ เสนาะสังนิราศนงศ์ แฉงน้อย
ลือลงอุรุเวชแสด สิ้นธุชา ”

(พ.ณ.ประมวณมารค, ๒๕๑๓ : ๔๐, ๔๒)

การคัดพยางค์บางพยางค์ออกเพื่อให้คำสั้นเข้านี้ เป็นลักษณะการพูดของคนไทยภาคใต้
ตามประวัติก็พบว่า พระยาตรังเป็นชาวนครศรีธรรมราชเป็นชาวปักษ์ใต้อยู่มาก

นอกจากนี้พระยาตรังยังนิยมใช้ถ้อยคำห้วน สั้น กระชั้น ให้ความหมายตรงและ
รุนแรง บางครั้งทำให้หูแข็งไปไม่นุ่มนวล บางครั้งก็ใช้ถ้อยคำที่แสดงอำนาจแสดงความ
เจازของ เช่น

“ ฉับฉวนนาเวชผ่าย ผาดผิง ”
“ รอนรักเจียรจี่ช้วน ชวัญแด ”
“ ภูไขกุเขี้ยเคี้ยว เข็ดคราม ”
“ ออกเรื่อออกเรียมเพียง พังคราก ”
“ ศุขสำผัสแห่งเหือง หื่นใจ ”
“ นุศัพุณ้องควน เกิดชวัญ ”
“ เหตุเพราะรักเจ้าวัน รานหึง ”

(พ.ณ. ประมวณมารค , 2513 : 42 - 59)

- ใช้ถ้อยคำสั้น ๆ แต่ได้ความหมายมาก เช่น โคลงที่ ๑๑ บทที่ ๔ ว่า

จากเปล้าใจชนไข ชาวผอม

(พ.ณ. ประมวลมารกุฎ ๒๕๑๓ : ๔๑)

เปลื้อง วนนคร (๒๕๐๕ , [๖-๗]) กล่าวว่า การใช้
คำสั้น ๆ จังหวะกระชั้น แต่วาทำให้เห็นภาพชัดเจน เช่นนี้เป็นแบบฉบับของพระยาทรง เช่น

หยักขมจันมฤคพลั่ว	พลิกกาย ลงแธ
เปล่งแปลบแสงตาแหลม	พลุ่งย่อย
คะมำคำรามทราย	คอนโลก
ถอนถีบสี่เท้าคล้อย	คลาศหาง

ใช้คำหนัก ๆ เปรียบเทียบได้ลึกซึ้ง เช่น ตอนพรรณนาชายหญิงเกี้ยวพาราสีกัน
ถึงโคลงที่ ๕๔ ว่า

บายบาวสาวสู่ทอง	ทางถนน
ฉวางฉวัคกรกุ่มกัน	กอดเกี้ยว
สาวสบบวงมือคน	คันเส้น
เพียงภุชงค์เลื้อยเลี้ยว	โล่ริง

๓.๓ ลักษณะสัมผัสและฉันทลักษณ์ที่ใช้ นิราศตามเสด็จทัพผ่านน้ำนอยนี้ พระยาทรง
เขียนถูกต้องตามลักษณะฉันทลักษณ์ของรายคัน โคลงคันบาทกฤษร โคลงสี่สุภาพ และโคลงคัน
วิวิธมาลี แทบทุกบท ทั้งในด้านจำนวนคำและลักษณะสัมผัส มีเพียงบทเดียวที่จำนวนคำ
ในวรรคหลังบาทที่ ๔ มี ๔ คำ คือโคลงบทที่ ๕๕ ว่า " ปากแมคำน้ำผ่า นาคเสียง
แถมเสียง " (พ.ณ.ประมวลมารกุฎ ๒๕๐๗ : ๔๔)

สัมผัสนอก โคลงส่วนใหญ่เขียนถูกต้องตามลักษณะบังคับของฉันทลักษณ์ มีโคลง
บทหนึ่งที่มีลักษณะสัมผัสแปลก (ประทีป ฤกษ์งามกิจ : บทวิจารณ์ประกอบการเรียนรายวิชา
วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น) คือ

โคลงที่ ๒๙	• อรุทวงศ์พิโยคอุ้ม	อาหาร
	คึกก่านั่งพุ่มพวง	ทุฟ่า
	ทุกทิวทิศาจร	เจียรจบ
	ร่ำร่ำพรรณทาถอย	ดีแถลง ฯ

โคลงที่ ๓๐	กรเกยผากขบส้าง	สารแดง
	เคื่องโคกรามหึ่งหวด	ห็นสร้อย
	ระหนรเหแรง	รวนเร
	ซังดินโคกนอยลี	ลิบแสว "

(พ.ณ.ประมวณมารก, ๒๕๑๓ . ๔๕)

ข้อที่แปลก คือ คำสุดท้ายของโคลงบทที่ ๒๙ แทนที่จะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๓, ๔ หรือ ๕ ของวรรคหน้า บาท ๒ ในโคลงที่ ๓๐ กลับส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายวรรคหลัง บาทที่ ๑ ของโคลงที่ ๓๐

สัมผัสใน โคลงนิราศตามเสด็จลำน้ำน้อย มีสัมผัสเป็นที่น่าสังเกตคือมีสัมผัสพยัญชนะ ข้ามวรรค ระหว่างวรรคหน้าและวรรคหลังแทบทุกบาท ซากบางเป็นส่วนน้อยเท่านั้น การมีสัมผัสระหว่างวรรคเช่นนี้ช่วยเพิ่มความไพเราะในโคลงและแสดงถึงความสามารถของกวีด้วย ตัวอย่าง เช่น

โคลงที่ ๑๒๓	• สิ้นขลุ่ยคลอกลีบคล้าย	แคลงไคล คลาเอย
	สนิทเสนหุขนานเนา	แนบนอง
	เกรงเกลือกจะแปรใจ	จรสู่ อื่นเจ้า
	ปานประหนึ่งทองน้ำ	น่านสอง "

(พ.ณ.ประมวณมารก, ๒๕๑๓ : ๖๔)

นอกจากจะมีการโยนสัมผัสข้ามวรรคแล้ว ภายในวรรคก็ยังมีการเล่นเสียงพยัญชนะ ใกล้เคียงกันเป็นคู่ ๆ ช่วยให้ไพเราะเพิ่มขึ้นอีกด้วย ลักษณะเช่นนี้จะพบในโคลงนิราศเรื่องนี้แทบทุกบท

เอก โท ลักษณะการใช้เอก โท ในนิราศตามเสด็จที่พลาน้ำน้อย ส่วนใหญ่ถูกต้องตามแบบแผนบังคับของฉันทลักษณ์ มีที่ผิดคำ เอก-โทบ้างเล็กน้อย เช่น

ตัวอย่างที่ผิดคำเอก

โคลงที่ ๖๔	บาทที่ ๑	" ทูรโทษที่แก้แค้น	เคื่องโน้นนเอย
โคลงที่ ๑๒๔	บาทที่ ๔	" สุดสำคัญมิบู	มาคแผล "

ฯลฯ

ตัวอย่างที่ผิดคำโท

โคลงที่ ๑๒๓	บาทที่ ๔	" ไปรักฟุ้งโหลงแผ้ว	ผ่ายเผา "
โคลงที่ ๑๖๕	บาทที่ ๔	" กคโกเขาชันแล้ว	เลนลม "
โคลงที่ ๑๙๕	บาทที่ ๔	" จมกลืนฟาดวงพลุ่ง	พล่านเสียง "

(พ.ณ.ประมวลมารก, ๒๕๑๓ : ๖๔, ๙๓, ๙๕)

คำสร้อย โคลงในนิราศตามเสด็จที่พลาน้ำน้อยมีสร้อยที่มีลักษณะแปลก ๆ ทั้งเสียงและคำ และมีสร้อยที่มีความหมายอยู่หลายแห่ง (ปกติคำสร้อยไม่ควรมีความหมาย) เช่น

โคลงที่ ๒	บาทที่ ๓	" ขรรฆาตอันสงฆ์แสง	เสาะสัตว์ ทุกข์ทั่ว "
โคลงที่ ๔๐	บาทที่ ๓	" เสมอลูอำนาจสาย	สมรลบ หลู่ "
โคลงที่ ๔๔	บาทที่ ๓	" ออกนางรับทูลสนอง	เสนอราช โปรคแม่ "

ฯลฯ

(พ.ณ.ประมวลมารก , ๒๕๑๓ : ๔๐-๔๖)

๓.๔ ลักษณะการดำเนินเรื่อง นิราศตามเสด็จที่พลาน้ำน้อยดำเนินความตามแบบฉบับของการเขียนนิราศประเภทโคลง คือ กล่าวชมบ้านเมือง ขอพระเกียรติยศเป็นเบื้องต้น ถอนจากนั้นก็เป็นบทคร่ำครวญอาลัยรักหญิงที่รักตามแบบฉบับของการเขียนนิราศทั่วไป นิราศเรื่องนี้ดำเนินความไปเรื่อย ๆ ไม่เรงร้อนเท่าใดนัก เมื่อพบสถานที่ตำบลใดที่รู้จักชื่อก็จะเขียนว่าไปถึงหญิงที่รักไว้เสมอแทบทุกตำบลที่ผ่านไป ช่วงแรกที่เขียนเป็นโคลงคั้นบาทกฤษณาสั่งเกตไคว่มีการกล่าวถึงตำบลสถานที่ต่าง ๆ จะมีบทคร่ำครวญ แสดงความรักความอาลัยถึงหญิงที่รักอยู่เป็นอันมาก แต่ในช่วงหลังตั้งแต่ตอนรายบทที่ ๒ ซึ่งเป็นการชมกระบวนทัพเป็นต้นมา

จนถึงโคลงสี่สุภาพ และโคลงก้นวิวิธมาลี เป็นบทชมธรรมชาติ ชมสัตว์ป่า ชมนก ชมไม้ เป็นส่วนใหญ่ ไม่ค่อยมีรำพันคร่ำครวญถึงนางที่รัก

๔. คุณค่าในคาน์สุนทรียศาสตร์และคุณค่าด้านอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์

๔.๑.๑ นิราศเรื่องนี้มีการเล่นเสียงพยัญชนะพร่าไปหมด และมีสัมผัส
พยัญชนะซ้ำวรรคแทบทุกบาท และแทบทุกบท ซึ่งช่วยเพิ่มความไพเราะมากยิ่งขึ้น เช่น

กริมกรายกากกสร้อย	ชีวเสื่อ	
เมื่อนบุปผาเพี้ยน	ภาน้ำ	
สลิดสลาคลอไหลเชื้อ	คโย	
กุระโคแกมชำ	ซอนหมอ	(๒๔)

นกหกหัวหยอย	เหียนหัน	
หมิ่นเหาะหัดหอนชาญ	เช่นนี้	
ขุนแผนเข่นจับวัล	วายุชีพ	ลงดา
แถวดาแถวชูชี	ชาติเฟรง	(๒๕)

ฯลฯ

(พ.ณ.ประมวลมารฯ, ๒๔๑๓ : ๖๔, ๗๔)

การชมสัตว์ ชมธรรมชาติ และการนำชื่อสัตว์ พันธุ์ไม้ต่าง ๆ มาร้อยกรองเช่นนี้ เรามักจะได้พบในวรรณคดีเก่า ๆ ของไทยเราแล้ว เช่น ลิลิตพระลอ กาพย์ห่อโคลงประราธ ธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก เป็นต้น ฉะนั้นจึงนับได้ว่าพระยาทรงฯเขียน-
 พรรณนาเช่นนี้ตามธรรมเนียม แต่ด้วยความสามารถในการเชิงกวีจึงทำให้โคลงมีความ-
 ไพเราะไม่คอกว่าวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าว

๔.๑.๒ การใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบบ่งแสดงอารมณ์ และความรู้สึกดี เช่น
 การใช้คำว่า "กว้างขวาง" "ควิวแคว" "ร่านรน" "สวingsวาย" "จี" "โหยหิว"
 "ไหวหวาก" "หวิวหวิว" ฯลฯ ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกคล้อยตามไปกับกวีด้วย เช่น

อักษรย่นชอบแฮให้	โหยหิว
สรรพิศรพางค์เข็ญ	ขุนแคน
ภากย์ทรงพิ้วหวีหวี	ไหวหวาด
คัมคังจันทรมวนแมน	มีคมลา

(พ.ณ.ประมวญมารค , ๒๕๐๗ : ๔๗, ๔๖)

๔.๑.๓ การพรรณนาทำให้อ่านเกิดจินตนาการ เหมือนได้ไปเห็นภาพนั้นจริง ๆ
เช่นการพรรณนาภิรยาอาการของช่างตีตมมันคลุมคลั่ง ว่า

โคตสารมันชุ่มแถม	กันตุง
คุเคื้อค้มเปรียงแปร	ไลกลาง
ร่างาโคณคักยุง	โยนเลน
แหนสัวแควงควางกลม	คลั่งเหงา

(พ.ณ.ประมวญมารค , ๒๕๑๓ : ๗๕)

๔.๒ คุณค่าด้านอื่น ๆ

๔.๒.๑ ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพชีวิตสังคมของคนไทยในสมัยของผู้แต่ง
คือประเพณีที่ว่า สตรีเป็นฝ่ายที่อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน เป็นแม่บ้านทำอาหารและปรนนิบัติสามีให้มีความสุข และยามว่างเวลาเย็น ๆ ก็มีการขับร้องเพลงต่าง ๆ อ่านกาพย์กลอนโคลงฉันท์บาง สิ่งเหล่านี้จะพบได้ในโคลงที่พระยาทรงฯ เขียนคร่ำครวญไว้ในโคลงที่ ๔๔, ๖๑, ๑๒๗ นอกจากนี้ทำให้เราไ้รู้ถึงสภาพบ้านเมืองชายแดน เช่น ไทรโยคนั้น ยังไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ เป็นป่าหิมคังบรรยายไว้ในโคลงที่ ๑๓๓
นอกจากนี้ยังทำให้อ่านไ้รู้ถึงวิธีการแต่งตัว ประเพณีนิยมของสตรีในสมัยนั้นว่านิยมแบบใด ดังกล่าวไว้ในโคลงที่ ๑๐๖ ว่า

อวสอบสอาดเกล้า	เกล้าใจ พี่แม่
เซนชานปีกปีกลอย	เล่ห์ปั้น
เจิมจับกระเหมาไร	รุ่มอบ
กลมประเห็นจันล้ำ	ลวดทอง

(พ.ณ. ประมวลมารก, ๒๕๑๓ : ๖๐)

๔.๒.๒ ให้ความรู้เกี่ยวกับความนิยมในเรื่องความงามของสตรีว่า สมัยนั้น
นิยมเปรียบเทียบความงามของสตรีงามเหมือนพระจันทร์เต็มดวง ดังโคลงที่ว่า

“ พิมพิภักตร์จันทร์ภูลเพ็ญ เพิ่มไว้
จะหาประเหลสมร เสมอนาฏ มีฤา ”

ซึ่งการเปรียบเทียบความงามตามแนวนี้นี้ กวีโบราณเคยใช้มาแล้ว ดังจะพบได้ใน
เรื่องลิลิตพระลอ สมุทโฆษคำฉันท์ เป็นต้น ฉะนั้นจึงแสดงว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ค่านิยมในเรื่องความงามของสตรียังไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง

๔.๒.๓ ทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงความเชื่อต่าง ๆ เช่น เชื่อในเรื่องการเวียน
ว่ายตายเกิด เรื่องบาป-บุญ เช่นการที่เชื่อว่าชาตินี้ต้องพลัดพรากจากกันได้รับความทุกข์
อย่างใดก็เนื่องจากชาติก่อนเคยพรากสั่ว ความเชื่อเกี่ยวกับดวงสังหรณ์ต่าง ๆ เช่น
หน้าคำกล่าวที่ว่าถูกผีโสมคเข้า เป็นต้น ดังโคลงที่ว่า

“ หวังวันยาตรฟ้าลง แลสมร
นิวกั๊กตร์คำเพียงเซมา โสมคเข้า
บอกเหตุบอกกลางจร จำเลือน เรือเอย
ฤาไมคั้นเหยาแล้ว หลากหนอ ”

(พ.ณ. ประมวลมารก, ๒๕๐๙ : ๖๖)

๔.๒.๔ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ข้อความในนิราศบึงชีว่า ผู้เขียน
เรื่องนี้ได้ติดตามไปราชการสงครามจริง แม้จะไม่ได้ออกผลของสงครามไว้ แต่ก็หลักฐาน
ยืนยันได้อย่างหนึ่งว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทยยังมีการทำสงครามกับพม่าอยู่บ่อยครั้ง

๔.๒.๕ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิกภาพของกวี จากการใช้ถ้อยคำ
 ในนิราศ และลักษณะสำนวนโวหารที่แข็ง ไซค์หนัก ๆ สั้น กระชั้น ใช้ศัพท์โบราณที่ยาก
 แก่การเข้าใจ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พระยาตรังเป็นผู้ที่มีอารมณ์รุนแรง บุคลิกภาพค่อนข้าง
 แข็งกร้าว ไม่สู้จะนุ่มนวลอ่อนหวานนัก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับศรีปราชญ์แล้ว กุหลาบ
 มัลลิกะมาส (๒๕๑๔ : คำบรรยายชีวประวัติวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น) กล่าวว่า พระยาตรัง
 ยังมีท่าทีนุ่มนวลกว่าศรีปราชญ์อยู่ เช่น ศรีปราชญ์นั้นซึ่งเป็นเชิงบังคับให้หญิงที่รักเก็บสารที่
 เขาเขียนถึงนี้ให้ดี พระยาตรังก็ส่งความในทำนองเดียวกันแต่กล่าวเป็น เชิงขอร้องมากกว่า
 คงจะนำมาเปรียบเทียบไว้ให้เห็นดังนี้

<u>ศรีปราชญ์</u>		<u>พระยาตรัง</u>	
สารนั้นขลุ่ยแนบไว	ในหมอน	สารนี้สายสวาทเจ้า	จงส่งวน ไวแม่
อย่าเมื่อยาครวเอา	อ่านเหลน	แทนพี่แทนถนอมองค์	แอบพร่อง
ยามนอนนารดเอาอน	เป็นเพื่อน	ไปควรวเมื่อยาครว	รำพี่ แพร่งเลย
คืนคำดาไคเวณ	วางใจ	เขาคำเพื่อนทองนอง	ณ. ศรี

(ศรีปราชญ์, ๒๕๐๓ : ๘๑)

(พ.ณ. ประมวลมารค , ๒๕๑๓ : ๘๘)

แนวคิดในการเขียนนิราศตามเสด็จเจ้าบ้านน้อยนี้ กล่าวได้ว่า พระยาตรังคำนึง
 ตามธรรมเนียมนิยมในการเขียนนิราศอยู่มาก แต่อย่างไรก็ตามแม้พระยาตรังจะเลียนแบบ
 แผนและแนวคิดของศรีปราชญ์ และพระมหานาค วัดท่าทรายอยู่มาก แต่ก็ยังแสดงบุคลิกภาพ
 และลีลาการเขียนอันเป็นแบบเฉพาะของตนให้เห็นชัดเจนหลายตอน เช่น ตอนแสดงความไม่
 ไว้วางใจนางของตน ในโคลงที่ ๑๒๓ ว่า

เกรงเกลือกจะแปรใจ จรู๋ อื่นเจ้า
 ปานประหนึ่งทองคำ นานสอง

(พ.ณ. ประมวลมารค, ๒๕๑๓ : ๖๔)

ข้อความบางตอนก็แสดงถึงความเป็นผู้มีอำนาจ มีสตรีมาคอยรับใช้ เช่น

ระฤกนวลลอยหน้านั่ง แนนพาน โภชนแธ
คอยครวี่วันแดง โลตอน

(พ.ณ.ประมวณุมารค., ๒๕๑๓ : ๖๔)

พระยาตรังน่าจะเป็นกวีที่มีความเชื่อในฝีมือของตน ในแถบนี้ก็มีใคร่โดยเฉพาจะนคร-
ศรีธรรมราช คงจะไม่มีผู้ใดมีความสามารถเทียมทัน พระยาตรังจึงได้กล่าวเป็นเชิงว่าตน
หาผู้ใดโคลงกลอนไม่ได้จึงมาหาครูที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาเพราะมีมาก ดังที่เขียนไว้ในนิราศ
ตามเสด็จลำน่านน้อย โคลงที่ ๑๘๖ ว่า

“ กรุงศรีธรรมราชหมาย เมชี พอดธา
แสงอยุธยา คุพรอง ”

การเขียนนิราศโดยใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงคั่นบาทกฤษณาร สลับกับรายโคลงสี่สุภาพ
และโคลงคั่นวิวิธมาลี พร้อมกับมีการร้อยสัมผัสเป็นลิลิต ทั้งมีการเล่นสัมผัสเสียงพยัญชนะใน
วรรคและสัมผัสข้ามวรรคได้ไพเราะ แทบไม่ผิดกฎเกณฑ์ความไพเราะของฉันทลักษณ์เลย เช่นนี้
นับว่าเป็นลักษณะที่เด่นอย่างหนึ่งของพระยาตรัง จึงนับได้ว่าลีลาการเขียนของพระยาตรัง
แม้จะไม่ทิ้งรอยกวีเก่า ๆ แต่ก็มีหลายตอนที่แสดงถึงบุคลิกลักษณะของกวีผู้น้อยอย่างเด่นชัด ฉะนั้น
นิราศตามเสด็จลำน่านน้อยจึงเป็นนิราศที่ควรแก่การศึกษาไว้ช่น้อย

นิราศดลาง (โคลงนิราศพระยาตรัง)

"นิราศเรื่องนี้พระยาตรังแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ คราวทัพไทยยกไปรับทัพพม่าที่ยกมาตีชุมพรและเมืองดลางในต้นรัชกาลที่ ๒ ทัพไทยที่ยกไปครั้งนั้นมีแม่ทัพคือ พระยาราชประสิทธิ์ เจ้าพระยาบวรราช พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิทักษ์มนตรี สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรฯ (ซึ่งนายบรินทรธิเบศร์ได้ตามเสด็จและแต่งนิราศไว้) พระยาตรังจะไปกับทัพผู้ใหญ่ไม่ปรากฏ เนื้อความในนิราศไม่ได้พูดถึงตัวแม่ทัพเลย" (เปลื้อง ณ นคร, ๒๕๐๕: ๕) พระยาตรังคงจะไปในกองเรือย่อยไม่ใช่กองเรือหลวง สำหรับปีที่ตั้งนี้ พ.ณ.ประมวลมารค (๒๕๑๓ : ๑๐) มีความเห็นว่าน่าจะแต่งในปี พ.ศ. ๒๓๒๔ ตอนศึกท้าวเทวกษัตริย์ ท้าวศรีสุนทร ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยอ้างว่านิราศดลางจำนวนเกินกว่านิราศตามเสด็จลำนาน้อย

๑. รูป

นิราศดลางขึ้นต้นด้วยรายสุภาพ ๑ บท เป็นการชมบ้านเมืองและขอพระเกียรติยศเกียรติยศ และต่อด้วยโคลงสี่สุภาพ ๑๒๖ บท ไม่ร้องโคลง (ไม่มีสัมผัสระหว่างบท) ตอนท้ายเรื่องบอกสาเหตุของการเดินทางครั้งนั้นและบอกจำนวนโคลงที่แต่งในนิราศเรื่องนี้ไว้

เส้นทางที่กล่าวไว้ในนิราศเป็นตามลำดับดังนี้ จากกรุงเทพฯ ลงเรือเดินทางผ่าน วัดสามปลื้ม - ท่าช้างฉางเกลือ - วัดทอง - บ้านคอกควาย - คาวคนอง - วัดราชบูรณะ - บางน้ำผึ้ง - วัดคอกไม้ - ขอนนทรี - บางขนง - สามะโรง - กุ้งจากแดง - บางกาวิ - สมุทรปราการ (คาน) - แหลมฟ้าผ่า - หาดหลังเขาเตา (ออกสู่ทะเล) - เกาะสี่ช้าง - เขาสามมุข - เกาะคราม - เกาะไผ่ - เกาะส้ม - ปราณบุรี - เขาเจ้าลาย - โขลกเขาดี - เกาะนมสาว - เขาสามรอยยอก - อ่าวเกลียว - เขาตามองลาย - เมืองใหม่ - เขาเสียวราฟ - เขานางรำฟุ้ง - เกาะทะเล - มานวัง - เขาหมอน - เกาะเวียง - เกาะโทน - แหลมไทร ขึ้นบก ต่อจากนั้นก็มีการกล่าวถึงสถานที่อีกหลายแห่ง เป็นบทคร่ำครวญทั้งหมด

ลักษณะเนื้อความ เริ่มต้นด้วยการชมความงามของบ้านเมือง และสรรเสริญพระเกียรติยศของกษัตริย์ ต่อจากนั้นก็พรรณนาถึงความรักความอาลัยที่ต้องจากนางไป เมื่อผ่านสถานที่ต่าง ๆ ก็นำชื่อและเรื่องราวของสถานที่เหล่านั้นมากล่าวโยงถึงความรักความอาลัยของกวีด้วย

ก่อนนั้น ๆ พรรณนาถึงสถานที่ แต่ตอนท้ายถึงแต่โคลงที่ ๔๔ เป็นต้นไปจนจบเป็นบทคร่ำครวญ
ทั้งสิ้น ไม่มีกล่าวถึงสถานที่อีกเลย

เอกลักษณ์ของนิราศ

นิราศกลางนี้ลักษณะโวหารค่อนข้างนุ่มนวลไพเราะที่เข้าใจง่ายกว่านิราศตามเสด็จที่
สั้นน้อย ดีถ้าการเขียนเรื่องนี้ค่อนข้างจะโจ่งแจ้ง เขียนตรงไปตรงมา ไม่ว่าจะเป็นบท
ศรียหรือ บทพรรณนาชมธรรมชาติใด ๆ ก็ตาม ตัวอย่างบทศรีย เช่น

" มักกรกระหัดเกี้ยว	กายกัน
แลประหลาดสัศวพรรณ	พอกน้ำ
อกเรียบเรงกระสัน	เสียวโศก แม่แม่
ถนัดคังกอกเอวย้า	นุชยายเรียบตาม "

(พ.ณ.ประมวลมารก , ๒๕๑๓ : ๒๕)

นิราศกลางนี้ดูเหมือนว่า พระยาตรังจะเขียนเพื่อสตรีคนหนึ่งชื่อ นิ่ง เพราะใน
โคลงบทที่ ๒๑ กล่าวไว้ว่า

" ถับถึงบางฝั่งย่า	อัมภุจค์
แลบเห็นผู้ลง	ถินทอง
อกเรียบนิราจ	จิตรจ่อ ยิงนา
แลบเห็นผู้นอง	คุศลายนามบาง "

(พ.ณ.ประมวลมารก, ๒๕๑๓ : ๑๗)

แต่อย่างไรก็ตาม พระยาตรังก็มีไคล่เอียงหรือรำพันถึงสตรีผู้ชื่อนี้อีกเลย จึงไม่
ถึงความเห็นลงไปอย่างแน่ชัดได้ว่า พระยาตรังรำพันถึงสตรีผู้นี้แต่ผู้เดียว หากดูทั่ว ๆ
ไปก็ไม่น่าจะแน่ใจโคลงที่ ๒๑ นี้แล้ว จะเห็นว่าหญิงที่รักในนิราศของพระยาตรังน่าจะเป็นนางใน
ที่รักมากกว่า เพราะความงามอย่างที่พรรณนาถึงหญิงที่รักนั้นไม่น่าจะมีอยู่ในตัวมนุษย์
และการพรรณนาพระยาตรังก็มีไคล่บุคลิกบางอย่างที่ค่อนข้างเด่นชัดขึ้นมาเลย

ครวญก็เกินไปตามธรรมเนียมนิยมของการเชิมนิราศ ฉะนั้นพระยาตรังอาจนำ
ระสภการจริงเกี่ยวกับความรักมาว่าไว้ในนิราศก็ได้ ส่วนหญิงที่รักนั้นสมมุติขึ้น ตาม
ระวิติแล้วพระยาตรังมีภรรยาหลายคนจึงน่าจะเป็นคนเจ้าชู้พอควร มีประสภการมากจึง
ดุนบรยายไต่อย่างละเอียดลึกซึ้ง

ลีลาการเขียน

๓.๑ การดำเนินเรื่องและวิธีการพรรณนา

ลีลาการดำเนินเรื่อง เป็นไปเรื่อย ๆ ไม่เร่ร่อนมากนัก เมื่อถึงสถานที่
กวีพอจะพรรณนาได้ก็จะหยุดกล่าวรำพึงรำพันความรักความอาลัยยาวนาน นิราศกลางนี้
กษณะเนื้อความเหมือนกำสรวลศรีปราชญ์มาก ตอนท้ายเรื่องเป็นการคร่ำครวญโดยตลอด
ไ้บอกว่สำเร็จศึกเมื่อใดและกลับมาเมื่อใด จึงเชื่อใจว่าน่าจะเป็นการเขียนในคราว-
เดียวกัน และคงเขียนในช่วงระยะการเค้นพงที่มีเวลาว่างมาก คือ ตอนเดินทางโดยเรือ
อ้นบ่กไม่คอยมีเวลาว่าง และคงต้องรีบเดินทางเมื่อใดหยุดพักเป็นครั้งคราวจึงเขียนแทบท
ลครวญเท่านั้น

วิธีพรรณนา นิราศกลางนี้เห็นได้ชัดว่า พระยาตรังยังยึดถือการเขียนตาม
ธรรมเนียมนิยมอยู่มาก กวีที่พระยาตรังยึดเป็นครูน่าจะเป็นศรีปราชญ์ ดังจะเห็นได้จาก
การชมบ้านเมือง การชมหญิงที่รัก การกล่าวแสดงความรักความอาลัยซึ่งเห็นได้ชัดว่า
พยายามดำเนินตามแบบกำสรวลศรีปราชญ์อย่างใกล้ชิด ดังตัวอย่าง

<u>การชมบ้านเมือง</u>			
<u>ศรีปราชญ์</u>		<u>พระยาตรัง</u>	
		ราย	
ศรีสิทธิวิวิธวร	นครครวชั	ศรีสิทธิวิวิธวร	นครศรีอยุธยาเขต
รทรงสรค	สวรคแคงแถม	อคคเลขฟ่งฟ้า	จบแคงกลาเกรงยศ
ทณแผนพสุชา	มหาคิลกพ	เกียรติปรากฏทั่วค้ว	ทุกไทยท้าวพำนักรั
ราชธานี	บุรียรมยเมืองมิง	แล้วแ	เจนหลักโลกภูลเกษม
ศไททาวตง	แคงเอง	เป็นเมืองมงคคจักรพาฟ	พิศาลศุขสมบุรุษ

ศรีปราชญ์

พระยาตรัง

อยู่ชยาศยั้งฟ้า ลงกิน แลฤ
 อำนาจบุญเพรงพระ กอเกื้อ
 เจ็ดอะอินทร ปราสาท
 ในทาบทองแล้วเนื้อ นอกโสรภ ๗
 พรายพรายพระธาตุเจ้า จยรจนนทร แจมแธ
 ไตรโลกยเลงคือโคม คำเช่า
 พินารเบียงมร รุจิเรช เรื่องแธ
 ทุกแห่งทองพระเจ้า นงเงื่อง ๗

(ศรีปราชญ์, ๒๕๐๓ : ๒๓-๒๔)

ปูนแมนมารังสฤษดิ์ เพื่อบพิตรเจ้าช้าง
 ยศยิ่งยศฤาอ้าง อาจให้พึงแสง
 อยู่ชยาศยั้งฟ้า มาแปลง เป็นฤ
 ฤาบุญเพรงแสง พระสร้าง
 สิงหาศน์พิมานแสง สยบโลกย์
 แสงสุวรรณพรายพราย พระพริ้มพรายตา ๗
 พรายพรายพระพุทธรแก้ว มรกฎ
 ศรีสุวรรณแจมจรด รุงเรา
 พินารเลือนมุลค รุจิเรช เรื่องแธ
 ไตรโลกยเลงคำเช่า นอบนอมกรถวาย

(พ.ณ.ประมวญมารค, ๒๕๑๓ : ๑๓)

- ใจความที่พรรณนามีแนวคล้ายในกำสรวลศรีปราชญ์อยู่หลายแห่ง แม้รายละเอียด
การพรรณนาจะต่างกันแต่ก็สังเกตเห็นได้ว่า เลียนแบบกัน เช่น

ศรีปราชญ์

พระยาตรัง

บโกล่าเช่าแด วนนม
 กลิ่นแคยาสูกวน กิ่งซอน
 รฤกกระลาพิม พระมาศ ภูเออย
 ทาลกนนายเรารอน ภูคิน

(ศรีปราชญ์, ๒๕๐๓ : ๖๒)

ละลิ้มรสแกลกกล้า โภชา
 กอบแคชลดักทา ทาบทอง
 ชูซอนกระยาอา คุรมิง ภูเออย
 เนียนระคายเคื่องซ่อง ปิกหน้ากันแสง

(พ.ณ.ประมวญมารค, ๒๕๑๓ : ๒๔)

การแสดงความรู้สึกละกลางแกลงในน้ำใจของนางว่า นางคงจะไม่ซื่อสัตย์เมื่อคนจาก
 นางไป เช่นนี้ศรีปราชญ์เคยไขมาแล้ว พระยาตรังก็นำความคิดเช่นนี้มาใช้เช่นเดียวกัน
 เช่น

ศรีปราชญ์

เริ่มรักกันทุกโคยคู่ สายสวาคี
มายอมหลายชูเลน เพื่อนทน

(ศรีปราชญ์, ๒๕๐๓ : ๗๐)

พระยาตรัง

ถูกคิดพี่อวรณ์ หวาคหวั่น ใจแม่
เหตุจกเป็นเพื่อนเล่น หลากไว้นางตามา
หลายหลาซึ่งนางเห็น เหตุพี่ สอนนา
เกรงจะแนะให้ชู ลอบเหลน เริ่มสอ

(พ.ณ.ประมวญมารค, ๒๕๑๓ : ๓๕)

ลักษณะโวหารที่แสดงให้เห็นว่าพระยาตรังเลียนแบบศรีปราชญ์ยังมีอีกมาก เช่น การพรรณนาสาเหตุของการพลัดพรากจากนางก็เชื่อว่าเนื่องมาจากกรรมที่ได้กระทำมาแต่ปางก่อน การพรรณนาเปรียบเทียบความทุกข์ของตนกับความทุกข์ของพระ, นางในวรรณคดี เรื่องเก่าๆ เช่น พระราม จากนางสีดา, พระรถจากนางเมรี, พระอัฐมจากนางอุษา เป็นต้น และพระยาตรังยังอ้างถึงการคร่ำครวญในทวาทศมาส กำศรวลศรีปราชญ์ มาเปรียบเทียบกับตัวเองด้วย ก็เป็นการแสดงให้เห็นได้ชัดแจ้งว่า ลีลาการเขียนของพระยาตรัง ยังถือตามธรรมเนียมนิยมอย่างใกล้ชิดมาก

๓.๒ การใช้ถ้อยคำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ ให้อารมณ์ ให้ความรู้สึกต่าง ๆ

มีอยู่หลายตอน เช่น

โคลงที่ ๑ สิงหกันพิมานแสง สยบโลกย์
 แสงสุวรรณพร่างพร่าง พระพริ้มพรายตา

(พ.ณ.ประมวญมารค, ๒๕๑๓ : ๑๓)

ใช้ถ้อยคำอ่อนหวานนุ่มนวล เช่น

โคลงที่ ๑๒๒ นชเอยแต่ที่ร้อง ครวญคิ่ง ถึงแม่
 แม่นวาเหวบอึง หุบเหง
 รุมรับสุขลสิ่ง เพ็ญเพียบแล้วแ
 สายพรุนโลกย์แดง ไมแดงเทวศเริ่ม

(พ.ณ.ประมวญมารค, ๒๕๑๓ : ๓๗)

สัมผัส นิราศกลางนี้พระยาตรังยังคงรักษาดลีลาในการเล่นเสียงพยัญชนะทั้งภายใน
วรรค และการสัมผัสข้ามวรรคไคอย่างสม่ำเสมอแทบทุกวรรคและแทบทุกบท ซึ่งช่วยให้
โคลงมีความไพเราะยิ่งขึ้น เช่น

โคลงที่ ๔๕	สร เข้มตั้งต่อแถม	คาฉม
	กลเนตรนุชเมียงคม	คอยคอน
	ตาเรียมสอประกสม	สายเนตร นางนา
	พิศมัยังสร เข้มขอน	ยอกขอนทรวงชาย ฯ

(พ.พ. ประมวลมารกุ, ๒๕๑๓ : ๒๒)

เอกโทษ	โทโทษ	นิราศเรื่องนี้ที่ใช้ เอกโทษ และโทโทษบ้างแต่ก็ไม่มาก เช่น
โคลงที่ ๑๖	บาทที่ ๔	"หวลว่าเกลื้อเจือสร้ม มอนอยนางแกง "
โคลงที่ ๒๗	บาทที่ ๔	"ถาวนุชแย้มชี ริเหลนกลไค "
โคลงที่ ๕๔	บาทที่ ๒	ลมละเลิงลอยหลัง แหวกหวาย "
โคลงที่ ๘๓	บาทที่ ๔	"พลางพิวอนนางหนัว เนตรคอนเคื่องเรียม "

ฯลา

(พ.พ. ประมวลมารกุ, ๒๕๑๓ : ๑๖, ๑๘, ๒๔, ๒๕)

คำสร้อย นิราศกลางมีสร้อยที่มีความหมายอยู่หนึ่งแห่ง คือ บาทที่ ๓ โคลงที่ ๑๑
ว่า

" นาสาประสงค์เสย จวบสิ่ง หลายครุ "

๓.๔ พระยาตรัง ใช้โวหารกล่าวฝากนางที่แปลก ไม่เหมือนใคร เช่น จะฝาก
นางใส่หีบฟ้าไปซ่อนยังเมืองพรหม กังโคลงที่ ๑๒๑ ว่า

"เออองค้อมเรศท้าว	จักรภักตร พอธา
โฉมแมย้งเยาว์นัก	ใหญ่หนา
เปี้ยวองค์ราชไตรจักร	จักเสนห์ นางพ้อ
ฝากแม่ใส่หีบฟ้า	ซ่อนไว้ทวีปพรหม "

(พ.พ. ประมวลมารกุ, ๒๕๑๓ : ๓๗)

๔. คุณคาคานสนทรียศาสตร์และคุณคาคานอื่น ๆ

๔.๑ คุณคาคานสนทรียศาสตร์

๔.๑.๑ การเล่นเสียงพยัญชนะ และการใช้คำซ้ำ ๆ ที่ช่วยให้เกิดความ-
ไพเราะมีอยู่หลายโคลง เช่น

โคลงที่ ๗๓	ถึงสามร้อยยอกโอ สุขสังสุกโสกสมร สุขยอกยิงสิงขร สุขยอครรักเจ้า	อาวร สุขเสรา สูงสูด นางเอย ยิงรอยพันทวี
โคลงที่ ๑๐๔	นกแก้วรักแก้วเซ่น โถมแมคือแก้วจัก เบญจวรรณกัวันชัก แก้วพี่เอยจักดี	เริ่มรัก หนู ชวนขึ้น ลับแลแลสมร
โคลงที่ ๑๒๔	เจ็บจากเจ็บเนื่องเนื่อ สุกจะยาเจียวจน หยิบยาจักยาตน เวนแต่ยาใจชู	ชุมชน ฟีน่า จวบรู ตอนเจ็บ ไคเลย ขึ้นเนื่อเริ่มเหลียว

ฯลฯ

(พ.พ.ประมวญมารการ, ๒๕๑๓ : ๑๔, ๒๔, ๒๗, ๓๔, ๓๕)

การย่ำคำ เล่นคำ การใช้คำคำเดียวกัน แต่คนละความหมาย เช่น "แก้ว" ที่หมายความว่า "นก" และใช้เป็นคำเรียกแทนนางที่รัก ใช้คำว่า "ยา" ในความหมายที่เป็นคำนามและที่เป็นคำกริยา เป็นต้น การที่กวีสามารถนำคำมาใช้ได้ในลักษณะเช่นนี้บ่งให้เห็นถึงความสามารถในเชิงกวีเป็นอย่างมาก และการใช้คำซ้ำ ๆ มีการย่ำคำแทบทุกบาท เช่นนี้ก็ช่วยให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ไปค้วย การเล่นคำในลักษณะเช่นนี้ยังมีตัวอย่างอีกมาก เช่น โคลงที่ ๔ เล่นคำว่า "คล่า" โคลงที่ ๒๔ เล่นคำว่า "ไซ้" โคลงที่ ๒๒ เล่นคำว่า

"รู้" โคลงที่ ๔๑ เล่นคำว่า "แกล้ง" เป็นต้น

๔.๑.๒ โวหารอุปมาอุปไมย บทเปรียบเทียบใช้คำค่อนข้างโลกโฉน ลึกซึ้ง
ใช้คำดี เสียงไพเราะ เช่น

โคลงที่ ๒๖	โอ้อะ ^๑ โอะ ^๒ พิ ^๓ น ^๔ มาย	มัว ^๑ เมา ^๒ มี ^๓ ค ^๔ แ
	จิ ^๑ ตร ^๒ พ ^๓ เ ^๔ า ^๕ เหล ^๖ ือ ^๗ เ ^๘ า	โ ^๑ ค ^๒ แ ^๓ ล ^๔ ว
	จ ^๑ า ^๒ น ^๓ าง ^๔ ค ^๕ ึง ^๖ ค ^๗ ก ^๘ เ ^๙ า	เม ^๑ ร ^๒ ุ ^๓ พ ^๔ ล ^๕ า ^๖ ค ^๗ ส ^๘ ง ^๙ เ ^{๑๐} ย
	สุ ^๑ ค ^๒ จะ ^๓ ส ^๔ อ ^๕ ค ^๖ า ^๗ น ^๘ แ ^๙ ว	แ ^๑ น ^๒ พ ^๓ ้า ^๔ ค ^๕ ิน ^๖ ห ^๗ า

โคลงที่ ๑๐๔	โ ^๑ ม ^๒ แม ^๓ ค ^๔ ือ ^๕ แ ^๖ ก ^๗ ว ^๘ จ ^๙ ัก	ห ^๑ ู ^๒ นี้
โคลงที่ ๑๐๔	เท ^๑ ท ^๒ ร ^๓ ว ^๔ ง ^๕ ล ^๖ ับ ^๗ เ ^๘ ล ^๙ ือ ^{๑๐} ก ^{๑๑} ก ^{๑๒} ล ^{๑๓} ิ่ง	ม ^๑ อ ^๒ ง ^๓ ห ^๔ น ^๕ ห ^๖ า ^๗ แม่

(พ.ณ.ประมวญมารก , ๒๕๑๓ : ๑๘, ๓๔)

โคลงที่ ๒๖ บทที่ ๓ เปรียบเทียบเหมือนในกำสรวลศรีปราชญ์ โคลงที่ ๔๐ บทที่ ๓ ว่า

จ^๑า^๒น^๓าง^๔ย^๕ิง^๖ค^๗น^๘ค^๙ก^{๑๐} เม^๑ร^๒ุ^๓พ^๔ล^๕า^๖ค^๗

(ศรีปราชญ์, ๒๕๐๕ : ๕๕)

๔.๑.๓ การพรรณนาให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจ เช่น

โคลงที่ ๔๔	ค ^๑ ก ^๒ ก ^๓ ก ^๔ เส ^๕ ียง ^๖ ค ^๗ ล ^๘ ้น ^๙ ค ^{๑๐} ฉ ^{๑๑} า ^{๑๒} น	ค ^๑ ร ^๒ ว ^๓ ญ ^๔ พ ^๕ อ ^๖ ง
	อ ^๑ ก ^๒ ท ^๓ ี ^๔ เพ ^๕ ียง ^๖ ท ^๗ ัง ^๘ พ ^๙ อ ^{๑๐} ง	พ ^๑ ุ ^๒ ช ^๓ ้า
	ก ^๑ ู ^๒ เ ^๓ ย ^๔ จ ^๕ ัก ^๖ ค ^๗ ึ ^๘ น ^๙ ค ^{๑๐} ร ^{๑๑} อ ^{๑๒} ง	น ^๑ ุ ^๒ ช ^๓ เม ^๔ ื่อ ^๕ ไ ^๖ ค ^๗ เ ^๘ ย
	น ^๑ ับ ^๒ แ ^๓ ท ^๔ ว ^๕ ัน ^๖ จ ^๗ ัก ^๘ ช ^๙ ้า	โ ^๑ ศ ^๒ ก ^๓ ช ^๔ ้า ^๕ ค ^๖ ร ^๗ ว ^๘ ญ ^๙ ห ^{๑๐} า

๔.๒ คุณค่าด้านอื่น ๆ

๔.๒.๑ ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพชีวิตสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เช่น ในเรื่องการกินหมาก การอยู่กับเหยาเผ่ากับเรือน การแต่งตัวของสตรี การใช้
นาฬิกาทรายบอกเวลา ฯลฯ เรื่องเหล่านี้เราพอจะสังเกตได้จากคำกล่าวรำพึงรำพันของ-

กวีในนิราศ ซึ่งจะยกมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

โคลงที่ ๑๐๑	เห็นหงษ์เคียงกุเผลา ภักตร์สีหิเกล้าทรง ปากรับชอหัตถ์ คิคุศโธษรป้อน	สาวหงษ์ เฟื่องพ่อน พิโยค หงษ์แม่ เปลี่ยนฐฐานสลา
โคลงที่ ๔๗	มลิลาหมอบโอ เหมือนระเบียบมาลี มาไลยจักแรมศรี นุชจะกรองภูหอย	โคคี่ แมร่อย สุดสวาสค์ ราแม่ ยื่นให้ไครชม
โคลงที่ ๕๕	ปานนี้ศรีสวัสดิ์เจ้า กันต์จุไรฐานอน แซมพวงภูเกสร ฉาวานุชสระเสน	จอมสมร พี่เอย นั่งเหลน บุพผชาติ ชมฉา เกบนองน่านสนาน ฯ "

- การใช้ฉันทิกาทรายบอกเวลา

โคลงที่ ๔๑	นาฬิกาณฐที่เอย ทรายรินโรยตาม ประเห็นนุชบอกความ ทรายตั้งสายเนตรยอย	บอกยาม ของนอย ในย่า ยามแม่ หยาดน้ำตาเรียม
------------	--	--

(พ.ณ.ประมวญมารก : ๒๕๑๓ : ๓๑, ๓๒, ๓๕, ๒๔, ๒๑)

๔.๒.๒ ให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อของคนในสมัยนั้นว่า มีความเชื่อในเรื่อง
บาป บุญ เชื่อในเรื่องกรรมตามหลักพุทธศาสนา คือ ชาตินี้ต้องพลัดพรากจากกันเพราะชาติ
 ก่อนเคยพรากสัตว์ เช่น

โคลงที่ ๑๔	จากมาเรือล่องน้ำ	เนตรไหล
	เวรวิบัติกรรมใด	พิสร้าง
	แรงบาปจึงจูงไกล	สมรมิ่ง ภูเอย
	แรงพิไคยสุคมกลาง	จากรอยแรงกรรมมา

โคลงที่ ๑๕	บุญใดเรียนนุสรสร้าง	มานำ สมญา
	บาปสิ่งใดทนอจำ	จากเจ้า
	นายพิไปเคื่องคำ	ไคแม่ หนึ่งเลย
	อกพิรอนผาวเฝ้า	กริ่งนองคือเรียนมา

(พ.ณ.ประมวญมารค, ๒๕๑๓ : ๑๖, ๓๖)

การรำพันในลักษณะเช่นนี้เคยมีปรากฏในกำสรวลศรีปราชญ์ ทวาทศมาสแล้ว
จึงนับว่าพระยาตรังยังไม่ถึงรอยกวีเก่า ๆ เลย

๔.๒.๓ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ตามข้อความในโคลงบทที่ ๑๒๖
บอกให้เราทราบได้ว่า ในสมัยนั้นไทยเรายังมีสงครามขับเคี่ยวกับพม่าอยู่ เป็นทัพพม่าที่ยกมา
ตีเมืองดลาง นิราศเรื่องนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันข้อเท็จจริงที่มีปรากฏในประวัติศาสตร์ได้เป็น
อย่างดี

๔.๒.๔ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิกภาพของกวี ตามที่ไคกล่าว
มาแล้วในการศึกษานิราศตามเสด็จทัพล้านน่ายอว่า พระยาตรังชอบใช้คำหวาน สั้น กระชั้น
ซึ่งบ่งบอกถึงบุคลิกว่าเป็นคนแข็งแกร่งวั้น ในนิราศดลางก็จะยังคงพบลักษณะเช่นนั้นอยู่เช่น
เดียวกับ แม่จะนุมนวลกว่าก็ตาม จากนิราศดลางบงลักษณะบางอย่างของพระยาตรังให้
เรารู้เพิ่มเติมว่ากวีผู้นี้เป็นคนที่เปิดเผย ส่วนนวนโวหารที่เขียนก็โลดโผน เขียนตรงไปตรงมา
ไม่เขียนเป็นนัยให้คิดเลย ปล่อยให้ ณ นคร (๒๕๐๕, [๔-๕]) กล่าวว่า " ...
ถ้าเป็นนักเลงกาพย์กลอนด้วยกันแล้วเป็นต้องรู้จักพระยาตรัง เพราะพระยาตรังออกจะมี
ส่วนจนถึงตั้ง ไข่โวหารก็คัก โจ่งครึม แสดงว่าเป็นคนชอบสนุก และไม่ใช่นักเงี้ยว
อย่างในนิราศพระยาตรัง (นิราศดลางก็เรียก) โคลงบทลาเมียว่า

" กรกุมโกเมศxon	ชมเชย
กลินสุคนธระเหย	หินฟ่ง
นาสาประสงคเสย	จูบสัง หลายครุ
ทรวงหับทรวงสะคุกสะกุง	สะควกแล้วลาศรี

นอกจากโคลงบทที่ยกมาแล้ว ยังมีโคลงบทอื่น ๆ อีกหลายบทที่เข้าลักษณะเช่นนี้ เช่น โคลงบทที่ ๕๔, ๖๐, ๖๒, ๖๖, ๘๓, ๑๑๑ เป็นต้น บทกวีจรรยทาง ๆ ล้วนกล่าวอย่างไม่ออกค้อมทั้งสิ้น

สรุปวรรณกรรมพระยาตรัง

ผลการศึกษานิราศทั้ง ๒ เรื่องของพระยาตรัง ผู้วิจัยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับผลงานของกวีผู้นี้ ดังนี้

๑. รูป พระยาตรังนิยมเขียนนิราศเป็นโคลง เขียนได้ดีทั้งโคลงคั่นและโคลงสี่สุภาพ สามารถเขียนได้ถูกต้องตามแบบแผนของฉันทลักษณ์ได้ดีมาก จนแทบไม่มีที่ติ แต่คำสร้อยนั้นมักมีความหมายควย

๒. ธรรมเนียมนิยม ในการเขียนนิราศ พระยาตรังยังนิยมเขียนนิราศตามแบบครูอยู่มาก นิยมเขียนตามแบบนิราศในชั้นกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย ผู้ที่พระยาตรังยึดถือเป็นครูคือ ผู้แต่งทวาทศมาส, ศรีปราชญ์ พระมหานาค วัดท่าทราย พระยาตรังเขียนตามแบบธรรมเนียมนิยม ทั้งในคำแบบแผนของฉันทลักษณ์ (สมัยอยุธยานิยมเขียนเป็นโคลง) เนื้อเรื่อง วิธีการพรรณนาคร่ำครวญ ส่วนวนโวหาร ถ้อยคำ การเปรียบเทียบ แต่ก็มีบุคลิกเฉพาะตัวของตนเองอยู่ควย

๓. ลีลาการเขียนนิราศ ของพระยาตรัง มีลักษณะดังนี้

๓.๑ ถ้อยคำ นิยมใช้ศัพท์โบราณ ศัพท์บาลีสันสกฤตและมีการแผลงแบบ ศเจ้าลิลิตมาก ถ้อยคำมักชอบใช้คำห้วน สั้น กระชั้น และคำหนัก ๆ บางทีก็ใช้ศัพท์ยากแก่การเข้าใจ

๓.๒ ส่วนวนโวหาร มักใช้ส่วนวนโลกโชน ตรงไปตรงมา ไม่เขียนเป็นนัยให้คิด โวหารบางตอนเขียนไคล้กซึ่งกินใจ นิยมเล่นคำ เล่นเสียงพยัญชนะอยู่เสมอ

ทำให้โคลงมีความไพเราะยิ่งขึ้น

๔. คุณค่าของวรรณกรรมนิราศของพระยาตรัง

๔.๑ คุณค่าในแง่สุนทรียศาสตร์ นับว่ามีอยู่มากทั้งนี้เพราะพระยาตรังมีความสามารถในการเล่นคำ เล่นเสียงพยางค์ได้อย่างสม่ำเสมอ โคลงของพระยาตรังถึงแม้จะไม่สู้มีมนวล แต่ก็ให้ความหมายที่ลึกซึ้งกินใจ มีถ้อยคำที่จริงใจผู้อ่านให้เกิดอารมณ์คล้อยตามไครมาก ส่วนนวนโวหารแม้จะเลียนของเก่าแต่ก็ไม่ขาดลักษณะที่เป็นตัวของตัวเองที่เคี้ยวนัก

๔.๒ คุณค่าด้านอื่น ๆ วรรณกรรมนิราศทั้ง ๒ เรื่องของพระยาตรังได้ช่วยให้ผู้อ่านได้เห็นสภาพสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- สภาพชีวิตในครอบครัว - ชายเป็นใหญ่ในครอบครัว - หญิงอยู่กันบ้านมีความสามารถทางเย็บปักถักร้อย การที่สามีแสดงความแคลงใจในน้ำใจของนางแสดงว่ารักและห่วงมาก ไม่เป็นเรื่องเสียหาย

- การประเพณีนิยมของสตรี - อาบน้ำทาขมิ้น - กันโรยม

- สภาพชีวิตในสังคม - การคมนาคมส่วนมากเป็นทางน้ำ การนิยมกินหมาก การใช้นาฬิกาทรายเป็นเครื่องบอกเวลา

- ให้ความรู้ทางค่านิยมประวัติศาสตร์ แม้จะไม่ละเอียดนักแต่ก็เป็นหลักฐานที่ยืนยันว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ ไทยยังมีศึกสงครามรบกับพม่าหลายครั้งหลายครา

- ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ คำบดสถานที่ต่าง ๆ ที่กวีเอ่ยไว้ในนิราศนั้น ปัจจุบันไม่มีที่นั้นแล้วเนื่องจากสภาพภูมิประเทศเปลี่ยนไป คนรุ่นหลังบางครั้งไม่รู้จัก ฉะนั้นหากจะมีการศึกษาสภาพดั้งเดิมของท้องถิ่นใดก็ตามอาจใช้รายละเอียดที่ปรากฏในนิราศเป็นหลักฐานยืนยันได้ประการหนึ่ง

- ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติชีวิตและบุคลิกภาพของกวี นอกจากผู้อ่านจะได้ทราบลักษณะโวหารของท่านแล้วเรายังได้ทราบว่า พระยาตรังเป็นคนทางบกขี้ไตแน่นอนโดยสังเกตจากการตัดคำให้สั้นลง และแม้ตัวพระยาตรังเองก็ยังบ่งไว้ว่าท่านเคยอยู่ทางใต้ แต่ทางใต้ไม่มีกวีผู้ใดจะสู้ฝีปากท่านได้ ท่านจึงใคร่มาหาคุณประลองฝีปากที่อยุธยา

นอกจากศึกษานิราศทั้ง ๒ เรื่องนี้สรุปได้ว่า พระยาตรังนั้นเป็นผู้มีระเบียบในการเขียน และในการดำเนินเรื่องก็เข้าไปโดยลำดับไม่วกวน มีการบอกลักษณะฉันทลักษณ์ที่ใช้อย่างถูกต้อง จำนวนโคลงที่แต่งไว้ครบถ้วน และเป็นผู้ที่เชื่อในฝีมือของตนเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากข้อความตอนท้ายในนิราศดงโคลงที่ ๑๒๖ บาทที่ ๔ ว่า

ร้อยยี่สิบหกสี่	แบบฉบับ โคลงแตร
นิราศตรังไปลับ	เกิกสู
ดลงบอกแห่งเหตุทัฬ	พุกามติด ดลงนา
ควรแก่สำปราชญ์	อานอาจอวยผลา

อาจกล่าวได้ว่า การที่พระยาตรังเขียนนิราศโดยแสดงตนออกมาอย่างเปิดเผย เช่นนั้นเป็นของใหม่ในยุคนั้น ทั้งนี้เพราะกวีโบราณของไทยเรามักไม่นิยมเปิดเผยตนเอง จึงอาจนับได้ว่าท่านเป็นผู้ริเริ่มแสดงตัวผู้เขียนในผู้อ่านทราบ (อาจเป็นเพราะในสมัยนั้นเริ่มมีกวีมากแล้ว กวีที่เชื่อในฝีมือของตนจึงประกาศตนให้ผู้อ่านได้รู้จักเป็นการแข่งขันและอวดฝีมือกันในที่สุด)

๔.๔ วรรณกรรมนายอินทร์ (อิน)นิราศอินทร์ (อิน)

นิราศอินทร์เรื่องนี้ นายอินทร์ (อิน) แต่งเมื่อคราวตามเสด็จกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ไปประทับที่พม่า ซึ่งยกมาตีเมืองกลางและเมืองชุมพร เมื่อครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๔๒

๑. รูป

นิราศเรื่องนี้เริ่มด้วยบรรยายสภาพหนึ่งบท และต่อด้วยโคลงสี่สุภาพ ๑๔๑ บท (โคลงต่อท้ายอีก ๓ บท สังเกตดูจำนวนแล้วน่าจะเป็นฝีปากผู้อื่นเขียนต่อท้ายภายหลัง)

ลักษณะเนื้อหา ตอนต้นเป็นบทชมความงามของบ้านเมือง และขอพระเกียรติยศศรัทธาต่อจากนั้นก็เป็นการคร่ำครวญอาลัยถึงหญิงที่รัก และเมื่อเดินทางไปถึงที่ใด ก็จะนำชื่อสถานที่นั้น ๆ มากล่าวเกี่ยวโยงกับความรักรักความอาลัยของกวีที่มีต่อหญิงที่รักเสมอ แม้แต่ตอนชมธรรมชาติ ชมนก ชมไม้ กวีก็ยังนำมากล่าวสัมพันธ์กับความรู้สึกของตนด้วย

เส้นทางที่กล่าวในนิราศเป็นไปโดยลำดับดังนี้ ออกจากปากคลองขุด (อาจเป็นคูพระนครชั้นในคือคลองหลอด หรือคูพระนครชั้นนอก คือคลองบางลำพูบนซึ่งขุดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) - วัดแจ้ง - บางกอก - วัดหงส์ - วัดสังฆะระจาย - บางยี่เรือ - กลองदान - ตำบลนางนอง - ตำบลบางขุนเทียน - ตำบลบางบอน - ตำบลบางกก - ตำบลบางหัวกระบือ - โคกขาม - คลองโคกเตา - ตำบลมหาชัย - ท่าจีน - บ้านบ่อ - นาขวาง - คลองสามสิบสองคก - คลองบ้านซื่อ - แม่งลอง - ปากน้ำ - บ้านแห - บ้านแหลม - ตำบลลุงค้ออย - เพชรบุรี (ยกพลขึ้นบกตั้งทัพและออกเดินทางต่อไป) - ชะอำ - ห้วยขมิ้น - เมืองปราณ (ประจวบคีรีขันธ์) - ตำบลเขาสามร้อยยอด - ตำบลทุ่งโคกแดง - อ่าวนางลม - ตำบลนางรม - ตำบลบางสะพาน - ตำบลขามสาวขาว - ตำบลอุแหง - เขามอนเจ้า - โพธิ์สลับ - ตำบลลัมย์กัณฑ์ - เมืองแม่น้ำ - อุสะเภา - หนองบัว - คานสิงขร - แก่งตม - ตำบลกุลาตอก - แก่งแถวสังสาร - แก่งนางครวญ - ปากน้ำ - ทรนาวศรี

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

นิราศนรินทร์เป็นนิราศคำโคลงที่มีลักษณะอ่อนหวาน นุ่มนวล แสดงถึงบุคลิกภาพของผู้เขียนว่าเป็นคนประณีต ไม่แข็งกร้าว การกล่าวถึงนางก็กล่าวอย่างยกย่อง เทิดทูน ถ้อยคำที่แสดงความรัก ความอาลัยก็อ่อนหวานซาบซึ้ง กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๖๔ . คำบรรยายชีวประวัติวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น) กล่าวว่า เสียงโคลงของนายนรินทร์เป็นเสียงดนตรีที่เหมาะสมแก่คนไทย เรียบรื่น หวาน อ่อนโยน และถ้อยคำมีความหมายกินใจ นิราศนรินทร์จึงมีครบลักษณะของนิราศที่คนชอบ ... " และนิราศเรื่องนี้ก็เขียนไว้สำหรับให้นางที่รักของเขาไว้อ่าน - ดูทางหน้าเมื่อยามจากกัน

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑ ลักษณะเนื้อความ คำประพันธ์ที่ใช้ และวิธีการพรรณนาถือว่า นายนรินทร์ยังยึดถือตามแบบธรรมเนียมนิยม ในการเขียนนิราศอยู่มาก กล่าวคือ

ลักษณะเนื้อความก็มีการกล่าวชมบ้านเมือง ขอพระเกียรติกษัตริย์และการกล่าวรำพันอาลัยถึงนางที่รัก โดยเมื่อเดินทางถึงสถานที่ใดก็จะนำชื่อสถานที่ที่ผ่านไป สิ่งที่ได้พบเห็นมากล่าวให้พาดพิงกับความในใจของกวีไปโดยตลอด

คำประพันธ์ที่ใช้ เริ่มด้วยบทไหว้ครูชมบ้านเมืองด้วยร้อยและโคลงสี่สุภาพ ซึ่งคำประพันธ์ชนิดนี้ กวีกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเคยใช้ในการเขียนนิราศอยู่แล้ว

วิธีการพรรณนา การกล่าวเปรียบเทียบกับความอาลัยของกวีกับความรัก - การจากของตัวเอกในวรรณคดีเรื่องเก่า ๆ นั้น นายนรินทร์ก็เบร็กก็ยังใช้อยู่ แต่มีได้กล่าวแยกเป็นคู่ ๆ ไป เป็นแต่กล่าวรวม ๆ ว่า ความทุกข์เนื่องจากการพลัดพรากจากกันของคู่รักในนิทานเรื่องใด ๆ แม้จะมากสักเพียงไรก็ยังไม่เท่ากับความทุกข์ ความอาลัยของกวีที่มีต่อนาง และยังอ้างถึงกำสรวลศรีปราชญ์และท้าวทศมาสว่า แม้กวีเหล่านั้นจะรำพันความทุกข์โศกที่ต้องจากนางไว้มากเพียงใดก็ตาม เมื่อนำมาเปรียบแล้วก็ยังไม่เท่ากับครึ่งหนึ่งของความทุกข์และความอาลัยรักที่เขา (นายนรินทร์) ต้องพลัดพรากจากหญิงที่รักมา นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์อย่างละเอียดแล้วก็จะพบว่านิราศนรินทร์มีลักษณะคล้ายกำสรวลศรีปราชญ์และท้าวทศมาสหลาย-

ประการด้วยกัน ดังจะยกมาเป็นตัวอย่างเล็กน้อย ดังนี้

บทชมบ้านเมืองและขอพระเกียรติ

กำสรวลศรีปราชญ์

นิราศนรินทร์

อยู่ชยาศิขิงฟ้า	ลงคิน แลฤา	อยู่ชยาศลมแลว	ลอยสววรรค์ ลงฤา
อำนาจบุญเพรงพระ	ก่อเกื้อ	สิงหาสน์ปรางรัตนบรร	เจ็ดหล้า
เจ็ดล่ออินทร	ปราสาท	บุญเพรงพระหากสรวง	ศาสน์รุ่ง เรืองแสง
ในทาบทองแล้วเนื้อ	นอกโลธมา	บังอวยเบ็กฟ้า	ฝึกฝนใจเมืองฯ
พรายหรายพระธาตุเจ้า จयरจนทร แจมแอ		เรื่องเรื่องไทรรัตนพน	พันแสง
ไทรโลกยเลงคือโคม	กำเช่า	รินสพระธรรมแสง	คำเช่า
พิหารรเบียงบรร	รุจิเรข เรืองแสง	เจดีย์ระคะแขง	เลียบคยอก
ทุกแห่งทองพระเจ้า	นงนเือง	ยลยั้งแสงแกวเกา	แกมหลาหลากสววรรค์
ศาลาอเนขสร้าง	แสนเสา โสคแอ	โบสถ์ระเบียงมรทพพัน	ไพหาร
ธรรมมาศจุใจเมือง	สุฟ้า	ธรรมาสันศาลาลาน	พระแนว
พิหารยอมฉลักเจลา	ฉลโฉน ไสนา	หอไตรระฆังชาน	ภายคำ
พระมาศเลื่อมเลื่อมหล้า	หลอแสง	ไชยประทีปโคมแก้ว	กำฟ้าเพื่อนจันทร์

(ศรีปราชญ์, ๒๕๐๓ : ๒๓-๒๔)

(นรินทร์ธิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๑-๒)

จะเห็นได้ว่ามีลักษณะใกล้เคียงกันมาก ทั้งเนื้อความและวิธีการพรรณนา จึงน่าจะเรียกได้ว่า นายนรินทร์ธิเบศร์ปราชญ์เป็นครูในการเขียนนิราศ

การแสดงความห่วงใย

โถมแมจักปากฟ้า	เกรงอินทร หยอกนา	โถมควรจักปากฟ้า	ฤาคิน คีฤา
อินทรทวนเทอกโถมเอา	สุฟ้า	เกรงเทพไทรณินทร	ลอบกล้า
จมแมจักปากคิน	คินทวน แลวแอ	ปากลมเลื่อนโถมบิน	บนเลา นะแม
คินระคคเจ้าหล้า	สุลล้องล้า	ลมจะชายชักช้า	ชอกเนื้อเรียมสงวน

โคมแม่ฝากน่านน้ำ	อรณพ แลดา	ฝากอุมาสมรแม่แล	ลักษมี เลานา
ยวนาคเขยซอก	พี่ใหม่	หราบสวามภูวจักรี	เกลือกไกล
โคมแม่รำพึงจบ	จอมสวาสติ ภูเอย	เรียมคิณจนจบตรี	โลกดวง แล้วแม่
โคมแม่ไครสงวนไค	เทาเจ้าสงวนเองา	โคมฝากใจแม่ไค	ยิ่งควยไครครองา
(ศรีปราชญ์, ๒๕๐๓ : ๒๔)		(นรินทร์ธิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๔)	

แนวคิด - ความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนา

<u>โคลงทวาทศมาส</u>			<u>กำศรวลศรีปราชญ์</u>		
เพลงเราเคยพรากเนื้อ	นกไกล	คู่ดา	ดาร์ยอมให้ชู้พราก	กนนเพรง	กอนดา
รินราชเอาจของขัง	คังไว้		กรรมแบ่งเอาจอกมา	คังนี้	
มาทันปลิดสายใจ	เจียรจาก	เรียมนา	เวรานูเวรเอง	พระบอก	บารา
มานิรารสให้	หางไกล		ผิดชอบไซ้หน้า	ผู้สสองส	
.โคลงการพัฒนาการศึกษา, ๒๕๐๔ : ๔๒)			(ศรีปราชญ์, ๒๕๐๓ : ๔๐)		

นิราศนรินทร์

รอยบุญเรารวมทอง	พบกัน
บาปแบ่งสองท่าทัน	เทาสราง
เพลงพรากสัตัวจำฉัน	พลัดคู่ เขาดา
บุญรวมบาปจำราง	นุชรางเรียมไกล

ฯลฯ

ตามตัวอย่างนี้ยกมาให้ดูจะแลเห็นได้ว่า นายนรินทร์ธิเบศร์เอาความคิดของเก่า มาใช้อยู่มากทีเดียว วิธีพรรณนาเช่นนี้จะมีพบอีกหลายแห่งในนิราศนรินทร์

๓.๒ การใช้ถ้อยคำ นายนรินทร์ธิเบศร์นิยมใช้คำง่าย ๆ ไม่นิยมนำศัพท์เก่า ๆ มาใช้ ถ้อยคำที่นำมาใช้ให้ความหมายก็ วางได้อย่างเหมาะเจาะถูกที่ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจ ชาบซึ่งกินใจ ให้ความหมายลึกซึ้ง ให้ความรู้สึกทางอารมณ์ ทั้งมีความไพเราะเมื่ออ่าน ออกเสียงซึ่งจะยกมาให้เห็นเป็นตัวอย่างดังนี้

- การใช้ถ้อยคำที่ให้ความหมายลึกซึ้ง กะทัดรัดกินความมาก เช่น

รายนำ	" ... <u>สระทุกขราษฎร์รอนเสียน</u>	<u>สายเค็กเหลี่ยนลงหล้า</u> ... "
โคลงที่ ๑ บาทที่ ๔	" บังอบายเบิกฟ้า	ปีกหินใจเมือง "
โคลงที่ ๓ บาทที่ ๒	" <u>วินรสพระธรรมเสด็จ</u>	คำเช่า "
โคลงที่ ๔๐ บาทที่ ๓	" <u>จากนางยึงตนตาย</u>	ทีหนึ่ง นะแม่ "
โคลงที่ ๖๔ บาทที่ ๑	" <u>เคยโอรุแอมโอรุออน</u>	เอาใจ "
โคลงที่ ๑๑๘ บาทที่ ๔	" <u>สารสิ่งทุกหยอมหญ้า</u>	ยานน้ำลานาง "
โคลงที่ ๑๓๓ บาทที่ ๔	" <u>อันอัคคีเสื่อเสียว</u>	ซึกนีนางผม "
โคลงที่ ๑๓๔ บาทที่ ๔	" <u>มือแม่ไคยวลา</u>	ยึงล้าลมพาน "
โคลงที่ ๑๔๐ บาทที่ ๔	" <u>ไฟแลนลางสีหล้า</u>	หอนลางอาลัย "

อาลา

(นรินทร์ชื่เบกร (อิน), ๒๕๐๓ : ๑-๓๖)

- ใช้ถ้อยคำที่ให้ความรู้สึกทางอารมณ์ เสี่ยงไพเราะอ่อนหวาน ชาบซึ่ง
ประทับใจ เช่น

โคลงที่ ๕ บาทที่ ๔	" <u>อกระหวีหวั่นร้าง</u>	รืบรอนการมรงค์ "
โคลงที่ ๑๐ บาทที่ ๔	" <u>ลมจักขายุชักช้า</u>	<u>ชอกเนื้อเรียมสงวน</u> "
โคลงที่ ๑๔ บาทที่ ๒	" <u>ศรีสวัสดิ์ดีเทอญเขาว</u>	อย่าออน "
โคลงที่ ๑๕ บาทที่ ๓	" <u>เหลียวหลังที่หวากหวี</u>	ใจวาก "
โคลงที่ ๑๖ บาทที่ ๒,๓	" <u>เรื่อวังอกว่าใจ</u>	หวากช้า
	<u>เค็กแดคังเค็กไย</u>	บัวแบง มาแม่ "
โคลงที่ ๔๖ บาทที่ ๔	" <u>ระลึกยิ่งอมฤตแล้ว</u>	<u>ระลึกลิ้นหวานเอง</u> "
โคลงที่ ๕๔ บาทที่ ๒	" <u>โหยกระหนรรนกาย</u>	ดำโหม "
โคลงที่ ๖๒ บาทที่ ๔	" <u>เทียบขลุ่หาสทาว</u>	อรบางเคียวเคิน "
โคลงที่ ๗๔ บาทที่ ๓,๔	" <u>ไพรพดกข้เงียบเขียนกลัย</u>	โสกแม่ "
	<u>แสนสัศวชบเขาเรน</u>	ช่วยรอนเรียมตรอม "

โคลงที่ ๘๖ บาทที่ ๔	" <u>อุกแล้งชลแล้ง</u>	<u>อกแล้งลืมงาย</u> "
โคลงที่ ๑๐๐ บาทที่ ๑	" <u>ควิวควิวอกควากคว่าง</u>	<u>ดมลอย แฉแม่</u> "
โคลงที่ ๑๑๒ บาทที่ ๒	" <u>แสนคุมทวงนัยนา</u>	<u>พิพน</u> "

วลา

- ไขถ้อยคำสร้างจินตนาการให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์ได้คือ เช่น

รายน่า " ... ควบคอมหัวไหวะลงว ทุกไทนาวมาลัยนอม ชอออกออมมาออน
ผอนแผนคินไผฉาย ชยายแผนฟ้าไผแผว เจียงทะแกลวไทกลา ... "

โคลงที่ ๓ บาทที่ ๓	" <u>เจดีย์ระคะแซง</u>	<u>เสี้ยดยอก</u> "
โคลงที่ ๔ บาทที่ ๔	" <u>ไซประทีปโคมแก้ว</u>	<u>กำฟ้าเพื่อนจันทร์</u>
โคลงที่ ๒๓ บาทที่ ๓, ๔	" <u>ตาเรียมหลังชลตัก</u> <u>ไฟคานคัมแคใหม่</u>	<u>ทวงยาน</u> <u>มอคมวยงามี่</u> "
โคลงที่ ๓๒ บาทที่ ๒	" <u>คักบาดกระบือลึง</u>	<u>เค็ดหวัน</u>
โคลงที่ ๔๖ บาทที่	" <u>เรียมจากฤจจับข้าว</u> <u>รินซึ่งชลจวนจำ</u> <u>หียบกับกระยากำ</u> <u>เหียนฤหายหอบแทนน</u>	<u>เต็มกำ หนึ่งเลย</u> <u>เนื่องแคน</u> <u>กิดแม่ กอยแม่</u> <u>อกคางคายคิน</u> "

วลา

(นรินทร์ชิเบศรี (อิน), ๒๕๐๓ : ๒-๑๑)

จากตัวอย่างที่ยกมาแล้ว ก็ให้เห็นได้ว่า นายนรินทร์ชิเบศรีเลือกใช้คำง่าย ๆ และนำคำมาใช้ได้อย่างเหมาะสม ให้ความคิดเห็น ลักษณะเช่นนี้ยังมีอีกมากในนิราศเรื่องเดียวกันนี้

๓.๓ ลักษณะสัมผัสและฉันทลักษณ์

ลักษณะสัมผัสของโคลงนิราศนรินทร์ชิเบศรีถูกต้องตามแบบแผนบังคับของฉันทลักษณ์ และไม่ร้อยโคลง (ไม่มีสัมผัสระหว่างบท) มีสัมผัสพยัญชนะในวรรคและโยนสัมผัสข้ามวรรคซึ่งเป็น

ลักษณะนิยมของโคลงหลายแห่ง เช่น

โคลงที่ ๔๙ บาทที่ ๑	" โอ้ดวงดาเรศ <u>ค้อย</u>	เคื่อนคืบ "
โคลงที่ ๑๑๔ บาทที่ ๑	" แสนศึกแสนศาสตร <u>ของ</u>	แฉนพัน มาแม่ "
โคลงที่ ๑๓๔ บาทที่ ๑	" เอียงอกเทออก <u>อ้าง</u>	อวดองค์ อรเอย "
โคลงที่ ๖	" แดลงปาง <u>บาราศ</u> ของ	โทยครวญ
	เสนาะ <u>เสน</u> ห่า <u>ศรว</u>	สังแกว
	โอบองค์ <u>อนุอวล</u>	อุยกโชนรุ อรเอย
	ยามหนึ่ง <u>ฤา</u> แคลว <u>แคลว</u>	คลาคลายชวบี "

ฯลฯ

(นรินทร์ชิเบกั (อิน), ๒๕๐๓ : ๒-๓๖)

การใช้คำ มีที่ใช้คำเกินไปบ้างในบางวรรค ซึ่งจะอ่านให้ชัดเป็นคำตายแทนเสียง
เอกโกไม่ไพเราะ (น.ม.ส., ๒๕๑๓ : ๑๔)

โคลงที่ ๑๑ บาทที่ ๒	" ทราบ <u>สวณ</u> ภูวจักรี	เกลือกไกล "
โคลงที่ ๑๔ บาทที่ ๔	" การ <u>พร</u> การการรอน	เร่งแล้วเรียมลา "

(นรินทร์ชิเบกั (อิน), ๒๕๑๓ : ๑๔)

วรรคหน้าของโคลงจะมีได้ ๕ คำเท่านั้น แต่ในที่นี้มีถึง ๔ และ ๙ คำ
จึงเป็นการใช้คำเกิน

ในค่าน เอก - โท มีที่ใช้เอกโท และโทโทบ้าง แต่ไม่มากนัก เช่น

โคลงที่ ๑๕ บาทที่ ๔	" แล <u>สัง</u> สนหน้า <u>หน้า</u>	แม่ <u>หน้า</u> เอ็นดู "
โคลงที่ ๑๖ บาทที่ ๒	" เรือ <u>วิ่ง</u> อก <u>ว่า</u> ใจ	หวาด <u>ชว</u> "
โคลงที่ ๓๒ บาทที่ ๒	" ศักก <u>บาล</u> กระ <u>บือ</u> ตง	เค็ด <u>หวน</u> "
โคลงที่ ๓๖ บาทที่ ๔	" จง <u>นุ</u> รวิ <u>บ</u> เรียม <u>ชอน</u>	เกรา <u>ฉา</u> จิ้น <u>กอย</u> "
โคลงที่ ๔๒ บาทที่ ๔	" เห็น <u>ฤ</u> หาย <u>หอบ</u> แ <u>หน</u> น	อก <u>คาง</u> คาย <u>คิน</u> "

โคลงที่ ๕๕ บาทที่ ๔ " ทนทุกเล่มไหล หล่อเตนตามเผยอ "
วลา

(นรินทรธิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๕-๑๖)

นิราศนรินทร์มีโคลงที่มีเอกโทถูกต้องตามลักษณะบังคับ ซึ่งถือเป็นแบบอย่างกันต่อมาคือ

จากมามา <u>ลิว</u> ล้า	ลำบาง
บาง <u>ยี่</u> เรือราพ <u>ลา</u> ง	<u>พิ</u> พร <u>อง</u>
เรือ <u>แ</u> ง <u>ช</u> วย <u>พา</u> น <u>าง</u>	เม <u>ย</u> ง <u>ม</u> ว <u>น</u> มา <u>นา</u>
บาง <u>บ</u> ริ <u>บ</u> ค <u>ำ</u> ค <u>ด</u> อง	กล <u>า</u> ว <u>น</u> ำ <u>ตา</u> ค <u>ด</u> อ

(นรินทรธิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๖)

๔. คุณค่างานด้านสุนทรียศาสตร์ และคุณค่างานอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่างานด้านสุนทรียศาสตร์

๔.๑.๑ การเล่นคำ ก็ใช้คำคำเดียวหลายความหมาย การซ้ำคำทำให้
ได้ความหมายหนักแน่นและไพเราะ รวมทั้งการเล่นเสียงพยัญชนะในวรรค เหล่านี้มีอยู่มากมายในนิราศนรินทร์ คุณสมบัติข้อนี้ช่วยส่งเสริมให้นิราศนรินทร์ถูกใจผู้อ่านจนได้รับความนิยมต่อเนื่องกันมาช้านาน ผู้วิจัยจะขอยกมาให้เห็นบ้างพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

- การเล่นคำ ใช้คำคำเดียวในหลายความหมาย เช่น

โคลงที่ ๑๗	" บรรลุ <u>อ</u> ว <u>า</u> ส <u>แ</u> ง	เจ็บ <u>ก</u> ม
	<u>แ</u> งจาก <u>จ</u> ง <u>อ</u> ร <u>า</u> ม	พระ <u>ร</u>
	เว <u>ร</u> า <u>น</u> ู <u>เว</u> ร <u>า</u> ม	คั <u>ศ</u> ส <u>ว</u> า <u>ท</u> แ <u>ล</u> ง <u>า</u>
	ว <u>า</u> น <u>ว</u> ัด <u>แ</u> ง <u>จ</u> ็ <u>จ</u> อ	จาก <u>ชา</u> ส <u>ง</u> ว <u>น</u> โ <u>จ</u> ม "

โคลงที่ ๔๔	<u>น</u> ก <u>แ</u> ก <u>ว</u> จ <u>ับ</u> ก <u>ึง</u> แ <u>ก</u> ว	ก <u>อ</u> ค <u>ค</u> อน
	กล <u>ที่</u> ก <u>อ</u> ค <u>แ</u> ก <u>ว</u> น <u>อ</u> น	แน <u>บ</u> เน <u>ื่อ</u>
	นาง <u>ก</u> ว <u>ัก</u> น <u>ก</u> ก <u>ว</u> ัก <u>จ</u> ร	จ <u>ับ</u> ก <u>ว</u> ัก ไ <u>ว</u> แม
	หล <u>ง</u> ว <u>า</u> กร <u>น</u> ุ <u>ช</u> เ <u>ื่อ</u>	ก <u>ว</u> ัก <u>ไ</u> ให้ <u>ร</u> เ <u>ีย</u> ม <u>ตาม</u> "

(นรินทรธิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๕, ๒๒)

- ย้ำคำทำให้ได้ความหมายหนักแน่นและไพเราะ เช่น

โคลงที่ ๒๖	คิดไปใจป่วนปม	จักคืน
	ใจหนึ่งเกรงราชชน	ชมคราม
	ใจหนึ่งป่วนปามปิ่น	ปักปวงนอกทรวงนา
	ใจเจ็บปิ่นใจหาม	หอนเจ้าเห็นใจ

- การย้ำคำในบาทที่ ๔ ระหว่าง คำท้ายวรรค กับ คำที่ ๒ ในวรรคหลัง การทำได้เช่นนี้แสดงถึงความสามารถของกวี และช่วยเพิ่มความไพเราะให้แก่โคลงยิ่งขึ้นเช่น

โคลงที่ ๑๕ บาทที่ ๔	" แลสิ่งสบหน้าหน้า "	แม่หน้าเอ็นดู "
โคลงที่ ๖๕ บาทที่ ๔	" เรียมดูเห็นเห็นไม "	ป่าไม้เป็นเรือน "
โคลงที่ ๗๕ บาทที่ ๔	" คิดเมื่อมาสมรหาม "	พื้หามหวงโฉม "
โคลงที่ ๘๐ บาทที่ ๔	" อุก์แลงชลแลง "	อกแลงลี้มง่าย "

(นรินทรธิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๕-๒๓)

- เล่นอักษรเดียวกันทั้งวรรค ให้ความไพเราะในก้านเสียง ในนิราศ นรินทรมีอยู่หลายแห่ง ซึ่งก็ทั้งเสียง และความหมาย เช่น

รายน่า " ... เลอหลาดลอมลอมสวรรค์ พรวโลงโลกกว้างกว่าว้าง แฉ่นแฉ่น
นางเมืองเมรุ ศรีอุษุทธเขนทรแถมฟ้า แจกแสงจาเจิกจันทร์ เพี้ยงรพิพรณสองควา
ขุนหาญหาวแหนบาท ... "

โคลงที่ ๖ บาทที่ ๓	" โอบองค์คุณอวล "	ออกโอรุ์ อรเอย "
โคลงที่ ๘๙ บาทที่ ๑,๒	" โอ้ดวงคาเรศค้อย "	เคื่อนคัป "
	คัมคังควงอจกัลล	พู่พรอย "
โคลงที่ ๕๑ บาทที่ ๔	" ออกโอรุ์ออกโอยสะอัน "	อ้าวอ้ออลเวง "
โคลงที่ ๖๔ บาทที่ ๑	" เคยโอรุ์แอบโอรุ์ออน "	เอาใจ
โคลงที่ ๑๐๙ บาทที่ ๓	" พางเพียงแผ่นผาเฉลา "	ฉลักลวด ลายแฮ

โคลงที่ ๑๑๘ บาทที่ ๑ " แสน่กึกแสน่ศาสตร์ของ แสน่พัน มาแม่
 โคลงที่ ๑๑๙ บาทที่ ๔ " สรงเกษมสระสมรเพ้น ผั่งฟ้าผั่งถึง "
 โคลงที่ ๑๒๐ บาทที่ ๑ " เอียงอกเทออกอ้าง อวกองค อรเอย "

วลา

(นรินทรธิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๒-๓๖)

จะเห็นได้ว่า นอกจากเล่นเสียงอักษรเดียวกันภายในวรรคเดียวกันแล้ว ยังมี
 การโยนอักษรข้ามวรรคไปด้วย ลักษณะเช่นนี้มีอยู่มากในนิราศนรินทร์

๔.๒.๒ สำนวนโวหาร มีการเปรียบเทียบค่อนข้างโลกโณ แต่แสดงให้เห็นถึง
 อารมณ์ ความรู้สึกที่ เช่น

โคลงที่ ๕๐ บาทที่ ๓,๔ " จากนางยิ่งตนตาย ที่หนึ่ง นะแม่
 เทียรจักทอดตัวว่าง ชีฟไว้วกลางวน "

โคลงที่ ๙๓ " ถึงสามร้อยยอดเงื่อม จำทะเล
 ทะเลจะหลากลมเห หาคชว่า
 สามร้อยศรีเท ทับก เล่าดา
 ใจจะปล้ำสุปล้ำ เสนหนองหนักทรวง "

โคลงที่ ๑๓๔ " นทีสี่สมุทรม้วย หมคสาย
 คิมิงกลมังกณากฉาย ผาคสอน
 หยาคเหมพิรุณหาย เหือกโลก แล้งแม่
 แรมราศแสนรอยรอน ฤเถาเวียมทน "

โคลงที่ ๑๓๕ เอียงอกเทออกอ้าง อวกองค อรเอย
 เมรชบุสมุทราคินลง เลขแตม
 อากาศจักจวนผจง จารึก พอธา
 โฉมแม่หยาดฟ้าแยม อยุรอนธาเห็น

โคลงที่ ๑๔๐	ทราบขุนศรีชั้น	ชาคสลาย แลแม่
	รักษายศทราบหาย	หกฟ้า
	สุริยจันทร์ชยาย	จากโลก ไปฤา
	ไฟเฒ่าลงสี่หลา	หอนางอาลัย "

(นรินทร์วิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๑๓-๓๖)

๔.๒.๓ ความไพเราะในคำเสี่ยง ดังได้กล่าวมาแล้วว่า นิราศนรินทร์มีถ้อยคำที่อ่อนหวานไพเราะคำเสี่ยงดูจะเสี่ยงคนตรีอยู่มาก กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์รับสั่งชมเชยโคลงนิราศนรินทร์ว่า มีเสียงไพเราะคึกคัก (พ.ณ.ประมวญมารค, ๒๕๑๓ : ๓๐-๓๒) โคลงที่ทรงชมว่าไพเราะคือโคลง คือ โคลงที่ ๒๕ และโคลงที่ ๓๒ ซึ่งมีข้อความดังนี้

โคลงที่ ๒๕	" บางขุนเทียนถิ่นบ้าน	นามมี
	เทียนว่าเทียนแสงสี	สว่างเหยา
	เย็นยามพระสุริยาลี	ลาโลก ลงแม่
	เทียนแมจุจกัเจ้า	สูหองหาใคร "

โคลงที่ ๓๒	" หัวกระบืออกบินทรราชรา รณรงค์ แลฤา	
	ตัดกบาลกระบือคอง	เค็ดหัว
	สืบเคียรทรีคอง	คำเล่า แลแม่
	เสมอพี่เค็ดสมรคิน	ชาคควยคมเวร "

(นรินทร์วิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๔)

๔.๒ คุณค่าด้านอื่น ๆ

๔.๒.๑ ทำให้ทราบถึงความนิยมในเรื่องความงามของสตรีว่า สมัยนั้นนิยมว่าคนมีผิวสีเหลืองนวลว่าเป็นคนสวย สังเกตจากคำกล่าวชมโฉมนางว่า สีผิวงามเหมือนการเกศนาง ผิวสีคอกจำปาบาง และจากการกล่าวถึงการแต่งตัวของสตรีว่ามีการอาบน้ำหาขมิ้น เป็นต้น ดังข้อความที่ปรากฏในโคลงที่ ๓๐, ๓๑, ๔๑ ว่า

โคลงที่ ๙๐ บาทที่ ๔ " ชมื่นจะวายวันต้อง แต่งเนื่อนางสนาน "

โคลงที่ ๙๑ บาทที่ ๑ " อาณัติการะเกดเกลี้ยง เกลานวล แฉงเอย "

โคลงที่ ๙๒ บาทที่ ๑ " จัมปาจำเปรียบเนื้อ นางสวรรค์ ภูเอย "

(นรินทร์ชิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๑๘, ๑๙, ๒๑)

นอกจากนี้ยังทำให้ได้ทราบถึง การแต่งตัวของสตรีสมัยนั้นว่า นิยมแต่งอา
ละหมสไบ เพราะกวีได้กล่าวถึงว่าได้แลกเปลี่ยนสไบนางไว้คู่คางหน้าควย และทั้งยัง
ทราบถึงลักษณะทรงผมของสตรีว่า มีการเก็บไรผมและคงนิยมเกล้าผมและห้อยมาลัยต่าง ๆ
รวมทั้งมีการใช้เครื่องหอมต่าง ๆ ประทับโฉมแล้ว ดังปรากฏในโคลงที่ ๒๖ ว่า

" ปานนี้มาโนชญ์น้อย นงพาล พี่เอย
เก็บเกศฉากรองมาลัย มาศห้อย
ประจันทนจอกทองธาร ประทับ ทาธา
นอนนั่งตามแสงลงถอย ทุกขพรองความใคร "

(นรินทร์ชิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๙)

จากข้อความนี้ยังบ่งให้ทราบว่า สตรีสมัยนั้นอยู่กับบ้านเป็นแม่บ้านแม่เรือน
ที่ทำกิจการงานบ้านเรือนกวยตนเองทุกอย่างควย เพราะข้อความในโคลงอื่น ๆ อีกหลาย
โคลงนั้นกวีได้รำพึงรำพันถึงการเป็นแม่บ้านแม่เรือนของนาง และกล่าวถึงอาหารตลอดจน
ขนมนมเนยต่าง ๆ ที่นางจักมาให้ควย

๔.๒.๒ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิภาพของกวี

- ในด้านประวัติส่วนตัวของกวี นายนรินทร์มิได้เปิดเผยตัวเอง
หักเจนนัก ขอความตอนท้ายที่เขียนไว้ว่า นายนรินทร์ชิเบศร์เป็นผู้เขียนนิราศเรื่องนี้ขึ้น
ก็เป็นผู้ปากคนอื่นเขียนไว้ สำหรับนางในนิราศที่นายนรินทร์กล่าวถึงก็ยังจับไม่ได้ชื่อว่าชื่ออะไร
เป็นใคร สังเกตดูจากลักษณะการกล่าวรำพันแล้ว นางในนิราศของนายนรินทร์น่าจะเป็นนาง
ที่สมมุติขึ้น เพราะนายนรินทร์มิได้กล่าวถึงลักษณะนิสัย หรือลักษณะเด่นเฉพาะตัวของนาง
แต่ประการใด การกล่าวชมนางก็ให้ความรู้สึกว่านางมีความงามอย่างมากเกินกว่าที่จะมีจริง

ในตัณหา และลักษณะความงามที่กล่าวถึงก็เป็นลักษณะที่นิยมกันในสังคมยุคนั้นเท่านั้น ถ้า นายวินทร์เขียนนิราศเรื่องนี้เพื่อหญิงที่รักคนใดคนหนึ่งที่มีตัวตนจริงแล้ว ก็น่าที่จะได้กล่าวถึง ลักษณะที่เด่นชัดบางอย่างของนางออกมาให้เราสังเกตได้ แต่อย่างไรก็ตามนายวินทร์ก็อาจ มีหญิงที่รักจริงก็ได้ เพียงแต่หญิงนั้นอาจจะไม่ได้งามเลิศเลอเกินมนุษย์อย่างในนิราศ และ นายวินทร์คงจะได้นำประสบการณ์ที่ตนเคยอยู่ร่วมกับนางมาเป็นความคิดพื้นฐาน ในการ ระบายอารมณ์ต่าง ๆ ของตนในนิราศก็เป็นได้

- สิ่งที่สังเกตได้ในนิราศวินทร์ คือ บุคลิกลักษณะของผู้เขียนนิราศ กล่าวคือ สังเกตได้ว่า นายวินทร์เป็นคนที่ชอบนอน อ่อนหวาน ให้เกียรติสตรีไม่มีกล่าว อย่างแสดงถึงความมีอำนาจเหนือเลย การกล่าวถึงนางมักกล่าวอย่างยกย่อง เทิดทูนเสมอ ไม่ว่าจะเป็นการกล่าวชมโฉม กล่าวว่าพันอาลัยรัก หรือกล่าวเปรียบเทียบกับสิ่งใด ๆ ก็ตาม เช่น

- การแสดงให้เห็นถึงความรักอย่างยกย่องเทิดทูน ให้เกียรติ ถึงข้อความที่กล่าวเปรียบว่าหญิงคนอื่น ๆ ที่นายวินทร์เห็นนั้นเทียบกับหญิงที่รักของเขาแล้ว ก็เพียงเป็น

"เทียบชูลีทาสท้าว

อรชาง์เยาว์เงิน "

และกล่าวถึงนางอย่างแสดงความทะนุถนอม แม้จะเป็นไปไม่ได้ก็เป็นโวหาร ที่แสดงถึงความรู้สึกในใจของนายวินทร์ว่ารัก และทะนุถนอม ดังปรากฏในข้อความที่ว่า

" สมจะชายชักช้า

ชอกเนื้อเรียมสงวน "

" ระลึกโฉมแม่แบบบาง

บัวมาศ ภูเอย

ควรแฉแผนทองหม

หอไหววังสงวน "

และ

" โฉมแม่คือแก้วจก-

ษณ์ "

ข้อความที่แสดงให้เห็นว่า นายวินทร์มีความซาบซึ้งในสิ่งที่นางปรณิบัติต่อเขา ซึ่ง แม้จะเป็นสิ่งเล็กน้อยแต่มีค่าสำหรับนายวินทร์อย่างยิ่ง เมื่อจากกันจึงระลึกถึงนางด้วยความ ซาบซึ้งยิ่งว่า

" พันปีนพัศตราไป ปานกิ่ง กรแม่
อนอัคคีเสื่อเสียว ซึกนี้้นางผม "

" มือแม่ไคยวลา ยั้งลำผาน "

(นรินทรธิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๓๕)

แสดงถึงลักษณะเป็นคนอ่อนหวาน มีโวหารไพเราะ กล่าวแสดงความรัก
 ความเศร้าโศกก็กล่าวไคอย่างเปรียบเทียบอย่างอ่อนหวาน ซาบซึ้งกินใจ เช่น

" จำใจจากแม่เปลื้อง ปลืคอก อรเอย
เยียววาคเคียวยก แยกไค
สองซึกแดงทรวงตก แตกภาค ออกแม่
ภาคที่ไปหนึ่งไว้ แนบเนื่อนวลถนอม "

และ

" จากนางยั้งคนตาย ที่หนึ่ง นะแม่ "

และ

" สารยั้งทุกหย่อมหญ้า ย่านน้ำตานาง

และ

" รอยโฉมบุษเปลี่ยนบัน เป็นทรวง ฟ้า
ดาแม่เป็นดวงมณี เนตรทวย
จับจิตที่จึ่งทวง เค็มทวย รักแม่
คับชีพเกิดใหม่มว แผนหลาถาลิม "

และ

" ตราบนขุนคีรีชน ซาคสลาย แลแม่
รักบหายตราบหาย นกฟ้า
สุริยจันทรชฉาย จากโลก ไปดา
ไฟแลนลางสีหลา หอนลางอาลัย "

(นรินทรธิเบศร์ (อิน), ๒๕๐๓ : ๓, ๑๓, ๓๐, ๓๑, ๓๖)

จะเห็นได้ว่าคำทั้งในแง่ความหมายของคำ และวิธีการเปรียบเทียบ

- นายนรินทร์ไชย์เบศรี (อิน) แม้จะเขียนนิราศเลียนแบบของศรีปราชญ์อยู่หลายประการ แต่ก็มีส่วนที่แสดงถึงความคิดที่เป็นตัวของตัวเองอยู่ ซึ่งเป็นโวหารที่มีความไพเราะและแสดงถึงบุคลิกภาพของนายนรินทร์มาให้เห็นควย เช่น

บทชมโฉมนาง

" ชมแซ่คิไชหนา	นวลนาง
เคื่อนคำหึงกลาง	กายแถม
พิมพ์พัศตร์แม่เพ็ญปราง	จักเปรียบ ไคเลย
ช้ากว่าแซ่ไซแยม	ยิ่งยิมอัปสร "

" แม่กลองกลองบ่ไค	ยินดัง
ร้าวแตกลอนประนัง	หนึ่งคอน
ทรวงพี่แผ่เพียงหนึ่ง	ซึ่งขอบ กลองเอย
กลองบ่ชอนเรียมชอน	อกแคนคะนิงโถม "

และ

" จงดูแกงตุ้มตั้ง	โศกา
แสนคมทวงนัยนา	พิพน "

และโคลงที่ ๑๓๘

" เอียงอกเทออกอ้าง	อวดองค์ อรเอย
เมรุขุมสมุทรคินลง	เลขแถม
อากาศจักงานผจง	จารึก พอญา
โถมเมฆาคฟ้าแยม	อูรอนฤาเห็น "

(นรินทร์ไชย์เบศรี (อิน), ๒๕๐๓ : ๑๒, ๑๓, ๒๘, ๓๖)

โวหารเหล่านี้ไม่มีใครเคยใช้มาก่อน นายนรินทร์คิดขึ้นใหม่นับเป็นความคิดที่แปลก
เช่น ถึง แก่งตุ้ม ไม่น่าจะมีเรื่องพรรณนาความรู้สึกได้ แต่นายนรินทร์ก็สามารถนำมา

พรรณนาได้อย่างน่าฟัง และโคลงที่ ๑๓๔ นี้ก็เป็นโวหารโลกโชนที่คมคายดีทั้งความและไพเราะทางเสียงด้วย ผู้ศึกษาจึงติดอกติดใจปีปากนายนิรันดร์และจดจำส่วนวนเหล่านี้กันมาก โคลงดังที่ยกมาแสดงข้างต้นนั้นนับว่าเป็นโคลงที่แสดงให้เห็นถึงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของนายนิรันดร์ได้เป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาแล้วก็จะเห็นได้ว่า นิราศนิรันดร์แม้จะมีลีลาการเขียนที่เป็นแบบธรรมเนียมนิยม ในแง่แบบแผนของฉันทลักษณ์ และวิธีการพรรณนา แต่นายนิรันดร์ก็มีความสามารถที่เด่นมีลักษณะเป็นตัวของตัวเองในแง่ความคิด ส่วนวนโวหาร การใช้ถ้อยคำง่าย ๆ แต่ลึกซึ้ง คมคาย พรรณนาให้ผู้อ่านเกิดความรู้ลึกเห็นอกเห็นใจ สงสาร และมองเห็นภาพตามไปด้วย กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๑๔ . คำบรรยายวิชาวรรณกรรม รัตนโกสินทร์ตอนต้น) กล่าวว่า " ... เสียงโคลงของนายนิรันดร์เป็น เสียงดนตรีที่เฉพาะหูคนไทย เรียบรื่น หวาน อ่อนโยน เมื่อประสมด้วยความหมายที่กินใจด้วย จึงทำให้โคลงนิราศนิรันดร์มีสิ่งต่าง ๆ ครบลักษณะของนิราศที่คนชอบ ... " ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้จึงทำให้นิราศนิรันดร์ได้รับความยกย่องจากผู้อ่านทุกกาลสมัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน.

๔.๕ วรรณกรรมพระพิพิธสาส์

นิราศพระพิพิธสาส์

นิราศเรื่องนี้พระพิพิธสาส์ แต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเรื่องที่ได้รับความนิยมมากเรื่องหนึ่ง พระพิพิธสาส์นี้เดิมชื่อ "อัน" ได้รับพระราชทานราชทินนามตามลำดับว่า พระศรีภูมิปรีชา พระพิพิธสาส์ และพระยาอิศรานุภาพ (อัน) เป็นกวีที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่งชาดกคำฉันท์ไว้ ๓ เรื่องคือ อุเทนคำฉันท์ พระสุชนคำฉันท์ และสุทธชนคำฉันท์ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานเงินรางวัล ๑๐ ชั่ง

๑. รูป

นิราศเรื่องนี้แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพรวมทั้งสิ้น ๑๘๖ โคลง ไม่มีร่ายนำ มีบอกจุกประสงค์ในการแต่งไว้ในโคลงที่ ๑๘๖

ลักษณะเนื้อหา ตอนต้นเป็นบทความความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองและพระศาสนา ตลอดจนยกย่องพระเกียรติยศพระยศยศ ตั้งแต่โคลงที่ ๑๔ เป็นต้นไปเป็นบทคร่ำครวญโดยตลอด จบ โคลงบทสุดท้ายบอกจุคมุ่งหมายในการแต่งไว้

เส้นทางที่กล่าวถึงในนิราศ (เป็นการเดินทางโดยทางเรือใบ ทราบจากข้อความที่ปรากฏในโคลงที่ ๔๙, ๕๕, ๑๔๓) เป็นไปโดยลำดับดังนี้

ลงเรือจากกรุงเทพฯ - ย่านท่าหนักกริมน้ำ - วัดแจ้ง - ปากคลองบางกอก - วัดเลียบ - สาวปลื้ม (สามปลื้ม) - สามเพ็ง (สามเพ็ง) - ฉางพริก - ฉางเกลือ - คลังฝาง - คอกชุมขังความ - บางลำภู - คาวคนอง - บางโคก - วังพระ (ราชบุรณะ) - วัดคอกไม้ - ปากสัตว์ - คาน - บางยอ - บางรัก - ชองนนทรี - บางเตย - ศาลเทพารักษ์ - บางชาน - คูแหลม - บางขนง - บางผึ้ง - บางนา - บางวัว - สำโรง - จากแดง - บ้านหัวเสือ - สมุทรปราการ - แหลมลงฟ้า - ปากน้ำ - หลังกะ - เกาะสีชัง - เขาสมุข (เขาสามมุข) - เกาะคราม - เกาะไผ่ - เกาะส้ม - แหลมหลวง - เขาเจ้าลาย - ปรามบุรี - เกาะโซลก - เกาะนมสาว - สามร้อยยอด - อ่าวเกลียว - เขามองไผ่ - เกาะเงี้ยว - เกาะแรด -

เกาะนางรมย์ - หัววาด - เมืองร้าง - เกาะพิง - เกาะจัน - อ่าวแม่รำพึง -
 บางสะพาน - เขาขลุ (เขาทะลุ) - มานวัง - ทาคินแดง - บางสน - เขามอน -
 เกาะเวียง - เกาะโหนด - เกาะไทร - ชุมพร - เขานกน้อย - ไซยา - ลาวสวน
 (หลังสวน) ต่อจากนั้นก็ไปพรรณนาถึงสถานที่อีกเลย เป็นการกล่าวชมพื้นที่ไม้ และพรรณนา
 คร่ำครวญไปจนจบ

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

นิราศพิพิธสาส์นนี้ไม่ขอความอันใดมาให้ทราบไ้เลยว่ กวีเขียนนิราศเรื่องนี้เพื่อ
 ใครโดยเฉพาะ ไม่มีข้อความใดกล่าวหาถึงหรือบ่งลักษณะของหญิงที่กวีเอยถึงเลย จึงเชื่อ
 ได้ว่ นางในนิราศของพระพิพิธสาส์นนี้ น่าจะเป็นนางในจินตนาการมากกว่า ลักษณะเด่นของ
 นิราศเรื่องนี้คือ เป็นบทคร่ำครวญแสดงความอาลัยอาวรณ์มาก คือหลังจากชมบ้านเมืองแล้ว
 โคลงทุกบทจะแทรกการคร่ำครวญไว้ด้วยเสมอ การพรรณาสถานที่ก็ละเอียด การเดินทาง
 ครั้งนี้กวีไม่ได้บอกว่มีจุดประสงค์จะไปไหน ไม่ทราบว่ไปกับใครบ้าง และไปเมื่อไร
 เนื้อความในโคลงบ่งให้ทราบว่ตอนเดินทางนั้นเป็นฤดูลมว่ และเป็นฤดูหนาวเท่านั้น โคลง
 บทสุดท้ายบอกให้ผู้อ่านได้ทราบว่ กวีเขียนนิราศเรื่องนี้เพื่อบรรเทาความเศร้าโศกที่ต้ง
 ใจนางไป นิราศเรื่องนี้ไม่ช่วยให้อ่านใคร่ได้รับความรู้เกี่ยวกับตัวกวีเพิ่มขึ้นเลย และไม่ได้
 บอกว่ ว่เขียนให้แก่อะไรกันแน่

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑ ลักษณะเนื้อความ คำประพันธ์ที่ใช้ และวิธีการพรรณนา ถือได้ว่
 พระพิพิธสาส์นนี้ยังถือตามแบบธรรมเนียมนิยมอยู่มาก กล่าวคือ

ตอนต้นเป็นการชมบ้านเมือง ขอพระเกียรติยศและกล่าวรำพันแสดง
 ความรัก ความห่วงใย และความคิดถึงนาง และเมื่อผ่านพบสถานที่ใดหรือชื่อของพื้นที่ไม้
 ไม้ดอก ไม้ผล และชื่อสัตว์ต่าง ๆ ทั้งสัตว์บกสัตว์น้ำ กวีก็จะนำมารำพันเกี่ยวโยงไปถึง
 ความรัก ความอาลัยของคนที่ตนนางด้วย เป็นเช่นนี้ตลอดไปจนจบ

คำประพันธ์ที่ใช้ เป็นโคลงสี่สุภาพรวม ๑๘๖ บท นับเป็นนิราศที่มีขนาดยาวมากพ
 พอสมควร ขึ้นต้นด้วยโคลงเช่นเดียวกับโคลงทวาทศมาส และโคลงนิราศทริภุชชัย

วิธีการพรรณนา ตอนชมบ้านเมืองมีลักษณะคล้ายเรื่องสมุทรโฆษตอนต้น ซึ่งเป็น
 ส่วนของพระมหाराชครู กล่าวคือจะพรรณนาชมปราสาทบ้านเมืองไปที่ละส่วนอย่าง
 ละเอียด และบางตอนก็คล้ายกับกาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถควย ก็จะยกมาเทียบ
 ให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

สมุทรโฆษคำฉันท์

(ตอนชมเมืองพรหมนคร)

นิราศพระพิพิธสาส์

ปรากฏการกำแพงบร- คพายัพดี	นะอันรอนบุรีศรี ถือกำแพงบ จ จักรพาฬ	ปรากฏปรากฏเพียง ดุจศิขรมณฑล	อำภรณ์ เชื่อนชั้น
โชนทวารพิศาลสรรพ หอทางสรลาังกาญ-	ประคัมภ์โครนทุกทวาร จนกรุงชวรินโร	คูขอมพิศาลกล คูพิภวนิเกือบกัน	อรรมนวงศ์ อยู่เพียงจักรพาฬ
าลา		จรรเทญรายรอบป้อม	ปิ่นตรา
หอทางกำแพงบเมือง	ทรนาวเนื่องทั้งทางจรัด	ตระหง่านเรือนรบคา	สระหลาง
เชิงเทินคือเนินบรร-	พคพระมหินาจด	นางจรัลจรรอรัษฎา	ยคยั้ง
าลา		โคตรระคาหอทาง	เค็กเสี้ยนสยบส่ายง
โอภาสพระตรี	มุขมาศอันเจียรจันต์	าลา	
คูไพชนต์อื่น-	ทรเอามาเมทรี	ปราสาทโสภาคฉ่าง	พรหมมินทร์
มณคลพิมานรัต-	นจำรัสควยรัตมี	เมินพิมานเมืองอินทร์	อับแก้ว
เรื่องรัตมีจามิ	กรแก้วกระดกแสง	คูจมีกวกักกรายบิน	ลมเลื่อน อยู่นา
าลา		แสงส่องจำรัสแนว	พุงพันทินกร
มณเทียรคือแวนทอง	ชรณียรศัวโคม	เศาโสรมสรวมมาศไฉ	เลอแสง
คูสูงกระควโคม	คือจะเทิดทิพากร	บรรเชมจรชรูแซรง	ขอฟ้า
(มหाराชครู, ๒๕๐๔ : ๑๑-๑๓)		ครงบกรับครุฑแครง	ทวยทาบ
		บาน-หุ่มกระหลักหน้า	ลีเกล้าเงยงาม
		(พ.พ.ประมวณุมารค, ๒๕๑๔ : ๑๒๕-๑๒๖)	

โคลงที่ ๑๔๔ บาทที่ ๔ " เปียย้าคาบคำหลู ลากเหล่นหามหยัน "

วลา

(พ.ณ.ประมวณมารค, ๒๕๑๓ . ๑๓๙, ๑๔๔, ๑๖๑, ๑๖๓)

โคลงนิราศพระพิพิธสาธินี ไม่มีบทใดที่มีเอกโทถูกต้องตามแบบแผนของฉันทลักษณ์
อย่างครบถ้วนทุกแห่งเลย

๔. คุณค่าทางคานสุนทรียศาสตร์และคุณค่าทางคานอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าทางคานสุนทรียศาสตร์

นิราศพระพิพิธสาธินีมีคุณค่าคานสุนทรียศาสตร์อยู่หลายประการ ดังจะยกมา
ให้เห็นพร้อมทั้งตัวอย่างดังนี้

๔.๑.๑ การเล่นคำ มีการใช้คำคำเดียวแต่มีหลายความหมาย เช่น

โคลงที่ ๔๐	" มาจากสมรแม่มวบ เจ็บจากสุดแสนทวี ลูถึงจากแคงคี่ จากก็แคงใบใหม่	โมหรี เรียมฤา เทวศไท้ ทรวงทาว ถึงนา จากเจ้าพลอยครอม ฯ
------------	--	--

โคลงที่ ๒๙	" บางกอกกอกเลือกชำ กอกยอมรักษาใคร อกเรียมชอกคืบไต วานกอก ๆ หนองเนา	หนองใน แลฤา ท้าวเท่า บวมบง ช่วยให้เรียมคลาย "
------------	---	--

โคลงที่ ๑๐๙	" เปี่ยมมา ๆ ลแล้ว ถนัดหนึ่งวาลไกรมาน วาลวนอยู่เจียรกาล วานชวยจำคำชอย	ห้ววาล ไชนอย จำปาก คลองนา ชวานองนางเฉลย
-------------	--	--

(พ.ณ.ประมวณมารค, ๒๕๑๓ . ๑๓๐, ๑๔๑, ๑๔๙)

การเล่นคำในลักษณะเช่นนี้ยังมีอีกหลายโคลง เช่น โคลงที่ ๒๔ เล่นคำว่า "แจ้ง" โคลงที่ ๒๕ เล่นคำว่า "เลียบ" โคลงที่ ๑๘, ๓๐ เล่นคำว่า "ตื่น" โคลงที่ ๔๐ เล่นคำว่า "ปราณ" โคลงที่ ๑๐๘ เล่นคำว่า "มอง" เป็นต้น
เล่นคำแปลกกว่าที่กวีอื่น ๆ เคยใช้มาก่อน เช่น

โคลงที่ ๓๐	" <u>ตื่น</u> <u>เล่น</u> ไปอย่างไค	ยังตาม
	<u>ตื่น</u> <u>แม่</u> พังงาม	หอนไค
	<u>ตื่น</u> <u>เอน</u> แลนอกหวาม	ใจหว่า แลแม่
	ตามสง <u>เรียน</u> พลอยเศรา	อยู่ <u>เยี่ยม</u> ชายชล

(พ.ณ.ประมวณมารค, ๒๕๑๓ : ๑๓๑)

การเล่นคำในลักษณะดังกล่าวนี้จะพบว่ามีอยู่มากในนิราศเรื่องนี้ ชื่อนี้ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่า พระพิพิขสาลีเป็นกวีที่มีความระมัดระวังในการเลือกใช้ถ้อยคำในการเขียนนิราศมากอยู่

- ใช้ถ้อยคำให้อารมณ์และความรู้สึกดี

โคลงที่ ๒๑ บาทที่ ๒	" <u>หวิว</u> <u>หว่า</u> <u>วิง</u> <u>วิญญา</u>	<u>คำ</u> <u>คืน</u> "
โคลงที่ ๔๐	" <u>ลิ่ว</u> ๆ <u>ล้า</u> <u>ลอง</u> <u>คว่าง</u>	<u>ควัก</u> <u>แค</u> ภูเอย
	<u>ควิว</u> ๆ <u>ก้ม</u> <u>คอก</u> <u>แค</u>	ละหอย
	<u>ดู</u> <u>บาง</u> <u>ล้า</u> <u>ภู</u> <u>แล</u>	ลาญ <u>สวาคี</u>
	<u>แล</u> <u>ลัษ</u> <u>เลื้อ</u> <u>ค</u> <u>คาย</u> <u>อย</u>	หยาด <u>คนำ</u> <u>ตานอง</u> "
โคลงที่ ๖๒ บาทที่ ๒	" <u>ณั</u> <u>ก</u> <u>หนึ่ง</u> <u>สาน</u> <u>พิศ</u> <u>ลาญ</u>	<u>ลวก</u> <u>ไต้</u> "
โคลงที่ ๘๔ บาทที่ ๒	" <u>น้ำ</u> <u>เนตร</u> <u>เป็น</u> <u>เลื้อ</u> <u>ค</u> <u>ทา</u>	<u>ตก</u> <u>ย้อย</u> "
โคลงที่ ๘๕	" <u>จาก</u> <u>มาราค</u> <u>แรง</u> <u>เจียว</u>	<u>ทรวง</u> <u>จี</u> "

- การซ้ำคำ ใช้ซ้ำเดียวซ้ำ ๆ กันหลายครั้ง เป็นการย้ำคำช่วยให้เกิดความไพเราะและมีความหมายเด่น เช่น

โคลงที่ ๑๑ " เรื่องศาสนพระสาทยสร้อย สุทนต์รี
เรื่องสถูปรัตนเจดีย์ โค่งฟ้า
เรื่องรองพระชาตุตรี ไตรโลก
เรื่องรศธรรมแจกหลา เลื่อมให้เห็นสววรรค์ ฯ

โคลงที่ ๑๔๑ " สุดแรงสุดร่ำไห้ หาศรี
สุดทวยแสนทวี สวาสคั่นอง
สุดคึกคักวณดิล ลาส สมรนา
สุดอกสุดโอรอรอง เรียมแล้วกับตน "

(พ.ณ.ประมาณารค, ๒๔๑๓ : ๑๒๗, ๑๖๓)

จะเห็นได้ว่า นอกจากจะมีการใช้คำซ้ำ ๆ เป็นการช่วยย้ำให้เกิดความรู้สึกให้อารมณ์แล้ว ยังมีการเล่นเสียงพยัญชนะ และโยนสัมผัสพยัญชนะข้ามวรรคช่วยเป็นการช่วยให้เกิดความไพเราะ นอกจากนี้การย้ำคำในวรรคหน้ายังมีลักษณะเป็นโคลงกระทู้ด้วย

- มีการย้ำคำในบาทที่ ๔ ระหว่างคำท้ายวรรคกับคำที่ ๒ ในวรรคหลังของบาทเดียวกัน ช่วยให้เกิดความไพเราะและแสดงถึงความสามารถของกวีด้วย ลักษณะเช่นนี้มีอยู่มาก เช่น

โคลงที่ ๒๔ บาทที่ ๔ " หน้าพิศทุกหน้า ไชน่านวลสมร "

โคลงที่ ๓๓ บาทที่ ๔ " เพ่งว่าเพ่งภักตร์หน้า เมहन่านวลจันทร์ "

โคลงที่ ๓๗ บาทที่ ๔ " เรียมโสภปางพลอยเศร้า เลื่อมเศร้าศรีหมอง "

โคลงที่ ๔๕ บาทที่ ๔ " ดาวกลับหมองศรีเศร้า พี่เศร้าใจถึง "

- ใช้คำหนัก ๆ แสดงอารมณ์และความรู้สึกเศร้า เสียใจ ใค้ตีให้ภาพพจน์เช่น

โคลงที่ ๑๒๖ " ถึงประทิวประเทศท้าว เวียงไชย
เห็นพดกษทิวไพร ลิวล้ำ
ลรรดงยอนคืบไต จักแตก ราแม่
คลื่นกัซัดลมขำ อยู่สู่กลางชล

โคลงที่ ๑๓๑	" คนเคี้ยวสันโกษทอง ไทรำศรีหาศรี พรไคบปราณี จำพิทุกขเหลือหลา	ชลธี สุกฟ้า เค็กสวาคี แหลมหลมลาญทรวง ฯ "
-------------	---	---

โคลงที่ ๑๓๔	" เรียมรักสุกที่อ้าง พันโอบอุจจรรณา พันเนตรเลียบเล็งหา แสนโศกเจียรจากแกว	อุประมา แม่ธา หอนแลว หายาก อรเอย เทาควยไครทัน
-------------	---	--

(พ.พ.ประมวณุมารค, ๒๕๑๓ : ๑๕๐, ๑๕๑, ๑๕๔)

- การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ มีอยู่หลายแห่งในนิราศเรื่องนี้ ซึ่งจะยกมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

โคลงที่ ๑๒๗	" ฉานฉานกระฉอกกลิ่นขลัง ฉาฉาสมุทรวงสินธุ์ พลพยุหมักโพยมบิน เสียงอาวโอดอกสั่น	กลมคิน เฟื่องพัน เรื่อรอน ช่วยให้งรักเรียม "
-------------	---	---

โคลงที่ ๑๒๘	" เปรียงเปรียงเสียงสนั่นฟ้า นวิศสุรามสุเรนทร	ตกเมรุ สาครชอง "
-------------	---	---------------------

(พ.พ.ประมวณุมารค, ๒๕๑๓ : ๑๕๐)

สำนวนโวหาร มีการเปรียบเทียบที่โลดโผนและแปลก ทั้งให้ความรู้สึกดีทำให้ผู้อ่านนึกจินตนาการมองเห็นความทุกข์โศกของกวีที่ต้องจากนางได้คื เช่น

- เปรียบเทียบความรักที่กวีเกรงว่านางจะปันใจให้คนอื่น เหมือนเตยที่ตกกอ

" เกลือ จักกลายรักร้าง แดกคนเตยแกม "

- โวหารโลคโณแปลก เช่น

โคลงที่ ๑๔	" ชบถักกรกรสให้ ชลเนตรคือ <u>ชาคลาย</u> ทุกซั้มสุทรวงกาย คุดหนึ่ง <u>เขาแสนอ้อม</u>	พุ่มฟ้าย เลือก <u>ยอม</u> อกพี่ <u>ราแม่</u> <u>โอบซอนทรวงเรียบ</u> "
------------	--	--

โคลงที่ ๓๓	บาทที่ ๓-๔	" ไฟกามกลัดกลางทรวง <u>เจียวจู้</u> รอนยิ่งพิศมพิริกทัน <u>ลวกใส่เรียบแรง</u> "
------------	------------	--

โคลงที่ ๓๔	" ถึงคามเขตคอกคุ่ม เห็นกระบือแปลงราย <u>เขาซังจักรตัวตาย</u> <u>คุดพิภพกรรมตามหอม</u>	ซังควาย คอก <u>ลอม</u> <u>นอนตาก</u> <u>ทนนา</u> <u>ทางเจ้าจำแปลง</u> "
------------	--	--

(พ.ณ.ประมวญมารค, ๒๕๑๓ : ๑๓๒)

เห็นควายถูกซังแล้วนำมาเปรียบว่า เหมือนตัวกวีถูกก็คักในไทรทองหางจาก
นางมากเป็นเพราะกรรมมาตามซังเขาไว้ นับเป็นการเปรียบเทียบที่แปลกไม่เหมือนใคร

โคลงที่ ๔๔	" ถึงแหลม ๆ เรียบฟ้า แหลมลมแหลก <u>ท่าลาย</u> <u>สาวสมุทรเลือกศากระจาย</u> <u>ญาเทาหวานรักขวาง</u>	ฟาค <u>ส่าย</u> ลาว <u>ลาง</u> <u>แสนเจ็บ</u> <u>ญาแม่</u> <u>ญาใส่ทรวงเรียบ</u> "
------------	---	---

(การใช้ไมยมกในการแต่งคำประพันธ์เช่นนี้ ปกติไม่นิยม แต่ในโคลงนิราศ
เรื่องนี้มิใช่อยู่มากหลายแห่ง)

โคลงที่ ๔๕	" เรือเร็วมาลวงแล้ว <u>คุดหนึ่งแหลมแทงทรวง</u>	<u>แหลมหลวง</u> <u>พียอย</u> "
------------	---	-----------------------------------

โคลงที่ ๑๙๒ " ตากตนแตกตับไต ดาตอ คิคแม่
อกพิศุจตกพา อยูควางขวัญนาย "

โคลงที่ ๑๙๔ " กรอ็คอกกามคัย ทรวงทรุด ราแม่
คจสุเมรุมากาง อยู่เพียงตัวตาย

จากตัวอย่างที่ยกมาแสดงนี้ก็จะเห็นได้ว่า พระพิพิชสาสี่มีโวหารในการกล่าว
 เปรียบเทียบความรู้สึกอย่างโลดโผน แปลกไม่ซ้ำแบบใคร ลักษณะโวหารเช่นนี้ยังมีอีกมาก
 เช่น ในโคลงที่ ๑๐๔, ๑๒๒, ๑๔๒, ๑๙๔ เป็นต้น

๔.๒ คุณคาคานอื่น ๆ

๔.๒.๑ ทำให้ทราบถึงความนิยมในเรื่องความงามของสตรีในสมัยของกวีว่า
นิยมเปรียบเทียบว่าสตรีงามเหมือนหนึ่งพระจันทร์เต็มดวง เช่น

โคลงที่ ๓๓ " สามเพ็งเพ็งภักตร์เพียง ดวงเคื่อนเคื่อน ดาแม่
แซแสงคิงคมเหมือน แว่นฟ้า
รำลึกเกลื่อนใจเคื่อน คาลัน
เพ็งว่าเพ็งภักตร์หนา เมหนานวลจันทร์ "

โคลงที่ ๔๖ " ดวงเคียวโฉมแม่แมน ดวงเคื่อน
เคื่อนกำเพ็งพิมเหมือน หนุ่มเนา "

(พ.ณ.ประมวณมารค, ๒๕๑๓ : ๑๓๑, ๑๓๖)

- การประทีนโฉมของสตรี แสดงให้เห็นว่าสตรีไทยนิยมดูใบประทีนโฉม
 ด้วยเครื่องหอม และมีการตกแต่งโฉมอยู่เสมอ เช่น

โคลงที่ ๑๓๕ " กระแจะขจรกลิ่นกลั้ว กลิ่นใจ
จันทนจรุงรำไพ รินเร้า
โฉมฉวีมิลโฉม ลมนมาศ เรียมเอย
จันทนเมวาวางเสรา อยู่แลไครทา

โคลงที่ ๑๓๖

" เกษนีศรีภูแพรว
 เลขกรีกรรไรราย
 เสนียคแหมนุชฎาวาย
 โอแจจกวางเวน

ยุงพราย
 เรียบเสน
 ลักคาม
 อยู่เสราศรีหมอง "

(พ.ณ.ประมวณมารค, ๒๕๑๓ : ๑๕๒)

๔.๒.๑ ทำให้ผู้อ่านทราบถึงความเชื่อของกวีว่า กวีเชื่อถือตามหลักพระพุทธศาสนาในเรื่อง
 บาป บุญ เพราะกวีรำพันว่าที่ตนต้องพลัดพรากจากนางมากก็เพราะกรรมที่เคยทำไว้ คังโคลง
 ทว่า

โคลงที่ ๕๒

" โอศรีสุเมศสร้อย
 โฉมแมคืออัปสร
 อินทรหากพรากเรารอน
 ญาบาลสองมาชั้น

ศรีสมร
 แบ่งนั้น
 ราชูสาวลี แม่ญา
 เรงร่างเราแรม "

โคลงที่ ๑๓๒

" รำลึกโฉมแม่ให้
 แดพี่แลเห็นหา
 กรรมใดแบ่งออกมา
 ตัวจากใจเรียบเคลน

กับตา
 หอนเวน
 มาจาก
 อยู่เคลาฤาคลาย "

(พ.ณ.ประมวณมารค, ๒๕๑๓ : ๑๓๕-๑๔๑)

๔.๒.๒ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิภาพของกวี ในคำนำประวัติส่วนตัว ผู้อ่านไม่ไ้
 รับความรู้อะไรเพิ่มเติมนัก เพราะขอความในนิราศมิได้บอกจุดมุ่งหมายของการเดินทางครั้งนี้
 ว่าจะไปเพื่ออะไร ไปกับใครบ้าง และในการกล่าวพรรณนาตลอดเรื่อง กวีก็มีไ้กล่าวรำพัน
 ถึงความหลังเกี่ยวกับประวัติชีวิตค่านใดเลย มีแต่ชมบ้านเมือง ชมธรรมชาติแล้วเอ่ยรำพัน
 ไปถึงหญิงที่รักเท่านั้น และนางในนิราศของพระพิพิธสาลิกทำให้นึกว่า น่าจะเป็นนางใน
 จินตนาการมากกว่าจะมีตัวตนจริง เพราะกวีมิไ้กล่าวถึงลักษณะของนางอย่างมีบุคคลจริง ๆ
 การกล่าวรำพันถึงนางดูจะเป็นแบบธรรมเนียมนิยมเท่านั้น

ในค่านบุคลิกภาพของกวีนั้นพอจะสังเกตได้ว่า พระพิพิธสาลีเป็นผู้ที่มีความละเอียดถี่ถ้วน ช่างสังเกต ดังจะเห็นได้จากการชมบ้านเมือง การชมธรรมชาติ ไก่กล่าวอย่างละเอียดถี่ถ้วน มิได้กล่าวชมอย่างรวม ๆ และทุกคำบเลสลอนที่เขียนไปก็สามารถนำมากล่าวรำพันเชื่อมโยงกับการรำพันถึงนางได้อย่างเหมาะสมและแนบเนียน มิได้กล่าวชมอย่างรวม ๆ หรือคาด ๆ ในค่านกวีโวหารก็คล้ายไฟเราะมีลักษณะที่แปลกไม่ซ้ำแบบของเก่าอยู่หลายตอน

ฉะนั้นนิราศพระพิพิธสาลีไปชมพรและไชยานี้ แม้ว่าค่านเนื้อเรื่อง วิธีการพรรณนาจะเลียนแบบอย่างการแต่งนิราศครั้งกรุงศรีอยุธยา คือเลียนแบบสมุทโฆษคำฉันท์ ก่ำกรวด ศรีปราชญ์ หวาทสมาส อยู่บ้าง แต่ก็ยังมีลักษณะที่เป็นตัวของตัวเองอยู่ คือการใช้ถ้อยคำ และกวีโวหารต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า พระพิพิธสาลีได้แสดงถึงความสามารถในเชิงกวี มีการเล่นคำ เล่นเสียง มีสัมผัสอักษรในวรรคและสัมผัสข้ามวรรค ตลอดจนมีการย่ำคำ ใช้คำซ้ำ ๆ เพื่อให้เกิดความไพเราะ มีข้อที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือ พระพิพิธสาลีไม่นิยมการกล่าวอ้างถึงการจากของตัวเอกในวรรณคดีเรื่องเก่า ๆ ซึ่งกวีในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นหลายคนชอบทำอยู่ นิราศเรื่องนี้กวีเขียนเน้นไปในเชิงรำพึงรำพันเกี่ยวกับความรัก แบบในโคลง หวาทสมาสเป็นส่วนใหญ่ ไม่ยกยอกล่าวอะไรให้เป็นข้อคิด หรือคำคมเป็นเชิงแนะหรือสั่งสอน แต่ประการใด นอกจากนี้นิราศพระพิพิธสาลีจะเป็นตัวอย่างที่สนับสนุนคำกล่าวที่ว่า นิราศนั้นเป็นเรื่องที่กวีเขียนขึ้นในระหว่างเดินทางไกล ๆ ผู้ที่มีความสามารถทางการแต่งคำประพันธ์จึงเขียนนิราศขึ้น เพื่อบรรเทาความตรากตรำในการเดินทาง และนอกจากนี้อาจกล่าวได้ว่า การเขียนนิราศเป็นการระบายความในใจออกมา ซึ่งตามหลักจิตวิทยาก็เชื่อว่าการที่คนมีความทุกข์หากได้ระบายออกมา ก็จะทำให้คลายความทุกข์ความเศร้านั้นได้ หลักฐานยืนยันความคิดนี้ก็จะพบได้ในบาทสุดท้ายของโคลงนิราศพระพิพิธสาลี ที่ว่า

อาวรอนอนนับนิ้ว	มานาน
เพียรทุกขแสนทรมาณ	คำเขา
จำใจล้นผลองสาร	เสาวภาค ฃ พอ
หวังจักดับใจเศร้า	สร้างให้คลายฉวี

(พ.พ.ประมวญมารค, ๒๕๑๓ : ๑๖๔)

๔.๖. วรรณกรรมสุนทรภู่

นิราศเมืองแกลง

นิราศเมืองแกลงเป็นนิราศเรื่องแรกของสุนทรภู่ แต่งประมาณพ.ศ. ๒๓๕๐ เมื่ออายุประมาณ ๒๑ ปี ในคราวเดินทางไปหาบิดาที่บวชอยู่ที่ตำบลบ้านกร่ำ อำเภอเมืองแกลง จังหวัดระยอง ขณะนั้นสุนทรภู่อยังเป็นโสด แต่รักใคร่อยู่กับแม่จัน นางข้าหลวงในกรมพระราชวังหลัง บิดามารดาของสุนทรภู่อเลิกร่างกันตั้งแต่สุนทรภู่อยังเด็กอยู่

๑. รูป

นิราศเมืองแกลงแต่งเป็นกลอนนิราศ ขึ้นต้นด้วยวรรครับ และจบด้วยคำว่า "เอ๋ย" แต่งเป็นคำกลอนรวม ๔๔๖ คำกลอน

ลักษณะเนื้อหา ไม่มีบทไหว้ครู เริ่มเรื่องนิราศก็บอกจุดประสงค์ในการเดินทาง บอกจำนวนผู้ร่วมเดินทาง มี ๓ คน คือ นายแสงคนนำทาง และมีน้อยกับพุ่มซึ่งเป็นลูกศิษย์ เริ่มออกเดินทางเมื่อวันข้างแรม เดือน ๙ ปีเถาะ เวลา ๒ ยาม เนื้อความในนิราศเป็นการเล่าเรื่องภูมิประเทศที่ผ่านพบ และรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับการเดินทาง ไปหาบิดาที่เมืองแกลงแล้วพักอยู่ประมาณ ๓ เดือนเศษ ระหว่างนั้นสุนทรภู่มั่วยจนแทบเอาชีวิตไม่รอด เมื่อหายแล้วจึงเดินทางกลับถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีเถาะ

พ.ศ. ๒๓๕๐

เส้นทางเดินตามที่สุนทรภู่มบรรยายไว้ในนิราศมีตามลำดับดังนี้

ลงเรือออกจากกรุงเทพฯ (น่าจะเป็นแถววังหลัง) - วัดแจ้ง - สามปลื้ม - ส้าเพ็ง - คาวคะนอง - วัดคอกไม้ - บางนึ่ง - ปากฉัด - พระประแดง - ปากคลองสาโรง - คาน - ทัพนาง - บางพลี - บางโหลง - บ้านไร่ - คลองขวางบางกระเทียม - บางบ่อ - บ้านระกาศ - หัวป่า - บางสมิตร - บ้านมะพร้าว - บางวัว - บ้านบางมังกร (=บางปะกง ?) - บ้านลาน - หนองมน - บางพระ - หูสูงขลา - บางละมุง - บ้านนาเกลือ - ปากทุ่งพญา - เขาขวาง - จอมเทียน - ห้วยขวาง - พุทธสาคร - ห้วยอีรา - ห้วยพูน - สะวกซากลูกหวา - ซากงาม - ห้วยโป่ง -

ห้วยพร้าว - สุนัขกะบาก - บ้านทับม้า - ระยอง - บ้านนาตาขวัญ - บ้านแดง - บ้านตะพง
- หุ้งกระทอลอ - คลองกรุ่น - ศาลาเจ้าอาวสมุท - บ้านแก่ง - ตะพานยายเหม -
ชะวากปากลาวน - บ้านกรำ - พักอยู่กับบิดาถึงเดือน ๔ ลมป่วย พอหายป่วยจึงเดินทาง
กลับกรุงเทพฯ รวมเวลาที่เดินทางไปมาและพักอยู่กับบิดา ราว ๓ เดือนเศษ

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

นิราศเมืองแกลงนี้ สุนทรภู่เขียนไว้ให้แม่จัน ข้อนี้มีหลักฐานดังปรากฏในตอนท้าย
ของนิราศว่า

" นิราศเรื่องเมืองแกลงแต่งมาฝาก เหมือนฉันหมากมิ่งมิตรพิสมัย
อย่าหมางมองของชัศศัศาดิย ให้ชื่นใจเหมือนแต่หลังมั่งเด็กเอย "

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ (๒๕๑๓ : ๑๐๔)

เนื้อความในนิราศก็บ่งให้ทราบว่าตลอดเวลาที่เดินทาง สุนทรภู่ก็นั่งอยู่แต่แม่จัน
คนเดียว ไม่ว่าจะเป็นเวลาได้รับความลำบากในการเดินทาง หรือเมื่อได้พบเห็นธรรมชาติ
ที่สวยงาม ก็จะไปฟังถึงแม่จันเสมอ อย่างไรก็ตามแม่จะเขียนให้แม่จัน แต่ก็มีเอ่ยถึงของ
ถึงหญิงอื่น คือหลานสองคนที่ชื่อม่วงและคำ ซึ่งได้มาช่วยรักษาพยาบาลเมื่อตอนป่วยอยู่ที่บ้าน
กรำ ขอความที่เอ่ยถึงก็ดูเหมือนมีความหมายเป็นนัย ๆ อย่างไรชอบกลอยู่ เช่นตอนที่เขียน
ลาไว้วา

" ครั้นจะมีหนี้มาจะลาเล่า	จะสร้อยเศร้าโศกาเพียงอาลัย
จึงพากเพียรเขียนกำเป็นสำคัญ	ให้สองขวัญเนตรนางไวทางกาย
อย่าเศร้าสร้อยคอยพิพาทนา	จึงจะมารับขวัญเป็นนัยหมาย
ไม่ทิ้งขว้างทางให้เจ้าไถอาบ	จงครองกายแหวตาอย่าอาลัย "

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ (๒๕๑๓ : ๑๐๕)

ถ้อยคำที่กล่าวลาดูเหมือนจะเป็นท่านองมีความสัมพันธ์กันเกินกว่าจะเป็นเพียงลูก
หลานเท่านั้น การที่สุนทรภู่นำมาเขียนไว้ในนิราศครั้งนี้ แสดงให้เห็นบุคลิกลักษณะว่าเป็นคน
เปิดเผย สุจริตใจควย จึงกล่าเล่าให้แม่จันรู้ควย

ลักษณะที่สังเกตได้อีกอย่างหนึ่ง คือ นิราศเมืองแกลง สุนทรภู่เขียนในขณะที่เป็นหนุ่ม จึงไม่ค่อยเขียนเป็นคติ หรือเป็นเชิงสั่งสอนมากนัก มีอยู่ว่าเล็กน้อยเท่านั้น นิราศเมืองแกลง นี้ไม่ค่อยมีการคร่ำครวญ แสดงความเศร้าโศกมากเท่าใดนัก ส่วนใหญ่เป็นบทชมธรรมชาติต่าง ๆ

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑ ลักษณะเนื้อความและวิธีการพรรณนา ในการเขียนนิราศเมืองแกลงนี้ อาจกล่าวได้ว่า สุนทรภู่มิลักษณะที่เป็นตัวของตัวอยู่มาก เนื้อความในนิราศเมืองแกลงไม่ได้เขียนคร่ำครวญความรักและความอาลัยมากนัก และไม่ไคกล่าวถึงนางหรือชมโฉมนางอย่างเลอเลิศจนเกินจริง เมื่ออ่านนิราศเมืองแกลงแล้วจะเกิดความรู้สึกว่า เหมือนอ่านจดหมายบันทึกเรื่องราวการเดินทางไปเมืองแกลงของสุนทรภู่ อ่านแล้วเกิดจินตนาการมองเห็นภาพของสิ่งต่าง ๆ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ชัดเจน เพราะสุนทรภู่ได้พรรณนาไว้อย่างละเอียดทุกตอนไม่ว่าจะเป็นเรื่องบรรยายความรู้สึกของตนเองหรือการพรรณนาธรรมชาติก็ตาม

ลีลาการเขียนของสุนทรภู่นั้น จะให้รายละเอียดต่าง ๆ ไว้มาก คือ สุนทรภู่จะบอกให้ทราบถึงสาเหตุของการเดินทาง ผู้ร่วมเดินทาง และวิธีไป ให้ผู้อ่านได้ทราบเสมอจากนิราศเมืองแกลงสุนทรภู่ได้บอกให้ผู้อ่านได้ทราบว่า เขาเดินทางไปเมืองแกลงก็เพราะมีความรอนใจ และมีความตั้งใจที่จะไปพบบิดาคับย คงจะเห็นได้จากคำกลอนที่ว่า

" ที่ตั้งใจไปหาบิดาคับย

ให้พ้นชั่วที่ชื่อว่าโภยนัก "

และ

" ที่จะไปทางไกลถึงเมืองแกลง

เจ้าจงแจ้งใจศรัทธา

ฉันทพลัดพรากจากจรเพราะรอนจิต

ไซ้จะคิดอาวธางนางหนึ่ง "

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ วิจารณ์ (๒๔๑, ๔๖)

สุนทรภู่จากนางที่รักไปครั้งนี้คงเป็นการจากโดยยังมีพันใจไว้ลา สุนทรภู่จึงได้กล่าวไว้ว่า

" ถึงทุกข์ใครในโลกที่โศกเศร้า

ไม่เหมือนเราภุมรินดิวิลา

จะพลัดพรากจากกันมิทันลา

ไซ้แต่ตาตางดอยสุนทรวอน "

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ วิจารณ์ (๒๔๑๓ : ๔๖)

ในเรื่องการพรรณานี้ สุนทรภู่ได้เขียนไว้อย่างละเอียดลออเสมอ แม้จะเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ตาม ทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกว่าได้เข้าถึงความรู้สึกจริง ๆ ของสุนทรภู่ เหมือนกับสุนทรภู่มานั่งเล่าให้ฟังจริง ๆ เพราะผู้อ่านจะเกิดความรู้สึกว่าสุนทรภู่พูดถึงสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่จริง ๆ มีใช่เป็นการเขียนตามธรรมเนียมนิยมแต่ประการใด คือพบเห็นอะไรรู้สึกอย่างไรก็เขียนบรรยายออกมาเช่นนั้นจริง ๆ เช่น

- ตอนกล่าวถึงความวุ่นวายสับสนของการเจรจาทางน้ำ เมื่อมีเรือแพต่าง ๆ มาชุมนุมกันมาก ๆ ก็เกิดความวุ่นวายสับสน สุนทรภู่บรรยายไว้ว่า

" ดูเรือแพแออัดยัดเยียด	เข้าเบียดเสียดแทรกกันสนั่นเสียง
แจวตะกุกตะกະปะการเรียด	บางท่มเถียงโศกกันวุ่นวาย
โอเรือเรคราเขาไปติดแหง	เห็นนายแสงเป็นใหญ่ก็ใจหาย
นั่งพุงตุงกานยันตา คช	เห็นวุ่นวายสับสนก็ลดงาน
น้อยกับพุ่มพุ่มตะกอดอกกระหนาบ	เสียงสวบสวบแทรกไปควยใจหาย
นายแสงรองรังไวไม่ไคการ	เขากอกรานโศกกลัวจนตัวโก้ง
ส่งสารแสงแจ้งขอไม่ทอดย	พุ่มกับน้อยแทรกกลางเสียงผางโผง
ด้วยขามกลิ้งฉิ่งฉางเสียงกรางโกรง	นาวาโคลงโคลนเลอะตลอดแคว "

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ : ๔๔)

จะเห็นว่าสุนทรภู่สามารถเลือกคำมาใช้บรรยายสภาพความวุ่นวายสับสนได้ดี เช่นพวกคำสระเสียงสั้น การใช้คำบรรยายเสียงภาชนะหล่น เช่นเสียง "ฉิ่งฉาง" "กรางโกรง" เป็นต้น ทั้งการใช้คำก็เป็นคำง่าย ๆ อ่านเข้าใจโดยไม่ต้องแปลควย

- อีกตอนหนึ่งที่สุนทรภู่สามารถใช้อธิบายคำบรรยายให้เห็นภาพความลำบากในการเดินทาง และความหิวโหยอ่อนเพลียของผู้เดินทางได้ดี เช่น

" บุกละแวกแผ่แถมแถมรกร	กับกอกสูงสูงเสมอเคี้ยว
ควายน่าฝนลงหนทางเกวียน	ขึ้นโซคเตียนตอกรอกยอกระยา
กลัวปลิงเกาะเราะลัดซัดเขมร	ลงลุยเลนพรวคพราศพลาถล่ำ
ถึงแนวนองทองกวาวเอาเทาคล่ำ	แต่ทองนำอยู่จนเที่ยงจึงพบทาง

ต่างโหยหิวหน้าสองขาแข็ง
กลืนกระต๊อกลืนกลืนกินน้ำลาย

ใจกอดหงอนบนกระหนกระหาย
เขียนจะตายเสียควยรอนอนกำลัง

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (๒๕๑๒ ๔๔, ๔๕)

การพรรณนาละเอียดเช่นนี้จะมีอยู่ตลอดในนิราศเมืองแกลง ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่าสุนทรภู่เขียนจากประสบการณ์ของคนจริง ๆ เป็นการกล่าวจากความจริงและประกอบกับเสียงกลอนที่ไพเราะถกถายการใจกว้าง ๆ ถกย จึงทำให้ผู้อ่านศรัทธา

ในคำนำพระฉันทลักษณ์ แม้ว่ารูปที่สุนทรภู่ใช้ในการเขียนนิราศนั้นจะเป็นรูปกลอนนิราศแบบโบราณไม่มีอะไรใหม่ก็ตาม แต่สุนทรภู่ได้วางระเบียบในการสัมผัสให้แน่นอน คือกำหนดให้รับสัมผัสกับคำที่สามอย่างสม่ำเสมอ (กลอนแบบโบราณบางครั้งจะสัมผัสคำที่หนึ่ง บางครั้งก็ยึดไปรับสัมผัสคำที่ห้าก็มี) และนอกจากนี้สุนทรภู่มียุติเทคนิคในการเลือกคำง่าย ๆ มาใช้ได้อย่างเหมาะสม เจริญยังมีการเล่นเสียงพยัญชนะ สระ อยู่ตลอดเวลา จำนวนคำในแต่ละวรรคก็ไม่น้อยเกินไปจนเหลือ ๖ คำ หรือยึดเป็น ๘ - ๑๐ คำ คือใช้อย่างสม่ำเสมอระหว่าง ๘ - ๘ - ๘ คำ จึงทำให้กลอนของสุนทรภู่อ่านได้จังหวะราบรื่น ไพเราะ คือทั้งเสียง คำ และความหมาย ถกยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า สุนทรภู่เป็นผู้ริเริ่มนำกลอนแบบเก่ามาปรับปรุงใหม่ให้คงความยั่งยืน

๓.๒ การใช้อย่าง การใช้คำของสุนทรภู่ในนิราศเมืองแกลง มีลักษณะที่น่าสนใจ ก็จะแยกให้เห็นดังต่อไปนี้

- สุนทรภู่จะคิดคำบางคำเสมอ เช่นคำว่า " โอ " , " สงสาร " " สังเวช " , " เวทนา " , " เอ็นดู " เป็นต้น คำเหล่านี้สุนทรภู่ชอบใช้มาก การใช้ในบางครั้งก็มีคตินัยตามความหมายตามถ้อยคำนั้นจริง ๆ แต่คงต้องการในเรื่องเสียงมากกว่า จึงจะยกมาให้เห็นเป็นตัวอย่างดังนี้

" โอเจ้าไกลนุสสุคสวาท "

" โออุรารุมรอนอนกำลัง "

" โอคุณเอนเหมือนคุณสุคาแม่ "

" โอฬลัคพรากจากนรินทร์แล้วสิ้นงาม "

" โอเรื่อเรคราเขาไปคึกแหง "

ฯลฯ

, สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงราชานุภาพ (๒๕๑๕ .๔ - ๑๐๐)

" สงสารแสงแจ้งขอไม้ทอดอย "

" สงสารแสงแจ้งขอจนชาสิ้น "

" สงสารนอยหนาจอยนั่งจักแจ้ง "

" สงสารแสงแสนสุขเมื่อหยุดพัก "

ฯลฯ

" สังเวชวาสนานิจาเอย "

" สังเวชนอนมิใคร่หลับระงับลง "

" โอคึกเห็นเอนคุณมแมงดา "

" โอเอนคุณเขาเผ่านิกนิมเซย "

ฯลฯ

(สุนทรภู่, ๒๕๑๓ ; ๘๑ - ๑๐๒)

การใช้ศัพท์ สุนทรภู่ใช้ศัพท์เข้าแบบที่ เรียกว่า อักษรวิบัติ เขียนตามเสียงพูด
แต่ผู้อ่านเข้าใจได้เพราะมีแนวเทียบอยู่ จากนิราศเมืองแกลงพบคำที่ใช้ในลักษณะเช่นนี้ เช่น

" ชาวบ้านบอกมรควากว่านั้น สะกิดกันแกล้งล้าเป็นนากลัว "

" ขอเคชะลัตยอชษฐานประจานแจ้ง ให้เรียกแสงทเวทคจนคคณ "

" เหมือนชื่อคงหลังวิหารเขียนถ่านไฟ ควน้ำใจมินมอทรชน "

" พ้อมทชบกปามหารดพ มาหมายพบพคความกับงามชา "

อย่ามิดเป็นอนเชื่อนชา^๒ทระกำ

อยู่แต่กรำ^๑ตรอมกายมาหลายเดือน

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (๒๕๑๓ : ๑๐๐, ๑๐๔)

มรรคา = มรรคา

มหารณพ = มหารณพ

คัตถะ = สันธิพิถักษ

ทระกำ = ทรมาน (ทรกำ)

(ภาษาชาวบ้าน) มินหมอ = กินหมอ

กรำ = นานกรำ

- ส่วนวนที่สุนทรภูชอบใช้มีอยู่ หลายส่วนวน ผู้อ่านมักจะพบส่วนวนเหล่านี้
ปรากฏอยู่ในนิราศเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภูทว ย แสดงว่าส่วนวนเหล่านี้ติดอยู่ในใจสุนทรภูอยู่
ตลอดเวลา เช่น

" แสนกันคารบ้านเมืองไม่เคยเห็น

ยะเยือกเย็นหยอมหญ้าพุดกษาไสว "

ถึงบางว้าวเห็นแต่กาลาตระหง่านงำ

ละอองน้ำค้างยอยเป็นฝอยฝน "

" ป่าแสมแลเห็นอยู่ริ้วริ้ว

ให้หวิวหวิววบบัณเฑียถอน "

เขาเกินคงหงษ์ศักดิ์เจียบ

เย็นยะเยียบน้ำค้างพรางพุดกษา "

ศักดิ์เจียบเยียบเย็นยะเยือกอก

น้ำค้างตกหยดเหาะลงเมาะะยอย "

ฯลฯ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (๒๕๑๓ : ๘๘, ๘๘, ๘๖)

ส่วนวนที่ซึกเส้นไต้้น สุนทรภูมักใช้ในการบรรยายความรู้สึกเกี่ยวกับธรรมชาติ
เสมอ ก็จะเป็นคำที่ให้ความหมายและความรู้สึกดี ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่า เยือก
เย็น เยียบสังคจริง ๆ

- สุนทรภูชอบใช้คำง่าย ๆ บางครั้งดูเหมือนเป็นคำพูดร่อยแถวธรรมดา แต่
ก็สามารถรับสัมผัสและไคความหมายดี เช่น

" แลทะเลเดียนลาควยทาดทราย

ทั้งสามนายจักแจ้งโจงกระเบน "

" ใครสามารถซาภิชาจะหมายจึง

ให้ตายกลิ้งลงเหมือนตอที่ตำเรือ "

“ส่งสารแสงแจ้งข้อจนชาสัน
น้ำจะพิศพิศไปสี่ข้าง

เห็นเรือหันโกรชนเอาคนหลัง
แล้วคลุมคลังเงินยานยันตาแดง ”

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (๒๕๑๓ : ๔๙, ๔๙)

๓.๓ ลักษณะสัมผัสและฉันทลักษณ์ กลอนนิราศของสุนทรภู่มีสัมผัสคำที่สาม
เสมอ การใช้คำในวรรคไม่ค่อยเกินจาก ๘ คำ และยานอยก็มี ๘ คำ จึงทำให้มีจังหวะ
และสัมผัสที่ นอกจากนี้ประกอบกับสุนทรภู่มิมีความสามารถในการเล่นเสียงสระ พยัญชนะตลอด
ทุกวรรคควย จึงทำให้กลอนมีเสียงไพเราะ ตีใจผู้อ่านเสมอ ตัวอย่างคำกลอนของสุนทรภู่

“พอยกเท้าก้าวเดินบนเนินแห่ง	ทั้งซาแซงเขาขอให้ชักขวาง
เจ้าระบบคมพญาคูระคาง	คอยของอย่างเหยียบฝุ่นในทุ่งนอง
เห็นพดุมมาไม่มาคะมามชอย	ทั้งไทรย้อยยอดโคนโกลนตะโง
เหมือนไม้ค้ำจั่วขวางข้างพระโรง	เป็นพุ่มโพรงสาขานาเสียดาย

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (๒๕๑๓ : ๔๔)

จะเห็นได้ว่านอกจากจะแต่งได้ถูกต้องตามแบบแผนของฉันทลักษณ์แล้ว ยังมี
การเล่นเสียงสระและพยัญชนะรวไปหมด ผู้อ่านจะพบลักษณะสัมผัสเช่นนี้มากแห่งในนิราศ
เมืองแกลง

๔. คุณกาคานสุนทรียศาสตร์และคุณกาคานอื่น ๆ

๔.๑ คุณกาคานสุนทรียศาสตร์

๔.๑.๑ การเล่นเสียงสระ พยัญชนะ ทำให้เกิดเสียงไพเราะ มีจังหวะ
สัมผัส ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการ เห็นภาพตามไปด้วยอย่างยิ่ง ลักษณะนี้เป็นลักษณะเด่น
ที่สุดในนิราศของสุนทรภู่ ดังจะยกมาให้เห็นเป็นตัวอย่างดังนี้

“ ลมระวีวปลิวพญาคูระยาม

คูโองลิวทิวรุกะเรียงรัน

“ ถึงปากถัดแลหาชลาตัน

เขาจะจอลงแลนแสนสำราญ

ระเนนาบพลิวพริกกระดิกัน

เป็นเขตคันขอบป่าพนาลัย ”

ดูเลื่อมลั่นเลนลากล้าละหาน

มาพบนานบางระจายยิ่งเฝ้าใจ ”

" เหนืออกปลาหมอกอกกกับกุ่มแกม
ถึงหัวป่าเห็นป่าพฤษาโกรน

" ลำพูรายพรายพรอยทิ้งหอยจับ
เสมอเม็คเพะรัตนจำรัสเรือง

" พี่เลี้ยงดูกระแสน้ำสมุทร
เป็นฟองฟุ้งรุ่งเรืองอยู่รางราง
เห็นคล้ายคล้ายปลาว่ายเจวียนฉวัด
ปลาฝูงใหญ่ไลโลกกระโคตลอย

" ทำหมเขอะเคอะคะมาปะเขา
แกไขหูหนึ่งไปตามทาง
คางโหยหิวนิวหนาสองขาแข็ง
กลืนกระเคือกเกลือกกลืนกินน้ำลาย

" สังกะเจียบเยียบเย็นเยื่ออก
พฤษาสูงขมขางส้างลอย

คงคาแจ่มเค็มจืดคังกิดเกลือ
คูเกรียนโกรนกรองกรอยเป็นผอยเปื้อ "

สว่างวับแวววามอร่ามเหลือ
คอยประเทืองทักทัศน์าชม

ละลิวสลุสลายตาเป็นฟ้าขวาง
กระเด็นพรายพรายพราวราวกับพลอย
ลุลอกซัดสาครกระเซ็นขึ้นเตนหยอย
นำก็พลอยพรายพรางกลางคงคา

แต่โดยเมากัญชาจนตาขวาง
ถึงพื้นล่างแลลาคลวนหาทราย
ในคอแห่งหอบรณกระหนกระหาย
เจียนจะตายเสียควยรอนอนกำลั้ง

น้ำคางตกหยดเหาะลงเฝ้าผอย
คุชชอยขึ้นชุ่มชุ่มใบ "

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓ : ๔ - ๕๖)

๔.๑.๒ ใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติต่าง ๆ ใดก็ได้ ในที่นี้ต้องการแสดงความขลุมนุ่มนวลก็ใช้คำตาย ให้อารมณ์ ความรู้สึก และสร้างบรรยากาศให้เกิดความรู้สึกเหมือนไคไปอยู่ในสถานการณ์นั้นจริง ๆ

" สงสารแสงแข่งซอไม่ทอดย
ถวยขามกลิ้งถึงฉางเสียงกรางโกรง

" พอฟ้าคลำคำพลบลงหรรุ

" บ้างก่งคอชันคูกูกูไป

✓ " กระโคคเฝ้าเฝ้ากระบี่กระบวยคืบ
ปลกที่ตีนตึกขาระอาแรง

พุ่มกับน้อยแหวกดวงเสียงดวงโง
นาวาโคลงโคลนเลอะคางแถม

ยุงออกจู่ชิงพลบคืบไม่ไหว "

ฝูงเขาไฟฟุ้งแผ่ที่แผ่ฟาง "

ถึบกระที่มิใคร่หลุสลุสแสง
ทั้งขาแข้งเลื้อยโถมชะโลมไป "

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงราชูปถัมภ์, ๒๕๑๓ : ๘๔, ๘๖, ๘๓, ๘๖)

- ใจคำบรรยายให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์ได้ดี

" ผลักกันทำยำเหยียบย่ำเหยียบย่ำ
คอก ย่างเทาขาวเว้า ๆ เกกเกก ออกโซเซเดินตามตะพาน "

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงราชูปถัมภ์ (๒๕๑๓ : ๘๖)

- ใจถ้อยคำบรรยายอารมณ์และความรู้สึกได้ดี

" เห็นทิวทุ่งวังเวียงให้หวั่นหวาด กับนาทเสียนกวิหคไทย
" แสกันการบ้านเมืองไม่แลเห็น ยะเยือกเย็นห่อหมกพญาพิษสาหัส
" ป่าแสมบลเห็นอยู่ริ้วริ้ว ให้หิวหิววาววับดุจไฟไหม้ "

ฯลฯ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงราชูปถัมภ์ (๒๕๑๓ : ๘๖ , ๘๘)

๔.๒ คุณความดี ๆ

จากการศึกษานิทานเมืองแครง ได้ให้ความรู้และข้อคิดแก่ผู้อ่านในด้านต่าง
ดังนี้

๔.๒.๑ สภาพสังคม บ้านเมืองยังรกร้างมาก คำปล้นของที่ปัจจุบัน
นี้ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ เฝ้าไฉนนักก็ยังมีสภาพเป็นป่า มีสัตว์น้ำ สัตว์ป่า นานาชนิด ซึ่งถ้าเป็น
ปัจจุบันก็จะไม่พบสภาพเช่นนี้ สุนทรภู่บรรยายไว้ว่า

" <u>ตะลึงแลแควลงลูกจระเข้</u>	โดยคะเนมากมายทั้งชายชวา
<u>สีกสองรอยลอยไลกันลูกปลา</u>	<u>เห็นแต่ตาจับจุมกเหมือนตุ๊กแก</u>
<u>โอคลองขวางทางแดนแสนโสหก</u>	<u>คูนบกก็แควลงถึงแสม</u>
<u>เลียบตะลึงวิ่งตามชาวเรือแห</u>	<u>หาลอบแลหลอนหลอกตะคอกคน "</u>
" <u>จนลวงลงมาถึงคลองที่คับแคบ</u>	<u>ไม่อาจแอบซิดฝั่งระวังเสือ "</u>

“ ถึงโตกรทวายห้วยพะยูนจะหยุดครอน เห็นแรคนอนอยู่ในกองไฟสงสย
 เรียกกันคควายไม่วราสัตว์ใด เห็นหนาใหญ่อย่างจระเข้ตะกุกตัว
 มันเห็นหนาตากกระปรินึง เห็นหลายสิ่งคอคางทั้งหางหัว
 รวาแรคกินหนามให้คล้ามกลัว ชยับตัววิ่งพัลวันไป ”

ฯลฯ

สมเด็จพระยาเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ (๒๕๑๓ : ๔๕ , ๔๔)

๔.๒.๒ สภาพความเชื่อของชาวยาน จากคำบรรยายของสุนทรภู่แสดง
 ให้เห็นว่า ชาวยานสมัยนั้นยังมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์มาก มักจะเชื่อว่าการลมนเจ็บไข
 ไคป่วยมักมีสาเหตุจากการกระทำของเจ้าป่า เจ้าเขา เพราะตัวผู้ป่วยไปทำผิดบางประการ
 เขา เช่นตอนสุนทรภู่ว่ายอยู่ที่บ้านกร่ำ โดยบรรยายไว้ในนิราศว่า

“ ยิ่งวังเหงาเสราจระก่าใจ จนลมไข้คิดว่ากายจะวายชนม์
 ให้เคลิ้มเคลอนปีศาจประหลาดหัววัน อินทรีย์สิ้นเคียรพองสยของชน
 ทานบิคาหาเหตุมนุช มาหลายคนเขาวาทองอาร์กษ
 หลงละเมอเพ้อพุดกับผีสาว ที่เคียงข้างคนผู้ไม่รู้จัก
 แดหมอเขาเป่ามดขงคณัก ทั้งเขนวกหลายวันคอยบรรเทา
 ให้คนทรงลงผีเมื่อผีเจ็บ เพราะว่าเก็บคอกไม้ที่ทายเขา
 ไม่อบงอขอสุทาคูเบา ทานไปเจ้าคุมแค้นจึงแทนทด
 ครันตานมขอโทษก็โปรดให้ ที่จริงใจพิถีร่อยวาลุค
 แควชาวยานทานถือนางทวมด จึงสูดคณิงไว้ในอุรา ”

สมเด็จพระยาเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ (๒๕๑๓ : ๑๐๗)

แม้สุนทรภู่จะบอกว่าไม่เชื่อเรื่องทางไสยศาสตร์ก็ตาม เมื่อถึงคราวต้องการที่
 พึ่งหรืออับจน สุนทรภู่อยังแสดงความเชื่อต่อขนานศาลกลาวเหวตา อาร์กษทั้งหลาย ทั้งนี้
 เพราะสุนทรภู่อิทธิพลเกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อเก่า ๆ อยู่ ความเชื่อแบบเก่าอาจซึมเข้าสู
 จิตใจสุนทรภู่โดยไม่รู้ตัว แม้สุนทรภู่จะแสดงว่าเป็นคนมีความคิดใหม่กว่าคนสมัยเดียวกัน แต่

ความคิดแบบเก่าก็ยังงมอยู่ในตัวสุนทรภู่เช่นเดียวกัน

๔.๒.๓ ทำให้ผู้อ่านใครถึงสภาพความเชื่ออื่นอย่างอื่น ในเรื่องการปลุก
บ้านเรือนว่า หากไม่ใส่ปืนลมจะทำให้ใครรับเคราะห์ เช่นตอนเดินทางไปถึงชลบุรี เห็นชาว
บ้านแถบนั้นทำมาหากินด้วยการจับปลา หาทอย สุนทรภู่อะสดงความเห็นไว้ว่า

" อันทวเขาชาวประมงไม่ไหย่หยิบ	ลวนตีนถีบปากกักชักเขมร
จะไคกินข้าวเขากักราวเพล	คุจิกเจนโลกโยนในโคลนตม
จึงมั่งคั่งทั้งบ้านในการบาป	แต่ทองสาปเคหาให้สาสม
<u>จะปลุกเรือนก็มีไคใส่ปืนลม</u>	<u>ใครขึ้นท่าก็ระทมด้วยเพลิงลาม</u>
โอ้เรือนเหมือนอกเราไรคุ	ผู้ใดจึงไม่ออกเยี่ยมสนาม
<u>หรือทองสาปบาปหลังยังติดตาม</u>	ผู้หญิงงามจึงไม่มีปราณีเออย "

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ : ๕๐)

ข้อความที่ยกมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่ามีความเชื่อในเรื่องกรรมตามหลัก
พุทธศาสนาด้วย คือเชื่อว่าตนต้องได้รับความทุกข์ในชาตินี้ก็เนื่องมาจากผลกรรมที่เคยทำมา
ในอดีตกาล ข้อความตอนอื่น ๆ ที่แสดงถึงความเชื่อเช่นนี้ยังมีอยู่เช่น

" <u>ชะรอยกรรมทำสัตว์ให้ลัดหลราย</u>	<u>จึงแยกย้ายบิตราชญาติกา</u>
<u>มาขบพ้อท้อใจควยไกลแบ</u>	<u>ให้ตั้งแต่เกราสร้อยละหอยหา</u>
<u>อันชนนีอยู่กรือยรยา</u>	<u>บิดามาอาจว่างอยู่กลางไพร "</u>

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ : ๑๐๓)

๔.๒.๔ ให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมในการแต่งกายของคนสมัยนั้นว่า ชายจะ
นุ่งโจงกระเบน หญิงถาเป็นสาวขาววังก็หมยผ้าใบ เพราะสุนทรภู่อีกกล่าวถึงว่าไคยหมยแพร
คำของแม่จันไว้ติดตัวเป็นที่ระลึก ส่วนชาวบ้านก็จะแต่งตัวอย่างทะมัดทะแมง หมตะแบงมาน

" แลทะเลเลียนลวาลวนหาทราย	<u>ทั้งสามนายจัดแจงโจงกระเบน</u>
" เห็นสาวสาวชาวไร่เขาไคที่	บ้างพาที่อ้อเออเสียงเหนอหนอ
แลชีไคไลใส่ตาบ เป็นคราบคอ	ผาหมยหมยมากแห่งตาแบงมาน "

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ : ๔๔, ๑๐๑)

๔.๒.๕ ให้ความรู้ในเรื่องอื่น ๆ เช่น

- ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่และอาชีพของพวกส่วย

สุนทรภู่บรรยายเอาไว้ว่า

" ถึงบ้านแก่งลัดบ้านไปบ้านกลาง	เห็นฝูงนางสาวเลื่อนนั้นเหลือใจ
แต่ปากพลอมือสอคชยกรบิก	จนมือหงิกงอแงไม่แบได้
เป็นส่วยบ้านสวนสงเขากรุงไกร	เก็กผู้ใหญ่ทำเป็นไม่วุ่นคน
พอพลมคำสำนักที่เรือนเหอน	ดูเหยาเรือนชาวแขวงทุกแห่งหน
มุงควยไม้หวายโสมแสนลิลล	ไม่มีคนแลวกมวนหลังควาง
ครั้นคนมาเอาหลังคาชั้นลุมคลี	ดูก็รีวรัคไม้ขัดขวาง
เวลาคำล่าเหลือควยเลื้อกวาง	บีบมาขวางเรือนเหยาที่เรือนอน "

สมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ (๒๕๑๓ : ๑๐๒)

- ให้ความรู้เกี่ยวกับศัพท์ และสำนวนที่สุนทรภู่ชอบใช้ ซึ่งบางคำปัจจุบันก็เลิกใช้แล้ว บางคำก็ยังมีใช้อยู่บ้าง เช่น

" พอว่าคล้าคำพลมจงหุบรู "	ยุ้งออกฉู่ซึ่งพลมคมไม่ไหว "
" กัดคึดแตกแฉกรอนทุกรุ่น "	ไม่มีตนพฤษภาจะอาศัย "
" จะเหี้ยวคูนคูนทำยาตา "	ไม่เห็นหน้านี้กระหัดสลคใจ "
" มันแสนเปรี้ยวเปรี้ยวหน้าเราหากัน "	ออกเข็ดพันเป็นจะตายควบรายซึม "

สมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ (๒๕๑๓ : ๔๖, ๔๗, ๔๘, ๔๙)

กัดคึดแตก	เวลาแตกกาวังรอนพคี่	ยาตา	เป็นอาหารตา
ซึ่งพลม	เวลาไกลคำ	ราย	เรื่อง

- ให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของสำนวน "ปากกัดตีนถีบ" ว่ามาจาก
การทํานาหากินของที่อยู่ตามชายทะเล ดังข้อความที่ว่า

" อันนารีที่ยังสาวพวกชาวบ้าน ถีบกระดานถือตระกร้าเหี่ยวหาหอย
 กุแควลคลอกลงแล่นแฉลบลอย เอาชาหอยทำเป็นทางไปกลางเลน
 อันพวกเขาชาวประมงไม่ไยยังหยิบ ลวนตืนถีบปากกักจักเขมร
 จะไต่กินข้าวเขากักราวเพล ดูจักเงินโลกโยนในโคลนคม "

" คำโบราณท่านผูกถูกทุกสิ่ง เขาว่าลิงจองหองมันพองชน
 ทำหลุกลึกเหลือกลานพาลลูกกลน เขาตาคณตึงว่าลิงโลนลำพอง "

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ : ๘๕, ๘๖)

- ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของสัตว์บางชนิด เช่นแมงกาค้าวผู้จะต้อง
 อาศัยแมงกาค้าวเมียหากิน ถ้าจับแยกออกมันจะตาย สุนทรภู่เล่าไว้ว่า

" โอ้คิดเห็นเอ็นดูหมแมงคา ตัวเมียพาตัวลอยเหี่ยวเล็มโคล
 เขาจับตัวผู้ทิ้งไวกลางน้ำ ระลอกซ้าสาครชักให้คัดขย
 พอเมียตายฝ่ายผู้ก็บรรลัย โอ้เหมือนใจที่พี่รักภักดี "

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ : ๘๓, ๘๔)

๔.๒.๖ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิกลักษณะของกวี

นิราศเมืองแกลงนี้สุนทรภู่ได้กล่าวถึงชีวิตของตนแทรกไว้หลายตอน
 เมื่ออ่านโดยตลอดก็ทำให้เราไต่ทราบประวัติว่าเป็นคนที่มีชีวิตคร่อมไม่ราบรื่น เนื่องจากบิดา
 มารดาต้องเลิกร่างกันไป เมื่อมีความรักก็คงมีอุปสรรค และขอความในนิราศก็บ่งชี้ว่า
 สุนทรภู่ได้รับความทุกข์เนื่องจากความรักด้วย ดังที่กล่าวไว้ว่า

" เหมือนไร้อยู่ข้างกำแพงวัง เกี้ยวมึงก็จะเขียนเอาเจียนตาย "

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ : ๘๕)

และเนื่องจากความรักมีอุปสรรค จึงทำให้สุนทรภู่ต้องหลบหนีไปหาบิดา
 ้วยความกลัวภัย และมีไต่ทันรำลือนางไป ดังที่กล่าวถึงนางไว้ในตอนท้ายของนิราศว่า

" พี่จากไปได้แต่รักมาฝากน้อง มากกว่าของอื่น ๆ สักหมื่นแสน
พอเป็นคำนำหมั้นที่สมแทน อย่าเคืองแค้นเลยที่ฉันไม่ทันลา
ควยเกิดความลามถึงเพราะหึงหวง คนทั้งปวงเขาคิดริษยา
จึงหลีกตัวกลัวบุญคุณบิดา ไปแรมป่าปี่มีชีวันจะบรรลย์ "

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (๒๕๑๓ : ๑๐๔)

และจากคำอธิบายของสุนทรภู่ก็กล่าวว่

" ถึงชาตินี้มีไฉสมอารมณ์คิด ควยของค้อสราภักจะหักหาญ
ขอให้องครองสัตย์ซึ่งปฏิญาณ ได้พบพานกายหน้าเหมือนอารมณ์ "

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (๒๕๑๓ : ๑๐๕)

ข้อความเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันว่าความรักของสุนทรภู่มิอุปสรรค ผู้ที่มาเป็น
 คู่แหม่งของสุนทรภู่นั้นคือใครเราในอาภรรยาใดแน่ชัด กุหลาบมัลลิกะมาส (๒๕๑๓ คำบรรยาย
 วิชาวรรณกรรมสุนทรภู่ว่า) ได้กล่าวสันนิษฐานไว้ว่าอาจจะเป็น เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราภรณี (เกก)
 ซึ่งเป็นพระโอรสในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสักราช พระน้องนางเธอในพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็เป็นได้ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราภรณีเป็นพระอนุชาของเจ้าฟ้าบุญรอด
 (คือสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๒) อาจเป็นคู่แข่งคนสำคัญในด้านความ
 รักกับสุนทรภู่ว่า เพราะอยู่ในวัยที่ใกล้เคียงกัน คือแก่กว่าสุนทรภู่ว่า ๑๓ ปี

นอกจากนี้เรายังได้ทราบว่าสุนทรภู่ว่าเดินทางไปเมืองแกลงครั้งนี้มีลูกศิษย์ไป
 ไปด้วย ๒ คน คือพุ่มกับน้อย นี่ก็แสดงว่าในขณะที่สุนทรภู่ว่าจะมีอายุเพียง ๒๑ ปี แต่คงมีความ
 สามารถทางกลอนเก่งพอที่จะมีผู้ฝากตัวเป็นลูกศิษย์แล้ว

บุคคลิกภาพของสุนทรภู่ว่าซึ่งเกกได้มีดังนี้

๑. สุนทรภู่ว่าเป็นคนที่มีคางยาว กินอยู่ยาก อาหารชาวบ้านไม่ชอบ รับประทาน
 ไม่ได้ เวียงเหล่านี้สุนทรภู่ว่ากล่าวไว้หลายตอน เช่น

" เขาหุงหาอาหารไ้ตามจน โอ้ยามยลโภชนาน้ำตาล
จะกลืนข้าวคราวโง่ในทรวงเสียว เหมือนขึ้นเคี้ยวกรวดเกลบให้แสบคอ
ทองเจ็อน้ำกล่ำกล่ำเพอกลั่วคอ กินแต่พอกับลมด้วยตรมใจ "

" ทยุคประทับคัมภีร์ดวงสุริย์แสง
จะเคี้ยวข้าวตะละคำเอนำเงอ
ยังโรยแรงรอนรอนนั้นล้นเหลือ
พอกแล้วเกลือกกล้ากลืนคอยขึ้นใจ "

" หังแย้มอ่องอ่องเนอคางคิ้ว
คองออกสั่นกินแตะขาวกับเตาแดง
เขาทำครัวครั้นไปปะชยะแขยง
จนเรียววีแรงโรยไปมิไครมี
อยุ่รินกินสำราญทั้งหวานเปรี้ยว
คั้งแต่เหี่ยวยากไรมาไฟพรศรี
แต่น้ำตาลมิไคพานในนาถิ
นั้ดพิ้วาโยกั้หยอนลง "

" โอ้ยามยากจากเมืองแล้วลืมนุ่ง
จะกรวดหน้าคว่ำชันจนวันตาย
มากร่ายงเวทนาประกาศหาย
แม่เจ้านายไม่ไช้แล้วไม่มา "

สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๕๑๖: ๘๕, ๘๖, ๘๘, ๑๐๔, ๘๖)

๒. สุนทรภู่ชอบคนรูปร่าง อ่อนหวาน ไม่ชอบคนขี้ขี้ เมื่อพบสาวชาวบ้านซึ่ง
ไม่สวยก็แสดงความไม่พอใจ ใครพูดไม่ไพเราะก็ไม่ชอบ ดังคำกลอนที่ว่า

" นางชานาถิไม่น่าจะขึ้นใจ
อันนางในนคราถึงหาสี
ครามชั้ไคลคร่ำคร่าคังหาคราม
ดึกวานางนี้สักสองสาม "

" ครูบามางบรรดาแมควาเคียง
เห็นเกลี้ยงเกลี้ยงกลองแก้วเป็นอย่างกลาง

ก็งามตามประสาพนาเวศ
ไม่นวลเนตรเหมือนหนึ่งในไฉวรรย์ "

" เห็นสาวสาวชาวไร่เขาไถที่
แลชั้ไคลไสตาบเป็นคราบคอ
พิสูเมินเคินตรงเขาคงสูง
บางพาที่อ้อเออเสียงเหอนหนอ
ยามหมหอมมากแห่งคาแบ่งมาน
เสียงนกยูงเบญจวรรณขึ้นชันชาน "

" กห่มสาวชาวบ้านว่าคาญจิต
ลวนวงศ์วารวานเครือเป็นเชือกของ
ไม่นาคึกเข้าในกลอนอักษรสนอง
ไม่เหมือนน้องนี้กานำตากระเด็น "

" ถามราคาพร้าขวานจะวาให้
ที่กะชาคว่านานนาเม
ลวนอ้ออ้อเอ็งกุกะหนะหนึ
เป็นวาชีครานพิ้งแต่ขังตาย "

ไม่ชอบคบชู้หึง คังคำกลอนที่ว่า

" อย่ารู้จักปลุกปลิกทั้งหยิกชวน แชนแต่ลวนรอยเล็บเจ็บหนักหนา
ไหแยมยืมพริ้มพรมนอมวิญญาน แล้วก็อย่าชู้หึงตะบึงตะบอน "

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร (๒๕๑๓ : ๒๕๑๔, ๒๕๑๕, ๒๕๑๖)

จากข้อความข้างต้นแสดงว่าสุนทรภู่เป็นคนส่าอาง ที่ปรับตัวเข้ากับชาวบ้านไคยาก โดยสุนทรภู่อาจถือตัวว่าตนเป็นผู้ดี ชาววังก็ได้ นอกจากนี้มีคำกลอนบางตอนแสดงให้เห็นว่า สุนทรภู่มักแสดงการถูกเหยียดหยามขุนนางบ้านนอก เช่น

" แล้วไปชมกรรมกรบ้านคอนเค็ง ลวนเลียงเป็ดหมูเนื้อคุดเหลือเชียว
ยกบัตรคักช้อนทุกเช้าเย็น เมียที่เป็นทาสผูกคอตึงบึงปลา "

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร (๒๕๑๓ : ๒๕๑๔)

๓. เป็นคนซื่อสัตย์ ไม่ชอบคนซาด้าง - คนหลอกหลวง เช่นตอนที่นายแสงหลบหนีหน้าไป เมื่อไปถึงบ้านนายแสงที่เมืองแกลง ไม่ยอมนำทางให้ต่อไปให้ถึงที่อยู่ของบิดา สุนทรภู่ สุนทรภู่แสดงความโกรธแค้นมากที่นายแสงผิดสัญญา ดังที่เขียนไว้ในนิราศว่า

" นายแสงหนีลี้หลบไม่พบเห็น โอแสนเช็ดคือน้ำน้ำตาไหล
น้อยหรือเพื่อนเหมือนจะร่วมชีวลัย มาสูญเสียจากเมื่อยากเย็น
จึงกรวดน้ำร่ำว่าทออาวส อันชายชาตินี้หนอไม่ขอเห็น
มาลวงกันปลิ้นปล้อนหลอกทั้งเป็น จะดีเชนชั่วช้าให้สาใจ
เคระสัตย์อธิฐานประจางแจ้ง ให้เรียกแสงเทวทัตจนคัตถ์
เหมือนซื้อคั้งหลังพิหารเขียนฉานไฟ ควยน้ำใจเหมือนมินหมอทรชน "

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร (๒๕๑๓ : ๒๕๑๔)

จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่แสดงความโกรธแค้นมากที่ถูกหลอกหลวง ส่วนเรื่องสุภกัญชาของนายแสง สุนทรภู่ไม่ได้อธิบายความรังเกียจแต่อย่างใด เนื่องจากสุนทรภู่เป็นคนซื่อสัตย์ และเป็นคนมีวิญญาน เมื่อรู้สึกโกรธ เกลียดอย่างใดก็มักจะแสดงออกมาอย่างเปิดเผย แต่

แต่สุนทรภู่ก็ไม่เคยคิดจะทำร้ายใคร เป็นการตอบแทน แม้คนนั้นจะเป็นผู้ทำให้ตนเดือดร้อน
เช่นตอนที่กล่าวถึงคนที่หมายจะชิงแม่จันทรา

“ ใครสามารถชาติชายจะหมายชิง ให้ค้ายกลิ้งลงเหมือนคอตีคำเรือ ”

สมเด็จพระยาตากษัตริย์ (๒๔๑๓ : ๓๑๓)

นิราศเมืองแกลงซึ่งเป็นนิราศเรื่องแรกของสุนทรภู่นี้ ก็จะได้เห็นได้ว่าสุนทรภู่อิงแทรก
ประวัติชีวิต และบุคลิกภาพของตนลงไปมากกว่าคนอื่น ๆ นิราศเรื่องนี้ส่วนใหญ่จะ
เป็นบทชมธรรมชาติเป็นสำคัญ ส่วนบทรำลึกถึงความรักยังมีไม่มากนัก ลักษณะของเรื่อง
ก็บอกให้ทราบว่าเป็นคนโสดเขียน ภาษาที่ใช้ก็สุภาพ แสดงความจริงใจ มีความไพเราะค่าน
เสียง และความหมาย ถ้อยคำที่จะเขียนเป็นเชิงสั่งสอน เป็นคติหรือข้อคิดยังมีไม่มากนัก ซึ่ง
จะต่างกับนิราศเรื่องหลัง ๆ เมื่อมีความเจนจัดและฉาดโลกมากขึ้น สุนทรภู่อิงแทรกคติและ
ข้อคิดต่าง ๆ ไว้มาก แต่หากพิจารณาในแง่สำนวนกลอนแล้วจะพบว่าสุนทรภู่อิงกลอนได้ดี
มาตั้งแต่หนุ่มแล้ว สลีลาการเขียนแบบที่พบในนิราศเมืองแกลง ก็จะพบในนิราศที่เขียนในระยะ
หลังด้วยเช่นกัน

นิราศพระบาท

นิราศพระบาทเป็นนิราศเรื่องที่สองของสุนทรภู่ แต่งเมื่อปลายปีพ.ศ. ๒๓๕๐ แต่งในคราวตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ไปนมัสการพระพุทธบาทในจังหวัดสระบุรี ในตอนนี้ สุนทรภู่ได้แม่จันเป็นภรรยาแล้ว ตอนจากไปพระบาทนี้คงมีเรื่องโกรธเคืองกับแม่จันอยู่ ซึ่ง สุนทรภู่ได้กล่าวหาความถึงไว้มาก่อนในนิราศเรื่องนี้

ระยะเวลาที่เดินทางออกเดินทางเมื่อเวลาจวนจะย่ำรุ่ง วันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือนสาม ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๕๐ พักอยู่ที่พระบาทสี่วัน พระองค์เจ้าปฐมวงศ์จึงเสด็จกลับในวันแรม ๓ ค่ำ ซากลับไม่ได้เสด็จประทับแรมที่ใด ขบวนเรือเสด็จลงลงมาถึงวัดระฆัง ในวันแรม ๕ ค่ำ เดือนสาม ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๕๐

๑. รูป

นิราศพระบาทแต่งเป็นกลอนสุภาพรวม ๔๖๒ คำกลอน ขึ้นต้นด้วยวรรครับและจบลงด้วยคำว่า เอ๋ย ตามแบบแผนการเขียนนิราศ

เนื้อเรื่องและวิธีการพรรณนา ขึ้นต้นไม่มีบทไหว้ครู เริ่มเรื่องนิราศที่คร่ำครวญ แสดงความอาลัยแม่จัน กล่าวถึงสาเหตุที่ต้องจากไป เวลาที่ออกเดินทางและจุดหมายปลายทางที่จะไป หลังจากนั้นก็เป็นกรกล่าวชมนกชมไม้ ชมสัตว์ ชมธรรมชาติต่าง ๆ ตามเส้นทางที่ผ่านไปและกล่าวรำพันมาถึงแม่จันด้วย ตอนท้ายเรื่องบอกขอแบ่งส่วนบุญให้ภรรยาทุกคน และผู้ที่ไม่ได้ไปด้วย

เส้นทางที่กล่าวถึงในนิราศเป็นไปโดยลำดับดังนี้

ออกจากท่า - คลองขวาง - สามเสน - บางพลัด - บางซื่อ - บางซอน - บ้านวัดโบสถ์ - ตลาดแก้ว - ตลาดขวัญ - ปากเกร็ด - บางขวาง - บางพูด - บางพัง - วัดเทียนด้าย - บางหลวง - บ้านกระแสง - สามโลก - วังคำหนัก - พุชขวาง - บ้านกระบือ - เกาะราชคราม - บางไทร (เป็นคาน) - เกาะเกิด - บางปะอิน (บางอ้ออิน) - เกาะพระ - เกาะเรียน - ท่าเสือขาม - คลองตะเคียน - วัดธารมาใหม่ - คลองสระปทุม - อยุธยา - วัดแมนางปลื้ม (หยุดพักแรม) - คลองห้วยรอ - ท่าศาลาเกวียน -

บ่อโพง - ปากจั่น - บางระกำ - แมลา - อรัญญิก - ตะเคียนถ้วน - วังตะไล -
 บานขวาง (หยุดพักแรม) - ศาลาหาเรือ (ขึ้นบกแล้วจึงเดินทางต่อไป) - บางโหมก -
 บ่อโศก - หนองคันที - ศาลาเจ้าสามพระ - เขาคก - สระยอ - พระพุทธรูปที่
 พระพุทธรูป ระหว่างที่พักอยู่ที่โคนมัสการรอยพระพุทธรูป และเที่ยวเล่นชมบริเวณวัดและ
 ถ้ำต่าง ๆ พักอยู่สี่วันจึงเดินทางกลับกรุงเทพฯ

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

นิราศพระบาทนี้สุนทรภู่เขียนให้แม่จันโดยเฉพาะไม่มีกล่าวถึงหญิงอื่นเลย เนื้อความ
 เป็นลักษณะคร่ำครวญแสดงความในใจ ความรู้สึกมากทั้งนี้คงเป็นเพราะการจากไปครั้งนี้ทั้ง
 ที่รัก และมีเรื่องโกรธเคืองกันอยู่ เมื่อต้องรีบไปเพราะเรื่องราชการ สุนทรภู่จึงหวนประหวัด
 ถึงความหลังของตนบ่อย ๆ ในเรื่องนี้มีเรื่องเกี่ยวกับความรักเข้ามาปนมาก พูดถึงแม่จันบ่อย
 กว่าในนิราศเมืองแกลง

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑ ลักษณะเนื้อความ เป็นเรื่องการ คร่ำครวญเกี่ยวกับความรักมากกว่าใน
 นิราศเมืองแกลง แสดงให้เห็นว่ามีความทุกข์ใจที่ต้องจากนาง มาทั้ง ๆ ที่มีเรื่องโกรธเคืองกันอยู่
 ผู้อ่านจะรู้สึกได้ว่าสุนทรภู่เขียนอย่างจริงใจ มีใจคร่ำครวญถึงนางไปตามแบบธรรมเนียมนิยม
 แต่ประการใดเลย จึงเรียกได้ว่าสุนทรภู่เขียนนิราศอย่างมีที่หมายในการเขียนจริง ๆ ความ
 รู้สึกที่แสดงออกก็เป็นความในใจจริง ๆ ของสุนทรภู่ และเป็นความรู้สึกอารมณ์ที่เป็นไปไ้จริง ๆ

ในคำนำวิธีการพรรณานิราศพระบาทนี้สุนทรภู่เขียนเป็นแบบจิตวิสัย (Subjective)
 เป็นอันมาก แต่การเขียนแบบวัตถุวิสัย (Objective) ก็มีอยู่หลายตอน การ
 พรรณนาอย่างละเอียดละออแม้จะเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ตาม

การพรรณนาแบบจิตวิสัย (Subjective) เช่นตอนเดินทางไปถึงวัดธารมาใหม่
 สุนทรภู่รำพึงว่า

“ สังกวัดธารมาที่อาถัย ถึงสร้างใหม่ซ้อย่างธารมาหมอง
 เหมือนทุกซ่ฟ่ถึงจะมีจินคาครอง มงกุฎของสร้อยสะอึ่งมาใส่กาย ”

ตอนเดินทางไปเห็นซากปรักหักพังของกรุงศรีอยุธยา สุนทรภู่ก็รำพึงเกี่ยวโยงถึง

แม่จัน

" ฟ้าใจค่ายนอกออกหนักแน่น ถึงเขตแคว้นชุมขนนครหลวง
ไม่เห็นจริงใจนางในกลางทรวง ชายทะเลวงเขามาวางจะอย่างไร "

ฯลฯ

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ : ๑๒๐, ๑๒๑)

- ที่เขียนเป็นวัฏวิสัย พรรณนาให้สอดคล้องกันจนเฉย ๆ ก็มี เช่น

" ทูตละลือทิวเมฆเป็นหมอกมน สะพรั่งตนาตาลโตนทอนาถกรัน
เจ้าของตาลรักหวานขึ้นปิ่นตน ระวางตนาตนาที่มีระมีคัมภีร์
เหมือนนกบนคำหวานรำคาญกรัน ถาพลึงพลึงเจ็ชอกเหมือนตกลาด
เห็นเทพีพินหนามลงรอน้ำ เปรียบเหมือนคำคนพูดไม้ออนหวาน
เห็นถึงกึกก้องคิพราเชาราราน ถึงหนามกรานก็ไม่เห็นเหมือนเจ็ชทรวง "

ฯ .

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ : ๑๑๖-๑๑๗)

- วิธีการเขียนบรรยาย สุนทรภู่เขียนบรรยายสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วน

เช่น ตอนพรรณนากวามงดงามของมณฑปพระพุทธบาท สุนทรภู่บรรยายไว้ว่า

" พันฉันทหลังบัวที่ฐานมัทม์ เห็นครุฑอัคคีขึ้นเหยียบมุกขกัษยา
ใบระกานามันบนขัณฑ์มูข สุวรรณสุกเลื่อมแก้วประภัสสร
คูดอกเปี่ยมเหยียมนอกคูดุคนธร กระจิงซอนแซมใบระกามัง
นาคสะคุ้งรุ้งรังกระคิงหอย ใบโพธิ์รอยระเรงอยู่เหง่หงั่ง
เสียงประสานกังสดาลกระคิงคัง วิเวกวังเวงในหัวใจครัน "

ฯลฯ

(สุนทรภู่, ๒๕๑๓ ๑๓๒ - ๑๓๓)

- การพรรณานิราศพระบาท มีลักษณะที่เขียนตามแบบธรรมเนียมนิยม ก็คือ การเปรียบเทียบความรักของกวี (สุนทรภู่) ที่มีต่อนาง (แม่จัน) ว่ามากยิ่งกว่าความรักของ ตัวเอกในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ดังคำกลอนที่ว่า

" ครั่งอิเหนาสूरีย่วงศันทรกริช	พระทรงฤทธิ์แรมร้างจินตะหรา
พระสุชนรางหางมโนราห์	พระรามรางแรมสีกาพระทัยทรอม
องค์พระเพชรรปราชีท้าวศรีเนตร	เสียดพระเวทผูกทวารกรุงพาลณอม
สุจิตราลาตายไม่วายทรอม	ฉวนเจิมจอมจรดทั้งสี่องค์
แสนสุขุมรมรอนควยรางรัก	ยังไม่หนักเหมือนฟ้าโศกสุทประสงค์ "

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (๒๕๑๓ : ๑๕๑๖)

- ในคำฉันท์ลักษณะ สุนทรภู่เขียนกลอนถูกต้องตามแบบแผนของฉันทลักษณ์ของ กลอนได้อย่างดียิ่ง ลักษณะสัมผัสในนิราศพระบาทนี้ สุนทรภู่ก็ยังเขียนกลอนวรรครับโดยรับใน คำที่สามเสมอ เช่นเดียวกับในนิราศเมืองแกลง

๓.๒ การไขถ้อยคำ จากนิราศพระบาทมีข้อสังเกตดังนี้

- สุนทรภู่ไม่ค่อยจะมีกระวังการไขถ้อยคำในตรงความหมายที่แท้จริงนัก เช่น " รโห " สุนทรภู่ก็ใช้ในความหมายที่ตรงข้ามกับคำว่า มิคจิต ดังจะเห็นได้จากคำกลอนต่อไปนี้

" แสนรโหโอร่าบาสบาย ทั้งหญิงชายกลาคุ่มประชุมกัน "

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (๒๕๑๓ : ๑๕๑๖, ๑๕๑๗)

- ในเรื่องศัพท์สุนทรภู่ก็ใช้ศัพท์ผิด ๆ แต่ผู้อ่านก็สามารถเข้าใจความหมายได้ ศัพท์ที่สุนทรภู่ใช้ผิดกันเช่น ชารมา, คณนา, สกุนิน

" สังเวชวัชชารมาที่อาศัย ถึงสร้างใหม่ซอกก็ยังชารมาหมอง "

" เหมือนทุกวันแล้วไม่คณนาตาย ให้ใจหายหวนหวนถึงจันทร์ดวง "

" พี่คลื่นไล่ไสซางให้ยาว มาตาม รวามรคาพนาวัน "

- " โอน้ำใจในอุรา^๑ท^๒ระกรรม
 " หนาวหรือจะสั่ง^๑ควน^๒นะน^๓
 มี^๑ทัน^๒สั่ง^๓สุ^๔ก^๕ณ^๖ก็^๗บิน^๘ไป
 " พี่แะ^๑เขา^๒เขา^๓ตก^๔ค^๕อย^๖นำ^๗เส^๘ค^๙จ
 " ทั^๑ง^๒ต^๓อง^๔นำ^๕อ^๖ม^๗ด^๘ก^๙เมื่อ^{๑๐}ค^{๑๑}ึก^{๑๒}เจ^{๑๓}ีย^{๑๔}บ
 " มี^๑ร^๒ม^๓โพ^๔ธิ^๕ร^๖ก^๗ข^๘ง^๙เป็น^{๑๐}ร^{๑๑}ัง^{๑๒}ร^{๑๓}ื่น
 " มี^๑ท^๒ณ^๓ม^๔พ^๕ด^๖ก^๗ม^๘ท^๙า^{๑๐}น^{๑๑}ใน^{๑๒}ล^{๑๓}า^{๑๔}น^{๑๕}ว^{๑๖}ค
 " มี^๑ชะ^๒ว^๓า^๔ก^๕ุ^๖หา^๗สี^๘ลา^๙ห^{๑๐}บ
 " แ^๑ส^๒น^๓ส^๔น^๕ก^๖สุ^๗ข^๘ล^๙้า^{๑๐}ส^{๑๑}ำ^{๑๒}ม^{๑๓}ค^{๑๔}ึง^{๑๕}ส^{๑๖}
- เหมือนน้ำอยู่ในหนองเป็นฟองคราม "
 ให้^๑แ^๒ม^๓เ^๔ก^๕ของ^๖ที่^๗ร^๘ู^๙า^{๑๐}โ^{๑๑}ย^{๑๒}ให้
 ลง^๑จับ^๒ใ^๓กล^๔บ^๕ก^๖ท^๗ระ^๘ก^๙ร^{๑๐}ม^{๑๑}ร^{๑๒}ิม^{๑๓}ว^{๑๔}ม^{๑๕}ว^{๑๖}น "
 ดู^๑เท^๒เว^๓ศ^๔อา^๕ร^๖ัก^๗ษ^๘ัน^๙ร^{๑๐}ัง^{๑๑}ส^{๑๒}ร^{๑๓}ร^{๑๔}ค^{๑๕} "
 แ^๑ส^๒น^๓ย^๔ะ^๕เ^๖ีย^๗บ^๘เ^๙ื่อ^{๑๐}เ^{๑๑}็น^{๑๒}เ^{๑๓}็น^{๑๔}ห^{๑๕}ัน^{๑๖}ท^{๑๗}น^{๑๘}า^{๑๙}ว^{๑๐๐} "
 ทุ^๑ก^๒ล^๓ซ^๔ึ^๕น^๖ข^๗อ^๘บ^๙ัง^{๑๐}พ^{๑๑}ระ^{๑๒}สุ^{๑๓}ร^{๑๔}ีย^{๑๕}น^{๑๖}า^{๑๗}ย^{๑๘} "
 ล^๑ู^๒ก^๓ห^๔มา^๕ก^๖ย^๗ค^๘เ^๙น^{๑๐}จ^{๑๑}ึง^{๑๒}อ^{๑๓}ุ^{๑๔}ท^{๑๕}ิ^{๑๖}ศ^{๑๗}ด^{๑๘}ว^{๑๙}า^{๑๐๐}ย^{๑๐๐} "
 ใน^๑ถ^๒ำ^๓มี^๔พ^๕ุ^๖ท^๗ร^๘ฐ^๙น^{๑๐}ร^{๑๑}ัง^{๑๒}ส^{๑๓}ร^{๑๔}ร^{๑๕}ค^{๑๖} "
 พ^๑ระ^๒ผู้^๓ถึง^๔น^๕ด^๖พ^๗า^๘น^๙ค^{๑๐}ว^{๑๑}ย^{๑๒}การ^{๑๓}เพ^{๑๔}ีย^{๑๕}ร^{๑๖} "

ฯลฯ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (๒๔๑๓ : ๑๒๐ - ๑๔๑)

- นอกจากนั้นสุพรรณยังชอบใช้คำบางคำติดอยู่เสมอ เช่น ใช้คำว่า " แขนบ " หมายความว่า ภรรยา, อิกยม หมายถึงผู้เป็นใหญ่, และมักชอบใช้คำว่า " โอ " คำว่า " เวทนา " คำว่า " มุสิก " รายชั่ง, มิตรจิตรมิตรใจ ฯลฯ

ตัวอย่างสำนวนที่สุพรรณชอบใช้ เช่น

- " ค^๑ว^๒ย^๓เ^๔ีย^๕บ^๖ร^๗อง^๘ม^๙ล^{๑๐}ิ^{๑๑}กา^{๑๒}เป็น^{๑๓}ช^{๑๔}ำ^{๑๕}บ^{๑๖}า^{๑๗}ท^{๑๘} จ^๑ำ^๒น^๓ิ^๔รา^๕ศ^๖ร^๗ำ^๘ง^๙น^{๑๐}ุ^{๑๑}ศ^{๑๒}ด^{๑๓}ส^{๑๔}ง^{๑๕}ส^{๑๖}า^{๑๗}ร^{๑๘} "
 " ไ^๑คร^๒ป^๓อง^๔ช^๕ิง^๖ข^๗อ^๘ใ^๙ห^{๑๐}ต^{๑๑}าย^{๑๒}ค^{๑๓}ว^{๑๔}ย^{๑๕}ร^{๑๖}า^{๑๗}ย^{๑๘}ช^{๑๙}ง^{๑๐๐} เท^๑พ^๒ท^๓ัง^๔ซ^๕ัน^๖ฟ^๗้ำ^๘ไ^๙่^{๑๐}ป^{๑๑}รา^{๑๒}ณ^{๑๓}ี^{๑๔} "
 " ม^๑ิ^๒ท^๓ร^๔จ^๕ิ^๖ท^๗ร^๘ข^๙อ^{๑๐}ใ^{๑๑}ห^{๑๒}ม^{๑๓}ิ^{๑๔}ท^{๑๕}ร^{๑๖}จ^{๑๗}ิ^{๑๘}จ^{๑๙}ร^{๑๐๐} จ^๑ิ^๒ส^๓ม^๔ร^๕ข^๖อ^๗ใ^๘ห^๙ือ^{๑๐}เ^{๑๑}ม^{๑๒}ิ^{๑๓}เ^{๑๔}ื่อ^{๑๕}น^{๑๖}าง^{๑๗} "
 " ท^๑ี^๒ส^๓ี^๔เ^๕ว^๖ร^๗เ^๘ก^๙ด^{๑๐}ก^{๑๑}ัน^{๑๒}เ^{๑๓}ำ^{๑๔}ล^{๑๕}อ^{๑๖}ม^{๑๗}ว^{๑๘} พ^๑ระ^๒จ^๓อม^๔ท^๕ง^๖ศ^๗ั^๘ก^๙ย^{๑๐}ม^{๑๑}บ^{๑๒}ร^{๑๓}ท^{๑๔}ม^{๑๕}พ^{๑๖}ล^{๑๗}ัน^{๑๘} "
 " ก^๑ำ^๒ค^๓ัด^๔ค^๕แ^๖ค^๗แ^๘ค^๙เ^{๑๐}เ^{๑๑}ย^{๑๒}ง^{๑๓}ท^{๑๔}ิ^{๑๕}น^{๑๖}ก^{๑๗}ร^{๑๘} ร^๑ี^๒บ^๓ก^๔ุ^๕ช^๖ร^๗ช^๘ำ^๙ง^{๑๐}ที่^{๑๑}น^{๑๒}ัง^{๑๓}ซ^{๑๔}ัน^{๑๕}ค^{๑๖}ต^{๑๗}า^{๑๘}ม^{๑๙} "
 " ส^๑ง^๒ค^๓เ^๔ีย^๕ง^๖ค^๗น^๘ค^๙ัง^{๑๐}ร^{๑๑}ะ^{๑๒}ช^{๑๓}ัง^{๑๔}เ^{๑๕}ีย^{๑๖}บ^{๑๗} "

" ฟีนิกซ์แล้วก็นำน้ำตาก

เพราะแนบอ้อมใจมาเป็นสองสม "

าลา

สมเด็จพระบรมราชาธิราช (๒๕๑๓ : ๑๑๓-๑๓๘)

สำนวนที่ซัดเสียดไฉน สุนทรภู่ชอบใช้มาก และจะพบได้ในนิราศเรื่องต่อ ๆ ไปของ สุนทรภู่ด้วย นอกจากนี้สุนทรภู่อยังชอบเปรียบเทียบว่า " แดงเหมือนแสงเสน " ไม่ว่าจะเป็น หนาคนแดง (เพราะรอน) หรือทองฟ้ายามพระอาทิตย์อัสดง ก็มักจะกล่าวเปรียบพ้องคล้าย ๆ กัน

๓.๓ เทคนิคในการสอดแทรกความรู้สึกกลางแกลงในน้ำใจของนาง เมื่อกล่าว ราวพันถึงสิ่งใด สุนทรภู่มักจะสอดแทรกเทคนิคนี้ไวเสมอเช่น

ตอนเดินทางถึงตำบลสามเสน

" ประชุมจุดพุทธรูปในวารี
จึงสาปนามสามแสนเป็นชื่อหิ้ง
นี้หรือรักจักมีนาเป็นราคน
ขอใจนุชที่นับสัจจวิตรัก
ถึงแสนคนมาวอนชะออนน้า

ไม่เคลื่อนที่ชลธารบากาลดิน
เออชาวกรุงกลับเรียกสามแสนสิ้น
แต่ชื่อดินเจียวยังกลายเป็นหลายคำ
ให้เนเนนนักเหมือนพุทธรูปเอชชา
สักแสนคำอย่าให้เคลื่อนจงเหมือนใจ "

สมเด็จพระบรมราชาธิราช (๒๕๑๓ : ๑๔๔)

เมื่อเดินทางไปถึงกรุงศรีอยุธยา สุนทรภู่เห็นสภาพเมืองก็รำพึงถึงความรัก ของคนว่า

" - - - - - ให้ใจหายวันวันถึงจันทร์ดวง
พิศุใจกายนอกออกหนักแน่น คังเขตแควเขอบนครหลวง
ไม่เห็นจริงใจนางในกลางทรวง ชายทะเลวงเขามาบางจะอย่างไร "

สมเด็จพระบรมราชาธิราช (๒๕๑๓ : ๑๒๑)

๓.๔ ลีลาการเขียนของสุนทรภู่กับแทรกความรู้เกี่ยวกับตำนานของสถานที่หรือนิทาน
ของท้องถิ่นนั้น ๆ ไว้อย่างเสมอ เช่น เมื่อเดินทางถึงตำบลสามเสน ก็เล่าว่าตำบลนั้นเดิม
 ชื่อว่าสามเสน เพราะมีคนถึงสามแสนคนมาลากดุงพระพุทธรูปที่ลอยน้ำมา แต่ไม่สามารถกุด
 ขึ้นมาได้ คนทั้งหลายจึงเรียกชื่อตำบลนั้นว่า ตำบลสามแสน แต่มาภายหลังเรียกเพี้ยนไปเป็น
 สามเสน ดังนั้นเป็นต้น พร้อมทั้งนี้สุนทรภู่อีกจะนำเรื่องราวตำนานนั้นมารำพันเกี่ยวเนื่องถึงชีวิต
 ของตน พร้อมทั้งพูดเป็นคติข้อคิดแก่ผู้อ่านด้วย การแทรกตำนานสภาพที่ต่าง ๆ เช่นนี้จะพบ
 ได้เสมอในนิราศของสุนทรภู่อีกจากนิราศพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เช่น

ตำนานตำบลสามเสน

" ถึงสามแสนแฉ่งความตามสำเหนียก เมื่อแรกเรียกสามแสนทั้งกรุงศรี
 ประชุมกุดพุทธรูปในวารี ไม่เคลื่อนที่ชลธารบาดาลดิน
 จึงสาปนามสามแสนเป็นชื่อคั่ง เออชาวกรุงกลับเรียกสามแสนสิ้น
 นีหรือรักจะมีนาเป็นราคิน แด่ชื่อคิ'เจียวยังกตายเป็นหลายก่า "

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๔๑๓ : ๑๑๔)

ตำนานเขาเขาค

" ถึงเขาเขาคี่ถ้ำถึงนามเขา ผู้ใหญ่เล่ามาให้ฟังที่กังขา
 ว่าเดิมรถพศัณฐ์เจ้าลงกา ลักสี่คาโถมฉวยมาทาบรถ
 หนีพระรามกลัวจะตามมารุกรบ กงกระพบเขากระเจายหลายหมก
 ฟ้าแตกแหลงจ้งถวยถงรถ จึงปรากฏตั้งนามมาตามกับ "

ฯลฯ

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๔๑๓ : ๑๓๕)

๓.๕ ลักษณะสัมผัสและฉันทลักษณ์ ในนิราศพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแบบแผน
 เรื่องสัมผัส และฉันทลักษณ์แบบแผน แต่มีลักษณะพัฒนาขึ้นในด้านการใช้ถ้อยคำ กล่าวคือมีการ
 เล่นเสียงสระ พยางค์ และใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติได้ดี แสดงว่าสุนทรภู่อีกมีลีลาการ

เขียนเป็นแบบของตนอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่มีการพัฒนาขึ้น

๔. คุณค่านสุนทรียศาสตร์และคุณค่านอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่านสุนทรียศาสตร์

๔.๑ การเล่นคำ คือคำใช้คำคำเดียวในหลายความหมาย พบมากในนิราศพระบาท สุนทรภูสามารถนำข้อสุภาษิต และสิ่งที่พบเห็นต่าง ๆ มาเขียนเล่นคำได้อย่างเหมาะสมแต่ไพเราะยิ่ง ตัวอย่างเช่น

ได้ กว่า " จาก "

" ถึงคลองขวาง <u>บางจาก</u> ยิ่งตรมจิต	ใครช่างคิด <u>ข้อบาง</u> ไว้กางกัน
ว่า <u>ข้อจาก</u> แล้วไม่รักรู้จักกัน	พิเคราะห์รันธนาม <u>พ้องกับ</u> คลองบาง
ทั้ง <u>จากที่</u> จากคลองเป็นสอง <u>ข้อ</u>	ยัง <u>จาก</u> กอนนั้นก็ขึ้นในคลองขวาง
โอ <u>วจาก</u> ขวางมารวมประจวบทาง	ทั้ง <u>จาก</u> บาง <u>จาก</u> ไปจระนม "

เล่นคำว่า " ข้อ "

" ถึง <u>บางข้อ</u> ข้อ <u>บาง</u> นี้สุจริต	เหมือน <u>ข้อ</u> จิตที่ <u>พิตร</u> จางงสมร
มิตรจิตร <u>ขอ</u> ให้มิตรใจจร	ใจ <u>สมร</u> ขอ <u>ให้ข้อ</u> เหมือน <u>ข้อ</u> บาง "

เล่นคำว่า " เกิด "

" ถึงเกาะ <u>เกิดเกิด</u> เกาะ <u>ขึ้น</u> กลางน้ำ	เหมือน <u>เกิด</u> กรรม <u>เกิด</u> ราชา <u>การ</u> หลวง
จึง <u>เกิด</u> โสภณ <u>ชัช</u> ขวาง <u>ขึ้น</u> กลาง <u>ทรวง</u>	จะ <u>ตัก</u> ทวงไว้ก็ <u>เค็ม</u> กว่า <u>เกาะ</u> กิน "

เล่นคำว่า " หนาว "

" ทั้ง <u>ตอง</u> น้ำ <u>อำ</u> ฤก <u>เมื่อ</u> คึก <u>เจียบ</u>	แสน <u>ยะ</u> เยียบ <u>เนื้อ</u> เย็นเป็น <u>เหน็บ</u> หนาว
ทั้ง <u>หนาว</u> ลม <u>หนาว</u> พรม <u>น้ำ</u> คาง <u>พราว</u>	ไหนจะ <u>หนาว</u> ชอก <u>ผา</u> ศิลา <u>เย็น</u>
โอ <u>หนาว</u> อื่น <u>พอ</u> ขึ้น <u>อารมณ์</u> ไค	แต่ <u>หนาว</u> ใจ <u>ยาก</u> แค้น <u>นี้</u> แสน <u>เช้ง</u>
ทั้ง <u>หนาว</u> นอน <u>ไกล</u> นุ <u>สุข</u> จะ <u>เย็น</u>	ใคร <u>ปะ</u> เป็น <u>เหมือน</u> หนึ่ง <u>ช้า</u> จะ <u>ว่า</u> จริง "

เล่นคำว่า " โพง " และ " ระกำ "

" ถึง <u>บอโพง</u> ถ้า <u>มีโพง</u> จะ <u>ผาสุก</u>	จะ <u>โพง</u> ท <u>ก</u> เสียให้ <u>สิ้น</u> ที่ <u>โศก</u> ก <u>ล</u> ย
นี่ <u>แล</u> แล <u>ก</u> เห็น <u>แค</u> ด <u>ล</u> ง <u>ช</u> น	ถึง <u>ปาก</u> จ <u>น</u> ต <u>ละ</u> เค <u>ื่อ</u> น <u>ใ</u> ห <u>คร</u> อม <u>ใ</u> จ
โ <u>ไ</u> น <u>าม</u> น <u>อง</u> ถ <u>า</u> มา <u>พ</u> อง <u>ก</u> ับ <u>ช</u> ื่อ <u>บ</u> าน	ล <u>ิม</u> ร <u>ำ</u> ค <u>า</u> ญ <u>แ</u> ด <u>ว</u> มา <u>น</u> ี <u>ก</u> ร <u>ำ</u> ล <u>ิ</u> ก <u>ไ</u> ค
ถึง <u>บาง</u> ระ <u>กำ</u> โ <u>ไ</u> ก <u>ร</u> ม <u>ระ</u> ย <u>ำ</u> ใ	เค <u>ระ</u> ห <u>ก</u> ระ <u>ไ</u> ร <u>จ</u> ิง <u>มา</u> ร <u>าย</u> ไม <u>ว</u> าย <u>เล</u> ย
ระ <u>กำ</u> ก <u>าย</u> มา <u>ถึง</u> ห <u>าย</u> ระ <u>กำ</u> บ <u>าน</u>	ระ <u>กำ</u> ย <u>าน</u> นี้ <u>ก็</u> ย <u>าว</u> น <u>ะ</u> อ <u>ก</u> เ <u>อ</u> ย
โ <u>ไ</u> ค <u>ณ</u> ญ <u>เ</u> า <u>ช</u> าง <u>อ</u> ย <u>ู</u> ย <u>าง</u> ไร <u>เล</u> ย	ถ <u>า</u> อ <u>ย</u> เ <u>เค</u> ย <u>ค</u> ว <u>าม</u> ระ <u>กำ</u> ท <u>ก</u> ค <u>ำ</u> ค <u>ิ</u> น "

เล่นคำว่า " ตก "

" เห็น <u>เขา</u> ต <u>ก</u> เขา <u>แท</u> ก <u>มา</u> ต <u>ก</u> ล <u>ิ</u> ก	อน <u>า</u> ด <u>น</u> ิ <u>ก</u> แ <u>จ</u> ว <u>น</u> ำ <u>ค</u> า <u>ไ</u> ล
ที่ <u>ต</u> ก <u>ย</u> าก <u>จ</u> าก <u>น</u> าง <u>มา</u> ก <u>ล</u> าง <u>ไ</u> ห	วิ <u>ต</u> ก <u>ใ</u> จ <u>ค</u> ก <u>มา</u> ถึง <u>ค</u> ิ <u>รี</u> "

ฯลฯ

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๔๖๓ : ๑๑๔, ๑๓๕

การเล่นคำในลักษณะเช่นนี้ในนิราศพระบาทยังมีอีกหลายแห่ง ซึ่งจะเห็นว่า
สุนทรภู่สามารถเล่นคำได้ความหมาย และเสียงก็ยิ่ง

๔.๒ การเล่นเสียงสระ พยัญชนะในวรรค มีพบอยู่ในคำกลอนแทบทุกวรรคที่เคียว
จึงทำให้กลอนของสุนทรภู่มีเสียงไพเราะ และได้ความหมายที่ดี ดังจะยกมาให้เห็นดังนี้คือ

" แ <u>ส</u> น <u>ส</u> ล <u>ค</u> ิ <u>ห</u> ระ <u>ท</u> ระ <u>ท</u> วย <u>ก</u> าย	ไม <u>เ</u> ื่อ <u>ค</u> ห <u>าย</u> ห <u>ว</u> ง <u>ห</u> ว <u>ง</u> เป็น <u>ห</u> ว <u>ง</u> ค <u>ร</u> ัน "
" เพ <u>ค</u> า <u>น</u> ค <u>า</u> ค <u>ล</u> า <u>ค</u> ล <u>ว</u> น <u>ก</u> ระ <u>จ</u> ก <u>ง</u> า <u>ม</u>	พ <u>ระ</u> เพ <u>ล</u> ิง <u>พ</u> ล <u>า</u> ม <u>พ</u> ชา <u>ส</u> พ <u>ร</u> าง <u>ส</u> ว <u>าง</u> พ <u>ร</u> าย
ตา <u>ช</u> าย <u>แ</u> ก <u>ว</u> บ <u>ัก</u> ก <u>ร</u> อง <u>เป็น</u> ก <u>ร</u> วย <u>ห</u> อย	ระ <u>ย</u> าย <u>อ</u> ย <u>แ</u> ว <u>ว</u> ว <u>า</u> ม <u>ค</u> ร <u>า</u> ม <u>ฉ</u> าย "
" ก <u>ู</u> บ <u>ก</u> ระ <u>โ</u> ค <u>ก</u> โ <u>ย</u> ก <u>อ</u> ย <u>าง</u> ท <u>ุก</u> ย <u>าง</u> ค <u>เ</u> ิน	เซ <u>ย</u> ็ <u>อน</u> เ <u>เ</u> ิน <u>ย</u> อม <u>เ</u> ื่อ <u>ก</u> ย <u>ะ</u> ย <u>ว</u> ม <u>ก</u> าย "
" พ <u>ี่</u> เ <u>ว</u> เ <u>ิ</u> น <u>เค</u> ื่อ <u>น</u> เ <u>ห</u> ือ <u>น</u> อ <u>ย</u> าง <u>น</u> ำ <u>ค</u> าง <u>ย</u> อย	ใ <u>ห</u> เ <u>แ</u> ม <u>ช</u> อย <u>ช</u> ั้น <u>ช</u> อ <u>เช</u> น <u>ก</u> อ <u>เก</u> า "
" น <u>ก</u> บ <u>ิ</u> น <u>ก</u> ร <u>ว</u> ค <u>พ</u> ร <u>ว</u> ค <u>พ</u> ร <u>า</u> ค <u>ป</u> ระ <u>ก</u> าย <u>พ</u> ร <u>า</u> ว	พ <u>ล</u> ุ <u>ก</u> ระ <u>จ</u> าย <u>ช</u> อ <u>ช</u> ว <u>ง</u> ค <u>ัง</u> ค <u>ว</u> ง <u>เค</u> ื่อ <u>น</u> "

ฯลฯ

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๔๖๓ : ๑๑๓-๑๓๐)

๔.๓ การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ การเลือกเสียงสรรมาใช้นั้นให้เหมาะสมกับเนื้อหาและบรรยากาศที่ เช่นตอนเอะอะฮุ้ฮุ้วุ่นวายก็ใช้บรรยาย ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตาม มองเห็นภาพพจน์ไปด้วย เช่น

- บรรยายความซุกมุ่นวุ่นวาย เช่น

" บรรดาเพื่อนเตือนต้นขึ้นแข่งแซะ	บ้างจ่อแจจึกการประสานเสียง
บ้างมวนเลื้อยคักกระสอบหอบเสบียง	บ้างตุงเถียงชิงสับคัมกัน
บ้างขึ้นลงชนส่งคนขางกลาง	<u>เสียงโถงฉางขามแตกกระแทกชั้น</u>
จนคนบนสับคัมรับไม้ทัน	หมอลาวชั้นตกแตกกระจายราย
<u>ขามกระสอบกรอบแกรบกระไกรกริก</u>	<u>กลักรพิทพิลิกพลองตะแคงหงาย</u>
กะโปเลเชือกกรอชิงหอยหาย	เมื่อยามรายกองมกวางขามดิน "

สมเด็จพระยาตากำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ : ๑๒๔-- ๑๒๕)

- บรรยายบรรยากาศที่เจียบ และเสียงระฆัง ใค้ดี ให้ความรู้สึกเช่นนั้น

จริง ๆ

" สักเสียงคนคั่งระฆังเจียบ	<u>เย็นยะเยียบยามนอนริมเนินผา</u>
เมื่อยามแกนแสนทุเรศเวทนา	ควยไสยอายุกลางน้ำคางพราว
ทั้งตองน้ำอมฤตเมื่อคึกเจียบ	<u>แสนยะเยียบเนื้อเย็นเป็นเหน็บหนาว</u>
ทั้งหนาวลมหนาวพรมน้ำคางพราว	ไหนจะหนาวชอกผาศีลาเย็น "
" ประจวบจนสุริยันเย็นพิบ	ไม้ไค้คัพพ์แข็งแซด้วยแตรสังข์
ปีระนาคของกลองประโคมคัง	<u>ระฆังหึ่งหึ่งหึ่งลงครางคริม</u>
มโหรีปี่ฉาบจับใจแจ้ว	วิเวกว่ำกลองโยนตะโพนกระหิม "
" นาคสะคั่งรุงรังคั่งหอย	<u>ใบโพธิ์ร่อยระเรงอยู่เห่งหึ่ง</u>
เสียงประสานกังสดาลกระคังคัง	<u>วิเวกวังเวงในหัวใจครัน "</u>

สมเด็จพระยาตากำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ : ๑๓๓)

- บรรยายบรรยากาศและกิริยาท่าทางการเล่นมวยปล้ำได้ดีให้ความรู้สึกดี
เหมือนได้ไปเห็นสภาพนั้นจริง ๆ

" ละครหยุดคุดคุดควมววยปล้ำ	ยืนประจำหมายสู้เป็นคู่ชน
มงคลใสสวมหัวไมแก้วกัน	ตั้งประจันจกจับกระหยับมือ
ก็เข้าปรับรับไปกสองมือปิด	ประจบคืดเตะยางหมัดขว้างหัว
กระหวัดหวัดหวัดวาวเสียงฮาฮือ	คนค้อเออเออสนั่นอึง "

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (๒๕๑๓ : ๑๕๑๖)

๔.๔ การบรรยายละเอียด ช่วยให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการมองเห็นภาพความงดงาม
นั้นได้ เช่นตอนพรรณนาความงามของมณฑปที่พระพุทธบาท สุนทรภูสามารถพรรณนาได้ละเอียด
พิถีพิถันกับบุตโณวาทคำฉันท์ของพระมหานาควัดเทพาราย ซึ่งจะขอยกมาเทียบให้เห็นดังนี้

จากนิราศพระพุทธบาทของสุนทรภู

ทวารวดีที่ตรงหน้าบันไคนาค	มีรูปรากบสสองอสุรชยัน
แสดะแยงโอษฐ์าสองตามัน	ยืนยั้งพันแยงเขี้ยวอุชชยางเป็น
บันไคนาคานาคในบันไคนั้น	คูดกัณเฑาะจะเลื้อยออกโลกเอน
ขย้าเขี้ยวขบปากเหมือนนาคเป็น	ตาเขม่นมองมุงสะคูดูกาย
- - - - -	- - - - -
ทั้งซุ้มเสدامฉลปกระจงแจม	กระจงแจมปลายเสาเป็นบัวหงาย
มีดอกจันทน์ก้านแยงสลัปลาย	กลางกระจ่ายคอกจอกประจำท่า
พื้นผนังหลังบัวที่ฐานบัวหมี่	เป็นครุฑอัคคี้นเหยียบภุขงคชย้า
หยิกอุมกุ่มวาศกรีก้า	กินนรรำรายเทพประนมกร
ใบระกาหน้าบันบนชั้นมุข	สุวรรคตูกเลื่อมแก้วประภัสสร
คูดอกเยี่ยมเทียบยอดคูดุคนธร	กระจงซอนแซมใบระกาบัง
นาคสะคูดรุงรังกระคิงหอย	ใบโพธิ์รอยระเรงอยู่เหงงหงั่ง
เสียงประสานกังสดาลกระคิงคัง	วิเวกวังเวงในหัวใจครัน

บานทวารลานแลสวนลายมุก
เป็นนาคครุฑยุคเพ็ญในเครือวัลย์
สิงโตอัครคักกานกระหนกเกี้ยว
ชมพูปานกอดกานกระหนกกรม
รูปนารายณ์ทรงซีกุทาเหิน
รูปอมรกรกำพระขำมรงค์
ณึ่งในกุฎีทั้งสี่คาน
จำเพาะมีสี่คานทวารมั่ง
มอญน้อย งามรอยพระบาทนั้น
เพดานศาลาลานกระจงงาม
ตาข่ายแก้วปักกรองเป็นกรวยหอย
หอมควันธูปเทียนค ลมยอบอาย

นำสนุกในกระหนกคุณกัณ
รูปยักษ์ยืนยืนกอดกระบองกุม
เทพเพ็ญว เครือกระหวัดหัตถ์ขุม
สุครีพกุมขรรค์เงอในเครือวง
พรหม เจริญเสด็จยังมีดลึงหงส์
เสด็จทรงคชสารในบานบัง
โอहारहारทองทาปลายนัง
ที่พื้นนังคาคควยแผนเงินงาม
ลวนสุวรรณแจ่มแจ่มแสงอราม
พระเพลิงพลามพรางพรางสว่างพราย
ระบายนอยแวววาวอรามฉาย
ฟุ้งกระจายรื้นรื้นทั้งห้องทอง "

(สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งทำนอง ๒๕๖๓ ๑๓๒ - ๑๓๓)

บุณโณวาทคำฉันท์ของพระมหานาควิคิตา หมาย

ใบโพธิ์สุวรรณหอย
ลมพัดกระดังก้าง
เสียงคุจสังคีต
เพียงเทพบรรเลง
พางพันทฐานบัลลังก์
กรกมุขสุกรีกราย
สิงห์อัครอมรวง
เทพมณีนคิน-
อิสริยยศแบบ
แยกเชียววงาคท่า

ระยาบยอบนุ่งรัง
เสนาะกัศพทอลเวง
อันคิ่งคิณประโคมเพลง
ระเรื้อยจับระบำถวาย
เป็นครุฑอัครราย
จะยับแยบอิน
วชิรชวงมณีนค
เรศพ่อนระออนรำ
กระบองนิกักกำยำ
คุจมีมนโนนา

ย่นึงคานกระจกแจ่ม
กลแกวณลิกเพรา
ชุมสี่ทวาร
กาบพรหมสรไกร

ในบานทวารเศ
เพียงพินธุกรรมสรค์
แมลายแลนตูกหนาม
เกียวกานกนกเพลง

สุครีพในเครือวัลย์
พาลีผู้เลิศจาย
ฉลิกมุกต หุกทวาร
ลวนแล้ว ณ เครือพร-
พันในหิรัญลาค
รายรอบพระบาท
มณฑปเยาวในพัน
พวงกลินสุมาลี
การิจจกลับ
ฉัตรชั้นวิเชียร เรือง
คอกดวงนภาแกว
จงกลพระบาท
เฟื่องพุ่มขจรกลิน
ทูลพิพพิมานสถาน

ชวลิตงามเงา
ระลอกเดือนละลานไป
จรเรขเรืองไร
กระหนาบเส้าพะเพราพราย

ระกัมมุกคิพรายพรวณ
นฤมิตรประคิษฐแปลง
ฉอุชอชวาลแสง
พศลัศวักดวง

กัณฐกรคชญา
กระบะล่ากระบิลครัน
อัมธบาลบเพี้ยนกัน
ณ รายพรายละลายตา
ก็สะอาคอดังการ
ทศพลวิมลมี
คณะพรหมเอศิ
ระยาบทยออรามเรือง
วะแวมวัมมลังเมลือง
รุกชชาติบุชา
สลัปสี่สุโสภา
นิลรัตนกอบกาณจน
เสวาคูระโอหาร
อุบลราชเทวัญ

เมื่อเปรียบเทียบการพรรณนาทั้งสองส่วนแล้วจะเห็นได้ว่า มีเนื้อความคล้ายคลึง และใกล้เคียงกันมากแทบทุกตอน เป็นเครื่องแสดงว่าทั้งสุนทรภู่และมหานาควัดท่าทราย ได้มองความงามของพระพุทธรูปทวยส่ายตาของกวีอย่างละเอียดถี่ถ้วนเหมือนกัน ฉะนั้นแต่เพียงว่ากวีแต่ละคนก็จะถ่ายทอดความคิดและสิ่งที่พบเห็นออกมาในรูปของคำประพันธ์ทางชนิด กันเท่านั้น

๔.๒ คุณค่าด้านอื่น ๆ

การศึกษานิราศพระบาทจะให้ความรู้แก่อ่านหลายด้านด้วยกันคือ

๔.๒.๑ ให้ความรู้เกี่ยวกับศัพท์และถ้อยคำบางคำซึ่งศัพท์บางคำปัจจุบันเลิกใช้แล้วก็มีเช่น สมัยสุนทรภู่ใช้ศัพท์ว่า " เครื่องเล่น " หมายถึง หน้าอกสตรี (เป็นศัพท์แสดงของชาววัง)

กะโปเล = กาบหมาก

เกิน = วน, ลวง, เลย " เสียหายเกินมาเกินมาน้อยใจ "

รอ = ไม่ที่ปักไว้กัน คำนวณกระแสน้ำหรือศัตรูก็ได้

ครึ่งทอน
ชาปี } = ชื่อเพลง

ปลาย = เียบ

ระวิค = ริมมาก

ยางยาว = กาวชวงยาว ๆ (ตรงข้ามกับยางยาว คือ ยางสะเหิน ยางสั้น)

คอกไม้ระง = ของเล่นไขจุคไฟ

๔.๒.๒ ให้คติและข้อคิดต่าง ๆ แก่ผู้อ่าน จากนิราศพระบาท สุนทรภู่ได้แทรกทัศนะของท่านเกี่ยวกับคัลโลก เป็นวิสุทธิทัศนะไว้หลายตอน ข้อคิดเหล่านี้ยังทันสมัยและใช้ได้ อยู่ทุกกาลสมัย ดังจะยกมาเป็นตัวอย่างดังนี้

" เจ้าของศาลรักหวานขึ้นปิ่นต้น

ระวังตนคืนมือระมคมั่น

เหมือนเคยคนคำหาว่าค่าๆครั้น

ถาพลั้งพลันเจ็บอกเหมือนตกศาล

เห็นเทพีมีหนามลงรำนน้ำ

เห็นกิ่งกุ่มมีค้ำพราเขาราราน

เปรียบเหมือนคำคนพูดไม้ออนหวาน

ถึงหนามกร้านก็ไม่เห็นเหมือนเข้บหวาง

ตอนไปเห็นเกาะกลางน้ำ

" โอ้กระแสน้ำเชี่ยวที่เชี่ยวหนอ

มาเกิดก่อเกาะถนัดสักกัณหา

ทองแยกคลองออกเป็นสองทางคงคำนี้ ถ้าคนจะมีนาเป็นสองใจ "

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๑๖ - ๑๑๗)

๔.๒.๓ การให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคม ว่าในสมัยของสุนทรภู่ ในงานนิมิตการ

พระพุทธรูป จะมีการละเล่นต่าง ๆ เช่น มวยปล้ำ, ละคร, และไกรวาทะละครที่มี
ชื่อเสียงในสมัยนั้น คือ คณะละครของนายบุญยัง เรื่องที่นิยมเล่น คือ เรื่อง "สุวรรณหงส์"
ซึ่งเป็นละครนอก สุนทรภู่เขียนบรรยายไว้ว่า

" พอแรมคำหนึ่งวันนั้นท่านพระคลัง

มีละครบูคนอลนมา

สุวรรณหงส์ทรงวาวแต่เขาไป

ตะวันบายเขาหงส์ก็ทองหลอก

บ้างฮาครันยืนยัยค้อยอุกแอ

ละครหยุดคุดคุดมวยปล้ำ

มวงกลไสสวามหัวไมกัลวกัน

ที่เขาบับรับไปกสองมือปิด

กระหวัดหวัดหวัดวาวเสียงฮาฮือ

หาบุญยังไปดลองศาลาลัย

กรับประสานสวามสงเสียงไส

พิเลียงไสนอกยนต์ไวนนแกล

ชาวบานนอกตกใจรองไหแห

บ้างจ่อแจสุรเสียงที่เถียงกัน

ยืนประจำหมายสู้เป็นคู่ขึ้น

ตั้งประจันจกจับกระหนับมือ

ประจบดีคเตะขวางหมักขวางหวือ

คนคู่อือเออเอาสนั่นอึง

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๔๑)

- ทำให้ผู้อ่านได้ทราบวาตวิสัยของสุนทรภู่ว่า พวกชาววังจะหมั่นใส่ใจ
การแต่งตัวก็จะใช้ขนเม่นสอยโรยหน้าให้กระเด็น และเครื่องเสริมความงามอย่างหนึ่งคือขมิ้น
ทั้งกลอนที่ว่า

" ส่งสารนางขาวในที่ไปควย หึ่งโดด้วยเครื่องแต่งแข่งขมิ้น
หวักระจกตกแตกกระจายคิน เจ้าของผินหนาหานำตาลลอ "

" เห็นขนเม่นยังหมายเสียคายนาง เจ้าเคยสาวสอยเส้นกระเด็นราย "

" ผ้าหมเป็ล่อง! ครองเลนกลางฉาง หึ่งสองข้างผุคนเขฮาโหม "

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓, ๑๒๕ - ๑๓๕)

- ให้ความรู้แกผู้อ่านเกี่ยวกับวิถีการทํานานในสมัยนั้นว่า ภายในบริเวณ
 วัดจะมีต้นกล้วยพฤษ สำหรับเป็นที่ทิ้งขว้าง หรือโปรยทาน ดัง สุนทรภู่บรรยายไว้ว่า

" มีต้นก้ามทฤษฐานในสวนวัด ลูกหมากยักเงินหึ่งอุทิศถวาย
คนประชุมกลุ่มชิงหึ่งหญิงชาย บางทอมปรายเบี้ยโปรยอยู่ไกรยกราว

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๓๒)

ทั้งนี้ยังทำให้โคตรทราบว่าในสมัยนั้นใช้เงินเบี้ยสำหรับแลกเปลี่ยนในการซื้อ
 ขายกัน แม้ตราคาสินค้ายางอย่างสุนทรภู่อีกยังกล่าวไว้เช่น

" หัวล้านลูกละเบี้ยคู่เสียนา ลูกซื้ออะไรล้านประจานหัว
ใครลานจอนควรเจียมเสียมตัว มันสินหัวสิบเบี้ยออกเรียราย "

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๓๔)

ข้อนี้เป็นการแสดงว่าสุนทรภู่อันคนช่างสังเกตและช่างจดจำมาก จึงนำมา
 เขียนบรรยายอย่างละเอียด

- ทำให้เห็นสภาพความเป็นไปของบ้านเมืองว่า สมัยนั้น ยังไม่มีไฟฟ้าใช้
 ในยามค่ำคืนจึงต้องจุดตะเกียง ซึ่งสุนทรภู่อันบรรยายไว้ว่า

" ไฟตะเกียงเรียงรอบพระมณฑป กระจำจบันจรแจมแอรมนา
ทอดไมพุ่มจุกงามอรามตา จับศิลาแลเลื่อมเป็นฉายฉาย "

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๓๐)

๔.๒.๔ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุค ลิกภาพของกวี

จากนิราศพระบาท ทำให้เราทราบว่าสุนทรภู่ตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์
ไปในครั้งนี้ในฐานะเป็นฝีพาย ดังคำกลอนที่ว่า

" ถึงปากเกร็ดเสร็จพักนอนฝีพาย หยุตสวายบริโภคอาหารครัน "

" ฝ่ายพระหนอสุริยวงศ์ทรงสีกา ขึ้นศาลาโสรจสงรวารีศรี
ข้างพวกเราเฮฮาฉวงวารี แด่โดยดีใจคนควยพนาย
อุราเรียมเกรียมตรมอารมณ์รอน ระอาอนอกใจมิไครหาย
แลตลิ่งวังหน้าในตาพราย หัวไหลตายตั้งยอกตลอดตัว
ไค้พึงเพื่อนเหมือนญาติเมื่อยามเชิฐ ขานวคเคลนไ้หมางก็ยั้งชัว "

(สมเด็จพระเจ้า รัชกาลที่ ๓ พระราชทานราชานุภาพ ๒๕๑๓ , ๑๑๖ - ๑๒๓, ๑๒๔)

กถอนข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่เป็นคนช่างบนพอสสมควร เมื่อได้รับทุกข์ยาก
ลำบากในเรื่องใดก็มักบนรำพึงเสมอ แต่หากมองอีกแง่หนึ่งก็อาจกล่าวได้ว่าสุนทรภู่เป็นคน
เปิดเผย จริงใจ จะทำอะไร รู้สึกอย่างไรก็แสดงออกมาอย่างนั้น ไม่ปิดบังซ่อนเร้นความรู้สึก
ของตน

- สุนทรภู่ อาจเป็นคนรูปไม่งาม อาจมีศีรษะล้าน เพราะเมื่อเห็นนกกระทุง
สุนทรภู่พรรณนาไว้ว่า

" มิทันสังสกณิกบินไป ลงจับไกลนกตะกุ่มริมม้วน
ศีรษะเคยนเลี่ยนโล่งหัวล้านเลื่อม เห็นยงกระเพ็ญรองแรงแสงยงชน
โอหัวนกนี้กล้านประจักษ์คน เมื่อยามยลพิ้งแสงระกำทรวง "

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาตำราพระราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๑๔)

- ประวัติชีวิตของสุนทรภู่ที่เกี่ยวข้องกับแม่จัน และคนอื่น ๆ มีแทรกอยู่ในนิราศ
พระบาทหลายตอนด้วยกัน ดังเช่นในตอนต้น ๆ ของนิราศ

สุนทรภู่รำพันว่าแม่จันโกรธตน มาตั้งแต่เดือนนี้ จนถึงเดือนสาม จนสุนทรภู่
มีราชการต้องโดยเสด็จ สมเด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ ไปนมัสการพระพุทธบาท ก็ยังไม่ไ้กลับ

มาคืนก็กัน สุนทรภู่จึงครวญถึงแม่จัน แสดงความคลางแคลงในน้ำใจของนางไว้
หลายตอน แสดงว่าสุนทรภู่แม่จันจะไคแม่จันเป็นภรรยาแล้ว ก็ยังคงมีเรื่องไม่สบายใจอยู่ เพราะ
แม่จันคงจะมีผู้มีอำนาจหรือสูงศักดิ์หมายปองอยู่ ดังที่สุนทรภู่ไคลลาไว้ในนิราศเมืองแกลงแล้ว
สุนทรภู่จึงแสดงความหวั่นเกรงไม่แน่ใจในน้ำใจของนางว่าจะคงมั่นอยู่กับตัวเขาหรือไม่ ดังที่
สุนทรภู่ไคลครวญไว้ว่า

" เจ้าคุณแสนแสนโกรธทีไรพี่	แต่เคียนเย็นย่างเข้าเคียนสาม
จนขอบพระสุริยวงศ์ทรงพระนาม	จ้าวารามแรมราชทางจันทน์นคร
" ขอฝากนงสองชนกช่วยปกเกล้า	อย่ามีเหตุอันครายเมื่อภายหลัง
ไครป้องกันขอให้ตายควยรายชัง	เทพทั้งชั้นฟ้าไคปราณี "
ขอใจบุษที่ฉันสุจริตรัก	ให้แนบหนักเหมือนพุทธรูปเอศาชา
ถึงแสนคนมา รวนระฮอนหน้า	สักแสนคำอย่าให้เคลื่อนจงเหมือนใจ "
ถึงนางชื่อชื่อนางนี้สุจริต	เหมือนชื่อจิตที่พิศวงจำเนียงสมร
นิกรจิตขอให้มิตรใจจร	ใจสมร ขอให้ชื่อเหมือนชื่อบาง "
" เห็นรักรวงผลัดลัดสลัดใบ	เหมือนรักใจชาวเมืองที่เคื่องเรา
ที่เวียนและเคื่องเห็นอนอยางนำคางยอ	ในแหม่มช้อยมชอเชนขอเกาะ
โอรักภพมาคองคัมสองเรา	จึงใจเจ้าโกรธไผ่ไม่ไคทน "

(สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ๒๕๓๓ ๑๑๓ - ๑๑๕)

คำครวญครวญในนิราศพระบาทตอนหนึ่ง ก็แสดงว่า สุนทรภู่ทราบดีว่าแม่จันมาเป็น
ภรรยา ต้องพบอุปสรรคนานาประการ และเมื่อไคแม่จันเป็นภรรยาแล้วก็ไม่มีความสุข ก่อน
จากไปพระบาทก็มิหวั่นเกรงไคกับแม่จัน สุนทรภู่ทราบดีว่า

" สิ่งเรววิธการมาค้ำค้ำ	อีกสร้างใหม่ช้อยังชาวมาตมอ
เหมือนนกกินจะมีเงินค้ำครอง	มังกฎทองสรวอยสอชิงมาไคภาส "

และ

" เห็นคู่รักเขาสมิทรสมานกัน คิดถึงวันเมื่อมาดสาวนาง
 แดวอนเวียนเวียนวายชีวิตที่ จึงได้ศรีเสาวภาคมาแนบข้าง
 เจ้าเคื่องขัดคัดสวาทหาคะวาง จนแรมรางออกมารวารธัญญา "

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ ๒๕๑๓ ๑๒๐ - ๑๔๐)

จากคำอธิบายของสุนทรภู่ที่อธิบายในคราวไปนมัสการพระพุทธบาท ทำให้เราได้ทราบเรื่องของสุนทรภู่เพิ่มขึ้นหลายอย่างด้วยกันคือ ฐานะคงจะค่อนข้างยากจน บิณฑบาตก็ท้องแยกกิน งบประมาณก็คงจะไม่มากนัก และคงจะมีโรคภัยเบียดเบียน เวลาอธิบายจึงขอให้หลีกเลี่ยงจากสิ่งเหล่านี้ และการที่รักใคร่กับแม่จันทน์คงจะได้รับความลำบากถูกเขียนที่ ถูกจองจำ เมื่อไ้แม่จันทน์มาเป็นภรรยา ก็ไม่มีความสุข เพราะมีเอเย่อยู่ หลายตอนตั้งแต่ที่ราชเมืองแกลง แลว่า แม่จันทน์เป็นคนขี้หึง นอกจากนี้สุนทรภู่คงจะถูกชมเชยน่าใจโดยผู้มีอำนาจด้วย เรื่องเหล่านี้ก็อยู่ในใจสุนทรภู่ตลอดเวลา ฉะนั้นเมื่อกล่าวคำอธิบายสุนทรภู่จึงขอให้หาตีหน้าได้ หลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ สุนทรภู่ได้อธิบายเรื่องต่าง ๆ ไว้ดังนี้

"มาคารพพบพุทธบาทแล้ว	ขอคุณแก้วสามประการช่วยอุปถัมภ์
ฉันเกิดมาชาตินี้ก็มีกรรม	แสนระบ้ายับยั้งด้วยอัปจน
ไ้เคื่องแค้นแสนยากลำบากบอย	ไม่สมประกอบพรพยับอินท์ขัดสน
แม่มกัฒชาดิเกิดใหม่เป็นกายคน	ชิวาจนแล้วลงจากกำจัดไกล
สตรีหึงหึงแพกยาหญิง	ทั้งสองสิ่งอย่าไ้ดิถีพิสมัย
สัชชาติชายทรชนที่คนไ้	ไ้หลักไ้กลรอบโยชนอย่ารวมทาง
ถ้ารักใคร่ขอไ้ไ้คนนั้นด้วย	นุจเจงขวัญปฏิบัติอย่าขัดขวาง
อย่ารู้มีโรคาในสารพางค์	ทั้งรูปร่างขอไ้รากับองค์อินทร์
หนึ่งบิณฑบาตคณาญาติ	ไ้สุคนธ์คณาสุกเป็นนิจกิล
ความระย่ำค่ำไ้ค้อยาไ้คยีน	ไ้สุทสินธุหาบละลายเอง
ทั้งหว่ายทรวนลานเครื่องที่ลำบาก	ไ้ไพรสาจากทั้งคนเขาชมเชย
ไ้ครปองร้ายขอไ้กายมันเป็นเอง	ไ้ครั้นเครงเกียรติยศปรากฏครั้น "

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดโชฯ ๒๕๑๓ ๑๓๔)

จากคำอธิษฐานของสุนทรภู่เปิดเผยให้ผู้อ่านทราบว่าสุนทรภู่เป็นคนที่ชอบและไม่ชอบ
ในสิ่งต่อไปนี้ คือ

๑. ไม่ชอบความจน
๒. ไม่ชอบหญิงชู้หึง และหญิงแพศยา
๓. ไม่ชอบคนเลว คนอันธพาล ชายทรชน
๔. รักใคร่ขอให้ใครคนนั้น
๕. ขอย่าให้มีโรค
๖. ขอให้มียูปร่าง
๗. ขอให้พ่อแม่วงศ์ญาติอยู่กันเป็นสุขสบาย
๘. ขอย่าให้ใครรับทราบเรื่องที่ชั่วร้ายทั้งหลาย
๙. ขอย่าให้ถูกจองจำ
๑๐. ขอให้ปราศจากคนชมเชย
๑๑. ขอให้ตนเองมีเกียรติยศ

คำขอที่คล้ายคลึงกันนี้จะพบได้ในนิราศเรื่องต่าง ๆ หลายแห่ง และจากคำอธิษฐาน
ของสุนทรภู่เอง แสดงให้เราได้ทราบว่า สุนทรภู่เป็นคนที่ซื่อสัตย์ ไม่เคยคิดผูกพยาบาทใคร
ไม่เคยคิดจะทำร้ายใครเป็นการตอบแทน แต่ขอให้ผู้อื่นพ้นภัยไปเองเท่านั้น

บุค ลึกภาพประการหนึ่งที่สังเกตได้จากนิราศพระบาทก็คือ สุนทรภู่เป็นคนละเอียดลออ
ช่างสังเกต ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อพบสิ่งใดน่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ หากก็จะ
เขียนบรรยายไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน ทำให้ผู้อ่านจินตนาการภาพของสิ่งเหล่านั้นได้ เช่นตอน
ชมถ้าชาละวัน สุนทรภู่บรรยายไว้ว่า

“ ถึงคูลห่อช่อชาละวันแท้
สีดาแลแวววาวทั้งทาวทอง

วิไลล้ำไปทุกเหลี่ยมภูเขาลวง
เป็นเมฆม่วงมรกตห่มหิมแดง

สมมุติแลเงพื้นชะ

กระคายเหมือนกระคายปาสองตาแดง

ที่กลางแห่งแกลงทิศประจิมรุกตอ

ที่แผ่นเนินเนินผานั้นนากลัว

เป็นที่รูปสิ่งสัตว์เข้าเพื่อมแผง

ที่กลางแห่งทิศแลเห็นแก่ตัว

เห็นแกคอบบางก็เห็นแต่เพียงหัว

ดูเง้อมตัวเหมือนจะทงสงหับตาย "

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาอรรค์ราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๓๗ = ๑๓๘)

บุค เลิกอีกอย่างหนึ่งของสุนทรภู่คือ เป็นคนซื่อสัตย์ พออะไรก็พูดจากใจจริง เป็นคน
เปิดเผย แม้สิ่งที่คนว่าเคอะเขินหรือมองงามไว้น่ามาเขียนไว้เสมอ เช่น ตอนขึ้นช้างไม่คอย
เป็น และคงไปขึ้นช้างหลายคนน้ำมัน จึงเกือบพลัดตกลงไป สุนทรภู่ก็เขียนเอาไว้ว่า

" แด่ตัวที่จำเพาะเป็นเคราะห์ร้าย

เพื่อนเขาแกลงคบมือกระพือพัด

ยงะหงายคนพ่ายเขาคว่าพัน

นึกจะโจนจากข้างลงกลางเดือน

แต่คงเคียรเวียนหน้าบันย่นคว้าง

ต้องขึ้นพลายน่านางข้างน้ำมัน

ข้างสะบัดนุกไปในไพรสณฑ์

โอแม่จันเจียนจะไม่เห็นใจจริง

แล้วอายเพื่อนเขาจะเขยว่าโจนหญิง

เขาขอพิงพำคักกามาควมพ้าง

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๒๕ = ๑๒๖)

อีกตอนหนึ่งคือตอนที่เกินหอบสามเพชร ซึ่งเป็นเจ้านาย (สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า
ราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า สามเพชรนี้คือกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส) จนสุนทรภู่
เกือบตกเขาค่าย สุนทรภู่บรรยายไว้ว่า

" เจาเพชรน้อยเสด็จมาทูลารัก

ที่เหลียวพมหลบคตเขาเจียนคย

เป็นบุญจริงจึ่งถึงสะแกไ้

กำลังอ้ายก็ชังกยพยายลิม

พมพวิณางเขาที่วังระวิภาณ

ที่แกล้งเฉยเลยแลอยู่อื่นไป

พระกลดทักทองขววังท้างฉิราย

กัระทกยกล้งกอนคิฉิราย

ในจิตใจยอกเจียนถึงเห็นหนาม

ลงเลียบกยมีคินเขาส่าเนาไพร

เขาแกล้งว่าเขายะยัยเขยไช

ให้เจียนใจจันคักคักเนนนิ "

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๓๕)

สุนทรภู่เป็นคนที่ยากอยู่ยากมักปรับตัวเข้ากับชาวบ้านไม่ได้ มีข้อความยืนยันหลายตอน

เช่น

" - - - - -	เห็นอาหารหวานทอดใจใหญ่หน่อ
คอยขึ้นเคี้ยวข้าว คำสีกก้ามมือ	พอกดินหรือคอกแค้นทั้งชาวกรม
จะเจื่อน้ำขำแสบในทรวงเสียด	ที่เค็มเปรี้ยวกลักริ่นก็ชื่นชม
กินประหับพอรับกับโรคลม	ครั้นคำพรมนำคางอยู่พรางพราย

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๒๒)

ตอนไปถึงบางโหนด มีคนมาช่วยของสุนทรภู่วะไปกุ

" พี่แกลงไคคชสารเคียง	เห็นของเรียงอยู่บนร้านทั้งหวานคาว
แต่นำยานั้นเขวากิ่งกือกุง	เห็นชาวกรุงเขากินกลุมทั้งหนุ่มสาว
พิศลันไล่ไล่ช่างไหย่างยาว	มาตามราวมรคาพนาวัน "

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๒๖ - ๑๒๗)

ฉะนั้นนิราศพระบาทนี้จึงนับได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่เปิดเผยชีวิตของสุนทรภู่ มาให้ผู้อ่านได้ทราบหลายประการด้วยกัน นอกจากนั้นนิราศเรื่องนี้ผู้อ่านจะได้พบว่าสุนทรภู่เขียนอย่างไรบ้าง บรรจง มีการเล่นคำ เล่นเสียงสัมผัสสระ และทั้งให้คติแกผู้อ่านหลายประการ ดังกล่าวมาหลายตอน และจากการศึกษานิราศพระบาททำให้เราแลเห็นได้ว่า กวีนี้มีสายตาที่มองสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดลึกซึ้งกว่า สายตาของคนธรรมดาทั่ว ๆ ไปทั้งกวีจะมีความประทับใจในเรื่องต่าง ๆ ที่มากกระทบใจมากกว่าคนทั่ว ๆ ไปด้วย ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ สุนทรภู่ได้บอกไว้ว่า เรื่องต่าง ๆ ที่เขียนเล่าไว้ในนิราศเป็นเรื่องจริงทั้งนั้น เป็นกวีที่บันทึกความจริงของกวีในเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นจริง ๆ ผู้อ่านจึงน่าจะถือเป็นข้อเท็จจริงได้ นอกจากนี้ผู้อ่านจะสังเกตได้ว่า สุนทรภู่ได้พรรณนาเรื่องราวต่าง ๆ อย่างละเอียดลออมากมาตั้งแต่ต้น มีตอนสุดท้ายเท่านั้นที่จบอย่างรวบรัด จึงน่าจะคิดว่าตอนท้ายสุนทรภู่อาจจะกลับมาแล้วจึงได้เขียน นิราศเรื่องนี้จบไม่ช้าแบบใคร คือมีการแบ่งส่วนกุศลจากการไปนมัสการพระพุทธบาทให้แก่คนทั้ง คนอ่านนิราศทุกคนด้วย โดยสุนทรภู่จบลงด้วยคำกลอนที่ว่า

นิราศนี้เฝ้าเป็นเคราะห์ร้าย
ที่ปลาเปลามิได้เอามาเสกใส่
ทั้งคนทั้งคนอานสารแสง

เราจดหมายตามมีมาชี้แจง
ใครไม่ไปก็จงจำคำแถลง
ฉัขอแบ่งส่วนกุศลทุกคนเออ "

(สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๒๕๑๓ ๑๘๒)

นิราศภูเขาทอง

นิราศภูเขาทองเป็นนิราศที่สุนทรภู่แต่งเมื่อออกบวชแล้ว แต่งในคราวเดินทางไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทองที่อยู่ชยา สำหรับปีที่แต่งนั้นมีผู้ให้ความเห็นเป็นสองนัยคือ สมเด็จพระปาดำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ . ๒๔) ทรงกลาวว่า " - - -นิราศภูเขาทองเห็นจะแต่งเมื่อ ปีชวด พ.ศ. ๒๓๙๓ - - - " ส่วนขนิศ อยู่โพธิ์ (๒๕๑๓ ; ๒๔) กลาวว่า น่าจะเป็นปีชวด พ.ศ. ๒๓๙๑ โดยอ้างข้อความในนิราศภูเขาทอง ตอนที่ว่า

" ถึงเขมาอารามอรามทอง เพิ่งฉลองเลิกงานเมื่อวานขึ้น "

(สมเด็จพระปาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๔๓)

ขนิศ อยู่โพธิ์ กลาวว่า " - - - มีประกาศในรัชกาลที่ ๔ ว่า " ---ให้วัดพระศรีมหาธาตุเจ้าพระยาฯ ไปทำการบูรณการฉลอง ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในที่นั้นเป็นอันมาก ใน ปีชวด สัมฤทธิศก ถักราช ๑๑๔๐ (พ.ศ. ๒๓๙๑) -- " เมื่อสุนทรภู่แล่นเรือผ่านวัด เป็นเวลาที่งานฉลองเพิ่งจะเลิก จึงถือโอกาสสุนทรภู่เดินทางไปในปี พ.ศ. ๒๓๙๑ แต่ นายฉันท ขำวิไล (๒๕๐๐ : ๒๕๓) เชื่อตามความเห็นของสมเด็จพระปาดำรงฯ ว่า สุนทรภู่เดินทางไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทอง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๓ โดยอ้างข้อความจาก เพลงยาวถวายโอวาทที่ว่า ในวันอังคาร แรม ๖ ค่ำ ปีมด สุนทรภู่ได้รับสอน ๒ กุมภาพันธ์ คือเจ้าฟ้ากลางและเจ้าฟ้าปิ๋ว การสอนก็อ้าง วันเดือนปีไว้ ทำให้รู้วาทสอนในปี พ.ศ. ๒๓๙๒ และในตอนปลายปีเจ้าฟ้าทั้ง ๒ พระองค์ก็เข้าไปศึกษาในพระราชวัง สุนทรภู่จึงได้เขียน เพลงยาวถวายโอวาทเป็นการสั่งลา แล้วจึงเดินทางไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทอง ข้อความที่กล่าวในเพลงยาวถวายโอวาทมีว่า

" ซึ่งทูลความตามข้ออย่าถือโทษ
ควยวันออกนอกพรรษาขอลาไป
เคยฉันของสองพระองค์สงดววย
จะแลดับคัมเหมือนดัง เคือนค้วง
ถึงมาเฝ้าเล่าที่ไหนจะได้เห็น

ถ้ากริ้วโกรธครั้นตามตามสงสัย
เหลืออาลัยทูลกระหม่อมให้ครอมครม
มิไคววายเวนหนาทานชาดววง
ที่แลดวงลับฟ้าสุชาธาร
ควยว่าเป็นชอบเชคณิเวศน์สดาน

จะตั้งแด่แลดับอุป-มาณ
 ๑๐ โสกันต์วันพระองค์ทรงศึกษา
 ให้ไชยสอยคอยเฝ้าทุกเช้าเย็น
ถวายเห่ถวายฝ่าพระบาทไค้ชาดเสร็จ
ทูลกระหม่อมยอมให้พระทัยปลง
ในวันนั้นวันอังคารพยานอยู่
 ขอละของสองพระองค์จะทรงจำ

เห็นเนิ่นนานนี้ฉันน้ำตากระเด็น
 จะไค้มาบนบบไค้พบเห็น
 มิให้เฒ่าเฒ่าคนองทั้งสองพระองค์
ไค้โดยสมเด็จประธานตามความประสงค์
ถวายของค่อนญาติเป็นชาดคำ
ปัดลูกเอกศกกรรมหกลำ
 ออย่าเชื่อคำคนอื่นไม่ยืนยาว

- - - - -
แผ่นดินหลังครั้งพระโกศกัโปรงเกิด
สิ้นแผ่นดินสิ้นบุญของสุนทร

- - - - -
ฝากพระเชษฐาให้ฉันสอน
ฟ้าอาภรณ์เปล่งพักตร์อาลัยจงเดิม "

(สมเด็จพระยาเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๔๑๓ ๕๑๖ - ๕๕๗)

ข้อความที่ยกมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 ยังไม่เสด็จสวรรคต เคยโปรดให้สุนทรภู่เป็นพระอาจารย์สอนเจ้าฟ้าอาภรณ์อยู่ แต่พอถึงสมัย
 รัชกาลที่ ๓ เจ้าฟ้าอาภรณ์ซึ่งเคยเป็นศิษย์ก็ทำเป็นเมินเฉยกับสุนทรภู่ อาจเป็นเพราะพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดสุนทรภู่จึงไม่มีผู้ใดกล้าให้ความอุปถัมภ์แก่สุนทรภู่เป็นไค้

อย่างไรก็ตามไม่ว่าสุนทรภู่จะแต่งนิราศภูเขาทองในปี พ.ศ. ๒๓๙๑ หรือใน
 พ.ศ. ๒๓๙๖ ก็ตาม ก็แสดงให้เห็นว่า นิราศภูเขาทองนี้แต่งหลังนิราศพระบาท ถึง ๒๐ ปีเศษ
 (อยู่ระหว่าง ๒๑ - ๒๓ ปี) ในราว ๒๐ ปีเศษ นี้มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับสุนทรภู่มาก
 เช่น

๑. สุนทรภู่ได้เข้ารับราชการเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๕๔ และได้รับราชการเป็นอาลักษณ์
 อยู่ใกล้เคียงกับรัชกาลที่ ๒

๒. ถูกจำคุกด้วยเรื่องเมาสุราอาละวาด ถึงกับทุบตีมารดา

๓. เลิกร้างกับภรรยาเก่า (แม่จัน) ไค้ภรรยาใหม่ (แม่ نیم) และสุนทรภู่ในตอนนั้น
 มีบุตร ๒ คน คือหนูทัก (ลูกแม่จัน) และหนูตาบ (ลูกแม่ نیم)

๔. พ.ศ. ๒๓๖๙ เปลี่ยนรัชกาลใหม่ สุนทรภู่ตกยาก

๕. ออกบวช เพราะหนี้ราชภัย

นิราศภูเขาทองจึงเป็นนิราศที่สุนทรภู่แต่งในคราวที่ตกยากไร้ที่พึ่ง ในนิราศเรื่องนี้ สุนทรภู่จึงคร่ำครวญไว้อย่างนาสงสารยิ่งนัก

๑. รูป

แต่งเป็นกลอนนิราศขึ้นต้นด้วยวรรครับ และลงท้ายด้วยคำว่า เอ๋ย

ลักษณะเนื้อหาก ไม่มีบทไหว้ครู เริ่มนิราศก็บอกวันเดือนปีที่ออกเดินทาง จากนั้นเมื่อผ่านตำบล สถานที่ต่าง ๆ ก็พรรณนาคร่ำครวญไว้มาก มีการกล่าวถึงผู้หญิงบ้าง แต่สุนทรภู่ก็บอกไว้ในตอนท้ายของนิราศว่า การเขียนคร่ำครวญถึงสตรีทั้ง ๆ ที่ตนไม่มีหญิงจากจริง ๆ ก็เพื่อแต่งให้เขาแบบของนิราศเท่านั้น จากคำกล่าวในตอนท้ายของนิราศที่ว่า " นักเลงกลอนนอนเปล่าก็เศร้าใจ จึงรำไรเรื่องร้างเอนบางเอ๋ย " นี่เป็นเครื่องยืนยันว่า การเดินทางสมัยก่อนนั้นเสียเวลามาก คนที่เป็นกวีหรือมีความสามารถในการแต่งกลอนจึงได้เขียนกลอนเพื่อเป็นการแก้เหงาในการเดินทาง และก็เป็นเครื่องยืนยันได้อีกประการหนึ่งว่าการเขียนนิราศนั้น บางครั้งผู้เขียนก็ไม่จำเป็นต้องจากนางจริง ๆ ก็เขียนได้ นางในนิราศเป็นเพียงบุคคลในจินตนาการเท่านั้นก็ได้

เส้นทางที่กล่าวถึงในนิราศเป็นไปโดยลำดับดังนี้

วัดราชบูรณะ - หน้าวัง - หน้าแพที่ประทับ - วัง - วัดพระโคตมิก - โรงเหล้า - บางจาก - บางพลู - บางพลัด - บางโพธิ์ - บ้านฉนวน - วัดเขมาภิรตาราม - ตลาดแก้ว - แขวงนนทบุรี - ตลาดขวัญ - บางซื่อ - บ้านมอญ - บางพูด - บ้านใหม่ - บางเคื่อ - บางหลวง - เขิงราก - สามโลก - บ้านจั่ว - เกาะราชคราม (พักค้างคืน) - ตำบลกรู้งเกา - หน้าจวนข้าหลวง - วัดพระเมรุขาม (หยุดพักค้างคืน) - เจดีย์ภูเขาทอง นมัสการเจดีย์ภูเขาทอง พักอีกหนึ่งคืน วันรุ่งขึ้นเดินทางกลับ ใช้เวลาเดินทางกลับหนึ่งวัน กลับมาถึงวัดอรุณ

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

ในนิราศภูเขาทองนี้ที่หมายถึงการเขียนรำพัน คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพราะตอนที่สุนทรภู่เดินทางไปมัสการเจดีย์ภูเขาทองและเขียนนิราศนี้เป็นเวลาหลังจากรัชกาลที่ ๒ สวรรคต ไปเพียงประมาณ ๓ ปี สุนทรภู่ว่าลึกถึงรัชกาลที่ ๒ ในฐานะที่พระองค์เป็นผู้นิยมชีวิต เป็นรมโพธิ์รมไทรของสุนทรภู่ สุนทรภู่มิมีความจงรักภักดีและประทับใจในรัชกาลที่ ๒ มาก จึงได้กล่าวรำพันว่า " พระนิพพานปานประหนึ่งศึกระชาด " ทุกแห่งที่สุนทรภู่ไปนั้น สุนทรภู่มักนำมารำพันเกี่ยวโยงไปถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑ ลักษณะเนื้อความ นิราศภูเขาทองนี้แม้สุนทรภู่จะเขียนหลังนิราศพระบาทและนิราศเมืองแกลงถึง ๒๐ ปีเศษ แต่สุนทรภู่มิยังคงรักษาลีลาการเขียนนิราศตามแบบของตนไว้เสมอ คือผู้อ่านจะทราบโดยแจ่มแจ้งว่า นิราศเรื่องนี้เขียนเมื่อไร เขียนให้ใคร และจะไปไหน แสดงให้เห็นว่าเขียนอย่างมีจุดหมายที่แน่นอน และมีการเดินทางจริง แม้สุนทรภู่จะบวชเป็นพระไม่มีนางที่จะรำพันถึงใด แต่สุนทรภู่มิทิ้งแบบฉบับของการเขียนนิราศ คือมีการรำพันถึงสตรีด้วย แต่เป็นการกล่าวถึงเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ เหมือนพริกไทยในผักชีเท่านั้น

การพรรณนา ไม่พรรณนาละเอียดมากนัก โดยมากจะพรรณนาเพียงผ่าน ๆ บางครั้ง เขียนเพียง ๑ คำกลอน ก็ผ่านไป ก็มี เช่น

" ถึงบางจากจากวัดพลัดฝั่ง	มามัวหมองมัวหน้าไม้ฝ่าฝืน
เพราะรักใคร่ใจจืดไม่ยักเย็น	จึงตรึงสินใจพราวผาจากเมือง
ถึงบางพลัดถึงคูเมื่ออยู่ครอง	เคยไล่ของสงฆ์ให้ลวนในเหลื่อง
ถึงบางพลัดเหมือนพี่พลัดมาชักเคื่อง	ทั้งพลัดเมืองพลัดสมรมารอนรน "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๔๙)

จะเห็นได้ว่าแม้จะกล่าวถึงสถานที่แห่งใดเพียงสั้น ๆ สุนทรภู่ออกที่จะกล่าวรำพันมาถึงตัวเองมิได้ ลักษณะการพรรณนาในนิราศภูเขาทองจึงเป็นแบบยัสม์พันชดชัษะมาก

แต่อย่างไรก็ตามตอนที่สุนทรภู่พรรณนาอย่างละเอียดก็มีบ้างเหมือนกัน เช่น ตอนที่สุนทรภู่ประทับใจมาก เช่นตอนชมธรรมชาติ หรือตอนที่ผ่านสถานที่ที่สุนทรภู่เคยมีความหลังเกี่ยวกับรัชกาลที่สอง ก็จะรำพันไว้เป็นอันมาก เช่น ตอนผ่านหน้าวัง หน้าแพ และตอนผ่านวัดเขมาภิรตาราม เป็นต้น

๓.๒ การใช้อยุทธคดีและสำนวน ในนิราศภูเขาทอง สุนทรภู่มีการคัดคำบางคำบ้าง เช่น คำว่า " อธิปัตติ " ไขเป็น " ชิปัตติ " คำว่า " นมัสการ " เป็น " มัสการ " เป็นต้น

- คำที่สุนทรภู่ชอบไขเป็น คำว่า " มุลิกา " " โอ "
- คำที่ชอบไขแต่ไขผิด เช่น นรังสรรค์
- สำนวนที่ชอบไข สุนทรภู่มักคัดคำหลายคำ ซึ่งมีไขทั้งในนิราศภูเขาทองและนิราศเรื่องอื่น ๆ ด้วย บางครั้งก็ไขซ้ำในนิราศเรื่องเดียวกัน เช่น

" โอคติมาสารพัดจะตัดขาด "

ตัดสวาทตัดรักมิยักไหว "

" ถึงหน้าแพแลเห็นเรือหนึ่ง "

คิดถึงครึ่งก่อนมน้ำตาไหล "

" มาทางท่าหน้าจวนผู้จอมรัง "

คิดถึงครึ่งก่อนมน้ำตาไหล "

" เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น "

เพราะ ชุก. ธีรคุณพาลมาราทาง "

" โอเจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก "

เสียดายนึกนึกน่าน้ำตากระเด็น "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๔๑๓ ๑๔๕ - ๑๕๓)

- ไขคำง่าย ๆ ไขภาษาธรรมดา ๆ แบบชาวบ้าน เช่นตอนเห็นธรรมชาติกลางทุ่งนาสวยงาม มีคอกบัว สายถึง อยู่มากมาย ก็รำพันว่าถ้ามีนางที่รักก็จะเก็บไปฝากแตรนใจไม่มี จึงบอกว่า

" ถึงตัวเราเล่าถ้ามีโยมหญิง
คงจะไขให้เกียตริที่คิดมา "

ไหนจะนั่งดูกายอายุบุผา
อุตสาห์หาไปฝากตามยากจน "

นิจใจไม่มีเท่าจีเลียบ

พอรอนรอนออนแสงพระสุริยน

ชี้เก็ยเก็บเลยทางมากกลางหน

ถึงตำบลกรุงเก่ายังเศร้าใจ "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๕๒)

- มีข้อความที่เป็นปัญหา ไม่น่าใจว่าสุนทรภู่จะหมายถึงอะไรแน่ เช่น

" สามฤดูอยู่ที่ไม่มีภัย มาจำไกลอารามเมื่อยามเย็น "

" จะยกหยิบขีบคี่เป็นที่ตั้ง ก็ใช้ถึงแทนสัดเป็นจักษขวาง "

" โอสุขานาแนเป็นแผ่นพื้น ทั้งสี่หมื่นสองแสนทั้งแคนไทร "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๔๔)

สามฤดู - อาจหมายถึง ๑. อยู่ ณ วัดนี้ ๑ ปีเต็มแล้ว (๓ฤดู ๑ปี)

๒. อยู่ได้ ๓ พรรษาแล้ว (๓ ปี)

อย่างไรอย่างหนึ่งก็ได้ ไม่น่าว่าสุนทรภู่จะหมายถึงข้อใด

ขีบคี่ - สุนทรภู่อาจหมายถึง รัชกาลที่ ๓ หรือ เจ้านายองค์ใดองค์หนึ่ง ไม่แน่ชัด

สี่หมื่นสองแสน - ไม่ทราบแน่ว่าสุนทรภู่หมายถึง ความกว้าง - ยาว ของ แผ่นดินหรืออย่างไร และวัดโดย ไขมาตารอะไร

๔. คุณค่าในสถานสุนทรียาศสตร์และคุณค่าอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าในสุนทรียาศสตร์

๔.๑.๑ การเล่นคำ และมีการใช้คำซ้ำ ๆ ช่วยให้เกิดความไพเราะ และ เป็นการเน้นให้ข้อความหมายหนักแน่นยิ่งขึ้น เช่น

" ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก

ถึงเมาเหล้าเขาสายก็หายไป

สุดจะหักท้าวจิตคิดไฉน

แต่เมาใจนี้ประจำทุกคำคืน "

" ถึงบางจากจากวัดปลัดพี่น้อง
 เพราะรักใคร่ใจจิตไม่ยั้ง
 ถึงบางพลัดถึงคูเมื่อยครอง
 ถึงบางพลัดเหมือนพิลัดมาชักเคื่อง "

" เห็นโสกใหญ่ไกลนํ้าระกำแฝง
 เหมือนโสกพิลัดนํ้าระกำเจือ "

นามัวหมองมัวหน้าไม้ฝ่าฟัน
 จึงต้องขึ้นใจพรากรมาจากเมือง
 เคยใส่ซองส่งให้ฉวนใบเหลียง
 หังพลัดเมืองพลัดสมมารอนรน "

หัง รักแฉงแฉมสวาพประหลาดเหลือ
 เพราะรักเรือแรมสวาพมาคลาคคลา "

(สมเด็จพระยาครุฑราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๔๗ - ๑๔๘)

๔.๑.๒ ไขถอยคำแสดงวามณ ความรู้สึกดี ทำให้ผู้อ่านเห็นอกเห็นใจ
 และมีอารมณ์เศร้าตามไปควย เช่นตอนคราวถึงรัชกาลที่ ๒ ว่า

" พระนิพนธ์ปานประหนึ่งก็ระชาค ควยไร้ชาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ
 หังโรคร้ากรรมชัควิบัติเป็น ไม่เล้งเห็นสิ่งซึ่งจะพึงพา "

(สมเด็จพระยาครุฑราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๔๕)

คำกลอนบทนี้นับว่าแสดงให้ผู้อ่านทราบความในใจ ความรู้สึก
 จงรักภักดีของสุนทรภู่ที่มีต่อรัชกาลที่ ๒ ทีเดียว

๔.๑.๓ การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ ทำให้ได้ เช่นตอนเรือแฉมมาติดตรง
นํ้าวน สุนทรภู่ว่าพันว่า

" คนนำวังกลิ้งเขี้ยวเป็นเกลียวกลอก กลับกระฉอกฉกฉกฉกฉกฉกฉกฉก
 บางพลุดพลุดวุ่นเหมือนกงเกวียน คู่เปลี่ยนเปลี่ยนคว้างคว้างเป็นหว่างวน "
 " เป็นเงาง่านำเงาเงาเงาเงาเงา หังกว้างขวางขวัญหายไม่วายเหลียว
 เห็นคุ่มคุ่มหนุมสาวเสียวกราวเกรียว ฉวนเรือเพรียวพรวดพราดพรวดพราดเลย

กลับถอยหลังวังร่อเฝ้าถอยถอน
 เงียบสงัดศัควาคนกานก

เรือชยอนโยกโยนกระโถนหก
นำคางคกพรางพรางพระพายพัด

ไม่เห็นคล่องต่องกลางอยู่กลางทุ่ง
เป็นกลมกลมกลุมกลายเหมือนทรายซัด

ทั้งกบเขียดเกรียวกรีกจิ้งหรีดเรื่อย
วังเวงจิตคิดคะเนระหังความ

พอหุบคุดงูชมมารุมกัด
ตั้งนั่งปักแปะ ปมไคนอน

พระพายเฉื่อยฉิวระหวีหวาม
ถึงเมื่อยามยังอุคมโสมนัส "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๔๘,๑๕๑)

จะเห็นได้ว่า สุนทรภู่สามารถใช้คำว่า " กลับกะฉอก มาคั่นควักเฉวียน " เลียนเสียงน้ำที่วิ่งวนกระทบเรือ และใช้คำว่า " ฉิวฉิวระหวีหวาม " บรรยายลักษณะเสียงลมที่พัดไต่ หึ่งด้อยคำที่ไต่ให้เสียงก็ มีการเล่นเสียงสระ เสียงพยัญชนะ ใช้ด้อยคำที่ช่วยสร้างบรรยากาศที่เจียบสงคังเวงให้เกิดในใจของผู้อ่านได้ดี

๔.๑.๔ บรรยายละเอียดเห็นภาพพจน์ เป็นลักษณะประจำที่สุนทรภู่ไม่เคยทิ้งเลย แม้ว่าจะอยู่ในอารมณ์ทุกข์โศกอย่างไรก็ตาม เช่นตอนบรรยายลักษณะเจดีย์ภูเขาทองนี้ว่า

" ไปเจดีย์ที่ภูเขาทอง
อยู่กลางทุ่งรุ่งโรจน์สันโดษเด่น
พื้นลานฐานบัวมหัศจรรย์
มีเจดีย์วิหาร เป็นคานวัด
ห้องกลอยอเหวี่ยงสลักกัน
บันไดมีสี่คานสำราญรื่น
ประตักนิพจินตนาพยายาม

สูงล่องลอยผ่านภาลัย
เป็นที่เล่นนาวาคงคาไส
คงคล้ายล้อมรอบเป็นขอบคัน
ในจังหวัดขวางแวงกำแพงกัน
เป็นชั้นเชิงชานตระหง่านงาม
ต่างชมชื่นชวนกันชื่นชื่นสาม
ไค้เสร็จสามรอบค้ำนบอภิวันท์

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๕๓)

๔.๒ คุณค่านอื่น ๆ

๔.๒.๑ ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมในสมัยของสุนทรภู่ เช่น

- วิธีการแต่งตัว หญิงไทยมีการแต่งตัวแบบหมสไบ ผัดหน้า
อาบหน้า ทาขมิ้น จับเขมา พวกมอญที่อยู่ในไทยก็แต่งตัวเอาอย่างไทยบ้าง สุนทรภู่ไ้ร่ำพัน
ไว้ว่า

" ถึงเกร็ดยานบ้านมอญแตกอนเภา ยู่หญิงเกลามวยงามตามภาษา
 เคียนมือนอนไรรุกเหมือนตุ๊กตา ทั้งผัดหน้าจับเขมาเหมือนลาวไทย "

(สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ๒๕๑๑ ๑๔๔)

- สภาพในเมือง สมัยโน้นยังรกร้างมาก แต่กระนั้นก็มีพวก
 ดักขโมย เช่นพวกฉวางเรือ, ตีเรือ สุนทรภู่ได้ถูกขโมยของเหมือนกัน ได้บรรยายไว้ว่า

" ดูระยานบ้านของทั้งสองฝั่ง ระวังทั้งสี่ตัวน่าจะทำเชษฐ
 เห็นที่อยู่รายไม่วายเวน เทียวซ่อนเร้นตีเรือเหลือระอา
 " ประมาณสามยามคล้าในอัมพร อายโจรรจจุจวงเขาลวงเรือ "

(สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ๒๕๑๑ ๑๔๕)

- ทำให้ผู้อ่านได้ทราบว่า การละเล่นที่นิยมกันในสมัยนั้น มีการเล่น
 เพลงเรือ, การขับเสภา เป็นต้น ดังกล่าวต่อไปนี้

" มาจอกหน้าวัดพระเบรฯข้าม ริมอารามเรือเรียงเคียงขนาน
 บังขึ้นสองรองรำเอนสำราญ ทั้งเพลงการเกี้ยวแกกกันแซเซ้ง
 บางฉลองมาป่าเสภาขับ ระนากรับรั้วคล้ายกับนายเส็ง
 มีโคมรายแลอรามเหมือนสามเพ็ง เมื่อคราวเครงก็มีใครจะโคก
 อายลำหนึ่งกรงทองกลอนมันบก ขางยาวลากเลื้อยเจ้อยจนเหนื่อย
 ไม่จบบทลดเลี้ยวเหมือนเงี้ยวงู จนลูกคูซอทุเลาว่าหวานอน "

(สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ๒๕๑๑ ๑๔๖)

๔.๒.๒ ในคติแกมมอญ เป็นวิสุทธิทัศนะ ที่เป็นจริงอยู่ทุกกาลสมัย

" โอสามัญฉันแปรไม่แท้เพียง เหมือนอย่างเยี่ยงชายหญิงทั้งวิสัย
 นีหรือจิตคิดหมายมีหลายใจ ที่จิตใครจะเป็นหนึ่งอย่าพึงคิด "
 " ถึงบางเคื่อโอมะเคื่อเหลือประหลาด บังเกิดชาติแมลงหวี่มีในไส้
 เหมือนคนพาลหวานนอกยอมชมใน อุปไมยเหมือนมะเคื่อเหลือระอา "

" ทั้งองค์ฐานรณราวถึงเกาแดง
โอเจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก
กระนั้นหรือชื่อเสียงเกียรติยศ
เป็นผู้มีมากแล้วยากเย็น

เมื่อยอแยกยศศักดิ์หลุดหัก
เสียค่ายนักนิกรนาน้ำตากระเหิน
จะมีหมอลวงหนาหันคาเห็น
คิดไว้โอบนิจจึงเสียทั้งนั้น "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๔๔, ๑๕๓ - ๑๕๔)

๔.๒.๓ ให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ เช่น

- ความเชื่อถือเรื่องสุภรรยาผู้อื่น เมื่อตายไปแล้ว ต้องไปเป็นต้นงิ้ว
 สุนทรภู่บรรยายลักษณะของต้นงิ้วไว้ว่า

" ถึงบ้านงิ้วเห็นแต่จ้าวละลือสูง
ควยหนามคกรกคามระตะตา
งิ้วรกรกสิบหกกองคลี่แหลม
โครทาชูลทานทองบรรลัย

ไม่มีฝูงสัตว์สิ่งกึ่งพดกบ
นิกก็มากลัวหนามขามขามใจ
คังขวากแวมเสี้ยนแซกแตกไสว
ก็ต้องไปเป็นต้นนาชนพอง

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๕๐)

- ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น ตอนคนมาขโมยของในเรือ
 แต่ไม่ได้ของไป แสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่เชื่อมั่นในพุทธศาสนา

" แต่หนูพิศจิดแจจกเพี้ยนสอง
ควยเคระตะบะบุดูกับคุณพระ

ไม่เสียของชาวเหลือองเครื่องอัฐธะ
ชัยชนะมารไคดังใจจง "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๕๓)

๔.๒.๔ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคคลิกภาพของกวี

- สุนทรภู่เขียนนิราศภูเขาทองในตอนที่กำลังตกยาก ฉะนั้นใน
 เรื่องนี้จึงมีการรำพันถึงชีวิตที่เศร้าหมอง ทุกข์ยาก เพราะเหตุต่าง ๆ ไว้หลายแห่ง เช่น

- รำพันว่าได้รับความทุกข์เพราะมีคนพาลปองร้าย

" โอ้อาวาสราชมรณะพระวิหาร
เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น
จะยกหยิบชิบคี่เป็นที่ตั้ง

แต่นั่นนันทิวาจะมาเห็น
เพราะชุก เชื้ญคนพาลมาราทาง
ก็ใช้ถึงแทนสัคเห็นชัคขวาง "

- รำพันว่าไ้รับความคับแค้นใจ

" เมื่อเคราะห์ร้ายกายเราก้เท่านี้
ลวนทนามเห็บเจ็บแสนคับแค้นใจ

ไม่วีที่พสุชาจะอาศัย
เหมือนนกไ้รังเรอยูเอกา "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๔๑๓ ๑๔๕ - ๑๔๘)

- รำพันถึงชอบกพร่องของตัวเอง คือการค้มเหลาจนเป็นสาเหตุให้ไ้รับ

ความทุกข์

ถึงโรงเหลาเตากลั่นคว้นโขมง
โอบาปกรรมน่านรกเจียวอกเรา

มีคั่นโพงผูกสายไว้ปลายเสา
ให้มัวเมาเห็บอนหนึ่งบ้าเป็นน้าอาย

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๔๑๓ ๑๔๕, ๑๔๖, ๑๔๘)

- ในสมัยรัชกาลที่ ๒ สุนทรภู่คงเป็นที่โปรดปรานมาก ไ้รับราชการใน
ตำแหน่งอาลักษณ์ สุนทรภู่คงไ้คอยรับใช้อย่างใกล้ชิด เพราะสุนทรภู่บรรยายไว้วาไ้กลั่น
ขนาดไ้กลั่นพระสุคนธ์ คึงคำกลอนที่ว่า

" เคยหมอบรับกับพระจมีนไ้วย
เคยทรงแดงแปลงบทพจนารถ
จนกลืนสินแมน้าแลล้าคลอ
เคยหมอบไ้กลไ้กลั่นสุคนธ์ชล
สินแผนคินสินรสุสุคนธา

แล้วลงในเรือที่นั่งบัลลังก์ทอง
เคยรับราชโองการอันจด
มิไ้ของเคื่องชัคทัทยา
ละอองอบรสรื่นชื่นนาสา
วาสนาเราก้สินเหมือนกลั่นสุคนธ์ "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๔๑๓ : ๑๔๖)

- สุนทรภู่มีความจงรักภักดีต่อ รัชกาลที่ ๒ มาก คึงจะเห็นไ้จากคำรำพัน

ของสุนทรภู่ว่า

" จะสร้างพรตอดข้าวสงสวนบุญถวาย	ประพาศิฝ่ายสมณะทั้งวสา
เป็นสิ่งที่ของฉลองคุณมุสิก	ขอเป็นข้าเคียงบาททุกชาติไป
" แมนก่าเนคเกิดชาติใดโค	ขอให้ได้เป็นข้าฝ่ายมุสิก
สิ้นแผ่นดินขอให้สิ้นชีวิตร้าง	อย่าร้างบงกชบทศรี
เหลืออาลัยใจครมระหมทวี	ทุกวันนี้ยังตายทรงกายมา

(สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๒๕๑๓ ๑๔๔, ๑๔๕ - ๑๕๐)

บุคลิภาพประการหนึ่งที่สังเกตได้ คือสุนทรภู่เป็นคนที่มีใจเริงใจผู้อื่น เมื่อยามตกยากก็เริงวามิตรสหายจะหาเป็นไม่รู้จัก และเขายะเยยเอาใจ แสดงว่าเป็นคนเจียมตัว เจียมใจมากอยู่ ทั้งเขนตอนผ่านหน้าจวนของพระยาไชยวิชิต (เผือก) ซึ่งเป็นผู้รั้งกรุงเก่า สุนทรภู่เขียนเล่าไว้ว่า

" มาทางท่าหน้าจวนผู้จอมรัง	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
จะแหวะหวาดทวนเหมือนเมื่อเป็นไวย	ก็จะไคว้กับมันตื้นบนจวน
แต่ยามยากหากว่าตาทวนแปลก	อกมิแตกเสียหรือเราเขาจะสรวล
เหมือนเชิญใจไปสูงไม่สมควร	จะทองมวนหนักดัดอ้อมประมาธ "

(สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๒๕๑๓ ๑๕๒)

การไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทองครั้งนี้สุนทรภู่ได้กล่าวอธิบายขอพรไว้ด้วย น่าสังเกตว่าการขอพรครั้งนี้ต่างจากคราวไปนมัสการพระพุทธรูปหลายอย่าง เพราะการไปพระพุทธรูปครั้งก่อนนั้น สุนทรภู่ไปอย่างขร่าวาส กล่าวคือไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทองครั้งนี้ สุนทรภู่ไปอย่างพระ จึงกล่าวขอพรต่างออกไป สุนทรภู่กล่าวขอพรดังนี้

ขอเคชะพระเจดีย์ศรีมหาศ	บรรจุชาติที่ต้งนรังสรรค์
ชาอุทสาห์มาเคารพอภิวันท์	เป็นอนันต์อันสงส์ดำรงกาย
จะเกิดชาติใดโคในมนุษย์	ให้บริสุทธิ์สมจิตที่คิดหมาย
ทั้งทุกข์โศกโรกภัยอย่าไถลกราย	แสนสบายบริบูรณ์ประยูรวงศ์
ทั้งโลโกโทโสแลโมหะ	ให้ชนะใจไถอย่าไหลหลง

ขอฟังเพลงเรื่องวิชาปัญญาวง หวังให้ทรงศีลจันทรในสันดาน
อีกสองหญิงสิ่งร้ายแผลชายชั่ว อย่าเมามัวหมายรักสมัครสมาน
ขอสมหวังตั้งประโยชน์โพธิญาณ ทรายนิพพานภาคหน้าให้ถาวร "

(สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๕๔)

จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่ขออย่างพระ คือ

๑. ขอให้บริสุทธิ์ผุดผ่องทั้งกายและใจ
๒. ขอให้มีความสุขสบายและพ่อแม่พี่น้องอยู่พร้อมพรั่ง
๓. ขอให้ชนะโลก โทสะ และโมหะ
๔. ขอให้ได้นิพพาน
๕. ขอให้ชนะใจคน
๖. ขอให้ได้ดี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน
๗. ขอให้เรื่องวิชาและมีปัญญา
๘. ขอให้ไม่หลงไหลในสิ่งชั่ว ตั้งอยู่ในศีล ๕
๙. อย่าได้พบหญิงชั่วและชายชั่ว

และขอให้ ๑๐. อย่าเมาความรัถ

จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่ขอไปพระพุทธบาท

ในชีวิตสุนทรภู่ เรื่องความสัมพันธ์กับแม่จัน คงติดอยู่ในใจสุนทรภู่ตลอดเวลา เพราะในนิราศเมืองแกลง สุนทรภู่พูดถึงว่าได้ "แพรคำ" ซึ่งเป็นผ้าที่ไหมจากแม่จันเป็นพระลิก ในนิราศภูเขาทองแหมว่าจะเลิกร้างกับแม่จันไปแล้ว สุนทรภู่เมื่อรำพันถึงนางในนิราศ (ซึ่งคงเป็นเพียงในจินตนาการ รำพันให้เข้าแบบการเขียนนิราศเท่านั้น) สุนทรภู่ก็คงจะนึกถึงแม่จัน จึงได้เอ่ยถึงแพรคำร่ำมะเกลือ ดังกลอนที่ว่า

" โอ้รินรินกลิ่นดอกไม้ในคงคา เหมือนกลิ่นผ้าแพรคำร่ำมะเกลือ "

(สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๕๕)

นอกจากนี้จากนิราศภูเขาทองบ่งให้ทราบว่าสุนทรภู่ได้โกรธเคืองหรือคิดร้ายต่อ
รัชกาลที่ ๓ เลยเพราะ เมื่อนางวังยังกล่าวถวายพระพรไวว่า

" ดูในวังยังเห็นหอพระจิตร ตั้งสติเค็มถวายฝ่ายกุศล
ทั้งปิ่นเกล้าเจ้าทิพย์พบสากกล ไหวพองพนักย่ำสำราญผ้านรินทร์ "

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๔๖)

สุนทรภู่นำมาซึ่งการเจตัญญูเขาทองครั้งนี้ มีลูกข้อหนูพัดคิดตามไปด้วยเพราะมีเอ่ย
ถึงหนูพัด ๒ ตอน คือตอนถูกโจรเขาลักขโมยของในเรือและตอนที่ไค้พระธาตุไวยูชา

" แท้หนูพัดจักแจจตุเทียนส่อง ไม่เสียของชาวเหลืองเครื่องอัฐธะ "

" กับหนูพัดคนมีสการสำเร็จแล้ว ใส่ชวคแก้วไว้วางใ้ศกเสก "

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ ๑๔๓ - ๑๔๔)

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า นิราศภูเขาทอง ซึ่งสุนทรภู่เขียนในยามตกยากนั้น
สุนทรภู่ได้แสดงความรู้สึกน้อยใจในโชคชะตาของตนเอง ความอาภัพต่าง ๆ นี้
สุนทรภู่ได้โทษว่าเป็นความผิดของผู้ใดเลย แต่ยกให้เป็นเรื่องของโชคชะตา ข้อนี้เป็น
เครื่องยืนยันบุคลิกของสุนทรภู่ไวยาทรานไม่เคยคิดจองเวรผู้ใดเลย ในนิราศภูเขาทองนี้แสดง
ให้ผู้อ่านได้เห็นว่าสุนทรภู่มีความจงรักภักดี ชื่นชม ในพระ บรมวิคุณของพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธเลิศหล้านภาลัยมาก สุนทรภู่เขียนนิราศเรื่องนี้หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ-
หล้านภาลัย เสด็จสวรรคตไปไม่นานนัก สุนทรภู่จึงยังเศร้าโศกเสียใจอยู่ตลอดเวลา และ
สุนทรภู่กำลังตกยากไร้ที่พึ่ง การเขียนนิราศเรื่องนี้สุนทรภู่จึงเขียน ในขณะที่ไม่มีความสบาย
ใจเลย บรรยายกาศในเรื่องจึงเศร้าและหม่นหมอง ไม่ค่อยมีเรื่องหยอกล้อสนุกสนาน และ
ไม่มีการร่าเริงถึงความรักฉันคู่สาวเหมือนนิราศเรื่องอื่น ๆ ผู้อ่านนิราศภูเขาทองก็จะได้รับ
บรรยายกาศที่แปลกออกไปจากนิราศทั่ว ๆ ไป นิราศภูเขาทองนี้แม้จะเป็นนิราศเรื่องที่สั้นที่สุด
ของสุนทรภู่ แต่ก็ได้รับยกย่องจากผู้อ่านว่าเป็นนิราศเรื่องที่ดีที่สุด สิ่งนี้อาจเป็นเครื่องยืนยัน
ได้เป็นอย่างดีว่า การที่ภู่เขียนนิราศจากประสบการณ์และความรู้สึกจริง ๆ แล้ว จะช่วยให้
นิราศเรื่องนั้นมีลักษณะจริงใจ และทำให้ผู้อ่านประทับใจได้คึกกว่านิราศสมมุติ

โคลงนิราศสุพรรณ

นิราศเมืองสุพรรณ สุนทรภู่แต่งเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๔๔ อายุราว ๕๕ ปี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ (๒๕๑๒ ๔) โคตรงอธิบายไว้ในคำนำโคลงนิราศสุพรรณ กราวที่พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ว่า " เหตุที่สุนทรภู่ไปเมืองสุพรรณในคราวที่แต่งนิราศนั้น ความในเรื่องนิราศว่าไปหาแม่ ทานองจะเล่นแปรธาตุเอง หรือมิฉะนั้นก็ไปหาแม่ให้ผู้อื่นที่เล่นแปรธาตุ เพราะเชื่อกันว่าที่ในจังหวัดสุพรรณ มีรอย่างโคอย่างหนึ่งทรงคุณวิเศษสำหรับใช้แปรธาตุ --- สุนทรภู่ไปสุพรรณครั้งนี้มีบุตรไปด้วย ๒ คน คือ " พัด " กับ " ตาบ " และลูกบุญธรรมอีก ๒ คน คือ กลั่น กับ ชูบ มีนายรอกเป็นคนนำทาง เมื่อไปถึงหมู่บ้านกระเทรียง ก็โค กระเทรียงชื่อ " กว้าง " และ สังกูเร เป็นผู้นำทาง

๑. รูป

นิราศสุพรรณแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ รวมทั้งสิ้น ๔๖๒ โคลง นับเป็นนิราศคำโคลงที่ยาวที่สุดเท่าที่ผู้เคยแต่งมา โคลงนิราศสุพรรณที่พบครั้งแรกมี ๑ เล่มสมุดไทย ต่อมากรมศิลปากรพบอีก ๒ เล่มสมุดไทย จึงได้ความรู้เกี่ยวกับสุนทรภู่ไปเมืองสุพรรณโดยสมบูรณ์

ลักษณะเนื้อหา ไม่มีบทไหว้ครู เริ่มต้นก็บอกถึงสถานที่เริ่มออกเดินทางทันที โดยเริ่มลงเรือที่ท่าวัดเทพธิดาตามทางคลองมหานาค เมื่อถึงวัดสระเกศก็กล่าวถึงมารดา ได้ความว่ามารดาเพิ่งตายและศพยังฝังอยู่ที่วัดนั้น สองเรือไปออกปากคลองโองอ่าว เดินทางไปจนถึงเมืองสุพรรณบุรี ไปขึ้นบกที่วังหิน เพียวหาแม่แล้วกลับลงเรือที่บ้านหึ่ง สุนทรภู่ไปสุพรรณครั้งนี้ไม่ได้ออกกลับมา และข้ายังได้รับความลำบากยากเข็ญ ต้องขยจัญญ์ทาง ๆ นานาในป่าแทบเอาชีวิตไม่รอด เช่น กองไปอยู่ในวงวานพิช และไปพบช่างโหลงอาละวาด เป็นต้น สุนทรภู่ได้เลิกความคิดในการหาแม่ และยาอายุวัฒนะเพราะเชื่อคำของกษัตริย์เจ้าป่าซึ่งมาเข้านบอกว่ ในพระเจดีย์เก่านั้นมีแร่ปรอทสำหรับแปรธาตุเป็นทอง แต่พระองค์จะเก็บไว้ให้ลูก ๆ ที่ไว้ใจ เพื่อว่าเมื่อเกิดมาแล้วจะได้ใช้สร้างปราสาททองต่อไป และครีส์ห้ามสุนทรภู่ อย่าไปเชื่อเรื่องอายุวัฒนะ เพราะไม่มีในโลก เรื่องแร่ปรอทก็เป็นเรื่อง

เหลวไหล ให้เลิกคิดแสวงหาเสีย สุนทรภู่ก็เชื่อและเดินทางกลับ และออกจากป่าไค้โดย
ลูกกบฏที่ตามมาเข้าเป็นผู้นำทาง

เส้นทางเดินที่เอ่ยถึงในนิราศสุพรรณมีตามลำดับดังนี้

คลองมหานาค - วัดสระเกษ - เชิงเลน - วัดเลียบ - วัดแจ้ง - ถนนไก่
แพที่ประทับ - ท่าช้าง - วัดหลัง - บางกอกน้อย - บ้านบุ - วัดชีปะขาว - บางบำรุ -
บางมาด - สวรรหลวง - วัดพิกุน - บางขวาง - เชิงสวร - บางกรวย - บางศรีทอง -
บางยานเรียด - บางกร่าง - บางขุน - โรงทิม - บางคูเวียง - บางม่วง - บางใหญ่ -
บ้านคานคอย - คลองคค - บ้านวัดราง - คลองโหลง - วัดโหม - ลานตากฟ้า -
บ้านกระจัน - บ้านสี่ศรี (= ศศิธร) - บ้านขโมย - (พักค้างคืน) - บางปลา - บางปลี -
บ้านบางระกำ - บางยุง - เขาควาย - บ้านไซ - บ้านหินมุด - คลองบางหลวง -
บางน้อย - บางหวาย - บางสามสาร - บ้านคาน - สองพี่น้อง - บางซอ - บ้านทะเภา
หลาย (ปัจจุบันเรียกสำเภาลม) - บางปลาร้า - บางสะแก - บ้านคันช้าง - บ้านกุ่ม -
บางแม่หมาย - คลองกฤษณา - บางเลน - บางบัว - บ้านดารา - บ้านชีปะขาว -
บางซีส (= บางยี่หน) - บางปลาม้า - กิ่งโพธิ์ - โคกคราม - สวนหงส์ - ตลาดแก้ว
- วัดตาเพชร - สวนชิง - บ้านยอด - บ้านขแมร์ - บ้านโพ - วัดมนาวหวาน -
ทับทิมเหล็ก (ปัจจุบันเรียกทับทิมเหล็ก) - วัดปาง - ทหารัด - บางนางสุช - บ้านยาย -
ท่าโสม - กดี - โคกบ่อ - บ้านลาว - สุพรรณ - โรงเหล้า - บ้านขุนช้าง -
วัดกระโเกร (วัดกระโเกร) - ท่าสิบเบี้ย - วัดป่าโก - วัดป่าเรไร - บ้านโพธิ์ -
ศรีสะเวียง - โพธิ์หลวง - ลำปะทิว - บ้านวัดช้าง - วัดสว่างอารมณ์ - โพธิ์ -
โพธิ์ - บ้านเชิงหวาย - บางมคแดง - วัดยาง - บ้านตาเลี่ยน - บ้านศรีประจันต์ -
บ้านคานขนอน - บางกระพุง - บ้านโหม - บ้านกร่าง - บ้านไร่ - วัดปรวณ -
บางม่วง - บ้านยานยาว - สารบุรี - บ้านกล้วย - คลองน้ำซับ - บ้านวังวา -
วังหิน - วนกันหวด - วัดฉลาม - บางขวาง - สามชุก - ชัดหอม - บ้านทึง (บ้านขี้ทึง)
- วัดเงาโพ - บ้านกระต๊ว - บ้านโป่งแดง - คลองกระเสี้ยว - บางแวก - ศาลเจ้า
สองพี่น้อง - (ขึ้นบกเดินทางไปตามทางที่เจ้าบอกทางให้) - บ้านป่า - เมืองแรพลอง -

และเดินทางไปในป่าลึกพบวานพิช และพบอุปสรรคต่าง ๆ ในที่สุดต้องเดินทางกลับโดยไม่ไ้
 แปรพรทตามต้องการ

๒. เอกลักษณะ

นิราศสุพรรณนี้มีลักษณะหนักไปในด้านให้ข้อเท็จจริง อารมณ์ขันน้อย สุนทรภู่เขียน
 นิราศสุพรรณในตอนที่อายุค่อนข้างมากแล้ว (ราว พงศ. ๒๓๗๖) จึงมีการรำพึงถึงความหลัง
 มาก นิราศสุพรรณมีรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติของสุนทรภู่แทรกไว้มากมายตอน ดังจะกล่าวใน
 อันคืบคอไป

นิราศสุพรรณนับเป็นนิราศคำโคลงเรื่องยาวที่สุดมีถึง ๔๖๒ บท นิราศเรื่องนี้ว่ามี
 ลักษณะการแต่งที่แตกต่างจากนิราศคำโคลงสมัยโบราณ คือไม่ได้เริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู หรือ
 บทชมบ้านเมือง ขอพระเกียรติ แต่เริ่มด้วยเนื้อเรื่องเลย และมีการแต่งโคลงกลมแทรกไว้
 หลายชนิดเช่น นาคบริพัทธ์, อักษรลวน, สกิด์เคร, อักษรสามหมู่, กลสรวลน, กานตอคอก
 และโคลงกระทู้ เป็นต้น นิราศเรื่องนี้มีสัมผัสสระ และสัมผัสพยัญชนะมาก ทั้งภายในวรรค
 และสัมผัสข้ามวรรค เป็นโคลงนิราศที่มีเอกโทษ โทโทษ มากที่สุด

๓. สลีลาการเขียน

๓.๑ ลักษณะเนื้อความ เป็นการบรรยายชมภูมิประเทศในเส้นทางที่เดินทางไป
 ผ่านจากกรุงเทพ ฯ ถึง สุพรรณบุรี ตามแบบฉบับของนิราศทั่วไป ที่มีลักษณะแปลกคือ ไม่มี
 บทไหว้ครู นอกจากนี้ก็มีการแทรกประวัติของผู้เขียนนิราศไว้ในที่ต่าง ๆ ตามแบบที่สุนทรภู่
 ชอบใช้ในการเขียนนิราศเรื่องอื่น ๆ นิราศเรื่องนี้ เนื้อความบรรยายถึงการผจญภัยใน
 ระหว่างเดินทางทั้งทางบก และทางน้ำเป็นอันมาก

การพรรณนาบางตอนสุนทรภู่ก็พรรณนาละเอียดเช่น ตอนผจญภัย ตอนชมนก
 ชมไม้ ชมสัตว์ป่าต่าง ๆ เนื้อความตอนตน ๆ ไม่ค่อยพรรณนามาก ในตอนท้าย ๆ มีบท
 พรรณนาละเอียด ไพเราะมากขึ้น

นิราศสุพรรณนี้เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า แม้ในแง่รูป สุนทรภู่จะใช้

โคลงสี่สุภาพตามแบบโบราณ แต่สุนทรภู่ก็แสดงให้เห็นถึงความคิดที่เป็นแบบของตนเอง ไม่ถือแบบธรรมเนียมนิยม คือ

- ไม่ขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครู บทชมบ้านเมือง ยอพระเกียรติยศถวัลย์ แต่เริ่มต้นด้วยเนื้อเรื่องเลยทีเดียว

- สุนทรภู่เพิ่มเสียงสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ ลงในโคลงแต่ละวรรค และพยายามส่งสัมผัสอักษรข้ามวรรคแทบทุกวรรค นับว่าเป็นการแสวงหาวิธีใหม่ในการเขียน

- แต่งโคลงกลบทต่าง ๆ แทกรลงไป แสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้เขียน และเป็นเจตนาของผู้เขียนด้วยที่จะเห็นได้จากโคลงบทที่ ๔๒๒ ที่ว่า

โคลงที่ ๔๒๒	" โคลงไว้ไขข้ออ้าง	ต่างนาม
	นาคคปริพัทธ์ตาม	กบเอน
	สระลวนสวนอักษร	สกัศแคร์ แม่นา
	ซอนคอกบอกรบเอน	ว่าไว้ให้ฟัง

๓.๒ ถ้อยคำและสำนวนที่ใช้

นิราศสุพรรณฉบับที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์ ตามต้นฉบับสมุดไทย มีการเขียนลักษณะบาง มีคำเป็นอันมากที่เขียนตามเสียงพูด เช่น

นก	เขียนเป็น	พกา
จุมก	"	คุมก
บุปผชาติ	"	บุพชาติ
ชิงชา	"	ชิงชา
ชาวประมง	"	เซาประมง
อายุวันชนะ	"	อายุวันชนะ
สุพรรณบุรี	"	สุพัน, สุพันบุรี

สุกสิ้น	เขียนเป็น	สุกสิ้น
ถนัด	"	สนัด
จระเข้	"	ตะเค, ตะเข้

ฯลฯ

- คำที่สุนทรภู่อชอบใช้มีอยู่หลายคำ เช่น คำว่า " เผาะเผาะ " " รินริน " " เย็นเยียบ " " ฝอยฝน " " พลั่งพลั่ง " เช่น

โคลงที่ ๒๘ บาท ๑ - ๒	" <u>ส่งสาร</u> <u>สายเนตร</u> <u>น้อง</u> <u>ลานเนตร</u> <u>ที่เพียงฝอยฝน</u>	น้องชด แฟน้อง "
โคลงที่ ๒๐๓ บาท ๔	เผาะเผาะ <u>เราะ</u> <u>รกร</u> <u>เรื่อ</u>	เรี่ย <u>ข้าง</u> <u>ทาง</u> <u>จร</u>
โคลงที่ ๒๐๕ บาท ๔	" เผาะเผาะ <u>เราะ</u> <u>ป่า</u> <u>ตอง</u> <u>พรำ</u> <u>พรำ</u> <u>น้ำ</u> <u>คาง</u> <u>พรหม</u> <u>พลั่ง</u> <u>พลั่ง</u> <u>พลั่ง</u> <u>น้ำ</u> <u>ตา</u>	<u>ทวาค</u> <u>ซ้ำ</u> <u>รำ</u> <u>ไป</u> <u>พรำ</u> <u>พรำ</u> <u>พรอ</u> <u>ย</u> <u>ตก</u> <u>ทว</u> <u>ย</u>
โคลงที่ ๒๑๑ บาท ๓	<u>เย็น</u> <u>เยียบ</u> <u>เจียบ</u> <u>สัจ</u> <u>คดม</u>	<u>แล</u> <u>ค</u> <u>ลิ่ง</u> <u>ค</u> <u>ง</u> <u>เอย</u>
โคลงที่ ๒๐๕ บาท ๓	<u>เงา</u> <u>ไม่</u> <u>ใหญ่</u> <u>ข้าง</u> <u>บู้ง</u>	<u>เย็น</u> <u>เยียบ</u> <u>เจียบ</u> <u>เอย</u>
โคลงที่ ๒๐๖ บาท ๓	<u>เย็น</u> <u>เยียบ</u> <u>เจียบ</u> <u>เงา</u> <u>จิม</u> <u>ฟ้า</u> <u>พรำ</u> <u>น้ำ</u> <u>คาง</u> <u>ไห</u>	<u>สง</u> <u>บ</u> <u>สัจ</u> <u>ค</u> <u>สัจ</u> <u>เอย</u> <u>ร</u> <u>เือก</u> <u>เนื้อ</u> <u>เหลือ</u> <u>หนาว</u>
โคลงที่ ๓๔๑ บาท ๓, ๔	<u>ก็</u> <u>สาม</u> <u>ยาม</u> <u>สัจ</u> <u>ค</u> <u>ครัม</u> <u>เย็น</u> <u>เยียบ</u> <u>เจียบ</u> <u>ชอบ</u> <u>เขา</u>	<u>จิม</u> <u>เงา</u> <u>โชค</u> <u>เจียม</u>
โคลงที่ ๔๕๑ บาท ๑, ๒	<u>พรำ</u> <u>พรำ</u> <u>น้ำ</u> <u>คาง</u> <u>พรำ</u> <u>ง</u> <u>ฝอย</u> <u>เผาะ</u> <u>เหยา</u> <u>ะ</u> <u>เย็น</u> <u>ใจ</u>	<u>กลาง</u> <u>ไฟ</u> <u>ร</u> <u>แจ่ม</u> <u>พรอ</u> <u>ย</u>

ฯลฯ

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒: ๑๐-๑๔๕)

๓.๓ การแหกนิทานชาวบ้าน (เมื่อสุนทรภู่เดินทางไปถึง
 ตำบลโค หากมีประวัติ คำานของสถานที่นั้น ๆ สุนทรภู่ก็จะอธิบายแหกไว้เสมอ เช่น
 ตอนถึงตำบลเขาควายก็นึกถึงเรื่องพญาพาสีที่ตัดหัวทรีได้ ดังกลอนที่ว่า

เขาควายรายรองนี้	นิทาน นานเอ๋ย
ว่าพญาพาสีหยาน	ยุคพลี
ศรีสระกระปือกระบาน	บังบัง ยังแ
นึกเช่นเป็นรอยนี้	เหนียวแน่นเหนอรอย

แหกความเชื่อของชาวบ้าน

โคลงที่ ๑๔๑

ถึงของคลองน้ำขับ	ขำมือ
เกิดแรงงอกศรี	ศรีคทอง
ผู้เฒ่าเจ้าเลื่องดา	เหล็กที่ศรีเอย
ศรีกระระเรื่อทอง	ติดพันขึ้นโชน

แหกตำนานบางทึ่ง

โคลงที่ ๒๓๕

ผู้เฒ่าเจ้าเลื่องอยาน	บ้านทึ่ง
ท้าวอุทองมาถึง	ดินคุง
แะขอเชือกหนังซึ่ง	เขาไม่ ให้แ
สาปยานบานเซตคุง	คึงทึ่งแปลง

๓.๔ ลีลาการชมสัตว์ ชมธรรมชาติต่าง ๆ บางโคลงคล้ายกับ พระราชนิพนธ์ บทเห่ชมปลาและสัตว์ต่าง ๆ ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ กล่าวคือเนื้อความบางตอนก็เป็นการชมโดยไม่มี การเปรียบกับนาง บางครั้งก็มีการเปรียบเทียบด้วย จึงนับว่า สุนทรภู่ เป็นกวีที่สนใจศึกษางานของกวีที่มีชื่อเสียงในอดีตมากพอสมควร ลีลาการชมเช่นนั้น ถือได้ว่า สุนทรภู่ทำตามแบบธรรมเนียมนิยม แต่อย่างไรก็ตาม ก็มีความไพเราะ และช่วยสร้างจินตนาการให้กับผู้อ่านได้

ต่อไปนี้จะขอยก พระราชนิพนธ์บทเห่ชมปลาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ มาเปรียบเทียบกับโคลงนิราศสุพรรณของสุนทรภู่ให้เห็นดังนี้

พระราชนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ		โคลงนิราศสุพรรณของสุนทรภู่	
"เนื้ออ่อนนอชนแซ่ช่อ	เนื้อน่องหรืออ่อนทั้งกาย	เนื้ออ่อนหอมสุเอื้อ	น่องหญิง
ใครครองของจิตชาย	ไม่วายนึกกรีกกริ่งทรวง	อ่อนแอบแนบอกอิง	อุบลำ
"เวลจันทรเป็นนวลจริง	เจ้างามพริ้งยิ่งนวลปลา	นวลจันน้นนวลจริง	แซ่ช่อ งามเอย
คางเบือนเบือนหนามา	ไม่งามเท่าเจ้าเพื่อนชาย	นวลที่พกลิ้นกล้า	กลืนเนื้อเหลือนวล

ปลาตะกรับคอยกะกั้ง	หูแขง
ปลาบู่วายเวียนแผ่	ยั้งน้ำ
สรอยสาปลาหมอแซง	สังกวาก
แมงกุกุโอดคำ	พริ้งพยอมกะตุงเหว

โคลง ๓๕๔

น้ำใสไหลเลื่อนช้า	ปลากริม
กริมเกราะเราะเรียงริม	ริมไม้
ศิระตะกั่วพิน	พาดพาก มากเอย
ปักเป่าเหล่าหลดไหล	ฉลบลบเลี้ยวเพี้ยวส

ฯลฯ

๓.๕ ฉันทลักษณ์ โคลงนิราศสุพรรณ ไม่มีร่ายนำเรื่อง แต่งเป็นโคลงรวม ๔๒๒ โคลง มีโคลงกลบทรวม ๖ ชนิดด้วยกัน คือ นาคบริพัทธ์, กลบทกยเคน,

กลบทกยเตนสามตอน, กลบทสองลวน, กลบทอักษรสามหมู่ กลบทสกัศแคทวารตริงประกัย,
รอนคอก

- ไม่มีสร้อยในบาท ๓ เช่น โคลงที่ ๔๔, ๔๐ รวม ๒ บท

- สุนทรภูมิกเล่นเสียงสระ ระหว่างคำท่ายวรรคกับคำสร้อยเสมอ เช่น

โคลง ๑๒๑ บาท ๓

" บ้านค้งฝ้งน้ำเวียง รายอยู่ หมูแธ "

" ๑๒๒ ๓

" หวานอ่อนคลิ่นไสร่นาน นักเบื้อ เหลือแม่ "

" ๑๓๐ ๓

" บอมมีพีพะเพิง เพื่อนเหล่า เฒาแธ "

" ๑๓๑ ๓

" กลือกกลับวัับแวมวาว แวบแวบ แทบแธ "

ฯลฯ

ลักษณะเป็นแบบนี้แทบทุกบทในโคลงนิราศสุพรรณ

- เอกโทษ โทโทษ โคลงนิราศสุพรรณเป็นนิราศคำโคลงเรื่องที่มีคำเอกโท
โทโทษมากที่สุด มีอยู่แทบทุกบท เช่น

โคลงที่ ๑๒๔

วัดฝางอ่างชื้อไว้	ไซฝาง
ฝางยอมยอมแพรยาง	ยั้งขรัง
แดงคักกกแดดหมาง	หมองครำ คำแธ
ออกพิทแคน <u>ขรัง</u>	ชุกลำน่าฝาง

- โคลงนิราศสุพรรณของสุนทรภู่ มีการใช้เครื่องหมายวรรคตอนเอก โท มากกว่า เอก ๙ โท ๔ ตามข้อกำหนดของโคลงสี่สุภาพมาก ดังตัวอย่างดังนี้
โคลงที่ ๔๖

" ชาวบ้าน บ้านเรือกตั้ง ตากปลา
 แต่ปาก ปากท่า เฟื่องฟู
 กว้างขวาง ทางวัด ไวของ คลองแคว
 ริมฝั่ง พริ้งตัก ยอดแย้ม ชมใส "

คำที่ขีดเส้นใต้ คือคำที่ใช้วรรคตอน เอก - โท เกินกว่าที่กำหนดไว้
มีเอกเกินมา ๓ แห่ง โท ๓ แห่ง

๔. คุณค่าในคานสุนทรียศาสตร์ และคุณค่าด้านอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าในคานสุนทรียศาสตร์

๔.๑.๑ การเล่นคำ การใช้คำซ้ำ ๆ กัน เพื่อให้ได้ความหมาย
หนักแน่น และไพเราะ มีอยู่ในนิราศสุพรรณ เช่น

- เล่นคำว่า " น้อย "

โคลง ๙๗

" บ้านน้อย พลอย นัยน้อย น้อง เอย
 น้อย แนบ แอบ อกเอย กุ เคลา
 เนื่อน น้อย คอย สนอม เชย เชื่อน ขึ้น อื่นเอย
 น้อย แถม ช้อ หา เขา จิต นอย ลอย

- เล่นคำว่า " บอน " เหมือนในนิราศเพชรบุรี

โคลงที่ ๙๘

ชุมนุมกัณฑ์กบฏ

บอนสุพรรณ หน้แก

บอนบางกอก คอกแสง

บอนปากยา จะแก

บอน แสง

อรอยแพ

เหลือแ

ไม่สรินลันบอน

เล่นคำว่า " หวาน "

โคลงที่ ๑๒๒

ถึงหน้าทานำวัด

ภาเลือกเบื่องพรวน

หวานอันคลื่นไสรน่าน

หวานแต่นำคำนอง

มนาวหวาน

รำพรอง

นักเบือ เหลือแม่แ

เสนาะนำคำหวาน

เล่นคำว่า " ยอด "

โคลงที่ ๑๑๘

บ้านยอด ยอดไม้สพรั่ง

ยอด ยืนชชอปก

ยอด ก่อนหมื่นแสนคา

ยอด รักรักหาบาง

ฝั่งชล

กิ่งกว้าง

ทาสทอด ยอดแ

บอไ้ใจหาย

นอกจากนี้ยังมีการเล่นคำอื่น ๆ อีกเช่น โคลงที่ ๑๑๐ เล่นคำว่า " ชาว " โคลงที่ ๑๑๖ เล่นคำว่า " แก้ว " โคลงที่ ๑๕๔ เล่นคำว่า " สว่าง " เป็นต้น นอกจากเล่นคำแล้ว หากสังเกตดูจะเห็นว่าสุนทรภู่เล่นเสียงสัมผัสสระ ระหว่างคำที่ ๒ - ๓ ของวรรคหน้าแทบทุกวรรค และมีสัมผัสสระที่คำสร้อยในบาท ๓ อีกด้วย นับเป็นลักษณะพิเศษที่ยังไม่มีผู้ใดเคยไขมาก่อน

๔.๑.๒ การเล่นเสียงสระพยัญชนะ และสระ ในโคลงนิราศสุพรรณมัจฉา
เป็นอันมาก จึงจะยกมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

โคลงที่ ๒๕๗

คุ้งขวางบางแวกคั้น	พันทราย
กรวคกระจางพรางทรายฉาย	เลื่อมทราย
เหมือนเม็จเพชรทราย	แอมมอรัม งามเอย
ฉนวนแววแฉวกลอย	นพเกาขาวแหวน

ในที่นี้บาทสองเล่นเสียงพยัญชนะ กร-, พร, ล และเสียงสระอา ในคำที่ ๒ - ๓
บาทสามเล่นเสียงพยัญชนะ ม-, ร, อร-, และเสียงสระเอ ในคำที่ ๒ - ๓
บาทสี่เล่นเสียงพยัญชนะ ว-, ก-, และเสียงสระแอ ในคำที่ ๒ - ๓

โคลงที่ ๓๖๕

ผงกผงกนกอ้อแอ้น	กระแวนกระแวน
กวักเกวาทะจากางเขน	แซกเตา
ตัวจุกใจใจเจน	กโจอมจับ ทับแธ
ชะมินอนนอนแนบเคลา	คุปอนสลอนเหลืออง

บทนี้บาทแรกเล่นเสียงพยัญชนะ ผง-, อง-, กร-, ว และเล่นเสียงสระโอะ
ในคำที่ ๒ - ๓

บาทสองเล่นเสียงพยัญชนะ กว-, ช-, และเล่นเสียงสระเอา ในคำที่ ๒ - ๓

บาทสามเล่นเสียงพยัญชนะ จ-, และเสียงสระ อุ

บาทสี่เล่นเสียงพยัญชนะ น-, ก-, ล-, และเสียงสระ ออ

โคลงที่ยกมาให้เห็นต่อไปนี้ เป็นโคลงที่ แสดงให้เห็นลีลาการเล่นเสียงพยัญชนะ
และเสียงสระ ของสุนทรภู่ในนิราศสุพรรณ

โคลงที่ ๑๔๒

แจ้วแจ้วจักกระจันจำ	จับใจ
หรี้งหรี้งเรื้อยเรไร	ร่ำร้อง
แซงแซวส่งเสียงใส	ทราบโสด
แหงนนิ่งนิกนของ	นึมนื้อนวลนาง

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒ : ๔๙)

โคลงที่ ๒๔๖

เขาเขี้ยวโชคคุ่มขึ้น	เคียงเคียง
ร่มรืนรุกขรังเรียง	เวียนรอย
โหมหัดหิงหยาเหยียง	หันหาค แอวแอ
ย่างไหญ่ยอคืบยอย	โยกโยโยนโยน

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒ : ๔๙ - ๕๐)

จากคำที่ขีดเส้นใต้ และการโยงสัมผัสให้ดู จะเห็นได้ว่า นอกจากจะมีการเล่นเสียงพยัญชนะ, สระแล้ว ยังมีการเล่นเสียงสัมผัสข้ามวรรค ช่วยเพิ่มให้เกิดความไพเราะมากขึ้นอีกด้วย การเล่นเสียงในลักษณะเช่นนี้มีอยู่มากในโคลงนิราศสุพรรณ

๔.๑.๓ การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ สุนทรภูมมีความสามารถในการใช้ถ้อยคำเลียนเสียงต่าง ๆ เช่นเสียงนก เสียงหรี้งเรไร เสียงสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ตลอดจนเสียงลม, เสียงดนตรีต่าง ๆ ได้ดียิ่ง เช่น

- เลียนเสียงดนตรี

" เสียงซออออออ	เอื้อยเพลง
จับปีเตรงเตงเตง	เตงทอง
กลุ่ยครุยครุยครุยเหง	เหงเหงเหง รนาคแอ
ของหนองหนองนองนอง	ผรั่งพรั่งพรั่งกะโพน

โคลงที่ ๓๖๓

" คุณาโทโหรโรโหร	โหโหย
โอรโคโกโหวกวิเวกโหว	แววของ
ยามย็นยั้งคั่นโคย	เค้นหว่าง ทางเอย
เขากุกุกก้อง	โกแกวแจ้วเสียง "

โคลงที่ ๔๒๔ บาท ๑

" บัคเคี้ยวเกรียวกรวดแล	แกรแกร
-------------------------	--------

วลา

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๒๑ - ๑๓๔)

นอกจากนี้ยังมีการเล่นคำเลียนเสียงธรรมชาติต่าง ๆ อีกในโคลงที่ ๖๒, ๖๔, ๑๔๕, ๒๔๙, ๔๓๐, ๔๕๐ อีก เป็นต้น

๔.๑.๔ การใช้คำบรรยายสภาพภูมิประเทศ บรรยายความรู้สึกหงอยเหงา เปลี่ยวใจ สร้างอารมณ์สะเทือนใจ ทำให้ผู้อ่านพลอยนึกเห็นสภาพตามไปด้วยใดเป็นอย่างที่

โคลงที่ ๒๔๔

" จังหรีดกรีกกรึงร่อง	ซ้องเสียง
แหรณหรรณมมายเรียง	รับซ้อง
จักจั่นสนั่นสำเนียง	เสนาะเรื้อย เจื้อยเอย
ปี่ฉิวหวิวโหวกร่อง	รอมชางวางเอง

- ใช้คำดี ให้บรรยากาศที่วังเวง ไพเราะในคำเสียงด้วย

โคลงที่ ๒๐๔

เย็นเยียบเจี๊ยบสงัดเจี๊ย	เงาคริม
อารักคักสิทพิม	พุ่มไม้
ทึงทุตพุดจิมจิม	เจี๊ยบวง ทรวงเอย
จังหรีดกรีกกรึงให้	ลาเหี้ยเส่ราหาวนอน

โคลงที่ ๒๑๑

ยามสามยามสงัดไม้	ไพรพนม
พร่ำพรำน้ำค้างพรม	พรางพรอย
เย็นเย็นเงิบสงัดลม	แลตลง คงเอย
ไม้นิ่งกึ่งงานชอย	ชื่นฉมพุ่มพกา

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒ : ๖๗ - ๘๘)

การใช้คำบรรยายก่อให้เกิดภาพพจน์ เชนนี้ยังมีอีกมากเช่นในโคลงที่ ๒๐๓, ๒๑๔,

๒๔๒

๔.๑.๕ สุนทรภู์แต่งโคลงกลบทแทรกในนิราศสุพรรณหลายชนิด ข้อนี้เป็น
เครื่องแสดงว่าสุนทรภู์มีความรู้ความสามารถที่จะหลีกแฝงการแต่งโคลงได้เป็นอย่างดีและ
มีการศึกษาดลงานเก่า ๆ มาบางพอสมควร และบทที่สุนทรภู์แต่งมีหลายชนิด เช่น กลบท
นาครวิพันธุ์, กลบทอักษรสลั, กลบทกบเตน, กลบทสีกัดแคว, กลบทอักษรสาม, กลบท
งานคอกอก เช่น

กลบทนาครวิพันธุ์

โคลงที่ ๑๔

สาวเอยเคยอ่อนนุ้ม	อุมสนอม
ออมสนิกกลิ่นหอม	กลอมให้
ไกลทางวางอกตรอม	ออมตริก รฤกเอย
เลยอนขึ้นครองไว้	ไกรหวาหนาสน

กลบทอักษรสลั (ใช้สระ อะ ล้วน)

โคลงที่ ๒๔๓

เสลาสลอกสลัสร้าง	สลักไค
สือกสะอมสไอ	สอาคสอาน
มะแผ่มฟามมเฟื่องมไฟ	มแผ่มฟ่อ พอเอย
คชบคชาบคเคียนคคราน	คครอกไครคเคราคครอง

กลบทสัทกัณฑ์

โคลงที่ ๒๔๖

" <u>หนาว</u> <u>ลม</u> <u>หม่น</u> <u>ผา</u>	<u>หาย</u> <u>หนาว</u>
<u>ฟ้า</u> <u>พรำ</u> <u>น้ำ</u> <u>คาง</u> <u>พราว</u>	<u>เวิ</u> <u>ร้าง</u> <u>ฟ้า</u>
<u>เคน</u> <u>เคื่อน</u> <u>เกลื่อน</u> <u>กลาด</u> <u>ดาว</u>	<u>ควง</u> <u>เคน</u>
<u>ไข</u> <u>เปล่า</u> <u>เศร้า</u> <u>ชน</u> <u>หนา</u>	<u>นึ</u> <u>กน</u> <u>อง</u> <u>หมอง</u> <u>ใจ</u>

กลบทอักษรสาม นอกจากที่ในแง่แสดงถึงความสามารถในการแต่ง และยังสามารถในการเลือกคำมาใช้เขียนเสียงธรรมชาติของสัตว์ต่าง ๆ ได้ด้วย

โคลงที่ ๓๖๖

" <u>รวัง</u> <u>ไพร</u> <u>ราย</u> <u>รอง</u> <u>กรอ</u>	<u>กรอ</u> <u>กรอ</u>
<u>แอ</u> <u>แอ</u> <u>แอ</u> <u>แอ</u> <u>ลล</u>	<u>เคียน</u> <u>รอง</u>
<u>พญา</u> <u>ลล</u> <u>ลล</u> <u>ลล</u> <u>ลล</u>	<u>เกล้า</u> <u>คู่</u> <u>อยู่</u> <u>แ</u>
<u>กระ</u> <u>หระ</u> <u>คกร</u> <u>กรอ</u> <u>คกร</u> <u>กรอ</u> <u>คกร</u> <u>กรอ</u>	<u>รอก</u> <u>เตน</u> <u>เลน</u> <u>กระ</u> <u>แต</u> "

โคลงที่ ๓๖๘

" <u>ตอย</u> <u>ตัว</u> <u>คึก</u> <u>คึก</u> <u>โฉม</u> <u>ร้อง</u>	<u>กอง</u> <u>เกรียว</u>
<u>คึก</u> <u>คึก</u> <u>คึก</u> <u>คึก</u> <u>เคียว</u> <u>เคียว</u>	<u>เจียว</u> <u>จ้อย</u>
<u>คาม</u> <u>ทัก</u> <u>ปัก</u> <u>หน้า</u> <u>เจียว</u>	<u>เจ้า</u> <u>ตัว</u> <u>คึก</u> <u>กระ</u> <u>จิต</u> <u>เออย</u>
<u>เค็</u> <u>กรัก</u> <u>ทัก</u> <u>ถาม</u> <u>กตอย</u>	<u>ก</u> <u>เคาะ</u> <u>เค้น</u> <u>เค้น</u> <u>หนึ</u> "

ฯลฯ

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒ : ๘ - ๑๑๘)

๔.๑.๖ บรรยายละเอียด ให้ภาพพจน์ เช่นตอนเดินทางไปในป่าพบโหลงช้าง
สุนทรภู่นิพนธ์ไว้ว่า

โคลงที่ ๓๘๔

" แลคูหนุข้างเถื่อน	เกลื่อนโขง
ลุยป่ามาผางโง	ซวกพอง
ยักเยียดเสียดแฉกโง	ขาวยื้อ มีดแ
แหงนนางาเงยของ	สลัปล้างคางเขา "

- ตอนออกจากป่าพบกับโขลงช้างป่า สุนทรภู่บรรยายไว้อย่างน่ากลัวว่า

โคลงที่ ๔๒๖

" ชูมชูมอ้อมอีก	กติกโขลง
ป่าแหลกแตกผางโง	แผครอง
ฝุ่นฟุ้งพลุกควันโขมง	มีคลา ฟาแ
สเทือนสทีกกึกกอง	เกือบได้ถึงเสียงอึง "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒ : ๑๒๘ - ๑๓๙)

๔.๒ คุณกาคานอื่น ๆ

๔.๒.๑ แสดงให้เห็นถึงความเจริญของบ้านเมืองในชนบทว่า ในสมัย
สุนทรภู่นั้น เมืองสุพรรณยังรกร้าง เป็นป่าอยู่มาก ถึงคำบรรยายของสุนทรภู่ว่า

โคลงที่ ๖๖

" หนีเสื่อว่าปะชุม	เชิงเสื่อ
ไคกับเราแล้วเหลือ	หลากล้ำ
หลมตเซเคาจอกเรือ	ริมเขต ชโมยแ
บกก็เสื่อเรือย่ำ	สัดเซแเโก "

โคลงที่ ๖๘

" <u>ชายชาวป่าไผ่ชุม</u>	<u>เชิงพนาม</u>
<u>สองฝั่งวังรำราม</u>	<u>รกเรือ</u>
แพงพวยผัก บุงงาม	งอนทอด ยอดเอย
<u>บนบกกนกกับเนื่อ</u>	<u>หว่างไม้ไผ่สะสอน "</u>

โคลงที่ ๑๔๔

"ทวนเียนเห็นพยมค่อม	คัมชล
โทกลับโลกคน	เคี้ยวโจง
ขึ้นคลั่งวิ่งคำรณ	เราะได้ ไกลแะ
ทั้งขุญเมียบโซรง	ครางรองกองกระหิม "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๒๒ - ๖๖)

จากโคลงที่ยกมานี้ก็จะเห็นได้ว่า สัตว์ป่าต่าง ๆ ยังมีอยู่มาก เพราะบ้านเมืองยังไม่เจริญ เป็นป่าอยู่เป็นอันมาก

๔.๒.๒ ให้ความรู้ในเรื่องความนิยมเกี่ยวกับความงามไม่ว่าผิวของหญิงหรือชายก็ตาม สมัยนั้นมักนิยมรักษาดู จึงมีการอาบน้ำทาขมิ้น เมื่อไม่มีขมิ้นก็หาคอกไม้สีเหลืองต่าง ๆ ใช้แทน ดังที่สุนทรภู่ได้รำพันไว้ว่า

โคลงที่ ๑๔๕

"ชาคชะมื่นสรวนแม่เลี้ยง	ลูกเออย
สารภีพอเคย	ซักเนื้อ
บุญนากยากไร้เซย	เชนกลืน ขมิ้นเอย
ถึงไม้เหลืองเรื่องเหว	ร่างขอหญิง "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๓ : ๑๑๒)

๔.๒.๓ ให้คติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกสาว - ลูกชาย ของคนในสมัยของสุนทรภู่ว่า โบราณถือว่าเลี้ยงลูกสาวมักจะให้มีเรื่องออกรับชานา ดังโคลงที่ว่า

โคลงที่ ๑๔๖

"บุราณทานว่าเลี้ยง	ลูกสาว
มันมักหักรั้วฉาว	เชนพรอง
หนุ่มชายผ่านรุกราว	รักชะยั้น พรันแะ
ลูกโจงโซสบทอง	บอรรุสาว "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๕๔)

๔.๒.๔ ให้คติ - คำพึงเพย ว่า "ช่างป่าคน คนสุพรรณ" หมายถึง
คนอยู่คนนำ นำสะอาค บริบูรณ์ จึงมีผิวเกลี้ยงเกลาสะอาค

โคลงที่ ๒๕๔

บุราณทานวนำ	สำคัญ
ป่าคนคนสุพรรณ	ผองแนว
แคนคินดินที่สุพรรณ	ธรรมชาติ มาศเอย
ผิวจึงเกลี้ยงเสี้ยงแจว	แจ่มนำคำสนอง

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๔๓)
อาจคักโบราณเกี่ยวกับความเชื่องต่าง ๆ

โคลงที่ ๔๕๕

บุราณทานเทียบแท้	แนเหลือ
มีคาคำคำคีตะเสื่อ	สุกราย
ซึ่งซีกพฤษภคฤมเครือ	ครีมหั่ว มัวเอย
ของยาคำคำเสื่อคลาย	ทานอับปางหลัง "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๑๔๖)

๔.๒.๕ ให้ความรู้ท่านสมุนไพร่ต่าง ๆ ตั้งแต่โคลงที่ ๓๐๙ - ๓๑๒
สุนทรภูได้บรรยายเรื่องยาสมุนไพร่ต่าง ๆ กล่าวถึงคุณสมบัติของสมุนไพร่แต่ละชนิดว่าสามารถใช้แก้โรคอะไรได้บ้าง แสดงให้เห็นว่าสุนทรภูมีความรู้ในเรื่องยาพอสมควร ผู้อ่านจะได้รายละเอียดในเรื่องนี้มากพอสมควร

๔.๒.๖ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิกลักษณะของกวี

ในโคลงนิราศสุพรรณ สุนทรภูได้เขียนรำพันถึงความหลังต่าง ๆ ของตนไว้เป็นอันมาก ทำให้ผู้อ่านได้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติของสุพรรณเพิ่มขึ้นหลายประการด้วยกัน ในสมัยหนุ่ม ๆ สุนทรภูได้เป็นเสมียนเก็บภาษีสวน และได้เป็นผู้ริเริ่มทำแผนภูมิ เป็นสูตรไว้ว่าสวนขนาดใดจะต้องเสียภาษีเท่าใด ซึ่งนับว่าสุนทรภูมีแววของการเป็นนักริเริ่มแล้ว ในตอนที่เขียนเสมียนเก็บภาษีสวนนั้น คงจะได้ผูกสัมพันธ์รักใคร่กับหญิงชื่อ

"สร้อย" เพราะมีกล่าวรำพันถึงไว้ในโคลงนิราศสุพรรณตอนหนึ่งว่า
โคลงที่ ๒๔

" วัดปขาวครวญรู้	เรียนเขียน
ทำสุรทสอนเสมียน	สมุทน้อย
เค็นรวางรจิงเวียน	หวางวัด ปขาวเอย
<u>เคยขึ้นกลืนกลืนสร้อย</u>	<u>สวาทิหังกลางสวน "</u>

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๘)

สุนทรภู่มิเป็นบุคคลที่ขาดความอบอุ่นทางครอบครัวมาตั้งแต่เด็ก เนื่องจากบิดามารดาแยกทางกัน สุนทรภู้อยู่กับมารดา และมารดาก็ไปเป็นแม่นมของพระองค์เจ้าหญิงจงกล มารดาของสุนทรภู่มิได้มีโอกาสเลี้ยงดูเอาใจใส่ได้เต็มที่นัก เมื่อเริ่มเป็นหนุ่ม ด้วยชีวิตที่วุ่นวาย ซากที่พัง สุนทรภู่มิได้จะใช้ชีวิตเกร็ดเตร่ไปเรื่อย ๆ และด้วยความที่เป็นคนมีความสามารถในเชิงกลอน และคงเป็นนิสัยที่ชอบกาพย์กลอนด้วย สุนทรภู่มิได้ไปอยู่กับคณะละครของนายบุญยัง ทำหน้าที่บอกบทละคร ชีวิตตอนนี้นสุนทรภู่มิได้ไว้ในนิราศสุพรรณ เมื่อตอนเดินทางผ่านบางรมาควา

โคลงที่ ๒๕

" บางรมาควมิ่งมิดครั่ง	ครวงาน
<u>บอกบทพูนยังพยาน</u>	<u>พยากหนา</u>
ประทุนประคิศถาน	แพนฮอง หอเอย
แหวนประดับกับมา	พ้อางวางวัน "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๘)

ข้อความในโคลงนิราศสุพรรณที่แสดงว่าสุนทรภู่มิที่พักอาศัยอยู่ในบริเวณพระราชวังหลังอย่างแน่นอน ก็คือตอนที่เดินทางผ่านวังหลัง สุนทรภู่มิรำพันถึงความหลังว่า

โคลงที่ ๒๖

" ทา ^๑ ชาว ^๒ หวาง ^๓ คาย ^๔ ลอม	แหล่ง ^๑ สถาน
ครั้ง ^๑ พระ ^๒ โก ^๓ ฏ ^๔ โป ^๕ ร ^๖ ร ^๗ ประ ^๘ ทาน	ที่ ^๑ ให้
เคย ^๑ อยู่ ^๒ ค ^๓ ล ^๔ ำ ^๕ รา ^๖ ญ	รวม ^๑ เ ^๒ า
เห็น ^๑ แต่ ^๒ ที่ ^๓ หมี ^๔ ไค	ภ ^๑ น ^๒ อง ^๓ ค ^๔ ร ^๕ อง ^๖ ส ^๗ ง ^๘ ว ^๙ น "

โคลงที่ ๒๕

เห็น ^๑ เร ^๒ ือน ^๓ เพ ^๔ ื่อ ^๕ น ^๖ ร ^๗ ัก ^๘ ร ^๙ ำ ^{๑๐} ง	แ ^๑ รม ^๒ โร ^๓ ย
โ ^๑ ้อ ^๒ ก ^๓ อ ^๔ า ^๕ ค ^๖ ร ^๗ ุ ^๘ โ ^๙ ย	ท ^๑ เว ^๒ ค ^๓ คว ^๔ ย
ค ^๑ ุ ^๒ ส ^๓ ว ^๔ ร ^๕ ป ^๖ ว ^๗ ย ^๘ จิ ^๙ ต ^{๑๐} ร ^{๑๑} โ ^{๑๒} ย	ห ^๑ า ^๒ ค ^๓ อ ^๔ ก ^๕ ส ^๖ ร ^๗ อย ^๘ เ ^๙ ย
แ ^๑ ล ^๒ ล ^๓ บ ^๔ ก ^๕ ล ^๖ บ ^๗ ช ^๘ า ^๙ ค ^{๑๐} ิ ^{๑๑} ม ^{๑๒} ว ^{๑๓} ย	ม ^๑ ไ ^๒ ค ^๓ ไ ^๔ ก ^๕ ล ^๖ ก ^๗ ล ^๘ า ^๙ ย "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒ : ๕, ๔)

จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่ว่าคราวไปถึงสถานที่เคยอยู่ และพูดถึงบ้านเรือนของเพื่อนบ้านเก่า แสดงว่าสุนทรภูเคยมีถิ่นฐานอยู่ในบริเวณวังหลัง และในโคลงที่ ๒๕ บาทที่สามก็ยังว่าคราวถึงหญิงชื่อ " สร้อย " ซึ่งเคยมีความสัมพันธ์กันอยู่ในสมัยหนุ่มๆ

สุนทรภูคงใช้ชีวิตเตร็ดเตร่ ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง จนกระทั่งไฉ่มีความสัมพันธ์กับแม่จัน จนต้องโทษ มีกล่าวไว้ในนิราศสุพรรณว่า

โคลงที่ ๒๐

" ย ^๑ น ^๒ ย ^๓ า ^๔ น ^๕ า ^๖ น ^๗ ม ^๘ ุ ^๙ ต ^{๑๐} ง	ค ^๑ ี ^๒ ซ ^๓ ัน
ช ^๑ า ^๒ ค ^๓ ิ ^๔ ค ^๕ เ ^๖ ย ^๗ ช ^๘ ม ^๙ จ ^{๑๐} ร ^{๑๑} ร	แ ^๑ จ ^๒ ม ^๓ ฟ ^๔ า
ย ^๑ า ^๒ ม ^๓ ย ^๔ า ^๕ ก ^๖ ห ^๗ า ^๘ ก ^๙ บ ^{๑๐} ัน ^{๑๑} ก ^{๑๒} ัน	ก ^๑ ิ ^๒ น ^๓ ซ ^๔ ี ^๕ ก ^๖ ฉ ^๗ ล ^๘ ี ^๙ ก ^{๑๐} แ ^{๑๑} ย
มี ^๑ ค ^๒ ุ ^๓ ช ^๔ ู ^๕ น ^๖ ห ^๗ น ^๘ า	น ^๑ ุ ^๒ ช ^๓ บ ^๔ ล ^๕ ิ ^๖ ม ^๗ ล ^๘ ิ ^๙ ม ^{๑๐} ค ^{๑๑} ิ ^{๑๒} น

โคลงที่ ๒๑

เล ^๑ ีย ^๒ ค ^๓ า ^๔ ย ^๕ ส ^๖ า ^๗ ย ^๘ ส ^๙ ว ^{๑๐} า ^{๑๑} ค ^{๑๒} ไ ^{๑๓} อ	อ ^๑ า ^๒ ว ^๓ ร
ร ^๑ ัก ^๒ ที่ ^๓ มี ^๔ โ ^๕ ษ ^๖ น ^๗ กร	ก ^๑ ั ^๒ บ ^๓ น ^๔ อง
จ ^๑ ำ ^๒ จ ^๓ า ^๔ ก ^๕ พ ^๖ ร ^๗ า ^๘ ก ^๙ พล ^{๑๐} ล ^{๑๑} ค ^{๑๒} ศ ^{๑๓} ม ^{๑๔} ร	เ ^๑ ล ^๒ ม ^๓ อ ^๔ ร ^๕ ี ^๖ พ ^๗ เ ^๘ ร ^๙ ี ^{๑๐} ย ^{๑๑} ม ^{๑๒} เ ^{๑๓} ย
เล ^๑ ีย ^๒ น ^๓ ช ^๔ ค ^๕ ุ ^๖ จ ^๗ ท ^๘ ร ^๙ ว ^{๑๐} ง ^{๑๑} ค ^{๑๒} อง	แ ^๑ ท ^๒ ก ^๓ ฟ ^๔ า ^๕ ณ ^๖ า ^๗ ส ^๘ ล ^๙ า ^{๑๐} ย

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒ : ๘)

ข้อความที่พูดถึงแม่จัน ยังมีอีกหลายตอน เช่น โคลงที่ ๓๑, ๔๒, ๕๔, ๖๑, ๒๑๔

ชีวิตสุนทรภู่มีสตรีเกี่ยวข้องกับอยู่หลายคน เช่น แม่สร้อย, แม่จัน, แม่นิม, แม่ม่วง, แม่จิว, แม่นอย, แม่บัวคำ, แม่เกษ, แม่สีทอง ฯลฯ ส่วนใหญ่คนที่เคยเกี่ยวข้องกับควยในคานรักใคร่ สุนทรภู่มักจะรำพันถึงเสมอ แสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่เป็นคนช่างจดจำ คนเราเมื่อสูงอายุนั้น ก็มักจะชอบพูดถึงความหลังเป็นส่วนใหญ่ สุนทรภู่อีกเขาแบบเช่นนี้เหมือนกัน พอไปนี้จะยกตัวอย่างโคลงที่สุนทรภู่อำพันเกี่ยวกับไปถึงผู้หญิงเหล่านี้ในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น

- เมื่อถึงตำบลบางกรวย รำพันถึงแม่นิมภรรยาที่ตายแล้ว
พร้อมทั้งทรวงจำแนงบุญส่งไปให้ควย

โคลงที่ ๓๓

บางกรวยทรวงจำแนง	บุญทาน
<u>ส่งนิมนต์นิพพาน</u>	<u>ผองแถว</u>
<u>จำจากพราภพลัดสถาน</u>	<u>ทั้งที่ หันเอย</u>
เห็นแตกลงนองแคลว	คลาดเดือนเคื่อนปี "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๑๑)

- เมื่อถึงบางศรีทอง สุนทรภู่อีกพูดถึงหญิงที่ชื่อ สีทอง สุนทรภู่เรียกว่าพี่ และเคยเป็นคู่บอกรักสร้อยสักรากันมาก่อน ว่าสีทองมีสามชื่อ สีเพช

โคลงที่ ๓๔ บาท ๑, ๒

" บางศรีทองคลองบ้านเก่า	เจ้าคลอง
<u>สีเพชบัวสีทอง</u>	<u>ถิ่นนี้</u>

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๑๒)

- เมื่อถึงบางม่วง ก็รำพันถึงแม่ม่วงว่า

โคลงที่ ๔๑

" <u>บางม่วง</u> <u>ทรวง</u> <u>เศรา</u> <u>คึก</u>	เคย <u>ชวน</u>
<u>ม่วง</u> <u>เก็บ</u> <u>มม่วง</u> <u>สวน</u>	ศุ <u>กร</u> <u>ยา</u>
<u>ม่วง</u> <u>อัน</u> <u>รัน</u> <u>รัน</u> <u>จวน</u>	จิ <u>ตร</u> <u>ไม</u> <u>ไคร</u> <u>แอ</u>
<u>ม่วง</u> <u>หอม</u> <u>หอม</u> <u>หวาน</u> <u>หนา</u>	เสน <u>ห</u> <u>เนื่อ</u> <u>เจือ</u> <u>จรร</u> "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๑๔)

- เห็นลูกจันท์รำพันถึงแม่จันไว้วา

โคลงที่ ๔๒

" <u>จัน</u> <u>ตน</u> <u>ชล</u> <u>หาม</u> <u>ไห</u>	หวน <u>หอม</u>
<u>แมลง</u> <u>ภู</u> <u>เวียน</u> <u>ทอม</u>	ไ <u>ตะ</u> <u>เค</u> <u>ลา</u>
<u>เพียง</u> <u>พิ</u> <u>ส</u> <u>ถ</u> <u>นอม</u>	เสน <u>ห</u> <u>แจ</u> <u>ม</u> <u>จรร</u> <u>เอ</u> <u>ย</u>
<u>พร</u> <u>อง</u> <u>ช</u> <u>อ</u> <u>ร</u> <u>อ</u> <u>เส</u> <u>ียว</u> <u>เศ</u> <u>รา</u>	ไ <u>ศ</u> <u>ก</u> <u>ร</u> <u>าง</u> <u>ห</u> <u>าง</u> <u>จ</u> <u>ร</u> "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๑๔)

- แม่จิว

เมื่อเห็นตนจิวก็รำพันถึงแม่จิว และรำพันว่าตนอาจต้องขึ้นตนจิว
กระมัง ทำให้รำลึกว่า สุนทรภู่อาจมีความสัมพันธ์กับหญิงซึ่งมีเจ้าของแล้วก็ได้ เพราะใน
นี้... เขาทองก็มีพูดไว้ มาในนิราศสุพรรณก็พูดถึงปิ่นตนจิวอีก ซึ่งจะยกมาให้เห็นดังนี้

จากนิราศภูเขาทองสุนทรภู่ออกถึงตนจิวและตนเองไว้ดังนี้

" <u>จิว</u> <u>นร</u> <u>กลีบ</u> <u>ห</u> <u>ก</u> <u>อ</u> <u>ค</u> <u>ล</u> <u>ี</u> <u>แหล</u> <u>ม</u>	ค <u>ัง</u> <u>ช</u> <u>ว</u> <u>าก</u> <u>แ</u> <u>ม</u> <u>เส</u> <u>ี่ยม</u> <u>แ</u> <u>ก</u> <u>แ</u> <u>ก</u> <u>ไ</u> <u>ส</u> <u>ว</u>
<u>ไ</u> <u>คร</u> <u>ห</u> <u>ำ</u> <u>ช</u> <u>ู</u> <u>ท</u> <u>าน</u> <u>คร</u> <u>ัน</u> <u>บ</u> <u>ร</u> <u>ร</u> <u>ด</u> <u>ิ</u> <u>ย</u>	ก <u>ั</u> <u>ต</u> <u>อ</u> <u>ง</u> <u>ไ</u> <u>ป</u> <u>ิ่น</u> <u>ต</u> <u>น</u> <u>ำ</u> <u>ช</u> <u>น</u> <u>พ</u> <u>อง</u>
<u>เร</u> <u>า</u> <u>เก</u> <u>ิ</u> <u>ต</u> <u>มา</u> <u>อา</u> <u>ยุ</u> <u>เพ</u> <u>ีย</u> <u>ง</u> <u>นี้</u> <u>แล</u> <u>ว</u>	ย <u>ัง</u> <u>ค</u> <u>ลา</u> <u>ค</u> <u>แ</u> <u>ก</u> <u>ล</u> <u>ว</u> <u>ค</u> <u>ร</u> <u>อง</u> <u>ท</u> <u>ัว</u> <u>ไม</u> <u>มี</u> <u>ว</u> <u>ม</u> <u>ห</u> <u>ม</u> <u>อง</u>
<u>ท</u> <u>ก</u> <u>ว</u> <u>ัน</u> <u>นี้</u> <u>วิ</u> <u>ป</u> <u>ริ</u> <u>ต</u> <u>นิ</u> <u>ค</u> <u>ท</u> <u>ำ</u> <u>น</u> <u>อง</u>	เจ <u>ียน</u> <u>จะ</u> <u>ต</u> <u>อ</u> <u>ง</u> <u>ป</u> <u>ิ่น</u> <u>ำ</u> <u>ง</u> <u>ห</u> <u>ร</u> <u>ือ</u> <u>อ</u> <u>ย</u> <u>ำ</u> <u>ง</u> <u>ไ</u> <u>ร</u> "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๓๒)

จากนิราศสุพรรณภูมิถึงทนต์จิว แม่จิว และการเป็นทนต์จิวไว้ว่า

โคลงที่ ๘๕

บางสแกแลสต่างจิว ทิวราย
เรียงฝั่งคังฉัตรฉาย แชนชอย
จิวไม้ไช้จิวสาย สวาติเชน เหนเอย
จิวที่ที่แนงนอย นักหนาอาไลย

โคลงที่ ๘๖

ยามยลทนต์จิวป่า หนาหนาม
นึกบาปวามวับหวาม รุนแล้ว
คงจะปะจิวทราม สวาติเมื่อ ม้วยแฮ
จิวกับพื้หมี่แคลว คันทิวลิวสูง

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๓๒)

หญิงอีกคนหนึ่งทีสุพรรณภูมิล่วงถึง คือ"น้อย" สุพรรณภูมิจึงพาไป เมื่อเดินทางถึง
ตำบลบางน้อยว่า

โคลงที่ ๘๗

" บางน้อยพลอยนี้กันน้อย	น้องเอย
น้อยแนบแอบอกเอย	กุเกลา
เนื่อนอยคอยสนอมเชย	เชอนขัน อันแม่
น้อยแต่ชื่อหาเจ้า	จิตรน้อยลอยลม

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๒๖)

แม่สร้อย เมื่อผ่านวัดชีปะขาวพุทถึงหญิงสาวชื่อสร้อยจะเป็นเชิงว่ามีความ
สัมพันธ์ในด้านความรักกันมาก่อน สุพรรณภูมิจึงพูดไว้ในโคลงที่ ๒๔ บาท ๔ ว่า

" เคยขึ้นกลืนกลืนสร้อย สวาติหางกลางสวน "

สตรีชื่อสร้อยนี้คงเป็นคนผิวขาว เพราะในโคลงที่ ๑๘๔ เมื่อ
สุพรรณภูมิจึงเห็นไร่ฝ้าย ก็รำพันถึงแม่สร้อยอีกว่า

โคลงที่ ๑๘๔

" บานใหม่ไร่ฝ้ายสพรั่ง	ฝั่งชล
ฟ้ายออกคอกขาวคา	เคนชอย

เนื้อมนุษย์โสภ
ชมพ่ายคล้ายนิมสร้อย

เพียงพ่าย ไร่เอย
สวากินื้อเหลือนวล

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๖๘)

นอกจากนี้สุนทรภู่ยังพูดถึงสตรีอื่น ๆ อีก เช่น นกน้อย พุกไว้ในโคลงที่ ๑๐
พูดถึงหญิงที่ชื่อบัวคำ ในโคลงที่ ๑๐๖ เป็นต้น

เมื่อสุนทรภู่เดินทางผ่านวัดสระเกษ ได้กล่าวถึงวามารคาคายไปแล้ว และศพกง
จะมาไว้ในวัดนี้ เมื่อเดินทางผ่านจึงได้รำลึกถึง แผลส่วนกุศลไปให้ควย ดังกล่าวไว้ใน
โคลงที่ ๖

ในคานบุค-ลิกภาพ จากนิราศสุพรรณ ผู้อ่านจะสังเกตบุค ลิกภาพของสุนทรภู่ได้ดังนี้

๑. สุนทรภู่เป็นคนใจอ่อน ชี้สังสาร เมื่อเห็นสิ่งใดไม่ว่าคนหรือสัตว์ ได้รับความ
ทุกข์ยากมัก รำพันแสดงความเห็นอกเห็นใจไวเสมอ เช่น

เมื่อเดินทางไปถึงคลองโยง น้ำลำคลองบริเวณนี้ขึ้นเงิน จึงมีผู้คนนำควาย
มารับจ้างลากจูงเรือให้ผ่านพ้นไปถึงบริเวณน้ำลึกได้ เห็นควายลากเรือสุนทรภู่สงสาร จึง
รำพันไฉน

โคลงที่ ๔๖

" คนชี้คั่นเร่ง	รับควาย
ถอนถีบกับกอมคากาย	โก่งโก
เหนื่อยนักชักเชือกหงาย	แขนเบ็ง เบือนแฮ
คนหวดปอดป่วนโอ	สอิกแทนแผ่นโชน

โคลงที่ ๔๗

" ทุกข์ใครในโลกอัน	อำเหวือ
ไม่เทาควายลากเรือ	รับจ้าง

หอบฮักจักจูเจื้อ
มนุขจุจิดคาง

เจิ้งซุม ชดเอย
เขียนเราเอาเงิน "

โคลงที่ ๔๘

"สังเวชนเหตุด้วยทรัพย์
ภาสัควัฒนสงสาร
ทรวจนำรำคือทาน
จงสุขทุกคำเช่า

ศฤงคาร
โศกเศร้า
หัวสั่ว สวักเอย
ชาติพนชฌมาร "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๑๕ - ๑๖)

เมื่อไปถึงตำบลบางเลน เห็นคนซ่อนปลา สุ่มปลา อยู่ สุนทรภู่อีกแสดง
ความสงสารปลา จึงกล่าวอธิบายขอให้ปลาพ้นภัยไป ไม่ถูกจับว่า

" บางเลนเป็นที่หลุม
แปลงปลักคลักกงคา
ไทยเจกเคกใหญ่พา
บุญส่งจงหลีกพ้น

แหล่งปลา
ขุนชน
พวกซ่อน ซ่อนเอย
ทุกหัวตัวปลา

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ :

๒. สุนทรภู่อีกเป็นคนที่ไม่วางใจอยู่ใด มักจะอธิบายขอให้ศัตรูแพภัยตัวไปตาย
ไปเอง แสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่อีกเป็นคนที่ถูกพยายามทักท้วงใครคนใด และมักคิดว่าตนต้องทุกข์
ยากก็เพราะโชคชะตาของตนเอง

โคลงที่ ๔๙

นางสามสารเจ้าทรง
อารักศิกิหวั้ง
ศุกชีที่ชาหวั้ง
กำจัดศักรูแมน

ปางหลัง
แวนแควน
วานชวย กวยแฮ
ม่งรายกายเอง

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๒๗)

๓. สุนทรภู่เป็นคนช่างคิด ช่างสงสัย เมื่อไปถึงตำบลโค ถ้าใครซื้อ ภูตำน่าน
สถานที่ที่มักเขียนรายละเอียดบอกไว้เสมอ ถ้าตำบลใดที่ไม่รู้ตำน่านสุนทรภู่มักจะเขียนแสดง
ความสงสัย เช่น เมื่อเดินทางไปถึงตำบลวังตาเพชร สุนทรภู่อธิบายไว้ว่า

โคลงที่ ๑๑๙

ถึงวังตาเพชรอ้าง	ปางหลัง
ใบพุ่มชุมเชิงรัง	รกเรือ
ตาเพชรเหตุไคว้ง	มีเล้า เจ้าเอย
ถาววตาเพชรเชื้อ	ชาติท้าวเจ้าเมือง "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๓๘)

๔. สุนทรภู่เป็นคนซื่อสัตย์ ไม่ชอบคนทุจริต สุนทรภู่มักกล่าวติเตียน ประชกประชัน
พวกคนจีน พรกขุนนางที่มักเขาข้างคนผิดเสมอ ในโคลงนิราศสุพรรณ เมื่อผ่านโรงหม้อย
ก็พูดถึงตุลาการไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ ว่า

โคลงที่ ๓๘

หีบหั้นนั้นและแล	กระลาการ
ชุมหมเหงหักหาญ	หอนเวน
เขาข้างพวกคึกคานพาล	เอาผิด พอเอย
กลหีบหั้นนิกเนน	นิกขำน้ำใจ

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๑๓)

๕. สุนทรภู่เชื่อถือในเรื่องพุทธศาสนา ว่าสามารถหวังสิ่งร้ายทั้งปวงได้ เมื่อ
สิ่งไม่ดีถูกผีเขาเพราะไปหาช่าง สุนทรภู่อธิษฐานขอให้พระพุทธรูปจงช่วยแก้ไขให้ควม
ปรากฏว่าสามารถแก้ไขจริง ๆ

โคลงที่ ๔๓๖

“ หวังบุคพุท๓เจ้าพระ	ชนะมาร
โปรคปรามราพรางควาน	ไชวลอม
เคระพระคุณชาน	เขินชวย ควยเออย
เคลิมเซ๓เห๓พระพรอม	สพรังคลายหลายน ”

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒ : ๑๔๐)

โคลงที่ ๑๐๓

“ เคระพระพุท๓เจ้า	เข้าชาน
โดยชนะพญามาร	แมนแลว
รฤกจึงบันคาล	คุดเซ๓เห๓เออย
จอรเคเห๓างแคลว	คลาคคค๓อยถอยหนี ”

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒ : ๓๔)

นอกจากนี้สุนทรภู่ยังเชื่อในเรื่องกรรม ตามหลักพุทธศาสนาด้วย เช่นตอนกล่าวถึง บาปกรรมใดตามสนองพระภิกษุสองรูปที่หุ่ศีล โดยถูกเสื่อขมตากกลางวันแสด ๆ สุนทรภู่บรรยายว่า

โคลงที่ ๒๓๔

ตะวันเที่ยงเสื่อ๓งว้างแห๓	แซ๓นอง
เสื่อ๓ขม๓บ๓ภิกษุ๓สอง	รูป๓มว๓ย
ค๓อ๓ไค๓น๓ก๓น๓อง	นาม๓เทศ๓เก๓ด๓แ๓ย
เสื่อ๓หัก๓ก๓ค๓ก๓ิน๓ค๓วย	<u>บาป๓ชั่ว๓กรรม๓หนา</u>

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒ : ๙๙)

๖. สุนทรภู่เมื่อวชเป็นภิกษุก็เคร่งครัดในพระวินัยมาก เมื่อเดินทางไปสุพรรณบุรีไปถึงวัดโพเจียมเห็นมีพระอยู่ ควยศรัทธาและความเชื่อถื๓อจึงนำของไปถวาย

พระที่วัด แคพอกกเย็น สุนทรภู์เห็นพร. ในวัดรวมทั้งสมภารออกมาล้อมวงเตะตะกร้อ ตีไก่อันอย่างสนุกสนานเหมือนชาวบ้านธรรมดา. คหวังเสียดายศรัทธาที่มีอยู่ ท่านได้เขียนรำพันความรู้สึกว่า

โคลงที่ ๒๓๑

"เสียดเสียดเสียดเสียด"	เสียดเสียด
เสียดที่ทักระมลมา	โน่นนั่น
เสียดคายฝ่ายศาสนา	ลั่นนะ พระเอย
เสียดนาตาหุพร้อม	เพราะรู้คุณ "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๗๕)

จะเห็นได้ว่าสุนทรภู์บรรยายความรู้สึกในใจออกมาได้อย่างดียิ่ง โดยการใช้คำซ้ำ ๆ ช่วยเน้นความรู้สึกเสียดาย คหวัง ออกมาในรู้อย่างไรอย่างเด่นชัด และพลอยเกิดความรู้สึกตามไปด้วย พร้อมกันนั้นก็ทำให้เราได้ทราบถึงความในใจ และบุคลิกลักษณะของท่านด้วย

๗. สุนทรภู์ยังมีความเชื่อถ้อยในเรื่องอิทธิฤทธิ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่า เจ้าพรหมแดนเดียวกับชาวบ้านอื่น ๆ ถึงแม้ในบางตอนสุนทรภู์ได้แสดงให้เห็นว่าไม่เชื่อถ้อยในเรื่องเจ้าผีหมอผี แต่เนื่องจากสุนทรภู์อยู่ในสังคมที่คนทั้งหลายเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อยู่ ความเชื่อเหล่านี้ก็ย่อมจะยังฝังอยู่ในใจสุนทรภู์ด้วย ฉะนั้นบางครั้งสุนทรภู์ก็แสดงให้เห็นว่าเชื่อถ้อยแบบชาวบ้านทั้งหลายเหมือนกัน เช่น ในโคลงนิราศสุพรรณ สุนทรภู์ได้กล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ของเจ้าหอสองพี่น้องที่ท้าวรายคนออกคณูว่า

โคลงที่ ๒๖๓

"ถามเขาเล่าว่า "	พักเพื่อน
คเณรแดงเรือน	รานราย
เจ้าสองพี่น้องเหมือน	มุงปราบ
โพล่งผลึกหักคอกาย	พักมวยควยกรรม "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๘๖)

๘. สุนทรภู่นิพนธ์ ในกนิยยา ก แม่ อายุ มาก แล้ว ก็ ยัง ปรับ ตัว ไม่ ค่อย ได้ อาหาร บ่า
มักจะได้รับประทานไม่ไค้ เช่นตอนพวกกระเหรี่ยงนำอาหารมาเลี้ยง สุนทรภูและลูกก็แอบ
ทิ้งเสีย

โคลงที่ ๓๐๒

" รุ่งเช้าเชาบ้านเกรียง	เลี้ยงเหลือ
แกงผักกั๊กชิมเชื้อ	คางปิ้ง
อึ่งแยะแซ่แซมเกลือ	เกลียดขยั้น กลิ่นแะ
เค็กบอชอบลอบทิ้ง	ทวยชว่าช้าแสง "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๘๘)

๘. สุนทรภู่นิพนธ์ ไม่ชอบหญิงน้องทุ ท ตอน ไป สุพรรณ โคก สาว ถึง หญิง กระ เหรียง ไว้ ใน
นิราศ ว่า

โคลงที่ ๒๑๔ บาท ๓,๔

" คิวตานานวลแดง	ตระหม่อม จอมเอย
แคงทูลุยานอย	อย่างละวาพาคลาย "

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๕๑๒ : ๙๑)

เมื่อพบพวกลาว สุนทรภูก็พูดถึงลูกสาวลาวว่า หน้าตาสวยเหมือนสาวชาววัง
อยากใครใครได้เป็นลูกสะใภ้ แต่มองดูแฉวนองทุจึงไม่สวย

สาวลาวแหลงลูกลาว	นาทม
ยิมย่องของนิวม	บุกกเกล้า
คิวตานานวลสม	เสมอฮาม งามเอย
แคงทูลุเจาะยอย	จึงคองหมองศรี

(พระสุนทรโวหาร (ภู่) , ๒๕๑๒ : ๑๐๘)

๑๐. สุนทรภู่เป็นหนุ่มชาววัง คุ้นเคยกับการแต่งกายอย่างสะอาดเรียบร้อย
เมื่อไปพบชาวบ้านนอก หรือพวกลาวพวน ซึ่งไม่แต่งผ้า หรือแต่งก็เพียงเล็กน้อยพอมีครางกาย
สุนทรภู่อะไรจะแสดงความไม่ชอบ และเมื่อใดก็ตามที่ผ่านหมู่บ้านของพวกมอญ พวกลาว
 สุนทรภู่มักพูดถึงการแต่งกายของสตรี เป็นต้น ในนิราศสุพรรณ สุนทรภู่เขียนไว้ว่า
 โคลงที่ ๑๓๑

ถึงระยะสระโปยชฌาน	บ้านลาว
ผาญงดูทวยขาว	ยายยาย
กลีบกลีบผ้าแฉวาว	แฉวแฉว แสบแสบ
เค็ดกว้าผ้าแลบแลฉะมาย	มุงคองงอนงาม

(พระสุนทรโวหาร (ภู่), ๒๔๑๒ : ๔๓)

นิราศอิเหนา

นิราศเรื่องนี้มีปัญหาว่าใครแต่งและแต่งเมื่อใด มีท่านผู้รู้ให้ข้อคิดเห็นไว้ว่า
 หลายประการดังนี้

ฉันทน์ ชาวไร่ (๒๔๐๐ : ๒๐ - ๔๙) ให้ความเห็นว่า นายมี เป็นผู้แต่งโดย
 อ้างเหตุผล ดังนี้

๑. นายมีชอบแต่งนิราศให้แปลกออกไป เช่นนิราศเคื่อน นำเค้าจากโคลง
 หวาทศมาศ ๖ นิราศอิเหนาก็นำมาจากตอนหนึ่งในวรรณคดี ส่วนสุนทรภู่ชอบเขียนนิราศ
 ที่เป็นประสบการณ์ของตนเองมากกว่า

๒. สุนทรภู่ จะไม่ขึ้นต้นด้วยคำว่า " นิราศ " แต่นายมี ชอบขึ้นต้นด้วยคำว่า
 " นิราศ " เช่นในกลอนนิราศสุพรรณ ก็ขึ้นต้นด้วยคำว่า " นิราศ "

พ.ณ. ประมวลมารค (๒๔๐๑ : ๒ - ๙) เชื่อว่าเป็นของสุนทรภู่ และรับสั่ง

วานาจะแต่งในระยะเดียวกับที่แต่งรำพันพิลาป และนิราศพระปฐม และคงเป็นตอนที่
อยู่ที่วัดเทพธิดา (พ.ศ. ๒๓๔๓ - ๒๓๔๕) เพราะตอนกล่าวถึงความฝันในรำพันพิลาป
ก็มีพูดถึงเรื่องอิเหนาอยู่ มีการครวญถึงหญิงสูงศักดิ์ที่ลอบรัก และกล่าวว่ายังไม่ได้รับคำ
ตอบ ถ้าตอบมาก็จะพาหนี

สมเด็จพระมหาพรหมคำรงราชานุภาพ มีใ้ทรงกล่าวสันนิษฐานไว้ แครวมไว้ใน
นิราศของสุนทรภู่

กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๑๓ : คำบรรยายวิชาการวรรณกรรมสุนทรภู่) ให้ข้อสังเกตว่า

๑. นิราศของสุนทรภู่ มักจะเขียนโดยเอาเรื่องของตนเองไปแทรกด้วยเสมอ
มีลักษณะการเขียนแบบ จิตวิสัย แต่ในนิราศอิเหนามีน้อย แทบจะไม่มีเลย

๒. การใช้ศัพท์ แทบไม่มีที่ผิด ถึงจะมีคำแผลงบ้างก็เป็นแนวที่จะเป็นไปได้
เช่น สุริยน สุริยง เป็นต้น ส่วนสุนทรภู่เน้นมักใช้ศัพท์ผิดหรือตัดคำให้สั้นลงบ้างเสมอ
เช่น กรุณัง ถาพร คัดชัย ฯลฯ ในนิราศอิเหนาไม่มีลักษณะเช่นนี้

๓. การรำพันทำนองสังวาสอย่างเปิดเผย การพรรณนามนทรีอย่างรุนแรง
สุนทรภู่ไม่เคยเขียนในนิราศเรื่องต่าง ๆ มาก่อนเลย ถ้าจะพูดถึงเรื่องความสัมพันธ์
ทางเพศของสัวไปเลย แต่ในนิราศอิเหนามีครวญเป็นบทสังวาส ซึ่งแปลกกว่านิราศเรื่อง
อื่น ๆ ของสุนทรภู่

๔. การพรรณนามนทรีครวญเป็นแบบธรรมเนียมนิยม ลักษณะเช่นนี้ สุนทรภู่ไม่ชอบ
ทำ ถ้าจะครวญก็ครวญ เข้าแบบของตนเอง เช่นเรื่อง ลูกจาก ลูกซิด และถากกระบวน
กลอนจะซ้ำกับเรื่องของตนเอง เช่น นิราศพระปฐมตอนท้าย ซ้ำกับข้อความใบเรื่อง
พระอภัยมณี ตอนที่ขึ้นว่า " แม่เนื้อเย็นเป็นห้วงมหรณพ " เป็นต้น

๕. มีการขึ้นต้นด้วยคำว่า " นิราศ " ซึ่งผิดกับนิราศเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่

๖. จังหวะ และกระบวนกลอนเป็นแบบของสุนทรภู่ มีการเล่นเสียงสระ
พยัญชนะ มีสัมผัสใน อ่อนเนิบ และประณีต แบบกลอนของสุนทรภู่ และการบรรยายใน

เรื่องต่างๆ ก็ละเอียดเป็นแบบของสุนทรภู่

สำหรับความเห็นของผู้วิจัยนั้นจะขอเสนอในตอนสุดท้ายของนิราศเรื่องนี้ หลังจากที่ได้วิเคราะห์รายละเอียดของนิราศแล้ว

๑. รูป

นิราศอิเหนาแต่งเป็นกลอนนิราศขึ้นต้นด้วยวรรครับ ลงท้ายด้วยคำว่า "เอ๋ย" แต่งเป็นคำกลอนรวม 202 คำกลอน

ลักษณะเนื้อหา ไม่มีบทไหว้ครู เป็นบทคร่ำครวญของอิเหนาถึงนางบุษบาซึ่งถูกลมหอบไป เป็นลักษณะคร่ำครวญถึงความหลังที่ได้เคยพบและอยู่ร่วมกันมา ลักษณะการพรรณนาชมไม่ ชมสัตว์ต่างๆ ในป่าหิมพานต์ เป็นการพรรณนาตามจินตนาการเพราะสัตว์บางชนิดก็ไม่มีตัวตนจริง เป็นสัตว์ในวรรณคดีก็เช่น หงส์, ครุฑ, ม้าเมียว เป็นต้น ไม่มีการพรรณนาระยะทางต่างๆ เพราะไม่มีการเดินทาง แบบนิราศเรื่องอื่นๆ

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

ลักษณะเฉพาะของนิราศอิเหนาคือ เป็นการคร่ำครวญถึงนางที่จากไปมิใช่กวีเป็นฝ่ายจากนาง คล้ายกับความในโคลงทวาทศมาส ซึ่งเป็นการคร่ำครวญของกวีเมื่อนางต้องจากไปเช่นเดียวกัน

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑ ลักษณะเนื้อความ นิราศอิเหนามีเนื้อความคล้ายคลึงและแตกต่างกับอิเหนาพระราชนิพนธ์ในรัชกาล ที่ ๒ ตอนอิเหนาตามหาบุษบาซึ่งถูกลมหอบไปดังนี้คือ

ลักษณะที่คล้ายคลึง

๓.๑.๑ ในนิราศอิเหนามีการใช้ศัพท์ซ้ำเช่นเดียวกัน เช่นคำว่า ยาหยี บุษบา ปาหนัน ตันหยง ปะการะกาหระ เป็นต้น

๓.๑.๒ เนื้อความในบทละครเรื่องอิเหนานั้น อิเหนาเที่ยวติดตามหาบุษบาจนทั่วเกาะมะละกา ในนิราศอิเหนาก็มีเรื่องติดตามไปเช่นเดียวกัน แต่ไม่พบจึงได้กลับบางงขมีการปลอมเป็น "ปันจุเหรีจ" และวิยะดาปลอมเป็นหลงหนึ่งหรีด"

ในบทละครเรื่องอิเหนาและนิราศอิเหนา อิเหนาสงสัยว่าเทวดาจะพานางบุษบาไปเหมือนกัน

ลักษณะที่แตกต่างกัน

๓.๑.๑ ในนิราศอิเหนา ตัวอิเหนาบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้นางบุษบาที่ถูกลมหอบไปเพื่อให้บุญกุศลส่งให้ไต่พบและเป็นผู้ครองกันในอนาคตต่อไป ส่วนอิเหนาในบทละครเรื่องอิเหนานั้น บวชเพื่อให้เกิดความรอนอาสน์องค์ปะการะกาหระา จึงบังคับให้นางบุษบากลับคืนมา

๓.๑.๒ อิเหนาในนิราศอิเหนาตามหาบุษบานาน ๘ เดือนจึงบวช ส่วนอิเหนาในบทละครเรื่องอิเหนาไม่ได้บอกระยะเวลาที่ตามหา

๓.๑.๓ ก่อนอิเหนาจะบวช ในนิราศอิเหนาบอกไว้ว่าไม่สนใจอิศการะตุที่นำมาให้ แต่อิเหนาในบทละครได้ถือการะตุเป็นชายาค่วย

๓.๑.๔ อิเหนาในนิราศอิเหนา ไม่ได้บอกว่าใครบวชให้ แต่อิเหนาในบทละครบอกว่า พระคาสบวชให้

๓.๑.๕ คำอธิษฐานอิเหนาในนิราศ บอกว่า เกิดชาติใดๆ ก็ขอให้สมรัก และหากเป็นไทยก็ขอให้รักก็ตระกูลศักดิ์เทียบกัน และเมื่อโสกันต์แล้วขอให้ได้เป็นคู่ของมัน ส่วนอิเหนาในบทละครขอให้องค์ปะการะกาหระามันดาลาคำบูชาได้กลับมาพบอิเหนาอีก

ในคำนำวิธีการพรรณนา กวีผู้เขียนนิราศอิเหนาเขียนมีบทสัลลาลังคพิสัยมากทำนองการคร่ำครวญเป็นแบบธรรมชาตินิยม ในการเขียนนิราศในชั้นกรุงศรีอยุธยา เช่น โคลงนิราศหริภุญชัย คำสรวลศรีปราชญ์ เป็นต้น

ตัวอย่างบทโคลงมังคพิสัย ในนิราศอิเหนา

" โอ้ออกเอยเอยอุณละ บุณละ บ่อม	เคยโอบอุ้มอ่อนตามไม่ห้ามหวง
ยังเกลิ้มเกล้นเชนปทุมกระพุ่มพวง	เคยแนบทรงวงไสยาสน์ไม้คลาดคลาย
จนเกลิ้มองค์หลงเชยเชยหนุ่น	ถนอมอุ้มแอบประโลมว่าโฉมฉาย
ครันรู้สีกึกคึกตื่นสะอื้นวาย	แสนเสียค่ายสุกจะคืนสิ้นชีวัน

(สมเด็จพระยาคำวรวงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๒๒๒)

และ

หูกเงื่อมเขาเหงามะเยิบเยิบสัจ	ใบไม้กวักแกว่งกิ่งประวิงไหว
ยะ เบือกเย็นเส้นหญ้าพนาลัย	ยิ่ง เบือกในทรงชั่วระยำเย็น

เที่ยวรอบกระปทุมสตาหมัน
ชลนัยน์ไ ลขกตกกระเซ้

เคยเห็นขวัญเนกรไทนก็ไม่เห็น
ยิ่งเยือกเย็นสุกเย็นกลิ่นน้ำตา "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ : ๒๒๔)

ลักษณะการเขียนที่เป็นแบบธรรมเนียมนิยม เช่น บทชนมกชมไม้ เป็นการชมไปตามจินตนาการ เพราะเป็นไปไม่ได้ที่ต้นไม้ทุกชนิด จะมาอยู่เรียงรายกันเช่นนั้น เช่น

"ป่าประเทศเขตแดนแคว้นชวา

อินทผาลัมชุมสุมพัน

โกฐศกจำปาจะดงอุน

สหสคุณขึ้นระคนปนาพาน

สลาสร้างนางแย้มเข้าแถมกัน

หญ้าประ^{สุระเรียล}ดังกิ่ง

โกฐกระวานกานพลูกระบัด

กำจายจักษสารพันต้นตันหยง

หอมระรื่นชื่นใจที่ในดง

พญาทรงเสาวคนธ์ดังปมปรง

ที่พื้นปรางรายรายล้วนทรายอ่อน

เข้าดงคอนเลี่ยนเดินเนินกุหลาบ

เทียนยี่หว่าป่าผืนส่งกลิ่นฟุ้ง

สมสัมกุงโกฐจุฬากการบูน ฯ "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ , ๒๕๑๓ : ๒๒๕ - ๒๒๖)

ลักษณะการพรรณนาที่เป็นธรรมเนียมนิยม

อีกอย่างหนึ่งก็คือการแสดง

ความสงสัยว่า นางจะถูกเหวตาค้างๆลักพาตัวไป ลักษณะเช่นนี้มีมากในวรรณคดีเก่าๆ ของไทยเสมอ ในนิราศอิเหนากวีก็เขียนพรรณนาในลักษณะ เช่นนี้เหมือนกันดังตัวอย่าง

หรือเหวอช้เข้ามาราเอนอง

ไปไหวห้องช่องสวรรคที่ชั้นไหน

เมื่อน้องน้อยลอยถึงชั้นตรึงสักรับ

สหสนันจะช่วยรับประคับประคอง

หรือไปปะพระอาทิตย์พิศวาส

ไปร่วมอาสน์เวชยันต์ผืนผยอง

หรือเมฆคลาหาชวนนวลละออง

เที่ยวลอลองเลียบฟ้าชมสาคร

หรือไปริมหิมพานต์ขานไกรลาส

บริเวณเมรุมาศราชสิงขร

หรือจะออกนอกเนินมพิณสินธร

เที่ยวลอลองรอบจำนภาลัย "

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ , ๒๕๑๓ : ๒๒๑)

- การพรรณนาในนิราศเรื่องนี้ส่วนใหญ่เป็นสัมพัทธ์ทัศนะ (Relative Vision) ที่เป็นวิสุทธิทัศนะ (Absolute Vision) มีน้อยมาก กวีผู้เขียนได้สมมติตัวเองให้เป็นอิเหนา ฉะนั้นบทคร่ำครวญต่างๆ ที่แสดงออกให้ความรู้สึกแก่ผู้อ่านเหมือนหนึ่งอิเหนาครวญเองจริงๆ ผู้อ่านจะ

ไม่สามารถตั้งกระทู้หรือข้อความรู้สึกของทวิเองเลย

๓.๒ การใช้ถ้อยคำและสำนวน

— การใช้ถ้อยคำในนิราศนี้มีคำที่ฉันทนน้อยมีการตัดคำ และใช้ศัพท์แปลกบ้าง แต่ก็เป็นแนวที่เป็นไปได้ เช่น

๓.๒.๑ การตัดคำ

ใช้ระหวยทก	มาจาก	ระหะระหวย
ใช้อินัง	มาจาก	อินังชังชอบ
ใช้ทริงส์ตรัย	มาจาก	ตรัยส์ตรึงศ์
ใช้ว่าจวน	มาจาก	วัฏจวน
ใช้มรรคา	มาจาก	มรรคา

นิราศอิเหนากวีมักใช้คำว่า "ไอ้" อยู่บ่อยๆ มีใช้ถึง ๒๒ ครั้ง บางตอนใช้ใกล้ๆ กันเกือบทุกบทเช่น

" ไอ้สุกแสนแค้นอารมณ์ด้วยลมแรง	ดูเหมือนแก่งพักไปให้ไกลทรง
เสียดายเอ๋ยเคยแอบแนบสนิท	ถึงชีวิตวอควายไม่หายห่วง
ไอ้น้องบุษบงมาสุภาควง	พี่เปล่าทรงทรงคงจะพังโครม
ไอ้โพล่พล่เวลาผ่านไปฉะนี้	เคยเข้าที่พี่เคยได้เคยโฉม
เห็นแก่อน้องน้อยลอยโพยม	ยามประโลมมีรูสุมเจ้าปลื้มใจ
ไอ้เขนยเกยหนุนยังอุ่นอ่อน	แต่น้องน้อยลอยร้อนไปนอนไหน
ยี่ภู่เอ๋ยเคยชิดสนิทใน	วันนี้ไกลกลอยสวาทอนาคนอน
ไอ้ริน ริน กลิ่นนวลยังหวลหอม	เคยถนอมแนบทรงดวงสมร
ยังรินรินชื่นใจอาลัยวอน	สะอื้นอ่อนอ่อนอารมณ์ระทมทวี
จนส่งคำย่ำหึ่งหึ่งกระหิม	ยิ่งเศร้าซึมโศกาถึงยาหย
ไอ้ยามอยู่ค้นหาเวลานี้	เคยพาดีทอดประทับไว้กับทรง "

(สุนทรภู่, ๒๕๑๓ : ๒๒๒)

นอกจากจะใช้คำว่า "ไอ้" บ่อยๆ แล้ว กวียังใช้สัมผัสใน ใช้คำซ้ำๆ เช่น "ริน ริน", "ริน ริน ริน", "อ่อนอ่อน" การใช้เสียงสัมผัสในเป็นคู่ๆ ก็มีอยู่มาก ลักษณะกลอน เช่นนี้เข้าแบบ

กลองของสุนทรภู่ในนิราศเรื่องอื่นๆ ด้วย ตัวอย่างที่จะแสดงให้เห็นถึงลีลาการใช้ถ้อยคำ และเสียงสัมผัสในลักษณะ เช่นนี้ยิ่งอีกมาก และนอกจากนี้ ยังมีสำนวนหลายอย่างที่ใช้แบบลักษณะการเขียนกลอนนิราศของสุนทรภู่ ก็จะยกมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

" ทะเลยิ่งเปลี่ยวเปล่าให้ <u>เหงาหงิม</u>
ไฉนเห็นน้ำค้างจางพร่างพรอย	สุดปริ่มเปี่ยมเหยอะ เหวะ เหวะผอย
น้องจะลอลมบนไปไหนใด "
" ทุกเงื่อมเขา <u>เหงา</u> เงียมเชียมสังค
จะ เบือกเย็นเส้นหญ้าณาคัย	ใบไม้กวัดแกว่งกิ่งประวิงไหว
ยิ่ง เบือกในทรงจั่วระย้าเย็น"
" ชลนัยน์ไหลชกตกกระเซ็น	ยิ่ง เบือกเย็นหยุกย่นกลืนน้ำตา"
"โอเวลา <u>ปณ</u> นี้เจ้าพี่เอ๋ย	กระไรเลยแด่เงียมเชียมสังค
"มะปราง <u>ก</u> แผลอย่างมะปรางน้อง	น้ำเนตรคลอกลอคล้ายย้อยหยิบยิม
"พระครู <u>ว</u> าว่าวสีจจนคิกเงียม	เย็นระเียบหยอมหญ้าพญาไสว"
"แต่ <u>จ</u> ำเป็นเกลหลงบาคงด้วย	ต้องชี้ชวนผาพญาไสว"
"พระสุริย <u>ง</u> ลงลับพยับคำ	ถึงแนวน้ำเนินผาพญาไสว"
"พระขวัญเอ๋ย <u>เ</u> ยนอนนอยารอนเร	ไปว่าเหวหว่างไม้ไพรพญา
"น้ำ <u>ก</u> างพรคบเคื้อยเคื้อยเคื้อยไชย	ยิ่งคั่นโดยเคื่อนคับไม้หลับเลย"
"มะปราง <u>ก</u> แผลอย่างพระปรางน้อง	น้ำเนตรคลอกลอคล้ายย้อยหยิบยิม
"จน <u>ห</u> องคำย่ำทิ้งทิ้งกระหิม	ยิ่ง เสร้าชีนโศกาทิงยาหิ
" โอ <u>ร</u> ินรินกลิ่นนวลยังหอมหอม	เกยถนอมแนบทรงวงวสมร
"ยัง <u>ร</u> ื่นรื่นชื่นใจอาลัยวอน	สะอื้นอ่อนอ่อนอารมณ์ระทมทวี
"โอ <u>ร</u> ินรินกลิ่นบุปผาสทาหมัน	เหมือนกลิ่นจันทร์เรือนวลให้หวานโหย"

(สมเด็จพระมหาพรหมคุณวชิรญาณมุนี , ๒๕๑๓ : ๒๒๑ - ๒๓๐)

คำเลียนเสียงธรรมชาติต่าง ๆ เช่น "เพาะเาะเาะเาะน้อย" "หึ่งหึ่ง"
เหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในนิราศอิเหนาเป็นอันมาก สุนทรภู่ก็ชอบใช้ในนิราศต่าง ๆ เช่น
เดียวกัน คำเหล่านี้เป็นคำที่ให้เสียงและความหมายเหมาะสำหรับบรรยายธรรมชาติต่าง ๆ
ได้ดี นับว่ากวีผู้ได้เลือกคำเหล่านี้มาใช้เป็นผู้นำคำมาใช้อย่างเต็มความหมายและในที่อัน
เหมาะสม

- ในนิราศอิเหนา กวีผู้เขียนใช้สำนวนเหยียบกลอนใน ๒ แห่งคือ
" โอ้อมแดงแสงแดดจะแดงสอง จะมีหม่อมมิ่งขวัญอย่าหวั่นไหว "
(สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓ : ๒๒๑)
" นอนเฝื่อนนายาหยีที่จะกล่อม งามละม่อมมิ่งขวัญอย่าหวั่นไหว "
(สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ๒๕๑๓ : ๒๒๔)
- สำนวนในนิราศอิเหนามีที่เหยียบกลอนกับนิราศภูเขาทองและนิราศพระปฐม

คือ

จากนิราศอิเหนา "จะหักอื่นขึ้นหักก็จักได้ หักอาลัยนี้ไม่หลดสุดจะหัก
สารพัดคักขาดประหลาดนัก แต่ตรึกนี้ไม่ขาดประหลาดใจ
(สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓ : ๒๓๑)

จากนิราศภูเขาทอง "โอ้คิดมาสารพัดจะคักขาด คัดสวาทตรึกมิยักไหว
(สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ๒๕๑๓ : ๑๕๐)

จากนิราศพระปฐม "สารพัดคักขาดประหลาดใจ คัดอาลัยคัดสวาทไม่ขาดความ
(สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓ : ๔๘๒)

จากนิราศอิเหนา "นิราศรางหางเหเสนหา"

จากนิราศพระปฐม "นิราศรางหางเหไม่เรรวน"

จากอิเหนาบทละคร "สายสมรนอนเฝื่อนที่จะกล่อม งามละม่อมมิ่งขวัญอย่าหวั่นไหว"

อิเหนากล่อมบุษบา

จากนิราศอิเหนา "นอนเฝื่อนนายาหยีที่จะกล่อม งามละม่อมมิ่งขวัญอย่าหวั่นไหว"

อิเหนากล่อมวิยะดา

(สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ๒๕๑๓ : ๒๒๔)

- ทำนองกลอนที่เขียนแบบกรุ่นเก่า เช่น รัชกาลที่ ๒ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ และบางตอนก็คล้ายในเรื่องกาพย์พระไชยสุริยาของสุนทรภู่ ดังจะยกตัวอย่างมาเปรียบเทียบให้เห็นดังนี้

บทพากย์รามเกียรติ์ (ภาพยนาลอย)

ตอนพระรามคร่ำครวญเมื่อเห็นสีดาตายลอยน้ำมา

" <u>สาครจะตางเมือง</u>	<u>สีทรเนื่องจะตางเมรุ</u>
<u>มังกรโคกิเลน</u>	<u>จะตางพาหนะยล</u>
<u>ควาเคื่อนจะตางเพียน</u>	<u>วิเชียรแก้วกลีบจงบกล</u>
<u>เมฆหมอกในเวหน</u>	<u>จะตางพู่และเพดาน</u>
<u>พุดกษาจะตางนัทร</u>	<u>สุวรรณรัตนอันไพศาล</u>
<u>คอกไม้ในหิมพานต์</u>	<u>จะตางพมอยู่เรียงราย</u>
<u>ฟากฝั่งมหรณพ</u>	<u>จะวงศพเจ้าโฉมฉาย</u>
<u>ตางศรีวิสูตรสาย</u>	<u>สุวรรณรัตนอันอำไพ</u>
<u>เสียงคลื่นจะตางกลอง</u>	<u>พิณพาทย์ของประโคมใน</u>
<u>จักจั่นและเรไร</u>	<u>จะตางสังข์และเสภา</u>

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๒๕๐๕ : ๑๐๔ - ๑๐๕)

นิราศอิเหนา

ตอนอิเหนากลอมสียะคำเมื่อหยดพักพลในป่า

" <u>นอนเกิดหนายาหิพีจะกลอม</u>	<u>งามละมอมมิ่งขวัญอย่าหวั่นไหว</u>
<u>ถึรอรอนทอมเคียงเหมือนเวียงชัย</u>	<u>อยู่ร่มไม้เหมือนปราสาทราชวัง</u>
<u>เคยสัวเนียงเสียงนางสุรางค์เห</u>	<u>มาฟังเรไรแซวเหมือนแตรดังข</u>
<u>เคยมีวิสูตรกันบนมัลลลังก์</u>	<u>มากำบังใบไม้ในไพรวัน</u>
<u>หนาวนาคางกลางคืนสะอื้นออน</u>	<u>จะกางกรกอดน้องประคองขวัญ</u>
<u>เอาดวงการาระยัมกับพระจันทร์</u>	<u>ตางช่อต้นทวารายระยาลอย</u>
<u>จักจั่นหวั่นแว้วแจ้วแว้วเสียง</u>	<u>ตางสัวเนียงขับครวญหวนละหอย</u>
<u>พระพายเออยเขยมาคองพระนอนนอย</u>	<u>เหมือนนางกอยหมอบกราบอุยงาพัน</u>

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓ : ๒๒๔)

บทเห่ชมปลา

เนื้ออ่อนอ่อนแก้อ
ใครทองของจิตชาย

นวลจันทร์เป็นนวลจริง
กางเบื่อนเบื่อนหนามา

เนื้ออ่อนหรืออ่อนทั้งกาย

ไม่วายนี้กตริกตริงทรวง

เจ้างามพริ้งยิ่งนวลปลา

ไม่งามเท่าเจ้าเบื่อนชาย

(เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ฯ ๒๕๐๕ : ๒๗-๒๘)

กาพย์พระไชยสุริยา

"เห็นกว้างข้างเยื้องชำเลื่องเคิน เหมือนอย่างนางเชิญพระแสงสำอางข้างเคียง"

(ฉันท ชำวีไล, ๒๕๐๑ : ๑๒๐)

ตอนชมปลา

"ปลาเนื้ออ่อนอ่อนกายขึ้นวายเกลื่อน ไม่นอนเหมือนเนื้ออ่อนประคองสงวน

ปลานวลจันทร์นั้นงามแต่มานวล ไม่งามชวนชื้อเชนระเคนดง "

(สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชานุภาพ, ๒๕๑๓ : ๒๒๖)

ตอนชมสัตว์ป่า

"เห็นกว้างทองของเยื้องชำเลื่องเคิน เหมือนนงเชิญหนานผ้าประหมาเมี่ยง"

(สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชานุภาพ ๒๕๑๓ : ๒๒๘)

๔. คุณคาคานสนทริยศาสตร์ และคุณคาคานอื่น ๆ

๔.๑ คุณคาคานสนทริยศาสตร์

๔.๑.๑ การเล่นเสียงสระ พยัญชนะ มีอยู่มากในนิราศอิเหนา และนับเป็นลักษณะที่เด่นที่สุดของนิราศเรื่องนี้ คงจะยกมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

" ไม่เห็นนุชสจจะทรงพระองค์ชวน	ละห้อยหวนหิวโหยด้วยโรยแรง
ยลยัญญุเปลาเศราสลด	ระหวายทศทศพบรมกันแสง
" โอออกเอยเคยอุณละมุนละมอม	เคยโอบอ้อมออนตามไมทามทรง"
" เห็นเงาไม้ไหวหวั่นให้พันเพื่อน	จนเคื่อนเคลื่อนคล้อยฟ้าให้อาวรณ์"

ไพเราะ

" พนมมาศลาคเลี่ยนเกียนทลิล	บ้างสูงลิบลอยแหงนเป็นแนวนดิน
บ้างทะมื่นหินเทิงเป็นเชิงเทิน	เป็นกรอกเกริ่นโกรกกรอยลำห้วยธาร
เสียงสินธุคุณคันลั่นพิลึก	สะท้อนสะทีกโถมฟาดฉาดฉาดฉาน
พินำโอนโชนพังกังสะท้อน	บางพุชานสาครสายสุหร่ายริน

(สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓ : ๒๒๒ - ๒๓๐)

จากคำที่ขีดเส้นใต้จะเห็นว่าการ เล่นเสียงสระ พยัญชนะมีอยู่แทบทุกวรรคและคำที่เลือกมาใช้ก็ให้ความหมายทางความรู้สึกดีด้วย

๔.๑.๒ การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ ก็สามารถใช้ได้อย่างเหมาะสมให้ความหมายดี เช่น

"คลึงเหลียวเปลียวเปลาให้เหงาหงิม	สู่ <u>ซอปรีมเปียมเหยาะเวยะเวยะเวย</u> "
"เสียงของคำย่ำ <u>หึ่งหึ่ง</u> กระหิม	ยึงเศราซึมโสรกถึงยาหยี
"ดูเงื่อมเงาเงาไม้พระไทรซึ่ง	เสียง <u>หึ่งหึ่ง</u> ยั้งรวงเฝ้าหวงรัง
จิง <u>หรีดหรีด</u> กึ่งไทรเรไรร้อง	แว่ววานอนนิกเสียวพระเหวียงหลัง

จะเห็นได้ว่าการใช้คำเลียนเสียงนำคางว่า "เวยะเหยาะเย้นกระเซ็นซัด"

บรรยายอาการหยดของน้ำคางไค้ถูกต้อง ใช้คำว่า "งุ่มงุ่มจิม" พิมพ์วิญญูหิวไว"

บรรยายบรรยากาศมีครึ้มในป่าไค้ดี ผู้อ่านจะรู้สึกว่าเหมือนมีเสียงผีโหมคพุดงุ่มงุ่มอยู่รอบ ๆ

ตัวเมื่ออยู่ในป่าจริง ๆ

๔.๑.๓ ใช้ถ้อยคำบรรยาย อารมณ์ ความรู้สึก ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการ เห็น
ภาพตามไปด้วย เช่น

"ไม่เห็นนุสสจะทรงพระองค์ชาน ยลียูปเปลาเศราสลก	ละห้อยหวานหิวโหยด้วยโรยแรง ระหวายชวาทหอดมชนกันแสง"
"หนานำทางกลางคืนสะอื้นออน เอาดวงจันทร์ระยับกับพระจันทร์ จกจันหวั่นแว่วแจ้วแจ้วเสียง	จะกางกรกอดคนองประคองขวัญ คางซอชั้นชวาลาระย่ายอย คางสำเนียงชั้นควาญทรนละห้อย
พระพายเอ๋ยเขยมาตองพระนองนอย โอเวลาปานฉนี้เจ้าพี่เอ๋ย น้ำคางเผาะเหาะเหียนกระเซ็นซัด พระขวัญเอ๋ยเคยมาเวนธารอนเร ขวัญมาอยู่คู่พี่พระพี่ยา พระขวัญเอ๋ยเคยแอบแนบถนอม โอแรมลวงดวงเคือนก็เลื่อนเอียง	เหมือนนางคอยหมอบกราบอยู่งานพัก" กระไรเลยแลเงียบเขียบสัจ คิกสัจคิกจงจิตรจงนิทรา ไปว่าเหวห่างไมไพรพฤกษา พระมารดาบิดเรศนิเวศน์เวียง มาฟังกลอมกลอนเพราะเสนาะเสียง พิพิศเพียงพิศตร์แฝงพลิกแพลงบัง

๔.๑.๔ ใช้ภาษาโวหารอย่างอื่น (๒๕๑๓ : ๒๕๔)

จะเห็นได้ว่ามีการใช้คำพรรณนาความรู้สึกโศกเศร้า และความเงียบสัจ
ของธรรมชาติได้ดี เรียกว่ามีความสามารถนำถ้อยคำที่ให้ความหมายตรงกับเนื้อความมาใช้
เช่นใช้ว่า "แลเงียบเขียบสัจ" ทำให้รู้สึกเงียบจริง ๆ ใช้ "จกจันหวั่นแว่วแจ้วเสียง"
ให้ความรู้สึกเหมือนได้ยินเสียงร้องของจกจันจริง ๆ เสียงน้ำคางกับบรรยายว่า
"น้ำคางเผาะเหาะเหียนกระเซ็นซัด" มีเสียงเผาะ - เหาะ กระเซ็น ซึ่งเป็น
ลักษณะเสียงน้ำคางตก และแสดงให้เห็นอาการน้ำคางหยดด้วย และประโยคที่ว่า
"พิพิศเพียงพิศตร์แฝงพลิกแพลงบัง" ก็ให้ภาพพจน์ และไพเราะด้วยการเล่นเสียงพยัญชนะ
ไปในตัวด้วย นอกจากนี้มีการใช้คำซ้ำ ๆ เช่น "พระขวัญเอ๋ย" ในของที่อยู่ใกล้ ๆ กัน
ก็ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึก เห็นภาพการครวญเรียกขวัญให้มาอยู่กับเนื้อกับตัวได้

๔.๒ คุณคาคานอื่น ๆ

ดังโคลลาวมาแล้วว่านิราศอิเหนาเคนในเรื่องการคร่ำครวญ การเล่นเสียง สระเสียงพยัญชนะ แต่ไม่มีใครแทรกคติ หรือข้อคิดอะไรแก่อ่านมากนัก จึงนับว่านิราศอิเหนาเคนในแง่สุนทรียศาสตร์ สำหรับคุณคาคานอื่น ๆ นั้นก็มีอยู่บางเช่น

๔.๒.๑ ความนิยมในเรื่องการกินหมาก นิราศอิเหนาเขียนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ฉะนั้นข้อความที่อิเหนาครวญว่า เคยป้อนสลา (หมาก) กับนาง เมื่อนางจากไปก็ทำให้คิดถึงนาง ดังกลอนที่ว่า

"นกกระตัวคลัวเคลียตัวเมียป้อน เหมือนขวัญอ่อนแอบประทับที่รับขวัญ
ป้อนสลาพาชื่นทุกคืนวัน มาจากกันกรรมเอยไม่เคยเป็น"

(สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๒๕๑๓ : ๒๒๙)

จากข้อความที่ยกมานี้แสดงว่า สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นิยมกินหมากกันทั้งหญิงและชาย และนิยมกินหมากกันทั้งนั้นไม่ว่าไพร่หรือผู้ดี

๔.๒.๒ ให้ความรู้แก่อ่านในเรื่องศัพท์ชาวและศัพท์ภาษาอื่น ๆ เช่น

สตาหมัน	= สอน	คันทยง	= คอกพิกล
บันจุเหร็จ	= ไกรป่า	บุหงา (ขวา)	= คอกไม้
สลา (เขมร)	= หมาก	สคำ (เขมร)	= ขวา
กุหนุง	= กุเข	มะงุมมะงาหรา (ขวา)	= ท้องเที่ยวไป, เที่ยวป่า
โกฐ	= ชื่อเครื่องยาจำพวกหนึ่งมีหลายชนิด		
ตุนาหงัน	= กุหนัน	าตุ	

๔.๒.๓ ให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อความรู้สึกนึกคิดของคนโบราณในเรื่องจักรวาล

- นิราศเรื่องนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับขอบเขตของจักรวาลตามความเชื่อของ

คนโบราณว่าเมืองสวรรค์นั้นตั้งอยู่บนยอดเขาไกรลาส ป่าหิมพานต์จะอยู่ตรงเชิงเขาไกรลาส ป่าหิมพานต์จะเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่านานาชนิด และรอบ ๆ เขาพระสุเมรุก็จะมีทิวเขาเจ็ดลูก ล้อมรอบอยู่คือ ยุคนธร, อสินธร, กรวิก, สุทัศน์, เนมิธร, วินตก, อัสดัมภ์ ซึ่งรวมเรียกว่าสัตตบริภณคีรี ในนิราศอิเหนาใคร่พันใจว่า เกรงนางบุษบาถูกลมหอบไปแล้วจะถูกพระอาทิตย์ หรือนางเมฆขลาพาไปเสีย หรือมิฉะนั้นก็อาจถูกลมพาลลอยไปนอกเขตจักรวาลก็ได้ ดังคำกลอนที่ว่า

" แมนนองนอยลยถึงชั้นตริงส์ตรัย
หรือไปปะพระอาทิตย์พิศวาส
หรือเมฆขลาพาชวนนวลละออง
หรือไปริมทิมพาน์ชานไกรลาส
หรือจะออกนอกเนมินทร์อิสินทร

สหัสสัยจะชวยรับประคัมประคอง
ไปรวมอาสน์เวชยันต์นัยของ
เทียวลยลองฟ้าชมสาคร
บริเวณเมรุมาศราชสิงขร
เทียวลยรอนรอบผ่านภาลัย"

(สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ๒๕๑๓ : ๒๒๑)

ชมป่าทอนไชนัน

" เห็นเขาเขียวเขียวโคคลวนโสดสูง
หงส์ก้งามตามอย่างเพราะหางงอน
อรหันันหน้าเหมือนมนุชย์
พวงมาเมียวเทียวเค็นเนินพนม
เหลาะละเมาะเงาะป่าคูลาอยู่
สิงโตคืบยืนหยักศบัตคน

แคลวนปูงหงส์จับสลับสลอน
เป็นคูปอนปกปิกกันชัชชม
ปิกเหมือนครุฑรับเทามีเฝ้าชม
ลูกเล็กกลมลากจูงเหมือนปูงคน
เทียวกินปูเปี้ยวปาดลาผล
เห็นผู้คนโดนขามล่าเนาเนิน"

(สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ๒๕๑๓ : ๒๒๙)

ไค้ความรู้ว่า หงส์ เป็นพาหนะของพระพรหม กังกลอนที่ว่า

" ทั้งพรหมานวณแดพาหนะหงส์
แมนไค้ชบุษบาวิลาวัณย์

จะไค้ทรงเหาะแสงทุกแห่งสวรรค์
จะทำขวัญหงส์พรหมให้สมยศ

(สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ๒๕๑๓ : ๒๓๐)

๔.๒.๕ ทำให้รู้ว่า กวี (หรือตัวละครในเรื่อง) มีความเชื่อและศรัทธาตามหลัก
พุทธศาสนา คือเชื่อในเรื่องกรรม, บาป บุญ มีการกล่าวอธิบายจนตรวนำสงสวนบุญไป
ให้กังกลอนในตอนท้ายที่ว่า

" พระตรวนำว่าควยอวรณ์
จะอุทิศปะตาปารักษากิจ
จะเกิดไหนในจังหวัดปัดพี
เป็นจีนจามพราหมณ์ฝรั่งแลอังกฤษ
แมนเป็นไทยให้เป็นวงศ์รวมหงส์พันธุ์

หวังสมรเหมือนจะกลาดในชาตินี้
อวยอุทิศผลลาถึงยาหี
ให้เหมือนปีกับชลุ่ยต้องท่วงนองกัน
ให้สนิทเสนหาตุนาหงัน
พอโลกันต์ให้ไค้อยู่เป็นคู่ครอง"

(สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ๒๕๑๓ : ๒๓๒)

สรุปนิราศอิเหนา

ตามที่ได้อภิเคราะห์รายละเอียดมาแล้ว ก็จะได้เห็นว่านิราศอิเหนามีลักษณะที่
ก้ำกึ่งกัน ยากที่จะเชื่อได้ว่าใครเป็นผู้แต่งแน่นอน ผู้วิจัยจะขอสรุปความคิดเห็นไว้เป็น
สองนัย (:) ดังนี้คือ

๑. เชื่อว่าสุนทรพราหมณ์แต่งก็ควยเหตุผลที่ว่า

๑.๑ กระบวนกลอนเขาแบบของสุนทรพราหมณ์ ในเรื่องการใช้ถ้อยคำ การเล่นสัมผัสในอย่าง
มาก โดยมีทั้งเสียงสัมผัสสระและพยัญชนะซึ่งเป็นแบบของสุนทรพราหมณ์

๑.๒ สำนวนกลอนมีการใช้ถ้อยคำเหี้ยมกลอนกับสุนทรพราหมณ์หลายตอน

๑.๓ การใช้วรรณคดีเป็นหลักในการเขียนนิราศ อาจเป็นแนวคิดใหม่ของสุนทรพราหมณ์ก็ได้
เพื่อให้เรื่องแปลกออกไป

๑.๔ เน้นรายละเอียดในการพรรณาสัตว์ต่าง ๆ

๒. เชื่อว่าไม่ใช่ผลงานของสุนทรพราหมณ์ ก็เพราะ

๒.๑ นิราศอิเหนาเริ่มต้นด้วยคำว่า "นิราศ" ซึ่งสุนทรพราหมณ์ไม่เคยใช้คำนี้ขึ้นต้นกาพย์เขียน
นิราศอื่นเลย

๒.๒ นิราศอิเหนาเอาวรรณคดีเป็นหลักในการพรรณาสัตว์ ซึ่งสุนทรพราหมณ์ไม่เคยเขียนนิราศแบบ
นี้มาก่อนเลย ผู้ที่เคยเขียนโดยเอาวรรณคดีเป็นหลักก็มีเช่น นายมีเขียน "นิราศเคื่อน" โดย
เขียนตามแบบโคลงทวาทศมาส

๒.๓ การใช้ศัพท์ ไม่จอบนินทา ถ้าเป็นการแปลงศัพท์ไปก็แปลงในแนวที่เป็นไปได้

๒.๔ การกำหนดทำนองสวดอย่างลึกซึ้ง สุนทรพราหมณ์ไม่เคยเขียนนิราศเรื่องใดเลย หาก
จะเขียนโดยมากเป็นเรื่องของสัตว์ ในนิราศอิเหนามีบทกวีอย่างลึกซึ้งควย

๒.๕ ลักษณะการพรรณนาที่เป็นแบบธรรมเนียมสุนทรพราหมณ์ไม่เคยทำมาก่อน ถ้าจะควย
ก็จะควยก็มักควยเขาแบบของตนเอง เช่น เรื่อง ลูกวาก ลูกชิต เรื่องบอน เป็นต้น
ถ้าจะเหี้ยมกลอนก็มักเหี้ยมกลอนของตนเองในเรื่องอื่น ๆ

๒. ในนิราศอิเหนาไม่มีการเล่นคำ หรือแทรกคติข้อคิดต่าง ๆ ซึ่งผิดแบบการเขียนกลอนของ
สุนทรพราหมณ์

๙. นิราศิเหนาไม่มีการแทรกประวัติผู้แต่งตอนใดเลย ซึ่งมีลักษณะการเขียนนิราศสุนทรภู่ กล่าวคือในนิราศทุกเรื่องของสุนทรภู่ก็แทรกประวัติของตนไว้เสมอ

๑๐. กระจวนกลอนในนิราศิเหนาเป็นแบบสุนทรภู่ แต่มีบทพรรณนาหลายตอนที่ไม่เข้าแบบ สุนทรภู่ เช่น เมื่อเห็นคนอื่นคนจัน ถ้าเป็นนิราศเรื่องอื่นสุนทรภู่จะคร่ำครวญถึงแม่จัน หรือ ความหลังเก่า ๆ แต่ในนิราศิเหนานี้ กวีไม่ไ้กล่าวถึงเลย กล่าวแต่เพียงเป็นต้นไม้เลย ๆ เท่านั้นดังกลอนที่ว่า

" กรครระณินจันพรณไม มีดอกในค่านกิ่งขึ้นพริ้งเพียว "

(สุนทรภู่, ๒๕๑๒ : ๒๒๕)

การเปรียบเทียบสีแสดของแสงอาทิตย์ หรืออะไรก็ตามที่มันสีแสดเข้ม ๆ สุนทรภู่ มักเปรียบว่า "แสดเหมือนแสงเสน, หรือ แสดคังแสงเสน" เสมอแต่ในนิราศิเหนาใช้ว่า แสดเหมือนเหมือนน้ำครึ่งและแสดคังเลือดไหล เช่น

ครันแลดูสุริยแสงก็แสดคัง	หนึ่งน้ำครึ่งคล้าฟ่านภาลัย
เหมือนครึ่งนี้พมาโสภณแสนทวย	ชลเนตรแสดเคือคังเลือดไหล"

(สุนทรภู่, ๒๕๑๓ : ๒๒๔)

๑๑) ในนิราศพระประชม สุนทรภู่เคยอธิบายไว้ว่า คนที่บังอาจเขียนกลอนเทียบกับตนโดยไม่บอกกล่าว ก็ขอให้มันอันเป็นไปต่าง ๆ นานา จึงน่าจะเชื่อว่าในสมัยนั้นอาจจะมีผู้เขียนเลียนแบบ กลอนของสุนทรภู่ก็เป็นได้

๑๒) ถ้าศึกษานิราศพระแท่นดงรังก็ละพวามีการเทียบกลอนกับสุนทรภู่อยู่หลายตอน และ กระจวนกลอนก็มีลักษณะใกล้เคียงกับกลอนสุนทรภู่มาก กระจวนกลอนในนิราศิเหนาก็มีหลาย ตอนใกล้เคียงกับในนิราศพระแท่นดงรังด้วย ฉะนั้นผู้แต่งนิราศิเหนาอาจเป็นนายมีก็ได้ เพราะ เป็นกวีที่เคยเอววรรณคดีเป็นหลักในการเขียนนิราศและเป็นกวีที่มีลีลาการเขียนใกล้เคียงกับ สุนทรภู่มากที่สุด

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นเพียงข้อสังเกตที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหาของนิราศิเหนา เท่านั้น ยังไม่มีหลักฐานอะไรพอที่จะลงความเห็นได้ว่านิราศิเหนาเป็นผลงานของกวีผู้ใดแน่

นิราศพระประชมนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓ : ๔๕) ทรงสันนิษฐานไว้ว่า "...สุนทรภู่แต่งนิราศเรื่องนี้ในระยะเวลาที่สุนทรภู่ได้รับความอุปการะจาก พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ไปคราวนี้บุตรไปด้วยทั้ง ๒ คน สังเกตสำนวนในนิราศเห็นได้ว่า แต่งโดยใจคอซึ่ข้านกวาเมื่อแต่งนิราศพระแท่นดงรัง กล่าวถึง ประวัติในเรื่องนิราศพระประชมนี้ว่า แตกกับกรรยาที่ขอม่วง..." ส่วนฉันทน์ ข้าวิไล (๒๕๑๑ :) สันนิษฐานไว้ว่า สุนทรภู่แต่งนิราศพระประชม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ เมื่อลี้จากสมณเพศครั้งที่ ๒ สำหรับ พ.ณ. ประมวลมารค (๒๕๐๑ : ๙-๑๒) ทรงสันนิษฐานว่า "...ข้าพเจ้าเห็นว่า เรื่องนี้ แต่งในปีฉลูกอนสีก ทรงกับที่บอกในรำพันพิลาปว่า

" ถึงเคื่อนยี่มีเทศน์สมเพทพัทตร์	เหมือนลงรักภูวามุณีนุสนทนาย
สู่ขอนหน้าฝาดินสะอื้นอาย	จนถึงปลายปีฉลูมีขุระ
ไปทางเรือเหือสลคควยปลดเปลื้อง	ระคายเคืองซัดของสลักสละ
ลืมนวันเคื่อนเชื่อนเฉยแกล้งเลยละ	เห็นแต่พระอภัยพระหทัยคี่"

(พ.ณ. ประมวลมารค, ๒๕๑๓ : ๙-๑๒)

สำหรับผู้วิจัยเพื่อศึกษาเนื้อหาของนิราศแล้ว คอนข้างจะเชื่อว่าสุนทรภู่แต่งนิราศพระประชม เมื่อวันจันทร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนสี่ พ.ศ. ๒๓๔๕ เพราะข้อความในนิราศมีบ่งไว้สองตอนว่า

" ถวิลวันจันทร์ทิวาขึ้นห้าค่ำ	ลงนาวาคลาเคลื่อนออกเลื่อนลำ
พอเสี้ยมข้ายามสองกลองประโคม	นำคางยอยพรอยพรมเป็นลมว่าว

และ

" น้ำค่างพรมอมน้อยเรื่อยเรื่อยรัว	หนาวคอกจิ้งจิวออกคอกไสว
เกสรจิวปลิวฟ้ามายาใจ	ให้ทราบในทรวงซึ้งล้ำกลิ่น "

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓ : ๔๓๓, ๔๖๖)

ปรกตินั้นจิ้งม็กออกคอกในราวเดือนสี่ เพราะฉะนั้น หนาวคอกจิว ในที่นี้น่าเป็นข้อความที่แสดงว่า สุนทรภู่ควรออกเดินทาง ในวันจันทร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ หรือมีฉันทน์อย่างเร็ว สุนทรภู่ต้องไปพระประชม และเขียนนิราศเรื่องนี้ภายหลัง แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ หลังออกพรรษา เพราะในรำพันพิลาปมีกล่าวไว้ว่าออกพรรษาแล้วลี้ก ฉะนั้นผู้วิจัยเข้าใจว่า สุนทรภู่ควรเขียน นิราศพระประชมเมื่อลี้กแล้ว เพราะข้อความในนิราศตอนกล่าวถึงการถวายของมีกล่าวไว้ว่า

หยิบเงินทองได้ และมีการกล่าวคร่ำครวญถึงหญิงที่รักอย่างเปิดเผย (ปกติถ้าบวชอยู่สุนทรภู่จะเคร่งวินัยสูงมาก) และมีกล่าวถึงนางหลายคนด้วยกัน และยังมีข้อความหลายตอนที่แสดงให้เห็นว่า การไปนมัสการพระประชมในครั้งนั้น สุนทรภู่มีหญิงที่รักและสนิทชิดเชื้อทำอาหารทั้งคาวหวานฝากให้ไปใช้เป็นเสบียงสำหรับเดินทางควย

ผู้ที่ร่วมเดินทางไปพระประชมครั้งนี้ หนูตาบ (ลูกที่เกิดกับแม่เดิม) หนูน้อย และมีผู้ใหญ่คนอื่น รวมเดินทางไปด้วยอีกหลายคน แต่สุนทรภู่มิได้เอ่ยชื่อไว้

๑. อุป นิราศพระประชมนี้ สุนทรภู่แต่งเป็นกลอนนิราศขึ้นต้นด้วยวรรครับ และจบลงด้วยคำว่าเอ๋ย รวมทั้งหมด ๔๔๔ คำกลอน

ลักษณะเนื้อหา ไม่มีบทไหว้ครู เริ่มต้นก็บอกวันที่เริ่มออกเดินทาง มีการรำพันถึงความหลังและความในใจ เรื่องต่าง ๆ มาก เอ่ยถึงสตรีที่มาเกี่ยวข้องกับชีวิตหลายคน ลักษณะที่รำพันบ่งให้ทราบว่สุนทรภู่จากไปอย่างมีกนรัก กลอนนิราศในพระประชมเทียบกลอนกับกลอนในเรื่องพระอภัยมณีและนิราศ เรื่องนี้เคยแต่งมาก่อนหลายแห่ง มีบทชมบทชมไม้ที่ไทรเวระหลายแห่ง จุดประสงค์ในการไปก่อกองเพื่อนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จึงเชื่อกันว่าจะได้บุญได้กุศล และขอพรต่างๆ ไครพร้อมทั้งไทรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยคุ้มครองป้องกันอันตรายให้ด้วย ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามลักษณะของพุทธศาสนิกชนที่ดี และสุนทรภู่อาจมีจุดประสงค์ไปเพื่อเป็นสิริมงคลในการลาสิกขาบทด้วยก็ได้

เส้นทางที่ปรากฏในนิราศเป็นไปโดยลำดับดังนี้

เวลาสองยามออกเดินทางจากที่ลุ่ม - วัดระฆัง - บางหัวน้อย - วัดทอง (สุวรรณารามวัดชีปะขาว (วัดศรีสุคาราม) - บางบัว - บางขุนนนท์ - บางร่ม - วัดไทร - สวนหลวง - บางขวาง - วัดพิบูล - บางผักหนาม - สวนแคน - วัดเกษ - สวนโลก - วัดชลอ - บางกรวย - บางศรีทอง - บางอวยช้าง - วัดสัก - บางขุน - บางนายไกร - บางระนง - บางคูเวียง - โรงทึบน้อย - บางม่วง - บางใหญ่ - บางกระบือ - บางสุนัขบ้า - บางโสน - บ้านใหม่ - หมู่บ้านพรานปลา - คลองโยง - บางเขื่อน - ลานตากฟ้า - บ้านจิวราย - สำปะทวน - ปากน้ำสำปะทวน - บางแก้ว - บ้านคลอง - โพธิ์เตี้ย - บ้านธรรมศาลา - บ้านเพี้ยค - ขึ้นบกเดินทางต่อไปถึงพระประชม

๒. เอกลักษณ์เรื่องนิราศ

นิราศเรื่องนี้มีลักษณะเป็นการรำพันความในใจ ความหลัง กวีอาศัยภูมิประเทศเป็นเครื่องจรรโลงใจมากกว่าจงใจพรรณนาภูมิประเทศ เขียนแบบเอาตัวเองเข้าไปสออย่างเต็มที่

๒๘๒

ลักษณะการเขียนคล้ายนิราศภูเขาทอง มีการร่ำพันถึงบุคคลต่าง ๆ ที่มาเกี่ยวข้องในชีวิตมาก
หญิงที่สุนทรภู่รำลึกถึงก็มีหลายคน สุนทรภู่มีใฝ่ฝันว่าเขียนนิราศเรื่องนี้ให้แก่ใครโดยเฉพาะ

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑ ลักษณะเนื้อความและวิธีการพรรณนา นิราศพระประธมเป็นนิราศเรื่อง
สุดท้ายของสุนทรภู่ ถึงกระนั้นสุนทรภู่อีกคงรักว่าลีลาการเขียนตามแบบเดิมของตนอยู่ กล่าวคือ
เนื้อความในนิราศเป็นเรื่องของการแสดงความรัก ความอาลัยนางที่รัก และมีการกล่าวพรรณนา
ชม นก ชมไม้ และร่ำพันเกี่ยวโยงไปถึงนางที่รักด้วย แต่มีลักษณะที่พิเศษออกไปคือ นางที่สุนทรภู่
กล่าวถึงมีหลายคน แต่ละคนสุนทรภู่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากน้อยเพียงใด ผู้อ่านก็จะทราบไต่ถาม
เป็นเล่า ๆ จากเนื้อความในนิราศ อย่างไรก็ตามในค่านเนื้อความสุนทรภู่เขียนพรรณนาความรัก
ความสัมพันธ์ต่าง ๆ กับสตรีต่าง ๆ อย่างเป็นนัย ไม่เขียนอย่างโจ่งแจ้ง นอกจากนี้วิธีพรรณนา
สิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็น ก็พรรณนาอย่างละเอียดถี่ถ้วน แสดงให้เห็นว่าเป็นคนช่างสังเกต และช่างจดจำ
รายละเอียดต่าง ๆ

๓.๒ การใช้ถ้อยคำ จากนิราศพระประธมนี้สังเกตได้ว่าสุนทรภู่รักชอบใช้
คำบางคำที่เคยใช้ติดมาตั้งแต่ในนิราศเรื่องแรก ๆ แล้ว เช่น

- คำว่า "โอ" ใหม่มากที่สุดประมาณ ๓๒ แห่ง เช่น

"โอหนานนาวคราวนี้เป็นที่สุด "

"โอแลเหลียวเปลี่ยวใจกระไรเลย "

"โอเคราะห์กรรมจำคลาคนิราศร้าง "

"โอเปรียบชายคล้ายนกวิหคน้อย "

ฯลฯ

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๖: ๔๓๓, ๔๔๔)

- คำว่า "เย็นยะเยิบ" , "เย็นเยิบ" เช่น

"ส่งจิตทองหมองเศร้าให้เหงาเงิบ เย็นยะเยิบหยอมหญ้าป่าช้าผี"

"ส่งจิตเงิบเยิบเย็นทุกเส้นหญ้า แต่สัตว์ป่าปี่ร้องกองกระทม"

"ยิ่งเย็นเยิบยามคึกคึกในกนกนา ในอากาศคลาเคลื่อนด้วยเคื่อนดาว"

ฯลฯ

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๑: ๔๓๖-๔๔๐)

- คำว่า "หุยมหยม"
 "จะรวมเรือ เมื่อว่าขึ้นสะอินออน"
 "อรอยนักรักออนปลาชอนยาง"

จะคอยซ่อนโหม่อมไม่หุยมหยม"
 เปรียบเหมือนนางเอนนมที่หุยมหยม"

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ๒๔๑๓ : ๔๔๖-๔๔๘)

- คำที่ขอใช้ในนิราศหลายเรื่องเช่น "กรองกรอยโกรน"

คำเหล่านี้บางครั้งสุนทรภู่ใช้เพื่อต้องการให้ไพเราะในคำเสี่ยง มีความรู้สึกโน้มน้าวใจ
 ไปในทางนั้นจริง ๆ เท่านั้น คำเหล่านี้คงติดอยู่ในใจสุนทรภู่ตลอดเวลา จึงพบว่ามิใช่ในนิราศแทบทุก
 เรื่อง ตั้งแต่เรื่องแรกจนถึงเรื่องสุดท้าย

- วิธีที่สุนทรภู่ขอใช้เสมอเช่น "ไม่ฝ่าฝืน" "เมื่อวานขึ้น" "จะชูขึ้น"

"น้ำตาไหล" "น้ำตาตก" เช่น

" โอเจ้าพาพาหนาวเมื่อคราวยาก
 แม่นจิวเป็นเชนงานเมื่อวานขึ้น

" โอออกพี่ก็รอนด้วยความรัก
 ไม่เหมือนรสพจมานเมื่อวานขึ้น

" ตะวันรอนออนอภัยบ่แสง
 "แต่เบ็ดหงส์ลงหากไม่คลาถู
 "ขึ้นหมพระอธิฐานไ้มารคา
 "สิ้นแผนดินบินเกลามาเปลวออก

สุดจะปากแดงหน้าไม่ฝ่าฝืน
 จะชูขึ้นช่วยหนาวเมื่อคราวครวญ "
 ถึงฝนสักแสนหาไม่ฝ่าฝืน
 จะชูขึ้นใจพี่ควยปรีดิ์เปรม "
 ดูดวงแดงดังจะพาน้ำตาไหล "
 สังกะตูกดังจะพาน้ำตาไหล "
 หลอยน้ำตาตกพรากเพราะยากเย็น"
 น้ำตาตกตายนอนลงร่อยหน "

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ๒๔๑๓ : ๔๕๐-๔๕๓)

- การใช้ถ้อยคำในนิราศนี้บางครั้งก็ใช้ศัพท์ผิดไปก็มี บางครั้งก็ผิดในแง่หลักภาษา
 บางครั้งก็เป็นการยืมเสียงคำเพื่อรับสัมผัสก็มี เช่น

"กรูณัง" - 'เคชะทำคุณการุณัง'
 "ชามค" - 'สุกรป่าชามคเหมือนแมวคราว'
 พย { - 'พยัคฆ์อื้ออึงกระพือโหม'
 - 'โพนมพยับเป็นพยุระบุระบัค

"เสด็จถึงซึ่งบุรีนรพาน "

"นิโงทกตกคินพอสันแสง "

(สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ๕๑๓ : ๔๓๓-๔๔๔)

"กรณัง" ไข่นิด เป็นการไขเพื่อให้รับสัมผัส

"ซามด"- ซมด เป็นการปิดเสียง

"พยุ" - พายุ เป็นการกัดเสียงให้สิ้นเข้า

"นิรพาน - นิพพาน เป็นการแปลงศัพท์

"นิโงทก - ทักนิโงทก เป็นการตัดคำให้สิ้นเข้า

๓.๓ ส่วนวนที่ใ้มีการเหยียบกลอน เหยียบความกั้วรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ที่สุนทรภู่

เคยแต่งมาแล้ว เช่น เหยียบกลอนกับในเรื่องพระอภัยมณีชนิดคำต่อคำที่เดียว เช่น

" แมนเป็นไม้ให้พื้นเป็นนก

ให้ไคกกกิงไม้ในไพรสณฑ์

แมนเป็นนารีผลวิมลจันทร์

ขอให้ฉันเป็นพระยาวิชาธร

แมนเป็นบัวตัวพี่เป็นแมลงภู

ไคชื่นรสสุสมรมเกสร

เป็นนารีพี่หวังเป็นมังกร

ไคเขยรอนถมทะเลทุกเวลา

แมนเป็นถ่านน้ำใจใครเป็นหงส์

จะไคลงสิ่งสูงในคุหา

แมนเนื้อเย็นเป็นเทพธิดา

พี่ขออาศัยเสนห์เป็นเทวัญ "

(สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ๕๑๓ : ๔๔๔-๔๔๕)

จะได้เห็นว่าเหยียบกลอนกับกลอนในเรื่องพระอภัยมณีที่เกือบจะเป็นคำต่อคำที่เดียว

จึงพอสันนิษฐานได้ว่า สุนทรภู่คงแต่งพระอภัยมณีในระยะนี้ด้วย คำกลอนที่ชอบติดอยู่ในใจจึง

ออกมาในรูปที่คล้ายคลึงกัน

- ส่วนวนที่เหยียบกลอนกับกลอนในนิราศภูเขาทอง คือ

"สารคัคฆาตประหลาดใจ

ตัดอาลัยตัดสวาทไม่ขาดความ

(สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ๕๑๓ : ๔๔๕-๔๔๖)

- ส่วนวนที่เหยียบกลอนกับกลอนนิราศวัดเจ้าฟ้า

"เห็นรักหักโค่นถนนินิ

เป็นรอยตัดรักชาติให้หวาดไหว "

- เหยียบกลอนกับเสภาขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม

"ไอ้คิอื่นหมื่นแสนไม่แม่นเหมือน "

-เหยียบกลอนกับสุภาษิตสอนหญิง

"ทุกวันนี้มีทรัพย์เขานับถือ "

(สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพระราชทานภาพ, ๒๕๑๓: ๔๕๖-๔๕๗)

๓.๔ การแทรกกลอนและชอกลิตต่าง ๆ ลีลาการเขียนของสุนทรภู่ มักจะแทรกกลอนต่าง ๆ ในทำนองโดยไม่รู้ตัว กล่าวคือ สุนทรภู่จะพูดเป็นลักษณะจิตวิสัย (Subjective) กอปร ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่าเรื่องที่กล่าวเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสุนทรภู่ ในลำดับต่อมาจะกล่าวแทรกชอกลิตในลักษณะวัตถุวิสัย (Objective) ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงของโลกลงไป ควบ เทน

ตอนเดินทางผ่านโรงหม้ออ้อย สุนทรภู่มักพูดเปรียบเทียบกับชีวิตของตนเอง เป็นการเขียนแบบจิตวิสัย ว่า

"เห็นโรงหม้อหม้ออ้อยเขาคอยป้อน	มีคนทอนควายควาไม่ตาคเสี่ยง
เห็นน้ำอ้อยย้อยร่วงที่อ่างเรียง	ไอ้คิเพียงชลนาที่จำบัลย์
อันลำอ้อยย้อยยับเหมือนกับอก	น้ำอ้อยตกเหมือนน้ำตาพิกวานัน
เขาโหมไฟในโรงโหมงควัน	เหมือนอนอนอกกุ่มร่มระกำ "
แฉวแทรกชอกลิตแบบวัตถุวิสัย ว่า	
"โอนำใจคนเหมือนตนอ้อย	ข้างปลายกรวยชืดซึมไม่อิมหนา
ทองพันหีบหมับแตกให้แหลกลำ	นั่นแลน้ำจึงจะหวานไม่จวนเจือ "

(สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพระราชทานภาพ, ๒๕๑๓: ๔๕๖-๔๕๗)

ลีลาการเขียนของสุนทรภู่มักเป็นไปในรูปดั่งกล่าวแล้วเสมอ แต่อย่างไรก็ตาม สุนทรภู่ก็มักจะพูดในรูปจิตวิสัยมากกว่า ยิ่งโดยเฉพาะในนิราศพระปฐมแล้ว สุนทรภู่เขียนรำพันถึงความหลังมาก ฉะนั้นจึงปรากฏว่าเขียนในรูปจิตวิสัยแทบทุกตอนที่เคี้ยว เทน

"โสนออกดอกกระยาริมสาชล	บางรวงหลนแลงามเมื่อยามโช
แต่คนเขาไม่ไ้ใจเขินใจหญิง	เบาจริงเจียวใจเหมือนไม้โสน
เห็นตะโกโสนแสนแค้นตะโก	ถึงแสงโสนล้นกิดไม่ติดตาม
พอสุดสวนลวนแต่เหล่าเถาสาทา	ขึ้นพันพาดเพงพิศให้คึกขาม
รื้อสวาคพาดเพราะเสนานาม	แควาหนามกระชะกะกาง
สวาคคนคตองแล้วรองอยู่	ควายรุกกรุกเรือดั่งเสือสาว "

(สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพระราชทานภาพ, ๒๕๑๓: ๔๕๐-๔๕๑)

และ

"ถึงถิ่นฐานบ้านเพี้ยคเป็นเนินสูง
เพราะเหตุนางข้างต่อไปลอลวง
โอดกเหมือนเพื่อนชายที่หายมาก
ตอติคบวงหวงรักชกขโลง

ที่จับจูงข้างโหลงเข้าโรงหลวง
หลายครั้งปวงจึงต้องถูกมาผูกโรง
แสนสวาทหวังงามมาตามโหลง
เสียดกายโปงป่าเขาคิคเศร้าใจ"

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๖๔)

๓.๕ สุนทรภู่ก็แทรกตำนาน หรือนิทานต่าง ๆ ไว้ในนิราศเสมอ เช่นเมื่อผ่าน
บางนายไกร ก็พูดถึงเรื่องไกรทอง ว่า

"บางนายไกรทองอยู่คลองนี้
ไปเซ่นฆ่าชาวละวันให้พลันตาย
ไวกรอมครองสองสาวงามพิจิตร
เหมือนตัวพี่โคกรองแค้นองยา

ชื่อจึงมีมาทุกวันเหมือนมันหมาย
เป็นยอดชายเรียวงามการวิธา
สมสนิพนางตะเซ่เสนาหา
จะเกื้อหน้าพางามขึ้นครามครัน "

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๔๕)

เมื่อถึงตำบลโพธิ์เตี้ย ก็กล่าวถึงนิทานเรื่องพระยาภิงพระยาพนว่า

(แสดงว่าเป็นคนช่างเก็บ)

"ถึงโพธิ์เตี้ยโพคำเหมือนคำกล่าว
เป็นเรื่องราวเจ้าฟ้าพระยาพาน
แล้วปลุกพระยามหาโพธิ์บนโขดใหญ่
อันแท้จริงจริงสิ่งไรเห็นไกลตา

แต่ไต่ราวสามอ้อมเท่าพอมสาน
มาสังหารพระยาภิงวงศ์มิดา
เผชิญให้เตี้ยคำเพราะกรรมหนา
เขาเลามาที่ก็เล่าให้เจ้าฟัง "

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๔๔)

นิทานเรื่องพระยาภิงพระยาพานนี้ สุนทรภู่ได้เล่าไว้ละเอียดในตอนที่กำลังกล่าวถึง
ตอนขึ้นไปนมัสการพระประตม

การแทรกนิทานชาวยุคโบราณ เช่นนี้เป็นลีลาการเขียนที่เด่นของสุนทรภู่
เพราะมักพบในนิราศทุกเรื่องเสมอ

๔. คุณค่าในกานสุนทรียศาสตร์ และคุณค่าด้านอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์

๔.๑.๑ การเล่นเสียงสระ พยัญชนะ ในแต่ละวรรค ทำให้เกิด

เสียงสัมผัสไพเราะ น่าฟัง มีอยู่แทบทุกวรรค เช่น

"ยิ่งดึกด้าววามดังตามโกม น้ำค้างโสมส้านหนาวให้เปล่าใจ
 บางขุนนนท์คัมภีร์พิรุณหอย เหมือนเพชรพรอยพราวพร่างสว่างไสว
 จักร์ครองของเสียงเรียงไร จะแลไหนเงียบเหงาทุกเหยาเรือน"

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๓๔)

วรรคแรกเล่นเสียงพยัญชนะ ค และ ว เล่นเสียงสระอา

วรรคแรกเล่นเสียงพยัญชนะ ช

วรรคที่สองเล่นเสียง ช

วรรคที่สามเล่นเสียง ห สระ อุ

วรรคที่สี่เล่นเสียง พร, ส สระอา

วรรคที่ห้า เล่นเสียง ร, ช, สระ อี

วรรคที่หกเล่นเสียง ง สระเอา

จะเห็นไควาการเล่นเสียงสระพยัญชนะทุกวรรค และมีลักษณะเช่นนั้น จะพบว่ามีมาก

ในนิราศพระประชม ดังจะยกตัวอย่างมาให้เห็นดังนี้

"ถนนกรวยไกรไทรสะแกแคกราง น้ำค้างพร่างพราวชุ่มชุ่มเขียว
 หนทางอ้อมค้อมคดของดลเดี่ยว พากันเที่ยวชมเนื่ออุเลื้อดาว"

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๖๔)

วรรคแรก เล่นเสียง กร และเสียง ช

วรรคที่สองออกเสียง พ. และช

วรรคที่สามออกเสียง ก และ ล และเล่นสัมผัสในแต่ละวรรคด้วย

"บนประชมลมเจือยเรื้อยเรื้อยริน กระพือผืนผ้าปลิวหวิวหวิวไหว"

"เห็นไม้งามนามไม้อาลัยมิกร รำคาญคิดเขินชวยระหวายหิว

ฉิมพะลือปลือฉนเกสรปลิว มาวิ้ววิ้วรินรินชันชันใจ"

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๗๗-๔๗๘)

วรรคแรกเอนเสียง ร และเสียงสระ เอื้อ วรรคสองเอนเสียง พ, หว
และเสียงสระ อี คือ ปลิว - หวีว - หวีว

วรรคที่สี่เอนเสียง ค, ห วรรคที่หกเอนเสียง ร, ช และเอนเสียงสัมผัส
แต่ละคู่คือ รัว - ริว, รื่น - รื่น, ชื่น - ชื่น

๔.๑.๒ การเอนคำ นิราศพระประธมมีการเอนคำที่มีเสียงซ้ำกัน
แต่ให้ความหมายต่างกันอยู่หลายแห่ง การเอนคำนี้ช่วยให้กระบวนกลอนของสุนทรภู่เด่นและ
มีความไพเราะ คืทั้งคำเอนเสียงและความหมาย ดังจะยกมาเป็นตัวอย่างดังนี้

มาถึงบางกอก เล่นคำว่า บางกอก ที่เป็นคำนาม และคำว่า "กอก"
ที่เป็นกริยา แปลว่า กูก เช่น

โอบางกอกกอกเลือกให้เหือกโรค แต่ความโศกนี้จะกอกออก ที่ไหน
แมนไคแก้วแววตามายาใจ แล้วก็ไม่กอกกอกจริงจริง"

เมื่อเดินทางมาถึงบางระมาด ก็เล่นคำว่า "มาด" ในความหมายว่า
ประสงค์, ต้องการ เช่น

"บางระมาดมาดหมายสายสวาท ว่าสมมาดเหมือนใจแล้วไม่เหมือน
แสนสวาทมาดหมายมาหลายเคื่อน มิคลาดเคลื่อนแคลวคลาดประหลาดใจ

เมื่อเห็นระกำ ก็นึกเปรียบชื่อ "ระกำ" ตนไม่กับความ "ระกำ" ใจ

"วัดไถ่เคยไม่เห็นไถ่เห็นไทรท่า กอรำแกมสะขึ้นไสว
หอมระกำก็ยิ่งระกำใจ ระกำไม่เหมือนระกำที่ระกำรวง

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๓๕-๔๓๘)

การเล่นคำตามลักษณะดังกล่าวข้างต้นที่กล่าวมาแล้วนี้ ในนิราศพระประธมยังมีอีกมาก

๔.๑.๓ การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ สุนทรภู่มีความสามารถในการเลือก
คำมาใช้ในเสียงสัตว์ เสียงลม และบรรยายลักษณะอาการของสัตว์ ลักษณะภูมิประเทศได้อย่าง
เหมาะเจาะ ทำให้ผู้อ่านรู้สึกเหมือนอยู่ในธรรมชาตินั้นจริง ๆ ในนิราศพระประธมมีหลายแห่ง
ดังจะยกมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

"ริมคลองสองฝั่งสพรั่งพฤษ
อีลุ่มคุมขาบจับจวบโจน
บนไมสูงพุ่งเป่ลานกเคากู
วิเวกใจไคยนยิ่งคินคอย

พินจนกเหมือนนิ่งเียนบ้างเียนโกรน
กระพือเยนเยนชั้นบินเยน
กระคุมพูไพรคกเนวกเนวย
ละหอยเนเนหานองเนคลองลัก"

ฯลฯ

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๔๖-๔๔๗)

จะเห็นได้ว่ามีการเล่นเสียงสระ พยัญชนะ ช่วยให้เกิดจังหวะเสียงที่ไพเราะ
และให้ความรู้สึกที่แทบทุกรก

- เล่นเสียงธรรมชาติ เช่น เสียงพายุ

"พอลิ้นแพแลลวนสวนสังค พายุพัดฮือฮือกระพือโหม"

- เล่นเสียงสัตว์น้ำ เสียงหริ่งเรไรร้อง เช่น

"บางเร้งร้องของแซกรอแกรกรีก หิวหิวหิวคเวทนาภาษาเสียง"

"ถึงเปรตผีปีแควแหวแหวหิว จิ้งหรีดกรีกกรีกเกรียวเสียวสยอง

เสียงหริ่งหริ่งถึงไทรเรไรร้อง แมมมายลงโนเพราะเสนาะโน"

"กระหิมหึ่งผิงบินกินเกสร ทรวงภมรเหม็นอफीได้เซบโถม

น้ำค้างชะประเปรยเซยชะโลม ฟันโถมแถมสว่างกระจ่างตา"

- เล่นเสียงลมพัด มีการเล่นเสียง สัมผัสพยัญชนะและสระควบ เช่น

"น้ำค้างพรมลมเฉื่อยเรื้อยเรื้อยริ้ว หนาวคองจ้วจ้วออกคอกไสว"

"ในอากาศกลาดเกลื่อนควยเคื่อนควว เป็นลมาวเฉื่อยฉิวหิวหิวใจ"

"บนประชมลมเฉื่อยเรื้อยเรื้อยรีน กระพือปั่นผ้าปลิวหิวหิวไหว

เสียงฮือฮือรื้อร่ายังคำไป อนาถใจจนสะอื้นกลืนน้ำตา"

"ฉิมพลีปลิวอนเควปลิว มาวิ้ววิ้วรื้นรื้นขึ้นชื่นใจ"

- การเล่นเสียงสัตว์ต่าง ๆ เช่น เสียงนกกรอ นกบิน และกิริยาอาการ

ต่าง ๆ ของสัตว์

"กระเหวหวานฮานเสียงสำเนียงเสนาะ ค่อนทองเคาะค่อนทองเสียงปองเป้ง

เห็นรอยเสือเนื้อค้อนอยู่ครันเครง ใหกริ่งเกรงโหลวเสียงกราวเกรียว"

"ผลลูกสุกหามงามอน แดแตนตอมตอด้งหึ่งหึ่งฮือ

เห็นนกปล้เข้าไฟผิงไก่อเกื่อน เทียวเก็นเกลื่อนกลางคินบ้างบินปรือ

"เหลาลูกเล็กเด็กใหญ่โลกระพือ มันบินหิววออนลงข้างคองคอง"

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๓๑: ๔๓๗-๔๔๐)

๔.๑.๔ การใช้ถ้อยคำทำให้เกิดภาพพจน์ สุนทรภู่เป็นกวีที่มีความสามารถในการบรรยายสิ่งต่าง ๆ ได้ละเอียดถี่ถ้วน มีความเป็นกวีช่างสังเกต ฉะนั้นจึงสามารถใช้คำสร้างจินตนาการให้เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านได้เป็นอย่างดี ในนิราศพระประธมที่อยู่หลายตอน เช่น

- ตอนเดินทางมาถึงบางเรืออก	โคยบนกหลายชนิด สุนทรภู่บรรยายไว้ว่า
"บางเดินคินบินวอนขึ้นรอนรอง	ริมขอบหนองนกกะกรมคุ่มคุ่มขาว
คอนหอยยงมอปลาแซงชายาว	อโง่งกาวโง่งเก้งเซยงตัว
กระทุงทองลงเล่นนุกเกลื่อนกลาด	ไม้คาลาคคลาคคลอเคลียเหมือนเมี้ยว
มีตางตางยางกรอกนกคอกมัว	เที่ยวเดินยั้งเหยียยงที่ทองผา
นกกะจาบขามคุ่มอ้อสมรวน	ควาววอนเวียนเร่ในเวหา
เห็นยางเงาเงาจับคอยสลับปลา	นกกะสาของของกอยของเดิน"

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ , ๒๕๑๓ : ๔๕๓ - ๔๕๔)

-บรรยายลักษณะและบริเวณพระประธม ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการได้ดี

ดังกลอนที่ว่า

"ครั้นถึงวัดพระประธมบรมธาตุ	สูงทลายทอยสันโคยบนโขกเขิน
แลหมิ่นเห็นเทิ่งคังเชิงเพิน	เป็นโขกเขินสูงเสริมเขาเพิ่มพูน
ประกอบกอยคุ่มมีชมมูช	บุคีมกบรจรบถึงนพศูล
เป็นพืดแดนแนสนิพทั้งอิฐปูน	จงเพิ่มพูนพิศดารอยูนานครัน
แล้วลคเลี้ยวเที่ยวรอบขอบขางกลาง	ลวนรอยกวางทรายเกลื่อนไถเถื่อนชั้น
สะพรั่งทนคนทาลดาวัลย์	ชั้นผาคพันพรพุ่มรุ่มใบ
เห็นห้องหับลับลีเป็นที่สงฆ์	เที่ยวชุกคักเดินมาได้อาศัย
พลอยศรัทธาพาเพลินเจริญใจ	ถึงบันไดคูโกรกกระโงกกัน
เห็นสูงสุดหยุดและแ่งแห่งน	ถึงมาครแมนบรมลัลงไปสวรรค์
ทางอุตสาทพยายามท่องตามกัน	ขึ้นถึงชั้นบนได้จิตใจมา

(สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ , ๒๕๑๓ : ๔๖๔ - ๔๖๕)

๔.๑.๕ การใช้ถ้อยคำที่ให้ความรู้สึกสะท้อนใจ สุนทรภู่ทำได้ดีมาก กลอนที่สุนทรภู่ร่ำพันส่วนมากจะแสดงถึงความรู้สึกในใจของคนที่เกี่ยวกับบุคคลต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตมีหลายตอนด้วยกัน เมื่อได้อ่านจะรู้สึกสงสาร เห็นใจ สุนทรภู่ไปด้วย ดังจะยกมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

รำพึงถึงแม่เฒ่ามรณาซึ่งตายไปแล้วได้อย่างจับใจ

"เห็นคลองขวางบางกรวยระหวายจิ๋วเว"	ไม่ลืมคิดนิมนต์หอยหา
เคยรวมรูกุชกรอนแถมกอนมา	โอสันอายุเจ้าไต่เกาปี
แถมกอนกรรมนำสัตว์ให้ผัดพราก	จึงจำจากนิมนต์ให้หมองศรี
เคยไปมาหานองในคลองนี้	เห็นแต่ท้องคลองนองน้ำตา
ส่งสารบุตรสุดเสราทุกเขาคำ	ควยเป็นกำพราแม่ชะแงหา
เขมนมองคลองบ้าน कुमारคา	เซตน้ำตาชมซาบลงกราบกราน "

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๔๓)

บางตอนรำพันถึงความขอล คนของคนไว้อย่างนอใจว่า

ทุกวันนี้มีทรัพย์เข่นขี้เกลือ	เหมือนเราหรือเขาจะรักมีดลัดไส
ส่งสารจนอนันต์ให้กันใจ	จนเข้าไปปากน้ำสำปะโตน

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๓๕)

ถึงบ้านธรรมศาลา ใดรำพันไว้อย่างมาเห็นใจว่า

พอมันคนเป็นพยับอัปโยม	ให้ละห้อยหวานเห็นเหมือนเช่นโลม
	ทรวงจะโถมเสียเพราะรักที่หนักทรวง

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๖๕)

เมื่อถึงท่าหาเขาเพนียดข้าง มากลางก็รักก็พลัดลับนอน สุนทรภู่รำพันถึง

นางที่รักว่า

"หนาวน้ำค้างพร่างพรหมจะหม่น"	พออุ่นอารมณ์ระงับให้หลับไหล
ถึงลมว่าหนาวยิ่งจะยิ่งไฟ	แต่หนาวใจจากเจ้าให้เศร้าซึม
สัจใจเฝ้ายมเฝ้ายมเย็นทุกเสนา	แต่สัตว์ป่าปึงร้องกองกระหิม
ไม่เห็นหนุตันไม้พระไพโรคริม	เสียงจิ้งจกเงาไม้พระไพโรคนอง "

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๔๒)

๔.๒ คุณค่าทางดานอื่น ๆ

นิราศพระประชมนี้ส่วนใหญ่ สุนทรภู่จะรำพันถึงความหลังของตน ฉะนั้น จึงเป็นนิราศที่เปิดเผย ให้เห็นชีวิตและความในใจของสุนทรภู่มากกว่าเรื่องอื่น ๆ ดังนี้

๔.๕.๑ สภาพความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อถือของชาวบ้านในสมัยเดียวกัน

สุนทรภู่ ชาวบ้านเพียงเชื่อเรื่องเงา เรื่องผียังมีอยู่มาก จะทำอะไรขออะไรมักจะบนบานศาลกล่าวให้เวาช่วยเหลือเสมอ แต่สำหรับสุนทรภู่ไม่เชื่อในเรื่องพอมคหมอผี มีความคิด และเชื่อในสิ่งที่มองเห็นได้ เช่น เจ้านายซึ่งเป็นคนน่าจะเป็นที่พึ่งได้ดีกว่าสิ่งที่ไม่มีตัวตน แต่สุนทรภู่ก็ยังคงแสดงความเห็นอกเห็นใจของชาวบ้านที่ไม่รู้จะหันไปพึ่งใคร จึงท่องพื้งผี โดยกล่าวเป็นกลอนว่า

พื้งหายบานศาลกล่าวของชาวบ้าน	ของสรวงศาลเจ้าผีบายศรีตั้ง
เห็นคนทรงปลงจิตอธิษฐาน	ให้คนทั้งปวงหลง อบาย
ซึ่งหาปคมคทาวาเจ้าเวา	ไม่เห็นควายที่จะไถคังใจหมาย
อันเจ้าผีนี้ถึงรับก็กลลบลาย	ส่งเจ้านายที่ไถทั่วจึงจะดี
แต่เป็นบานนอกกอกนอยุ่ป่าเขา	ไม่มีเจ้านายจึงต้องพื้งผี
เหมือนถึงเพื่อนเพื่อนหลงวาทรงดี	ไม่รู้ที่ไถแล้วเจ้าแถวตา "

(สมเด็จเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๕๔-๔๕๕)

ความที่กล่าวข้างบนนี้ เป็นการแสดงว่า สุนทรภู่เป็นคนที่มีความคิดล้าหลังกว่าคนในสมัยเดียวกัน การไม่เชื่อเรื่องเงาเรื่องตาทรงเจ้าเข้าผี และพอมคหมอผี สังเกตได้จากสุนทรภู่คิดเช่นนั้นมาตั้งแต่หนุ่ม ๆ (ถึงกล่าวไว้ในนิราศเมืองแกลงแล้ว) จนกระทั่งอายุมากขึ้น ความคิดในเรื่องนี้ของสุนทรภู่ยังไม่เปลี่ยนแปลง

๔.๖.๒ ความเชื่อในเรื่องบาปบุญตามหลักพุทธศาสนา

สุนทรภู่และประชาชนทั่ว ๆ ไปในสมัยนั้นมีความเชื่อในพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น เช่น เชื่อว่าคนต้องตกกระถางลำบาก ได้รับความทุกข์ในเรื่องต่าง ๆ ก็ด้วยผลกรรมที่เคยทำไว้ เช่น ตอนสุนทรภู่รำพันถึงภรรยาที่ตายไปแล้ว

เคยไปมาหาน้องในคลองนี้	จึงจำจากพี่น้องให้หมองศรี
	เห็นแต่ทอทองคลองนองน้ำตา "

(กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓: ๔๗๑)

การสร้างกุศลตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชน ก็คือการได้ไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ แม้จะไม่ได้ไปเองก็เชื่อว่า จะฝากเขาของไปทำบุญถวายก็จะได้รับอานิสงส์เช่นกัน ในนิราศพระปฐมสมพรภู่ ก็ได้กล่าวไว้ว่า สุนทรภู่ได้ถวายผ้าสบงของแม่นิม เป็นการทำบุญทำทานอุทิศส่วนกุศลไปให้

และยังกล่าวว่ามีคนอื่น ๆ ฝากมาไปอุทิศถวายอีกหลายคนด้วย ทั้งกลอนต่อไปนี้

" ยังเหลือแพรสีที่แม่หม "	ขึ้นประชมจะถวายให้สายสมร "
ถวายรูปเขียนรูปนามาลี	กับเทียนที่ฝากถวายนั้นหลายคน "
เจ้าของคิคือธรรมาฐานที่บ้านแถว	จงมองแถวฉวีพัศตร์ถึงมรรคผล
โผมาสู่ทุกสมรพยาโรนรณ	ประจวบจนจะไถ่ศรีสวสรัทธา
ฉันรับฝากอยากจะใคร่ไต่เป็นญาติ	ทุกทุกชาติไปอย่าขาดเหมือนปรารณา
ให้รักใคร่ไปทุกวันเห็นทันตา	ไปเบื้องหน้านั้นขอให้บริบูรณ์ "

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ ทรงพระนิพนธ์ , ๒๕๑๓ : ๔๖๖ - ๔๗๑)

๔.๒.๓ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิกภาพของกวี

การไป พระประชมนี้สุนทรภู่ไปอย่างมีคนรัก เพราะมีการรำพันถึงว่า นางโกหว่าอาหารหวานถวายฝากให้ไปถวาย อาหารก็ล้วนเป็นอาหารดี ๆ ของชาววังทั้งนั้น คังนิราศสุนทรภู่รำพันไว้ว่า

" เห็นสิ่งของน้องรักพักจันฉับ	แหม่มพลับพลชิตเป็นปริศนา
พัวรจากฝากฉัพนิพมา	เหมือนแก้วตาตามคิมา ชิต เชื้อ
แผ่นขนุนวุ่นแห่งของแห่งดิน	แคละชื่นชูใจอาลัยเหลือ
ไถ่ชื่นชมอันหน้าทั้งดำเรื่อ	เพราะน้องเนืองนิจคุณกรุณา "

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ ทรงพระนิพนธ์ , ๒๕๑๓ : ๔๔๔)

ชีวิตของสุนทรภู่คงจะมีความสัมพันธ์ฉันท์สาวกับหญิงหลายคน นิราศพระประชม ซึ่งเป็นนิราศเรื่องสุดท้ายของสุนทรภู่ ท่านจึงได้กล่าวถึงความหลังครั้งมีความสัมพันธ์กับหญิงเหล่านั้นไว้ด้วย หญิงบางคนสุนทรภู่กล่าวถึงก็มีอายุมากกว่า เช่นคนที่ซื้อสีทอง สุนทรภู่ก็เรียกว่าพี่ หญิงบางคนก็เป็นบุคคลที่สุนทรภู่แอบหลงรักอยู่ข้างเคียงก็มี หญิงบางคนก็เป็นภรรยา เช่นแม่นิ่ม เป็นต้น หญิงแต่ละคนสุนทรภู่มีกล่าวถึงลักษณะต่าง ๆ ไว้เสมอ คงจะยกมาให้เห็นดังนี้

- แม่ศรีสาคร คงจะเป็นแม่ยายสาวผิวขาว แม่สาวคนนี้นคงจะเคยรักใคร่กับสุนทรภู่ หรือมีฉันทสนธิ์สุนทรภู่อาจไปหลงรักอยู่เพียงข้างเคียงก็ได้ และแม่ยายคนนี้นคงจะมีผู้หมายปองมาก สุนทรภู่จึงรำพันว่าเธอไกลยากมาก ในนิราศพระประชมสุนทรภู่รำพันถึงแม่ยายไว้ถึง ๕ ครั้งคือ

ยังเหลือแต่แม่ศรีสาครอยู่
จะเชิญเจ้าเท่าไรก็ไม่ลง
แม่หมายสาวชาว โสภโณคมณี
โอ้เคราะห์กรรมจากลาคนีราสร้าง
ทั้งเกลี้ยกลืนนินทาพาลาแล้ว
เสียกายแต่แม่ศรีเจ้าพี่เอ๋ย
เหมือนดอกไม้ไกลแดนเพราะแดนคอม

ไปสิ่งสู่เสน่หานางสาหัส
ให้คนทรงเสียใจมิได้เซย
เหมือนแม่ศรีสาคร จะอ่อนแอ
เพราะขัดขวางความในเหมือนไขว่เนา
เหมือนคว้นแปดวปลิวต้องให้หมองมอด
จะชวคเซยชวคชิตสนิทดนอม
ใครแปลงปลมปลิศสอยมันตอยคาย"

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณวชิราวุธ ๒๕๑๓ : ๔๓๗)

"สงสารแต่แม่หมายสาวสาว
อ่านหนังสือหรือว่าน้องจะลงใน
แมนยอมใจให้สัตย์จะนัคนอง
นี้หลงเพื่อนเหมือนเคียวขาวเหนียวลาว

นอนอนาถหนาวน่าน้ำตาไหล
เสียกายใจจางจิตไม่ยักยาว
จะรวมทองหายหมายทั้งหายหนาว
ลืมขาวขาวเจ้าประคุณที่คุ้นเคย"

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณวชิราวุธ ๒๕๑๓ : ๔๓๘)

ฯลฯ

— แม่นิ่ม เมื่อสุนทรภู่ได้เดินทางไปถึงบางกรวยได้กล่าวถึง แม่นิ่มภรรยาได้ตาย
ไปแล้ว ๑ ปี ในนิราศวัดเจ้าฟ้า แพร่หนูฟ้าได้กล่าวไว้ว่า หนูตายมาอยู่กับบิดาเพราะกำพร้าแม่
ปีที่แม่นิ่มตายจึงน่าจะเป็นปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๗๗ และในปีนั้นเองคงเป็นปีที่สุนทรภู่แต่ง
นิราศวัดเจ้าฟ้าในนิราศพระประธมนี่ สุนทรภู่ว่าพันถึงแม่นิ่ม ไม่ได้กล่าวไว้ว่าแม่นิ่มเป็นคนซึ้ง
อย่างแม่จันทร์เลย ฉะนั้นจึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า แม่นิ่มคงจะเป็นคนเรียบร้อย ไม่ค่อย
เจ้าโห่หรือซึ้งซึ้ง จึงอยู่กับสุนทรภู่ได้ สุนทรภู่เขียนครวญถึงแม่นิ่มว่า

"เห็นคลองขวางบางกรวยระทวยจิต
เคยร่วมสุขทุกขรอนแค้นมา
แตกอนกรรมท้าวสัวให้พรอมพราก
เคยไปมาหานองในคลองนี้

ไม่ลืมคิดนึมน้อยละหอยหา
โอสันอายุเจ้าได้เก่าปี
จึงจำจากนึมนองให้หมองศรี
ไก่อเห็นแต่ที่ทองคลองนองน้ำตา"

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณวชิราวุธ ๒๕๑๓ : ๔๓๙)

- แม่มวง

ในนิราศพระประธม สุนทรภู่ได้สรรหาคำที่ชื่อแม่มวง อยู่ในทำนองว่าได้เสียเป็นภรรยา และตอนจากครั้งนี้ฟังความที่รำพันเหมือนว่าได้เลิกกับภรรยาคนนี้แล้ว สุนทรภู่อ้างถึงแม่หมายไว้ว่า

"ถึงบางม่วงง่วงจิตคิดถึงม่วง	ต้องจากทรวงเสียใจอาลัยเหลือ
มะม่วงงอมหอมหวานเหมือนนวลเนื้อ	มิรู้เมื่อบางม่วงเหมือนทรวงใจ
เห็นคนรักหักโค่นคนสับค	เป็นรอยตัดรักขาดให้หวาดไหว
เหมือนต้องรักหักสวาทขาดอาลัย	ทวยเห็นใจเจ้าเสียแล้วเจ้าแก้วตา"

(สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๒๕๑๕ : ๔๔๙)

ชนิต อยู่โพธิ์ (๒๕๑๕ : ๔๔๙) สันนิษฐานว่า "ม่วงคนนี้บางทีจะเป็นคนเดียวกับ ม่วงหลานสาวชาวเมืองแกลง ซึ่งสุนทรภู่ได้เอ่ยไว้ในนิราศเมืองแกลง แต่อาจเป็นอีกคนหนึ่ง ซึ่งบังเอิญมีชื่อพ้องกัน เช่นที่รำพันในโคลงนิราศสุพรรณก็ได้ ดูเหมือนมีลูกด้วยกันกับสุนทรภู่ ชื่อนิล และเดินทางไปด้วยกันในนิราศนี้ แต่เวลาที่รำพันถึงนี้ได้ตัดรักกับแม่มวงแล้ว

- แม่จิว

สุนทรภู่อ้างถึงหญิงที่ชื่อจิวไว้หลายตอน ข้อความที่กล่าวถึงม่งให้ทราบว่า สุนทรภู่ คงมีความสัมพันธ์กับหญิงผู้นี้ในเชิงรักใคร่อยู่มาก ในนิราศภูเขาทองก็กล่าวถึงเช่นกัน ในนิราศพระประธมพูดถึงแม่จิวไว้ว่า

"ถึงแขวงแควแลลี้ชื่อจิวราย	สะอื้นอายออกความเหมือนนามจิว
งามเสงี่ยมเอี่ยมอ้อมเมื่อพริ้มพักตร์	ขุนารักเรือนมกัสมณิ
แสนสุภาพกราบกมประณมนี้	เหมือนโฉมจิวงามราวกับชาววัง"
"โอจิวป่าพาหนาวเมื่อคราวยาก	สุดจะปากแฉ่งหน้าไม่ผาผืน
แม่นจิวเป็นเชนงานเมื่อวานขึ้น	จะชูชันทวยหนาวเมื่อคราวครวญ
โอคุณเคือนเหมือนยลริมพักตร์	ไม่ลืมรักรูปงามทรมสงวน"

(สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๒๕๑๓ : ๔๕๖)

"เห็นไรไรไม่จืดละลิ่วเมฆ ทังฉัตร แฉกขึ้นข่มพุ่มพฤษภา
สูงสันโคก ไส้คุดถึงครุฑา เชอแอบอาศัยสถานพิมานจิว
เห็นไม้งามนามไม้อาลัยมิตร ราวาญกิกเขินชวยระหวายหิว
นิมพลีปคืออนเกราพลิว มจรวีรวีรันร่นขึ้นชื่นใจ"

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าราชานุภาพ ๒๕๑๓ : ๔๙๓ - ๔๙๔)

-หญิงสูงศักดิ์

สุนทรภู่ว่าพันถึงหญิงสูงศักดิ์เป็นเชิงเฝ้าหลงรัก แต่ไม่สมหวังไว้หลายคน เช่น
แตกอกฟ้าสำหรับเจ้าพี่เอ๋ย มีหล่นเลยละให้หมู่แมงภู่สนอม
จะกลัดกลืนสิ้นรสเพราะมคคอม จนหายหอมแลกลอกเป็นคอกกลอย
ถึงวัดศักดิ์เหมือนพึ่งรักที่ศักดิ์สูง สูงกว่าบุงบุงกาเห็นเห็นเกินสอย
แมนคอกฟ้าควาเคลื่อนหล่นเลื่อนลอย จะไคคอยเคี้ยมรับประคับประคอง"

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าราชานุภาพ ๒๕๑๓ : ๔๙๔

ถึงย่านน้ำสำประหวานรัฐจวนจิต เหมือนใจจิตทวนทบทลหลัง
ไปลอบโถมโถมเฉกที่เมฆบัง เปรียบเหมือนนั่งแอบอุ้มทุกท่มโมง"

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าราชานุภาพ ๒๕๑๓ : ๔๙๕

"เพราะนางเอกเมขลาหล่นล่อแก้ว จะให้แล้วไม่ให้ควยใจหวง
เหมือนรักแก้วแววฟ้าสุภาควง เฝ้าหนักหน่วงนึกเหมือนจะเคลื่อนคลา"

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าราชานุภาพ ๒๕๑๓ : ๔๙๕

"มณัฏฐ์หรือถิอิดจามีศักดิ์ มีรักเรีกร่างให้หมางหมอง
ไม่เหมือนเดือนเหมือนกระต่ายเสียคายนอง จึงซัดซ่องซัดขวางทุกอย่างไป"

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าราชานุภาพ ๒๕๑๓ : ๔๖๑)

—แม่เกษหรือการเกด ธนิต อยู่โพธิ์ (๒๕๑๓ : ๔๖๑) อธิบายไว้ว่า "หญิงที่ชื่อเกษ หรือ การเกด นี้ สุนทรภู่คงรักเขาข้างเดียว เวลาที่รำพันนี้เขตายเสียแล้ว" สุนทรภู่กล่าวรำพันว่า

"ถึงวัดเกดเจดนาถการะเกด ไม่สมเจदन่าน้ำตาไหล
เคยสมเนตรเกษนองกลอยฤทัย มาจำไกลกลืนกลืนที่วิญจวน"

(สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๒๕๑๓ : ๔๔๐)

—แม่สีทอง สุนทรภู่กล่าวถึงสตรีที่ชื่อสีทอง โดยเรียกว่าพี่ ธนิต อยู่โพธิ์ (๒๕๑๓ : ๔๔๓) อธิบายว่า "สีทองเป็นนักกลอนสักวา เคยบอกคอกสร้อยสักวาคู่กันมากับสุนทรภู่ สุนทรภู่กล่าวถึงไว้ในนิราศสุพรรณว่า สีทองมีสามีชื่อสีเพชร" ในนิราศพระปฐมสุนทรภู่กล่าวถึงสีทองว่า

"บางสีทองคลองบ้านน้ำตาลสด	อรอยรสชาบชานหวานคอกหอย
เหมือนปากที่สีทองของน้องน้อย	เป็นกุ่มบอกคอกสร้อยสักวา
ทุกวันนี้พี่ก็เขาเรากิ่งหอม	ขอเป็นจอมเราเป็นจนตอขบหนา
โอ้จอมพี่สีทองของน้องยา	เมื่อไหร่จะหาพิมพ์น้อยมากลอยใจ"

(สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๒๕๑๓ : ๔๔๓)

ในนิราศพระปฐม สุนทรภู่ได้กล่าวถึงนางสาวสองคนที่ชื่อฉันกับฉัน ซึ่งเป็นน้องสาวต่างบิดา และไต่ตายไปแล้วทั้งสองคน และคงนำศพมาเผาที่วัดนี้ เมื่อสุนทรภู่ผ่านมาจึงเขียนรำพันว่า

"ถึงวัดทองหมองเศร้าให้เหงาเจียบ	เย็นยะเยียบหอมหวนป่าช้าผี
สงสารฉันฉันน้องสองนารี	มาปลงที่เมรุทองทั้งสองคน"

(สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๒๕๑๓ : ๔๓๖)

บุคลิกภาพของสุนทรภู่ที่ปรากฏในนิราศพระประธม

จากนิราศพระประธม เราสามารถสังเกตลักษณะของสุนทรภู่ได้ดังนี้

(๑) สุนทรภู่เป็นคนมีความกตัญญู จะเห็นได้จากการตรวจน้ำแฉกสุลให้ แก่บุคคลที่สุนทรภู่จงรักภักดี รักและเคารพ เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, พ่อแม่ ครูอาจารย์ บุคคลเหล่านี้สุนทรภู่จะระลึกถึงเสมอ ดังกลอนที่ว่า

" แล้วลาออกนอกโบสถ์ขึ้นโซ่หิน	ตรวจวารินรศทำคำอักษร
ส่งส่วนบุญสุนทรสาธุการ	ถึงนิคมมารดาครูอาจารย์
ถวายของฦกขุณยอยู่เยศ	ทรงเฝ้าทศกษามทั้งสามสาร
เสด็จถึงซึ่งบุรีพิกฐาน	เคยไปรดปรานเปรียบเปรียบไค้เทียมคน
สิ้นแผนดินปันเกลามาเปลวออก	นำตาคกตายนอยลงรอยหน
ขอพบเห็นเป็นข้าฝ่ายกุล	พระคุณสิ้นเลี้ยงไว้ให้เพิ่มพูน"

(สุนทรภู่ ๒๕๑๓ : ๒๕)

(๒) สุนทรภู่เป็นคนที่มีความกตัญญูในพระพุทธรูปศาสนาเมื่อวชิรเคร่งครัด ในวินัยเมื่อเป็นฆราวาสก็เป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดและกตัญญูในพระพุทธรูปศาสนาอย่างแรงกล้าดังจะเห็นได้จากการอุทิศสาคูเดินทางไป แล้วขึ้นไปนมัสการพระประธม ซึ่งสมัยนั้นไปลำบากมากแต่สุนทรภู่ก็ไม่เกียจในเรื่องนี้

(๓) สุนทรภู่เป็นคนละเอียด ช่างสังเกต ช่างจดจำแม้แต่เล็ก ๆ น้อย ๆ ดังจะเห็นได้จากการบรรยายลักษณะกิริยาอาการของสัตว์ บรรยายธรรมชาติต่าง ๆ บริเวณรอบ ๆ พระประธม และบทสนทนาไม่ดังกล่าวดังนี้ แม้รายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ เกี่ยวกับสตรีที่มาเกี่ยวข้องกับสุนทรภู่ก็ยังกล่าวพรรณนาไว้ เช่น แม่แต่หญิงนั้นจะมีไผ่ที่ริมฝีปากสุนทรภู่ก็ยังจำได้

(๔) สุนทรภู่เป็นคนขาววังที่ไม่ชอบหญิงชนบท ซึ่งรูปไม่งามเช่นตอนเดินทางไปบางคูเวียงก็พูดถึงหญิงสาวเหล่านั้นว่า "ดูรูปนางคูเวียงเหมือนเหินยงนา" คือว่าไม่สวยเหมือนตัวแม่ลงเล็ก ๆ ชนิดหนึ่ง สุนทรภู่ชอบหญิงขาววังที่สวยงามเรียบร้อย นี่ชี้ให้เห็นลักษณะของสุนทรภู่ก่อนเขาแต่งงานกับนางพิม เขาอยู่กับนางพิมไม่คอยได้

(๕) สุนทรภู่ไม่ชอบคนที่ไม่มีสัจจะ และคนหลอกหลวงไม่ชอบคนคดโกง ลักษณะ
เช่นนี้จะพบโคหลายแห่งในนิราศเรื่องต่าง ๆ จากนิราศพระปฐมก็มี เช่น

"อนึ่งหญิงทั้งสี่ยศเราติดชาด	ถึงเนื้อธรรมชาติไม่ปรารถนา
ช่างนอกนวลส่วนช่างในใจสุคา	เหมือนปลาร้ารายกาจจุจากจริง
ถึงรูปชั่วตัวชั่วระกำยาก	รู้จักปากรักหน้าประสาหญิง
ถึงปากแหว่งแตงฮอดไม่ทอดทิ้ง	จะรักยิ่งยอกรักให้หนักครัน
จนแกกกงกเงินคืนไม่รอก	จะสู้ออกแกล้วคาจนอาศัย
อันหญิงสิ่งหญิงต่างหญิงอย่างนั้น	ไม่ผูกพันพิศวาทให้คลาคลา"

และ

"แก่นาริขี้ปัดคอดหลดหลอก	ให้ออกคอกทุกวันเหมือนมันหมาย
ทั้งสิ้นน้องสองสิ้นเพราะหมื่นชาย	เป็นแม่มาย้างเตงวังเวงใจ"

(สมเด็จเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓, ๔๗๖, ๔๗๘)

จะเห็นว่าสุนทรภู่ไม่ชอบคนที่ไม่มีสัจจะ จะกล่าวต่อไปอีก

(๖) สุนทรภู่เป็นกวีที่มีความเชื่อมั่นในฝีปาก ความสามารถของตนมากไม่ค่อย
ดอมทนเลย กับทั้งยังสาปแช่งขุดให้คนที่ชอบเราอย่างเขียนเขียนแบบหรือเขียนทั้งแล้วแอบ
อ้างเอาชื่อของตนไปใช้โดยไม่ไต่ โดยไม่บอกให้รู้ก่อนออกมานั้น จึงเห็นเพื่อนหลงไป ต่อ
เมื่อออกชื่อให้รู้กันทั่วจึงท้อใจประสบความสำเร็จและมีชื่อเสียงดังกลอนที่ว่า

"อนึ่งขอฝากกำทำหนังสือ	ให้สืบชื่อชั่วฟ้าสุชาสถาน
สุนทราอาลักษณ์เจ้าจักรทาบ	พระทรงสารศรีเพศวรเทศกฤณ
มนุญยอุทิตีต่างต่าง	แล้วเอาอย่างเพียบทำคำอักษร
ให้พันเพื่อนเหมือนเราสาปในกาพย์กลอน	คอโอนอ่อนออกชื่อจึงลือชา"

(สมเด็จเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๓: ๔๗๑-๔๗๒)

(๗) สุนทรภู่เป็นกบใรอ้อน ซึ่งสงสาร ประทับใจง่าย เป็นกบมีความรู้สึกไว
เป็นผู้สามารถในการเปรียบเทียบ สุนทรภู่มองสิ่งต่าง ๆ ควดยสายตากวีประหนึ่งว่าสัตว์
หรือพืชนั้นมีชีวิตจิตใจเหมือนคนจริง ๆ เช่นตอนไปถึงโรงหีบอ้อยรำพันไว้ว่า

"เห็นโรงหีบหีบอ้อยเขากอຍบ้อน มีกนทอนคล้ายทวาดไม้ขาดเสียง
เห็นน้ำอ้อยยอຍรางที่อ้างเรียง โอฟิตเพียงชลนาที่ว้าบัลย์
อันล้าอ้อยยอຍยับเหมือนก้นอก น้ำอ้อยจากเหมือนน้ำตาที่กว้าช้น
เขาโหมไฟในโรงโชมงควัน เหมือนอันอันอกกลุ่มมูระยา"

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๔๑๕ : ๔๔๖)

- เมื่อเห็นควายนอนจมปลักคมอยู่ใกล้สงสาร ได้เขียนรำพันไว้ว่า
" บางกระบือเห็นกระบือเหมือนชื้อบ้าน แสนสงสารสัตว์นานาปูงกาสร
ลงปลักเป่ือกเกลือกเลนระเนนออน เหมือนจะรอนร่นรำทุกคำกิน

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๔๑๓ : ๔๕๐)

- เห็นค่างลากเรือก็แสดงความสงสาร
" เวทนาเกสรสุตถอนถิม เขาตีรับเร่งไปน้ำใจหาย
ถึงแสนชาติจะมาเกิดก่าเนคกาย อย่าเป็นควายรับจ้างที่หางโยง"

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๔๑๓ : ๔๕๐)

(๘) สุนทรภู่เป็นคนที่มีความกตัญญูต่อคนในสมัยเดียวกัน เช่นไม่เชื่อเรื่อง
พรจเจ้าเข่าผี เรื่องผีจะเห็นได้จากตอนเดินทางผ่านศาลเจ้า เห็นชาวบ้านกำลังบวงสรวง
เจ้าผีกันอยู่ก็กล่าวว่า

" ซึ่งคำปคมคทาวว่าเจ้าชวย ไม่เห็นควยเลยที่จะไค้งใจหมาย
อับเจ้าผีนี้ถึงรับก็กลับกลาย ถือเจ้านายที่ไค้ฟ้งจึงจะคิ"

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๔๑๓ : ๔๕๔)

สุนทรภู่แม้จะไม่มีความรู้ในไสยศาสตร์เหมือนกับชาวบ้าน แต่ก็แสดงความเห็น
อกเห็นใจชาวบ้านที่ไม่รู้จะพึ่งใครในยามเคื่อครอน เพราะไม่มีเจ้านายให้พึ่งจึงต้องพึ่งผีปศาจ

(๔) สุนทรภู่เป็นกวีใจกว้าง ไม่เคยคิดพยายามหาใคร มีเจตนาดีต่อผู้อื่นเสมอ
ถึงกำหนดสวนกุศลที่ขอให้อานิสงส์แห่งการที่เขยบวชเรียนมา และที่ใครสร้างไว้ถวายพระ
วงมุกรองปกป้องและมั่นคงให้บุคคลที่เกี่ยวข้อง ผู้ที่ตายไปแล้วก็ขอให้ได้อานิสงส์บุญที่มี
ชีวิตอยู่ก็ขอให้ประสบความสำเร็จโดยทั่วหน้ากัน ดังกลอนที่ว่า

" อนึ่งนางหญิงมิ่งมิตรพิศวาส	ซึ่งสิ้นชาติสิ้นภพสมสมัย
ของคุณพระอานิสงส์ช่วยส่งไป	ถึงห้องไตรทรีวังสถานพิมานแมน
ที่ยังอยู่เคยไม่เคยอื่น	จงปรากฏยศเกินกว่าพื้นแสน
มิ่งมิตรพิศวาสไม่ขาดแคลน	ให้หายแค้นเคืองทั่วทุกตัวตน
นารีใดที่รักแต่ลักลอบ	เสน่หมอบหมายรักเป็นพิกัด
เนอญชัลดัดพรากเพราะยากจน	แบ่งกุศลส่งสุภาพทุกนารี "

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๔๑๓ : ๔๓๓)

การไปนมัสการพระประธมในครั้งนี้ สุนทรภู่ได้กล่าวความในใจไว้ในคำอธิษฐาน
หลายประการด้วยกัน คำอธิษฐานของสุนทรภู่ สรุปได้ว่าขอในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ
เมื่อถึงบ้านธรรมศาลา อธิษฐานว่า

- ๑) ขอให้มีความสนาเย็นนาน
 - ๒) ขอให้ใคร่อะไรได้สมปรารถนา
 - ๓) ขอให้หนังสือที่เขียนไว้จงยั่งยืนตลอดไป
- เมื่อถึงพระประธม ขึ้นไปนมัสการก็อธิษฐานว่า

- ๑) ขอให้ชีวิตที่บริบูรณ์ทั้งญาติพี่น้องและพ่อแม่
- ๒) ขอให้พระพุทธรูปศาสนาจงยืนยาวนาน

- ๓) ขอให้ชื่อเสียงในทางแดงหนังสือจงยั่งยืนตลอดไป

- ๔) สาปแช่งให้คนที่ชอบดี และเขียนเลียนแบบอย่างโดยไม่บอกกล่าวให้เกิด

ขึ้นเงื่อนไขไปแต่ไม่ได้ดี ต่อเมื่อใครบอกกล่าวยอมรับว่าเลียนแบบใครแล้วจึงแต่งได้ก็สมใจ

๔) รักกันไหนขอให้กันนั้นรักตอบ

๕) คักขาดไปรักหญิงที่ไม่ซื่อสัตย์ หญิงใดที่มีความซื่อสัตย์ไม่หลอกลวง แม้รูปชั่วตัวดำก็จะรักไปจนวันตาย

๖) ขอให้อันสงฆ์แห่งบุญกุศลที่ไต่ทามาจงส่งผลไปถึงภรรยาและน้องสาวที่ตายไปแล้วให้ไต่ขึ้นสวรรค์ สตรีที่ยังมีชีวิตอยู่แต่มีกรรมต้องพลัดพรากจากสุนทรภู่ไปก็ขอให้ไต่เป็นคู่ครองจนวันตาย

จากคำอธิบายเหล่านี้เปิดเผยให้ผู้อ่านได้ทราบความในใจของสุนทรภู่หลายประการจะเห็นได้ว่าคำอธิบายบางข้อ สุนทรภู่ขอซ้ำ ๆ กับที่เคยเอาไว้ในนิราศเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น ในเรื่องขอให้ไต่บุญบารมีทั้งชาติมิตร แสดงให้เห็นว่า ชีวิตของสุนทรภู่นั้นคงมีความขมขื่นในใจเรื่องความไม่เรียบร้อยของครอบครัว บิดามารดาแยร้างกัน สุนทรภู่คงมีความขมขื่นใจในเรื่องเหล่านี้มาก เรื่องนี้จึงฝังใจสุนทรภู่อยู่ตลอดมา เมื่ออีกกว่าจะขอในสิ่งที่ตนยังขาดอยู่ เนื่องจากสุนทรภู่เป็นคนซื่อสัตย์ มีความจริงใจต่อยุอื่น เปี่ยมพบคนเท็จหลอกลวง จึงบสคงความไม่ชอบใจอย่างมาก สุนทรภู่ได้กล่าวแสดงความโกรธแค้นและตัดขาดไม่ขอพบอีกต่อไป ดังที่ผู้อ่านจะเห็นได้ในนิราศหลายเรื่อง นอกจากนี้สุนทรภู่ก็พูดถึงความจนความยากของตนเอง ในนิราศพระประธมก็พูดไว้หลายตอน แสดงให้เห็นว่าชีวิตสุนทรภู่ นั้น ตลอดเวลาต้องประสบกับความขาดแคลนและทุกข์ยากเสมอ เรื่องเหล่านี้ฝังอยู่ในใจตลอดเวลา เมื่อเขียนนิราศสุนทรภู่จึงระบายความในใจของตนออกมาให้ผู้อ่านได้ทราบโดยไม่รู้ตัว

สรุปข้อสังเกตและข้อคิดเห็นจากนิราศเรื่องต่างๆ ของสุนทรภู่

ข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษานิราศเรื่องต่างๆ ของสุนทรภู่ นั้น ผู้วิจัยจะขอแยกสาวเป็น
๒ ประเด็นคือ

๑. ประวัติชีวิตและบุคลิกภาพของสุนทรภู่

๒. สติกาการเขียน ของสุนทรภู่

๑. ประวัติชีวิตและบุคลิกภาพที่ปรากฏในนิราศเรื่องต่างๆ

๑.๑ สุนทรภู่มีชีวิตที่วุ่นวายและซบเซา เพราะบิดามารดาแยกกันตั้งแต่สุนทรภู่
ยังเล็กๆ อยู่ สุนทรภู่จึงมีชีวิตที่เร่ร่อนไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีจุดหมาย เชื้อสาย นุ่มๆ เกย
ทำสุตรสอนเขียนเก็บถ่านไฟฟืน เกยเรียนอยู่ที่วัดชีปะขาว (วัดศรีสุทธาราม) ในวัยหนุ่ม
ก็หนีปากในเชิงกลอน หนีผู้ให้วางนัยก่อนฝากตัวเป็นศิษย์ตั้งแต่อายุราว ๒๑ ปี สุนทรภู่เคย
ใช้ชีวิตร่อนเร่เป็นคนขบถทะเลาะกันกระหายบุญยัง เรื่องเหล่านี้สุนทรภู่กล่าวไว้ในนิราศเมือง
แกลง และนิราศสุพรรณ

๑.๒ สุนทรภู่ เกิดครั่นใจในเรื่องรักโรจนาทิ้งตัววัยหนุ่ม ถือปิ่นแก้วในเรื่องราวรัก
และต้องไคร้โหมจากลูก เมื่อจากไปผูกสมัครรักไกรกับหญิงสาววังถือแม่จัน และเมื่อได้
แม่จันเป็นภรรยาแล้ว ก็ยังนึกวางทุกข์ ถือขี้เรื่องราวระเห่ระแหย่กับวันวายุเสมอ
เนื่องจากแม่จันเป็นลูกเจ้าเมือง และสุนทรภู่เป็นลูกทาส และมากฎด้ายเงี้ยว ต่อมา
ครอบครัวก็แตกแยก สุนทรภู่ต้องไถ่รางวัลกับแม่จัน คอยสาเหตุใดไม่ปรากฏชัด มีบุตรด้วยกัน
กับชื่อหนูนิด สุนทรภู่มีภรรยาใหม่คือ แม่จัน แม่จัน และผูกสมัครรักไกรกับหญิงอีกหลายคน
แต่หญิงที่อยู่ในใจสุนทรภู่ตลอดเวลาคือ แม่จัน สุนทรภู่จะพูดถึงอยู่เสมอถึงแม่หนูนุ่นแม่

ไม่เคยลืมเลย เรื่องนี้พบอยู่ในนิราศทุกเรื่องของสุนทรภู่

๑.๓ บุคคลที่ประทับใจสุนทรภู่มากที่สุดคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพราะเป็นผู้ที่ทรงอุปถัมภ์ชุบเลี้ยงสุนทรภู่นั้นเป็นเนื้อเป็นตัวขึ้นมาก สุนทรภู่อุบายความจงรักภักดี ความโหม่นัสต่อพระองค์ท่านไว้มากในนิราศภูเขาทอง เพราะสุนทรภู่ออกทุกซอกทุกซอกได้ยากเมื่อสิ้นรัชสมัยของพระองค์แล้ว นิราศภูเขาทองจึงเป็นนิราศที่สุนทรภู่อุบายถวายแด่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้โดยเฉพาะ

๑.๔ สุนทรภู่นั้นคนซื่อสัตย์สุจริต ไม่ชอบคนซาดส์จจะ ดังจะเห็นได้จากนิราศเมืองแกลง ตอนที่นายแสงก่นนำทางหลบหนีหายหน้าไปไม่พาไปให้ถึงเมืองแกลงตามสัญญา สุนทรภู่อุบายแสดงความโกรธแค้นนายแสงมาก และในนิราศสุพรรณได้เปิดเผยว่าตนเองเป็นคนซื่อห้าวอะไรก็ถวายความสุจริตใจ เช่น มาฆ่าแรบรอตไปทำทองก็เพื่อระงับความเคืองครอนของตนเองเท่านั้น

๑.๕ สุนทรภู่นั้นคนมีความศรัทธาในพุทธศาสนา มาก เมื่อบวระเป็นพระก็เคร่งในพระวินัย เมื่อเห็นพระที่ท้าวฉินักก็แสดงความเกรงกลัวใจ ดังปรากฏในนิราศสุพรรณ นอกจากนี้สุนทรภู่มั่นมีความเชื่อถือในเรื่องกรรม, เรื่องบาป, บุญ ตามหลักพุทธศาสนา จึงมุ่งทำแต่ความดี และขอให้ได้รับผลแห่งความดีนั้นในชาติหน้า ดังที่โลกลาวกล่าวอริษฐานไว้ในนิราศทุกเรื่อง

๑.๖ สุนทรภู่นั้นคนสำอางที่ปรับตัวเข้ากับลักษณะชีวิตชาวบ้านไม่ได้รอบอวดตัวเป็นท้าววัง มักถูกเหยียดหยามขุ่นนาง บ้านนอก ชอบคนพูดจาอ่อนหวาน ชอบหญิงชาววัง ไม่ชอบหญิงชาวบ้านซึ่งไม่สวย มักกอบขอหญิงที่รูปไม่งาม น่องทุ หรือคนเนื้อตัวสกปรกอยู่เสมอ ดังปรากฏในนิราศเมืองแกลง นิราศสุพรรณ และนิราศเมืองเพชร เป็นต้น

๑.๘ สุนทรภู่เป็นคนค่อนข้างสรวย หยิบหย่ง ขึ้น เชนในนิราศพระบาท
สุนทรภู่ออกเดินทางไปในฐานะเป็นพลท้าย กับนเห็น้อยเมื่อยชมอยู่เสมอ

๑.๙ สุนทรภู่เป็นคนกินอยู่ยาก ชอบแต่ของคี่ มักบ่นเรื่องรับประทานอาหาร
ของชาวบ้านไม่ไคเสมอ ดังปรากฏอยู่ในนิราศเมืองแกลง นิราศเขมรกลับ , นิราศพระบาท
นิราศสุพรรณ นิราศพระประชม เป็นคน

๑.๑๐ สุนทรภู่เป็นคนมีอารมณ์อ่อนไหว เมื่อเห็นสิ่งใดมักจะประทับใจลึกซึ้งกว่า
คนธรรมดาทั่วไป และมักจะนำสิ่งที่พบเห็นมารำพันเกี่ยวโยงไปถึงชีวิตของตนเสมอ ลักษณะ
อารมณ์อ่อนไหวเช่นนี้เป็นลักษณะของศิลปินอย่างแท้จริง ซึ่งผู้อ่านจะได้พบในนิราศทุกเรื่อง
ของสุนทรภู่

๑.๑๑ สุนทรภู่เป็นคนใจอ่อน ชี้สงสาร เมื่อเห็นสัตว์ไคร้ได้รับความลำบาก
เช่น เห็นควายลากเรือ เห็นปลาตึกของ วาฬ ก็รำพันแสดงความสงสาร เห็นอกเห็นใจ
ไวเสมอ ดังปรากฏในนิราศสุพรรณ นิราศพระประชม เป็นคน

๑.๑๒ สุนทรภู่มักจะเป็นคนไม่กล้าแข็ง เมื่อพบปัญหาที่มักใช้วิธีหลบ
เรื่องปัญหานั้นๆ เสียไม่เผชิญหน้ากับปัญหานั้น เป็นฝ่ายยอมรับรศทากรรมโดยคี่ไม่คอยต่อต้าน
ดังเช่น ปรากฏในนิราศเมืองแกลง ซึ่งดูเหมือนว่าสุนทรภู่จะมีเรื่องหึงหวงชวงชิงแม่จัน
กับชายสุรศักดิ์ สุนทรภู่อีกแก้ปัญหาโดยการออกต่างจังหวัดไปหาบิดาที่เมืองแกลง

๑.๑๓ สุนทรภู่เป็นคนขี้เกรงใจ เจียมตัว เมื่อยามที่ตนตกยากก็เกรงว่า
เพื่อนฝูงจะรังเกียจไม่ต้อนรับ ดังปรากฏในนิราศภูเขาทองคอบเดินทางมาถึงหน้าจวน
บุรีเมือง ซึ่งเคยรู้จักกันมาก่อน สุนทรภู่ไม่กล้าแวะไปหา

๑.๑๔ สุนทรภู่เป็นคนเปิดเผย มีความจริงใจ ไม่ปิดบังเรื่องส่วนตัวหรือความ
รู้สึกของตน มักเขียนแสดงไวเสมอ เช่นในนิราศเมืองแกลง แม้จะเป็นการเตือนให้แบจัน

แต่สุนทรภู่เขียนเรื่องราวของคนที่เกี่ยวข้องกับแม่ม่วง แม่คำ ไว้เสมอ หรือนิราศพระบาท
สุนทรภู่ทำเป็นไว้อย่างไรก็เล่าไว้นั่น

๑.๑๔ เป็นคนกตัญญูรู้คุณคน ดังปรากฏในนิราศภูเขาทอง สุนทรภู่บวช
เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และได้เขียนข้อความแสดง
ความในใจ ความจงรักภักดี ความประทับใจ ที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภา
หรือนิราศเมืองเพชร โลกกล่าวถึงว่าเมื่อตอนตกยากเคยเดินทางไปพึ่งพาพวกพ่อค้าที่
จังหวัดเพชรบุรี ครั้นหลังเมื่อมีฐานะดีขึ้นก็ได้นำสิ่งของต่างๆ ไปฝากเป็นการตอบแทน
เป็นคน

๑.๑๕ สุนทรภู่เป็นคนที่มีความคิดก้าวหน้าล้ำกว่าคนในสมัยของตน เช่น
การไม่เชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ แต่ในช่วงที่คัมภีร์ เวลากลัวก็มีการขนานศาลกล่าว
เช่นนี้ก็แสดงว่า สุนทรภู่มีลักษณะความคิดที่กำกวมอยู่ระหว่างเก่าและใหม่ ทั้งนี้เพราะ
สุนทรภู่เป็นคนที่มีชีวิตอยู่ในสังคมคนในยุคนั้น คติ ความเชื่อต่างๆ แบบคนโบราณ จึงแฝง
อยู่ในความคิดของสุนทรภู่ด้วย หลักฐานที่ยืนยันบุคลิกภาพข้อนี้มีปรากฏในนิราศเมืองแกลง
นิราศวัดเจ้าฟ้า นิราศแตรกลั่น นิราศสุพรรณและนิราศพระประธม เป็นต้น

๑.๑๖ สุนทรภู่เป็นกวีรักธรรมชาติ เมื่อผ่านหรือไปถึงที่ใดมักจะพรรณนา
เกี่ยวกับธรรมชาติ และสถานที่เหล่านั้นไว้เสมอ ดังปรากฏในนิราศทุกเรื่องของสุนทรภู่

๑.๑๗ สุนทรภู่เป็นคนละเอียด งามสังเกต ช่างจดจำ เมื่อพูดถึงอะไรก็ไม่พูด
เพียงผ่านๆ แต่จะพรรณนาขยายความอย่างละเอียดชัดเจนเสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ
คน สัตว์ สถานที่หรือความรู้สึกต่างๆ ก็ตาม ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในนิราศทุกเรื่องของสุนทรภู่

๑.๑๘ เป็นคนมีความคิดที่เป็นอิสระ มีความคิดริเริ่ม ไม่นิยมทำตามแบบ
ธรรมเนียมนิยม เช่น นิราศทุกเรื่องของสุนทรภู่ไม่ไ้ขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครูเหมือนกวีอื่นๆ
และสุนทรภู่ได้วางแนวใหม่ในการเขียนกลอนคือ คิดสัมผัสเพิ่มเติมขึ้นในกลอนเน้นในเรื่อง
สัมผัสสระและสัมผัสอักษร ทั้งในโคลงและกลอน สำหรับกลอนทำได้สำเร็จคือ กลอน
มีสัมผัสมากๆ แบบสุนทรภู่เป็นที่นิยมของประชาชน เพราะเสียงไพเราะรื่นหู แต่โคลงนั้น
สุนทรภู่ริเริ่มวางแนวใหม่คือเอาลักษณะสัมผัสแบบกลอนมาใส่ และมีการทดลองแต่งโคลง
กลบทแบบต่างๆ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

๑.๑๙ สุนทรภู่เป็นกวีอารมณ์ขัน โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงมอญ
สาวชาววัง เป็นต้น มักเขียนล้อเลียนไว้อมมอ ดังปรากฏในนิราศวัดเจ้าฟ้า นิราศพระบาท
 เป็นต้น

สิ่งที่สุนทรภู่ไม่ชอบสตรีซึ่ง หญิงแพกยา รายั่ว คนคดโกง คนหลอกลวง
ความยากจน

สิ่งที่สุนทรภู่ชอบและอธิบายขอเสนอคือ

-ชอบหญิงชายที่ซื่อสัตย์ มีศีลจะ คนรูปงาม คนพูดจาอ่อนหวาน รักใคร่
ก็ขอให้คนนั้นรักตอบ ให้มีชีวิตที่บริบูรณ์ด้วยญาติพี่น้อง ขอให้พี่น้องรักใคร่ปรองดองกัน
ขอให้รูปงาม เกิดชาติใดก็ขอให้มีการครบ ๓๒ ประการ ขออย่าให้โรคภัยเบียดเบียน
และขอให้ปราศจากกษมเหง ให้มีเกียรติยศ ขอให้ผู้ที่คิดร้ายแก่ตนจงพ่ายแพ้ภัยไปเอง
ขอชี้แจงว่าสุนทรภู่เป็นคนไม่ผูกพยาบาทใ้จองเวรผู้ใด สิ่งที่สุนทรภู่ขอเหล่านี้ล้วนเป็น
เรื่องดีให้เห็นว่า สุนทรภู่หาสิ่งเหล่านั้นในชีวิต จึงขอให้ใครสิ่งเหล่านั้นในชาติหน้า

๕๐. สุนทรภู่เป็นคนรูปไม่งาม และคงอาภัพเรื่องนม เพราะเมื่อเห็นนกกระทา
มักกล่าวเป็นทำนองขบขันว่า นกหัวล้านประจานนม เมื่อมองแล้วก็เศร้าใจ เป็นต้น
ดังปรากฏในนิราศพระบาท และในโคลงนิราศสุพรรณ (โคลงที่ ๕๐)

๒. ข้อสังเกตเกี่ยวกับลีลาการเขียนนิราศของสุนทรภู่

๒.๑ สุนทรภู่มักแทรกประวัติของตนไว้ในนิราศทุกเรื่อง ยกเว้น
นิราศอิเหนา

๒.๒ ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพจนานุกรมศาสตร์ และสัตวศาสตร์ ทั้งนี้เพราะ
สุนทรภู่เป็นคนช่างสังเกต ขาดจดจำ เมื่อพบเห็นสิ่งใดก็นำมากล่าวอย่างละเอียดเสมอ

๒.๓ สุนทรภู่มักชอบแทรกคติชาวมาน (Folklore) ในนิราศ
เรื่องต่างๆ เสมอ และถาพานคำบลัฏฐ์ที่มาของชื่อเหล่านั้นสุนทรภู่มักเขียนบอกไว้เสมอ

๒.๔ สุนทรภู่มักแทรกคติ ส่วนวน คำพังเพย ขอบคิดต่างๆ เกี่ยวกับวิถี
โลก คติธรรมไว้ในนิราศเสมอ และสุนทรภู่มิได้เทคนิคในการเขียนสอดแทรกไว้อย่างดียิ่ง
ไม่ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าคุณสอดแทรกเลย แต่กลับจะประทับใจในข้อคิด และความไพเราะของ
พจน์องกลอนจนสามารถจดจำคติต่างๆ เหล่านั้นได้ควย

๒.๕ ลีลาการเขียนนิราศของสุนทรภู่มักเขียนแบบเอาตัวเองเข้าไป
อย่างเต็มที่ มีความจริงใจในการเขียน นิราศของสุนทรภู่มิได้สัมพัทธ์กัน (Relative
Vision)
และวิสุทธิทัศน์ (Absolute Vision)

๒.๖ กระบวนกลอนของสุนทรภู่มิได้เกินกว่ากวีใดทั้งสิ้น ในแง่สุนทรียศาสตร์
มีการเล่นคำพ้องเสียงพ้องรูป การเล่นเสียงสระ พยัญชนะ สัมผัสในสัมผัสนอกพร่าไปจน
ทุกวรรค นอกจากจังหวะ และเสียงของกลอนก็ดี จึงทำให้กลอนของสุนทรภู่ไพเราะควย
เสียง ดีควยจังหวะ เป็นที่นิยมของผู้อ่านทั่วไปทุกสมัย

๒.๗ สุนทรภู่อ่อนโยนคำง่าย ๆ ไม่มีคหิพยากเลย เรียกว่า "กลอนถลา"

๒.๘ การใช้ถ้อยคำ ยังมีดีอยู่มาก แต่ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้เพราะ
มีแนวเทียบอยู่แล้ว

๒.๘ สุนทรภูมามีความสามารถพิเศษในการเลือกใจคำมาพรรณนาความรู้สึกต่างๆ ทั้งก๊อจ เสียใจ โกรธ อึดอัด ฯลฯ ได้ดีมากทำให้ผู้อ่านรู้สึกเหมือนได้อยู่ในสภาพนั้น หรือเห็นภาพเช่นนั้นจริงๆ การใจคำเลียนเสียงธรรมชาติต่างๆ ก็ทำได้เหมาะสม

๒.๑๐ สุนทรภูมิตำตามแบบธรรมเนียมนิยม (Convention) กันนั้นนิราศทุกเรื่องจึงไม่มีบทไหวครู ไม่มีบทขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ การคว่ำกรวยก็ไม่ทำตามแบบนิราศแบบโบราณ ในเรื่องจังหวัดะ สัมผัสของกลอนสุนทรภูได้วางสัมผัสใหม่ ให้รับสัมผัสคำที่สามเสมอ และเพิ่มสัมผัสในเข้าไปด้วยทุกวรรค จึงทำให้กลอนของสุนทรภูได้รับความนิยมจากผู้อ่าน ในเรื่องโคลงสุนทรภูก็ได้พยายามวางแนวใหม่ โดยนำสัมผัสแบบกลอนใบไม้บาง มีการแทรกโคลงกลอนต่างๆ ลงไปด้วย แต่โคลงแบบของสุนทรภูไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควร

๒.๑๑ สุนทรภูมิกำบางคำติดอยู่เสมอ เช่น คำว่า "โอ" "มุสิก" "เวทนา" "สงสาร" ฯลฯ คำเหล่านี้มักชอบใช้บ่อยๆ ในนิราศเรื่องหนึ่งๆ ให้หลายครั้ง และบางครั้งใช้เพื่อต้องการเสียงมากกว่าความหมายจริงๆ เท่านั้น

๒.๑๒ สุนทรภูมิกเขียนเหยียบกลอนอยู่เสมอ แสดงว่าคำกลอนเหล่านั้นยังใจของสุนทรภูตลอดเวลา

๒.๑๓ ในด้านการใช้ภาษาและศัพท์ต่างๆ สุนทรภูใช้ภาษา และสำนวนที่ชาวบ้านทั่วๆ ไปฟังแล้วเข้าใจ มีการใช้ภาษาถิ่น ภาษาต่างประเทศบ้าง การใช้ศัพท์ใดๆ นั้นมิได้ทำให้ผู้อ่านไม่เข้าใจจนทกลอนแคว่อย่างใด เพราะส่วนมากมีแนวเขียนและก่นส่วนมากก็เข้าใจและรักกันอยู่ การที่สุนทรภูใช้ศัพท์โดยไม่คำนึงถึงรูปคำที่ถูกต้อง แต่กลับไปเพ่งเล็งในด้านเสียงนี้เอง กลับเป็นสิ่งที่ทำให้กลอนของสุนทรภูเป็นที่นิยมแพร่หลายในหมู่ประชาราชน

๒.๑๘ สุนทรภู่กับบรรยายการกระทำและสิ่งต่างๆที่ท่านเห็นอย่างละเอียด
ฉะนั้นผู้อ่านก็จะได้ทราบเกี่ยวกับสภาพสังคม ความเชื่อต่างๆ ตลอดจนค่านิยมของสังคม
สมัยนั้นไปด้วย

นิราศเรื่องต่างๆ ของสุนทรภู่เปิดเผยให้ผู้อ่านได้ทราบถึงบุคลิกภาพของ
สุนทรภู่มากกว่าประวัติชีวิต กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๑๓ : คำบรรยายชีวประวัติสุนทรภู่)
สุนทรภู่) กล่าวสรุปไว้ว่า สุนทรภู่นั้นเป็นกวีที่มีชีวิตว้าเหวมาแต่เด็ก (Broken home)
มีความสุขชั่วระยะเวลาสั้นๆ มีจุดอ่อนคือเรื่องสุรา และบุคลิกภาพ นับเป็นปมก้อย
นอกจากนี้สุนทรภู่มังเป็นผู้ขาดความสมดุลทางอารมณ์ เวลาที่มีวาสนาก็วางตัวไม่ถูก
เวลาตกต่ำก็เข้ากับสภาพชีวิตทราบนานไม่ได้ วางตัวไม่เป็น ค้วยเหตุนี้จึงทำให้ชีวิตไม่
เป็นสุขเท่าที่ควร สุนทรภู่เป็นผู้ที่มีความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ ฉะนั้น
การเขียนก็อาศัยหลักธรรมชาติของมนุษย์เป็นเกณฑ์ สุนทรภู่เป็นศิลปินที่มีความ
ประทับใจรุนแรง และหายเร็ว เปลี่ยนแปลงอารมณ์ง่าย จึงเหมาะที่จะเขียนนิราศการ
ที่สุนทรภู่อขาดความรู้ทางหนังสือ (Academic background) กลับเป็นผลดี ทำให้ได้
แสดงบุคลิกภาพของสุนทรภู่จริงๆ ออกมาโดยไม่เอาความเจนจัดทางวิชาการมาปะปนกับ
ความสามารถส่วนตัว

อย่างไรก็ตามแม้จะมีผู้กล่าวว่าสุนทรภู่อขาดความรู้ทางหนังสือแต่ก็เชื่อว่า
สุนทรภู่อคงจะได้มีการศึกษางานวรรณคดีต่างๆ ของกวีที่มีชื่อเสียงมาพอสมควร เว้น
ผลงานของศรีปราชญ์ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ เจ้าพระยาพระคลัง กรมสมเด็จพระปรมา-
นุนธิติโนรส เป็นต้น เพราะลีลาการเขียนนิราศสุพรรณ มีหลายตอนคล้ายคลึงกัน
ผลงานของกวีเหล่านี้ นอกจากที่สุนทรภู่อมีความสามารถในการแต่งโคลง กลอนต่างๆ
ได้ไพเราะก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงความรอบรู้ของสุนทรภู่อได้เป็นอย่างดี

สุนทรภู่เป็นผู้ที่มีความเข้าใจในธรรมชาติของโลก เข้าใจสัจธรรมของชีวิต
ว่าเป็นอย่างไร ประกอบกับความสามารถในเชิงกลอนที่มีมาแต่กำเนิด (คงจะเห็นได้ว่า
ลีลาการเขียนกลอนตั้งแต่สมัยหนุ่มจนถึงแก่ไม่เปลี่ยนแปลง มีแต่พัฒนาขึ้นเท่านั้น) การเขียน
กายทอดความรู้สึกนึกคิด สิ่งที่ไต่พบเห็นออกมาจึงเขียนอย่างมีความหมายทุกตัวอักษร
มีความไพเราะ เป็นที่พึงพอใจของชนทุกชั้น

๔.๙ วรรณกรรมนามมีนิราศเคื่อน

นายมีผู้แต่งนิราศเคื่อนนี้ได้อ่านนิราศไว้สี่เรื่อง คือ นิราศกลาง นิราศเคื่อน นิราศพระแท่นดงรัง และนิราศสุพรรณ สำหรับในที่นี้ทั้งนิราศแต่ละเรื่องนั้นไม่สามารถกำหนดแน่นอนได้ ล้อม เพ็งแก้ว (๒๔๑๒ : ๒๓) ศึกษาประวัติและผลงานของนายมีแล้ว สรุปความได้ว่า นายมีไปกลางเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๖ เริ่มแต่งนิราศกลางเมื่ออายุ ๑๙ ปี กลับจากกลางจึงบวชที่วัดพระเชตุพน สำหรับนิราศเคื่อนอาจแต่งในระหว่างบวช หรือตอนสึกใหม่ ๆ ก็ได้ (ปีที่สืบทักหาไม่ได้) สึกแล้วมีอาชีพเป็นช่างเขียน แต่งนิราศพระแท่นดงรังเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๙๙ อายุประมาณ ๔๘ ปี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๔๙ นายมีไปเก็บภาษีอากรที่เมืองสุพรรณ จึงแต่งนิราศสุพรรณเมื่ออายุ ๔๙ ปี

สำหรับนิราศเคื่อนมีเรื่องราวที่ควรแก่การสนใจหลายประการ ดังจะนำมากล่าวต่อไปนี้

๑. รูป

นิราศเคื่อนแต่งเป็นกลอนนิราศ ขึ้นต้นด้วยวรรครับ และจบลงด้วยคำว่าเออ แต่งเป็นคำกลอนรวม _____ คำกลอน

เนื้อความ นิราศเคื่อนมีเนื้อความที่แปลกเป็นพิเศษกว่านิราศทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ ไม่มีการเดินทางไปไหน แต่วิธีจะรำพันถึงเทศกาลสำคัญต่าง ๆ ของแต่ละเคื่อนไป เริ่มตั้งแต่เคื่อนหัว มีงานสำคัญคือ สงกรานต์ เคื่อนหกพูดถึงการแรกรนาขวัญ (ที่ชมมงคล) บ้างเล็กน้อย ส่วนใหญ่ผูกพันไปในด้านความรัก เคื่อนเจ็ดพูดถึงพิธีสลาภักดิ์ เคื่อนแปดพูดถึงการถวายพุ่มดอกไม้บูชาพระธาตุนางเคื่อนเก้าเป็นหน้าฝนมีกล่าวแต่บทคร่ำครวญถึงนางเคื่อนสิบพรรณมาถึงการทำบุญกลางปีอย่างเก่า มีการทำบุญกระษาสารท, เคื่อนสิบเอ็ดพรรณมาถึงความสนุกสนานของงานทอดกฐิน พระออกพรรษา เคื่อนสิบสองกล่าวถึงพิธีลอยกระทง เคื่อนอายุไม่ได้พูดถึงเทศกาลอะไรมีรำพันเรื่องความรักที่ยังแน่นในอกเท่านั้น เคื่อนยี่เป็นฤดูหนาว ก็ครวญถึงความรัก เคื่อนสามไม่ได้พูดถึงพิธีใด ๆ มีแต่ครวญถึงนางเท่านั้น เคื่อนสี่มีพิธีสัมพัจฉรฉินท์ ตอนท้ายเป็นบทคร่ำครวญเกี่ยวกับความรัก

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

นิราศเคื่อน เป็นนิราศที่มีความพิเศษทางเนื้อหาตั้งตัวอย่างคือ กวีรำพันถึงพิธีกาลในเคื่อนต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่เคื่อนห้า จนถึงเคื่อนสี่รวมสิบสองเคื่อน พิธีในเคื่อนต่าง ๆ ที่กวีกล่าวถึงนั้นเป็นพิธีราษฎร์เป็นส่วนใหญ่ พิธีหลวงกล่าวถึงน้อย นิราศเรื่องนี้จะทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงพิธีปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนในเทศกาลต่าง ๆ อย่างชัดเจน จากบทพรรณนาของกวีจะทำให้ผู้อ่านจินตนาการภาพความสวยงามในวังของประชาชน และมองเห็นสภาพบ้านเมืองในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นได้เป็นอย่างดี นิราศเรื่องนี้ กวีเปิดเผยประวัติชีวิตที่ผู้อ่านได้ทราบเป็นส่วนน้อย ลักษณะเด่นประการหนึ่งคือนิราศเรื่องนี้มีคุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์มาก

๓. ลีลาการเขียน

ลีลาการเขียนของนายมีที่ปรากฏในนิราศเคื่อน พอจะแยกกล่าวได้ดังนี้

๓.๑ ลักษณะเนื้อความและพิธีการพรรณนา

ในด้านเนื้อความ การที่นายมีเขียนนิราศเคื่อนโดยใช้พิธีการต่าง ๆ ในแต่ละเคื่อนเป็นหลักในการพรรณนานี้ อาจกล่าวได้ว่ามีใช้ใหม่ของใหม่ เพราะมีลักษณะคล้ายโคลงทวาทศมาส แต่นายมีนำมาเขียนเป็นกลอน ซึ่งนับว่าแปลกไปจากโคลงทวาทศมาส และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ยังไม่เคยมีใครเขียนนิราศโดยใช้เคื่อนต่าง ๆ เป็นหลักในการพรรณนาเลย นอกจากนายมีเท่านั้น นายมีได้พูดถึงว่าเคื่อนไหนจะมีการทำอะไรบ้าง พร้อมกันนั้นก็พรรณนาความสับสนวุ่นวายในการเตรียมทำพิธี ความสนุกสนานต่าง ๆ ของราษฎร์ได้อย่างละเอียด การดำเนินเรื่องบางตอนเป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่ตอนที่เน้นบทคร่ำครวญ เสียชื่อเสียง เสียดาย ชอคิดเห็นต่าง ๆ จะพรรณนาไว้อย่างละเอียด

ในด้านวิธีการพรรณนา นายมีเขียนนิราศเรื่องนี้ในลักษณะบรรยายภาพของความสนุกสนาน ความวุ่นวาย การเตรียมเข้าของเครื่องใช้ในเทศกาลต่าง ๆ ที่ผู้อ่านได้ทราบเหมือนหนึ่งนายมีมานั่งเล่าให้ฟังต่อหน้า เป็นลักษณะการมาเล่าเรื่องให้ฟังแล้วแทรกชอคิดเห็นความรู้สึกของผู้เล่าไปควบ ไม่เคยเขียนให้ผู้อ่านรู้สึกได้ว่าตัวผู้เขียนรวมอยู่ในเหตุการณ์นั้น ๆ ควบ ซึ่งต่างจากนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น กำกรวดศรีปราชญ์

ทวาทศมาส หรือนิราศในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น นิราศเรื่อ่งต่าง ๆ ของสุนทรภู่ พระยาตรัง นายอินทร์ เป็นต้น นิราศของกวีเหล่านี้ จะทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกเหมือน หนึ่งว่ากำลังอ่านบันทึกความในใจของผู้เขียนที่รำพึงถึงหญิงที่รักคนใดคนหนึ่งที่กำลังจากมา และกวีเขียนเพื่อให้นางที่รักได้รับรู้ว่าตนมีความทุกข์โศกเพียงไรที่ต้องจากนางมา รวมทั้ง มีจุดประสงค์จะเล่าเรื่องที่ตนประสบในระยะที่จากนางมาให้นางที่รักรับรู้ เป็นเรื่องส่วนตัว มิใช่เป็นการเขียนแสดงข้อคิดเห็น ทรรศนะของทนต์มีต่อสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้คนทั่วไปได้รับทราบ แต่นิราศเคื่อนของนายมีนั้นมีลักษณะตรงกันข้ามกับลีลาการเขียนของกวีดังได้กล่าวมาแล้ว จุดประสงค์ในการเขียนนิราศเคื่อนของนายมีจะเป็นอะไรนั้นสังเกตุได้จากคำกลอนที่ว่า

ฉันคนชั่วตัวโสกเป็นโรครัก	อกจะหักเสียด้วยครอมจนยอมเหลือือง
สวาทหวังตั้งจิตเป็นนิจเนื่อง	จึงแค้นเรื่องรักไว้ให้คนฟัง
<u>พออ่านเล่นเป็นที่ประทังทุกข</u>	<u>ไฉนสาธุตามประสาที่บาหลัง</u>
<u>ทานทั้งหลายขายหญิงอย่าชิงชัง</u>	<u>ฉันตอตั้งแค้นความตามทำนอง</u>
อันเรื่องราวทั้งนี้สาหัส	ถ้าใครคัดเสียได้ฉันให้ทอง
อุตสาห์หักวิชาหาเงินทอง	ก็เพราะของสิ่งเดียวมันเกี้ยววน "

ฉันท์ ขาววิไล

ดังนั้นจะเห็นได้ว่านายมีไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะเขียนนิราศให้แก่อสตรีคนใดคนหนึ่งอ่าน โดยเฉพาะ แค้นแค้นเรื่องนี้เพื่อให้คนทั่ว ๆ ไปอ่าน กวีเองก็อาจมีความทุกข์เนื่องจากความ รัก การได้เขียนได้แสดงออกทางบทกลอนได้ทำให้กวีได้ระบายความทุกข์นั้น

๓.๒ ลีลาการเขียนของนายมีมักจะแสดงข้อคิดเห็นแบบวิสุทธิทัศนัะ เป็นส่วนใหญ่ เรื่องที่นายมีกล่าวถึงก็มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก จิตใจของมนุษย์ เป็นต้น การที่ นายมีมองโลกในทัศนะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ขณะที่เขียนนิราศเรื่องนี้ นายมีคงจะเป็นผู้ใหญ่ พอสมควรแล้ว จึงได้แสดงความเข้าใจในธรรมดา ธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้เป็น อย่างนี้

ตัวอย่างคำกลอนที่แสดงวิสุทธิทัศนัะของนายมี เช่น

- นายมีได้ยืนยันว่า ไปงานกรินนาเมื่อเพราะผู้ชายชอบมอง และบ้างก็ว่า

เกลียดชัง นายมีกล่าวแสดงความไม่เชื่อว่า

“บางพวกตั้งคั่งว่าชังชาย
ไคยีนพวกชนนี้ก็มีมาก
การโลภก็มีทั่วทั้งโลกา

เมื่อจะตายไปกรินเขานินทา
พูดแต่ปากใจจนเที่ยวค้นหา
ใครบนบาวาเมื่อไม่เชื่อเลย”

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๒๒)

- พูดถึงลักษณะคนที่มีความรักต่อกัน

“ธรรมดาว่ารักเขามัก
เจรจาที่มีแบบคาย

เพราะตาหุบอกเหตุสังเกตุง่าย
ใกรอยาหมายาจะปิดไม่มีคเลบ”

“อันโกรขซึ่งหึงกันทุกวันมา

เพราะคันทาตัวเคียวมันเรียวแรง”

“อันเรื่องราวคันทานี้สาหัส
อุตสาห์คหิชาหาเงินทอง

ถ้าใครคคเสียไคคินให้ถอง
ก็เพราะของสิ่งเคียวมันเกียวน”

เพราะโลภก็เจ้ากรรมแก้ทำเชญ
ถึงเทพบุตรภษงค์พงค์สุวรรณ
ถารักกันลันเปรียงคังเสียงฟ้า
แต่เจียมเจียมอียังอึงคะนิงไป

เผอญเป็นหัวโลกให้โสภศลย์
ก็เหมือนกันกับเราที่เศร้าใจ
หุจะชาเสียงคังพังไม้ไหว
ราวกับไฟไหมฟางสว่างโพลง

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๒๖ - ๗๒๗)

จะสังเกตไคว่านายมีพูดไคคมคาย แสดงว่ามีความคิคสุขุม มองเห็นความธรรม-
ชาติของสิ่งในโลกไคถูกคอง

บทคร่ำครวญของนายมีไม่ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกคลอยตาม ทั้งนี้มีไคว่าเกิดจาก
การใช้คำไม่ดี แต่หากเกิดจากลีลาของการเขียนของนายมี ทำให้ผู้อ่านซึ่งกำลังเกิดอารมณ์
คลอยตามไปอยู่นั้นหันเหความคิดไปอีกอย่างหนึ่งเสีย เพราะในตอนคองจากคองที่รำพัน
นายมีก็จะเขียนเป็นทำนองว่าคณเพอคณมากไป ไม่ควรคิคเช่นนั้น ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึก
ว่าที่นายมีเขียนรำพันไปนั้นก็เป็นเขียนรำพันไปตามแบบแผนเท่านั้น มิใช่เกิดจากใจจริง
ลีลาการเขียนของนายมีจึงไม่ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการคลอยตามเนือความเท่าคณัก คังจะ

ยกมาให้เห็นบ้างคงต่อไปนี้

แต่นั่งตรึกนอนตรึกนึกถึงน้อง	แม่นจะรองชลนาสักท่าให้
ถ้าใครแย่งแกลงพาขวัญตาไป	คงจะใส่เสียให้ยับไม่นับขึ้น
จะதாகเชือกเลื้อยเนื้อเอาเกลือกประ	สับศิระเสียให้สมอารมณ์ถวิล
จะทิ้งให้กาแรงมันแย่งกิน	จึงจะสิ้นความแค้นแน่นอุรา
<u>เอะอะไรใจจิตคิดจะนี้</u>	<u>ไม่ควรที่โกรธซึ่งกวยหึงสา</u>
<u>จะเป็นเวรเปล่าเปล่าไม่เขายา</u>	<u>จิตนะอำมหิตให้ผิดคน</u>
<u>เมื่อรักเขาเราก็กักอยู่นิ่ง</u>	<u>ถึงใครชิงนางงามตามกุศล</u>
<u>ถ้าคุณแล้วจะไม่ช่างโทษ</u>	<u>อย่ารอนรนไปนักจงหักใจ "</u>

(ฉันท ขำวิไล ๒๕๐๑ : ๘๓๓)

ข้อความต่อนี้ก็นายมีก็ยังรำพันต่อไปว่า ในใจจริง ๆ แล้วไม่เคยคิดที่จะฆ่าใครเลย แล้วนึกถึงว่าตัวเองนี่คิดอย่างไร คิดเอง เออเอง แล้วขบขันในความคิดของตนเอง จากคำบรรยายในกลอนทำให้ผู้อ่านนึกถึงภพนายมีนั้นคงมีท่าที่ประเดี้ยวเสรำ ประเดี้ยวดี นึกปลงไค้ขบขัน ท่าที่แบบที่เราเห็นในละคร ฉะนั้นถ้าเรามองในแง่ว่านายมีเปิดเผยให้เราทราบลักษณะความคิดคำนึงของนายมีเองแล้ว ก็นับว่ากลอนนี้แสดงบุค ลิกภาพขอนี้ไค้ชัดเจน

๓.๓ การใช้ถ้อยคำ นิราศเคื่อน นายมีใช้คำไม่ค่อยผิด มีอยู่บางคำที่ใช้แปลกออกไปก็เพื่อสัมผัสเท่านั้น เช่น

มหรสพ ใช้เป็น มโหรสพ "ถ้ามีงานใหญ่โตมโหรสพ"

(มหา + อุตฺสว = มหฺอฺสว อุตฺสวเป็น ร มหรสว = มหรสพ
นายมีแผลงอุเป็นโอควย)

อาภานาภียสูตร อัครตะนา "ฟังเสียงป็นยีนยัดอัครตะนา"

- ในนิราศเคื่อน มีบางสำนวนที่เหียบกลอนกับกลอนของสุนทรภู่มีเช่น

"เคื่อนสิบเอ็ดเศร์จุระพระพรรษา "

"นํ้าค้างหยัดเยือกเย็นกระเซ็นสาย "

๔. คุณค่าในค่านิยมหรือศีลธรรม และคุณค่าด้านอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าด้านสุนทรีศาสตร์

๔.๑.๑ มีการเล่นเสียงสระ พยัญชนะ ไค้จังหวะ และเสียงสัมผัสดี
มีความไพเราะ เช่น

"ถ้ายอครกักรรวบประจวบจิทร กงไค้ชิดเชยแนบแบณณม
จะประโลมโณมเณลิมเ็นเจิมจอม ให้พริศพรอมพริงพรายสบายบาน"
(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๒๑)

"การรายพรายพรางนำคางพรม ที่นังชมจันทรเพ็งเปลงโพยม
ดูวาวแวเวหาวนคาเรศ เมีนนวลเนทรนนางสอางโณม
ดูกระพริบลิมแดงคังแงโม ลอยโยมลอมจันทรพรราย"
(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๒๗)

จะเห็นได้ว่ามีการเล่นเสียงพยัญชนะ และสระ เช่น

วรรคแรกเล่นเสียงพยัญชนะ ร และเสียงสระ รวบ - จวบ
วรรคที่สองเล่นเสียงพยัญชนะ ช และเสียงสระ แนบ - แอบ
วรรคที่สามเล่นเสียงพยัญชนะ จ และเสียงสระ โลม - โณม, เณลิ-เณิม
วรรคที่สี่เล่นเสียงพยัญชนะ พร และเสียงสระ พราย - สบาย
 ฯลฯ

"บางกีขอบขาววังรังกระบวน นือกันวลเียงกีหวานขานกีพเราะ"
(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๒๒)

สำหรับวรรคที่ว่า "นือกันวลเสียงก็หวานขานก็เพเราะ" เป็นกลอนที่มีเสียงไพเราะ จังหวะดี และให้ความหมายเต็มคำทุกคำ

- มีการเล่นคำ เช่น

"ถึงกอดหมอนนอนนิ่งแล้วถึงไฟ ไม่อุ่นใจเหมือนกอดแม่ยอครัก
ที่เป็นทุกข์ทุกเค้านเหมือนจะม้วย ใครจะช่วยทุกข์ได้ไม่กระຈักษ์
ให้คับแค้นวิญญานักหนา จนสุดรักสุดฤทธิ์จะถึกการ "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๒๔)

๔.๑.๒ การใช้คำซ้ำ ๆ ช่วยให้ไ้ความหมายที่หนักแน่น กระจับ
ไ้ความดี มีความไพเราะ เช่น ตอนรำพันว่าตนเองไม่ไ้นางมาเป็นคู่

"สงสารใจใจคิดจะชืดเซย สงสารตัวตัวเอยจะเอกรา
สงสารมือมือหมายจะกายกอด สงสารปากปากพรอดให้หนักหนา
สงสารอกอกไออันใจจา ใครจะมาแอบอกให้อุ่นใจ
สงสารหลังหลังหมายจะไ้จุก สงสารสุกเวทน่าน้ำตาไหล
สงสารตาตาที่ไ้ไ้ไป จะดูใครทางเจ้าจะเปลาตา "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๒๔)

จะเห็นไ้ความมีการใช้คำซ้ำ ๆ กัน เช่น คำว่า สงสาร ใจ คำว่า
มือ ปาก อก หลัง ฯลฯ ทำให้ผู้อ่านนึกจินตนาการไ้ดี

"จะว่าไ้สกไ้กะอะไรไ้ในโลก ไ้เท่าไ้สกใจหนักเหมือนรักสมร
จะว่าหนักหนักระไรในคินคอง ถึงสิ่งขรก็ไ้หนักเหมือนรักกัน
จะว่าไ้เจ็บไ้ปวดพอกน่าย แต่ไ้เจ็บกายชีวะจะอาลัย
แต่ไ้เจ็บแค้นไ้แค้นจะไ้เจ็บครัน สุดจะกลืนสุดจะกลืนขึ้นอารมณ์
จะว่าชมชมอะไรไ้ในพิภพ ไ้มาจลบบระเพ็ดที่ไ้เค็ดชม
ถึงคาบคมก็ไ้สู่การมคม จะว่าลมลมปากไ้มากแรง
จะว่าเมาเมาอะไรไ้ไ้หนัก อันเมารักเช่นไ้มีทุกแห่ง
เกิดยุ่งย้งชิงกันถึงพันแห่ง ไ้ครพลาตแพองลมตายวายชีวะ "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๒๐)

กลอนข้างต้นนี้มีการใช้คำซ้ำในเชิงเล่นคำ ใช้คำง่าย ๆ แต่คมคายได้ใจความลึกซึ้ง เป็นความจริงของโลกทุกยุคทุกสมัย คำกลอนข้างต้นนี้จะถูกใจผู้อ่านมาก จึงมีผู้จดจำได้มาก

๔.๑.๓ สำนวนเปรียบเทียบ ผู้แต่งได้เปรียบเทียบไว้หลายอย่างเช่น เปรียบว่ากิเลสเครื่องเศร้าโศกเสียใจที่ไม่ไถ่ล้างมาเป็นคู่ ความเศร้าโศกเสียใจนั้นเปรียบราวกับพระอภัยหลงรูปนางละเวง แสดงว่า นายมีคงได้ศึกษางานของสุนทรภู่พอสมควร

" <u>ราวกับถูกยาแปดสักแปดโก</u>	จนชุมโชเสียศรีคงมีสิ่ง
<u>พระอภัยหลงรูปวาดหาวาควะว้าง</u>	<u>เรากลัวยิ่งกว่าพระอภัยไป</u>
<u>ถามีไคนวระหงฉันทน์คงม้วย</u>	<u>ใครจะช่วยกับเห็นเห็นไม่ไหว</u>
<u>หรือจะเหมือนมกแตงนาแครงใจ</u>	<u>ให้สงสัยวิญญาเป็นอาจิน "</u>

(ฉันทน์ ขำวิไล , ๒๕๐๑ : ๗๒๘)

- เปรียบเทียบว่ายังไม่ไถ่ล้างที่คิดตามที่หวังไว้ ถึงแม้จะมีหญิงอื่นก็คงรักชั่วเวลาเกี้ยวพาราสีเท่านั้น นายมีเปรียบเทียบว่า

" <u>เหมือนแสบท้องท้องเดินกลิ่นข้าวตาก</u>	<u>ระคายปากไม่ละมุนเหมือนวันหวาน</u>
<u>เหมือนอกขาวกินมันยามก้นการ</u>	<u>กว่าจะพานพบของที่ท่องเที่ยว "</u>

(ฉันทน์ ขำวิไล , ๒๕๐๑ : ๗๒๘)

๕. เปรียบเทียบนี้แปลกไม่ซ้ำแบบใคร

" <u>ถ้าความทุกข์เรายังเหมือนอย่างนั้น</u>	พิภพนั้นก็ไหวเหมือนใจหวัง
<u>นวลระหงคงรู้ถึงทุกข์</u>	จะนอนฟังทุกข์ที่ไม่มีเว้น
<u>ทุกวันคืนเคียนปีไม่มีหยุด</u>	ที่แสนสุขทุกข์ใจใครจะเห็น
<u>ในทรวงข้าเหมือนเขาเขือกเลื้อย</u>	ใครจะเป็นเช่นข้าทั้งธานี "
กระเด็น	

(ฉันทน์ ขำวิไล ๒๕๐๑ : ๗๒๘).

- พุคเปรียบเทียบคอนแอมะหญิงสาวที่ถวายนุ่มคอกไม้ในเคียนแปก และมีจริตกิริยามาก ไบมาหาสุจนในที่สุคพระทองลาสิกขาบทก็มี นายมีใช้คำคอนแอมะเปรียบเทียบไค้คมคาย

" ----- "	มีทุกสิ่งซื่อมาบูชาพระ
ชั้นกุฎีที่รักภูจักรัสนิ	คักจิริทพุทฺธจาวีสาสะ
พระหนุ่มหนุ่มกลมใจทำไมละ	เสียงจาจะเจรจาพาสมาย
- - - - -	- - - - -
พรรษาหนึ่งสองพรรษาไม่ผาสุก	เขายานชลุกลอยลาสิกขาบท
เหมือนน้ำออยยอยถูกจุมกมค	ใครจะอดไค้เลาพวกชาวเรา "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๑๔)

- คอนแอมะหนุ่มสาวที่มาพึ่งเทศน์ แดกลับนั่งเล่นหูเล่นตากันว่า

"ที่นั่งเล่นเห็นกันเป็นขวัญเนคร	ไม่พึ่งเทศน์เอาบุญแม่คุณเอ๋ย
มานั่งเล่นตากันฉันไม่เคย	ไม่สิ้นเลยเหลาตะกลามกามคุณ
- - - - -	- - - - -
- - - - -	ที่แรกวันนี้แลรว่าคาญใจ
ควยความรักหนักเหลือเหมือนเรือเพียบ	จนน้ำเลียบแคมแล้วแจวไม่ไหว
ถาดอนของขึ้นเสียบ้างยังชังใจ	แจวไปไหนไปไค้ไม่หนักแรง

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๑๔ - ๗๑๕)

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นสภาพสังคมด้วยว่า ชายหนุ่มหญิงสาวสมัยก่อนไม่ค่อยมีโอกาสดูหนังปะกัน สถานที่ที่จะพบกันก็วัดเท่านั้น นายมีพูดถึงหนุ่มสาวเหล่านี้แบบสายตาดูใหญ่มองดูเด็กหนุ่มสาวแสดงกิริยาต่อกันในเชิงรักใคร่รักว่าคาญใจ

๔.๑.๔ การใช้ถ้อยคำบรรยายสภาพธรรมชาติเวลาที่มีฟ้าคะนองได้คือ เช่น

"เห็นเมฆมี^๑ค^๒เวหาฟ้าคะ^๓นอง พยับ^๔พอง^๕ฝน^๖สา^๗ค^๘อยู่^๙ปรา^{๑๐}ค^{๑๑}ปราย
พายุ^{๑๒}เปือก^{๑๓}โย^{๑๔}ก^{๑๕}มา^{๑๖}ฟ้า^{๑๗}ก็^{๑๘}แล^{๑๙}บ
เหมือน^{๒๐}เห็น^{๒๑}ขวัญ^{๒๒}เน^{๒๓}ตร^{๒๔}ว^{๒๕}บ^{๒๖}แล้ว^{๒๗}ล^{๒๘}ับ^{๒๙}กาย ราว^{๓๐}กับ^{๓๑}สาย^{๓๒}ฟ้า^{๓๓}แล^{๓๔}บ^{๓๕}แป^{๓๖}ล^{๓๗}บ^{๓๘}โ^{๓๙}พ^{๔๐}ย^{๔๑}ม"

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๒๐)

จะเห็นว่าใช้คำ วาบ - แวบ - แว - วับ แสดงลักษณะฟ้าแลบได้ชัด ในที่นี้ใช้ลักษณะฟ้าแลบเปรียบเทียบกับความรู้สึกเหมือนเห็นนางหายวับไปฟ้าแลบ

- การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ ทำได้คือ

"เค^๑ื่อน^๒ล^๓ีบ^๔ส^๕อง^๖ล^๗อง^๘ล^๙อย^{๑๐}กระ^{๑๑}ท^{๑๒}ง^{๑๓}ห^{๑๔}ล^{๑๕}ว^{๑๖}ง ช^{๑๗}น^{๑๘}ห^{๑๙}้ง^{๒๐}บ^{๒๑}ว^{๒๒}ง^{๒๓}ล^{๒๔}อย^{๒๕}ตาม^{๒๖}อ^{๒๗}ร^{๒๘}า^{๒๙}ม^{๓๐}ส^{๓๑}แ^{๓๒}ง
ค^{๓๓}อ^{๓๔}ก^{๓๕}ไ^{๓๖}ม^{๓๗}ไฟ^{๓๘}ช^{๓๙}อ^{๔๐}ิ^{๔๑}ช^{๔๒}ว^{๔๓}ง^{๔๔}เ^{๔๕}็น^{๔๖}ค^{๔๗}ว^{๔๘}ง^{๔๙}แ^{๕๐}ง ห^{๕๑}้ง^{๕๒}พ^{๕๓}ล^{๕๔}ู^{๕๕}ร^{๕๖}แ^{๕๗}ง^{๕๘}ค^{๕๙}ึง^{๖๐}ต^{๖๑}ัง^{๖๒}ค^{๖๓}ัง^{๖๔}สะ^{๖๕}ห^{๖๖}า^{๖๗}น
เส^{๖๘}ี^{๖๙}ย^{๗๐}น^{๗๑}ก^{๗๒}บ^{๗๓}ิ^{๗๔}น^{๗๕}พ^{๗๖}ร^{๗๗}า^{๗๘}ค^{๗๙}ท^{๘๐}ร^{๘๑}ว^{๘๒}ค^{๘๓}ร^{๘๔}ว^{๘๕}อ^{๘๖}าย^{๘๗}ค^{๘๘}ือ เส^{๘๙}ี^{๙๐}ย^{๙๑}ง^{๙๒}ห^{๙๓}ว^{๙๔}ห^{๙๕}ว^{๙๖}ือ^{๙๗}เ^{๙๘}ฮ^{๙๙}า^{๑๐๐}อ^{๑๐๑}ย^{๑๐๒}ู^{๑๐๓}ห^{๑๐๔}า^{๑๐๕}น^{๑๐๖}
ล^{๑๐๗}ว^{๑๐๘}น^{๑๐๙}ด^{๑๑๐}ู^{๑๑๑}ค^{๑๑๒}น^{๑๑๓}ล^{๑๑๔}น^{๑๑๕}ห^{๑๑๖}ล^{๑๑๗}า^{๑๑๘}ม^{๑๑๙}ตาม^{๑๒๐}สะ^{๑๒๑}ห^{๑๒๒}า^{๑๒๓}น อ^{๑๒๔}ล^{๑๒๕}ห^{๑๒๖}มา^{๑๒๗}น^{๑๒๘}า^{๑๒๙}ว^{๑๓๐}า^{๑๓๑}ใน^{๑๓๒}ส^{๑๓๓}า^{๑๓๔}ค^{๑๓๕}ร "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๒๓)

๔.๒ คุณค่านอื่น ๆ

๔.๒.๑ นิราศเรื่องนี้ให้ความรู้แก่ผู้อ่านเกี่ยวกับสภาพสังคม และความรู้สึกนึกคิดของคนในสมัยนั้นว่า ประชาชนในสมัยนั้นถือความคิดที่ว่า สตรีที่ดีจะต้องมีคู่ไว้เป็นผู้นิคมครอง แสดงให้เห็นฐานะของสตรีไทยที่ไม่มีอิสระในตัวเอง ตอนเด็กก็อยู่ในโอวาทของพ่อแม่ เมื่ออายุพอสมควรก็จะแต่งงาน แม้จะไม่ชอบใจแต่ถ้าพ่อแม่จัดหาให้ก็ต้องแต่ง

"จะ^๑ไม^๒มี^๓ก^๔ิ^๕ไ^๖ค^๗ไ^๘ไ^๙ส^{๑๐}บาย พ^{๑๑}ว^{๑๒}ก^{๑๓}ุ^{๑๔}ช^{๑๕}า^{๑๖}ย^{๑๗}เ^{๑๘}า^{๑๙}ฐ^{๒๐}ม^{๒๑}ัก^{๒๒}ค^{๒๓}ุ^{๒๔}แ^{๒๕}ล^{๒๖}น
จะ^{๒๗}พ^{๒๘}ก^{๒๙}เ^{๓๐}ก^{๓๑}ิ^{๓๒}ย^{๓๓}ว^{๓๔}ล^{๓๕}ค^{๓๖}ิ^{๓๗}ห^{๓๘}อ^{๓๙}ก^{๔๐}สุ ถ^{๔๑}า^{๔๒}ม^{๔๓}ิ^{๔๔}ค^{๔๕}ุ^{๔๖}ม^{๔๗}ท^{๔๘}ว^{๔๙}เ^{๕๐}ม^{๕๑}ิ^{๕๒}น^{๕๓}ห^{๕๔}ว^{๕๕}แ^{๕๖}ห^{๕๗}ว^{๕๘}
ที่^{๕๙}ล^{๖๐}า^{๖๑}ง^{๖๒}ค^{๖๓}น^{๖๔}บ^{๖๕}น^{๖๖}า^{๖๗}ว^{๖๘}า^{๖๙}น^{๗๐}า^{๗๑}แ^{๗๒}ค^{๗๓}น พ^{๗๔}อ^{๗๕}เ^{๗๖}แ^{๗๗}ค^{๗๘}น^{๗๙}ช^{๘๐}ิ^{๘๑}น^{๘๒}ไ^{๘๓}ห^{๘๔}เ^{๘๕}ม^{๘๖}ช^{๘๗}อ^{๘๘}บ^{๘๙}ใ^{๙๐}จ "

(ฉันทน์ ขำวิไล ๒๕๐๑ : ๗๒๕)

- ลักษณะของชาย -หญิง ที่เป็นที่รับรองในสังคม ถือว่าเป็นคนดีมีค่านี้ คือ

“ <u>ที่หนุ่มหนุ่มสาวสาวคราวกับฉัน</u>	<u>นี้กรำพันในจิตอธิษฐาน</u>
<u>ในหมีเมียรูปงามทรามสะคราญ</u>	<u>ที่เรือนบ้านคัมภีร์เขามั่งมี</u>
<u>อนงค์นาฏปรารธนาจะหาตัว</u>	<u>ไม่เล่นถั่วสุมผินกินอาหิณี</u>
<u>ให้รูปงามทรามชมอุคมดี</u>	<u>นางสตรีปรารธนาหาขุนนาง</u>
<u>มีเงินทองบ่าวไพร่เครื่องใช้สอย</u>	<u>จะนั่งลอยนวลเป็นนายหญิงหลายอย่าง</u>
<u>ชีเรือเกว้งคั้งลงนั่งกลาง</u>	<u>ไปตามทางแถวชลมีคนพาย ”</u>

(ฉันทน์ ขำวิไล ๒๕๐๑ : ๙๑๙)

* ๔.๒.๒ ให้ความรู้เกี่ยวกับการแต่งตัวของสตรีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า
นิยมอาบนำทาขมิ้น การแต่งตัวมีการถนอมชนคือให้เรียบง่าย ชอบແຕ້ມไผ่ คั้งกลอนที่ว่า

“ <u>ครั้นลวงเข้าเคียนยี่หัวหนาว</u>	<u>นางสาวสาวอาบนำทาหน้าเฉย</u>
<u>อุตุส่าหน้ำรุงกายให้ชายเซย</u>	<u>ไม่ซาดเลยแบ่งขมิ้นกินสอพอง</u>
<u>ไม่มีผิงอัครักลัวสี่เสียบ</u>	<u>กะลัมกะเหลี่ยคี่ไม่มีหมอง</u>
<u>คักปีกเปิดเลศลวนนวลละออง</u>	<u>อนงค์นางรักลักขณา</u>
<u>บางก็กางคันฉ่องส่องกระจก</u>	<u>เห็นผมคกคิ้วคำซ่านักหนา</u>
<u>อุตุส่าหนอนอุตุส่าหตักหักเลนตา</u>	<u>เป็นวิชาชวนชายให้ตายใจ</u>
<u>บางหักยืมพริ้มพรายขยายแกม</u>	<u>เอาหมึกแถมให้คำทำเป็นไผ่</u>
<u>ลวนแต่งตัวหัวกันทุกวันไป</u>	<u>นี้หรือใครจะไม่รักภคินี ”</u>

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๒๕ - ๙๒๖)

- สมัยนั้นชอบสตรีผิวขาว นวลือง การอาบนำแต่งตัวจึงมีการทาขมิ้นด้วย

“ <u>ดูผิวเหลืองเรืองคี่คั้งสีทอง</u>	<u>ไค้ประคองแล้วจะขึ้นทุกคืนวัน ”</u>
---------------------------------------	---------------------------------------

ฉันทน์ ขำวิไล ๒๕๐๑ :

* ๔.๒.๓ ให้ความรู้แก่ผู้อ่าน ทำให้รู้ว่าการติดต่อสื่อสารแสดงความรักใน
สมัยนั้นจะมีการเขียนเพลงยาวแล้วจางแม่สื่อให้ถือไปให้ หม่อมสาวไม่ค่อยมีโอกาสได้พบปะ
กันอย่างเสรี เหมือนเช่นทุกวันนี้ ในนิราศเคื่อนนายมีเขียนไว้ว่า

" บ้างก็แต่งเพลงยาวไปนำวโนม วารักโถมมิ่งมิตรพิสมัย
 พอลงเอยให้แม่สื่อถือเอาไป แต่ละใบราคาถึงค่าสิ่งทอง "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๓๐)

* ๔.๒.๔ ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมของไทยว่าในยุคนั้น ประชาชน
 ยังเชื่อถือในบางเรื่องอย่างผิด ๆ เช่น เชื่อว่าการเกิดจันทรปราศนั้นเกิดจาก พระราหู
 อมพระจันทร์ ชาวบ้านจึงต้องตั้งของร้องป่าวให้พระราหูตกใจกลัว จะได้คลายพระจันทร์
 ออกรบ

" เห็นราหูจับพระจันทร์รา ขาวพาราอ้ออิงคะนึ่งคัง
พิลึกล้นครันครึกเสียงกึกก้อง ระฆังฆองกลองแซ่ทั้งแตรสังข์
ประคังเสียงเพิงพันพิภพพัง มีทุกครั้งคังทุกคราวฉาวทุกที "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๒๔)

นอกจากนี้ในเคื่อนสี่มีกล่าวถึงการยิงปืนอาภูนา (นายมีเรียกอัตตะน) และ
 พระสงฆ์จะสวดอาภูนาภิยสุตร ตลอดคืนจนรุ่งเช้า เพื่อระงับภัยอันตรายให้แก่ประชาชน
 ทั่วพระราชอาณาเขต ซึ่งความเชื่อเช่นนี้ปัจจุบันไม่มีแล้ว

* ๔.๒.๕ ให้ความรู้เกี่ยวกับพิธีในเคื่อนแต่ละเคื่อนตามประเพณีโบราณ
เริ่มตั้งแต่เคื่อนห้าถึงเคื่อนสี่ พิธีต่าง ๆ ที่กล่าวในนิราศเคื่อนมีดังนี้

เคื่อน ๕ มีพิธีส่งกรานต์เป็นงานใหญ่

เคื่อน ๖ นายมีพูดหนักไปในด้านความรัก ตามเนื้อความที่
 นายมีเล่าเป็นทำนองว่าหญิงสาวตื่นเต้นในเรื่องที่จะมีคู่ครอง เคื่อนนี้นายมีมิได้พูดถึงพิธี
 ใด ๆ เลย

เดือน ๙ นายมีพูดถึง ประเพณีที่สำคัญและสนุกสนานคือ
สลากภัตต์ ซึ่งมีทั้งของหลวงและของราษฎร

เดือน ๘ เป็นเดือนเข้าพรรษา มีการบวชและการจัดพุ่ม
ดอกไม้ถวายพระ

เดือน ๘ เป็นเดือนว่างฝนตกชุก นายมีรำพันเกี่ยวกับ
ความทุกข์ที่ไม่มีคู่รัก ไม่กล่าวถึงพิธีอะไร

เดือน ๑๐ เล่าถึงการทำบุญกลางปี ชาวบ้านจะนำอาหาร
และกระยาสารทไปตักบาตรสาธุการ

เดือน ๑๑ เล่าถึงการออกพรรษา มีการแห่กรฐิน การแข่งเรือ
ชนิดต่าง ๆ

เดือน ๑๒ พูดถึงประเพณีลอยกระทง ทั้งของหลวงของราษฎร
ด้วย

เดือนอ้าย นายมีไม่ได้พูดถึงเทศกาลใด ๆ แต่รำพันเรื่อง
ความรักที่แน่นอนอยู่นอก เปรียบตัวเองเหมือนพระสี่เส้า ตัวเอกในเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ สมัยนั้น

เดือนยี่ นายมีก็คงคร่ำครวญในเรื่องความรักอยู่ คงเป็น
เพราะในเดือนนี้มีอากาศหนาวมาก นายมีได้กล่าวถอนขอถึงการแต่งงานของหญิงสมัยนั้น
ไวด้วย

เดือนสาม ไม่มีพิธีของราษฎร นายมีไม่ได้รำพันอะไรไว้
มีรำพันถึงเรื่องความรักเป็นส่วนน้อย

เดือนสี่ กล่าวถึงพิธียี่เป็งอันยาวนาน และคร่ำครวญเรื่อง
ความรัก ความอาลัย

๔.๒.๖ ให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีและบุคลิกภาพของกวี

ตอนเขียนนิราศเดือน นายมีคงจะไม่มีคู่รักเป็นตัวแทนตนอยู่
เพราะมีกล่าวรำพันในเรื่องนี้ไว้มาก่อน เช่น

"แต่ตัวเราเปล่าไปมิได้เซบ
ให้เจ็บทุกซเทาที่ศรี

(ฉันท ขาววิไล ๒๕๐๑ : ๓๑๔)

โอดอกเอยคิดไปแล้วใจกรม
ควยไม่มีอุจิกสนิสนม "

มีรำพันถึงนางอีกคนหนึ่งว่า

"เป็นเคราะห์กรรมข้าแทรกแต่แรกวัน
แม่โลก็ยเจ้ากรรมแกทำครัน
ยิ่งเห็นหน้ามึงมิตรให้คิดรัก
ชะรอยเป็นคู่สร้างหรืออย่างไร

(ฉันท ขาววิไล ๒๕๐๑ : ๓๒๕)

มาหมกมุ่นควยบุ้งจริงจริงฉัน
จะบากบั่นก็มิซาครประหลาดใจ
อกจะหักเสียแล้วกรรมทำโฉน
จึงอาลัยถึงนางงามสามฤดู

จากข้อความที่รำพัน ทำให้สังเกตได้ว่า นายมีคงจะยังไม่มีคู่รักจึงไครำพัน
เช่นนั้น และนอกจากนี้ข้อความบางตอนในนิราศเดือนที่บ่งให้ผู้อ่านได้ทราบว่า นายมีคงจะ
หลงรักแม่เลี้ยงอยู่ จึงไครำพันเป็นเชิงรักไครว่า

"ความรักนุชสุดหลงพะวงจิต
ลืมนิกรรมมารดาทั้งตาปี
พอใจรักแม่เลี้ยงว่าเสียเพราะ
รักคนอื่นลืมนตัวจนมัวเมา
จะไคหรือมิไคไม่รูแน

(ฉันท ขาววิไล ๒๕๐๑ : ๓๒๕)

จนลืมนิกรรมที่กานำบัลลีส
เหมือนไม่มีกัญญ์เกิดเรา
เผื่ออะไราก็มิไคอะไรเขา
อุตสาห์เผื่ออยู่ไม่ไปข้างไหนเลย
เห็นจะแกเสียเปล่าแล้วเราเอย

นอกจากนี้นายมีคงจะเป็นผู้ชัคนอยู่ เพราะมีพูดถึงความจนบ่อย ๆ ในตอนหนึ่ง
ก็กล่าววาทนอยากไปสู่ชนางที่รัก แต่ทำมิได้เพราะยากจน นายมีครวญว่า

"เต็มกระเคือกเลือกกระแควอยู่แล้วหนอ
จะกระโจมโถมเอาเราก็จน

(ฉันท ขาววิไล ๒๕๐๑ : ๓๒๕)

จะสู้ขอสารพักก็ชัคน
ครันจะทนอยู่เล่าเราก็จน "

นายมีคงจะเป็นกวีที่มีความรู้ทางโหราศาสตร์อยู่มาก จึงได้กล่าวเป็นทำนองแสดง
การทำนายทายทักว่า

“ดูตำราว่าพฤษเป็นปักษี
ข้างพุกจาตากำลังน้ำนิล

ตามลัทธิว่าคูอยู่ทักษิณ
ก็สมสันเหมือนตำราสารพัน”

(ฉันท ชำวีโร ๒๕๐๑ : ๗๒๔)

ข้อความอื่น ๆ ในนิราศเดือนมีอีกหลายตอนที่บ่งลักษณะว่า นายมีคงจะมีความรู้
ทางโหราศาสตร์พอสมควร นอกจากนั้นการคร่ำครวญต่าง ก็ยังแสดงว่า นายมีเป็นคน
ขรึมขรึมไม่อยู่มาก

ในเรื่องบุคลิกภาพของนายมีนั้น ปรากฏน้อยมาก เพราะนายมีไม่ค่อยเปิดเผย
ตัวเองในเรื่องนี้มากนัก

นิราศเดือน นายมีเขียนขึ้นตามจินตนาการของตน โดยนำเดือนต่าง ๆ ในรอบปี
เป็นหลัก แล้วร่ำพันเกี่ยวโยงไปถึงเรื่องความรักความอาลัย จึงนับว่าเป็นนิราศที่แปลก
กว่านิราศทั่ว ๆ ไป แต่ก็มีได้เป็นของใหม่เพราะกวีโบราณที่เขียนโครงทวนทศมาสเคยใช้
วิธีเช่นนี้มาแล้ว จุดเด่นของนิราศเดือนที่ผู้อ่านจะได้รับคือ ความไพเราะของถ้อยคำ
นิราศเดือนให้คุณค่าในด้านสุนทรียศาสตร์ และความรู้เกี่ยวกับสภาพของสังคมไทยในยุคนั้น
มากกว่าเรื่องใด ๆ

นิราศพระแท่นดงรัง

นิราศพระแท่นดงรังนี้ แต่เดิมมีผู้เข้าใจว่าสุนทรภู่เป็นผู้แต่ง แต่ต่อมา ชนิค อยู่โพธิ์ (๒๕๐๔ : ๑๓) ได้ศึกษาคนควาหาหลักฐานพิสูจน์แล้วให้ความเห็นว่าผู้แต่งน่าจะเป็นนายมีหรือเสมียนมี (หมื่นพรหมสมพัสตร) มากกว่า ต่อมา ลอม เพ็งแกว (๒๕๑๒ : ๑๕ - ๒๖) ได้ศึกษาค้นคว้าต่อและได้คำนวณไว้ว่า ตามที่ปรากฏหลักฐานในตอนต้นของนิราศที่กวีเขียนไว้ว่า "ในปีวอกนักษัตรรัฐศก ชะตาตกต้องไปถึงไพรสณฑ์" นั้น ตรงกับปี จ.ศ. ๑๑๘๘ หรือ พ.ศ. ๒๓๙๘ พอดี ฉะนั้น นายมีจึงเดินทางไปในมัสการพระแท่นดงรังในปีนี้ และตอนที่แต่งพระแท่นดงรังก็มีอายุราว ๔๔ ปี

๑. รูป

นิราศพระแท่นดงรัง แต่งเป็นกลอนนิราศ ขึ้นต้นด้วยวรรครับ ลงท้ายด้วยคำว่า เอย แต่งเป็นคำกลอนทั้งสิ้น ๔๒ คำกลอน

ไม่มีบทไหว้ครู ขึ้นต้นกับบอกว่ากวีจากหนิงที่รัก ไปพระแท่นดงรังครั้งนี้ไปโดยไม่ไถ่ลานางนอน จากนั้นกวีก็คร่ำครวญถึงนางโดยเมื่อผ่านถึงสถานที่ใดก็จะรำพันเกี่ยวโยง แสดงความรักความอาลัยถึงนางเสมอ เมื่อไปนมัสการพระแท่นดงรังกล่าวอธิษฐานขอพรกับนิราศ

เส้นทางเคื่นที่ปรากฏในนิราศ

วัดพระเชตุพน - ท่าหนักแพ - บางกอกน้อย - วังหลัง - บ้านบุ -
วัดทอง - วัดชีปะขาว - บางระมาด - วัดโก่เตี้ย - วัดพิบูล - บางกรวย - บางออย
ช้าง - บางขุน - บางขุนทอง - บ้านจัน - บ้านนายไกร - วัดอุทยาน - บางระนง -
บางโคเวียง - โรงหีบออย - บางม่วง - บางใหญ่ - คาน - วัดสมเฒ่า - หัวโง
เชือก - คานบ้านนอก - ลานตากฟ้า - จั้วราย - สำปะทวน - นครไชยศรี - บางแก้ว -
วัดสิงห์ - วัดท่า - ขึ้นบกเดินทางโดยเกวียน - บ้านธรรมศาลา - พระประโทน -
พระประชม - อายกอง - ลาดหญ้าไทร - ไปงตุ๊กวัว - หนองโพ - ห้วยหมอนทอง -
ห้วยกระบอก - ห้วยปลากด - บ้านโป่ง - พระแท่น - ขึ้นนมัสการพระแท่นแล้วขึ้นเขาวง

๒. เอกลักษณ์ ของนิราศ

นิราศพระแท่นดงรังนี้สิ่งที่ปรากฏเห็นได้ชัด คือ มีบทคร่ำครวญมาก บทคร่ำครวญมีทั้งลักษณะที่เป็นไปตามแบบธรรมเนียมนิยม และที่แสดงถึงลักษณะของกวีเอง กล่าวคือ เป็นบทพรรณนาธรรมชาติล้วน ๆ บาง ที่เป็นข้อคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับความจริงในโลกนี้ก็มี ลักษณะที่เห็นได้ชัด คือมีการเล่นคำต่าง ๆ มาก และลีลาการเขียนบางตอนใกล้เคียงกับลีลาการเขียนของสุนทรภู่ จุดที่ใช้ในการพรรณนาคือนางที่รักที่กวีจากมา แต่กวีมิได้พรรณาลักษณะของนางให้เห็นอย่างแจ่มชัด ลักษณะหญิงที่รักของกวีในนิราศเรื่องนี้เป็นหญิงที่สมมุติขึ้นมากกว่าจะมีตัวตนจริง

๓. ลีลาการเขียน

ลีลาการเขียนของนายมีในนิราศพระแท่นดงรังมีลักษณะดังจะกล่าวต่อไปนี้

๓.๑ ลักษณะเนื้อความและวิธีการพรรณนา

เนื้อความบางตอนก็พรรณนาไว้ละเอียด บางตอนก็รวบรัด แต่โดยทั่วไปแล้วกวีจะไม่พรรณนายืดยาวนัก เช่น ตอนเล่าถึงประวัติของตำบลนายไกร หรือตำนานการสร้างพระประธม พระแท่นดงรัง เหล่านี้นายมีกล่าวสรุปไว้สั้น ๆ เพียงไม่กี่คำกลอนนั้น ตอนที่พรรณนาก่อนข้างละเอียดได้แก่บทชมนก ชมไม้ ชมปลา เป็นต้น เนื้อความในเรื่องมีประวัติชีวิตของกวีแทรกไว้น้อยมาก

วิธีพรรณนาของนายมีพอจะแยกกล่าวได้เป็นประการต่าง ๆ ดังนี้คือ

๓.๑.๑ มีวิธีการพรรณนาที่เป็นแบบธรรมเนียมนิยม เช่น ที่กวีโบราณชอบทำ ขอนี้จะสังเกตได้จากบทพรรณนาชมธรรมชาติต่าง ๆ

๓.๑.๒ มีวิธีการพรรณนาที่เป็นแบบของกวีเอง แต่เป็นแบบที่ใกล้เคียงกับลีลาการเขียนของสุนทรภู่ จึงได้ทำให้มีผู้เข้าใจผิดคิดว่านิราศเรื่องนี้สุนทรภู่เป็นผู้แต่ง รายละเอียดตามข้อสังเกตดังกล่าวจะขอนำเสนอตัวอย่างให้เห็นดังต่อไปนี้

คือ

๓.๑.๓ วิธีการพรรณนาชมป่า ชมไม้ เป็นการชมตามแบบธรรมเนียมนิยม

กล่าวคือ พรรณนาพรรณไม้หลาย ๆ ชนิดรวมกัน อุปหนึ่งว่าต้นไม้เหล่านั้นมาขึ้นอยู่ข้างเคียงกัน ซึ่งความจริงเป็นไปได้ เช่น

"ต้นซีกซากโคกไทรมะไฟป่า เคี่ยมมะค่าคางแคแสมสาร
กระเบียนกระบาทหมากถึงมะพร้าวตาล สุกประมาณหมู่ไม้ที่ในดง "

- ชมปลาก้เป็นแบบธรรมเนียมนิยม อีกเช่นกัน ดังตัวอย่าง

"ทั้งสองฟากครีบกี้ถั่วพอกษา มีคี่ ฉาพรงพุดอยู่อกโข
ฝูงสวายวายเรียงเคียงเทโพ ถูกชะโคโคคคินเข้ากินโคล
ตะเพียนทองลงลอยขึ้นหน้า กระคี่คำแหงกว่าอยู่ไหนไหว
ตะโกกกาปลาสร้อยก็ลอยไป เข้าแฝงในจอกกระจิบให้ลับกาย "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๗๘)

- ชมสัตว์ป่า

พระสุริยาแสงแผ่กระจี	เสียงชะนีโหยหวนรัญจวนใจ
เห็นเสือค้อมทรายเคินเป็นพนัส	เต็มระบักใบหญ้าที่อาศัย
วิ่งค่นองลงเชิงละเลงใจ	เห็นคนไปวิ่งชอกตามตรอกเตริน
หมึกกระโศกหมูคุดเที่ยวมุดแฝง	แรกกี้แรงกินหนามไม่ขามเขิน
ชะมดคมันหันหาพากันเคิน	ตะมั่งเมินมองเมียงพังเสียงคน
กระรอกกระแตแยตุนเที่ยวคุนคุด	บางคุยชุกคินป่าพาสันท
ที่เที่ยวเคินคูนทุกคำบด	ก็ต่างคนต่างสำรวจมานฤทัย

(ฉันท ขำวิไล ๒๕๐๑ : ๗๘๖)

๓.๑.๔ การพรรณนาเป็นเชิงเล่นคำ ซึ่งกวีโบราณนิยมเขียนกันมาก

เช่น เห็นดอกสายหยุด ก็เล่นคำว่า 'หยุด' เห็นต้นมลิลา ก็เล่นคำว่า 'ลา'
เห็นต้นอมเชย ก็เล่นคำว่า 'เชย' (ชม) เห็นต้นนางแย้ม ก็เล่นคำว่า 'แย้ม'

เป็นคน ในนิราศพระแท่นดงรังมีอยู่หลายตอน เช่น

“ เห็นสายหยกหยกเย็นค่อยขึ้นจิต
ไคหยกชมหยกเชยเคยสวาย
มลิลาเหมือนพืมาไม่ลานอง
กระลำพักไม่พบประสพพักตร์
เห็นนางแย้มเหมือนหนึ่งแก้วแม่แย้มยิ้ม
อบเชยเหมือนพี่เชยเคยชมชวน
กาหลงเหมือนพี่หลงลานสวาท
พืชมพรรณบุปผชาติหาวาควินญา

ที่ยังคิดถึงนุชที่สุดหมาย
ทั้งนุชกายนุชอกค้อมยอกรัก
ให้ชัคของอุทรคังศรปัก
มาไกลนึกถึงคະนิงคราวญ
ดูเพรา-พริ้มสุกงามทรมสงวน
โหม่นนวนนอนแนบแอบอุรา
เบญจมาศเหมือนมุงมาศเสนา
แล้วชมป่าไม้รังสะพรั่งไป ”

(ฉันท ขำวิไล ๒๕๐๑ : ๙๔๔)

๓.๑.๕ การพรรณนาที่เป็นแบบธรรมเนียมนิยม อีกประการหนึ่ง ก็
การรำพันถึงความทุกข์ของคนที่ต้องจากนางที่รักมา เปรียบเทียบกับความทุกข์อันเกิดจากการ
พลัดพรากของตัวพระและตัวนางในวรรณคดีเก่า ๆ นายมีได้นำวิธีเช่นนี้มาใช้ในนิราศพระ-
แท่นดงรังด้วย ดังคำกลอนที่ว่า

“ เห็นคนโหรใหญ่ใครโหรฐาน
พืหุคยังนั่งนบอภินันท์
คิดถึงเรื่องอุรากับอุษา
แล้วเหวพาพรากมาจากนาง

สูงตระหง่านเงื่อมป่าพนาสัตต์
พลากรำพันนึกในดทัยปอง
พระโหรพาอุสมภิมภยสอง
พระร่ำรองหานางเหมือนอย่างเรา ”

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๗๖)

๓.๑.๖ การพรรณนาที่เป็นแบบของนายมีเอง ที่ยังไม่เข้าแบบสุนทรภู่
เช่น การแสดงความรักเดียวใจเดียวของตนาง ไม่ทิ้งหวงนาง จะรักนางตลอดไปไม่ทอดทิ้ง
ไม่มีเรื่องชู้ใจกับนางที่รักเลย เป็นต้น สุนทรภู่ไม่เคยรำพันในลักษณะเช่นนี้เลย แต่ใน
นิราศพระแท่นดงรังมีคำกลอนที่รำพันในลักษณะนี้ เช่น

“ ถึงงามข้าพเจ้าคิดสักร้อยครั้ง
ไม่หึงหวงลวงว่าไม่ค่า
ถึงจะรักหญิงอื่นสักหมื่นโกฏิ
มักเมื่อหน่ายหายงามไม่ข้ามวัน
ถึงสุดสิ้นกินฟ้าไม่สิ้นรัก
ถึงยากเย็นเข็ญใจก็ไม่หึง ”

(ฉันทน์ ขาววิไล ๒๕๐๑ : ๗๖๕)

พี่ก็ยังรักใคร่ไม่หน่ายหนี
ควยปราณีอคอดอมทนกัน
ไม่ปราโมทย์เหมือนนุชสุดกระสัน
ไม่เหมือนขวัญน้าสัจจาจริง
จะพุ่มพักเฝ้าประคองแทนองหญิง
จะรักมิ่งนิรมลจนวันตาย ”

- วิธีการพรรณนาที่ไม่เข้าแบบสุนทรภู่ กล่าวคือ สุนทรภู่เมื่อเห็นสัตว์
เช่น เมื่อเห็นควายลากเรือ ก็จะรำพันแสดงความสงสารเห็นอกเห็นใจเสมอ แต่นายมี
ผ่านมากี่เลย ๆ ไป ไม่แสดงความรู้สึกเช่นนั้น ดังกลอนที่ว่า

“ มาตะมึงดูถึงหัวโยงเชือก
คลองก็เล็กน้ำก็ตื้นเห็นพื้นดิน
ท้องจางโยงโยงเรือเหลือลำบาก
ผู้กระนาววายก็เห็นพี่ไป ”

(ฉันทน์ ขาววิไล ๒๕๐๑ : ๗๖๗)

เป็นโคลนเหือกทองนาขลาดินขุ
ไม่น่ากินน้ำทระอาใจ
ให้ควายลากเรือเคลื่อนเขยื้อนไหว
ทั้งเจ็กไทยปนกันสนั่นอิง ”

นอนก็อึดออดอู้อู้ออ
ทั้งคับใจคับที่เจ้าพี่เอย
เขาโยงเรือรีบรุกไม่หยุดควาย ”

ในใจคอยคับแค้นแพะจะตาย
ไม่หลับเลยจนสว่างกระจ่างฉาย
มาจนสายจึงพ้นตำบลโยง ”

(๒๕๐๑ : ๗๖๗)

การพรรณนาในลักษณะเช่นนี้ยังมีอีกหลายแห่ง เช่นผ่านบ้านจิวราย ถ้าเป็นสุนทรภู่
จะต้องเอ่ยถึงแม่จิว หรือท่นจิวเสมอ ดังปรากฏในนิราศภูเขาทอง นิราศพระปฐม
แต่ในนิราศพระแท่นดงรัง ผู้แต่งมิได้เอ่ยรำพันประการใดเลย เพียงแคบอกว่าได้เดินทาง
ผ่านตำบลนี้เท่านั้น

แต่อย่างไรก็ตาม ลีลาการเขียนที่เป็นแบบสุนทรภู่ก็มีอยู่ เช่น ในเรื่องการใช้คำบางคำ เช่น คำว่า โอ คำว่า เย็นเยียบ เป็นต้น ซึ่งจะนำมากล่าวในอันคับต่อไป นอกจากนี้เมื่อเกินทางผ่านตำบล สถานที่ที่มีประวัติ ตำนานก็มักเล่าไว้เสมอ ซึ่งก็นับว่าเขาแบบลีลาการเขียนของสุนทรภู่ และหากจะพิจารณาในแง่ลักษณะสัมผัสและฉันทลักษณ์แล้ว กวีที่เขียนนิราศพระแท่นดงรังมีลีลาการเขียนที่ไพเราะไม่แพ้สุนทรภู่ คือมีการเลือกใช้คำ การวางจังหวะ สัมผัส แบบกลอนสุนทรภู่

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาในแง่ลีลาการเขียน ก็อาจกล่าวได้ว่าผู้แต่งนิราศพระแท่นดงรังเรื่องนี้มิใช่สุนทรภู่ แต่คงเป็นผู้ที่รับเอาลีลาการเขียนของสุนทรภู่มาใช้นวนกับความสามารถของตนเอง จึงทำให้ได้ลีลาการเขียนออกมาในลักษณะดังกล่าวแล้ว

๓.๒ การใช้ถ้อยคำ ในนิราศพระแท่นดงรังสังเกตได้ว่ากวีชอบใช้คำบางคำซ้ำกันในความที่ทนต่อการบอข ๗ เช่นคำว่า 'นุชสุกกระสัน' 'มาตะบึง' 'เย็นเยียบ' 'โอ' เป็นต้น ดังตัวอย่าง

"ที่อยู่ห่างตางบ้านนานนานปะ

เหมือนเลยละลิมนุชสุกกระสัน"

"พืชมโฌงามเมื่อยามโศก

แสนวิโยคถึงนุชสุกกระสัน"

ฯลฯ

มาตะบึง

"มาตะบึงถึงคลองบางกอกน้อย

บึงเศร้าสร้อยเสียใจเป็นใหญ่หลวง"

"มาตะบึงถึงบางอ้อยช้าง

ไม่วายว่างวิโยคยิ่งโศกศัลย์"

"เฝ้าครวญคร่ำรำพึงตะบึงไป

คังเปลวไฟเผาอกวิตกมา"

"มาตะบึงถึงหัวโขงเขือก

เป็นโคลนเทือกทองนาชลสินธุ์

"ชี้เกียจกล่าวราวป่าจะช้าถึง

รีบตะบึงมาในไพรระหง"

เย็นยะเยียบ, เยือกเย็น คล้ายกับคำที่สุนทรภู่ชอบใช้

“ ถึงวังหลังเห็นวังสดึงเยียบ

เย็นยะเยียบโรยรานิจจาเอ๋ย ”

“ หักใบไม้ลงนอนกับคอนกิน

เขาหลับสิ้นเสียง เย็นยะเยียบเย็น ”

“ เสียงจ๊กจั่นแจ้วแจ้วให้แววหาวค

หนาวอนาถน่าน้ำตาไหล

ยะเยือกเย็นเส้นหญ้าพาล้าย

วังเวงใจรมาในราตรี ”

ใช้คำว่า ‘เหงาหงิม’ คล้ายในนิราศอิเหนา

“ ถูกคนอื่นชื่นชมเขาแถมยิ้ม

ไม่ เหงาหงิมเหมือนพี่ที่หมองหมาง ”

ใช้คำว่า ‘หยดย้อย’ ที่สุนทรภู่ชอบใช้

“ น้ำเนตรหยด หยดย้อย เป็นฝอยลง

คิดถึงองค์พระสัพพัญญูญาณ ”

เหยียบกลอนกับสุนทรภู่ในนิราศพระประชม

“ มาถึงวัดพิบูลให้ นุ้ขึ้น

หอมระรื่นคอกดวงพวงบุปผา ”

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๓๕๔ - ๓๕๕)

ก็ชอบใช้คำว่า ‘โอ’ เพื่อต้องการเสียงมากกว่าความหมายจริง ๆ ใช้ในลักษณะเดียวกับที่สุนทรภู่ใช้อยู่เสมอ ในนิราศพระแท่นดงรังมีคำนี้ปรากฏอยู่เป็นอันมาก

‘ โอวัดโพธิ์เป็นวัดกษัตริย์สร้าง ’

‘ โอโสกศนระคนกับโสกใจ ’

‘ โออาลัยใจหายเสียคาบไฉน ’

‘ โอสงสารสุริยาฟ้าพยับ ’

‘ โอสงสารอาทมาณิจจาเอ๋ย ’

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๓๕๔)

ในนิราศพระแท่นดงรังมีคำหลายคำที่เห็นได้ว่ากวีใช้โดยการตัดให้สั้นลงบ้าง เช่น

อนิจจา	ใช้เป็น	นิจจา
พสุธา	"	สุธา
สังขาร	"	สังขาร์
มรณะ มรณา	"	มรณัง

นอกจากนี้ คำว่า รโหราน กวีเข้าใจไปในเชิงความหมายว่า ใหญ่โต
ดังตัวอย่าง

" ถึงบ้านธรรมศาลาพนาสณฑ์	เป็นบ้านคนใหญ่โตรโหราน
" พระประชมของบรมกษัตริย์สร้าง	เป็นพระปราสาทใหญ่โตรโหราน "
" เห็นต้นไทรใหญ่โตรโหราน	สูงตระหง่านเงื้อมป่าพนาสณฑ์ "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๗๒ - ๗๗๖)

๓.๓ ลีลาการเขียนของนายมีมักเขียนเป็นทำนองเปรียบเทียบเป็นส่วนใหญ่
การว่าพันเมื่อเห็นสิ่งใดมักว่าพันประหนึ่งว่า วัตถุ หรือสิ่งที่พบเห็นนั้นมีชีวิตจิตใจและ
จึงกล่าวเกี่ยวโยงมาถึงตนเอง ถ้อยคำที่ใช้มีความไพเราะยิ่ง ดังจะยกมาให้เห็นพอเป็น
ตัวอย่างดังนี้

" <u>พระอาทิตย์ดวงเดียวเปลี่ยวเหมือนเรา</u>	<u>กำสรดเศร้าโศกมาเอกากาย</u>
<u>ถึงมีเพื่อนเหมือนพี่ไม่มีเพื่อน</u>	<u>เพราะไม่เหมือนขุนนางที่มากหมาย</u>
<u>มีเพื่อนเล่นก็ไม่เหมือนกับเพื่อนตาย</u>	<u>มีเพื่อนชายก็ไม่เหมือนกับเพื่อนชม</u>

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๕ - ๗๖๗)

ลีลาการเขียนของนายมีมักเป็นแบบสัมผัสขันธ์สามมากกว่า เช่น

" เห็นไฟไหม้ป่าถึงอวสาน	ทรวงที่ร้อนเริงแรงคังแสงไฟ
เห็นลมพัดคึกคว้นไปนั้นป่วน	เหมือนลมหวานไทยจิตพิสมัย
เห็นหนองน้ำนำขุนสนุ่นโคล	เมื่อไหร่หัวใจที่พี่กระทำตรอม
ไม่มีสุขทุกข์ไต่กควยโรครัก	อกจะหักเสียควยรางทางถนน
เดินก็เหนื่อยเมื่อหนักสะบักสบอม	จนซบยอมนิวล้านน่านวล "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๗๕ - ๗๗๖)

" ถึงบ้านบุษบันสนั่นทอง	เขาหลอมทองเต๋ถายละลายไหล
ทรวงที่ร้อนเหมือนหนึ่งทองในกองไฟ	ท่ากระไรร้อนเราจะเบาบาง "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๑)

เห็นขนุนหนามหนาไม่น่ากิน	แต่รสกลืนภายในขอบใจคน
เหมือนรูปชั่วใจดีเจ้าพี่เอย	ไม่เลือกเลยสุดแท้แต่ทุกศุล
ที่รูปดีใจชั่วตัวซุกซน	ไม่เป็นผลคบบยากลำบากใจ

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๓)

จะเห็นได้ว่า นายมีจะกล่าวรำพันเป็นเชิงเปรียบเทียบไค้คมคาย จนคำกลอนบางตอนมีผู้จดจำไค้มากที่สุด

- ใช้อยคำคมคาย เขียนแบบวิสุททธิทัศน์ะก็มี คือ พูดถึงสิ่งที่เป็นธรรมดาเป็นความจริงในโลก

" แผลงภูเป็นคู่ของบุปผา	บุรณว่าเห็นจริงทุกสิ่งสม
หญิงกับชายก็เป็นคู่ธารมณ	ชั่วปฐมกับกัลป์พหุพันศร
ใครมีคู่พิศค้อยอยู่ไม่สุข	มักเกิดทุกข์ใหญ่ยิ่งกว่าสิงขร
เหมือนตัวเรียมรำรักหนักอุทร	ควยจากจรมิไค้อยู่เป็นคู่เซย

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๕๐)

การเขียนในลักษณะเช่นนี้ มีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ถ้าเปรียบเทียบแล้วสุนทรภู่กล่าวไว้มากกว่า

๓.๔ ในนิราศพระแท่นดงรังมีการกล่าวแทรกตำนานของตำบล สถานที่ บางแห่งเป็นตำนานนิทานชาวบ้าน (Folk tale) คอย แต่มิไม่มากนัก เช่น

- ถึงตำบลนายไกร พุดถึงเรื่องไกรทองว่า

" มาถึงบ้านนายไกรฤทัยหมอง	คิดถึงเรื่องไกรทองยิ่งโศกสลด
เขาเรื่องฤทธิศักดิ์สาชาละวัน	แล้วชมขวัญโฉมศรีวิมาลา
นางกลับเป็นจระเข้เหี้ยวเรอรอน	ไกรทองนอนคนเดียวเปลี่ยวหนักหนา
คิดถึงน้องร้องไห้ฟายน้ำตา	อุปมาเหมือนเรานี้เศร้าใจ "

(ฉันท ชำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๔)

- ถึงพระประชม พุดถึงนิทานเรื่องพระยาทองพระยาพานว่า

" พระประชมบรมกษัตริย์สร้าง	เป็นพระปรารักษ์ใหญ่โตรวิฐาน
สูงเท่านกเขาเห็นเกินทะยาน	พระยาพานก่อสร้างไวลาภกรรม
เขอลงขามิตรึงค้ำหวงคต	เขารู้หมกเรื่องความไม่งามช้า
เขอทำผิดคิดเห็นไม่เป็นธรรม	จึงกลัวกรรมก่อสร้างพระปรารักษ์ทอง "

(ฉันท ชำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๗๓ - ๗๗๔)

จะเห็นได้ว่า นายมีเขียนได้สรุปอย่างรวบรัด ไม่พรรณมายืดยาวเลย

๔. คุณค่าในค่านสุนทรียศาสตร์ และคุณค่าอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าค่านสุนทรียศาสตร์

๔.๑.๑ การเล่นเสียง พยัญชนะ สระให้เกิดเสียงไพเราะ มีปรากฏอยู่พอสมควร ส่วนมากจะเล่นเสียงสระแทบทุกวรรค

" เห็นพระแท่นแผ่นผายยังปรากฏ แสนำสรคเส้าจิตพิศวง
 น้ำเนตรหยักหยดย้อยเป็นฝอยลง วิจิตรของกัพระศัพทัญญูญาณ
 (ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๘๑ - ๗๘๒)

" พระอุทานร่างราเป็นปารัง อนิจจัง อนาถ จิตอนิจจา "

" การารวยพรายพร่างน้ำค้างย่อย หวนละห้อยโหยจิตคึกคัก
 หักใบไม้ลงนอนกับคอนคิน เขาหลับสิ้นเสียงเงื้อมยะเยื้อมเย็น "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๘๓ - ๗๘๔)

๔.๑.๒ มีบทคร่ำครวญที่ไพเราะคมคาย ในอารมณ์และความรู้สึกแก่

อานคิ

" โอสถสารสุริยาฟ้าหยับ จะเลือนล้นบุญคนธรรสี ขรเขา
พระอาทิตย์ดวงเคี้ยวเปลี่ยวเหมือนเรา ก่าสรคเส้าโศกมาเอกากาย
ถึงมีเพื่อนเหมือนพี่ไม่มีเพื่อน เพราะไม่เหมือนนุชนาทุที่มากหมาย
มีเพื่อนเล่นก็ไม่เหมือนกับเพื่อนตาย มีเพื่อนชายก็ไม่เหมือนมีเพื่อนชม
 (ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๖ - ๗๖๗)

๔.๑.๓ มีการเล่นคำที่คมคายไพเราะ เช่น

- เล่นคำว่า 'คนโศก' ที่เป็นคำนามกับคำว่า 'โศก' ที่เป็นกริยา คำว่า
 'คนรัก' กับ 'รัก'

" เห็นคนโศกเป็นคอกออกกระกะ โศกปะทะสองข้างจะทำไฉน
 โอโศกคนเขาระคนกับโศกใจ ทำกระไรโศกเราจะเบาบาง
 เห็นคนรักริมคลองทั้งสองฟาก ยิ่งรักมากมัวจิตพิศวง
 ที่รักกอดรักจูบรักรูปทรง รักจนหลงเหลือรักหนักอุรา
 เห็นรักหักเหมือนรักที่เรีสร้าง จะเว้นว่างเชยชืดกนิษฐา
 ยิ่งคิดถึงงามขึ้นกลิ่นน้ำตา แล้วรีบมาในวนชลธาร "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๒)

- เล่นคำว่า 'อด'

"ถึงบางมวงเห็นพวงมะม่วงห้อย
จะเป็นต้นก็ยากลำบากตาย
อดมะม่วงอดไค้ไฟไม่อดยาก
แอดกรรมที่ทรมารแรง
ชมคนอื่นก็ไม่ชมเหมือนตนเอง
ถึงจะได้ดอกพาลลงมาชม

คิดจะสอยก็ไม่สมอารมณ์หมาย
ที่นี้กายนิ่งอดเหมือนมดแดง
เป็นแต่ปากพูดแบบให้แอมแฝง
ไม่รู้หนที่จะอดซึ่งรสชม
ประสมสองสมจิตสนิทสนม
ในอารมณ์ที่ก็ยังไม่นึก "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๕)

- เล่นคำว่า 'ใหญ่'

"ถึงบางใหญ่ใหญ่แต่ชื่อเขาลือเล่า
พิทุขเหาฟ้าดินศิรินทร

ไม่ใหญ่เท่าทุขพิทิจจากสมร
ไม่หยุดหย่อนโศกาน้ำตาคลอ "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๖)

- เล่นคำว่า 'เมาเหล้า' 'เมารัก' แต่พูดในลักษณะตรงกันข้ามกับ
สุนทรภู่ คือแสดงให้เห็นว่าไม่ชอบดื่มเหล้า

"ถึงนครไชยศรีมีโรงเหล้า
ไม่เมาเหล้าเมาแต่รักหนักอุรา
อันเมารักมักหลงพะวงรัก
กำลังมีดเมาเมาไม่กลัวใคร

เป็นของเมาติดชาดไม่ปรารถนา
เมายิ่งกว่าเมาเหล้ายิ่งเศร้าใจ
ใครจะชักจูงไว้ก็ไม่ไหว
คงจะไปหาอีกที่พิทิจ "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๕)

- เล่นคำอื่น ๆ ที่เป็นการเล่นคำตามแบบธรรมเนียมนิยม เช่น เห็นดอก
สาธัญพฤก ก็เล่นคำว่า 'พฤก' เห็น มลิลดา ก็เล่นคำว่า 'ลา' เห็น ออบเชย
ก็เล่นคำว่า 'เชย' (ชม) เห็นดอกนางแย้ม ก็เล่นคำว่า 'แย้ม' (ยิ้ม) เห็นต้น
กาหลง ก็เล่นคำว่า 'หลง' เป็นต้น วิธีการเช่นนี้กวีโบราณชอบเขียนมาก ถึงกับว่า
ไพเราะ นายมีก็เขียนไว้ในนิราศพระแท่นดงรังอยู่หลายตอนด้วยกัน

มียูบ้าง เช่น ๔.๑.๔ การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ เสียงสัตว์ เสียงยานพาหนะ

" เสียงจิ้งหรีดกรีกกริ่งระหังร้อง เย็นสยงเย็นบ่างเข้ายามสาม "
 " ที่โคนไม้ไผ่ปามาชุมนุมชุก บ้างกกกุกเขี่ยคินกิ้นลูกซุน
พอเห็นคนวนบินคินกระจุย เห็นรอยคุยรอบข้างหนทางจร "
 " เป็นราคาจ้างประจำลกลีง ควายก็เค็นคั่นคังกันกั้งกิง "
 (ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๗ - ๗๗๕)

๔.๑.๕ บรรยายละเอียดให้ภาพพจน์

" เขาออกเกวียนพร้อมหน้าเวลาบ่าย แลดูควายเค็นระคับสลับสลอน
เจ้าของหวดตะพดไต่บทจร เกวียนสะทอนกงสะเทือนเขี่ยคั่นคัง
ดูคุมวงกงหมุนเป็นฝุ่นฟุ้ง คนเค็นมุงมามาทั้งหน้าหลัง "
 (ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๗๑)

พรรณาสถานที่ซึ่งเชื่อกันว่า เป็นที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปของค์ ไคละเอียบ
 ใช้คำดี ไพเราะควยเสียง ช่วยให้อ่านเกิดจินตนาการได้ดี เช่น

" ขึ้นคีรีที่ถวายพระเพลิงเผา บันไดเล้าคดลั่นเป็นชั้นเขิน
ขึ้นถึงยอดทอดตาคุนาคาเพลิง เหมือนเหาะเหินเห็นรอบขอบมณฑล
ดูทางทิศบูรพานาวีเวก เห็นเทียมเมฆกลุ่มเลื่อนเลื่อนเวหน
ช่างทิศไต้หัวไม้เป็นหมอกมน แลดูคนตัวนึคติดสุธา
เห็นเขาใหญ่ไกลตะคุ่มซุ่มเขี้ยว ดูลคเลี้ยวหลายหลากชวากดา
พยับลมกลมกลืนกับพื้นฟ้า ทัศนานั่งแลอยู่แต่ไกล
พินิจพลาทางเค็นบนเนินผา เห็นศิลาแวววามงามใส
พรรณรายพรายแหรวดูแววไว แลวิไลเลื่อมเลื่อมละลานตา
บ้างเป็นก้อนกลิ้งกลมขางคมแหลม เป็นแก้วแกมเกิดก่อนชะง่อนผา

เป็นที่เทพเนรมิตถว้ยถุทธา พิจารณาสมความตามมาดี
 เป็นก้อนแก้วแวววามประปลานแสง คือเครื่องแต่งพระศัพพะพระชินศรี
 จึงเกิดเป็นบรรพตปรากฏมี ถว้ยเป็นที่ถว้ยพลิงเชิงตะกอน "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๔๓ - ๙๔๔)

๔.๒ คุณค่าด้านอื่น ๆ

๔.๒.๑ ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง ความเป็นอยู่ของประชาชนใน
ยุคนั้น ว่าบ้านเมืองรกร้างนั้นมีมาก การติดต่อคมนาคม ค้าขายใช้ทางเรือเป็นสำคัญ
 ถึงกลอนที่ว่า

" เห็นตลาดของน้ำประจำชาย บางแจวพายอิงอ้อมมาซื้อของ
เห็นสาวสาวแมคานาประคอง พื้มองมองประคานาเอ็นดู
ช่างงามเหมือนโฉมเฉลาเขาวยอก ยังไค่ถอกก่าไรไส่ทางหู
นางสงสารคอนพายมาชายพลู ถาไค่อยู่กับพี่จะคีครัน "

- สภาพชาวบ้านยังยากจน และบ้านเมืองยังเป็นป่ารกร้างอยู่มาก

" ถึงบ้านขรรคมศาณฑาสนท เป็นบ้านคนใหญ่โตรโหนฐาน
เขามอกว่าบ้านนั้นแสนกันการ คำชาวสารกรอกหมอบแพพอกิน
ดูเหยาเรือนเคหนาสั่งเวช เต็มทุเรศรุงรังไปทั้งสิ้น
ถึงยากจนทนสู้เขาอยู่ชิน ไม่ทิ้งฉันททางไพรางโรย

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๖๐ - ๙๖๒)

นอกจากนี้ นายมียังได้รำพันถึงนางคนหนึ่ง ซึ่งทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจสภาพของ
 หญิงไทยในยุคนั้นว่า หน้าที่ของภรรยาที่คณั้น คือการดูแลเก็บกวาดบ้านเรือนให้สะอาด
 เรียบร้อยอยู่เสมอ นายมีรำพันไว้ประปรายว่า

" เจ้าเคยจับคุ้ญไม่รู้ขาด ที่ไสยาสนควยทุกคืนไม่สิ้นสาย
มาเกินปากครานี้ไม่มีคลาย ใบไม้รายรองนอนหมอนไม่มี "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๙๔)

๔.๒.๒ ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพความเชื่อถือของชาวบ้านในสมัยนั้นตาม
หลักพุทธศาสนา เช่น เชื่อในเรื่องกรรม ถึงโรงหีบอ้อย เห็นน้ำอ้อยที่หยดย้อย
 ก็เปรียบเหมือนน้ำตาของเขาคือไหลเพราะความเศร้าที่ต้องจากนางมา นายมีก็รำพันว่าที่
 ต้องจากนางมากก็เพราะ

“ชะรอยรักโณมฉายมาหลายชาติ
 ยิ่งคิดถึงแกวตา ยิ่งอาลัย

เป็นบุพเพสันนิวาสหรือไฉน
 ในจิตใจที่นี้ไม่มีสลาย ”

ความเชื่อในเรื่องที่ว่า พระพุทธรูปของคโปรคประธานให้พุทธศาสนานี้ยืนยงเพียง
 ห้าพันปีก็จะสิ้นอายุพุทธศาสนา และนายมีเชื่อเช่นเดียวกันว่า พระแท่นคงรังเป็นสถานที่
 พระพุทธรูปองค์เคยเสด็จมาประทับบรรทมอยู่ ดังกลอนที่ว่า

“ พระองค์โปรคเทวคาและมนุษย์
 พระชนม์ไค่แปดสิบกัณิพพาน
 พระองค์เกิดในบุรินทร์กบิลพัสดุ์
 มานิพพานในป่าสาละวัน
 มีให้องค์ทรงญาณนิพพานก่อน

ให้สูงสุกสิ้นโอมสงสาร
 โปรคประธานศาสนาไว้หาพัน
 เป็นกษัตริย์ศรีสุขเกษมสันต์
 ถาเกิดทันแล้วจะทูลอาราธนา
 ให้ถาวรอยู่สืบพระศาสนา ”

(ฉันทน์ ขำวิไล. ๒๕๐๑ : ๗๘๒)

- ความเชื่ออีกอย่างหนึ่งของพุทธศาสนิกชนที่ปรากฏในนิราศพระแท่นคงรังก็คือ
 เมื่อไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาต่าง ๆ แล้วมักจะมีการกล่าววักไถ่อุทิศผาถวายไว้
 ปูชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์แห่งนั้น แล้วมีการกรวบน้ำอุทิศให้ด้วย พร้อมกันนั้นผู้อุทิศก็จะกล่าวขอ
 อธิษฐานให้ไค่ในสิ่งที่ตนพึงประสงค์ หรือสิ่งที่ตนขาดไปไม่มี ขอให้มีความบริบูรณ์ในชาติหน้า
 เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า กวั้นนั้นเชื่อถือในเรื่องกรรม เรื่องชาติ ภพ ในนิราศพระแท่นคงรัง
 นายมีไค่อุทิศผาถวาย และอธิษฐานดังกลอนที่ว่า

“ ฟ้าปลกเปลื้องเครื่องภูษิตอุทิศถวาย แล้วคลี่คลายคลุมพระแท่นที่แผ่แผ่
 กัณฐมนโสมนัสด้วยศรัทธา แล้วกมหนากกรวบน้ำเป็นคำไทย
 ขอเดชะภูษาอาานิสงฆ์ เมื่อปลกปลงชีวิตให้คึกคัก

อย่ามีมารณจัญเข้าคลใจ	เทพไทจงเห็นเป็นพยาน
ขอให้ชาโคตรัสตัดกิเลส	จะข้ามเขตแควนแควนแดนสงสาร
ให้สำเร็จประโยชน์โพธิญาณ	เขานิพพานพ้นทุกข์สุขสบาย
ขอให้สมปรารถนาอย่าชานัก	สิ่งใดรักขอให้สมอารมณ์หมาย
ให้พบพระ พุทธาติยาคลาคลาย	อย่าให้ตายกลางอายุปัจจุบัน
ตั้งแต่ชาตินี้ไปจะโคตรัส	อย่าข้องขัดทรัพย์อันทุกสิ่งสรรพ
การสิ่งใดที่หยามบาปทุกวัน	การสิ่งนั้นอย่าได้พบประสบเลย "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๘๔)

๔.๒.๓ ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ตอนกวีเดินทางผ่านวังหลังไคร
รำพันถึงพระกรณียกิจ ของกรมพระราชวังบวรมหาคักคิพลเสพบ ที่มีต่อบ้านเมืองไว้ว่า

" แด่ก่อนเคยเปรี๊ยะเรื่องฟ้าส่งาเวย	พระคุณเคยปกเกล้าชาวบุรี
สามพระองค์ทรงชำนาญในการศึก	เคยสะอึกราษฎรไม่หลบหนี
แต่ครั้งพวกพมามาราวี	พระตอนที่แตกยับยั้งปรา
ทุกวันนี้มีแต่พระนามเปลา	พระदानเกลานิพพานนันทนันทนา
เสียค่ายองค์พงศ์กษัตริย์ชาติติยา	ชลน่านองเนตรสังเวชวัง "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๑)

๔.๒.๔ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุค ลิกภาพของกวี

นิราศพระแท่นดงรังนี้มีบทคร่ำครวญมาก โดยมากจะครวญใน
ลักษณะเปรียบเทียบ และการครวญจะเป็นการครวญเป็นธรรมเนียมนิยม ไม่ค่อยมีลักษณะ
จริงใจ เท่ากับสุนทรภู่ และนางในนิราศที่นายมีครวญถึงดูเหมือนจะเข้าลักษณะนางในนิราศ
มากกว่าจะมีตัวตนจริง เพราะการคร่ำครวญไม่มีตอนใดพูดถึงลักษณะของนางให้เห็นเด่นชัด
เลย บทคร่ำครวญเน้นหนักเฉพาะความเศร้าโศกเสียใจที่ต้องจากนางมาเท่านั้น ไม่ค่อยมี
การแทรกเรื่องราวประวัติชีวิตแต่หนหลัง หรือความสัมพันธ์ของคนที่มาต่อหญิงที่รัก เช่น

โอน้ำค้างกลางทวทวละหอย อย่าหยกยอยหยุกบังน้ำค้างเอ๋ย
 โอ่คอกคงพวงพยอมอย่าหอมเลย พื่อยากเขยชมชูเรณูมวล
 โอ่พระจันทร์อันสว่างกระจ่างแจ้ง อย่าเขาแฝงเมฆมณลมบนนวน
 ขอชมทางหนานองละอองนวล อย่าเพอควนลับเหลี่ยมเมรุไกร
 โอ่วาควงคาราในอากาศ เคียรคาสแววงามไสว
 ลอยประโลมเลื่อนผ่านภาลัย เหมือนดวงใจของพี่ที่เลื่อนลอย
 พื่อยากไค่ดวงควาอันวาววับ นึกขยับแล้วขยาคโม่อาจสอย
 ชมแต่แสงสุกสว่างอยู่พรางพรอย พินิจนอยนึกรบไม่ต้องการ "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๔๘)

สำหรับหญิงที่รักที่นายมีกล่าวในนิราศนั้น ผู้อ่านไม่ได้ทราบโดยแน่ชัดว่า ชื่ออะไร
แต่มีข้อความตอนหนึ่ง ผู้แต่งเขียนไว้เป็นทำนองว่าหญิงที่รักของคนที่ชื่อ ม่วง ดังกลอนที่ว่า

" บางก็ซั่มพวงมะม่วงพรวน บางก็ชวนชักชีให้พู่
 เห็นตนไม่ซ้อพองกับน้องรัก เพื่อนก็หักถูกชื่อให้ครีอู
 พิกมหนานิ่งเฉยไม่เงยดู กลัวเขารูเรื่องราวจะฉาวไป "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๖๒)

ในค่านบุค ลึกภาพนั้น จากข้อความในนิราศแสดงให้เห็นผู้อ่านได้ทราบว่ากวีเป็นคน
ที่ค่อนข้างจะด้อมตน เช่นในตอนท้ายของนิราศที่เขียนไว้ว่า

" ไซ้จะแกล้งแต่งประกวคอคคาลาค ทำนิราศร้างมิตรพิสมัย
 ค้วยจิตใจรักภาพกลอนอักษรไทย จึงตั้งใจแต่งคำแต่ลำพัง
 หวังจะให้ลือเลื่องในเมืองหลวง คนทั้งปวงอย่าว่าเราบ้าหลัง
 ถ้าใครเป็นก็จะได้เห็นว่าจริงจัง ประคุดคั่งนำจิตเรากลิ่นกล่อม "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๘๐)

การออกตัวในลักษณะเช่นนี้สุนทรภู่ไม่เคยทำเลย และการออกตัวทำนองว่า
ใครอ่านนิราศเรื่องนี้แล้วอย่าว่าผู้แต่งบาทหลังคร่ำครวญไปเช่นนี้ ในนิราศสุพรรณตอนท้ายก็
บอกไว้เช่นเดียวกัน ว่า

<u>ถ้าหายากคำไหนอย่าโทษ</u>	<u>อย่าซึ่งใครชมทกลอนช่วยผ่อนผัน</u>
<u>จนนิราศว่าเรื่องเมืองสุพรรณ</u>	<u>คิดไม่ทันก็อย่าว่าฉันขาลเลย "</u>

(ฉันทน์ ชาวไร่, ๒๕๐๑ : ๘๒๔)

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาคำอธิบายของผู้เขียนนิราศ ก็จะได้เห็นว่าผู้เขียนขอสิ่ง
ต้องการไม่มากนัก เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีความมกน้อย สิ่งที่ชอบบางอย่างก็แสดงให้เห็น
ว่ากวีผู้นี้กำลังอยู่ในภาวะเช่นไร เช่น การขออย่าให้มีมารณจัญ ขออย่าให้ชักข้อใน
ทรัพย์สิน เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่ากวีผู้นี้มีสภาพชีวิตที่ขัดสนไม่บริบูรณ์ในทางโภคทรัพย์ก็ได้
สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือคำอธิบายของผู้เขียนนิราศพระแท่นดงรังนี้ไม่เข้าลักษณะ
ของสุนทรภู่เลย

จากข้อสังเกตในเรื่องลีลาการเขียนและเนื้อความในนิราศโดยตลอด ก็จะได้
เห็นว่าลีลาการเขียนหลายตอนไม่เข้าลักษณะกลอนสุนทรภู่ นอกจากนี้การเขียนคร่ำครวญ
ตามแบบธรรมเนียมนิยม การเขียนแสดงความถ่อมตน เหล่านี้ไม่ใช่ลักษณะการเขียนของ
สุนทรภู่ ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าผู้แต่งนิราศพระแท่นดงรังนี้คงไม่ใช่สุนทรภู่

นิราศสุพรรณ

นิราศสุพรรณมีนายมีเขียนเมื่อคราวเดินทางไปเก็บภาชีอากาศที่เมืองสุพรรณบุรี เมื่อปีมะโรง จศก พ.ศ. ๒๓๘๙ ขณะนั้นนายมีอายุราว ๕๙ ปี (ล่อม เพ็งแก้ว, ๒๕๑๒ : ๒๓) ขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นหมื่นพรหมสมพัตสร จุดประสงค์ในการเดินทางไปสุพรรณบุรีครั้งนี้ รวมทั้งข้อผูกแต่งปรากฏอยู่ในตอนต้นและตอนท้ายเรื่องนิราศว่า

" ปีมะโรงจศกวิตกครัน ไปสุพรรณพาราเรียกอากาศ
ควยไค่นามตามตราพระราชสิทธิ์ ตั้งเป็นที่หมื่นพรหมสมพัตสร

 ตอนท้ายแต่งเป็นโคลงกระทู้บอกข้อผูกแต่งไว้วา

เล่มียน	สมัศรสามารถแกลง	เกลากลอน	กล่าวแยะ
มี	แดจนเจียรจร	จบขาว	
แต่ง	ตามทุกช้อพร	พนทวน	ถวิลญา
ถวาย	พระนองยาทาว	ถ้อยทางแกลง	"

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๙๓ - ๘๒๔)

ฉันท อยู่โพธิ์ (๒๕๐๓ : ๓๑) กล่าวว่า นายมีคงเคยเป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และนายมีคงถึงแก่กรรมก่อนสิ้นรัชกาลที่ ๓ แล้ว เพราะไม่ปรากฏมีชื่อเสียดังว่าไค้ทรงชุบเลี้ยงต่อมาในรัชกาลที่ ๔ แต่อย่างไร และ ไม่ปรากฏว่านายมีไค้มีผลงานอื่นใดหลัง พ.ศ. ๒๓๘๙ เลย (ล่อม เพ็งแก้ว, ๒๕๑๒ : ๒๖)

๑. รูป

นิราศสุพรรณแต่งเป็นกลอนนิราศ ขึ้นต้นด้วยวรรครับ และจบลงด้วยคำว่า เอย เป็นคำกลอนรวม ๕๕๔ คำกลอน ตอนท้ายเรื่องมีโคลงกระทู้บอกข้อผูกแต่งหนึ่งบท

เนื้อหา แม้จะเป็นนิราศแต่เนื้อหาของนิราศสุพรรณไม่เน้นบทว่าครวญเกี่ยวกับความรักแต่อย่างใด ชนิต อยู่โพธิ์ (๒๕๐๓ : ๑๐๒) กล่าวว่า " - - - มีผู้กล่าวชมว่า กลอนนิราศสุพรรณแต่งดีและแปลกกว่านิราศอื่น ๆ รวมทั้งนิราศของนายมีเอง เช่น นิราศเคื่อน และนิราศพระแท่นดงรัง ที่แต่งมาก่อนด้วย เพราะนิราศที่แต่งกันมาส่วนมากยอมพรรณนาเกี่ยวกับความรักเป็นที่ตั้ง - - - แต่นิราศสุพรรณของนายมีแต่งหลีกเลี่ยงรักไม่ได้อย่างประหลาด เมื่อพรรณนาถึงตำบลสถานที่หรืออันใดก็ตาม สามารถพรรณนาความจริงใจผู้อ่านคล้ายจะหวนมาถึงเรื่องรัก แต่ลงท้ายก็เยื้องไปในข้อรำพึงที่เป็นคติสอนใจและหวนกลอนเข้ากันได้อย่างสนิทน่าฟัง เป็นเช่นนี้เกือบตลอด---"

จากคำกล่าวนี้อาจเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่านิราศสุพรรณมีเนื้อหาที่ไม่ใช่เรื่องความรักแต่เป็นการเขียนทำนองจดหมายเหตุบันทึกการเดินทางในครั้งนั้นมากกว่า การเขียนนิราศในลักษณะนี้เป็นจุดประสงค์ของผู้เขียนด้วย เพราะปรากฏคำแดงในตอนต้นและตอนท้ายของนิราศว่า

" <u>สุดจะคิดครวญคร่ำรำสวาท</u>	<u>ไฉนนิราศร้างนุชสุดกระสัน</u>
<u>ประคิษฐ์ กลอนคนทำเป็นสำคัญ</u>	<u>ไปสุพรรณครั้งนี้ไม่มีครวญ</u>
<u>ไม่เหมือนไปพระแท่นแสนทวน</u>	<u>ทางประเทศรวมกันคิดหันหวน</u>
<u>ไม่กล่าวซ้ำรำไรอาลัยครวญ</u>	<u>ก็รีบด่วนเรือมาในสาชล</u>

(ฉันท ชำวิไล, ๒๕๐๑ : ๗๔๔)

เส้นทางที่ปรากฏในนิราศเป็นไปโดยลำดับดังนี้

ออกจากที่อยู่ลงเรือล่องตามลำน้ำผ่านตลาดน้ำ - ท่าหนักแพหลวง - พระที่นั่งและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม - วัดหน้า (วัดบวรฯ) - วัดหลัง - วัดทอง - บางระมาด - วัดไก่เตี้ย - วัดพิบูล - วัดชะลอ - วัดเพลง - บางอ้อยช้าง - บางขุน - บางขุนทอง - บางนาง - บางนายไกร - บางระนัง - บางคูเวียง - วัดอุทัยาน - บางใหญ่ - คลองโยง - โรงทิมอ้อย - บางไทร - บางปลาจุก - บางเลน - บางระกำ - บางไทรป่า - หินปูน - บางหลวง - บางน้อย - บางหวาย - บางสองพี่น้อง - บ้านอายเคาะ - บ้านซอ - บางเกาหลาย - บางปลาร้า - บางสะแก -

บางคันชิ่ง - บ้านกุ่ม - บางแม่หม้าย - คลองกฤษณา - บางใหญ่ - คามเงิน -
 ปากพุดกุ่ม - บ้านชีน้ำขาว - คลองคาง - บางยี่หน - บางไทร - ปากไห้ - โศกคราม -
 วัดเสนาหงส์ - ตลาดแก้ว - บ้านสอนชิง - บ้านยอก - บ้านขนมจีน - โศกอย - ทัพชีเหล็ก-
 บ้านเกาะ - วัดสม - ท่าหินเหินยว - บางยี่สุข - วัดกุฎีทอง - โศกหม้อ - บ้านกล้วย-
 เมืองสุพรรณ - ไปไหว้ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง เก็บภาณียากระในมือเสร็จเดินทางไปเก็บ
 แขวางอินทอ - เขาพระ - ท่าช้าง - บางนางบวช - บางชวาก - คอนกระเบื้อง -
 สีโล - ปากไห้ - เคียนแปดไปนมัสการและชมวัดป่าเลย์ไลยก์ - แล้วเดินทางกลับ

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

นิราศสุพรรณมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างนิราศเรื่องอื่น ๆ คือ เนื้อความในนิราศ
 ตอนต้น ๆ มีบทความความอุดมสมบูรณ์ของกรุงรัตนโกสินทร์ ชมปราสาทราชวังและยอพระ-
 เกียรติยศด้วย นิราศคำกลอนของกวีอื่น ๆ ไม่มีลักษณะเช่นนี้ นอกจากนี้เนื้อความที่ร่าเริง
 ในนิราศส่วนใหญ่มิได้ร่าเริงถึงนาง เป็นแต่คร่ำครวญกับสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นเกี่ยวข้องกับ
 ชีวิตของตนบ้าง เกี่ยวกับสังคม สภาพบ้านเมือง และสภาพการดำรงชีวิตของคนในสมัย
 นั้นบ้าง มีร่ำถึงถึงความหลังแต่บรรยายกาศไม่เศร้าสร้อย มีอารมณ์ขันแทรกหลายแห่ง
 นิราศเรื่องนี้ นายมีคงมี จุกประสงค์ถวายแก่เจ้านายของตน ทั้งข้อความที่บ่งไว้ในโคลง
 กระทู้นาบทศุททหายว

" ถวายพระนงเยาว์ท้าว ถัดอยทางแดง "

๓. ลีลาการเขียน

ลีลาการเขียนของนายมีที่ปรากฏในนิราศสุพรรณ

๓.๑ ลักษณะเนื้อความและวิธีการพรรณนา

อาจเป็นเพราะนิราศสุพรรณเป็นนิราศที่นายมีเขียนในเวลาที่มียายุมากแล้ว
 จึงมีการคร่ำครวญถึงชีวิตและความหลังของตนอยู่หลายตอน เนื้อความทำนองร่ำพันสวาท
 ไม่มี ความในนิราศมองว่าตอนไปสุพรรณ นายมีไม่มีภรรยาที่ต้องละทิ้งไป จึงไม่มีการ
 คร่ำครวญถึง ก็มีพูดถึงเรื่องความรักบ้างเหมือนกัน แต่ไม่โศกโณมนมาก เนื้อความส่วนใหญ่

เป็นห่านองจกหมายเหตุการเคินทาง มีมรร/ ภาษเหตุการณที่พบ และกิจการต่าง ๆ
เช่น วิธีการเก็บภาษีอากรในเขตต่าง ๆ และสภาพธรรมชาติต่าง ๆ มากกว่าอย่างอื่น

วิธีการพรรณานในนิราศสุพรรณ พอจะแยกกล่าวเป็นหัวข้อสำคัญ ๆ ได้ดังนี้

๓-๑-๑ ใช้คำสั้น ๆ บรรยายสภาพความสัมพันธ์วนวายของการจรจรทางน้ำ
ที่ต้องอาศัยควายลากจูงให้พ้นที่ตนเขินไค้ คังกลอนที่ว่า

"พอมมาถึงครึ่งทางในกลางทุ่ง	จนจะรุ่งโรโรเสียงไก่ขัน
โยงมาจวนสวนทางกันกลางคัน	จะหลีกเลี่ยงก็ไม่มีที่จะไป
เสียงเอะอะเกะกะปะกันเข้า	ข้างก็เอาถ่อคำตำไถล
ข้างหนึ่งมาข้างหนึ่งจะคังไป	เดินไม่ไหวหน้าแห่งสิ้นแรงควาย
จนเชือกกรังขาดแล้วต้องตออีก	กว่าจะหลีกเลี่ยงพ้นก็จนสาย
พอลดลงลำน้ำเนือยเรื้อยสบาย	ทั้งหญิงชายมีรีคาอุหน้ากัน "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๘๐๔)

๓-๑-๒ ลีลาการเขียนของ นายมีนั้นเขียนลักษณะเป็นเชิงเล่าสิ่งที่พบเห็น
เป็น/ บุรุษที่สามเป็นผู้เล่า ไม่ใช้บรรยายความรู้สึกที่เกิดในใจของกวีเอง ทำให้ผู้อ่าน
รู้สึก เหมือนไม่ได้เข้าไปถึงความรู้สึกของกวี เช่น

"ถึงบางหวายหวายอะไรผู้ใดตัด	หรือหวายมัดมือไว้มีให้หนี
หรือผู้ใดทำนิตคิดไม่ดี	เขาเขียนตีด้วยหวายให้อายคน
จึงเรียกว่าบางหวายไม่หายชื่อ	ตลอดลือเล่าแจ้งทุกแห่งหน "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๘๐๕)

จะเห็นได้ว่า นายมีมิได้คร่ำครวญว่า ตนมาถึงบางหวายแล้วมีความรู้สึกอย่างไร
เพียงแต่แสดงความสงสัย และเล่าให้ฟังเท่านั้นว่าเหตุใดจึงได้ชื่อเช่นนั้นเท่านั้น ผู้อ่านจะ
ไม่รู้สึกว่าเป็นการระบายความในใจผู้เขียนมาสู่ใจผู้อ่านเลย

๓.๑.๓ การรำพันเชิงความรัก ก็มิอยู่บ้าง แต่พูดเป็นนัย ๆ ไม่พูดออกมาตรง ๆ มีอยู่หลายแห่งก็จะยกมาให้เห็นบ้างดังนี้

" ถึงบางหลวงบางน้อยก็คอยท่า	ไม่เห็นหน้าน้อยหลวงหลวงกระสัน
ทั้งสองบางนางรวมประจวบกัน	ต้องแบ่งปันคนละครึ่งให้ถึงใจ
จะว่าแต่บางน้อยเขาคอยทวง	ข้างบางหลวงเขาจะว่าไม่ปราศรัย
ต้องตัดทอนผ่อนผันคอยกันไป	ให้ขอมใจน้อยหลวงตามทวงที "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๘๐๘)

" ถึงโลกหม่อมหม่อมอะไรที่ไหนนี้	ฝ่าละมิตกรหม่อมหรือหลอหลอง
ถ้าขาดฝ่าก็จะหามาปิดลง	ให้สมทรงหม่อมหนูเป็นคู่กัน
ถ้าหมอยอมพร้อมใจจะให้ปิด	ก็ไม่คิดแรมราจนอาสัญ
ถึงยากจนจะช่วยปิดให้มิดคว้น	หม่อมจะหันไปข้างไหนจะไปตาม "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๘๐๖)

๓.๑.๔ ลีลาการเขียนของ นายมีมักแหกรกษานิก ขอเตือนใจต่าง ๆ
ลงไปควย เป็นการพรรณนาแบบวิสุทธิทัศนะมากกว่า เช่น เมื่อเดินทางถึงบางน้อยข้าง
ก็รำพันว่า

" มาถึงบางน้อยข้างเมื่อปางยาก	รำลึกอยากน้ำน้อยที่น้อยไหล
โอออยเขาปาก / จะงางไป	ง้างไม่ไหวข้างกินจนสิ้นกอง
อันน้อยเขาปากข้างแล้งจางยาก	ถึงไม่มากมันก็น้อยลงรอยหล่อ
เหลือแต่เคนชานชำระฆ่าพอ	ใครกินต่อไปไม่รู้ก็ดูดี "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๘๐๑)

- เปรียบเทียบข้าศึกที่จะมาโจมตีกรุงรัตนโกสินทร์ว่า

" หังเมืองเอกโทศรีที่ประเทศ	แตงพระเนตรคอยรับอยู่นับแสน
กลัวอะไรไฟริคมีแบน	<u>เหมือนตักแตนเต้นคอมเขาลอมไร</u> /

๓.๑.๕ ลีลาการเขียนของ นายมีมักจะแทรกตำนานหรือนิทานชาวบ้าน
ลงไปด้วย ลักษณะเช่นนี้คล้ายคลึงกับลีลาการเขียนของสุนทรภู่ แต่
 นายมีจะเล่าอย่างสั้น ๆ เท่านั้น เช่น

- ถึงบางนายไกร ก็เล่าเรื่องนายไกรทอง

" มาถึงบางนายไกรในใจคิด	นั่งพิณจกัณฐ์แควกระแสนินทุ์
ทวนดูเสาเฝ้าเราไคร่ยืน	ว่าที่ถิ่นเรือนเหยาเจ้าไกรทอง
แต่โบราณของอยู่คล่องนี้	เพื่อนก็มีเมียงามถึงสามสอง
ตะเกาแก้วโฉมเฉลาตะเกาทอง	เป็นพี่น้องร่วมตัวไม่กลัวอาย
จึงเรียกบางนายไกรเอาไว้อื้อ	ให้เลื่องลือกว่าจะสิ้นแผ่นดินหาย "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๘๐๑ - ๘๐๒)

- เมื่อไปนมัสการพระที่วัดป่าเลไลยก์ นายมีได้กล่าวถึงนิทานเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน ไว้ว่า

" แรกก่อนเป็นบ้านเมืองเรืองเพชรแก้ว	อันเลิศแล้วเสภาเขาว่าชาน
เมื่อบวชอยู่วัดป่ากับอาจารย์	เทศน์กุ่มารมย์ที่มีวิชา
เมื่อครั้งเป็นหนุ่มแน่นแสนกระสัน	ไปคิดพันพินนอยละห้อยหา
เป็นต้นเรื่องแรกเริ่มเคิมเสภา	ทั้งวัดป่าก็ยังมีที่สำคัญ
แต่ปางก่อนเมืองนี้มีกษัตริย์	บ้านสมบัตินี้ก็เปรมเกษมสันต์
คือองค์ท้าวอุทองครองสุพรรณ	ท่านเล่ากันเนื่องเนื่องเรื่องก็มี
เห็นเชิง ใเห็น เนินวังยังปรากฏ	ชนบทขอบเขตบ้านเศรษฐี
ภูมิประเทศเขตแดนทุกวันนี้	กลายเป็นที่ทองนาป่าระกำ
พระเจดีย์วิหารบูรณสร้าง	ก็โรยร้างร้างทรุดสิ้นอุปถัมภ์
ทั้งพาราอาภัพยับระยำ	สุดจะรำเรื่องราวน่าเสียดาย

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๘๒๔)

จะเห็นได้ว่า นายมีจะเล่าอย่างรวบรัด แต่ก็ไ้ใจความดี ถ้อยคำที่ไ้ก็เข้า
ใจง่าย

ลีลาการเขียนของนายมีที่มีลักษณะต่างกับสุนทรภู์ก็คือ นายมีมักจะกล่าวออกตัว
หรือถ่อมตัวในเรื่องฝีมือการเขียนเสมอ ลักษณะเช่นนี้มีปรากฏอยู่ในนิราศทุกเรื่อง
สำหรับภอน นิราศสุพรรณ มีพิเศษออกไปอีกคือมีการแต่งเป็นโคลงกระทู้บอกชื่อผู้แต่งไว้ใน
ตอนท้ายทุกย

๓.๒ การใช้คำซ้ำ ๆ นายมีชอบใช้คำบางคำซ้ำอยู่เสมอ เช่น คำว่า
มาตะบึง

"พอน้ำขึ้นตามน้ำคอยคำจุน

ชลมนมาตะบึงจนถึงโขง "

"มาตะบึงลุดึงที่ท้ายยาน

เขาเรียกบ้านอ้ายเคาะข้างเพราะเหลือ "

"มาตะบึงถึงคลองกฤษณา

อนิจจาชื่อชอบให้ทวนโหย "

ฯลฯ

คำว่า 'มาตะบึง' นี้ นายมีปรากฏในนิราศกลาง นิราศพระแท่นดงรังควย
คำว่า 'โอ้' มีไ้ช้อยู่หลายแห่งเช่น

" โอ้อ้อยเขาปากข้างจะง้างไป "

" โอ้มาปะบางระกำจะทำไฉน "

" โอ้ สงสารแค่พระไทรที่ไ้บ้าน "

" เห็นร่มโพโอโพมหาโพธิ์ "

" โอ้ สงสารวัดป่าจะราร้าง "

ฯลฯ

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๔๐๐ - ๔๒๔)

เรื่อง
คำว่า ไอ้ นี้ สุนทรภู่ก็ชอบใช้เช่นเดียวกัน นายมีก็ใช้มากมีปรากฏในนิราศหลาย

- สำนวนที่เพียบกลอนของสุนทรภู่ เช่น

"ถึงวังหลังเห็นวังสัจเจียบ เย็นยะเยิบโรยรานาสงสาร"
 "มาถึงวัดอุทยานสำราญรื่น ไค้ชมชื่นชอนกาพฤชาไสว"
 "จำนิราศไปด้วยการรำคาญเข็ญ คิดถึงเบื่องมาหาน้ำตากระเด็น"

เพียบกลอนกับนิราศพระแท่นดงรังและนิราศพระประชม

"บรรลุถึงวัดพิบูลให้ขุนขึ้น พิบูลรื่นโรยรวงพวงเกสร"

สำนวนว่า 'ในราศี' นายมีชอบใช้เสมอ

'ต่างเลื่อนลอยลับฟ้าในราศี' (นิราศสุพรรณ)

'ก็ไม่เหมือนจันทร์ในราศี' (นิราศสุพรรณ)

'โศกชยชันษาในราศี' (นิราศสุพรรณ)

'มาทางเรือหายชะตาในราศี' (นิราศดงยาง)

'กระจางดวงสุรียาในราศี' (นิราศดงยาง)

'จันทร์กระจางแจ่มฟ้าในราศี' (นิราศเคียน)

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๑๓ - ๘๒๔)

สำนวน 'สุกกระสน' นายมีก็มักใช้อยู่เสมอมีปรากฏในนิราศเคียน นิราศพระ-
 แท่นดงรัง และนิราศสุพรรณ ในนิราศสุพรรณมีไว้ ๒ แห่ง เท่านั้น คือ

"นิราศร้างทางไกลใจกระสน"

"ไฉนนิราศร้างนุชสุกกระสน"

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๙๔๓, ๙๔๔)

- การตัดคำให้สั้นลง มีปรากฏในนิราศสุพรรณหลายแห่ง เช่น

- ‘ภิปราย’ ตัดจากคำ ‘อภิปราย’ - ‘มีใ้ที่^๑จะเทียบเปรียบภิปราย’
 - ‘เรากิ^๒ปรายเปรียบเลนพอเป็นกลอน’
 - ‘สุดจะรำคำ^๓เปรียบเทียบภิปราย’
 ‘นิจจา’ ตัดจากคำ ‘อนิจจา’ - ‘นิจจาใจหงส์ทองท่าหมองเหม็น’
 - ‘เคยบอกสั^๔กวานิจจาเอ๋ย’

- การยืมเสียง และการใช้คำให้เพี้ยนไปเป็นภาษาพูด

- ‘บัตรหมาย’ ใช้เป็น ‘บาดหมาย’ ‘แล้วบาดหมายราชความตามตำแหน่ง’
 ‘ไค^๑บาดหมายเสร็จสรรพแล้วกลับหลัง’
 ‘บุญแจ’ ใช้เป็น ‘ประแจ’ ‘ประแจ^๒ใช้หีบตราออกมาวาง’
 ‘ถนัด’ ใช้เป็น ‘สนัด’ ‘ฟังสำเนียงไม^๓สนัดให้ชักสน’

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ . ๙๔๖ - ๔๒๖)

อย่างไรก็ตามการใช้ถ้อยคำในลักษณะดังกล่าวนี้มีได้ทำให้ใจความเสียไป หรือไม่เข้าใจแต่อย่างใด ผู้อ่านยังคงสามารถเข้าใจข้อความในเรื่องได้โดยตลอด จึงไม่ถือเป็นข้อบกพร่องที่สำคัญ เป็นแต่ผู้วิจัยหยิบยกขึ้นมาเป็นข้อสังเกตเท่านั้น

๔. คุณค่าในค่านสุนทรียศาสตร์ และคุณค่าด้านอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์

๔.๑.๑ การเล่นเสียงพยัญชนะ เสียงสระ มีมากพอ ๆ กับสุนทรภู

เช่น

"เห็นโรงหีบหีบอ้อยอร่อยรส น้ำอ้อยหยดหยาด หัก^๑ไม่ชักขึ้น
 กระทะโตเตาใหญ่ใส่ไฟพิน ไม่ทำอันท่าแต่การนำตาลทราย"

"เสียงแจ้วแจ้วจักจั่นสนั่นไพร ทั้งลงใน^๒เสียงสำเนียงนวล"

... ..

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ . ๔๒๕)

๔.๑.๒ การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ มีอยู่บ้างดังตัวอย่าง

"ครั้นพลมค่าก่าแสงพระสุริย์ศรี พวกรับร้องเพลงวังเวงหวาน
วิเวกโหยไทยให้อาลัยล่าน เสียงประสานแข่งแซ่ร้องแก่กัน
 บางร้องส่งปีฟ้าทยระนาคของ เสียงนอกหนองโหนงเหงเพลงซันซัน
 มโหรีรีเรื่อยเรื่อยนำครัน หึงโศกพันไฟเราะเสนานวล"

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑. ๘๐๕)

๔.๑.๓ การเล่นคำ มีเล่นคำว่า 'ชะลอ' และมีการใช้คำซ้ำ ๆ
 ทำให้ความหมายหนักแน่น และมีเสียงไพเราะ เช่น

"บรรลึงถึงวัดชะลอกรอจิต ไกรช่างคิชะลอวัดไม้ชักสน
 ถ้าไม่ชะลอที่จะพังลงวังวน ชะลอพันที่จะพังจึงยังยืน
 แต่ชะลอจิตมนุษย์นี้สุคยาก เอาพรวนลากก็ไม่ไหวอย่าไค้ขึ้น
 ไกรชักขวางน่าใจเหมือนไฟพัน หึงแผ่นผืนภพใครใจเหมือนกัน
 ประเคี้ยวร้ายประเคี้ยวดีมีต่าง ๆ ประเคี้ยวร้ายประเคี้ยวเล็กระเห็ดหัน
 ประเคี้ยวกลัวประเคี้ยวกลัวลาสารพัน เพราะใจนั้นมากมายเป็นหลายใจ"

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑. ๙๔๔ - ๘๐๐)

จะเห็นได้ว่าใช้คำคมคาย ไพเราะ ไพเราะ คิคือ ลีลาการเขียนเป็นแบบ
 วิสุทธิตักษะ พுகถึงความเป็จริงในโลก โดยไม่เอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวเลย

๔.๑.๔ สำนวนเปรียบเทียบ

เมื่อถึงคลองกฤษณา เปรียบเทียบว่าตนกฤษณาหายาก กณมีบุญจึงจะ
 ไค้พบ ก็เช่นเดียวกันกับมนุษย์มีอยู่มากมาย แต่คนดีจริง ๆ นั้นก็หายากเช่นเดียวกับไม
 กฤษณา

"ตนกฤษณาอยู่ไหนมิไค้เห็น หายากเย็นเต็มประดาไรป่าหลวง
ตนไมอื่นมีคินคินสิ้นทั้งปวง เป็นผลพวงทุกอย่างต่างต่างมี
จะหาแก่นจันทร์แดงแสงงยาก ตอบุญมากจึงไค้พบประสมศรี

เหมือนมนุษย์แน่นจันทบุรี
เวนแต่ทวนผู้มีบุญดังจุลจักร
เราบุญน้อยถอยถลคลงมา

จะหาผู้มีไคพบประสบตา
ไมยากนักพอจะเสาะละเลาะหา
นับถือว่าลัทธิเป็นจันทนแดง

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ . ๘๑๑)

เปรียบเทียบเริ่มรักเหมือนชู้คาบ
"ถึงกายเงินเงินกายใสในผก"
ทองซ่อนคมไว้ในผกไม่ชักใจ
เปรียบประเคิมเริ่มรักเหมือน-
ชู้คาบ

ไม่อาจชักพันลงที่ตรงไหน
ควมมีไคเคยพันชู้มือ
ไหว้วาบหวนไหว้วามีไคหรือ

กัฟฟาลันครั้นเครงบรรเลงลือ

สุดจะรื้อร่าว่านีกน่าอาย

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ . ๘๑๒)

๔.๒ คุณคาคานอื่น ๆ

๔.๒.๑ ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า มีการติดต่อค้าขายกับจีน ชาว และ อังกฤษ เป็นต้น ใครว่าสินค้าที่เป็นสินค้าเข้า และออกของไทย มีอะไร ดังที่พรรณนาไว้ในกลอนว่า

"เห็นเรือแพแลตลอดคาน้ำ
สารพันสินค้าพาแพรวง
มีเครื่องแก้วเครื่องทองของต่างต่าง
ที่หน้าแพแม่น้ำลวนสำเภา
บรรทุกของเมืองไทยไปต่างต่าง
ทั้งเอ็นหนังลูกกระเบาะเชาของ
แลเห็นลำกำปั่นสำคัญคึก
พิเคราะห์ดูรู้แท้แนใจ
ส่งวามยามเทพโกสินทร์
จินตาควรวรรณาสงามเมือง

อยู่ประจำแน่นเนื่องทั้งเมืองหลวง
ทั้งโหมคม่วงเหลี่ยนหลินและจินคำ
มาตั้งวางเรียงรายจะขายเขา
เห็นปลายเสาธงรื้อปลิวปลาทา
ไมแดงผางสารพัดเกล่งจักหา
เอาไปค้าเมืองจีนกินกำไร
ว่าอังกฤษแขกชวามาแต่ไหน
กำปั่นไทยทอดคัพระทับสำหรับเมือง
ดูบุรินทร์แลงามอรามเหลือ
ยอมลือเลื่องไปกระหังถึงลังกา

แล้วมอบให้มันพรหมตามสมควร ไม่ผิดควมเรียกครองตามท้องตรา "

('ฉันท', ขำวิไล , ๒๕๐๑ . ๘๙๙)

- ให้ความรู้เกี่ยวกับราคาค่าภาษีอากรสมัยนั้น เรียกเก็บราคาไรละสิ่งก็มี
ไรละบาทก็มี

" ให้เรียกไรละสิ่งจนถึงบาท	พิศัดชาคมมากมายหลายสถาน
ทางคนทางจำไคร้านาญ	เสมียนอ่านบาญชีเขียนฎีกา
กำนันป่าวชาวบ้านทุกบ้านแขวง	ไม่ขัดแย้งขายหญิงวังมาหา
ที่เสียแล้วไปข้างที่ยังมา	บ้างมีตราคุมห้ามตามกระทรวง
ทองเชิญตรามาคุรุสำเนียง	ก็ไม่เรียกค่าไรกับไพร่หลวง

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ . ๘๑๔)

๔.๒.๓ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์

ในนิราศสุพรรณไคกล่าวไว้ว่า ปี่มะโรงจอกสก (จ.ศ. ๑๒๐๖)
ฝนแล้ง ข้าวแพง ราคาถึงละบาท คึงกลอนที่ว่า

" แต่ปี่มะโรงจอกสกนี้ตกแล้ง	ข้าวก็กแพงถึงละบาทพวกราษฎรขาย
ระคนปนเปื้อกมันพอกันตาย	คอยสบายเป็นเสมียงเลี้ยงแผนดิน "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ : ๘๐๓)

ชนิด อยู่โพธิ์ (๒๕๐๓ . ๒๖ - ๒๗) ได้อธิบายว่า "ปี่มะโรงข้าวแพง
ที่รำพันถึงในนิราศนี้ ตรงกับที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓
ว่า

ในเดือน ๑๐ ปี่มะโรง (พ.ศ. ๒๓๔๙) นั้น ข้าวแพง ราคาเกี่ยวละ ๑
ชั่ง ข้าวสตรดังละ ๖ สลึง ๙ สลึง เพราะข้าวเกาหมก แต่แพงมากอยู่ประมาณ
๕ วัน พอไคข้าวใหม่ก็ถูกลงเร็วนัก เมื่อ ๗ วันอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ
(วันที่ ๑๔ สิงหาคม) ข้าวกำลังแพงอยู่นั้นโปรดให้จ่ายข้าวในฉางหลวง ออกมาขายให้
ราษฎรที่ยากจน ดังละ ๑ สลึง (พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ หน้า ๒๗๒

นอกจากนี้ก็ยังพรรณนาให้ดูอ่าน นึกถึงสภาพความรู้สึกของกวีในฐานะประชาชนคนหนึ่ง เมื่อเห็นสภาพกรรางว่างเปล่าของพระราชวังที่ไร้ผู้ครอบครองได้อย่างดี กับแสดงให้เราได้เห็นว่า จิตใจของประชาชนที่ผูกพันจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์นั้นก็เนื่องจาก พระมหากษัตริย์ผู้ที่มีต่อประชาชนที่ไ้ทรงดำรงบ้านเมืองไว้ให้เป็นปึกแผ่นนั่นเอง นายมีเมื่อผ่านพระบรมมหาราชวังก็พรรณนาความรู้สึกของตนไว้ว่า

" เห็นวังเปล่าเหงาเงิบเฉียบสงัด	ว่างสมมติพิตรอดิศร
เหมือนเคียนคล้ายฟ้าไม่ถาวร	เสด็จจรสู่สวรรคาลัย
... ..	
ถึงวังหลังเห็นวังสงัดเงิบ	เย็นยะเยิบโรยรานาสงสาร
เสด็จกลับลิ้มเช้านิพพาน	ยังยืนนานแต่พระนามทั้งสามกรม "

(ฉันท ชำวีไล, ๒๕๐๑, ๗๔๖, ๗๔๗)

ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ของประชาชน

นายมีไปสุพรรณ ได้ไปไหว้เจ้าพ่อหลักเมือง และอธิษฐานขอพรไว้ว่า ขอให้มาทำภาชีอากรครั้งนี้ให้ไ้กำไร อย่าขาดทุน หลังจากทำพิธีอธิษฐานแล้ว นายมีก็กลับไปฉ้น นายมีก็เชื่อว่าเป็นอิทธิฤทธิ์ของเจ้าพ่อหลักเมืองมาเข้าฉ้นตน ข้อนี้แสดงว่า นายมีก็ยังมี ความเชื่อในทางไสยศาสตร์ เช่นเดียวกับคนในยุคนี้

" ไปไหว้หลักเมืองเรื่องศักดา	ตั้งบูชาบักพลีลักรม
นอมค่านับถือวาทประกาศว่า	ขอเทวาชวยชุปอุปถัมภ์
อย่าให้ขาดทุนรอนอากรนำ	ทั้งทางน้ำทางบกอย่าปกบัง
ใครบังไรไ้ไ้ไหนชวยไปจับ	เอาค่าปรับให้สมอารมณ์หวัง
ขอให้เรือลูกค้ามาประทัง	จะเก็บทั้งค่าตลาดอย่าขาดทุน
ครั้นไหว้แล้วกลับมานิทรานลับ	จนเกือบล้มสำเนาภูเขาชุน
เจ้าหลักเมืองเรื่องศักดาชวยการุน	มาคำจุนจิตนั้นให้ฉ้นไป

ว่านางนาวานนั้นมาก
 บอกว่าเรื่องที่ขึ้นมีชัย
 ให้ได้เห็นรูปร่างของนางไม
 อร่ามเรืองเครื่องประดับด้วย

กำไรออกมันคงอย่าสงสัย
 ไต่กำไรค้าขายมาหลายคราว
 งามวิไลและมนเพื่องานสาว
 พอฟ้าขาวหายดับไปกับตา "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑. ๘๑๘)

- ความเชื่ออีกประการหนึ่งได้แก่การที่เชื่อว่า พวกลาว นั้นมักจะเลี้ยงผีปอบ
 เรื่องนี้นายมี ได้พรรณนาไว้ตอนผ่านบ้านตลาดแก้วว่า

" มาตะมึงถึงบ้านตลาดแก้ว
 ไ้ดมสูงนงผาประสาธสาว
เขาวาลาวเหล่านี้เลี้ยงผีปอบ
กลัวผีปอบลอบลักชักไล่ใน

เห็นลาวแกวกลาคกลุ่มทั้งหนุ่มสาว
 บางรุ่นสาวรูปร่างเหมือนอย่างไทย
มนต์ประกอบเจียวจนข้างคุณไสย
ไม่พอใจลาวกาจะยาวความ "

(นายมี, ๒๕๐๑. ๘๑๘)

๔.๒.๕ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิกภาพของกวี

จากนิราศสุพรรณ นายมีได้รำพันถึงชีวิตในสมัยเป็นเด็กว่า มีผู้
 เลี้ยงดูอุปถัมภ์เป็นอย่างดี แต่พอรุ่นหนุ่มก็คงจะ गरेไป นายมีรำพันไว้ตอนเห็นพวก
 เด็ก ๆ ว่า

" คิดถึงตัวเรามั้งครั้งเป็นเด็ก
มีคนเลี้ยงเลี้ยงคุมเฝ้าอุ้มชู
ครั้นเติบโตใหญ่ใจแตกก็แหกคอก
 ถาแมนเป็นช่างพังแล้วร้างอาย

ยังเล็กเล็กสีกเท่ากบเจ้าหนู
ไม่ลาญาติให้ชำระร่างกาย
จนแตกปลอกตามโซ่คล้องโพงท้าย
 นี่เป็นพลายคอกจึงตีเพราะมีงา "

(ฉันท ขำวิไล ๒๕๐๑ . ๘๑๕)

เมื่อคราวแตงนิราศกลาง นายมียังไม่ครบปีบวช เมื่อกลับมาแล้วคงจะได้บวช
อยู่ที่วัดพระเชตุพนฯ เพราะในนิราศพระแท่นดงรังก็บอกว่าลงเรือที่นั่น ในนิราศสุพรรณ
นายมีก็รำพันบอกว่า เคยบวชเรียนอยู่ที่วัดพระเชตุพนฯ ถึงกลอนที่ว่า

" เมื่อข้าบาทบรรพชารักษากิจ
ไต่เลาเรียนเพียรภาวนานาน
ครั้นสึกออกจากพระสละวัด
ไต่อาศัยในสมเด็จพระนองยา
ทานชบเลี้ยงถึงที่มีเบี้ยหวัด
ทูลลามากว่าจะกลับกันบ่เคื่อน

ที่สถิตเชตุพนวิมลสถาน
รับประทานนิตยภัตรเป็นอัตรา
เป็นคฤหบดีลำบากยากหนักหนา
ทรงเมตตาโปรดปรานที่มานเรือน
ไม่เคืองชกหาพระทัยที่ไหนเหมือน
มิไต่เยือนเยี่ยมเฝ้าทุกเช้าเย็น "

(ฉันทน์ ชาวไร่, ๒๕๐๑. ๙๙๙ - ๙๙๘)

ตามที่ นายมีบอกว่าสึกออกมาได้รับความลำบาก และไต่อาศัย 'ในสมเด็จ
พระนองยา' โปรดปรานชบเลี้ยงนั้น เข้าใจว่าอาจเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้ามงกุฎา หรือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาญาติ ก็ได้ ไม่มีหลักฐาน
ยืนยันแน่ชัด สนธิ อัญโพรธิ์ (๒๕๐๓. ๑๕) คาดว่า นายมีเคยเป็นข้าหลวงเดิมใน
สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎา โดยอ้างหลักฐานจาก สุนิน ก. กา ส่วน ล้อม เพ็งแก้ว
(๒๕๑๒. ๒๖) ว่าอาจเป็นเจ้าฟ้าจุฑาญาติ (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ) ก็ได้

อย่างไรก็ตาม ระยะที่นายมีเดินทางไปเรียกภาษีอากรที่สุพรรณบุรี นายมี
คงจะมีฐานะไม่สู้จะคึกคัก จึงได้รำพันถึงฐานะของตนว่า

" แต่ตัวเรายากจนทุพพลภาพ
ไต่รอยเบี้ยจะประจบให้ครบไฟ

เที่ยวหาแลกเต็มประกาศเลือกตาไหล
จนเหงื่อไหลลงเป็นน้ำระกำกาย "

" ถึงตำหนักแพหลวงทรวงระทด
นำตาลลอขอลาพระบารมี
ครั้นจะเข้าเฝ้าใกล้ไซ้ตำแหน่ง
ไม่เคยเป็นข้าท้าวบาวพระยา

น้อมประณตบนิ้วเหนือเกศี
บังคมที่เสด็จลงพระคงคา
ต้องเบี่ยงเบนนบบาทตามวาสนา
เป็นแต่ซาแค้นคินเหมือนวันยุง

ไก่อาศย์ในแผ่นดินท้าวทิดคล่อง
ถ้ามีมากมั่งคั่งตั้งกระบุง

มีเงินทองเฟื่องสื่องไม่ถึงสูง
บรรทุกถุงเข้าไปกองในทองพระคลัง "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑. ๘๙๔ - ๘๙๕)

ตอนเดินทางมาถึงวัดเพลง นายมีไคร่รำพันถึงขวัญนาค ซึ่งเป็นพระมีฝีมือทาง
เขียนภาพ และรำพันมาถึงตัวเองควย ทำให้ไคร่รู้ว่า นายมีคงเคยเป็นช่างเขียนมาก่อน

" มาถึงวัดเพลงวังเวงจิต	นั่งพิณจลาที่อาศัย
มีตะพานลูกกรงลงบันได	จึงจำไคร่แน่จิตไม่ผิดเพี้ยน
แตกอนทระวัดนี้ท่านก็มาก	ชื่อขวัญนาคช่างฉลากช่างวาดเขียน
มีคนจำแนบอย่างมาวางเวียน	จนช่างเขียนประเคี้ยวนี้ก็จริง
ทุกวันนี้ฝีมือเขาลือมาก	แต่ได้ปากอับชื่อไม่ลือถึง
ไม่มีใครเปรียบเหมือนตกรับ	ทองนอนซึ่งคิดอ่านสงสารตัว
เสียแรงเรียนวิชาสารพัด	เที่ยวหิบบัณฑิตกใส่ไว้ในหัว
เหมือนมณีสีอับพยับมัว	จะเอาตัวเห็นไม่รอกตลอดไป

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑. ๘๙๐)

นายมีน่าจะมีความรู้ทางโหราศาสตร์ เพราะในนิราศสุพรรณมีคำกลอนกล่าวว่า

" สังเกตคุณฤกษ์ยามตามเวลา	ต้องตำราความผันขยับนี้
ควรจะให้ชื่อนามตามโฉลก	ชัยโชคชนษาในราศี
ควยยานางนาวาเป็นนารี	ให้ชื่อมณีสาครจรนาม "

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑. ๘๙๙)

นายมี มีความรู้ทางโหราศาสตร์ ก็จะได้เห็นได้จากคำกลอนตอนหนึ่งที่รำพันไว้
อีกว่า

" พระสุริยลงลัมพูคนขร	พระจันทร์จรเจ็ดค่ำเป็นสำคัญ
เห็นพระจันทร์สว่างแขวงตะแคงเหนือ	เหมือนรูปเรือลอยขวางนางสวรงค์
พระอังคารเขาเรียงเคียงพระจันทร์	ตำรานั้นมีอยู่แต่บุราณ

ถูกชะตาราชีผู้ดีไพร่	ว่าจะไ้คู่ชมภิรมย์สมาน
เพราะพระจันทร์จะสบพบอังคาร	ไม่ช้านานกำหนดคพหมคเคื่อน
ถ้าผู้ชายหายวาคูอยู่ข้างเหนือ	เป็นวานเครือมิตรสหายละมายเหมือน
ไม่สู้มีมีสู้จนเป็นพลเรือน	จะมีเพื่อนมิตรรักช่วยชักจูง
ถ้าผู้หญิงหายวาคูอยู่ทิศใต้	ท่านผู้ใหญ่อุปถัมภ์คำให้สูง
มีวงแวพราวพราวเหมือนทางขึง	ทั้งเพื่อนฝูงพี่น้องจะทองใจ
...	...

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ . ๘๒๓ - ๘๒๔)

แล้วนายมี ก็รำพันถึงตัวเองเปิดเผยความในใจว่า

" แต่ตัวเราเปล่ากายไม่หมายคู่	เป็นหมอคูรูแบคทายเฉยเฉย
ไม่ประสงค์จใจที่ไหนเลย	เพราะวาเคยคึกคึกเหมือนตึกคึก
เป็นหมอคูรูสิ้นทั้งคินฟ้า	ยังไม่พาตัวลอบกลับดอยหลัง
หากพระเคษพระคุณหนุนประดัง	มีรับสั่งไปรคมาให้หาгин
ใครไม่รูกูนาจะนาสุก	แต่ความทุกข์เหมือนไ้อยู่ในหิน
ถ้าเงินทองกองเลนเหมือนเซนต์	ไม่ทำгинเลยให้ยากลำบากกาย
นี้สุดแสนแค้นชัคเตียวลัคทุ่ง	คำแล้วรุ่งแรมไปน้าใจหาย
...	...

(ฉันทน์ ขำวิไล, ๒๕๐๑ . ๘๒๔)

นายมี รำพันถึงความทุกข์ยากของตน และความลำบากที่ต้องออกเก็บเงินตาม
 ปลายทาง บางครั้งก็ไม่ได้ แสดงว่าชีวิตความเป็นอยู่ของนายมีในเวลานั้นไม่ค่อยราบรื่น
 และไม่มีคู่รักด้วย

เล่นคำว่า 'ยอด' แล้วเอ่ยว่าตนไม่มีนางที่รัก แต่ไม่กล้าพูดออกมาตรง ๆ

" ถึงบ้าน <u>ยอด</u> ยอดอะไรไม่ประจักษ์	หรือ <u>ยอด</u> รักใคร่ขวางไว้กลางหน
<u>เราไม่มีที่รัก</u> เลยสักคน	มีแต่ตนเคยตายอยู่รายทาง
<u>ไม่ว่า</u> เลนใครจะเห็นในทรวงอก	จะหยิบยกออกให้ซักก็ซักขวาง
<u>ต้อง</u> เปรียบเทียบเปรียบเทียบคำเป็นทามกลาง	ไม้อาจอาจออกนามควยครามใจ

(ฉันท , ซำวิไล ๒๕๐๑. ๔๑๔)

เนื้อความในนิราศสุพรรณอีกตอนหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่า ระยะเวลาที่นายมีไปสุพรรณ คงจะไม่มีหญิงที่รัก เพราะตอนไปนมัสการพระวัดป่าเลไลยก์ เห็นวัชรกร่างก็รำพันว่า ถ้ามีวาสนาแล้วจะมาสรางให้ แต่ขณะนั้นจนเหลือเกิน จะเอาเงินที่มีอยู่บ้างไปทำบุญ เสียหมดก็ไม่ได้ เพราะคิดว่าจะเอาไว้แต่งงาน นายมีกล่าวถึงบริเวณวัดว่ากร่างมาก

" โศกกระสุนมูลมากเหมือนชวาทึง	ยอ <u>ผู้หญิง</u> ร้องกรีกเสียงหวีดโหย
มัน <u>นำ</u> เอาเล <u>ศว</u> ค <u>ม</u> ม <u>ัก</u> โบย	ไม่เก็บ <u>โกย</u> เก็ <u>ย</u> จ <u>ร</u> น <u>ัน</u> ในการบุญ
<u>ถ้า</u> เร <u>ามี</u> วา <u>สน</u> า <u>จะ</u> มา <u>ส</u> ร <u>าง</u>	<u>มิให้</u> ร <u>าง</u> ร <u>ก</u> ร <u>ือ</u> จะ <u>เก</u> ื่อ <u>ห</u> น <u>น</u>
<u>เค</u> ีย <u>ว</u> นี้ <u>จ</u> น <u>เ</u> ็ <u>ม</u> ที่ <u>ไม่</u> มี <u>ท</u> น	<u>จะ</u> ทำ <u>บ</u> ุ <u>ญ</u> ก็ <u>เสีย</u> ค <u>าย</u> ห <u>มา</u> ย <u>มี</u> เม <u>ีย</u>
เป็น <u>ศ</u> ร <u>ิ</u> ท <u>ธา</u> ห <u>ั่ว</u> เต <u>า</u> เหมือน <u>เช</u> า <u>ว</u>	นี้ <u>ก</u> ศ <u>ร</u> ิ <u>ท</u> ธา <u>แล้ว</u> ก็ <u>ห</u> าย <u>ละ</u> ลาย <u>เสีย</u> "

(ฉันท , ซำวิไล ๒๕๐๑. ๔๒๔)

- บุคลิกภาพของนายมีที่ปรากฏในนิราศ

๑. เป็นคนเปิดเผย

นายมีรำพันถึงตอนใด หากไม่ชอบใจก็จะบอกไว้ว่าเสียใจรำพันแล้ว แสดงว่าเป็นคนเปิดเผย เมื่อไม่ชอบใจ ไม่อยากเขียนก็บอก เช่น เมื่อถึงบางปลาดูก็รำพันไว้ว่า

" มาถึงบางปลาคุกสนุกจิต
ปลาคุกโคกโลกเลี้ยงดูเงี่ยงยาว
ชังนำหน้าปลาชีวเทานีวกอย
ประจบประแจงกุ่มภาเทียวหากิน
ชี้เกียจกล่าวรวาเรื่องเปลื้องสมุค
และตะกุ่มพุ่มไม้ไปเป็นทิว

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑. ๔๐๖)

เห็นปลาสดิกแอบฝังมันรังหยาว
คูเหม็นคาวคึกขึ้นมาไม่นานกิน
มันมักพลอยทอดคอกอยู่ไม่รู้อิน
ทุกรัฐานถิ่นมีมากปากปลาชีว
ก็รีบรุกเรือเรือมาเฉื่อยฉิว
ทนงาวจ้วงอกรายชายสาคร "

๒. มีอารมณ์ขัน

ในนิราศสุพรรณ นายมีเล่าความสับสนวุ่นวายของชาวบ้านที่มาเสียค่า
ภาษีอากรไร่นาไว้อย่างละเอียด บางตอนก็เล่าอย่างมีอารมณ์ขัน เช่น

" ที่กลางคนเคืองช่องคอกยฟองฉัว
จะหาขายอื่นมาขึ้นชม
เราไม่จับกลับเกอเขยอแปล่า
เป็นหลายอย่างทางต่างกันขึ้นเต็มที
ที่กลางคนคิดประจบคบเสมียน
จะให้เป็นพันธุ์พืชไปยักยาว
บ้างก็มีฉัวฉิดคึกหาใหม่
มันเล่นเอาเขาเสมียนเจียนจะง
ที่กลางคนแกเขจกั้แตราง
เอากะลาคำคำเขาทำพัน
เห็นเนื้อหนังเหี่ยวแห้งเอาแป้งฉัด
กลัวแกมตบอมหมากไม่อยากรคาย

จะออกตัวมิให้อยู่เป็นคู่สม
ให้หมื่นพรหมจับตราของสามี
รู้ว่าเราไม่คบก็หลบหนี
เรียกค่าที่หัวเมืองรู้เรื่องราว
ให้วนเวียนพันผูกกับลูกสาว
เพื่อชอกกล่าวคาไรให้เบาลง
ให้ชอบใจนำจิตคิดประสงค์
แทบจะหลงเลยอยู่เมืองสุพรรณ
ใจนั้นอย่างสาวนอยพลอยกระสัน
พอแก่กันแกมหลอหลูชขาย
แล้วนั่งคักจุกไรให้เฉียดาย
ไม่เจียมกายเลยว่าแก้งแสงอน

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑ . ๔๒๐)

๓. เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนไม่โอ้อวดความสามารถ มีใจกว้าง จึงจะ
เห็นได้จากคำกลอนในตอนท้ายของนิราศสุพรรณที่ว่า

" เหมือนหนึ่งเล่นหมากรุกสนุกจิต	เดินไม่คิดก็จะได้เบี้ยหน้าขุน
กล่าวแต่พอเบียดเสียคละเมียดละมุน	จงการณด้อยค่าที่รำพัน
ถาหยาบคายคำไหนถ้อยโทษ	อย่าซึ่งโกรธบทกลอนช่วยผ่อนผัน
จนนิราศรำเรื่อ <u>เมืองสุพรรณ</u>	คิดไม่ทันก็อย่าว่าฉันบ้าเลย "

(ฉันท, ขำวิไล ๒๕๐๑. ๘๒๔)

คำกล่าวขออภัยในลักษณะคล้าย ๆ กันนี้ จะปรากฏอยู่ในตอนท้ายของนิราศที่
นายมีแต่งทุกเรื่อง ซึ่งเป็นการยืนยันถึงบุคลิกภาพของ นายมีดังกล่าว ได้เป็นอย่างดี

สรุปลีลาการเขียนของนายมี

๑. นายมีเป็นกวีที่มีลีลาการเขียน ตามแบบธรรมเนียมนิยม ทั้งในแง่
เนื้อความและวิธีการพรรณนา แสดงให้เห็นว่านายมีคงจะได้ศึกษางานของกวีเก่า ๆ
มามิใช่น้อย ผู้ที่นายมีถือเป็นแบบฉบับคือ ผู้แต่งโคลงทวาทศมาส และสุนทรภู่
๒. ลักษณะการเขียนที่แตกต่างจากแบบครู คือ นายมีไม่ใคร่แทรกเรื่อง
ราวชีวิตของตนไว้ในนิราศมากเท่าสุนทรภู่ และวิธีการพรรณนาเปรียบความทุกข์ของตน
กับความทุกข์ของคู่พระนางในวรรณคดีต่าง ๆ นั้น นายมีไต่เข้ามาไขควย เช่นที่ปรากฏ
ในนิราศเคื่อน กวีที่เขียนนิราศเป็นกลอนสมัยก่อนหน้านายมีขึ้นไปไม่เคยไข่มาก่อน
๓. ลักษณะที่เด่นของนิราศของนายมี คือให้คุณค่าในค่านสุนทรียศาสตร์
และสภาพของสังคมไทยในยุคนั้น ๆ มากกว่าค่านประวัติและบุคลิกภาพของกวี
๔. นายมีชอบเขียนนิราศเป็นกลอนมากกว่าโคลง และสามารถเขียน
ได้ก็เกือบทั้เขียนสุนทรภู่
๕. การเขียนนิราศทุกครั้ง นายมีจะแทรกจุดประสงค์ในการเขียนไว้
ทุกครั้ง โดยเขียนบอกไว้ในตอนท้ายเรื่อง แต่นิราศสุพรรณบอกไว้ในตอนต้นเรื่องด้วย
นิราศของนายมีเรื่องหลัง ๆ คือนิราศสุพรรณ จะบอกชื่อผู้แต่งไว้ควย แต่นิราศกลาง

นิราศเคื่อน นิราศพระแท่นดงรัง มิได้ออกชื่อผู้แต่งไว้

๖. นายมีมักจะเขียนชอกตัว ถอมตนไว้ในตอนท้ายเรื่องเสมอ และจบลงด้วยถ้อยคำที่คล้าย ๆ กันเสมอ เช่น

(นิราศเคื่อน) " เรื่องก็จบครบปีเคื่อนสี่สิ้น อย่าติฉินนินทาว่าล้าหลัง
เขาเรื่องรักชกเหตุเทศน์ให้ฟัง ก็เอวังหมกมีเท่านี้เอย "

(นิราศพระแท่นดงรัง)

" ไซจะแก่งแก่งประกวคาวคนลาว	ทำนิราสร้างมิตรพิสมัย
ควยจิตรักกาพย์กลอนอักษรไทย	จึงตั้งใจแต่งคำแปล่าพัง
หวังจะให้ลือเลื่องในเมืองหลวง	คนทั้งปวงอยาว่าเรามาหลัง
ถ้าใครเป็นก็ให้เห็นว่าจริงจัง	ประคุดคังน้ำจิตเราคิดกลอน
ขอเคชะถ้อยคำที่รำเรื่อง	ให้ลือเลื่องเลิศลักษณ์ในอักษร
ขอเชิญไทเทวราชประสาพร	ให้สุนทรลือทั่วธานีเอย

(นิราศสุพรรณ) " กล่าวแต่พอเบียดเสียดละเมียดละมุน	จงการณถ้อยคำที่รำพัน
ถาหยามคำไหนอกัยโทษ	อย่าชิงโกรธขบถกลอนช่วยผอนผั่น
จนนิราศรำเรื่องเมืองสุพรรณ	คิดไมพั่นก็อย่าว่าฉันมาเลย "

(ฉันท ขำวิไล, ๒๕๐๑. ๓๓๗ - ๔๒๔)

๗. นายมีมักแทรกคติ คำคมต่าง ๆ ให้แก่ผู้อ่านเสมอ บางครั้งก็กล่าวสอนออกมาตรง ๆ บางครั้งก็อุปมาตามข้อเท็จจริง ซึ่งเป็นนิสัยของโลก โดยหยิบยกเรื่องต่าง ๆ มาให้ผู้อ่านคิด แต่ไม่ใคร่สอนตรง ๆ

๘. นิราศเรื่องแรก ๆ ที่เขียน เช่น นิราศกลาง นิราศเคื่อน นิราศพระแท่นดงรัง จะมีบทคร่ำครวญเกี่ยวกับความรักมากกว่านิราศสุพรรณ ซึ่งแต่งในเวลาที่มีอายุมากแล้ว แต่ถึงจะมีบทคร่ำครวญเกี่ยวกับความรักมากก็ตาม บรรยายภาพของเรื่องก็ไม่หม่นหมองอย่างสุนทรภู่ นายมีเขียนเป็นแบบวิสุทธิทัศนะ มากกว่าสัมพันธทัศนะ

๔. หญิงที่รักในนิราศของนายมี เป็นลักษณะหญิงในจินตนาการมากกว่า เป็นบุคคลจริง ๆ ผู้อ่านไม่สามารถจินตนาการภาพหญิงในนิราศของนายมีได้ หวังที่ นายมีกล่าวถึงเป็นลักษณะของหญิงไทยทั่ว ๆ ไปในสมัยนั้นเท่านั้น

๑๐. ลักษณะการเขียนนิราศของ นายมีเหมือนเป็นการเขียนเล่าเรื่อง เล่าความรู้สึกของคนที่เคยมีเช่นนั้นให้ผู้อ่านได้ทราบ มากกว่าจะเป็นการเขียนถ่ายทอดอารมณ์ในขณะนั้นจริง ๆ ออกมาให้นางที่รักได้รับรู้ไว้ ผู้อ่านจะรู้สึกว่าตัวนายมีปรากฏ ออกมาให้เห็นบ่อยครั้ง ซึ่งต่างกับนิราศของกวีโบราณ เช่น กวีสุวศวีปราชญ์ ทวาทศมาส หรือนิราศนรินทร์ เป็นต้น ซึ่งผู้อ่านจะเกิดความรู้สึกเหมือนกับว่าได้อ่าน บันทึกความในใจของกวีที่มีคนนางที่รัก คือมีลักษณะเป็นส่วนตัวมากกว่าจะเป็นการเขียน ให้คนทั่ว ๆ ไปอ่าน อย่างเช่น นิราศของนายมี ที่เป็นอย่างนี้อาจเป็นเพราะกวีเหล่านั้น มีนางที่รักที่จริงมาจริง มีนางในนิราศอย่างของนายมีก็เป็นได้

๓.๒.๘ วรรณกรรมของหม่อมราโชทัยนิราศลอนดอน

นิราศลอนดอนเป็นงานของหม่อมราโชทัย (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร) แต่งขึ้นเมื่อคราวเดินทางไปในฐานะเป็นล่ามของคณะทูตไทย ที่ไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศอังกฤษในสมัยสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย ซึ่งตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าพระราชทูตไทยในครั้งนั้นประกอบด้วย พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) - ันราชทูตจมนัสนทรเพชฌุภักดิ์ เป็นอุปทูตและจมนมเพ็ญพิทักษ์ (อัญเชิญพระราชสารของพระปิ่นเกล้าเจ้า - อยู่หัว) เป็นตรีทูต มีล่าม ๓ คน คือ หม่อมราโชทัย ชุนจรเจนทะเล (จุน) และชุนปรีชาชาญสมุทร (จิต) บุพการีกับเครื่องราชบรรณาการคือ จมื่นราชมาตย์ และชุนพิจารณสรตกิจและมีคนอื่น ๆ รวมไปในคณะด้วยรวม ๒๗ คน คณะราชทูตที่อัญเชิญพระราชสารของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมกับเครื่องราชบรรณาการไปในครั้งนั้น เริ่มออกเดินทางเมื่อปีมะเส็ง วันศุกร์ เดือนเก้า ขึ้นสามค่ำ พ.ศ. ๒๔๐๐

๑. รูป

นิราศลอนดอนเป็นกลอนสุภาพ ขึ้นต้นด้วยวรรครับและจบลงด้วยคำว่า เอ๋ย เนื้อหาในเรื่องแบ่งเป็น ๑๓ บท บทที่ ๑๓ ตอนท้ายมีแต่งเป็นกลอนกลบทกบเส่นสลักเพชร และโคลงสี่สุภาพอีก ๕ บท ตอนท้ายเรื่องแต่งเป็นกลอนนิราศ ขึ้นต้นด้วยวรรครับใหม่เป็นคำอธิบาย และเชิญชวนให้ซื้อหนังสือนิราศลอนดอนและจบลงด้วยคำว่า เอ๋ย อีกครั้งหนึ่ง

เนื้อหา ใจความส่วนใหญ่เป็นการพรรณนาว่าด้วยภูมิประเทศและบ้านเมืองที่ผ่านพบ รวมทั้งพรรณนาชมความรุ่งเรืองงงามของกรุงลอนดอน และประเพณีต่างๆ ของชนชาติยุโรป ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าอื่นๆ เช่น รถไฟ โทรเลข การใช้ไฟแก๊ส การสร้างอุโมงค์ใต้น้ำ การแพทย์ กวี การทำเหรียญเงินด้วยเครื่องจักร ความโอ้อวดของวัง ความสวยงามของถนนหนทาง สวนสาธารณะต่างๆ ตลอดจนความเป็นอยู่ การทำมาหากินของชาวอังกฤษเป็นต้น มีการพรรณนาคร่ำครวญถึงนางในตอนที่ตนของนิราศและแทรกเป็นตอนสั้นๆ อยู่ใน

เนื้อหาในราชกิจหลายแห่ง เนื้อหาที่พระรามาธิบดีฯ ให้ความสนใจไปและชากลับ

เส้นทางที่ปรากฏในนิราศมีดังนี้

ออกจากกรุงเทพฯ คาร์เรือพระที่นั่งจักรกลสยาม - วัคปทุมคงคา - สมุทรปราการ
เปลี่ยนไปขึ้นเรือรบของอังกฤษที่จอร์เจีย - เขาสามร้อยยอด - เกาะอ่างทอง-เกาะ
พัง - แหลมตะลุมพุก - อ่าวยาว - เมืองตานี - กะลันตัน - เกาะฝ่าย - เกาะตังโก-
อัน - เกาะหม้อ - แหลมตะลุมพุก - ดินคินขาว (มีหินปะการังมากเรือมักจะมาแตกที่
อังกฤษจึงมาตั้งคานให้อาณัติสัญญาณแกเรือ ให้เรือชลอฝีจักรและแล่นด้วยความระมัดระวัง
สิงคโปร์ (หยุดพักอยู่ ๘ วัน) - เมืองยะกะตรา (เมืองจาร์กาตา) หรือเกาะชวา - ลังกา
เมืองเอเชน - ทะเลแดง - เมืองสุเอซ - ไคโร - แมน้ำไนล์ - เกาะมอลตา - เมือง
โคโคโปรตุเกส - ปิสเน (อ่าวบิสเลย์) - เกาะอังกฤษ - ชันบกที่เมืองปอร์ตสมัท - กรุงลอน-
ดอน - เทียวชมสถานที่และเกาะแสดงต่างๆ เข้าเฝ้าสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียถวายพระ
ราชสาส์นพักอยู่หลายเดือน และกราบบังคมทูลถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียกลับเมืองไทย
เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนสี่ ขึ้น ๕ ค่ำ ชากลับเจ้าเมืองขึ้นร่มฉัตร ออกจากกรุงลอนดอนไปถึง
เมืองโคเวอร์ - กลิสของฝรั่งเศส - อเคซานเดรีย - สุเอซ - ไโร - เมืองท่าของ
คลองสุเอซ - เมืองเมกกะ - บ่อมเอเดน - เกาะลังกา - สิงคโปร์ - มาถึงปากน้ำเมือง
สมุทรปราการเมื่อวันศุกร์ เดือนเจ็ดขึ้นเก้าค่ำ ตั้งแต่ไปจากกรุงเทพฯ จนออกจากกรุงลอน-
ดอนรวมเป็นเวลา ๔ เดือน ๘ วัน

๒. เอกลักษณะ

นิราศลอนดอนนี้ ลักษณะที่เด่นคือ การบรรยายภูมิประเทศและสถานที่ต่างๆ ที่พบใน
ขณะเดินทาง และเมื่อถึงกรุงลอนดอนแล้ว จากถ้อยบรรยายของกวีจะทำให้ผู้อ่านสามารถ
จินตนาการภาพจนได้ดียิ่ง สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ (๒๕๐๔ : ๔๗)

ทรงกล่าวไว้ว่า

" ... เมื่อแรกแต่งหนังสือเรื่อง เป็นเวลาแรกที่ไทยจะได้ไปพบเห็นของเหล่านั้น
จึงแต่งพรรณนาโดยตั้งใจจะเล่าให้คนไทยซึ่งยังไม่มีใครเห็นให้เข้าใจว่าของ
เหล่านั้นเป็นอย่างไร ถาอ่านด้วยฐานะเช่นวานีชาหเจ้าเชื่อว่าคงจะยอมเป็น
อย่างเดียวกันทุกกนว่า

หมอมราโชทัยแต่งพรรณาคีมีไข่น้อย ยกตัวอย่างแม่นยำตรงว่าควยละครมา
ชาวเราที่โคกละครมาในชั้นหลัง อ่านหนังสือเรื่องนี้คงจะรับเป็นพยานว่า ที่
หมอมราโชทัยพรรณนาเข้าใจได้ซึมซาบเหมือนกับจะหลับตาเห็นละครมาที่หมอม
ราโชทัยโคกละครมาที่เล่น ถึงพอที่เคยไค้ไปถึงประเทศอังกฤษหรือแม่ที่เคย
อ่านเรื่องราวแบบธรรมเนียมอังกฤษ ถ้าอ่านตรงหมอมราโชทัยพรรณนาถึง
สถานที่ หรือการพิธีเช่น ลักษณะที่อยู่ไฮเต้ลก็คี่หรือพิธีเบิกลาร์ เลียเมนต์ก็คี่
เมื่อคิดเทียบดูกับที่ตนรู้จักจะเห็นได้ว่า หมอมราโชทัยพรรณนาคีเพียงไร..."

จากความเห็นข้างบนนี้เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า นิราศลอนดอนเป็นเรื่องที่มีลักษณะ
เด่นในด้านการพรรณนาความต่างๆ ส่วนเรื่องการค้าควยถึงนางมีแทรกอยู่เป็นตอนสั้นๆ
อยู่หลายตอน แต่ผู้อ่านจะสังเกตได้ว่า เป็นการเขียนคร่ำครวญว่าพันถึงหญิงเพื่อให้เข้า
ลักษณะของนิราศเท่านั้น ผู้อ่านจะมองไม่เห็นลักษณะหญิงในนิราศเด่นชัดเลย หญิงในนิราศ
เรื่องจึงน่าจะเป็นเพียงหญิงในจินตนาการเท่านั้น นิราศลอนดอนนี้มีแทรกประวัติดูแต่งไว
่น้อยมาก

๓.๖ ลีลาการเขียน

ข้อสังเกตเกี่ยวกับลีลาการเขียนที่ปรากฏในนิราศลอนดอนมีดังนี้

๓.๖.๑ ลักษณะเนื้อความและวิธีการพรรณนา

เนื้อความในนิราศลอนดอนมีลักษณะเป็นบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่าง
เดินทาง และสิ่งที่ได้พบเห็นในกรุงลอนดอนมีบทควาที่คร่ำครวญที่มีเนื้อความและวิธีการพรรณนา
คล้ายคลึงกับบทเห่ชมปลาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรอยู่บางเล็กน้อย (ดังจะนำมาเปรียบเทียบ
ให้เห็นในอันต่อไป) การดำเนินเรื่องบางตอนรวบรัด แต่ตอนใดที่มีความประสงค์จะพรรณนา
ให้อ่านจินตนาการภาพได้ ก็จะพรรณนาความอย่างละเอียด นิราศลอนดอนนี้บทพรรณนาตอน
เดินทางกลับควย ซึ่งผิดกับนิราศสมัยโบราณที่จะมีพรรณนาเฉพาะตอนไป ส่วนตอนกลับมักจะ
ไม่กล่าวถึงเพียงแต่บอกว่ากลับเมื่อไร กว้างปานก็ไม่บอกว่าวันที่กลับก็มี สำหรับนิราศลอนดอน
บรรยายระยะทางและเหตุการณ์ในตอนกลับจากกรุงลอนดอนควย แต่เนื้อความจะรวบรัดกว่า
ตอนขาไป

วิธีการพรรณานั้น เมื่อหม่อมราโชทัยเห็นว่า เรื่องใดที่น่าสนใจเป็นของแปลกใหม่ น่าตื่นตาตื่นใจก็จะพรรณาท่อนั้น ๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วน เช่น ตอนอยู่ในกรุงลอนดอนก็พรรณาเรื่องการไปชมละครมา การดูหนัง ภูพระราชวัง เมืองจำลอง การเข้าเฝ้าสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย พรรณารายละเอียดเกี่ยวกับพิธีการต้อนรับแขกเมือง เครื่องทรงของสมเด็จพระราชินีอย่างละเอียดถี่ถ้วน แสดงให้เห็นว่าหม่อมราโชทัยเป็นคนช่างสังเกตและละเอียดถี่ถ้วน และช่างจดจำรายละเอียดต่าง ๆ

ตัวอย่างบทพรรณาดูพระองค์ของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย ในคราวเสด็จออกรับแขกเมือง เช่น

บรรยายลักษณะไฟแกลส บรรยายไว้ละเอียดถี่ถ้วน เช่น

" ไปที่ตามอังกฤษเรียกไฟแกลส	ดูแจ่มแจกแจจสว่างกระจ่างศรี
ประหลาดจิตคิดหาลำอัคคี	ไม่ต้องมีค่านใ้ใส่น้ำมัน
เป็นแท่นลอยขึ้นไปไฟก็ติด	แปลกชนิดธรรมชาติวิชาขยัน
เมื่อจะให้ไฟดับจับสำคัญ	ก็ควรขันปิดขวับพออัจม
เปลวอัคคีสีแสงที่แดงขวาง	ก็คงดวงจางงประสงศ์สม
อันไฟแกลสเมืองอังกฤษติดอุคม	ทุกนิคมใช้การในบ้านเรือน "

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๑๒ . ๑๒)

การคว่ำควรวนแบบธรรมเนียม คือการเปรียบเทียบความทุกข์ของกวีที่ต้องจากหญิงที่รักมา กับความทุกข์ของตัวละครในวรรณคดีเก่า ๆ ลีลาการเขียนแบบนี้กวีที่เขียนนิราศสมัยกรุงศรีอยุธยานิยมกันมาก ในสมัยกรุงศรีอยุธยาพระยาตรัง นายวันรินทร์ชิเบศรี พระพิพิธสาส์กนิยมิไช่ แต่ส่วนมากใช้กับการแต่งพวกโคลง แบบของกลอนไม่ค่อยมีพบ ที่พบมีนิราศของนายมี หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) เป็นต้น หม่อมราโชทัยใช้วิธีการเปรียบเทียบความทุกข์เช่นนี้เหมือนกัน เช่น

ถึงหน้าเมืองตานีบุรีแขก	เพียงทรวงแยกยับเป็นเกินกำสรวล
<u>ครั้งอิเหนาคราวนั้น</u> <u>เชอริญจวน</u>	<u>เมื่อจากนวลนิมนุชพบา</u>
<u>ไม่ทุกข์เท่าเราร่างทางสมร</u>	<u>ทองมานอนอยู่เคียวเป็ลยวหนักหนา</u>

ระเคนร่างก็มีนางเชลยมา พอคอยพาใจปลื้มลิ้มตะนึ่ง
 แตะเราร่างไม่มีนางมาแนบชิด จึงต้องทิดแค้กันถวิลถึง
 ในทรงกลมเหมือนหนึ่งสุมควยไฟรีง นอนรำพึงมีรศลายวายอารมณ์

(หมอมราโชทัย, ๒๔๐๔ : ๒๔)

- การชมธรรมชาติ ชมนก ชมไม้ต่าง ๆ ตามแบบธรรมเนียมนิยม ยังมีปรากฏ
 อยู่ในนิราศลอนคอนอยู่บาง เช่น

นั่งพิณจพิศเพลินตามชายหาด	เคียรคามแลดูลั่นปฐหอย
นกยางของจ้องจับขยับคอย	ถึงเขาพลอยไล่สะพักสั๊กกักกิน
นกอายุจ้วตัวก็ไม่มีออก	เที่ยวเลี้ยวลคในมหาขลาสินธุ์
เห็นปลารายวายมาวนาบิน	รูปลั่นปลิ้นเล็กลอครอคชีวี
ตะกรุมชั้วหัวลานกระบานใส	นกจัญไรถอยหนีหมันกินผี
กรทุงทองกลองลัดในนันทิ	ฉลาดคือเอาปากลงลากอวน
ถาแมนสั้วพลักไพรเขาในเหนียง	ก็กินเกลี้ยงกลิ่นหมกไม้อคววน
ริมแนวแลสลังนกงางนวล	นับไมถวนมิไชนอยลงลอยแพ

(หมอมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๒๖)

- ชมไม้ตามธรรมเนียมนิยม ไพเราะ มีการเล่นเสียงสระ พยัญชนะ
 ตอนเจ้าโกโรหาไปชมสวน (คอกไม้เหล่านี้ไม่น่าจะมีในโคโรโค้หมกตามนั้น คนไทย
 ปลูกเป็นคอกไม้ไทย ๆ หลายอย่าง)

กรรณิการการะเกดพิกลแก้ว	โคกของแมวสุกรมมสวรรค์
พุ่มเรียงรงโรกรักลักจัน	ขนุนขนันเนียมหนากลางสักทราง
มะลิลิมะลิสากับกาหลง	ลำควนคองคกคอกออกสวาง
สละเสลาลางลิงมะปริงปราง	ชอยแควคางคูนเคี่ยมแมงคุดคำ
คัคเคาขาวสาวหูกบานเย็นแย้ม	ยี่สุนแหมรสสุคนธ์ตนตำคำ
ลำไยยอยรอยลินอินหุฒิม	มะเกลือกล่ากลวยถลายหิงหอยคอง
ยี่เข่งเข็มเคี้ยงเคี้ยงกับคำฝอย	ชมเห็ดหอยโยทกามหาหงส์

กุ่มกอกกักแกมระกอยอมะยง	โลกทะนงน้อยหน้าสมชาสาม
หางนกยูงกำมะหยี่หญาปรัน	แจ่งจะหลั่นกุหลาบแลลวนแถหนาม
มะเคื้อคูกุลุมะจวันมว้างาม	มวงมะชามชานางกรชยกร่างไกร
เกดเมืองโมกมากมามีหลายอย่าง	เล็มมือนางนมพิจิตรคิดไสว
ชะเอมอ้อยอินเื้องมะเื้องไฟ	เถาแดงไทยทองหับทิมแดงริมทาง "

(หมอมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๓๑)

ชมปลาตามแบบธรรมเนียมนิยม เหมาะคู่เหมือนปลาชนิดต่าง ๆ จะมาวายชุมนุมกันมากมาย ซึ่งลักษณะเช่นนี้ความจริงไม่น่าจะเป็นไปได้ กวีโบราณมักนิยมเขียนพรรณาเช่นนี้เป็นการแสดงความรู้ ความสามารถในการเรื่องสัตว์วิทยาและความสามารถในการเลือกคำมาใช้ในนิราศลอนคอน มีพรรณาเช่นนี้เหมือนกัน

- ลีลาการชมที่เลียนแบบกวีโบราณ เช่นเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ (กุ่ม)

เทศมปลาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์

" นวลจันทร์ เป็นนวลจริง	เจ้างามพริ้งยิ่งนวลปลา
คกงเบือนเบือนหนามา	ไมงามเท่าเจ้าเบือนชาย
เพียนทองงามคังทอง	ไม่เหมือนน้องหมตากพราย
กระแหแหทางชาย	คังสายสวาทคลาจากสม
แกมชำชำไครทอง	อินแกมนองชำเพราะชน
ปลาทุกทกชอกทรม	เหมือนทุกขพิทจากนาง
ปลากรายวายเคียงคู่	เคลากันอยู่คางาคี
แตนางทางเห็นพี่	เห็นปลาเคลาเศร้าใจจร
เนื่อออนออนแต่ซื่อ	เนื่อนองหรือออนทั้งกาย
ไกรทองของจิตชาย	ไมวายนึกตรึกตรึงทรวง "

(เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์, ๒๕๐๔ : ๒๗ - ๒๘)

นิราศลอนดอนของหมอมราโชทัย

" <u>ปลาแก้มช้ำช้ำไฉนผู้ใดต้อง</u> <u>ปลาลางเบือนเหมือนแม่มือนำเงื่อนงำ</u> <u>ตะเพียนทองค้ำที่ปองไปเพียรพาก</u> <u>ปลาเทพาเหมือนพิศาเจ้ามาไว</u> <u>ปลาเนื้อออนลอนแตนามตามท่านอง</u> <u>เห็นคล้ายคล้ายวายสลับกันสับสน</u> <u>บางเคียงคุ้มควมอยู่รวบรวม</u>	<u>แต่แกมนองช้ำเพราะชมภิรมย์สมร</u> <u>ปลากรายวายคล้ายกรเจ้ากรีกกราย</u> <u>สุดแสนยากกว่าจะสมอารมณ์หมาย</u> <u>กระแหแหทางใหญ่หทัยหมอง</u> <u>อันเนื่อนองอนนินนินคังนวม</u> <u>บางหนึ่คนคำปุกบางนุกนวม</u> <u>บางโคคตอมตกใจปลาใหญ่มา "</u>
--	--

(หมอมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๓๒ - ๓๓)

- ลีลาการเขียนของหมอมราโชทัยเมื่อคร่ำครวญถึงนางแล้ว ก็มักจะแสดงว่า
 หวนระลึกถึงหน้าที่ที่ต้องมาปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ เอาความกตัญญูมาชมความรัก
 ความอาลัย การเขียนจะเป็นไปในลักษณะนี้เสมอ และในบางตอนก็จะสอดแทรกข้อคิดต่าง ๆ
 แบบวิสุทธิทัศนัย เช่น

" <u>เมื่อเริ่มมคงเคียงคู่อยู่กับเรือน</u> <u>ปรนนิบัติเชษฐาธาดา</u> <u>ถึงยามกินยามนอนรณอนที่</u> <u>เมื่อยามแนบแอบอิงแม่มิ่งมิตร</u> <u>นี้ ๆ มานาวิตกเพียงอกพิง</u>	<u>กับผู้เพื่อนร่วมรักก็รักก็</u> <u>สืงใจมิไค้เป็นอนาแชนั้น</u> <u>นั่งพักริ้นวคพื้นหมั้นระวัง</u> <u>เชยชมชิตินิมนุชช่วยจุคหลัง</u> <u>จนระงังชานกองถึงสองยาม</u>
----- <u>ตื่นหวาดหวาดพะวงวานงราม</u> <u>ยิ่งโศกแสนแน่นอุราเพียงอาสัญ</u> <u>เอาพระเกษจอมจักรหักระคาง</u> <u>เรามาควยราชการพระยานเกล้า</u> <u>พอคิโคคคอยเป็นสุขสิ้นทุกข์โศรม</u> <u>แต่วิสัยใจปฤชณนี้</u>	----- <u>ละเมอตามมองเขม่นไม่เห็นนาง</u> <u>สูกสิ้นทุกข์ทนกลมหมาง</u> <u>วายุยาเสราเลยจงสรางกำสรคโศรม</u> <u>ไมควรเรารอนรำพึงคะนึ่งโณม</u> <u>ก็แสนโสมนัสมาลางหน้าพลัน</u> <u>ประเคียวคี่ประเคียวรายหมายกระสัน</u>

หักลงไปได้เท่านี้ก็ครั้ง ที่หลังนั้นคงจะแปรไม่แน่นอน
 อันหักห้ามความสวาทให้ชาควีน ไหนจะสิ้นเสื่อมสุดจนหลุดลอย
 วายถวิลเพียงเวลาทิวากร คงจะย้อนโหยหาเมื่อราตรี "

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔, ๔๔, ๔๕)

การคร่ำครวญถึงหญิงที่รักนี้ มีแทรกอยู่ในนิราศเรื่องนี้เป็นตอน ๆ หลายแห่งด้วยกัน

๓.๒ การใช้ถ้อยคำ

- ใช้คำบางคำคล้ายสุนทรภู่ เช่น คำว่า 'เหงาหงิม' 'ระเียบเย็น' 'พฤษาไสว' 'ไม่ฝ่าฝัน' ดังตัวอย่าง

" ยืนนอนรอนรุ่มถึงพุ่มพวง ให้เหงาหงิมเหงาหงิม ระเียบเย็น
 จะเชยชมสกุณาพฤษาไสว ที่มีในแนวลำเนาภูเขาเขิน
 ทั้งพวงเขาเหลาขุนนางต่างตกแต่ง ตามตำแหน่งยศฐาไม่ฝ่าฝัน
 ยิ่งสลุกสงทูลสืบเก้าวาน พระพายชวนชื่อมาไม่ฝ่าฝัน "

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๔๗ - ๖๕)

- คำที่ขอใช้ เช่น
 'ภิปราย' 'ภิเปรย' ตัดมาจากคำ 'อภิปราย' มีใช้อยู่หลายแห่ง เช่น
 " มันไม่มีใครแสดงแจ้งภิปราย
 " บางแคนเคาะเยาะเขากลารภิปราย
 " แล้วภิเปรยชวนให้พวกไทยกิน "

คำอื่น ๆ ที่ใช้เป็นภาษาพูดก็มี เช่น สนับ (ถนัด), ตะพาน (สะพาน)

- ในนิราศลอนดอนมีการใช้ศัพท์ต่างประเทศด้วย เช่น

ควีน = Queen " มันเข้าเฝ้าองค์ควีนในสกล "

เอนชะเนือ = engineer " เอนชะเนือนายจักรก็ศักดิ์สิทธิ์ "

โบ๊ท = boat	แล้วจักเรือโบ๊ทงามตามท่านบง
ยุหรบ = Europe	คำรบตามเยี่ยงอย่างข้างยุหรบ
สีป่าย (ซีปอย) = Sepoy	พวกสีป่ายรายขึ้นเป็นปลายทอก
สระระเวย์ = Surrey	เป็นเรือไซ้สระระเวย์ทะเลหลวง
กัปตัน = Captain	แล้วกัปตันสั่งฝ่ายนายทหาร
โฮเต็ล = hotel	เขานำหน้าตรงโรไปโฮเต็ล
พระที่นั่งชะโรน = throne	อยู่ตรงหน้าพระที่นั่งชะโรนใน

กาลา

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๓-๖๗)

๓.๓ ฉันทลักษณ์ เขียนโดยไขค่าง่าย ๆ และมีเสียงสัมผัสสระ พยัญชนะบ้าง แต่ไม่มากนัก ส่วนเรื่องสัมผัสในมีแทบทุกวรรค เช่น

ถึงนิวเขียนเขียนนลเห็นคนมุง	กูออกบุงชวักไขว่เงินไปมา
ในนั้นมีสารพิศสัตว์ทุกอย่าง	ลวนตาง ๆ หลายหลากมากหนักหนา
แควมอกมวดยมุกสุดชีวา	เขาใส่ยาไว้ในทองให้ป้องกัน
ไม่เนาเปื่อยเหมือนคิมชีวิค	ช่างประคิษุคู้คงเป็นเห็นชยัน
ทั้งเนื้อเนื้อเลื้อสืหมอนันต์	สารพันนกลาภกพาเนื่อง

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑๑๔)

- ตอนท้ายที่เขียนเป็นเรื่องแถลงความในใจนั้น แท้เป็นกลอนกลบทหลักเพชร ให้เสียงไพเราะ แสดงให้เห็นว่า หม่อมราโชทัยสามารถแต่งได้ทั้งโคลงสี่สุภาพและกลอนกลบทที่ไพเราะควย

๔. คุณค่าในคานสนทริยศาสตร์ และคุณค่าอื่น ๆ

๔.๑ คุณค่าคานสนทริยศาสตร์

๔.๑.๑ การเล่นคำ เล่นเสียงพยัญชนะ สระ มีอยู่หลายคน เช่น
 ถึงอวยังกิคระคางควยยางรัก ขางเหนยวหนกหนวงใจจนฉวยฉม
 สุกจะคิคปลิคปลคเฝาฉคอม กงจะงมเลิยเพระงมเมื่อยามครวญ
 ถึงหนาเมื่องะลันคันอนอระ แต่นี้จะคนใจควยไกลสมร
 มาอางวางอาหวาในสาคร จะฉนฉอนฟิ่งที่ไนกไรวาง
 อยู่ถึงหองกระสเสไหังไกลยัง สุกประทงสุคทนกมลหมาง
 สุกคณควาหานุซสุคทนทาง สุกอางวางสุคจนพนปัญญา

นั่งคะนิงพอถึงที่เาะเายาย ยิงหมองหมางหมนไหมใจจน
 เายายที่หานวมนุมคลุมสกนช อุนแทกายใจจนไอุนเลย
 ยามสงวนเื่อนวลสนิทแนบ ไคอิงแอบอนอรานิจาเอย
 อุนทังนอกอนทังในใจเสมย เมื่อดะเลยจากเาฟี่หนาวทรว
 ลมกัจักพักทวนทวนซางหนา โอเวราสีงรไนไหมทลวง
 ทองทุเรศเวทนานำทาทวง อยู่ในหวงมหรรดพนิงซบเา

(หมอมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑๐ - ๑๖)

๔.๑.๒ มีบทเปรียบเทียบที่เข้าใจง่าย เช่น

แมลงกุชเยซาบลีนแลวบินหนี เมื่อนทัวฟีพิสมยแลวไกลเา
 ภูมรินแกลงรางไซอยางเรา รีเยมคลาคเลดางามซำเพระจำใจ
 นำคางพราวหนาวอกิทกเลือ ถึงมีเื่อนำกันสักพันฉีน
 เาคลีคลุมกลุมจิทคังพิษไน สุคจะปีนอารมณกรมภทย

(หมอมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๓๒, ๑๔๖)

๔.๑.๓ ใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติต่าง ๆ ใ้คดี เช่นเสียงลมพัดเรื่อย
เสียงลมพายุ เสียงระฆง เสียงโฆระทมกัน เสียงนกรอง เป็นคน คังทัวยาง

ให้เรือรอปลอยสมอลงน้ำโพล่ง

ให้ใส่ไฟใช้จักรชักสมอ

ครั้นเรือเราเข้าไปถึงในอ่าง

เสียงโกร่งโกร่งกร่างกร่างวางสายโซ่

เปิดหลอดไฟโพล่งเสียงซู่ซ่า

เสียงโซ่กราวโกร่งกร่างวางสมอ

วายุพัดฮือหวนทวนข้างหน้า

เชือกกระยางใหญ่ถอยยอยยับเป็น

กระพือพาใบสะบัดซาดตะเพ็น

เหตุเผชิญจะให้ชาเวลานาน

๔.๘.๔ ใช้คำบรรยายความขุมนวนวายสับสน เวลาที่มีคลื่นซัด เรือโคลง

เคลงทุกคนเมาคลื่น บรรยายให้ผู้อ่านมองเห็นภาพไคคิ

"เวลาหนึ่งสุริยาลงบ้ายคล้อย

สลატันพักกลางจนาวี

ลูกเรือทำการงานพานจะซัด

แต่จะขึ้นเก็บใบไม้ไม่ทัน

ใบสับชักดาลิปลิวออกวอน

ละลอกจักพัดเข้าใจนาวา

ที่ชั้นล่างวางลิกลุยเพียงเขา

บางเปือกปอนมอชอกะเยอ

บางพริ้นตัวกล้วยชีวิตจะปลิดปลด

บางบนเจ้าแผ่นดินที่ศิริราย

เป็นฝนฝอยมีคมทั่ววิถี

เกือบเสียที่อัปปางลงกลางคัน

ควยคลื่นซัดชวนเซหัวเห้น

เสาสะบันห้วยยับปลิงมา

ที่เรงรอนคิกถึงตัวกล้วยหนักหนา

บนคาคฟ้าหีบหอยลอยเป็นแพ

คูกองเขากลึงกลอกเหมือนจอกแหน

เสียงออกแซ่ขุมนวนออกวอนวาย

แสนกำสรดสุดที่คิกหนีหาย

ถารอคตายไก่อเป็นแนคงแกบน "

(หมอมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑๕๖)

๔.๑.๕ บทพรรณนาแสดงความรู้สึกและขมสิ่งต่าง ๆ นับเป็นสิ่งที่เด่นที่สุด

ในนิราศลอนดอน ทุกตอนที่พรรณนาจะช่วยให้ผู้อ่านจินตนาการภาพและการกระทำของสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น

- บทพรรณนาความรู้สึกเมื่อไต่คลื่นอยู่ในทะเล

ไปแวนนอกออกลิกนีกอนาถ

ลูกคลื่นใหญ่คงจะทับให้อัปปาง

กำปั่นฟาดฟันละลอกกระฉอกผาง

แห้ววาววางชีวันอันตราย

ถึงยามกินก็ไคยากแหลกกระจาย ของทั้งหลายล้มคว่ำคะมำไป
 ยามไสยาสน์ชาตสุขทุกขสะทอน เรือชนอนตัวเขยื้อนเลื่อนไกล
 ศีระพลคึกจากหมอนถอนฤทัย มีใครไค้นพิราอร่าร้าง "

(หมอมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑๔)

เล่าเรื่องละครมาให้รายละเอียดทำให้ผู้อ่านเห็นภาพพจน์ได้

ยังมีชายปรีชาขึ้นมาอื่น
 สั่งให้มารำเทากาวครรไล
 ผู้ที่ชกมหนามากก็ม
 ถาแมนคนเงยหนามาแขนคอ
 ครั้นเอนซ้ายมายายเอนไปข้าง
 ที่บิดเบือนเหมือนหมคกงวม

บางที่ชี้คนเคี้ยวทั้งสองมา
 คนหนึ่งโจนขึ้นบนไหลดังใจจร
 สองเท้าชี้คึกกระโรมิไซชั่ว
 บางที่ขึ้นเหยียบเขานาวตัวเอน

ชื่อมิสกุเจนจัทท์ค้อชา
 แล้วโหมมาเค้นสองเท้ากวากุมกับ
 สารพันกัษรค์ ไม่ชักคราม
 พาชี้ชาติชาญลาคลงนอนนิ่ง
 ชายคลกยกเท้าอัสคร
 มาก็ทำตามใจมิไคชัก
 บัดเคี้ยวคลคนคลกลุกลคลคลา

(หมอมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๔๔ - ๕๐)

ออกมาขึ้นพุกจาอัสชาสัย
 ก็ทำไคเหมือนอย่างคนชอมกลพอ
 รูประสมให้เหมือนกันบันจรงหนอ
 คนเอนขวามายอเอนตัวตาม
 ถกแบบอย่างเขาลงท้านองหนึ่งสองสาม
 ลื่นเนื้อความคนขึ้นเพียงนั้น

ขึ้นแยกขาทำตามความประสงค์
 เอาหัวลงจคคีระหกละเมน
 เลือกลงหัวคู้หน้าเหมือนหาเสน
 ไมโงเงนแข็งขังหัวตะบัน

มัวถือแขนนำหน้ามาเค้นตาม
 ประเคี้ยวกลับไหลนั่งกลางสนาม
 ค่ำรบสามสั่งว่าให้รำนอน
 ไม่ไหวคิงรู้ทำเหมือนคำสอน
 ใทกอกกายหงายนอนหว่างอุรา
 สารพันค้ำเอนคู้ภาษา
 แต่อาชานอนนิ่งไม่คิงกาย

จะยิ่งเป็นสลุด - ๑๕ นั้ ถ้าเคารพองค์พระมหากษัตริย์หรือของ ยิ่ง ๒๐ นั้ ในนิราศลอนดอน
มีกล่าวถึงการยิ่งสลุดหลายครั้งด้วยกัน เช่น

ทั้งสองข้างยิ่งปิ่นกันครั้งนั้น
ยี่สิบเอ็ดเสร็จจรรพค่านับชง
แล้วกับคันสั้งฝ่ายนายทหาร
ให้สลุดส่งทูตสืบเก่าที่

บันลือลั่นในชลาลัยระหง
ธรรมเนียมตรงบอกเบื่องเมืองไมตรี
เคยรอนรานรุกรบไม่หลบหนี
ก็พร้อมกันจรลี้ลงเรือน้อย

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๒๕)

๔. . ทำให้ผู้อ่านได้ทราบว่า เกาะพะงันเป็นแหล่งที่เชื่อกันว่า มีทองคำ
อยู่ดั่งคำกลอนว่า

ถึงประเทศเขตจำเพาะเกาะพะงัน
ฝ่ายเจ้าเมืองไชยาให้มาชก
เขาซีกหินทึบเปิดเนื้อเจ็คนำ

เขาพูดกันว่าที่นี่มีทองคำ
ชมพูนุทสุกคี่สีสุกก่า
แล้วจึงนำเขานอมจอมโมฬี

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๔)

๔.๒.๓ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ทำให้รู้ว่า ชาวสมัยนั้นตกเป็น
เมืองขึ้นของวิลันดา (ฮอลันดา)

มาสี่วันบรรลุดึงแหลมค่าน
ชื่อบุรียะกะตราชาวาเนา

เป็นเมืองบ้านพันรพวงศ์องค์อิเหนา
แต่ยอมเข้าเคียมคัลวิลันดา

(หม่อมราโชทัย,

- ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ประเทศอังกฤษตอนหนึ่ง กล่าวคือในสมัยที่
คณะราชทูตจากกรุงสยามนำพระราชสาส์นไปเจริญสัมพันธไมตรีกับอังกฤษนั้น พระญาติวงศ์
ของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียองค์หนึ่งสิ้นพระชนม์ หม่อมราโชทัยซึ่งมีกำหนดว่าจะเข้าเฝ้า
ต้องเลื่อนเวลาออกไป หม่อมราโชทัยได้เขียนไว้ในนิราศว่า

. . .

" เขามาแจ้งเรื่องรอนอักษรทรง ว่าพระวงษาสวัสดิ์กษัตริ
 ประชวรลมครุหนึ่งถึงชีวิต พระนางคึกเศราสลกกำลังศรั
 แสนวิโยคโศกสัลย์พันทวี ในการที่รับทุกข์ของหยุดไว้
 อีกลักแปดราตรีพอมีสุข คอยเลื่อมทุกข์คล้ายจิตพิสมัย
 ไต่ทราบสารอนุสนธิเป็นจนใจ ต้องรอไปปวยการนานเวลา "

(หมอมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๕๔)

๔.๒.๔ ความรู้เกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์

- คนไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคงยังมี
 น้อยคนที่เชื่อว่าโลกกลมเหมือนผลส้ม แม้แต่หมอมราโชทัยซึ่งได้ศึกษาเล่าเรียนมามากพอ
 สมควรก็ยังแสดงความสงสัยว่า จะจริงตามที่ราบอกไว้หรือไม่ แต่มีที่ท้าวทอนช้างจะเชื่อ
 แล้ว ก็คงจะเห็นได้จากคำกลอนต่อไปนี้

" จะใกล้คำกล่าวผ่านอากาศ นี่ก่อนนำคติพิศวง
 เป็นโฉนโยหนอพระสุริยง จึงตกลงในที่นทีศร
 เมื่ออุทัยแจ่มแจ้งเห็นแสงส่อง ขึ้นจากห้องวังวนชลงาน
 หรือจะเป็นเช่นอังกฤษเขากิจการ ว่าสัณฐานโลกกลมเหมือนส้มโอ
 พระอาทิตย์อยู่ที่เดียวไม่เลี้ยวเลื่อน แต่โลกเคลื่อนหมุนหันชันอีกโ
 อันพื้นแผ่นดินไทรก็ใหญ่โต เราคนโง่คิดไม่เห็นเป็นอย่างไร "

(หมอมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑๕๔)

๔.๒.๕ ให้ความรู้เกี่ยวกับการแต่งกายของคณะทูตไทย ที่ไปเฝ้าสมเด็จพระ
 พระราชินีวิกตอเรีย เฝ้าเฝ้าเมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้ายขึ้นสามค่ำ หมอมราโชทัยพรรณนา
 ไว้ว่า

" ต่างสวมใส่สนับเพลาพรายเพราเพริศ วิไลเลิศแลอร่ามงานใจหาย
 เลื่อมสลักรักแมงทับติดเชิงชาย คุ้ยแบบลายเอกเอี่ยมขรรมนิยมไทย
 นุ่งยกนอกคอกวิเศษเกล็ดคิมเสน โจ่งกระเบนประคคาคาไมหวาดไหว
 บางใส่เสื้อสารบบเข็มชายใน ข้างนอกใส่ครุยกรองทองสำราศ "

ข้ามรั้วครั้งแด่นเป็นแหวนเพชร แต่ ละมีคแววาวราวจะหยก
 ทัพหิมแดงแสงงามข้างงามค มรกตไฟพริ้วจำรูญราย
 เข้มชัคแน่นแขวนกระบี่ที่ทหาร หมวกประทานครบถ้วนจำนวนหมาย
 สอดดั่งเท้าเกือกบางแลวย่างกราย ทั้งแปคนายโคคลาออกมาพลัน "

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑๓๐ - ๑๔๐)

- ให้ความรู้ เกี่ยวกับวิธีการเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศ

ในฐานราษฎร

" เยนเนอรัดนำหน้าสีลาลอง ถึงห้องหลวงเปิดบานทวารกว้าง
 ทหารยืนซ้ายขวาท่าทาง เสื้อผ้าอังกฤกรองล้วนทองพัน
 ถือขวานคามยาวกรายปลายเป็นกริช คอยสถิตทุกประตูชยัน
 ทานทูตเชิญราชสารลานสุวรรณ พานเคียงกันรวมรองทั้งสองราย
 ครั้นเข้าไปในทวารที่ชั้นสาม ก็คลานตามลคหลั่นคอยผันผาย
 เจ้าคุณถือพานเงินคำเนินกราย แต่เจ้คนายกราบทมประนมกร
 กรบสามครั้งคุณพระนายชายฉลาก ก็คลานผาคคลาไคลเข้าไปก่อน
 คุณมณเฑียรที่สามก็ตามจร ที่จึงผอนเรียงรอตอกันไป
 แลเจ้าคุณราชามาตย์ชาติทหาร คุณพิจารณาสรพกิจพิศมองใส
 แลวสุนจรเจนมหาชลาลัย ชุนปรีชาตามในบวรวัง
 ทั้งเจ้คนายคลานตามกองงามค เป็นหลั่นลคกันลงมากุณห์หลัง "

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑๓๐ - ๑๔๐)

- ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมเนียมการกินอาหารแบบชาวอังกฤษ

ที่ต้องมีการคิมน้ำชากันในวันหนึ่ง ๆ บ่อยครั้งมาก

"เวลาก่อนเสวยรสโภชนา คนบรรดาที่สำหรับเคยรับการ
 ยกถาดใหญ่ใส่น้ำชาเข้ามาตั้ง ชนมบังจืดสนิทไม่ติดหวาน
 กับเนยเหลวนมโคโถน้ำตาล ให้รับประทานเสร็จสรรพยกกลับ
 ครั้นถึงสี่โมงเช้าเลี้ยงชาวสว เป็ดไก่รวบเสร็จสิ้นกินไม่ไหว

ทั้งกุ้งหอยปูปลาเอามาไว้	ตามชอบใจสารพัดไม่ขาดแคลน
เวลาเที่ยงเลี้ยงน้ำชาดลายน	กินออกจนมิได้หยุดข้างสุดแสน
ขนมจีดขนมหวานจานแบน ๆ	อีกเหล้าแวนเปียร์คำทั้งห้าเป็น
พอบ่ายสามโมงเบี่ยงก็เลี้ยงข้าว	มิให้เฝ้าราโศกกายระคายเช็ด
ปรนนิบัติพวกเราทิ้งเข้าเย็น	ไม่วายเวนละเลยท่าเจยเชื่อน
ถึงสองทุ่มมีน้ำชากับกาแฟ	โดยกระแสเลี้ยงกลางวันเหมือนมันเหมือน
เวลากินมิให้พักต้องตักเคียน	ไม่คลาดเคลื่อนโมงยามตามสัญญา "

(หมอมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๘๙)

นอกจากนี้ ในนิราศลอนดอนยังมีเรื่องราวที่ให้ความรู้แก่อ่านอีกหลายประการด้วยกัน เช่น ประเพณีการต้อนรับทูต จะมีแบบที่เป็นทางการเป็นแบบแผนก่อนแล้วจึงจะมีการเชิญมาพบปะกันเป็นการจำลองครั้งต่อ ๆ ไป ซึ่งจะมีการทักทายสนทนาปรึกษาเรื่องต่าง ๆ ได้ การที่หมอมราโชทัยไปอังกฤษในครั้งนั้นมีพิธีอภิเษกสมรสของพระราชธิดาสมเด็จ พระราชินีวีกตอเรียด้วย หมอมราโชทัยได้พรรณนาไว้อย่างละเอียดทุกตอนนับว่าให้ความรู้ แก่ผู้อ่านมาก นอกจากนี้ยังให้ความรู้เกี่ยวกับความเจริญทางคันเครื่องจักร และการอุตสาหกรรมอื่น ๆ ทำให้รู้อังกฤษสมัยนั้นเจริญรุ่งเรือง และมีประเทศราชต่าง ๆ มาก

๔.๒.๖. ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง ชนมประเพณีต่าง ๆ ของยุโรป โดยเฉพาะชาวอังกฤษ ดังตัวอย่างในคำกลอนต่อไปนี้

"ระหว่างสองข้างทางวิถี	มีไร่นาสาลีแลไผ่
นาข้าวโพดข้างเป็นนาหญ้าไร่	เขาปลูกไว้นายกันพานจะแพง
เมื่อถึงเทศกาลหนาวเป็นคราวซัด	ทุกสิ่งสัตว์มาลาถิ่นหญ้าแห้ง
ทั่วทั้งเมืองซื้อหาราคาแรง	คอกหนาแลงหญ้าสดจึงงคงาม
บางหัวสวนทำไร่ไถปลูกผัก	เป็นคอกผักกอนแกแลออกหลาม
มีบ้านเรือนแลฟลิกลวนคึกราม	ในที่ตามทางรถบจร
แมนภูเขาเลากาก็คหน้าขวาง	ก็นำทางทะเลลวงรวงสิ่งขร
เหมือนอุโมงค์ตรงตรอกไม่ยอกย้อน	ข้างซุกพลอนทำหินคังคินทราย"

บางแห่งก่อเป็นสะพานมีธารไหล เรือเดินไคบนนั้นชันหนักหนา
 แตะชาวฉะเชิงเทราทางรถไฟเขาไปมา คู่ก็น่าหลากจิตข้างคึกการ
 บางที่ท่าลำคลองเป็นสองชั้น ขางบนนั้นมีน้ำลำละหาน
 ขางล่างชลลนไหลไต่สะพาน เรือขึ้นลงท่องธารทั้งสองคลอง

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๔๙)

- ธรรมเนียมการแสดงความเคารพ การต้อนรับอย่างเป็นทางการเป็นมิตรใช้วิธี

จับมือ

เจ้าเมืองนั้นปรีดาออกมารับ
 ก้มศีรษะโดยทางอย่างนับถือ แล้วยื่นมือมาให้พวกไทยจับ
 ธรรมเนียมนอกบอกสำคัญการคำนับ ครั้นเสร็จสรรพสนทนาก็จลาจร

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑๕)

- วิธีการแสดงความรัก ฝรั่งนั้นใช้จับควายปาก ส่วนไทยใช้จุมก

คังกลอนที่ว่า

อังฤษจุมกกันควายปากลำบากตา พวกไทยคว่ำควายจุมกถูกไม่เบา

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑๕)

๔.๒.๙. ให้ความรู้เกี่ยวกับ ความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับการทำขวัญ
ผูกขวัญเพื่อเป็นมงคลแก่ผู้ที่จะจากไป หรือเดินทางไกล ในนิราศลอนดอนนี้มีบอกให้ทราบว่า
 ก่อนออกเดินทาง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเจิมและผูกขวัญให้แก่คณะ
 ราชทูตด้วย

" พระทรงจิมจันทน์เฉลิมเจิมวิลาศ แล้วผูกพาคด้วยขวัญรำพันสอน
 เสกัจคำรัสตรัสอำนวยอวยพระพร จงดาวรเรื่องยศหมคทุกคน "

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๒)

- ให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อในทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องกรรม

บาป บุญ

หรือเราทำกรรมเวรเป็นเกณฑ์คราหนึ่ง เหลือจะเลาะลัดลี้ลี้หนีหาย

มาพบน้าข้าพบประสพทราย

ถึงมีตายก็ค้างเหลือเหมือนเรื่องราว

ว่าหนีศึกวิ่งเขามาเจอเสือ

ขึ้นจากเรือนนี้กุมภาทำตาชาว

กลับพบงูใหญ่แท่นแท่งาว

โอ้เป็นคราวครั้งยากลำบากครัน

" จวนประสพพบมิตรนิษฐา

มาจำซาเศร้าใจไปไม่ถึง

เวรใดมิให้เราไคลเคลาล้าง

คิออ้างอิงอีกอักษัศคารมณ "

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๒๘, ๑๖๓)

๔.๒.๔ ประวัติผู้แต่งและบุคลิกลักษณะที่ปรากฏในนิราศ

ผู้เขียนนิราศลอนคอนมีคอยไคแทรกประวัติส่วนตัวลงในนิราศเรื่องนี้
มากนัก มีอยู่มากเล็กน้อย เช่น ตอนต้น ๆ ของนิราศได้กล่าวถึงหน้าที่ที่ทรงได้รับมอบหมาย
ว่าให้ไปเป็นลามในคณะราชทูต ดังกลอนที่ว่า

"แต่ตัวเราต้องเป็นลามตามบัญชา ส่งภาษาทูตลงคองค์พระนาง"

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๒),

ตอนไปครั้งนี้ หม่อมราโชทัยคงจะมีอายุมากพอสมควรแล้ว จึงมักออกตัวว่าแก่เสมอ
เช่น ตอนไปถึงกรุงลอนคอนแล้วเตรียมเดินทาง ไปเฝ้าสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย ก็มี
ประชาชนมากอยุ่ดูคณะราชทูตมากมาย หม่อมราโชทัยก็พรรณนาไว้ตอนหนึ่งว่า

" ม้างเถาหายว่าคนนั้นเป็นท่า ทูต

บ้างก็พูดชักชวนกันสรวลสันต์

ที่สาวแสดแลสบลบเมียงมัน

ท่าเชิงชั้นแบบบลชอบกลดี

แต่ตัวฉันแก่เฒ่าเขาไม่รัก

ต้องเมินพิศตรเจียมจิตคิคมักดี

จะล่อแถคราวกะตัวกลับผู้มี

ถ้าเสียทีสีขำระยำมั่ง"

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๖๘)

บุคลิกลักษณะของหม่อมราโชทัยที่ปรากฏในเรื่องอาจสรุปได้ดังนี้

๑. เป็นคนมีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีความ
รับผิดชอบในหน้าที่การงาน ดังคำว่าพื้นที่เขียนถึงนางที่รักไว้ว่า

จำจากชนิษฐานุพาพิน
ถ้าแนมณิคมิใช่กิจนรินทรราช
โดยภักดีมีประสงค์จำนงใน

เพียงจะสิ้นชีวิตรักอาลัย
ไม่คลลคลลคลลคลลคลลคลลคลล
อาสาไท่จอมจักรหลักนกร

และ

นี่จนจิตติกราชการหลวง
ถึงสุดแสนรักไคร่อาลัยงาม

จึงไกลดวงเนตรนางทางสยาม
ไม่เท่าความกตัญญูพระภุช

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑, ๑๗)

- หญิงที่หม่อมราโชทัยรำพันถึง จะมีตัวตนหรือไม่ก็ตาม แต่ก็เชื่อได้ว่า
ลักษณะที่รำพันถึงนั้นเป็นลักษณะที่ถือกันในสมัยนั้นว่า เป็นหญิงที่งามคือมีผิวสวยดังคำกลอนที่ว่า

แต่จากบ้านแสนกันดารไค้ความยาก ยังมีหน้าซำจากเจ้าเนื้อเหลือง

แนมณูหญิงเมืองนี้จะมีเหมือน พี่ไม่เชื่อนชมชิตพิสมัย
ขอกงเคียงเนื้อเหลืองอยู่เมืองไทย ถึงยากไร้จะอุทิศส่ำพยายาม

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑๕, ๑๗)

แสดงให้เห็นความในใจของหม่อมราโชทัยว่า เป็นคนซื่อสัตย์ รักเกี่ยวใจเดียว

๒. หม่อมราโชทัยเป็นคนเปิดเผย ไม่ว่าไปไหนรู้อย่างไรมักจะบรรยาย
ไว้เสมอ เช่น ไปเที่ยวชมผู้หญิงเมืองอังกฤษ เพราะมีคนชวนไปก็เล่าไว้นอกจากนี้ยังเป็นกน
ข้างสังเกต และละเอียดถี่ถ้วน ดังจะเห็นได้จากการที่บรรยายสิ่งต่าง ๆ ได้ละเอียดดียิ่ง

๓. เป็นคนสุภาพ ประณีต จะเห็นได้ว่าไม่มีบทคร่ำครวญที่โหดโหดหรือเกี่ยวกับ
กับแสดงความรักที่โจ่งแจ้งเลย มีแต่บทคร่ำครวญแสดงความเศร้าเสียใจที่นางมิได้มาด้วย
เท่านั้น

๔. เป็นกวีที่สนใจศึกษางานของกวีที่มีชื่อเสียง เช่น เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร,
สุนทรภู่ ดังจะเห็นได้จากการเลียนแบบในเรื่องลีลาการเขียนชมสิ่งต่าง ๆ และลักษณะสัมผัส
ของกลอนก็เป็นแบบกลอนของสุนทรภู่ คือมีความไพเราะในคำเสียง (แต่ไม่ค่อยมีการเล่นคำ
มากนัก)

๕. หม่อมราโชทัยเป็นคนถ่อมตัว ไม่โอ้อวดตนว่าเป็นกวีทั้งยังเชิญชวนให้ผู้อื่นอ่านและวิจารณ์ผลงานนี้ด้วย แดงให้เห็นว่าเป็นคนใจกว้าง ดังโคลงและกลอนในตอนท้ายเรื่องที่ว่า

" ไซ้จิตคิดอาจอ้าง	อวดดี
จกั้แข่งวากยวาที	เทียบรู
ถือตนทัดเทียมกวี	หวังเสาะ โสทนา
สักแต่ว่าพอรู	เริ่มกล่า กอวสาร "

และ

-----	ขอแถมคออชอธิบายไวยาหาร
เหมือนซีเซนเป็นหน้าสารบาญ	เชิญวิจารณ์เรื่องรสมหาคัญ "
(หม่อมราโชทัย , ๒๕๐๔ : ๑๖๔ - ๑๗๐)	

สรุปผลการเขียนของหม่อมราโชทัย

๑. การเขียนนิราศครั้งนี้เขียนอย่างมีจุดหมาย และก็เป็นไปตามความประสงค์ในการเขียนให้หญิงที่รักอ่านคนเดียว แต่เขียนไว้ให้คนรุ่นหลังที่ไม่เคยไปใคร่เรื่องราวที่ผู้เขียนไปพบเห็นในต่างแดนมา ผู้เขียนได้แสดงจุดมุ่งหมายไว้ในตอนท้ายเรื่องว่า

" ที่ละบ้านหลานล้ามากหม่นหมาง	ครนคิคนวครวญถึงนางกรางโหยหวล
จึงเขียนคำจำชอคิดจิกรัญจน	เรื่องการเสราเราทำถรวจวนแหลกลาญ
หวังจะให้ไว้งเห็นเป็นฉบับ	ไคล้มครุสำหรับถรับครองสาร
แนะสั่งเขปในสิ่งชอพบประมาช	ทราบแถงดินสินที่ฐานบ้านเมืองเอย "

และ

" บางยลบางเรื่องรู	รหัสการ
จึงนิพนธ์พจนสาร	ลืมิไว้
สำหรับแผนดินบาบ	เนาเนื่อง ไปเอย
คนเกิดภายหลังไก่อ	อ่านแวงอนุสนธิ์ "

(หม่อมราโชทัย, ๒๕๐๔ : ๑๖๔ - ๑๖๕)

๒. ลีลาการเขียนของหม่อมราโชทัย เป็นแบบบรรยายสภาพภูมิประเทศต่าง ๆ มาก จึงไม่ค่อยมีการแทรกนิทานชาดบ้าน หรือตำนานสถานที่ตลอดจนคติต่าง ๆ มากนัก การเล่นคำ เล่นเสียงพยางค์ต่าง ๆ ก็มีไม่มากเช่นเดียวกัน

๓. บทคำครวญน้อย บรรยายกล่อมหม่อมมอง นิราศเรื่องนี้มีคุณค่าในด้านให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ มาก

๔. นิราศเรื่องนี้ยังมีลีลาการเขียนที่เป็นแบบ ธรรมเนียมนิยมอยู่หลายตอน แสดงว่ากวียังได้รับอิทธิพลจากกวีรุ่นเก่ามากพอสมควร เช่น ตอนชมนกชมไม้และตอนท้ายเรื่อง

๕. นิราศลอนดอนมีลักษณะของนิราศแบบใหม่ คือ มีการบอกชื่ออยู่ต่าง จุดมุ่งหมายในการแต่งไว้อย่างครบถ้วน

๖. มีการใช้ศัพท์ต่างประเทศในกลอนนิราศ ซึ่งนับว่าเป็นอิทธิพลอย่างใหม่ที่มีต่อลีลาการเขียนของกวี

๔.๕ วรรณกรรมของหลวงจักรปาณี (ฤกษ์) หรือ มหาฤกษ์

โคลงนิราศกรุงเก่า

หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) หรือ มหาฤกษ์เป็นกวีคนสำคัญคนหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลวงจักรปาณีเขียนนิราศไว้สี่เรื่อง คือ โคลงนิราศกรุงเก่า นิราศพระปฐม นิราศทวาราวดี และนิราศปลวก

โคลงนิราศกรุงเก่านี้ มหาฤกษ์แต่งเมื่อ เข้ารับราชการแล้ว เขียนในคราวตามเสด็จประพาสกรุงเก่า ดังปรากฏในโคลงที่ ๑๓ นิราศเรื่องนี้มีบอกไว้ในตอนท้ายเรื่องว่า แต่งเสร็จเมื่อวันศุกร์ เดือนสี่ ขึ้นสามค่ำ ปีวอก จุลศักราช ๑๒๒๒ (พ.ศ.๒๔๐๓)

๑ รูป

โคลงนิราศกรุงเก่า ขึ้นต้นด้วยร่ายนำหนึ่งบท และเนื้อหาที่เป็นนิราศจริง ๆ มี ๒๔๐ บท ตอนท้ายเรื่องมีโคลงกระทู้ นอกจุตประสงก์ในการแต่งไว้สองบทและมีบทสรุปเป็นโคลงสี่สุภาพอีกหนึ่งบท

เนื้อความในนิราศ ตอนต้นเป็นบทชมบ้านเมือง ชมความรุ่งเรืองของพุทธศาสนา ขอพระเกียรติยศเกียรติยศ กล่าวลาหญิงที่รัก ชมโฉม พรรณนาความรักความอาลัยหญิงที่รักไว้มาก เมื่อเดินทางผ่านตำบลสถานที่ต่าง ๆ ก็นำชื่อสถานที่และเรื่องราวของตำบลนั้นมารำพัน คร่ำครวญเกี่ยวพันไปถึงความรัก ความอาลัยของคนที่นี่คือหญิงที่รักเสมอ ตอนท้ายเรื่องบอกจุตประสงก์ในการแต่ง เวลาที่แต่งเสร็จ พร้อมทั้งกล่าวถามคน เชิญชวนให้ผู้อื่นช่วยติชมด้วย มีแถลงความในใจเกี่ยวกับสาเหตุที่แต่งไว้ด้วย

เส้นทางที่กล่าวถึงในนิราศเป็นไปโดยลำดับดังนี้

ลงเรือแล่นไปตามคลองหลอด ผ่านวัดทองปู้ บางลำพู บางขุนพรหม โรงเหล้า บ้านปูน บ้านลาน บางจาก สามเสน สลักหิน บางพลัด บางซวน บางซื่อ วัดสร้อยทอง บางละมุก ตลาดแก้ว ตะนาวศรี บางสีทอง ตลาดขวัญ บางซรี คำน ปากเกร็ด โรงเจ้า ภาษี บางพูด บางพิง บางโค บ้านใหม่ โลกชำพูด บางหลวง เขิงราก วัดไก่อี๊ย สามโลก บ้านจิว บางกระบือ เกาะใหญ่ ลานเห บางไทร ทาเลาแดง คลองตะเกียน ท่าพระ

สวนหลวง วัดธรรมมา หัวแหลม กลองท้อ วัดเชิงท่า (แะที่แพของมารคา) กลองสระบัว
จวนผู้รั้งกรุงเก่า ท่าสิบเบี้ย บ้านหม้อ วัดแม่นางปลื้ม หัวรอ ท่าวัง อยุธยา วังจันทร์เกษม

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

นิราศเรื่องนี้ลักษณะเด่น คือการคร่ำครวญ รำพันถึงหญิงที่รักซึ่งกวีจากมา บทม
โฉม การส่งนาง การคร่ำครวญคล้ายคลึงกับกำสรวลศรีปราชญ์และนิราศนรินทร์มาก การ
พรรณนาในเชิงสังวาสเป็นไปอย่างละเอียดลออและโลดโผน ลักษณะหญิงที่รำพันถึงเป็นสตรี
ในจินตนาการมากกว่าจะมีตัวตนจริง นิราศเรื่องนี้มีประวัติแต่งแทรกอยู่เล็กน้อย มีการบอก
จุดหมายในการแต่ง วัน เดือน ปี ที่แต่งจบจำนวนโคลงที่แต่งและชื่อผู้แต่งไว้ด้วย

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑ เนื้อความและวิธีการพรรณนา ที่ปรากฏในนิราศเรื่องนี้มีลักษณะเป็นแบบ
ธรรมเนียมนิยมอยู่มาก เนื้อความไม่มีอะไรใหม่ เป็นแบบนิราศโบราณคือ แก่นของนิราศเป็น
เรื่องความรัก ความอาลัยของกวีที่มีต่อหญิงที่รักในถ้ำวิธีพรรณนา ก็เป็นแบบธรรมเนียม
อย่างเห็นได้ชัด ทั้งการขึ้นต้น การคร่ำครวญถึงนาง การชมโฉม ฯลฯ महाฤกษ์เขียนนิราศ
เรื่องนี้ เลียนแบบ นิราศนรินทร์ กำสรวลศรีปราชญ์อย่างใกล้ชิดมาก กล่าวคือ

- เลียนแบบกำสรวลศรีปราชญ์ในโคลงที่ ๑๐, ๒๔, ๒๕, ๒๘, ๑๕๔, ๑๕๕
- เลียนแบบนิราศนรินทร์ในโคลงที่ ๒, ๑๒, ๒๐, ๔๑, ๔๓, ๑๓๑, ๑๕๒, ๑๕๕, ๑๕๖,

๒๑๑, ๒๒๑, ๒๒๖

- เลียนแบบเจ้าฟ้าธรรมธิเบทร์ในโคลงที่ ๑๓๖, ๑๓๗, ๑๓๘

ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างมาให้เห็นเล็กน้อยดังนี้

กำสรวลศรีปราชญ์

โคลงที่ ๑๔	โฉมแม่จักผากฟ้า	เกรงอินทร หยอกนา
	อินทรท่าเทอโฉมเอา	สุฟ้า
	โฉมแม่จักผากดิน	คันทาน แล้วแธ
	คินฤชิตเจ้าหล้า	สุสสองส

โคลงที่ ๑๕

โคมแม่ปากน่านน้ำ

อรรณพ แลฤา

ยวนาคเขยชอก

ฟ้าใหม่

โคมแม่รำพึงจน

จอมสวาสติ กุเอย

โคมแม่ไครสงวนไค้

เท่าเจ้าสงวนเอง

(ศรีปราชญ์, ๒๕๐๕ : ๒๔)

บทเห่ชมปลาพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์

นวลจันทร์เป็นนวลจริง

เจ้างามพริ้งยิ่งนวลปลา

คางเบื่อนเบื่อนหน้ามา

ไม่งามเท่าเจ้าเบื่อนชาย

เพียนทองงามคังทอง

ไม่เหมือนน้องหมาคาพราย

กระแหแหทางชาย

คังสายสวาทคลาดจากสม

เนื้ออ่อนอ่อนแตรือ

เนื้อน้องหรืออ่อนทั้งกาย

ไกรทองข่องจิตชาย

ไม่วายนึกกรีกกรึงทรวง

ปลากรายวายเกียวกู

เกล้ากันน้อยคงามดี

แต่นางห่างเหินพี่

เห็นปลาเกล้าเกล้าเศร้าใจจร

(เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์, ๒๕๐๕ : ๒๙-๓๔)

โคลงนิราศกรงเก่า

โคลงที่ ๒๔

จะปากประเทศคำว

ดินแดน ไคนา

ทุกเทกทุกไทแสน

แสนหนอง

มอของกุ่มาแมน

คิวมุง ชมแม่

มอพระดักขมีพ้อง

พิชญเจ้าจะกวน

โคลงที่ ๒๕

เคียงงามสามแน่นอ้าง

อาจะวังไค้ฤา

โคมบกวรปากฝั่ง

โลกหล้า

ปากใจแม่เรียมหวัง

ใจกุน ใจเอย

คึกว่าปากดินฟ้า

ปากเจ้าใจดี

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) ๒๕๐๔ : ๙-๔)

๑๓๖. กางเบือนเหมือนเจ้าเนียง กางชบวน เบือนฤ
 ปางพิ้วยวนชวน จิกเชื้อ
 นวลจันทร์จะเหมือนนวล จันทร์แจ่ม ฤแม่
 เนื่อออนออนเหมือนเนื้อ ออนไอ้ อร์โณ

๑๓๗. เขียนทองผะผองแผ้ว พรรณวี เจ้าฤ
 กลายแม่มือทองสี สุกเข้ม
 ปลากรายวายวารี กรายกรีก อยุฤ
 กลแมกรีกนิ้วเม้ม นาคาลายเรียม

(หลวงจักรปาณี (ฤษ), ๒๕๐๔ : ๒๙)

<u>นิราศนรินทร์</u>		<u>โคลงนิราศกรงเก่า</u>	
๑๑. บรรจรถหมอนมานมุง	เคียงสมร	ห้องหอขอหีบห้าม	แทนสมร
เคียงช่วยเตือนนุชนอน	แทน้อง	สมรอย่าลงดินคอน	สะคุคเสียน
ถูกโฉมแมจกักร	จากมาน	เคียงเชนยที่นางนอน	เตือนนุช นอนนา
มานอย่าเบิกบังห้อง	หีบให้คอยทน	นอนและปิกมั่งเมี้ยน	มานกั้ระวังโอม

(นายณรินธิเบศร์ (วิน), ๑๕๑๓:๑๙)

(หลวงจักรปาณี (ฤษ), ๒๕๐๔:๔)

นอกจากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังมีตัวอย่างอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นว่ามหาฤกษ์เขียนตามแบบธรรมเนียมนิยม และเลียนแบบทั้งเชิงความคิด และโวหารของกวีโบราณอีกเป็นอันมาก การพรรณนาคร่ำครวญ แสดงความอาลัยรักนางก็ร่ำพันอย่างอ้อยอิ่ง พิรี พิไรมาก

การพรรณนาตามแบบธรรมเนียมนิยมในเรื่องอื่น ๆ ยังมีอีกมาก เช่น เมื่อเดินทางถึงตำบลบางไทร ก็ร่ำพันอยากไห้พระไทรช่วยพาไปพบหญิงที่รัก เหมือนดังพระไทรเคยอุ้มพระอนิรุทธไปสมสู่ นางอุษา (ดูโคลงที่ ๑๒๕) การอ้างเรื่องพระรามให้สีกาพิสูจน์ความบริสุทธิ์ด้วยการลุยไฟ (ดูโคลงที่ ๔๘) ตัวกวีเองก็มีความประสงค์จะให้หญิงที่รักพิสูจน์แบบนั้นด้วย และนอกจากนี้การที่กวีร่ำพัน คร่ำครวญถึงหญิงที่รักพร้อมทั้งแสดงความหวาดระแวง กลางแกล้งใจในน้ำใจของหญิงที่รักว่าจะไม่ซื่อสัตย์ต่อความรัก (โคลงที่ ๔๔) เช่นนี้กวีโบราณชอบ

เจียรนัย	ในโคลงนิราศไชว	จรใน
สถาน	ในโคลงนิราศไชว	ฐาน
สถิต	ในโคลงนิราศไชว	สถิต

๑ ๑ ๑

๓.๓ ลักษณะโวหาร โวหารในโคลงนิราศกรุงเก่าเป็นบทกว๋ากวญมาก การบรรยายเรื่องอื่น ๆ บทพรรณนาในเชิงผ่องใส กล่าวอย่างโลกิโยน โจ่งแจ้ง ไม่ก่อบประณีต มีปรากฏในโคลงที่ ๒๒, ๓๗, ๔๕, ๔๘, ๙๕, ๙๗, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๒๐, ๑๓๓, ๒๐๒, ๒๐๓, ๒๐๔, ๒๐๕ ก็จะยกมาให้เห็นบ้างเล็กน้อยดังนี้

โคลงที่ ๒๐๔	"เคยกรซวกไชวเกี้ยว	กรกัน
	ไปล่ประทัดเอาจวัน	วุ่นว้า
	ซงษ์เปลี่ยนปลี่ยน	เพลงพาด แม่ม
	ทุกละบองดองฉา	หัวทองมทมสุวรรณ

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๔๒)

- ส่วนวนโวหารของมหาฤกษ์ที่สังเกตได้อีกอย่างหนึ่งคือ มีส่วนวนโลกิโยน เป็นส่วนวนที่โลกิโยน ในเชิงความกิดและเปรียบเทียบ บางโคลงก็คล้ายของนายนรินทร์วิเศษ (อิน) โวหารที่โลกิโยนมีปรากฏในโคลงที่ ๒๒๐, ๒๒๑, ๒๒๓, ๒๒๔ ซึ่งจะยกมาเป็นตัวอย่างบ้างดังนี้

โคลงที่ ๒๒๔	" เอลิงรากโพลงโลกป็น	เป็นควัน แล้วแม่
	ซลเนวรที่ไหลหัน	คับไค้
	บุญบเกิดไ วลป	เลกิงโลก จันเอย
	หาไม่มบญ์ทะเลไหม	มอดม้วยมดสรวง "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๔๖)

๓.๔ คำฉันท์ลักษณะ ส่วนใหญ่ใช้ไค้ไม่ผิดพลาดจากแบบแผน มีการใช้คำเอกโทษ โทโทษบ้าง ดังโคลงที่ ๑๙๑, ๑๘๑, ๑๘๗, ๑๘๘ เป็นต้น

๔. คุณก่าในคานสุนทรียาศสกรและคุณก่าคานอื่น ๆ

๔.๑ คุณก่าคานสุนทรียาศสกร

๔.๑.๑ การเล่นเสียงสระ พยัญชนะ มีปรากฏอยู่หลายโคลง เช่น โคลงที่

๓๖, ๔๘, ๑๓๘, ๑๔๐, ๑๖๕ เช่น

โคลงที่ ๑๖๕	" ยาม <u>คึกคาว</u> สว่างคาว	<u>เคื่อนคับ</u>
	<u>คุดังควง</u> โคมระยัม	<u>ระยา</u>
	<u>ลัมแลจะแลลัม</u>	<u>แลลิว</u> <u>ลิมเอย</u>
	<u>อจกลัมจะกลัมชา</u>	<u>ชวคฺชมโม</u> "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๓๔)

บาทหนึ่งเล่นเสียงพยัญชนะ "ค" บาทสองเล่นเสียงพยัญชนะ "ค", "ร" "ย"

บาทสามเล่นเสียงพยัญชนะ "ล" บาทสี่เล่นเสียง "จ-ก", "ช"

๔.๑.๒ การเล่นก่า มีปรากฏอยู่มาก เช่น โคลงที่ ๒๑ เล่นคำว่า "จาก"
โคลงที่ ๕๔ เล่นคำว่า "พลัด" โคลงที่ ๑๒๑ เล่นคำว่า "เจ็บ" โคลงที่ ๑๖๘ เล่นคำว่า
"ยา" โคลงที่ ๑๘๕ เล่นคำว่า "จวน" โคลงที่ ๑๘๘ เล่นคำว่า "รอ" ดังจะยกมาให้เห็น
พอเป็นตัวอย่างดังนี้

โคลงที่ ๑๖๘	" เจ็บจากเจ็บหันห้า	หฤทัย ฟีน่า
	สุดจะหยิบยาใด	คับเร็ว
	ยาเคี้ยวขอดยาใจ	จอมสวาท ฟีเอย
	พอจะยาโรกเรือ	รากร้อนเรียมทาย "

(ฤกษ์, มหา, ๒๕๐๔ : ๓๕)

๔.๑.๓ การย่ำก่า ช่วยให้เกิดความไพเราะ บางโคลงย่ำคำเป็นเชิงกระทู้
ก็มีเช่น โคลงที่ ๒๑๕ ย่ำคำว่า "ยาม - ยามกิน, ยามนั่ง, ยามอาบ, ยามนอน"
โคลงที่ ๒๑๘, ๒๑๙ ย่ำคำว่า "สุด" ดังตัวอย่าง

โคลงที่ ๒๑๘ ' สุกสายนัยเนตรของ สอดสมาน แบนนา
 สุกโสทรามสำนาน ชาวชู
 สุกเสียงจะสื่อสาร สุกสั่ง แล้วแม่
 สุกอุทวิพิศุรุ สุกสู่โลกสมร "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๔๕)

นอกจากนี้ยังมีปรากฏในโคลงที่ ๙, ๘, ๔๔ อีกด้วย

- การย่ำคำวรรกหน้ากับวรรกหลังในบาท ๔ ช่วยให้เกิดความไพเราะยิ่งขึ้น เช่น
 โคลงที่ ๔๐ บาท ๔ " แลหอคอด้ายหน้า แม่หน้าอาดัย "

โคลงที่ ๔๔ บาท ๔ " นางก็ค้ำเรียมค้ำ รักค้ำการา "

โคลงที่ ๑๑๓ บาท ๔ " ต้องคอยรอรักเล่า ลุมเล่าเอาใจ "

๑ ๑ ๑

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๔ - ๒๔)

๔.๑.๔ การไว้อวยคำสร้างภาพพจน์และบรรยายอารมณ์ได้ก็ เช่น

โคลงที่ ๓๔ " สึงเวชนุขึงเข้า เกียงผงม ฟีนา
 ยาจิตต์เยียวยากม คับเป็ล้อง
 ผจงยีนย่างทุกขระทม ระทวยออน ออกเอย
 แบกอยพยุ่งกายเยื่อง ยาตรยั้งยั้งเจนิยน "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๔)

๔.๒ คุณกาคานอื่น ๆ

๔.๒.๑ ทำให้แลเห็นสภาพของสังคมในยุคนั้น เช่น ความนิยมในเรื่องการกิน
 หมาก (โคลงที่ ๔๙) ฐานะและหน้าที่ของสตรีที่มีต่อสามีและงานในหน้าที่ของแม่บ้านแม่เรือน
 (โคลงที่ ๖๐, ๖๑, ๑๖๓), การแต่งตัว การบำรุงความงามของสตรีในยุคนั้น (โคลงที่ ๕๖,
 ๖๔, ๑๐๕) ดังจะยกตัวอย่างโคลงมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

- ความนิยมเรื่องกินหมาก

โคลงที่ ๔๗	" <u>บาจันหมากกิบเจ้า</u>	<u>เจียนจำ ปาณา</u>
	<u>ณจจิบพลเหลื่องดำ</u>	<u>แสลม</u>
	<u>กานพลกรบรว่า</u>	<u>หัตถ์ส ให้จา</u>
	<u>ชวคจรไนใสแถม</u>	<u>หีบไม้มฤตมา "</u>

- หน้าที่ของสตรีหมกอดสามี

	<u>กิตยามเริ่มแกลกดำ</u>	<u>กระยาหาร</u>
	<u>ยักพักตร์นั่งแนบพาน</u>	<u>เพ่งยิ้ม</u>
	<u>พลางวิแหพลางสาร</u>	<u>เสนอบอก</u>
	<u>เรียบมอรอยพลอยเพินลิ้ม</u>	<u>โศกดินเหลื่อหวาน</u>
โคลงที่ ๑๖๓	" <u>ยามนอนนุรนวกไคล</u>	<u>ไกลเส้น พี่แม่</u>
	<u>लगกระพือพักเย็น</u>	<u>รินเรา</u>
	<u>บำเรอพี่ก่อเป็น</u>	<u>เทพบุตร นางนา</u>
	<u>ยามนิทรากราบเท่า</u>	<u>พี่เหียรประคิทิน "</u>

- ความนิยมในเรื่องการแกงตัวของสตรี

โคลงที่ ๕๖	<u>วิคสรอยทองฉะเวือกเพียร</u>	<u>ทองคำ</u>
	<u>หวนคิสรอยจะชาวก่า</u>	<u>อะเคื้อ</u>
	<u>สังวาลย์เวียเฉวียงรำ</u>	<u>ยวนบำ เจ้าจา</u>
	<u>งามระยับจับเนื้อ</u>	<u>แม่เนื่อนพคุณ "</u>

- การบำรุงความงามของสตรี

โคลงที่ ๑๐๕	" <u>แหบนากจากนุระแล้ว</u>	<u>ลีมถอน ไรจา</u>
	<u>เล็มจะลีมเจียนนอน</u>	<u>นันทิว</u>
	<u>ไม้ออยชนางอน</u>	<u>งามสรีพี พี่เอย</u>
	<u>จากวะวาวาคิ้ว</u>	<u>ชาคค่างเขียนไร "</u>

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๑๓ - ๒๒)

๔.๒.๒ ทำให้ทราบถึงความเชื่อในทางพุทธศาสนา ก็ความเชื่อที่ว่า
ชาติก่อนเคยพรากสัตว์ ชาตินี้บาปจึงทรมานเองทำให้กลัวจากหญิงที่รักไป มีปรากฏอยู่ใน
โคลงที่ ๑๔, ๒๐, ๓๕ เช่น

โคลงที่ ๓๕ " นุญไคน้ำสมฐ์	โคมพญู พี่เอย
บวบสิ่งใดคดเห	ทางทอง
เพรงพรากนกเขาเร	รังร้อน ไปดา
จำที่จำจากนง	เพื่อเนื้อเวยโรน "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๔)

๔.๒.๓ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิภาพของกวี

โคลงนิราศกรุงเก่านี้ ชูแต่งในคอกโคกลาวถึงประวัติของกน
แทรกไว้มากนัก ความในนิราศเรื่องนี้ทำให้ผู้อ่านทราบเพียงว่า มหาฤกษ์เป็นชาวกรุงเก่า
เพราะมีกล่าวไว้ในโคลงที่ ๑๕๑, ๑๕๒ เป็นทำนองเสียขาย เสียใจที่กรุงศรีอยุธยาต้องเสีย
แก่พม่าซ้ำอีก และอีกตอนหนึ่งในโคลงที่ ๑๕๓ โคกล่าว่าไปแะนามารคาที่แพควย แสดงว่า
ตอนนั้นมารคายังมีชีวิตอยู่ ความในโคลงมีว่า

พอลงลงอุรุเวรยัง	รอรี
จงจอกคแพนที่	เกวคเกลา
ประยูรญาติเกลบศรี	เปื้อนเยียม เรียมเอย
ถามไถ่ทุกซุซุเขา	แซรรองสโมสร "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๓๔)

ความในโคลง ๑๕๒ ก็บ่งให้ทราบว่า เบื่อเด็ก ๆ นั้น เคยมาอยู่ที่วัดเวียงท่า เมื่อ
โตขึ้นไปอยู่กรุงเทพ ฯ จนกระทั่งได้เข้ารับราชการ ทิราชการจึงไม่ได้กลับมากกรุงเก่าอีก
เลย จนกระทั่งตามเสด็จมาครั้งนี้จึงได้มาพบญาติพี่น้องอีกครั้งหนึ่ง

มหาฤกษ์เป็นกวีที่ไม่ชอบสุรา ดังกล่าวไว้ในโคลงที่ ๔๙ เมื่อผ่านโรงเหล้าว่า

" มล็กเห็นโรงเหล้าน้ำ	นรگانต์ ภูเอย
ผ่านบวปเรียบมหาญ	เสพสุ "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๑๑)

ในด้านบุคลิกภาพ มหาฤกษ์ คงจะเป็นคนที่ค่อนข้างละเอียดถี่ถ้วน คงจะเห็นได้จากพรรณาสีต่าง ๆ ไล่ละเอียดถี่ และมีความรู้ดี โวหารที่โดดเด่นคงเป็นเพราะเขียนในขณะที่อยู่ในวัยหนุ่มกะนองก็เป็นได้

นิราศพระปฐม

นิราศพระปฐมนี้ไม่ทราบปีที่แต่งแน่ชัด เพราะความในนิราศมิได้บ่งให้ทราบว่าเขียนเมื่อไร หากพิจารณาเรื่องสำนวนโวหารแล้วก็น่าจะเป็นไปตามข้อสันนิษฐานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพที่ประมาณความเห็นไว้ว่า ".....สังเกตข้อความที่พรรณานิราศ รู้ใจว่าลึกแล้วไม่นานนัก เพราะยังใช้เด็กวัด (ที่เคยเป็นศิษย์) ให้แจวเรือ.....ทั้งสำนวนโวหารที่แต่งในนิราศพระปฐมนั้น ยังมีกะนองมาก เห็นจะยังไม่มีภรรยาเป็นหลักฐาน.....(คำทรงราชานุภาพ, พระเจลบรมวงศ์เธอ, ๒๕๐๔ : ภาคกานำ)

๑. รูป

นิราศพระปฐมนี้แต่งเป็นกลอนสุภาพ ขึ้นต้นด้วยการบอกชื่อผู้แต่งและจุดหมายที่จะเดินทางไป มีบทพรรณนา ราวสัน กรำครวญ ถึงหญิงที่รักและประวัติของตนเองไว้มาก บทพรรณนาธรรมชาติมีไม่มากนัก มีแต่บทเปรียบเปรย คติ คำคมต่าง ๆ ตอนท้ายเรื่องบอกสาเหตุที่แต่ง แลลงกวาวไปในวาทะให้รู้วาทะหญิงที่รักที่กล่าวถึงนั้นเป็นเพียงหญิงที่รักในจินตนาการเท่านั้น

เส้นทางที่กล่าวถึงในนิราศเป็นไปตามลำดับดังนี้

ออกจากบ้านลงเรือเกิดทางผ่านหน้าวัดสุทัศน์ สามง่าม วัดราชบพิธ วังหน้า แล่นออกจากคลองหลอด เข้าคลองบางกอกน้อย บางหว้า บ้านบุ วัดทอง วัดชีปะขาว บางผักหนาม บางบำหรุ บางขุนนนท์ บางระมาด วัดไถ่เตี้ย สวนหลวง วัดพิบูล สวนแคน บางขวาง เข้าคลองลัดวัดไชยพฤกษ์ คำนวณ ศาลากระหวาง วัดไผ่จันทร์ แล่นไปตามคลองมหาสวัสดิ์ ศาลาสอง ศาลาสี่ ศาลากลาง ศาลาห้า ศาลาหก ศาลาเจ็ด โรงเจ้าภาษี ออกปากคลองถึงจี่วราย โรงหวด ศาลาหอ คลองเจดีย์บูชา บ้านธรรมศาลา ห้วยกระเจา พระปฐม

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

ลักษณะเอก คือการรำพันความในใจเกี่ยวกับความหลังของกวีและความสัมพันธ์ของกวีที่มักบอกคล้อยต่าง ๆ แทรกประวิติ์แต่งไว้มากกว่านิราศกรุงเก่า มีโวหารเปรียบเทียบที่คมคาย มีการเล่นคำมาก ลักษณะหญิงที่รักที่เอ่ยถึงในนิราศเป็นแบบหญิง ในจินตนาการบ้าง มีตัวคนบ้าง ในนิราศที่กล่าวถึงมีหลายคน และมีการกล่าวแสดงความในใจ บอกสาเหตุในการแต่งนิราศ และกล่าวถอมตนไว้วาง

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑ เนื้อความและวิธีพรรณนา ลักษณะเนื้อความนั้นเป็นแบบนิราศทั่ว ๆ ไป ไม่มีอะไรใหม่ แก่นของเรื่องคือ ความรัก แล้วกวีก็จะพรรณนา รำพันความรัก ความอาลัยที่ต้องจากหญิงที่รักไป หญิงที่มหาฤกษ์กล่าวถึงมีหลายคน ในเรื่องนี้มีรำพันถึงความหลังอย่างเจ็บแค้นน้อยอกน้อยใจ เรื่องต่าง ๆ หลายอย่าง มีลักษณะ เป็นการระบายความในใจเกี่ยวกับความหลังมาก วิธีการพรรณนามีทั้งที่เป็นแบบธรรมเนียมนิยม และที่เป็นแบบของตนเอง

ลักษณะการพรรณนาที่เป็นแบบธรรมเนียมนิยม กล่าวคือ เมื่อพบเห็นสิ่งไรก็จะนำมารำพันเกี่ยวโยงไปถึงหญิงที่รักด้วย เช่น

" หอมบุหงาการเกศวิเศษสม
นมสวรรค์นั้นไม่สมเหมือนนมนาง
กลิ่นจี่สัปดั่งก็ยังแฉง
หอมสุคนธ์ผลจันทร์ที่รัญจวน

เหมือนเทศมหรามเขยเจ้าเสยสา
ผลมะปรางไม่เหมือนปรางสาอาสนวล
ไม่เหมือนแสงโอบฐแฉล้มเมื่อแย้มสรวล
ไม่หอมหวานเหมือนเนื้อที่เจ้าจันทน์ "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๘)

การคร่ำครวญถึงธรรมชาติในลักษณะ เว้นนี้มีอยู่หลายแห่งตลอดทั้งเรื่อง

๓.๒ ถ้อยคำที่ใช้ ใวก่าย ๆ ให้เสียงและความหมายดี คำที่ใช้ผิด ๆ มีน้อย มหาฤกษ์มักชอบใช้คำบางคำซ้ำในที่ต่าง ๆ เสมอ เช่น คำว่า "นิวจาเอ๋ย" ดังตัวอย่าง

" จะแด่เปล่าเปลี่ยวอรานิจจาเอ๋ย "

" เหมือนเมื่อนักหมายมานิจจาเอ๋ย "

" พอตักสอยเกลื่อนกลานิจจาเอ๋ย "

" ฉันทิ้งนิกภาวานานิจาเอ๋ย "

ฯ ล ฯ

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๔ - ๑๔)

๓.๓ ลีลาการเขียนของมหาฤกษ์มีเขียนทั้งแบบสัมพันธ์กันและวิสุทธิทัศนะ ดังจะยกมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

สัมพันธ์กัน

" บางระมาดเหมือนพี่มาศสวาทหวัง ไม่สมหวังพิศวาทเหมือนมาศหมาย
ที่ไคร้สมมาคยังกลาคคลาย เพราะหลายรายหลายรักหนักอารมณ์
เหมือนแม่น้ำลำคลองเป็นสองแยก สุดจะแจกจักษ์ใจออกให้สม "

ฯ ล ฯ

วิสุทธิทัศนะ

" ขรรคมดาเกิดมาเป็นท้าวคน มิไค่พันทุกข์อำนาจชาติขรา
เมื่อเว้าบคายก็เหม็นเห็นประจักษ์ พระไกรลักษณ์นี้แจจรงทุกสิ่งสา
เป็นอนิจจังทุกขังอนัตตา เพราะคันทากอทุกข์ให้ลูกลาม
ด้วยรูปรสกลิ่นเกลี้ยงเกลียงสัมผัส เครื่องกำหนดพาบปล้วนหยาบหยาม
คัดค้านหาอย่าหลงพะวงงาม พยายามปฏิบัติตามอวัฏทาง "

ฯ ล ฯ

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๒๐)

๓.๔ การเขียนนิราศ มหาฤกษ์มักแทรก ความรู้เกี่ยวกับคชชาวัตน์ไว้ด้วย
เช่น ไปถึงพระปฐม ก็เล่าถึงนิทานเรื่องพระยาภมรพระยาพานแทรกไว้ด้วย เช่น

“เป็นลกลั่นชั้นของปล่องกิดา
รูปอากรมสิทธาอุยอาศัย
ทานสร้างสรรคโสภาคอุเกียรณ์
เชอทรงช้างยกพลพิพิศาต
ฉายายหอมมารดาเลี้ยงมานาน
อันเรื่องราวพระยาพานนั้นนานนัก

มีคุหาห้องระหงเหี้ยววงเวียน
รูปวิไลหลากเหมือนฉากเขื่อน
รูปมณเฑียรกษัตราพระยาพาน
พระพิศมิตพระยาทรงปลงสังขาร
ควยแจ้งการปกปิดซึ่งกิจจา
คนรู้จักเล่ากันนั้นหนักหนา

.....

.....

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๒๐)

- แทรกสำนวนภาษิต เช่น

“ วาสนาอาภัพลับเหมือนปูน มาอาครรวมคิงเสียจริงเจี๊ว ”
“ ไม่ให้ฟังฉันจะนอนกักก่อนเกลื้อ ”

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) , ๒๕๐๔ : ๑๒ - ๑๖)

๑.๕ ลีลาการเขียนมักแทรก สำนวนเสียดสีประชดประชันบุคคลต่าง ๆ ไว้อย่าง

อย่าง เช่น ประชดคนหัวประจบว่า

“ ฝีมือประจบเจียนนี้คอกคิมาก แก่ปีปากนั้นมิได้มีใครหา
การหนังสือลือกระฉอนแกกอนมา ย่อมไคหน้าไคยทปรากฎนาม
แต่เจียนนี้เป็นใจนิไคผด มีแทกนคอยเอ่ยมาเย้ยหยาม
รู้จักรามไปรู้จักความ ก็เหมือนความว่าเล่นเห็นกับตา ”

๑ ด ๑

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๑๒)

๔. คุณค่าในก้านสนหรือกาสตรและกณาคานอื่น ๆ

๔.๑ กณาคานสนหรือกาสตร

๔.๑.๑ เล่นเสียดสีพญูษณะ สระแทบทั้งวรรค มีปรากฏอยู่มากในนิราศ

เรื่องนี้ ดังจะยกมาพอเป็นตัวอย่างดังนี้

" โจนจิกจับจวแฉะแข็งแค้น
กางเขนพลคนกกรอกกระเรียนร้อง
นกยูงเล่าเคลียดัวเมียเมียง

บ้างแบ่งมันเหยื่อป้อนประอรเอียง
เหมือนเสียงน้องพลอดเพราะเสนาะเคียง
จันจำเรียงรวมวังประนังนอน "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๑๔)

๔.๑.๒ การเล่นคำ มีเล่นคำอยู่หลายคน เช่น เล่นคำว่า "กอก"
 เล่นคำว่า "รอ" เล่นคำว่า "สวาท, รวง"

" เขากลองบางกอกน้อยละห้อยหา
ฉันเจ็บใจใจจิกนั้นคิดมา จะหายาหมอกอกช้าชอกกาย
ฉันอยู่บางกอกใหญ่ยังไม่ถอย บางกอกน้อยถาจะให้ใจหาย
แม่เอวบางนางกอกคอกจะคลาย บางไม่คลายเอวบางไม่สร้างครวญ

เถาสวาทเหมือนสวาทที่พาคัน กาหลงนั้นเหมือนที่หลงทรงพะงา
โอ้เถาร่วงเหมือนที่ร่วงนาหวงเกล้า สงสารเถาร่วงโรยให้โทษหา
ถึงสวนแคนแสนเสียสายสาคา พสุธาเคียวจะห่างไปทางแคน "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๘ - ๑๐)

๔.๑.๓ การใช้ถ้อยคำให้อารมณ์และความรู้สึกต่าง ๆ ได้ดี เช่น
 " ที่ล่องฝั่งข้างคลองสวนทองทุ่ง ดูเว้งว้างแลหิวละลิวเหลิง
เห็นทิวไม้ไผ่หุบเป็นซุ้มเชิง ที่สูงเทิ่งลมโยนโกรนกริวกริว
เห็นเมฆหมอกออกรอบตามขอบป่า เหมือนต้นฟ้าตกไกลใจหิวหิว

ไทรงวงงดบใส่ใจวิ้งวิ้ง พอเอนหมอนนอนนิ่งไม่ตึงกาย

พลงนึ่งทรุดหูกคุดแน่นดินล่าง ยิ่งเว้งว้างแลลิวหิวหิวไหว
เห็นริวริวทิวทุ่งถึงกรุงไกร ทั้งทิวไม้ทิวเขาลำเนาคง "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๘ - ๑๔)

๔.๑.๔ การใช้คำตาย ใช้เสียงสระเสียงสั้นบรรยายธรรมชาติ ให้เสียง
และภาพพจน์ได้อย่างดี เช่น

- บรรยายตอนเรือติดแหง

" กือทะเลเปะปะสวะเหื่อย น้ำเห็นเห็นน้อยหนักเหลือเรือโป้งโล้ง "

- บรรยายสภาพคนง่วงนอน ให้ภาพพจน์

" ที่ขึ้นบ้างนั่งงอกลงงอ ทำเชื่อมเชื่อมของแข็งเรียวแรงโรย "

- บรรยายสภาพบรรยากาศที่เงียบวังเวง

" กึกสงกึกเงิบงอมทุกหย่อมหญ้า โสมคป่าโหยหวนครวญกระหิม

เห็นเงาไม้คำกาคูคร่ำครึ เสียงทึมทึมน่ากลัวจนทิววัน

นกพิทือเห่งทุมมันพุดผิด เสียงพิทิกที่ไม่มีใครขวัญ

ทั้งเค้ากุกโกนทะโกนกัน ให้ไหวหวั่นหวาดกลมลให้ชนพอง "

(ฤกษ์, มหา, ๒๕๐๔ : ๑๕ - ๑๖)

๔.๑.๕ มีส่วนวนเปรียบเทียบกับคนตาย โดยมากเป็นการรังถึงความหลัง
ความเศร้าโศกเสียใจของตน ตัวอย่าง เช่น

" จะหาจันทน์กฤษณานั้นหายาก เหมือนคนมากมีตื่นสีกหมิ่นแสน
จะประสงคองคปราชญ์ชาดแกลอน เสมอแมนจันทน์แดงแรงรากา "

.....
" เห็นฟ้าแดงแสงอัปยัยเหือก เหมือนแสงเล็ดตายอ้วยค้อยหา
ไม่เห็นนวลทวนสะอื้นกลืนน้ำตา พระสุริยายังระยอเหมือนรอกอย "

" บ้างปลุกผัดคักแล้วแพ้วจ้งหัน ลมพัดผันหมุนตัวหวิวหวิวไหว
ครันลมทวนทวนทับก็กลับไป เปรียบเหมือนใจคนเราเทาทุกวัน
พวกรุกขรุกรังที่บางกอก พุดกลีบกลอดคังคังเหมือนกังหัน
ลมพัดหนักทางไหนไปทางนั้น พุดไม่ทันเขาพร้อมคองยอมกลัว "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๑๑ - ๑๔)

๔.๒ กุดถาคำนอื่น ๆ

๔.๒.๑ ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมไทยในยุคนั้น เช่น การกมนาคม การค้าขายอาศัยทางน้ำเป็นสำคัญ การแต่งกายของสตรีชาววัง ชาวบ้าน การทำมาหากิน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เมื่อมหาฤกษ์พบเห็นก็จะพรรณนาอย่างละเอียด ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจได้ดี คงจะยกมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

- การแต่งกายของสตรีชาวบ้าน

" ดูสาวสาวชาวนาไมนาชม ตรำแคลมเหลือคำควยทำนา
ตะเบงมานซักเขมรแทบเห็นตัว ไม่แต่งตัวสารพัดไม้ยักหน้า "

- การแต่งกายของสตรีชาวกรุง, สาวชาววัง

" ลวนหมสีนุ่งลายเขียวกรายกรุย คูปกูปยไว้วางเหมือนนางระบำ
ขมิ้นแป้งแต่งปรุงจรุงเครื่อง ลวนขาวเหลือองแลไหนวิไลชา

..... "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๑๓)

- การค้าขาย สินค้าที่ซื้อขายกันในยุคนั้น และแสดงให้เห็นว่าสมัยนั้นยังไม่มีเครื่องจักร ต้องทำด้วยมือทั้งสิ้น เช่น

" ทั้งเรือหุ่นเรือทอดจอกเป็นพรวน ตลาดลวนจ่ายจัดออกอัดแอ
ทั้งสองแถวแหวไปมิไกรตลอด ต้องเลี้ยวลอดหลักัดฉวัดแหว
ทั้งไทยเจ๊กจีนแซกแปลกแปลกแล พวกชาวแพสารพันจะบรรจง
ขายเครื่องแก้วเครื่องทองของทั้งหลาย ทั้งผ้าผายม่วงแพรและระหง
เสื้อกระเป๋าชาวมาผาผอง ที่รูปทรงสำอางเป็นช่างเย็บ
ลวนสาวสาวน้อยน้อยนั่งรอยเข็ม ฝีมือเมมมิกเม้นไม่เห็นตะเข็บ
ไม่เจ็บหลังนั่งเพียรบางเจียนเลียบ ประกอบเก็บไรจกเหมือนตุกตา "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๙ - ๘)

๔.๒.๒ ให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อที่ว่า การนิคลูกเมียผู้อื่น เมื่อตายไป
แล้วต้องไปเป็นต้นจ้าวซึ่งมีหนามแหลม มหาฤกษ์รำพันไว้ตอนผ่านจ้าวรายว่า

" จี๊วนรกลีบหงอกคู่ลี	คมเหมือนตรีกรคกริบระริบร้าว
ไครสร้างกรรมทำชั่วควยคุเขา	ไหรอนเราร่างโรยอยู่โหยหิว
ครั้นจ้าววันบรรลักษ์ก็ไปปลิว	ไปขึ้นจ้าวยมบาลประหารแทง "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๑๕)

แต่มหาฤกษ์ได้ชี้ให้เห็นว่า คนในยุคหนึ่งคงจะไม่ละอายในเรื่องเป็นชู้กับลูกเมียผู้อื่น
กันมากพอควร มหาฤกษ์จึงได้กล่าวทำนองเสียดสีประชันประชันไว้ว่า

" ทุกวันนี้ใครเขาไม่ระแวง	กลับพลิกแพลงพูดเล่นเย็นเย็นใจ
ว่าเมียเขาเรารักทำควักคอน	ขึ้นจ้าวอ่อน มือคืบป็นไม้ไผ่
แมสมัครรักเราไม่เป็นไร	จะเป็นไค้ทุกวันไม่กรั่นกร้าม
ควยหนามจ้าวเคี้ยวนี้ไม่มีมาก	เขาคอยฉกทุกวันอย่าหวั่นหวาม
จะทำบุญเสียควยชวานตระหง่านงาม	ไปฉกหนามจ้าวบาให้ชากระยา
ยมนาณั้นเหนอเกลอกับพี	เธอปราถิ์ว่าจะชูปอุปถัมภ์
.....	 "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๑๕)

๔.๒.๓ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิกภาพของกวี

ในนิราศพระปฐม มหาฤกษ์ได้รำพันถึงความหลังเมื่อผ่านวัด
สุทัศน์ว่า เมื่อสมัยเป็นเพชรพระวินัยธรรมเห็นว่า มหาฤกษ์ เป็นเด็กมีเขาวนปัญญาดี จึงพา
ลงมาฝากไว้ให้เล่าเรียนวิชาที่วัดสุทัศน์ และมหาฤกษ์คงบวชอยู่จนถึงสิ้นสมัยรัชกาลที่ ๓ จึง
ไถ่สึก ค้างกลอนที่พรรณนาไว้ว่า

"..... นึกสงสารคราวครั้งยังเป็นเณร
พระครูบาพาพราจากกรุงเก่า มาฝากเราศึกษามหาเถร
อยู่วัดนี้มีพระท่านกะ เกณฑ ให้เข้าเฝ้าแปลประโยควิโยคใจ
.....
จึงเป็นไปในแผ่นดินสยาม ทรงพระนามพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
จนสมบทบวชสนองไม่หมองมัว พอครองตัวตามประสาวิชาคุณ
สิ้นแผ่นดินสิ้นระตืออาลาพรต แสนกำสรดสิ้นทรัพย์สนับสนุน
ขอถวายพระกุศลผลบุญ ให้เจ้าขุนบารมีทวีไป "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๒๕๐๔ : ๓ - ๔)

ในชีวิตของมหาฤกษ์คงมีสตรีเข้ามาเกี่ยวข้องกับอยู่หลายคน ในตอนต้นของนิราศก็บอกไว้ว่า

" ทนारीที่มากสวาทหวัง อยู่ลับหลังมิไค่สน้ำตาไหล
เจ้ารู้เรื่องเคื่องลอยจะน้อยใจ เพราะมิไค่เยื้อนหากันช้านาน "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) ๒๕๐๔ : ๑)

เนื้อความในนิราศพระปฐมก็มีรำพันถึงความหลังว่า เคยลักลอบไค่เสียกับสตรีคนหนึ่ง ที่บ้านพักขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่ง แต่แล้วก็มีเหตุทำให้เลิกร้างกันไป

สตรีที่มหาฤกษ์ รำพันออกชื่อไว้มีหลายคน เช่น สาหร่าย สายทอง ยี่สุน จันทร์ อำพัน ชื่อของสตรีเหล่านั้นมหาฤกษ์ยังรำพันไว้ในนิราศทวาราวดีด้วย ตัวอย่างคำกลอนที่รำพันถึงสตรีเหล่านั้นในนิราศพระปฐม เช่น

" ทั้งสองจีนสองชมประสมสอง ไม่หมางหมองมาคหมายเหมือนชายชวา
แต่สาหร่ายสายทองเจ้าหมองรา ว่าเพียมิไกรรักก็มีกระแวง

.....
น่าน้อยใจเจ้าครูณยี่สุนแสน ไม่ควรแก่นถามาชวนทำหุ่นหัน
ยังขอมใจในสวนนวลอำพัน จนทุกวันนี้ยังทักทั้งรักเรียม
.....

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๔ - ๖)

เมื่อไปไหว้พระปฐม มหาฤกษ์ก็ได้พบสตรีที่เกยมีความสัมพันธ์รักไกรกัน แต่สตรีผู้นั้นได้ไปแต่งงานกับเศรษฐีแล้ว มหาฤกษ์จึงได้รำพันไว้เป็นเชิงต่อว่าต่อขานด้วย

มหาฤกษ์ตอนเดินทางไปในมัสการพระปฐมเจดีย์นี้คงเป็นเวลาที่อับยากจน เพราะมีหลายตอนที่พูดถึงความยากจน ความน้อยอกน้อยใจในความอับโชคความสนาของตน และมีหลายตอนที่กล่าวแสดงให้เห็นว่ามหาฤกษ์เป็นคนที่แม้จะจนก็รักศักดิ์ศรี ไม่หวังไปพึ่งพาผู้ใด มหาฤกษ์ได้ปรารภถึงเพื่อนสนิทบางคนเช่น พระยาศรี ซึ่งเกยสนิทสนมกันมา แต่ตอนนี้กลับทำมางเงินไป ทำเหมือนคนไม่รู้จัก ถึงกลอนที่ว่า

บัดนี้เขยนี้ท่านก็มีบุญตะบะ	ล้วนหลวงพระเพลินจิตพิสมัย
ครั้นพบหน้าตาผาคประหลาดใจ	เหมือนเห็นมาโบ้เบือนไม่เหมือนเคย "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) ๔, ๒๕๐๔ : ๕)

มหาฤกษ์เป็นคนเจียมตน สงวนศักดิ์ศรี จึงกล่าวเปิดเผยความในใจข้อนี้ไว้ในนิราศปฐมตอนหนึ่งว่า

" ควรสอนจิตคิดถึงตนให้มากมาก	ถึงจนยากก็อุทิศสำหรับเสนาประสี
หาใส่ทองมิไคร่ทันทุกวันนี้	กลัวเป็นหนี้สินเขาเฝ้าว่าพึง
ถึงกระนั้นท่านอย่าก็ดะ ขวิดตะเขวียน	ไม่ไปเบียดคอกให้เปลืองเลี้ยงสสิ่ง
.....	
ไม่ไปรบกวนไกรให้ลำบาก	ถึงอดอยากก็ยังรักซึ่งศักดิ์เสื้อ "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๖)

คำอธิษฐานขอพรในคราวไปนมัสการพระปฐม จะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงบุคลิกลักษณะ ความสนใจและสนิยมในสิ่งต่าง ๆ ของมหาฤกษ์ได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นว่า มหาฤกษ์ขาดในสิ่งเหล่านี้ในชาตินี้ด้วย

มหาฤกษ์กล่าวอธิษฐานไว้ว่า

" ด้วยกุศลนลมหีบธรรม
แน่ววาสนาข้านี้ยังบกพร่อง

ขอเกิดในเมฆกลจักรวาล

ห่มพระปัจเจกโพธิ์ล้ำ

ขอครบปราชญ์ปรีชาปัญญายง

อนึ่งบิณฑามารคาสาโลหิต

ให้ใจธรรมสัมมาทฤษฎี

ขออย่าให้วิปลาดเหมือนชาตินี้

อันหญิงร้ายชายชาติทรชน

สิ่งไรหวัตรือยากิถสักร

อย่าให้หลงโลกีย์ที่นิยม

ขอให้สมสำเร็จประโยชน์โพธิญาณ

ยังเที่ยวท่องอยู่ในวิถีสงสาร

ขอพบพานสมเด็จพระพุฒองค์

พมพระธรรมพระอริยสงฆ์

ขอชื่อทรงสัตยาบารมี

ทั้งเมี่ยมิตรบุญญาธิการาสี

รวมไมตรีร่วมใจให้ทุกคน

ได้เป็นที่อุปถัมภ์ทุกศด

ให้หลักเหนี่ยวมาได้มาสมาคม

ขอให้รักสุจริตสนิทดนม

ให้อบรมไตรลักษณ์ญาณ "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๐๔ : ๑๕)

สรุปว่าสิ่งหิมหาฤกษ์ขอก็คือ

๑. ขอให้โค้นิพพาน

๒. ถ้ายังต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกก็ขอให้ได้พบพระพุทธองค์ พระปัจเจก

พุทธเจ้า พมพระธรรมและพระอริยสงฆ์

๓. ขอให้ใกล้กับนักปราชญ์ที่ชื่อตรง

๔. ขอให้บิณฑามารคา ลูกเมีย ญาติมิตร หาสทาสทาสี มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
เมตตากรุณาด้วยกับทุกคน และสมักรสมานไมตรีกัน ไม่แตกแยกกันเช่นชาตินี้

๕. ขออย่าให้พบหญิงร้ายชายชั่ว

๖. ขอให้คิดแต่ในสิ่งที่สุจริต

๗. ขออย่าให้หลงมัวเมาในกิเลส

จะเห็นได้ว่า มหาฤกษ์ขอในสิ่งที่เป็นทั้งทางโลกและทางธรรม และในการพูด
ถึงสิ่งต่าง ๆ มักลงท้ายด้วยการปลงตก แสดงให้เห็นว่าอาจเนื่องจากการบวรมานตั้งแต่เด็ก
จึงทำให้รู้เป็นคนค่อนข้างธรรมะธรรมโม

นิราศทวาราวดี

นิราศทวาราวดีเป็นนิราศที่มหาฤกษ์แต่งเมื่อเข้ารับราชการ มีตำแหน่งถึงหลักฐานไฉ่แล้ว แต่ยังไม่มียศศักดิ์ ไฉ่เดินทางขึ้นไปรับบำเหน็จที่เพนกวัดเชิงท่าที่กรุงเก่า ขณะเดินทางไฉ่แต่งนิราศทวาราวดี พรรณนาระยะการเดินทางโดยทางเรือตามลำน้ำเจ้าพระยาตามลำคัมตลอดไปจนถึงกรุงเก่า นิราศเรื่องนี้ไม่ทราบปีที่แต่งแน่นอน

๑. รูป

นิราศทวาราวดีแต่งเป็นกลอนนิราศรวม ๕๙๐ คำกลอน มีบอกชื่อผู้แต่งแทรกไว้ตอนกลาง ๆ ของเรื่อง ไม่ใคร่ระบุวัน เดือน ปีที่แต่ง

เนื้อความ ก่อนต้นเป็นการกรวญถึงหญิงที่รัก แต่ไม่ใคร่ระบุแน่ชัดว่าคือใคร บอกจุดประสงค์ในการเดินทางว่าจะไปรับบำเหน็จตกยาอยู่ที่กรุงเก่า จากนั้นก็พรรณาสถานที่ และสิ่งต่าง ๆ ที่ไฉ่พบเห็นไปตลอด และรำพันเกี่ยวโยงไปถึงหญิงที่รักบ้าง รำพันถึงชีวิตเก่าหลังของตนบ้าง เนื้อความบางตอนก็เป็นการระบายความคับแค้นในใจ ในเรื่องต่าง ๆ แทรกความรู้เรื่องประวัติของทวารวดีมากรวม ๖๐๐ ปี เรื่องเป็นการแสดงความในใจที่แต่งนิราศและกล่าวดอมทนว่าปัญญายังน้อย

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

นิราศเรื่องนี้มีลักษณะเป็นการรำพันถึงชีวิตในอดีต และบุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับในชีวิตของมหาฤกษ์ การรำพันถึงหญิงที่รักก็มีบ้าง แต่ไม่บังชี้ให้ผู้อ่านได้ทราบหญิงที่กล่าวถึงในนิราศคือใครแน่ เพราะเคยเป็นเลา ๆ ไว้หลายคน หญิงที่รักในนิราศดูเหมือนนางในจินตนาการ และผู้แต่งก็ได้แถลงไว้ในตอนท้ายเรื่องว่า การที่มีคร่ำครวญถึงนางนั้นก็เพียงแค่เขียนให้เขาแบบในนิราศเท่านั้นด้วย มิใช่จริงจะมีความรู้สึกทุกซอกเช่นนั้นจริง ๆ ลักษณะเด่นของนิราศทวาราวดีก็คือ ผู้แต่งจะแสดงความในใจถึงสาเหตุที่แต่งนิราศไว้และมักจะกล่าวดอมทนเสมอ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในนิราศทุกเรื่องของหลวงจักรปาตี (ฤกษ์)

เส้นทางที่ปรากฏในนิราศเป็นไปโดยลำคัมดังนี้

ออกจากคลอง (บางกอก) นวญ-คลอง (บางกอก) ใหญ่-บ้านคอกไม้-ภูเขาทอง-บางลำพู-บางขุนพรหม-บ้านปูน-บ้านลาน-บางจาก-สาหิน-บางพลู-บางพลัด-บางซื่อ -

-บางซวน-วัดสร้อยทอง -บางเขน-ตลาดขวัญ-บางซื่อ-คลองเกร็ด-บางพลู-บางพั้ง-บ้าน-
-ใหม่-โคกช้าง-บางหลวง-เวียงราก-สามโลก-บ้านจั่ว-บางกระบือ-เกาะใหญ่-บ้านลานเท-
-แหลมไทร-สาบงาม-เกาะบางนางอิน-เกาะพระ-บ้านมอญ-เกาะตะเภาดม-บ้านตะเกีย-
-คลองตะเคียน-สวนม่วง-วัดธรรมมา-สามแยก-หัวแหลม-ท่าหลวงนา-แวะไปหาคุณย่าที่แพ
ไปนมัสการพระพุทธรูปที่วัดเชิงท่า-จากลี้ผ่านโรงเรียนศาลา-รับคุณย่าเดินทางกลับ-
กรุงเทพ ฯ

๓. ลีลาการเขียน

๓.๑ ลักษณะเนื้อความและวิธีพรรณนา เป็นแบบธรรมเนียมนิยมอยู่ยาก คือเริ่ม
ต้นกล่าวถึงการจากหญิงไปโดยไม่ทันรำลึก การชมกนกไม้ ชมธรรมชาติ พรรณาสถานที่
ก็เป็นแบบธรรมเนียม เช่น เห็นนกแก้ว จับที่ต้นแก้ว ก็พูดถึงน้องแก้ว (คือหญิงที่รัก)
เห็นนกจากพราด ก็นึกถึงการจากนาง เห็นต้นจาก ก็รำพันว่าขึ้นปนกับต้นสละ มีต้นโศกขึ้น
แซม ดังนั้นเป็นต้น ก็จะยกมาให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

" เห็นนกแก้วจ้มแก้วแจ้วจรรจวน	เหมือนสำนวนน้องแก้วแจ้วเจรจา
จากพราดเหมือนที่จากสมรเม	กระสาแซเหมือนกะฉินกระสันหา
เห็นนกฝูงข้างฝั่งไปกลางนา	ที่โศกก่นดังร้องส่งตาม "
" เห็นจากต้นปนสละสุกดี	เหมือนแก้วที่จากสละไกล
เห็นโศกแซมแถมระกำชำละห้อย	ยิ่งโศกสร้อยอรุณน้ำตาไหล
โอโศกต้นไม่วิโยคเหมือนโศกใจ	ระกำไม่เหมือนระกำที่รำมา "

ฯ ล ฯ

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๑๒ : ๘-๑๕)

๓.๒ การใช้ถ้อยคำ

การใช้ถ้อยคำ มักไม่ระวังเขียนให้ถูกต้องตามอักขรวิธี มักเขียน
ตามรูปเสียงพูดในสมัยนั้น เช่น

หักห้าม	ไว้เป็น	หากห้าม
โพระกก	ไว้เป็น	ภูระโคก
วาสนา	ไว้เป็น	พาสนา
กึ่งเคิบ	ไว้เป็น	ค่างเคิบ
อย่างไร	ไว้เป็น	ยังไร
เห็นกัฏตา	ไว้เป็น	เห็นกะตา

๑ ล ๑

- ส่วนวนและถ้อยคำที่ไขก่ายคลึงกับของสุนทรภู่ เว้น

" เชื้อวักออกนาวาน้ำตากระเด็น "

" ถังลมพัดพาเสาไม้ผาผืน "

" ขอแบ่งบุญกรรมบ้างสักคน "

" แสนกะนึ่งถึงคุณมุสิก "

" จิตรจิตขอไหม้กรวกริ่ง "

" เขาจอกจกเพี้ยขุนนางแด่มังสา "

" น้ำค้างย่อยหยาดเย็นทุกเส้นขน "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๖๒ : ๓ - ๑๔)

๓.๓ วิธีการเขียนนิทานที่เป็นจิตวิสัย และวัตถุวิสัย และมักจะกล่าวในแบบของการเปรียบเทียบ ใ้กลีซัดกึกแกว้อวนควยเสมอ ดังจะยกมาให้เห็นเป็นตัวอย่างดังนี้

- เขียนเป็นแบบวัตถุวิสัย

" ควยมบมบัสกกันทุกวันนี้

ไม่มีรสหมกเนื้อเหลือแก่เปลว

แตรักกันสัญญาสารพัด

เมื่อต่อหน้าเชื่อว่าไม่มีวัง

ไม่มีที่ขี้คหนองเหมือนห้วงแห

พูดเหลวเหลวมามากไม่ยากวัง

ยังทิ้งสัจเสียไพร่ไปไ้ดัง

ไปลับหลังแล้วว่าสารพัน "

" อันเงินทองของหวงทั้งปวงนี้
จะเป็นของอื่นไม่ถ่วง
อนัตตาไรวาของานแท้
ชีวิตนี้ไม่มีประกันเลย

แม้กระหน้เก็บไว้เหมือนไพลหลง
เพราะปลคบลงมิได้ เอาไปขาย
คงก็แทบาปญเจ้าคุณเอย
อย่าเฉยเมยหมั่นคิดอนิจจัง "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๑๒ : ๒๓ - ๒๔)

พูดเป็นคติกล่ายความในโลกนิติคำโคลง

" นิสัยปราชญ์ชาติเจ้าปรีชาชาย
แม้เอาเทียบเปรียบพาสันดานเขา
เหมือนน้ำเนื่อนหมากชาติชาตรี
ไม่เว้นเท่าเอาเทียบเปรียบมะกล่ำ
แม่ท่านที่มีพระคุณจะกรุณัง

ยอมมาทหมายมอบตนกับคนดี
ยอมโศกเศร้าสารพัดจะบัดสี
ถึงใครที่ด้วยสองประคองคัง
ปราชญ์จึงทำกิริยาเหมือนน้ำหลัง
อย่าอึงกับมะกล่ำให้รำใจ

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๑๒ : ๑๑)

- เขียนแบบวิทวิสัย รำพันให้ชอกกิดแล้วเกี่ยวโยงมาถึงชีวิตของคน
- " ถึงบ้านปนปนนี้กลั๊ว
แต่หมากพลูชื้อภาวยาย
เหมือนนิยมสมขามหาฤกษ์
ด้วยคนดีเฝ้าปากมากกว่าเรา
ทั้งร่นอยดอยกำไมล่ำลึก
ต้องเจียมตัวกลัวมนุญช้อยุชยา
- ว่างอาภัพจริงนะปนไม่สนัยหาย
ปนไม่วายอดศกด้วยคนเขา
ไม่เอิกเกริกอื้อบางเหมือนอย่างเขา
จึงอับเจ้าชั่วชื่อไม่พาสา
จะไปในกน่อยใจอย่างไรจา
ศุภมหนานิ่งลั๊วอประมาณ "

๑ ๑ ๑

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๑๒ : ๕)

๓.๔ ลีลาการเขียน มีทั้งแบบที่แสดงเอกลักษณ์ของตนเอง และแบบที่เลียนแบบ.

สุนทรภู่

- ที่เลียนแบบสุนทรภู่ คือลีลาการไร้ออบคำ และการพยายามให้มีเสียงสัมผัส ทั้ง

นี้จับคล้ายเรื่องนิราศเมืองแกลงของสุนทรภู่ ของมหาฤกษ์เขียนไว้เป็นความที่คล้ายคลึงกัน
ดังนี้

" <u>ที่จากไปไคแต่รักมาสักฝาก</u>	ขอพบปากงามสรรพพอรับขวัญ
.....	
ที่ตกดังยังมีแต่ฝาก	<u>เป็นชั้นหมากมาประโลมแม่โฉมตรี "</u>
.....	

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๑๒ : ๒๖ - ๒๗)

ที่เป็นแบบของตัวเองคือ มหาฤกษ์แต่งนิราศทุกเรื่องในตอนท้ายจะแสดงความใน
ใจบอกสาเหตุที่แต่ง และกล่าวถ่อมตนว่ายังมีความสามารถน้อยไว้เสมอ ในนิราศทวาราวดี
เขียนไว้ว่า

<u>แกลงความในใจที่แต่ง</u>	ที่จริงใจฉันไม่นี้จะตรึกหา
"	จะปรารภนาโผฏฐาณสถานเคี้ยว
ถึงรูปโฉมโฉมจิตก็อนิจจา	มักจะก็เสียวาคาคาไม่บาดเสียว
<u>มีว่าบางผู้ยังก็อูทรี</u>	<u>พอกลอมเกี้ยวผู้ให้ตั้งใจ</u>
<u>จึงเสแสร้งแกล้งใสเหมือนใจเจียว</u>	
.....	อย่าให้นิราศล้นท้นทั้งหลาย
ไข่มุกมารากรนมาบ่นมา	มิใช่จ่ายเหมือนกะเว้นที่เป็นเอง
หากเพราะกลอนผวนผันบรรยาย	ว่าตอปลัดจึงจะเพราะจึงเหมาะเหม็ง
ก็ยอมรู้อยู่กระนั้นด้วยกันหมด	ยอมอดเพลงมิใคร่ได้แต่โรมา
แต่นิสัยใจรักช่างนักเอาจ	เป็นนิสัยนักเลงแกลกอนหนา
จึงควรจงกรำทำที่อย่างนี้ไซ้	เหมือนสังขยาต้องใส่ในน้ำตาล
ต้องถึกบ้างสังวาสชาติโอรา	
.....	

กอมทน

เป็นจบเรื่องเมืองเก่าแต่เท่านี้
เห็นนิคชอบชั่วดีช่วยชี้แจง
ไฉนประกวดควรรู้กับปฐพี
กลัวแต่กึกคึกเลงเลนเพลงคุด

มีผู้ดับทบาทปราชญ์อย่าแหง
เพราะฉันแต่งตามประสาปัญญา
ถ้าพลังพลกรับประทานวานอยาก
เที่ยวรำชุนนอกมานรำคาญครัน "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๑๒ : ๒๔ - ๒๕)

๔. กมลาคำในคานสนทรียศาสตร์และกมลาคำอื่น ๆ

๔.๑ กมลาคำในคานสนทรียศาสตร์

๔.๑.๑ การเล่นคำ มีอยู่มากหลายแห่ง เช่น เล่นคำว่า "เกิด" คำว่า
"จาก" คำว่า "เห" คำว่า "ลาน - ลาน" เช่น

" เห็นจากคันปนสละสุดหัว เหมือนตัวพี่จากละสละไกล
เห็นโศกแฉมแถมระกำน้ำละห้อย ยิ่งโศกสร้อยอรุณน้ำตาไหล
โอโศกคันไม้วิโยคเหมือนโศกใจ ระกำไม้เหมือนระกำที่ขำมา "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๑๒ : ๘)

๔.๑.๒ การเล่นเสียงธรรมชาติ เช่น เล่นเสียง สัตว์ป่า เสียงกบ
เสียงเขียด ให้บรรยากาศที่วิเวกวังเวง เช่น

" เสียงเก่ากกระโถกโหวกโหวกโหวย พระพายโศยเฉื่อยหนาวกระสาวซึม
คุดทุ้งทางกว้างซึ้งยั้งสิ่งโลก เสียงโหมคนางไม้ให้กระหิม
ตามชุมพุ่มพุ่มพุ่มครึกกรัน สงัดจิมเหงาใจไม่สบาย "

" ังเสียงเอี้ยกเขี้ยกบนันขมเขี้ยว กระหอดเกรียวกรวดกราดไม่ขาดเสียง
เหมือนกรรกรงรังที่วังเวียง ทำสำเนียงหวาดหวีดคึกคึกคึก
หึ่งกึ่งไมเรไรระหริงเรื้อย จักจั่นเจื้อยจ้งหรีดดังคึกคึก
โอ้ยามเือนเหนือกะวังคังคนตรี กล่อมฤดีตามประสาเวลาจน "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๑๒ : ๑๔ - ๑๕)

๔.๑.๓ ใ้ คำเปรียบเทียบกับทกมคยา ไพเราะ กลอนดี มีผู้จำได้

มาก เช่น

" โอ้อวยเอ๋ยเกลียดกลิ่นวันค่อหอย	หวานอรอยรสชาติประหลาดหลาย
ข้างคนหวานพานจะรีดไปจี๊ดปลาย	เหมือนหญิงขายใจจางหมางอารมณ์
<u>เมื่อแรกรักน้ำฉีกก็ว่าหวาน</u>	<u>ครั้นเนิ่นนานน้ำอ้อยก็กร่อยชม</u>
<u>เหมือนคำพาลหวานนักมักเป็นลม</u>	<u>แก่เขววมกันว่าดีในกระไร</u>
<u>บรรพเพ็ดนั้นเป็นยารักษาโรค</u>	<u>แต่โลกเชื่อว่าชมหาชมไม่</u>
<u>เหมือนคนซื้อพุดจากประสาใจ</u>	<u>ไม่มีใครชมปากมีอยากยิน "</u>

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๑๒ : ๑๐ - ๑๑)

๔.๒ คุณค่างานอื่น ๆ

๔.๒.๑ ให้ความรู้เกี่ยวกับ สภาพสังคม เช่น ตอนพรรณนาความเงียบวังเวง และความรกร้างต่าง ๆ ทำให้รู้ว่าสภาพบ้านเมืองสมัยนั้น ยังไม่เจริญ มีผู้ร้ายชุกชุม และนอกจากนี้ยังทำให้ทราบถึงความนิยมในการสร้างวัดว่าสมัยโบราณเศรษฐกิจจะสร้างวัดไว้เป็นที่วิ่งเล่นของเด็กหลาน และเป็นการไ้บุญด้วย จึงเป็นเหตุให้มีวัดมากมายในเมืองไทยมหาฤกษ์ได้เล่าไว้ว่า

" เมื่อครั้งกรุงยังสนุกสุขสบาย	ไ้ยื่นฝ่ายผู้เช่าท่านเจ้ามา
ว่าเศรษฐกิจทรัพย์ไม่นับไ้	สร้างวัดให้ลูกรักนั้นหนักหนา
ถ้าบุตรใครไม่จีซึ่งวัดว่า	ไปเล่นอารามเราเศร้าฤทัย
เจ้าของเขาเฝ้าเปรยเยาะเย้ยหยอก	กลับมาบอกบิดาน้ำตาไหล
พอไ้สร้างอารามให้ตามใจ	วัดจึงไ้เคลื่อนกลาตุคุดาคา "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๑๒ : ๑๔)

๔.๒.๒ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เช่น สาเหตุในการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ก็เป็นเพราะผู้นำปกครองบ้านเมืองไม่ดี ไม่เอาใจใส่ทะนุบำรุงทหารไม่หลงสตรี บ้านเมืองจึงเกิดยุบเหี้ยม ทั้ง ๆ มีสภาพภูมิประเทศไม่น่าจะเสียให้แก่ข้าศึกซึ่ง

เหล่านี้ มหาอุกภัยได้พรรณนาไว้ละเอียดในนิราศเรื่องนี้ ซึ่งก็จะเป็นเกริ่นยืนยันถึงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

- เมื่อผ่านเจดีย์ภูเขาทอง มหาอุกภัยได้รำพันว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างขึ้น แต่ยังไม่ทันเสร็จก็สวรรคต ก็เป็นการยืนยันให้เราทราบถึงพระจริยาวัตรของกษัตริย์พระองค์นี้ว่า โปรดสร้างวัดมาก

๔.๒.๓ ให้ความรู้เกี่ยวกับ งานในหน้าที่แม่บ้านของหญิงสมัยนี้ว่ามีอะไรบ้าง ถึงแม้จะเห็นได้จากคำกลอนที่ว่า

" สงสารเจ้าเยาวมาลย์โอป่านนี้	จะม่วนบุหรี่ยาจะเย็บตะ เข็มเข็ม
จะจับพลูเจียนทองสอดของเต็ม	ดาเก็บเล็มเลือกหามาตากกรอง
ดาจะอ่านสารทรีที่ใส่ให้	ดาควงใจคิดเพียรเขียนสนอง
จะอบว่าดาจะทำประพินทอง	ดานวลน่องนอนนิ่งตั้งคะนิง "

(หลวงจักรปาตี (อุกภัย), ๒๕๑๒ : ๑๖)

จากกลอนนี้จะเห็นได้ว่า หญิงสาวสมัยรัตนโกสินทร์นี้มีความสามารถในการทำสิ่งต่าง ๆ ได้หลายประการ เพราะมีหน้าที่อยู่กับเหยา เผ่ากับเรือนมิได้ทำงานนอกบ้านเหมือนสมัยนี้ เครื่องทองต่าง ๆ ที่ใช้ก็อปรุ่งขึ้นใจเองทั้งสิ้น และยังทำให้แลเห็นด้วยว่า สมัยนั้นนิยมกินหมากกัน กวีจึงรำพันถึงอยู่บ่อย ๆ ข้อสังเกตในเรื่องกลอนข้างบนนี้ก็คือ ฝีมือการพรรณนาเป็นแบบธรรมชาติเขียนนิยมมาก

๔.๒.๔ ให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ของคนในสมัยนั้น เช่น การเป็นขี้ลูกเมียเขา เมื่อตายแล้วจะตอไปเป็นคนจ้าว การทำบุญทำกุศลโดยเฉพาะการสร้างวัดสร้างพระปรารภ จะให้ผดุงสันสกฤตมาก ทำให้ได้พบพระพุทธองค์ในชาติหน้า เป็นต้น ถึงกลอนที่ว่า

" แม่ผู้ใดได้สร้างพระปรารภคลุ	ที่บรรจุน้ำพระธาตุสืบศาสนา
ทั้งมนุษย์เทพไทยโคบุตรา	คงมีอาณิสสสันนัพพันทวี
จะพาตนหันอบายไปภายหน้า	เมื่อวาสนาพบพระชินศรี
จะกัศหว่งบ่วงมารการโลภภัย	เพราะ บุญที่ซ่อมแปดกคตแต่งเกิม "

๔.๒.๕ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและบุคลิกภาพของกวี

ในนิราศทวาราวดีนี้ มหาฤกษ์ได้แทรกประวัติของตนไว้ในที่ต่าง ๆ ตลอดเรื่อง ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับประวัติของกวีผู้เขียนมากขึ้นอีกหลายอย่าง ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

- มหาฤกษ์เดินทางไปรับผ้าที่กรุงเก่า เพราะผ้าได้รับความทุกข์เนื่องจากหลานสาวอีกคนหนึ่งที่อยู่ด้วย ไม่เอาใจใส่ และผจญเงินทองของผ้าเกือบหมด การไปครั้งนี้มหาฤกษ์ได้พบญาติพี่น้องหลายคน แต่แทบทุกคนทำเป็นไม่รู้จำ ไม่ทักทาย มหาฤกษ์ได้รำพันว่าเป็นเช่นนั้นก็เพราะญาติเห็นว่า มหาฤกษ์ยากจน และเป็นคนฆ่าเหล่าไปเลาเรียนคนเดียว และกลัวว่าจะกลับมาเบียดเบียน ตามความที่รำพันทำให้รู้ว่า มหาฤกษ์มีพี่ชายคนหนึ่งซึ่งได้สร้างโรงธรรมศาลาไว้ที่วัดเชิงท่า และได้ตายไปแล้ว ญาติ ๆ พวกนี้โกงทรัพย์สินของพี่ชายไปหมด มหาฤกษ์พบหลานพี่ชื่อเื่องคนเดียวเท่านั้น ที่แสดงการต้อนรับเชื้อเชิญ และมีพี่สะใภ้อีกหนึ่งคนที่ใจดี ให้ข้าวให้ปลาไปรับประทานบ้าง ซึ่งมหาฤกษ์ก็แสดงความซาบซึ้งในน้ำใจของบุคคลทั้งสองไว้อย่างมาก จากนิราศทวาราวดีทำให้เราได้ทราบว่า พระอาจารย์ของมหาฤกษ์ที่อยู่วัดเชิงท่า คือพระวินัยธรรมนั้นได้มรณภาพไปแล้ว พระวินัยธรรมองค์นี้เป็นผู้พามหาฤกษ์ซึ่งบวชเป็นเณรมาอยู่วัดศรัทธาในกรุงเทพฯ เพื่ออยากได้ได้ศึกษาเล่าเรียนให้สูงขึ้น และมหาฤกษ์ก็ได้ บวชอยู่จนสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว จึงได้สึกออกมาทำราชการ

- สตรีที่มหาฤกษ์ เอยถึงในนิราศเรื่องนี้ก็มีหลายคน มีออกชื่อ ยี่สุน จัน อำพัน เหมือนในนิราศพระปฐม ในนิราศเรื่องนี้หลายตอนที่แสดงให้รู้ว่าหญิงที่รักของมหาฤกษ์คงจะเป็นสาวชาววัง เพราะมีก่ากลอนเช่น

" เมื่ออยู่วังยังแอบมาแนบเกล้า	เดี๋ยวนี้เจ้าจืดจางทางสงวน
ไปอยู่อื่นถิ่นกรองเป็นของกรว	นี้ถ่านวลาจะรักประจักษ์จริง "

" นิจาเอยเอยอยู่เคยดูแล	เวลายื่นเจ้าไปจ่ายท้ายสนม
ไต่พันหน้าตาธมายุคทายกม	เคยหยุกรรมไ้ยมแฝงกำแพงเมือง "

" เว่าจากวังจากพี่หลายปีมา
ข่าวว่าผัววายปราณไอนี้

ไต่กรรดาบางเขนเป็นแคนเกลอ
จะอยู่นี้หรือจะไปข้างไหนหนอ "

" เสียคายคอกฟ้ามณฑาทิพย์
หอมละห้อยลอยฟ้ามายาทรง
โอยี่สุนจุจันท์น้อพันเอ๋ย
ยังหอมหวานชวนทวนลมมาชมโธ

มาลอยลิบแล้วก็กลับไปลิบสรวง
เหมือนล่อดวงภุมรินให้บินโอบ
เกยขึ้นเขยชักชวนให้ชวนโอบ
ข้างรับโรยร้างรักหักอาลัย "

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) : ๗ - ๘)

นอกจากนี้จากการเปิดเผยความในใจในนิราศทุกเรื่องก็ทำให้ผู้อ่านได้ทราบ
มหาฤกษ์นั้นเป็นคนที่มีความกตัญญูรู้คุณ ไม่คิดพยามหาปองร้ายใครและมักจะกล่าวว่าคุณ
ต้องตกยาก ลำบาก ก็เพราะกรรมที่ทำไว้ จากคำอธิบายของมหาฤกษ์ในนิราศเรื่องนี้
จะเปิดเผยให้ผู้อ่านได้ทราบถึง สิ่งที่มาหาทุกข์ชอบไม่ชอบ หรือความขาดแคลนในสิ่งใดบ้าง
ในนิราศทวาราวดีนี้มหาฤกษ์ได้อธิบายพอหลายอย่างดังนี้

" พลงยอมยอขอหักถันมัสการ
ข้ากับแคนแสนประดาในชาตินี้
ทั้งสิ้นทุนสุขชาติโย
ยังมีหน้าฆ่ามากำพรามิคร
จะหารักสักกนกใจ
ไปชาติหน้าอย่าเป็นเหมือนเช่นนี้
อย่ารู้ขาดกามิตรที่จิตเว
ขอกุศลผลรวมอันวยัก
หนึ่งชายโศกโศกขำหญิงกา
จะรักใครขอให้ได้ดังใจรัก

อธิฐานในใจถึงใหญ่โต
ไม่มีที่พึ่งพาอนุโล
เที่ยวเซโศบศีลนี้กระไร
มิรู้จะกลบลงที่ตรงไหน
ที่ปากไขปากผีไม่มีเคย
ให้มั่งมีวาสนาใจจาเอ
ที่ใครเกยวาสนาบารมี
ให้สมรักกว่าจะตายอย่าหนายหนี
อีกทั้งสิ่งสามาถ
อย่าให้หักวันวายเที่ยวชววยชวน

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๕๑๒ : ๒๒)

นอกจากนี้ยังกล่าวขอให้กุศลอันเนื่องมาแก่เขียนกลอนชักชวนให้คนไปสร้างพระ
ปรากฏที่ชำระทุกข์โศกนี้จึงคลบคลานกาลให้คนได้รับผลดังนี้คือ

" <u>เคอะท่ากลอนอักษรสนอง</u>	<u>ที่ยกย่องศาสนาพาเลื่อมใส</u>
<u>บูชาบุญคุณพระรัตนตรัย</u>	<u>ขอจะไคล้ถึงซึ่งนิพพาน</u>
<u>อย่าชักเชลยเป็นสุขทุกทกชาติ</u>	<u>ให้ผูกคานคิ่วพรณตรงสันฐาน</u>
<u>ทั้งปราชญ์เปรื่องเรื่องวิชาปัญญาชาญ</u>	<u>ถึกเพลงการมจรสทบทกลอน</u>
<u>ให้เร็วไวไพเราะเสนาะคลัง</u>	<u>ใครไก่อ้ออกชื่อสื่อสยอน</u>
<u>แมนพินิจใจไคสกับฉิมหลั่นอน</u>	<u>ให้กอกหมอนนึกถึงฉันทวันถิ่น "</u>

(หลวงจักรปาณี (ฤกษ์), ๒๔๖๒ : ๒๔)

สรุปลีลาการเขียนของมหาฤกษ์

๑. เขียนโคลงนิราศ และกลอนนิราศ ในสมัยยังหนุ่มจะเขียนอย่างโลกโฉน
ไม่ประณีต แต่มีข้อความที่วิเศษในแง่สุนทรียศาสตร์
๒. นิราศที่เขียนในสมัยหนุ่ม ๆ จะเขียนว่าพันประวัติของผู้อื่นไว้น้อย นิราศ
ที่เขียนเมื่ออายุมากขึ้น จะมีว่าพันถึงกวางหล้งมาก
๓. ลีลาการเขียนเป็นแบบวรรณนิยมนิยมมาก ไม่แสดงเอกลักษณ์ของงานเด่น
ชัดเท่าไร มีที่นำสังเกตคือ มักบอกสาเหตุที่แต่ง แสดงความในใจและถ่อมตนเสมอ กวีที่
มหาฤกษ์ยึดเป็นแบบอย่างคือ ศรีปราชญ์และสุนทรภู่
๔. นิราศของมหาฤกษ์มีคุณค่า ในแง่สุนทรียศาสตร์และความรู้ความต่าง ๆ พอ
สมควร แต่ที่ไม่ได้รับการยกย่องอาจเป็นเพราะยังไม่สามารถแต่งให้ดียิ่งกว่ากวีที่มีชื่อเสียง
และโวหารก็โลกโฉนมากเกินไป ชัดกับความนิยมของไทยก็เป็นได้

บทที่ ๕

สรุป อภิปราย และขอเสนอแนะ

จากการศึกษาครั้งนี้ ดังกล่าวมาแล้วแล้ว พอจะสรุปรายละเอียดต่าง ๆ
เกี่ยวกับการวิจัยครั้งนี้ได้ดังนี้
จุดมุ่งหมายในการศึกษาครั้งนี้

การศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศของกวี ในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - พ.ศ. ๒๔๑๑) กวีเหล่านี้ต่างก็มีลีลาในการเขียน
นิราศแตกต่างกันไปตามความสามารถและความถนัดของตน ผู้วิจัยจึงได้ตั้งจุดมุ่งหมาย
ในการวิจัยไว้ว่า

๑. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของวรรณกรรมนิราศของไทย
๒. เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในแง่สุนทรียศาสตร์ (Aesthetic approach
of literary criticism) และคุณค่าอื่น ๆ ที่ผู้อ่านพึงได้รับจากการอ่านนิราศ
๓. เพื่อศึกษาวรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในแง่ต่อไปนี้
 - ๓.๑ รูป (form) ของวรรณกรรมนิราศ
 - ๓.๒ เอกลักษณะ (uniqueness) ของนิราศ
 - ๓.๓ ธรรมเนียมนิยม (convention) ในการเขียนนิราศ
 - ๓.๔ ลีลา (style) การเขียนนิราศของกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
 - ๓.๕ อิทธิพลที่มีต่อแนวการเขียนนิราศของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิเคราะห์

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษานี้เป็นนิราศของกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
รวมเก้าคน เป็นโคลงคั่นหนึ่งเรื่อง โคลงสี่สุภาพห้าเรื่องและกลอนสุภาพ ๑๒ เรื่อง
เกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์วรรณกรรม

ใช้แนวการวิจารณ์วรรณคดีและวรรณกรรมของผู้ทรงคุณวุฒิต่อไปนี้เป็นหลักใน
การวางแผนการวิเคราะห์วรรณกรรม คือ

๑. การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ ของพระยาอนุมานราชชน
๒. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ของ ดร.วิทย์ กิระกริยานนท์
๓. แนวแนวทางเรียนวรรณกรรมวิจารณ์ และวรรณคดีวิจารณ์ แนวแนวทางวิจารณ์ วรรณคดีร้อยกรอง, หัวใจวรรณคดีไทย ของหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ
๔. การวิจารณ์ร้อยกรอง ของ คุณหญิง สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา
๕. วรรณคดีวิจารณ์ของ อาจารย์ เปื้อง ณ นคร
๖. วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี ของ ดร.เจอนา นาควัชร
๗. การวิจารณ์วรรณคดีของ ดร. สิทธา ทัศนิจกุล
๘. วรรณคดีเปรียบเทียบของ อาจารย์ กระแสร์ มาลายาภรณ์

การวิเคราะห์วรรณกรรม

ผู้วิจัยเริ่มดำเนินการวิเคราะห์ ตามลำดับขั้นต่อไปนี้คือ

๑. ศึกษาประวัติและความหมายของนิราศจากเอกสารต่าง ๆ และจากเนื้อหาของวรรณกรรมนิราศเรื่องต่าง ๆ ทั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายสมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
๒. ศึกษาและสรุปลักษณะตลอดจนแบบแผนการเขียนนิราศของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย เพื่อใช้เป็นแบบแผนสำหรับเทียบเมื่อวิเคราะห์นิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
๓. ใช้แบบแผนของฉันทลักษณ์ และปद्यุตินิยมในเรื่องความไพเราะของโคลงและกลอนตามแบบฉันทลักษณ์ของพระยาอุปทิศกิลปสาร
๔. การวิเคราะห์ใช้วิธีอ่านทีละเรื่อง แล้ววิเคราะห์ไปตามเกณฑ์ที่วางไว้ จากนั้นจึงสรุปผลการวิเคราะห์นิราศของกวีแต่ละคนเป็นตอน ๆ ไป

ผลการวิเคราะห์วรรณกรรม

การวิเคราะห์ทั้งนี้ ได้ขอเท็จจริงในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. วิวัฒนาการของวรรณกรรมนิราศ

นิราศอันเป็นวรรณกรรมประเภทแสดงความในใจ ความรักใคร่ ความอาลัย ที่กวีมีต่อหญิงที่รักนี้ นอกจากจะมีอยู่ในวรรณคดีไทยแล้ว ยังปรากฏในวรรณคดีอินเดียและยุโรปด้วยผิดกันแต่เพียงว่า ลักษณะนิราศของยุโรปนั้น การพรรณนาต่าง ๆ มิได้ยึดความรักที่มีต่อหญิงที่รักมาเป็นแกนของเรื่อง หากแต่จะพรรณนาเป็นเรื่องการท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ แล้วสรุปลงเป็นคติธรรมหรือปรัชญา แต่นิราศของไทยและอินเดียยึดความรักความอาลัยที่มีต่อหญิงที่รักเป็นแกนของเรื่องเป็นส่วนใหญ่

เท่าที่ศึกษามาแล้วยังไม่ปรากฏหลักฐานว่า ไทยได้รับวิธีการเขียนนิราศจากชาติใด ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การกวีนิพนธ์ตามความงามต่าง ๆ ของธรรมชาตินั้น เป็นสิ่งที่กวีซึ่งมีสายตาสะเอียดลึกซึ้งกว่าบุคคลธรรมดาสามารถมองเห็นได้ ฉะนั้นย่อมถือได้ว่าเป็นแกนของความคิดที่เป็นสากล (Universal theme) ซึ่งกวีไม่ว่าชาติใดย่อมมองเห็นได้ แต่กวีแต่ละชาติย่อมถ่ายทอดจินตนาการ ความในใจ ความคิดของตนออกมาแตกต่างกันไปตามคตินิยมของชนในชาตินั้น ๆ ฉะนั้นนิราศอาจเป็นวรรณกรรมที่กวีไทยคิดแบบชั้นเองก็ได้

ตามประวัติวรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย และสมัยอยุธยาตอนต้นยังไม่พบนิราศมา ในสมัยอยุธยาตอนกลางเริ่มมีวรรณกรรมที่เข้าลักษณะนิราศบ้างแล้ว เช่น ราชานิลาปคำฉันท์ โองหลวงวิสุทธิชัย คำสรวลศรีปราชญ์ ทวาทพญา เป็นต้น แต่ยังไม่ได้เรียกว่า "นิราศ" จันทรลักษณ์แต่ใช้ทั้งเป็น โองหลวงและฉันท์

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีนิราศขึ้นบ้าง เช่น กาพย์ห่อโคลง นิราศธารโศก โคลงนิราศพระบาท เป็นต้น สมัยนี้ส่วนมากแต่งเป็นกาพย์โคลงและกลอนสุภาพ

สมัยธนบุรีไม่มีนิราศ

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีกวีเขียนนิราศไว้มาก จันทรลักษณ์แต่ใช้ทั้งโคลงคั่น โกลงสุภาพ ฉันท์ และกลอนสุภาพ นิราศที่เขียนในสมัยรัตนโกสินทร์หลายเรื่องได้รับความนิยมยกย่องจากผู้อ่านมาจนถึงปัจจุบัน

แนวการเขียนนิราศของกวีสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย

นิราศที่เขียนในสมัยนั้น สรุปเนื้อหา วิธีพรรณนา และฉันทลักษณ์ได้ดังนี้

เนื้อหา

๑. เป็นการกล่าวครวญแสดงความรักความอาลัยที่กวีมีต่อหญิงที่กวีต้องจากไป แต่บางเรื่องก็ดูจะเป็นการกล่าวครวญเป็นเชิงว่านางเป็น ฝ่ายจากไป เช่นโคลงทวาทพมาส เป็นต้น

๒. ใช้ วัน เดือน ปี ฤดูกาล ยุคเป็นหลักในการพรรณนา เช่นภาพย่นโคลง นิราศพระบาท พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์

๓. ใช้เนื้อหาในวรรณคดีเป็นหลักในการพรรณนา เช่นราชาธิลาปคำฉันท์ เป็นต้น

วิธีพรรณนา

๑. กวีพรรณนากล่าวครวญ ถึง ความสัมพันธ์ ความอาลัยรักที่กวีมีต่อหญิงที่รัก โดยนำชื่อ สถานที่ และสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านพบมาเกี่ยวโยงด้วย

๒. นำความทุกข์โศกของกวีไปเปรียบเทียบกับความทุกข์อันเกิดจากการพลัดพรากจากกันของกษัตริย์และนาง ในวรรณคดี หรือตำนานต่าง ๆ

๓. พรรณนากล่าวครวญไปตามธรรมเนียมนิยม อาจไม่เป็นความจริงตามที่พรรณนา ก็มี

คุณค่าของนิราศในสมัยนั้นคือให้ในแง่สุนทรียศาสตร์มากกว่าความอื่น ๆ และการเรียกชื่อนิราศ จะเรียกตามสิ่งที่ใช้เป็นวาทในการพรรณนาบ้าง เรียกตามชื่อสถานที่ บ้าง เรียกตามชื่อผู้แต่ง

ฉันทลักษณ์

มีใช้ทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน กาพย์ย่นโคลง แต่ที่นิยมมากที่สุดคือโคลง ฉันท์

ธรรมเนียมนิยมในการเขียนนิราศ

๑. ที่ต้นควยบทไหว้ครู ชมบ้านเมือง และยกพระเกียรติคุณัตริย์
๒. บอกจุดมุ่งหมายในการแต่ง
๓. มีบทชมธรรมชาติต่างๆ มาก มีทั้งชมธรรมชาติกรงๆ และชมธรรมชาติผนวกกับอารมณ์ของกวี

๔. มีกล่าวชมโฉมนางที่รัก มีโวหารเปรียบเทียบกับที่โลกิโยน และอีกชั้น
๕. แทรกความรู้เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาและชนบประเพณีต่างๆ

ผลการวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จากการวิเคราะห์ สรุปข้อสังเกตต่างๆ ได้ดังนี้

๑. รูป
 - ๑.๑ เนื้อหาที่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเขียนนิราศโดยใช้สิ่งต่อไปนี้เป็นหลักคือ
 - ๑.๑ ใช้ความรักความอาลัย ที่กวีมีต่อหญิงที่รักเป็นหลักการเขียนนิราศก็เกิดจากการที่กวีต้องเดินทางจากหญิงที่รักไปด้วยสาเหตุต่างๆ กัน
 - ๑.๒ นางในนิราศของกวีมีตัวตนจริงๆ หรือไม่ก็ได้
 - ๑.๓ การเขียนนิราศอาจเขียนโดยใช้เนื้อหาในวรรณคดี หรือฤดูกาลเป็นหลักก็มี เช่น นิราศอิเหนา นิราศเคื่อน เป็นต้น
 - ๑.๔ เนื้อหาในนิราศบางครั้งเจ้าหน้าของบันทึกเหตุการณ์มากกว่าจะเป็นการรำพึงเรื่อง ความรัก ความอาลัย ที่มีต่อหญิงที่รัก เช่น นิราศภูเขาทอง นิราศสุพรรณของสุนทรภู่ นิราศลอนดอน ของหม่อมราโชทัย เป็นต้น
 - ๑.๕ เนื้อหาของนิราศที่เขียนเป็นโคลงมัก วิวัฒนาการเขียนตามแบบธรรมเนียมนิยม คือ เริ่มที่ไหว้ครู ชมบ้านเมือง ยกพระเกียรติคุณัตริย์ มากกว่านิราศประเภทลอยของสุนทรภู่
 - ๑.๖ วรรณกรรมที่กวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยึดเป็นแบบฉบับในการเขียนก็โคลงทวาทศมาส โคลงหริภุชชัย สมุทรโฆษคำฉันท์ กำสรวลศรีปราชญ์ กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก และบุณโณวาทคำฉันท์ เป็นต้น

ฉันทลักษณ์

๑. พิจารณาทุกโคลงโดยรวม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนิยมเขียนกลอนมากกว่าโคลง โดยเฉพาะโคลงคั่นมีเขียนไว้น้อยมาก

๒. กวีที่เขียนนิราศเป็นโคลงถูกต้องตามแบบแผนของฉันทลักษณ์มากที่สุด กือนายนรินทรธิเบศร์ (อิน) และพระยาตรัง ส่วนสุนทรภู่เขียนนิราศสุพรรณมีเอกโทষ โทโทษมากที่สุด

๒. เอกลักษณ์ของนิราศ

นิราศเรื่องต่างๆ ที่นำมาวิจัย พอสรุปลักษณะเด่นๆ เป็นพวกๆ ได้ ดังนี้

๒.๑ นิราศที่มีการกล่าวครวญถึงหญิงที่รักมาก และหญิงที่รักมีลักษณะเป็นหญิงในจินตนาการ คือ นิราศตามเสด็จเจ้าน้อย นิราศกลาง นิราศนรินทร์ นิราศพระพิพิธสาวิไปชุมพร และไชยา นิราศอิเหนา นิราศเคียน นิราศพระแท่นดงรัง นิราศลอนดอน โคลงนิราศกรุงเก่า นิราศพระปฐม และนิราศทวาราวดี เป็นต้น

๒.๒ นิราศที่มีการกล่าวครวญถึง หญิงที่รัก และหญิงที่รักกล่าวถึงเป็นบุคคลมีตัวตนจริงๆ กือนิราศพม่าที่ท่าดินแดง นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท โคลงนิราศสุพรรณ นิราศพระประธม เป็นต้น

๒.๓ นิราศที่กวีเขียนโดยที่จุดใหม่มิใช่การพรรณนาความอาลัยถึงหญิงที่รัก คือนิราศกรมพระราชวังบวรสุริยสิ่งหนาทเสด็จไปตีเมืองพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๖ นิราศภูเขาทอง โคลงนิราศสุพรรณ และนิราศลอนดอน เป็นต้น

* ๒.๔ นิราศที่แต่งเป็นกลอน แต่มีการเขียนขอพระเกียรติกษัตริย์ ชมนานเมืองคือกลอน นิราศสุพรรณของนายมี

๒.๕ นิราศที่บอกชื่อผู้แต่งสาเหตุของการเดินทางจุดประสงค์ในการแต่ง มีนิราศตามเสด็จเจ้าน้อย นิราศกลาง นิราศนรินทร์ นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง โคลงนิราศสุพรรณ นิราศพระประธม นิราศพระแท่นดงรัง กลอนนิราศสุพรรณ นิราศลอนดอน โคลงนิราศกรุงเก่า นิราศพระปฐม และนิราศทวาราวดี เป็นต้น

๒.๖ นิราศที่กวีแต่ง โดยไม่มีการเดินทางไปไหน คือนิราศอิเหนา และนิราศเคียน

๓. ลีลาการเขียนนิราศของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ลีลาการเขียนนิราศของกวีสมัยนี้จะสรุปเป็นหมวดๆ ก็ได้ดังนี้

๑. กวีที่เขียนนิราศมีสำนวนถ้อยคำ ห้วน เล็กชวด กระชับ มีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กรมพระราชวังบวรวิเศษวังหน้า พระยาตรัง เป็นต้น

๒. กวีที่นิยมนำคำโบราณในวรรณคดีเก่าๆ มาใช้ด้วยคือ พระยาตรังและ หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) ปรากฏในนิราศประเภทโคลง

๓. กวีที่มีลีลาการเขียนอ่อนหวานนุ่มนวล ประณีต ไม่กล่าวถึงความรักอย่างโจ่งแจ้ง คือนายนรินทรวิเศษ (อิน) และสุนทรภู่

๔. กวีที่พรรณนาในเรื่องเชิงสัจวาสนาอย่างโลกโชน ไม่ค่อยประณีต กล่าวอย่างโจ่งแจ้ง และมีบทพรรณนาเรื่องเหล่าน้อย่างละเอียดคือ พระยาตรัง พระพิพิธสาส์ หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) เป็นต้น

๕. กวีที่เขียน เปิดเผยประวัติ ของตนในนิราศมากคือ สุนทรภู่ หม่อมราโชทัย และหลวงจักรปาณี (ฤกษ์)

๖. กวีที่แทรกความรู้เกี่ยวกับเรื่องสภาพสังคม คติชาวบ้าน และความรู้ในเรื่องต่างๆ ไว้มาก คือ สุนทรภู่ นายมี หม่อมราโชทัย และหลวงจักรปาณี (ฤกษ์) เป็นต้น

๗. กวีที่มีลีลาการพรรณนาแสดงเอกลักษณ์ของตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มากที่สุด คือสุนทรภู่

๔. สรุปประเภทของนิราศและคุณค่าของนิราศที่ผู้อ่านพึงจะได้รับ

จากการวิเคราะห์นิราศทั้ง ๕๐ เรื่องปรากฏผลดังนี้

๔.๑ นิราศที่เขียนตามธรรมเนียมในเรื่อง รูป ความคิด วิธีการพรรณนา มากคือ นิราศตามเสด็จจำนายน้อย นิราศกลาง นิราศพระพิพิธสาส์ไปชุมพร และไชยา นิราศบริบท นิราศเดือน นิราศอิเหนา และโคลงนิราศกรุงเก่า

๔.๒ นิราศที่มีเนื้อหาเป็นการบันทึกเหตุการณ์ คือ

นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

นิราศพระนิพนธ์ กรมพระราชวังบวรทั้งสองเรื่อง

โคลงนิราศสุพรรณของสุนทรภู่

กลอนนิราศสุพรรณของนายมี

นิราศลอนดอนของหม่อมราโชทัย

๔.๓ นิราศที่มีเนื้อหาเป็นการรำพันคร่ำครวญถึงหญิงที่รักตามแบบธรรมเนียมนิยม

คือ

นิราศตามเสด็จลำน้ำน้อย ของพระยาตรัง

นิราศกลาง... ของพระยาตรัง

นิราศพระพิพิธสาส์นไปชุมพรและไชยา ของพระพิพิธสาส์น

นิราศนรินทร์ ของนายนรินทร์ธิเบศร์ (อิน)

นิราศอิเหนา

นิราศเกื่อน ของนายมี

นิราศแพนดงวัง ของนายมี

โคลงนิราศกรุงเก่า ของหลวงจักรปาตี (ฤกษ์)

นิราศพระปฐม ของหลวงจักรปาตี (ฤกษ์)

๔.๔ นิราศที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติ และบุคลิภาพของกวีมากคือ

นิราศเรื่องต่างๆ ของสุนทรภู่

นิราศเรื่องต่างๆ ของหลวงจักรปาตี (ฤกษ์)

๔.๕ นิราศที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติกวีน้อยที่สุดคือ

นิราศพระพิพิธสาส์นไปชุมพรและไชยา

นิราศนรินทร์

นิราศอิเหนา

นิราศเกื่อน

๔.๖ นิราศที่มีบทพรรณนาธรรมชาติ ให้ความรู้เกี่ยวกับ พุทธศาสตร์

สัตวศาสตร์ และมีบทพรรณนาในเรื่องต่างๆ ละเอียดละเอียดมาก คือ

นิราศพม่าที่ท่าคินแกง

นิราศเรื่องต่าง ๆ ของสุนทรภู่

นิราศพระแท่นดงรังของนายมี

๔๑๗ นิราศที่เด่นในเชิงพรรณาลักษณะภูมิประเทศให้ความรู้ทางภูมิศาสตร์
และประวัติศาสตร์ คือ

นิราศรบพม่าที่ท่าคินแกง

นิราศพระนิพนธ์กรมพระราชวังบวรสุริยงหนาททั้งสองเรื่อง

นิราศเรื่องต่าง ๆ ของสุนทรภู่

นิราศลอนดอน พระนิพนธ์ของหม่อมราโชทัย

๔๑๘ นิราศเป็นวรรณกรรมที่ให้คุณค่าในด้านสุนทรียศาสตร์มากกว่าอย่างอื่น
คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์คือ การเล่นเสียงสระ พยัญชนะ การเล่นคำ การใช้ถ้อยคำได้ย่น
เสียงธรรมชาติ การเลือกใช้ถ้อยคำได้อย่างเหมาะเจาะได้ความหมายเต็มตามที่กวีต้องการ
ใช้คำพรรณนาให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์ได้ตามความต้องการของกวี

๔๑๙ คุณค่าด้านอื่น ๆ ที่ผู้อ่านจะได้รับจากนิราศ

- ความรู้ด้านประวัติศาสตร์
- ความรู้ด้านสภาพสังคมชนมพระเพณี และค่านิยมในเรื่องต่าง ๆ

ของคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

- ให้ความรู้ด้านประวัติและบุคลิภาพของกวี
- ให้ความรู้ด้านสำนวนภาษา กวีต่าง ๆ ซึ่งบางคำพินัยแล้ว
- ให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของภาษิต สำนวนภาษา คำคม ตลอดจน

ตำนานสถานที่ นิทานชาดก ความเชื่อต่าง ๆ ของคนในสมัยนั้น

๕. สิ่งที่มิใช่ อิทธิพลต่อการเขียนนิราศของกวี

๕.๑ พรรณชาติสมัยโบราณที่ได้รับความนิยมยกย่อง เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ โคลงนิราศหริภุญชัย โคลงทวาทกมาส กำสรวลศรีปราชญ์ กาพย์ห่อโคลงเห่เรือ และ กาพย์ห่อโคลงนิราศพระบาท พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ บุญโผดคำฉันท์ ของ พระมหานาควิคิตาทราย เป็นต้น นับว่าเป็นหนังสือที่มีอิทธิพลต่อแนวการเขียนนิราศของกวี

๕.๒ สภาพของสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น การมีศึกสงคราม การคมนาคม วัฒนธรรม ความนิยมของสังคมในยุคนั้น เป็นต้น

๕.๓ ความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา เป็นแรงบันดาลใจให้กวีเดินทางไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา และได้เขียนนิราศขึ้น

๕.๔ กวีที่มีชื่อเสียงในยุคเดียวกัน กวีก็จะเลียนแบบในด้านความคิด สำนวนโวหาร และลีลาการเขียน ของซึ่งกันและกัน ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ

๕.๕ เรื่องส่วนตัวของกวี อาทิเช่น ภาวะทางเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมทางครอบครัว ความรัก สตรีที่กวีรัก และบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในชีวิตของกวี สิ่งเหล่านี้จะเป็นแรงบันดาลใจให้กวีเขียนนิราศ และถ่ายทอดประสบการณ์ต่างๆ ในชีวิตลงไปด้วย อภิปรายผล

๑. จากการวิเคราะห์นิราศที่มีลีลาการเขียนตามแบบธรรมเนียมนิยม แล้วยังได้รับการยกย่องมาจนทุกวันนี้ คือนิราศนรินทร์นั้น ก็เป็นเพราะนิราศเรื่องนี้กวีใช้ถ้อยคำที่ลีลาของโคลงฉอนหวาน นุ่มนวล รื่นหู จังหวะและสัมผัสดี มีเสียงดนตรีในถ้อยคำ ทั้งความ และความคิด คือแม้จะเลียนแบบกวีโวหารของกวีรุ่นเก่าอยู่บ้าง แต่ก็มีลักษณะที่เป็นความคิดแปลกใหม่ ของตนเองอยู่ด้วย ในข้อที่ว่าเลียนแบบกวีโบราณนั้น นายนรินทร์ก็สามารถแก้ไขได้ด้วยการใช้ถ้อยคำที่ให้ความหมายดี ฉะนั้นแม้จะดูออกว่าเลียนแบบแต่ก็ไม่ได้เลียนแบบเสียทั้งหมดจนขาดความเป็นตัวของตัวเอง นอกจากนี้โวหารที่เปรียบเทียบกับโลกใบนกให้ความหมายดี โวหารเชิงสังวาสก็พูดอย่างสุภาพมีนัยให้คิด ไม่กล่าวอย่างโจ่งแจ้งเกินไป ในคำฉันท์ลักษณะนี้มีข้อบกพร่องน้อยมาก ทั้งยังมีโคลงที่เขียนโดยใช้เอกโทตรงตามกฎเกณฑ์ของฉันทลักษณ์ด้วย ผู้วิจัยจึงคาดว่า เหตุผลดังกล่าวนี้จึงทำให้นิราศนรินทร์ได้รับการยกย่องจากผู้อ่านทุกสมัยจนกระทั่งปัจจุบันนี้

๒. นิราศของพระยาตรัง แต่งใ้คล้องตามแบบแผนของฉันทลักษณ์ที่ฉีกแบบ
 แผนมีน้อย และมีการเว้นเสียงสระ พยัญชนะมาก เรียกใ้ว่าให้คู่คำในค่านสุทริยภาพ
 มากอยู่ แต่ขอนาสังเกตคือ ในเรื่องการใ้ลดยคำ พระยาตรังพยายามใ้คำเก่า ๆ แบบ
 ที่ใ้อยู่ในวรรณคดีเก่า ๆ สมัยอยุธยา ทำให้บรรยากาศของเรื่องโบราณ ทั้งนี้ราศตาม
 เสด็จลำน่าน้อยก็แตกเป็นโคลงคั่นแบบที่นิยมกันในสมัยอยุธยาตอนกลางด้วย จึงทำให้ดูเป็น
 นิราศชั้นเก่า ค่านโวหารก็เขียนแบบศรีปราชญ์มากการใ้ลดยคำก็ห้วนสั้น ไม่สุ่อ่อนหวาน
 นุ่มนวล โวหารที่พรรณนาในเชิงสังวาสค่อนข้างโลดโผน และโจ่งแจ้งมากซึ่งการเขียน
 พรรณนาตรง ๆ เช่นนี้ ธรรมเนียมไทยเราไม่ชอบผู้ใ้จยมีความเห็นว่า การใ้ลดยคำเก่า ๆ
 โวหารเชิงแสดงความรักที่โลดโผนโจ่งแจ้งนี้อาจเป็นสาเหตุใ้ผู้อ่านไม่ค่อยยอมส่งความ
 เห็นยกย่องว่าเป็นนิราศที่ดีและอาจเป็นเหตุผลดังกล่าวนี้ก็ไ้ ที่ใ้ให้วรรณกรรมนิราศของ
 พระยาตรังไม่ไ้รับการคัดเลือกให้ เป็นแบบเรียนใ้ให้นักเรียนอ่านในโรงเรียนจึงมีผูู้จก
 น้อยกว่า สำหรับโคลงนิราศกรุงเก่าของมหาฤกษ์ ก็เข้าลักษณะโคลงของพระยาตรัง คือ
 มีบทควา์ราวญเกี่ยวกับความรัก ความอาลัยมาก และมีบทพรรณนาเกี่ยวกับการสู่สมอย่าง
 โจ่งแจ้งมาก และประกอบกับนิราศของพระยาตรังยังค่อนข้างยาก เพราะมีศัพท์โบราณ
 ซึ่งค่อนข้างจะเข้าใจยากด้วยสิ่งเหล่านี้จึงเป็นสาเหตุใ้ให้นิราศของพระยาตรัง ไม่ไ้รับ
 ความนิยมอย่างกว้างขวางเท่าใ้คนัก

๓. นิราศของสุนทรภู่ไ้รับความนิยมจากผู้อ่านมากแทบทุกเรื่อง ก็เพราะเหตุผล
 ดังนี้

๓.๑ ความสามารถในการเลือกถา์ง่าย ๆ มาใ้ จักวางอยู่ในรูปฉันทเหมาะ
 เจาะไ้เสียง จังหวะ สัมผัส และใ้ความหมายดี

๓.๒ มีกฤดาในกานสุนทริยศาสตร์มากมีการเว้นเสียง เล่นคำมีโวหาร
 เปรียบเทียบที่คมคาย ไพเราะกินใจ

๓.๓ มีความประณีตในการพรรณนา โวหารกับความรักก็ไม่พรรณนาอย่าง
 โลดโผน แต่พูดอย่างมีนัยใ้คิดเท่านั้น

๓.๔ ใ้รายละเอียดเกี่ยวกับ สัตวศาสตร์ ฤทธานศาสตร์ และประวัติชีวิต
 ของกวี ตลอดจนญเกี่ยวข้องในชีวิตใ้มาก

๑๑.๕ เป็นนิราศที่เขียนจากประสบการณ์จริง มีความจริงใจในการเขียนทำให้ผู้อ่านประทับใจ

๑๑.๖ ให้ข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เขียนเป็นเชิงวิสุทธิทัศนะมากให้ข้อคิดเตือนใจผู้อ่านได้โดยไม่รู้ตัว

๑๑.๗ อีลาการเขียนนิราศของสุนทรภู่มีแบบฉบับที่เป็นตัวของตัวเองมากที่เขียนตามแบบธรรมเนียมนิยมมีน้อย

๑๑.๘ นิราศของสุนทรภู่ แสดงให้เห็นถึงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กล่าวคือ ในค่านกลอนสุนทรภู่ ใช้น้ำฉันทะสัมผัสในทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะมาใช้ตรงสัมผัสบังคับ ก็กำหนดให้รับสัมผัสที่สามเป็นการวางแบบแผนการรับสัมผัสที่แน่นอนให้จังหวะและเสียงสัมผัสดี ในก้านโก่งสุนทรภู่ ก็ไต่คดลงนำฉันทะสัมผัสแบบกลอนไปใช้แม้จะไม่ได้รับความนิยมสำเร็จ ไม่มีผู้นิยมก็ตามก็ทำให้แลเห็นว่ามีความคิดริเริ่มในสิ่งใหม่ นอกจากนี้ในโคลงนิราศสุพรรณของสุนทรภู่ก็ยังไต่คดลงแต่งเป็นโคลงกลบทแบบต่างๆ สอดแทรกไว้เป็นประจักษ์พยานว่า สุนทรภู่มีความรอบรู้ในเรื่องการแต่งโคลงสี่และโคลงกลบทดี แม้จะเป็นเพราะต้องการแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ ในการเขียน ไม่ต้องการทำตามแบบอย่างโบราณทั้งหมดซึ่งทำให้ดูคาด ๆ ไป โคลงนิราศของสุนทรภู่แม้จะไม่ประสบความสำเร็จในค่านรูปแบบของฉันทลักษณ์ แต่ก็มีความกล้าหาญในการไปขอเท็จจริง ๆ ในเรื่องต่าง ๆ มาก

๑๒. บรรณกรรมนิราศ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนมาก (โดยเฉพาะนิราศคำโคลง) ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีโบราณและกวีสมัยโบราณมาก ทั้งนี้คงเป็นเพราะวัฒนธรรมไทยนิยมทำตามแบบอย่างครู ไม่ชอบทำอะไรที่แปลกใหม่ ฉะนั้นจากแบบแผนกวีที่เขียนนิราศที่ได้รับการยกย่อง ก็อาจเป็นหนทางใฝ่งานของคนมีผู้นิยมยกย่องอ่านด้วย จึงนิยมเขียนตามแบบธรรมเนียมนิยมทั้งในค่าน รูป ความคิด และวิธีพรรณนา

๑๓. กลอนนิราศนั้นเห็นได้ว่า ในค่านฉันทลักษณ์นั้น ก่อนหน้าสุนทรภู่ขึ้นไป ยังไม่มีแบบแผนการแต่งที่รับสัมผัส และการกำหนดคำในแต่ละวรรคยังไม่แน่นอน กลอนก็ยังคล้ายกับกลอนสมัยอยุธยาตอนปลายอยู่แต่หลังจากสุนทรภู่ได้เริ่มนำการเขียนกลอนให้ลงสัมผัส

แน่นอนที่คำที่สาม มีการเริ่มเสียงสัมผัสทั้งสัมผัสสระ และพยัญชนะแล้ว กวีสมัยเกี่ยวกับ และกวีในระยะ ต่อมาก็นักเขียนกลอนตามแบบอย่างสุนทรภู่กันมาก จึงถือได้ว่าในสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้น สุนทรภู่เป็นผูริเริ่มทำให้เกิดความนิยมในการเขียนกลอนนิราศ และ เป็นกวีที่มีอิทธิพลต่อแนวการเขียนนิราศของกวีในสมัยนั้นมาก

๖. ในเรื่องโคลงนิราศ หากพิจารณาหาเรื่องสุนทรียภาพแล้ว อาจถือได้ว่า กวีที่ประสบความสำเร็จในเรื่องการเขียนโคลง คือนายนรินทรธิเบศร์ (อิน) และพระยา ตรีภักดิ์ แต่ยังมีชื่อของกวีอื่นๆ อยู่ นิราศของนายนรินทรธิเบศร์ (อิน) ได้รับความนิยม อานมากกว่านิราศของพระยาตรีภักดิ์

๗. แนวการเขียนนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เปลี่ยนไปจากแนวการเขียน นิราศสมัยอยุธยาตอนกลาง และตอนปลาย ก็คือ การคร่ำครวญย่อยลง ให้รายละเอียด เป็นเชิงบันทึกเหตุการณ์ สภาพสังคม มีการแทรกประวัติของกวี และแทรกคติ ความรู้ ในเรื่องต่างๆ มากขึ้น แทนของนิราศบางเรื่องก็เปลี่ยนไป คือไม่ใช่ความรักเป็นแก่นของ เรื่อง เช่นนิราศลอนดอน กวีพรรณนาเกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศ และสิ่งที่พบเห็นต่างๆ ไปได้เป็นอันมาก การคร่ำครวญถึงที่รัก มีบ้างเล็กน้อย เพื่อให้เข้ากับรูปแบบของนิราศ เท่านั้น หรือนิราศสรรพนามของนายมี การคร่ำครวญก็ไม่น่าหนักเรื่อง ความรัก แต่กลับ เป็นการพรรณาสถานที่พบเห็นและ แทรกคติลงไปเป็นส่วนใหญ่

๘. ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บางเรื่องมีเนื้อหา วิธีพรรณนาเป็นแบบ ธรรมเนียมนิยม เช่น นิราศของพระยาตรีภักดิ์ นิราศของนายนรินทรธิเบศร์ (อิน) นิราศ ของพระพิฆิษสาธิต นิราศของนายมี นิราศของหลวงจักรปาณี (ฤกษ์) เป็นต้น บางเรื่อง ก็มีลักษณะเป็นแบบใหม่มาในละพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๑๕) การเขียนนิราศ มีลักษณะแบบใหม่มากขึ้น ทั้งในแง่ของนิราศสำนวนภาษา และกวีโวหาร ทั้งนี้เพราะสภาพของสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ข้อเสนอแนะสำหรับการสอนวรรณกรรมนิราศ

๑. การสอนนิราศไม่ควรสอนในแง่สุนทรียศาสตร์เพียงด้านเดียว ควรจะได้ศึกษาสิ่งอื่นๆที่แทรกอยู่ในนิราศด้วย เป็นต้นว่า ประวัติของกวี วัฒนธรรม สภาพของสังคม และค่านิยมในเรื่องต่างๆของสังคมในสมัยนั้น รวมทั้งปรากฏการณ์ในนิราศ

๒. การสอนนิราศ ควรให้ผู้เรียนได้ทราบถึงภูมิหลังในการเขียนนิราศเรื่องนั้นๆ ของกวีด้วย จะช่วยให้การเรียนการสอนได้ผลสมความมุ่งหมายมากขึ้น นักเรียนจะสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าต่อ มีความกระตือรือร้นในการเรียน และจะเกิดความซาบซึ้งในสุนทรียภาพของเรื่องนั้นมากขึ้น

๓. การศึกษาวรรณกรรมนิราศในระดับอุดมศึกษา ควรมีการศึกษางานด้านนิราศของกวีแต่ละคนให้ละเอียด และหากสามารถนำมาศึกษาในแง่เปรียบเทียบกับนิราศของกวีร่วมสมัยกันด้วยก็จะทำให้ได้ความคิดในเรื่องลีลาการเขียนกว้างขวางออกไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

๑. สำหรับกวีที่มีกวีสดกแรกประวัติดังคนในนิราศ ควรได้มีการศึกษาประวัติและบุคลิกลักษณะของกวีเหล่านั้นจากผลงานอื่นๆนอกเหนือจากนิราศด้วย เพื่อจะได้เป็นการค้นคว้าประวัติกวีไทยให้กระจ่างมากขึ้น

๒. ควรมีการศึกษาในแง่เปรียบเทียบนิราศของกวีต่างสมัยกัน เพื่อจะได้แลเห็นวิวัฒนาการ และลีลาการเขียนของกวีแต่ละสมัย เถลถายขึ้น

๓. ควรมีการศึกษานิราศในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นยุคที่มีการเขียนนิราศอยู่มาก มีไม่น้อย เพื่อจะได้แลเห็นว่า อิทธิพลของภาษาคำประเทศ และสภาพของสังคม มีผลกระทบกระเทือนต่อลีลาการเขียนนิราศของกวีอย่างไรบ้าง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระแด้ มัลลยาภรณ์ ว่าด้วยวรรณคดีเปรียบเทียบเล่ม ๑ วิทยาลัยวิชาการศึกษา
บางแสน ๒๕๐๙, ๑๓๙ หน้า (อัดสำเนา)
- กุหลาบ มัลลิกะมาส คำบรรยายวิชาวรรณกรรมสุนทรภู่ บรรยายแก่นิธิตปริญาโท
วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ปีการศึกษา ๒๕๑๓
- กุหลาบ มัลลิกะมาส คำบรรยายวิชาวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น บรรยายแก่นิธิ
ตปริญาโท วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ปีการศึกษา ๒๕๑๔
- ครุศาสตร์, คณะ คู่มือครูวิชาภาษาไทย มงคลการพิมพ์ ๒๕๐๘, ๓๒๘ หน้า
- โครงการพัฒนาการศึกษา โคลงนิราศหริภุญชัย ทวาทศมาส นิราศสุพรรณ โรงพิมพ์
สงเสริมอาชีพ ๒๕๐๕, ๑๑๘ หน้า
- จักรปาณี (ฤกษ์), หลวง โคลงนิราศกรุงเก่า พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
นางนุ้ม กฤษณกาญจน์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร ๒๕๐๔,
๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔, ๕๐ หน้า
- และคนอื่น ๆ นิราศทวาราวดี ของหลวงจักรปาณี (ฤกษ์) เปรียญ
และบทละครเรื่อง มณีพิไชย พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
และพระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ พิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางเอิบ หังสุบุตร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๒, หน้า ๑-๒๘

จักรปาณี (ฤกษ์), หรรว นิราศพระปฐม นิราศทวาราวดี นิราศปถวี โคลงรามเกียรติ์
ฉันท์กล่อมพระมหารพีพรหมกษत्र พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
ขุนโกศลประศาสน์ เทียน จินะทีประ) ณ. เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง
๒๖ มีนาคม ๒๕๑๓, หน้า ๓-๔๒

จันจิรายุ รัชนี้, ม.จ. (ผู้รวบรวม) ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ แพร่พิทยา ๒๔๔๔
๔๔๔ หน้า

จันจิรายุ รัชนี้, ม.จ. นิราศนรินทร์คำโคลงและนิราศปลื้มขอย พ.ณ.ประมวณุมารค
ตรวจสอบชำระใหม่ และเขียนเพิ่มเติมเป็นฉบับนรินทร์จับ - ประชันนรินทร์อื่น
แพร่พิทยา ๒๕๑๓, หน้า ๑-๑๘๒

จันจิรายุ รัชนี้, ม.จ. รวบรวม ประมุขนิราศคำโคลง พ.ณ.ประมวณุมารคตรวจสอบ
ชำระ แพร่พิทยา ๒๕๑๓, ๔๔๔ หน้า

เจตนา นากวัชระ "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี วรรณไวทยากร
(วรรณคดี) โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๔, หน้า ๑-๕๔

ฉันท ขำวิไล (ผู้รวบรวม) ประมุขนิราศสุนทรภู่ ภาดา โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม ๒๕๐๑
๘๒๔ หน้า

ฉันท ขำวิไล (ผู้รวบรวม) ๑๐๐ ปีของสุนทรภู่ โรงพิมพ์รุ่งเรืองวิทย ๒๔๔๔, ๖๑๐ หน้า

ณัฐวิณี สุทธิสงคราม "ชีวิตและงานของหลวงจักรปาณี" ภาษาและหนังสือ วารสาร
ของสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๔,

กำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชีวิตและงานของสุนทรภู่ คลังวิทยา
๒๕๑๓, ๕๔๓ หน้า

เทือก กุสุมา ณ อยุธยา แนวทอมนิราศนรินทร์ สำนักพิมพ์สถาพร, ม.ป.ท. ๑๓๙ หน้า

เทือก กุสุมา ณ อยุธยา "นิราศทางเหเสนหา" สื่อภาษา ชุมชนภาษาไทยของคุรุสภา
ปีที่ เดือน พ.ศ. ๒๕๑๔

ธรรมธิเบศร์, เจ้า พระประวัติและพระนิพนธ์ทอวยกรอง กรมศิลปากร ๒๕๐๕,
๓๓๔ หน้า

บราธิพงศ์ประพันธ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่น ภาษาวรรณคดีและวิทยาการ
สำนักพิมพ์ดาวหนา ๒๕๐๔, ๔๔๙ หน้า

นรินทร์ธิเบศร์ (อิน), นาย โคลงนิราศนรินทร์ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๓, ๙๔ หน้า

นิรันตร์ นวมารก และคณะอื่น ๆ ประวัติวรรณคดีไทยเล่ม ๓ โรงพิมพ์ทริยกิจ ๒๕๐๓
๒๕๔ หน้า

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. "ข้อสังเกตเรื่องวรรณคดีไทย" วารสารห้องสมุด
ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๔ กรกฎาคม - สิงหาคม ๒๕๑๐, หน้า ๒๑๔-๒๓๔

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. แนะแนวทางเรียนวรรณกรรมวิจิตรและวรรณคดีวิจารณ์
อนุสารมหาวิทยาลัยภาษาไทย ท.๑/๒๕๑๑ มหาวิทยาลัยศิลปากร โรงพิมพ์คุรุสภา
๑๙ หน้า

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. แนวทางวิจารณ์วรรณคดีประเภทร้อยกรอง อนุสาร
มหาวิทยาลัยศิลปากร โรงพิมพ์คุรุสภา, ๔๒-หน้า

"หัวเลี้ยววรรณคดีไทย" วรรณไวทยากร (วรรณคดี)
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๔, หน้า ๕๕-๑๕๖

เปลื้อง ณ นคร โคลงกวีโบราณและวรรณกรรมพระยาทรง โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์
๒๕๐๕, ๑๒๓ หน้า

ประวัติวรรณคดีไทย ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลไทยวัฒนาพานิช
๒๕๐๖, ๕๔๑ หน้า

ภาษาและวรรณคดี คำรา ณ เมืองไค้ (นามแฝง) ห้างหุ้นส่วน -
จำกัดรวมสาธน์ ๒๕๐๕, ๖๐๐ หน้า

พระมหาราชครู พระนารายณ์, พระบาทสมเด็จพระ และ ปรมานุชิตชิโนรส, กรมสมเด็จพะ
สมุทรโฆษคำฉันท์ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๔๔ หน้า

โมรี พิเศษกุล และเทือก กุสุมา ณ อยุธยา ตำราวิชาชุดक्रमมัธยมของคุรุสภา
วรรณคดีไทยตอน ๑ ประวัติวรรณคดีไทย องค์การคุรุสภา ๒๕๑๒, ๔๔๔ หน้า

ราโชทัย หม่อม (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร ณ อยุธยา) นิราศลอนดอน องค์การคุรุสภา
โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๔, ๑๗๑ หน้า

ลอม เพ็ญแก้ว ปักษะภาษาไทย เอกสารทางวิชาการ ฉบับที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๑๒
วิทยาลัยครูมหาสารคามและวิทยาลัยวิชาการศึกษา ๒๕๑๒, หน้า ๙-๒๗

วชิรญาณ, หอพระสมุด ขมุนมตำรากลอน องค์การคุรุสภา โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๔,
หน้า ๑-๒๔๔

วิชาการ, กรม หนังสืออ้างอิงวิชาภาษาไทย หลักภาษาไทย ประโยชน์มัธยมศึกษา
ตอนปลาย ๒๕๑๒, หน้า ๒๑๔-๒๓๑

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ ตมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย
๓๗๒ หน้า

ศิลปากร, กรม ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ คลังวิทยา ๒๕๐๗, หน้า ๑-๑๑๒

ศรีปราชญ์ ประวัติและโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ครั้งแรกเนื่องในการ
จัดให้ในงานสัปดาห์แห่งวรรณคดี ๒๕๐๓, ๘๒ หน้า

ศึกษานิเทศก์, หน่วย วรรณคดีบางเรื่อง เอกสารนิเทศการศึกษาค้นคว้า ฉบับที่ ๕๖ ๒๕๐๔
๑๖๕ หน้า

ศึกษานิเทศก์, หน่วย คู่มือวิชาภาษาไทย เล่ม ๓ เอกสารนิเทศการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ ๑๐๐
พ.ศ. ๒๕๑๒, หน้า ๒๕๓-๓๐๔

ศึกษานิเทศก์, หน่วย คู่มือครูภาษาไทย เอกสารนิเทศการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ ๑๑๗ พ.ศ. ๒๕๑๔
๓๓๔ หน้า

สมโรจน์ สวัสดิ์กุล ๗ อยู่ชยา, กุญหึง "การวิจารณ์หรือกรอง" จันทร์เกษม
ปีที่ ฉบับที่ ๒๔ พฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๐๒, หน้า ๙-๑๔, ๒๔-๒๗

สมโรจน์ สวัสดิ์กุล ๗ อยู่ชยา, กุญหึง "การสอนวรรณคดีนิยมหรือวรรณคดีวิจักษ์"
จันทร์เกษม ฉบับที่ ๔๑ กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๐๕, หน้า ๑๙-๔๓

ดิทชา พินิจกุลและคนอื่นๆ ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย ๑๔๔๔ ๑๐๒
เอกสารประกอบการเรียนภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
รามคำแหง โรงพิมพ์สวนทองถิ่น กรมการปกครอง ๒๕๑๕, ๕๕๖ หน้า

สุนทรภู่, โสมสร นิราศ ๒๕ เรื่องและวรรณคดีวิจักษ์ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลไทยวัฒนา
พานิช ๒๕๐๔, หน้า ๑-๒๖

สุนทรโวหาร(ภู่), พระ โคลงนิราศสุพรรณฉบับสมบูรณ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
พันจ่าอากาศโทสุรพล สมบัติเจริญ ณ. เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๖ สิงหาคม
๒๕๑๒, ๑๙๔ หน้า

สุนทรโวหาร (ภู่), พระ นิราศพระปฐม กรมศิลปากร ๒๕๐๔, ๘๑ หน้า

เสฐียร โกเศศ "เมื่อข้าพเจ้าอ่านวรรณคดี" รสวรรณคดี คลังวิทยา ๒๕๐๔, หน้า ๑-๔

เสรีयर โกเศศ การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๐๗, ๑๔๔ หน้า

หมื่นพรหมสมพัตร (นายมี) นิราศพระแท่นดงรัง กรมศิลปากร ๒๕๐๔, ๑๑๖ หน้า

อุปกิตศิลปสาร, พระยา "ไวยากรณ์ไทยฉันท์ลักษณะ" หลักภาษาไทย ไทยวัฒนาพานิช
หน้า ๑-๗๐